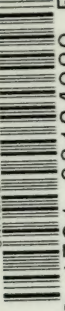
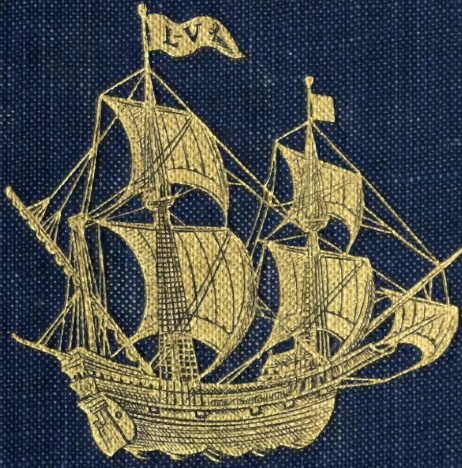

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00124989 5

WERKEN UITGEGEVEN DOOR
DE LINSCHOTEN-VEREENIGING

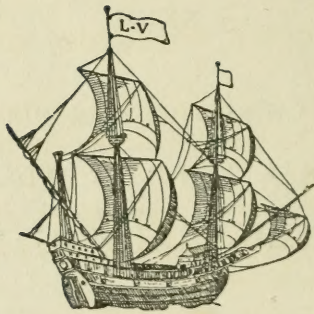
XXXII

DE EERSTE SCHIPVAART DER NEDERLANDERS
NAAR OOST-INDIË ONDER
CORNELIS DE HOUTMAN

1595—1597

III

VERDERE BESCHIEDEN BETREFFENDE DE REIS

UITTREKSEL UIT DE STATUTEN.

ART. 2.

De Linschoten-Vereeniging heeft ten doel de uitgave in het oorspronkelijke, van zeldzame of onuitgegeven Nederlandsche zee- en landreizen en landbeschrijvingen.

Werken van anderen aard worden slechts uitgegeven, indien daartoe bijzondere aanleiding bestaat.

ART. 3.

De Vereeniging bestaat uit eereleden, donateurs en gewone leden.

Over het toetreden der leden beslist het Bestuur.

De gewone leden betalen een jaarlijksche bijdrage van vijftien gulden.

Donateurs zijn zij, die een bijdrage in eens van ten minste *f* 500.— aan de Vereeniging schenken, of jaarlijks een contributie van minstens *f* 40.— betalen.

ART. 4.

Het lidmaatschap loopt van den eersten Januari tot den laatsten December.

De leden, die niet langer als zoodanig wenschen aangemerkt te worden, moeten daarvan aan den Secretaris vóór den eersten December schriftelijk bericht zenden. Bij gebreke daarvan blijven zij aansprakelijk voor de bijdrage van het volgend jaar.

ART. 5.

De leden ontvangen een exemplaar van de werken, die door het Bestuur aangewezen zijn voor het jaar of de jaren, waarvoor zij hunne contributie hebben betaald.

Voor alle nadere inlichtingen wende men zich tot den Secretaris-Penningmeester, Lange Voorhout 9, 's-Gravenhage.

REGELEN
VOOR DE UITGAVEN DER
LINSCHOTEN-VEREENIGING

1. Zooveel mogelijk zal elke Zee- of Landreis, dan wel Landbeschrijving, *afzonderlijk* worden uitgegeven. Slechts bij al te geringen omvang van een dezer, kan een andere tekst toegevoegd worden aan de uitgave; deze toe te voegen tekst moet evenwel aansluiten in onderwerp, of den hoofdttekst aanvullen. Groote teksten worden in meer dan een deel gesplitst.
 2. Voor elke uitgave wordt den bewerker als eisch gesteld: dat zij bevat als Inleiding een korte *Biographie* van den schrijver van 't reisverhaal; een uiteenzetting van de *Aanleiding tot de reis*; en een *Bibliographie* van eventueele vroegere drukken van het reisverhaal; voorts opheldering in den vorm van *Noten* onder den tekst, daar waar de tekst opheldering vereischt, en een *Register* (of *Registers*), benevens een lijst van geraadpleegde werken met plaats en jaar van uitgave aan 't slot.
 3. De bewerker heeft vrijheid, in zijne Inleiding het resultaat eener reis ook te beschouwen in zijn verband met later ondernomen reizen naar dezelfde streek of streken.
 4. De noten onder den tekst moeten *sober* blijven, en niet vervallen in uitweidingen. Is er echter bepaalde noodzakelijkheid om dieper in te gaan op het een of ander gedeelte van den tekst, dan mag dat geschieden in een *Bijlage* achteraan. Ook hier echter blijft soberheid plicht.
 5. De tekst zelve moet *met de grootste nauwkeurigheid* herdrukt worden naar de beste oudere uitgaven, c.q. nauwkeurig gedrukt naar het handschrift dat voor de uitgave dient. De origineele paginatuur van dien standaarddruk, dan wel van het handschrift, wordt in de uitgave der Linschoten-Vereeniging tusschen groote haken [] doorlopend medeopgenomen.
 6. Als algemeene regel geldt dat de tekst *onverkort* wordt gedrukt. Uittalingen zijn slechts dan veroorloofd, als het iets geheel onbelangrijks geldt. De bewerker moet dan echter in een noot toch rekenschap geven van wat hij weglief.
 7. Indien er voor de kennis van eene bepaalde Zee- of Landreis, behalve de aan den druk ten grondslag gelegde tekst, in archieven of bibliotheken nog andere bronnen bestaan, moeten deze bij de uitgave gebruikt en (indien noodig) in inleiding, noten of bijlagen verwerkt worden.
 8. Het opnemen van kaarten en platen wordt aan den bewerker overgelaten, in overleg met de Commissie van voorbereiding.
-

Zij, die als lid toetreden tot de Linschoten-Vereeniging (jaarlijksche contributie f 15.—) kunnen één exemplaar van onderstaande werken ontvangen als volgt:

1909.	I. DE REIS VAN JAN CORNELISZ. MAY . . .	voor f 10.—
	HENRY HUDSON IN HOLLAND	<i>uitverkocht</i>
1910.	II. ITINERARIO VAN J. H. VAN LINSCHOTEN. 2 dln.	voor f 20.—
1911.	III. KORTE HISTORIAEL ENDE JOURNAELS AEN- TEYCKENINGEN VAN VERSCHEYDEN VOYA- GIENS DOOR d. DAVID PIETERSZ. DE VRIES	voor - 10.—
		IV. DE REIS VAN MR. JACOB ROGGEVEEN . .
1912.	V. BESCHRYVINGHE VAN HET GOUT KONINC- KRIJCK VAN GUNEA DOOR P. DE MAREES	voor - 10.—
		VI. TOORTSE DER ZEEVAART, DOOR DIERICK RUITERS—SAMUEL BRUN'S SCHIFFARTEN .
1913.	VII. DE EERSTE SCHIPVAART DER NEDERLAN- DERS NAAR OOST-INDIË ONDER CORNELIS DE HOUTMAN, Deel I	voor - 20.—
1914.	VIII. REIZEN VAN JAN HUYGHEN VAN LINSCHO- TEN NAAR HET NOORDEN	voor - 16.—
		IX. DIRCK GERRITSZ. POMP, ALIAS DIRCK GER- RITSZ. CHINA. ZIJN REIS NAAR EN VER- BLIJF IN ZUID-AMERIKA
1915.	X. DE OPEN-DEURE TOT HET VERBORGHEN HEYDENDOM, DOOR ABRAHAM ROGERIUS .	voor - 10.—
		XI. REIZEN IN ZUID-AFRIKA IN DE HOLLAND- SE TIJD. Deel I
1916.	XII. REIZEN IN ZUID-AFRIKA IN DE HOLLAND- SE TIJD. Deel II	<i>uitverkocht</i>
		XIII. DE OOST-INDISCHE COMPAGNIE IN CAM- BODJA EN LAOS
1917.	XIV. REIZEN VAN WILLEM BARENTS, E. A. N. H. NOORDEN. Deel I	<i>uitverkocht</i>
		XV. REIZEN VAN WILLEM BARENTS, E. A. N. H. NOORDEN. Deel II
1918.	XVI. JOURNAEL VAN DE REIS NAAR ZUID-AMERI- KA, DOOR HENDRIK OTTSEN	voor f 16.—
1919.	XVII. DE REIZEN VAN ABEL JANSZON TASMAN EN FRANCHOYS JACOBSZON VISSCHER . .	voor - 20.—

1920.	XVIII. VERHAAL VAN HET VERGAAN VAN HET JACHT „DE SPERWER”	voor - 12.—
1921.	XIX. HENRY HUDSON'S REIZE ONDER NEDERLANDSCHE VLAG	voor - 12.—
1922.	XXI. DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES DOOR DE STRAAT VAN MAGALHÃES NAAR ZUID-AMERIKA EN JAPAN. Deel I	voor - 12.—
1923.	XXII. DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES DOOR DE STRAAT VAN MAGALHÃES NAAR ZUID-AMERIKA EN JAPAN. Deel II	voor - 12.—
1924.	XXIV. DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES DOOR DE STRAAT VAN MAGALHÃES NAAR ZUID-AMERIKA EN JAPAN. Deel III	voor - 10.—
1925.	XXV. DE EERSTE SCHIPVAART DER NEDERLANDERS NAAR OOST-INDIË ONDER CORNELIS DE HOUTMAN, Deel II	voor - 28.—
1926.	XXVI. DE STICHTING VAN NEW-YORK IN JULI 1625	voor - 12.—
1927.	XXVIII. DE REIS OM DE WERELD DOOR OLIVIER VAN NOORT Dl. II	voor - 12.—
1928.	XXIX. DE EERSTE NEDERLANDSCHE TRANSATLANTISCHE STOOMVAART IN 1827 VAN ZR MS STOOMPAKKET CURAÇAO Deel I	voor - 8.—
1929.	XXXI. DE REMONSTRANTIE VAN W. GELEYNSSEN DE JONGH	voor - 5.—

Wat den inhoud en het uiterlijk betreft sluiten zich de onderstaande werken aan de Werken der L.-V. aan. Zij worden voor de leden der L.-V. tegen verminderden prijs verkrijgbaar gesteld.

BALDAEUS, AFGODERYE DER OOST-INDISCHE HEYDENEN	voor f 9.—
DE VILLIERS, STORM VAN 'S-GRAVESANDE	voor - 10.—
WARNSINCK, DE RETOURVLOOT VAN PIETER DE BITTER	voor - 6.—
WESSELS, EARLY JESUIT TRAVELLERS IN CENTRAL ASIA	voor - 9.—
IJZERMAN, CORNELIS BUYSERO TE BANTAM, 1616—18	voor - 7.50

Werken der Linschoten-Vereeniging

- I. **DE REIS VAN JAN CORNELISZ. MAY** naar de IJzsee en de Amerikaansche kust, 1611—1612. Verzameling van bescheiden, uitgegeven door S. MULLER Fz. 1909. Met 2 kaarten. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 12.50
- HENRY HUDSON IN HOLLAND.** An inquiry into the origin and objects of the voyage which led to the discovery of the Hudson River by HENRY C. MURPHY. Reprinted, with notes, documents and a bibliography, by WOUTER NIJHOFF, Hon. Secretary to the „Linschoten-Vereeniging”. 1909. *uitverkocht*
- II. **ITINERARIO.** Voyage ofte schipvaert van Jan Huyghens van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indiën, 1597—1592. Uitgegeven door H. KERN. 1910. 2 dln. Met portret, 3 kaarten en 5 platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 25.—
- III. **KORTE HISTORIAEL** ende Journaels Aenteyckeninge van verscheyden voyagiens in de vier deelen des wereldtsonde, als Europa, Africa, Asia ende America gedaen door d. DAVID PIETERSZ. DE VRIES. Uitgegeven door H. T. COLENBRANDER. 1911. Met portret, 2 kaarten en 18 platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 12.50
- IV. **DE REIS VAN MR. JACOB ROGGEVEEN** ter ontdekking van het Zuidland, 1721—1722. Verzameling van stukken, uitgegeven door F. E. Baron MULERT. Met een aanhangsel over de waarnemingen der kompaswijzing op Roggeveen's tocht, verricht door W. VAN BEMMELEN. 1911. Met 3 kaarten en 2 platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 12.50
- V. **BESCHRIJVINGHE** ende historische verhael van het Gout Koninckryck van Gunca anders de Gout-custe de Mina genaemt, liggende in het deel van Afrika, door P. DE MAREES. Uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. 1912. Met 1 kaart en 21 platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 12.50
- VI. **TOORTSE DER ZEEVAART** door DIERICK RUITERS, 1623 — SAMUEL BRUN's Schiffarten, 1624. Uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. 1914. Met 1 kaart en 1 plaat. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 12.50
- VII. **DE EERSTE SCHIPVAART** der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595—1597. Journalen, documenten en andere bescheiden, uitgegeven en toegelicht door G. P. ROUFFAER en J. W. IJZERMAN. **Eerste deel.** d'Eerste boeck van Willem Lodewycksz. 1915. Met titelplaat, 2 portretten, 8 kaarten en 47 platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 25.—
- VIII. **REIZEN VAN JAN HUYGHEN VAN LINSCHOTEN** naar het Noorden, 1594—1595. Uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. 1914. Met 14 platen en 4 kaarten. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 20.—

- IX. DIRCK GERRITSZ. POMP**, alias Dirck Gerritsz. China. De eerste Nederlander die China en Japan bezocht, 1544—1604. Zijn reis naar en verblijf in Zuid-Amerika. Grootendeels naar Spaansche bescheiden bewerkt door J. W. IJZERMAN. 1915. Met 2 kaarten. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 12.50
- X. DE OPEN DEURE** tot het verborgen heydendom, door ABRAHAM ROGERIUS. Uitgegeven door W. CALAND. 1915. Met titelplaat. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld . . . f 12.50
- XI. REIZEN IN ZUID-AFRIKA** in de Hollandse tijd. Uitgegeven door E. C. GODÉE MOLSBERGEN. **Eerste deel.** Tochten naar het Noorden, 1652—1686. 1916. *uitverkocht*
- XII. REIZEN IN ZUID-AFRIKA** in de Hollandse tijd. Uitgegeven door E. C. GODÉE MOLSBERGEN. **Tweede deel.** Tochten naar het Noorden, 1686—1806. 1916. *uitverkocht*
- XIII. DE OOST-INDISCHE COMPAGNIE** in Cambodja en Laos. Verzameling van bescheiden van 1636—1670. Uitgegeven en toegelicht door HENDRIK P. N. MULLER. 1917. Met 1 kaart en 3 afbeeldingen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 20.—
- XIV. REIZEN VAN WILLEM BARENTS, JACOB VAN HEEMSKERCK, JAN CORNELISZ. RIJP** en anderen naar het Noorden, 1594—1597. Verhaald door GERRIT DE VEER. Uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. **Eerste deel.** 1917. *uitverkocht*
- XV. REIZEN VAN WILLEM BARENTS, JACOB VAN HEEMSKERCK, JAN CORNELISZ. RIJP** en anderen naar het Noorden, 1594—1597. Verhaald door GERRIT DE VEER. Uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. **Tweede deel.** (Inleiding en Bijlagen). 1917. *uitverkocht*
- XVI. JOURNAEL VAN DE REIS NAAR ZUID-AMERIKA** door HENDRIK OTTSEN, (1598—1601). Met inleiding en bijlagen, uitgegeven door J. W. IJZERMAN. 1918. Met 3 kaarten en 5 platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld . . . f 20.—
- XVII. DE REIZEN VAN ABEL JANSZON TASMAN** en FRANCHOYS JACOBSZON VISSCHER, ter nadere ontdekking van het Zuidland (Australië) in 1642—1644. Met inleiding en aanteekeningen uitgegeven door R. POSTHUMUS MEYJES. 1919. Met 10 gedeeltelijk gekleurde kaarten en 68 afbeeldingen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 25.—
- XVIII. VERHAAL** van het vergaan van het jacht „de Sperwer” en van het wedervaren der schipbreukelingen op het eiland Quelpaert en het vasteland van Korea (1653—1666). Met eene beschrijving van dat rijk, door HENDRIK HAMEL. Uitgegeven door B. HOETINK. 1920. Met 1 kaart en 11 afbeeldingen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld . . . f 15.—
- XIX. HENRY HUDSON'S REIZE** onder Nederlandsche vlag van Amsterdam naar Nova Zembla, Amerika en terug naar Dartmouth in Engeland, 1609. Volgens het journaal van ROBERT JUET, uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. 1921. Met 4 kaarten en 3 platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 15.—

- XX. **REIZEN IN ZUID-AFRIKA** in de Hollandse tijd. Uitgegeven door E. C. GODÉE MOLSBERGEN. **Derde deel.** Tochten langs de Z. O. Kust en naar het Oosten, 1670—1752. Met inleiding van R. POSTHUMUS MEYJES. 1922. Met 6 kaarten en 8 platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld. . . f 15.—
- XXI. **DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES** door de Straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan, 1598—1600. Scheepsjournaal, rapporten, brieven, zeilaanwijzingen, kaarten, enz. Uitgegeven en toegelicht door F. C. WIEDER. **Eerste deel.** De uitreiding en de scheepstocht. 1923. Met 22 platen en 3 kaarten. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld / 15.—
- XXII. **DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES** door de Straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan, 1598—1600. Scheepsjournaal, rapporten, brieven, zeilaanwijzingen, kaarten, enz. Uitgegeven en toegelicht door F. C. WIEDER. **Tweede deel.** De Straat van Magalhães. 1924. Met 8 kaarten, 48 afbeeldingen en facsimile's en 11 uitslaande tabellen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 15.—
- XXIII. **HESSEL GERRITZ.**, Beschryvinghe van der Samoyeden Landt en Histoire du pays nommé Spitsberghe. Uitgegeven door S. P. L'HONORÉ NABER. 1924. Met 5 kaarten, 1 plaat en 1 afb. in den tekst. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld / 10.—
- XXIV. **DE REIS VAN MAHU EN DE CORDES** door de Straat van Magalhães naar Zuid-Amerika en Japan, 1598—1600. Scheepsjournaal, rapporten, brieven, zeilaanwijzingen, kaarten, enz. Uitgegeven en toegelicht door F. C. WIEDER. **Derde deel.** Het eerste Hollandsche schip in Japan. 1925. Met 2 kaarten en register op de 3 deelen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 12.50
- XXV. **DE EERSTE SCHIPVAART** der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman, 1595—1597. Journalen, documenten en andere bescheiden, uitgegeven en toegelicht door G. P. ROUFFAER en J. W. IJZERMANN. **Tweede deel.** De oudste journalen der reis: Verhael (1597), Journael (1598), Van der Does (HS.). 1926. Met 15 kaarten, 18 platen en 6 facsimile's. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld . . . f 35.—
- XXVI. **DE STICHTING VAN NEW-YORK** in Juli 1625. Reconstructies en nieuwe gegevens ontleend aan de van Rappard Documenten, door F. C. WIEDER. 1925. Met 28 kaarten en platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld . . . f 15.—
- XXVII. **DE REIS OM DE WERELD** door Olivier van Noort, 1598—1601. Met inleiding en aantekeningen, uitgegeven door J. W. IJZERMANN. **Eerste deel.** 1926. Met portret, 2 kaarten, 35 platen en 2 facsimile's. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 15.—
- XXVIII. **DE REIS OM DE WERELD** door Olivier van Noort, 1598—1601. Met inleiding en aantekeningen, uitgegeven door J. W. IJZERMANN. **Tweede deel.** 1926. Met 11 kaarten en platen. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 15.—

- XXIX. DE EERSTE NEDERLANDSCHE TRANSATLANTISCHE STOOMVAART** in 1827 van Zr. Ms. Stoompakket Curaçao, door J. W. VAN NOUHUYS. **Eerste deel.** Het Journaal. 1927. Met 7 platen en kaarten. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 10.—
- XXX. DE ZEEUWSCHE EXPEDITIE NAAR DE WEST** onder Cornelis Evertsen den Jonge, 1672—1674. Nieuw Nederland een jaar onder Nederlandsch Bestuur. Uitgegeven door C. DE WAARD. 1928. Met 7 platen en kaarten. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 12.—
- XXXI. DE REMONSTRANTIE** van W. Geleynssen de Jongh. Uitgegeven door W. CALAND. 1928. Met een kaart en een portret. gr. 8vo. In linnen band, kop verguld f 6.—
- Werken die zich, wat inhoud en uiterlijk betreft, aansluiten aan de Werken der Linschoten-Vereeniging.
- BALDAEUS, PHILIPPUS, Afgoderye der Oost-Indische heydenen.** Opnieuw uitgegeven en van inleiding en aanteekeningen voorzien, door A. J. DE JONG. 1917. LXXXV en 236 blz. Met 13 platen. gr. 8vo. In linnen, kop verguld f 12.—
- VILLIERS, J. A. J. DE, Storm van 's-Gravesande.** Zijn werk en zijn leven. Uit zijne brieven opgebouwd. 1920. 416 blz. Met een kaart en facsimiles. gr. 8vo. In linnen, kop verguld f 15.—
- WARNSINCK, J. C. M., De retourvloot van Pieter de Bitter,** (Kerstmis 1664—Najaar 1665). 1929. VII en 135 blz. Met 7 afbeeldingen en 2 kaarten. gr. 8vo. In linnen, kop verguld f 7.50
- WESSELS S. J., C., Early Jesuit travellers in Central Asia.** 1924. XVI en 344 blz. Met 1 kaart en 5 platen. gr. 8vo. In linnen, kop verguld f 12.—
- IJZERMAN, J. W., Cornelis Buysero te Bantam, 1616—1618.** Zijn brieven en journaal met inleiding en bijlagen 1923. XXIV en 272 blz. gr. 8vo. In linnen, kop verguld f 10.—
-

JAN JANSZ. KAEREL, DE JONGE
(UIT HET SCHILDERIJ VAN GERRIT PIETERSE SWEELINCK)

DE EERSTE SCHIPVAART

DER

NEDERLANDERS

NAAR OOST-INDIË

ONDER

CORNELIS DE HOUTMAN

1595—1597

JOURNALEN, DOCUMENTEN EN ANDERE BESCHEIDEN

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT DOOR

DR G. P. ROUFFAER EN DR J. W. IJZERMAN

III

VERDERE BESCHEIDEN BETREFFENDE DE REIS

MET 1 KAART, 3 PLATEN EN 10 FACSIMILE'S

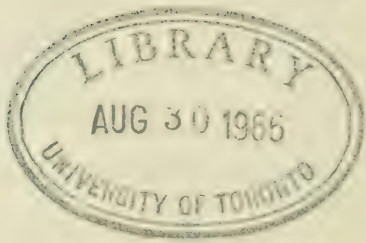
W. Steyer

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF

1929

D5
7411

decl 3

1114912

INHOUD

	Bladz.
Opdracht	XVII
Een woord vooraf	XIX
Inleiding	XXI—LXXXV

MONTANUS (XXV) — HUGO DE GROOT (XXX) — AERNOUT LINTGENS (XXXVIII) — JERONIMUS MARIJEN (LI) — ANONYMUS (LII) — CORNELIS JANSZ. TURCK (LIII) — Aanteekeningen betreffende de reis, het verkort Journaal enz. (LVI) — Brieven uit Bantam (LVIII) — DOSSIER VAN BONINGHEN (LX) — JACOB JANSZ KACKERLACK (LXXI) — CORNELIS JANSZ CEULLEN (LXXIII) — PLACIUS (LXXIV). —

V en VI

Historische Beschrijvinghe der zeer wjt beroemde Coopstade Amsterdam, Eerst in Latyn ghestelt ende beschreven door Joh. Nsacium Pontanum. Ende bij den selven daer nae neerstich oversien ende op vele plaetsen vermeerderd ende verbeterd, Ende nu in het Nederduyts over gheset door Petrum Montanum. Amsterobami, sub cane Digilanti Excudit Rudocus Hondius An. D. 1614

Het vier en twintichste Capittel.

De eerste vaert na Oost-Indien by die van Amsterdam begonnen; ende de historie ende wtcomste derselver ordentlick gestelt. . . 1-58

VII

Over het buitrecht

(Vertaling uit Hugonis Grotii de Jure praedae commentarius, ed. H. G. Hamaker, Den Haag, 1868). 59-71

VIII

1597 Journaal van Aernoudt Lintgens
Verhael vant tgheenne my opt Eijlsandt van Baelle we
berbaeren is, etc. 73-103

C

Journaal van Jeronimus Maryen 105-117

D

Journaal van een onbekende 119-133

E en F

Journal van den tolft Cornelis Jansz Curch

E. van 24 Maart tot 8 December 1595

F. van 24 Maart tot 17 September 1595 135-181

H, M, N, en L

Wanteekeningen betreffende de reis en betreffende pro-
ducten en handelswaren 183-194**Wanteekeningen betreffende de reis van de Hollandia . .** 185**Verkort Journael van de reis, gehouden aan boord der**
Hollandia 188**Plaetsen daer Peper waßt** 193

J

Briefwisseling tijdens het verblijf te Bantam 195-210Brieuen van den 3. Augustus tot den 19. Augustus 1596 ge-
schreuen aen mijn Heeren van tCollegium door mijn Jan Jans.

Carel tot Bantam 197

K

Stukken betreffende Commies Gerrit van Boninghen . 211-284

Lijst der stukken 213

Aanhangsel: Stukken betreffende Van Boninghen na diens
terugkeer te Amsterdam 278

A

Journal van Jacob Jansz Kackerlack.

eerst onderstuerman, later stuerman op de Hollandia 285-338

Nitreis 287**Chuisreis** 316Bijlage: De landverkenningen van Oost-Java en de cruptie-
punten aldaar door S. P. L'Honoré Naber 331

B

Journal van Cornelis Jansen Ceullen,

stuerman van Het Duifken 339-408

G

Memorie van Petrus Plancius met een uittreksel uit de aan-
teekeningen van Frederik de Houtman 409-432I. Van de graben der sancte ende het affmeten der seluer door het Noord-
oosteren ende Noordwesteren der naelbe 411

II. Extract wte schriften van Fredrick Houtman, etc. 426

Toelichtingen door S. P. L'Honoré Naber 433

Platen en Kaarten

1. Portret van Jan Jansz. Kaerel, de jonge. tegenover den titel
2. De compagnie schutterij van kapitein Jan. Jansz. Kaerel in 1604 XXIX
3. Kaart van het eiland Bali XLVII
4. Teekening van het Astrolabium Catholicum met beweegbaren wijzer en verschuifbaar „armken” 438

Facsimile's van Brieven

1. Brief van Willem Lodewycx uit zijn gevangenschap in Bantam dd. 8 October 1596. Handschrift van Willem Lodewycx. . . 210
2. Brief van Gerrit van Boninghen dd. 18 September 1595. Handschrift van Gerrit van Boninghen. 216
3. Brief van den stuurman Keyser aan den scheepsraad, dd. 18 October 1895. Handschrift van Pieter Dircksz. Keyser. . . 230/31
4. Verklaring dd. 21 October 1595 van Muelenaer en 3 Commiezen, omtrent een gezegde van Van Boninghen. Handschrift van Cornelis de Houtman. 233
5. Slot van het Protest van eenige adelborsten, geschreven 20 November, ingediend 5 December 1595. Handschrift van Jeronimus Maryen. 240
6. Slot van den Algemeenen Pardonbrief, dd. 28 December 1595. Handschrift van Barent Heynck. 249/50
7. Uittreksel uit het Journaal van Cornelis de Houtman. Handschrift van Paulus van Caerden. 253
8. Bekentenis van Hans Brouwer op 11 Mei 1596. Handschrift van Reynier van Hell. 263
9. Slot der verklaring van Cornelis van Eemskerck van 9 Juni 1596. Handschrift van Cornelis van Eemskerck 268/69
10. Veroordeeling van Van Boninghen door den scheepsraad op 10 Juni 1596. Handschrift van Willem Lodewycx. 269/70

VERBETERINGEN

- p. 28, noot 2, *liefghehal* = geliefd; wordt in deze beteekenis veelvuldig gebruikt, komt ook als familienaam voor. Cornelis Pieterse, wedr van Bergen op Zoom, trouwt 26 Nov. 1586 Janneken Liefghetal van Nijenhoven (Trouwboek Middelburg)
- p. 43, noot 2: Lees voor p. 103, p. 303.

AAN
DE NAGEDACHTENIS
VAN
GERRET PIETER ROUFFAER

EEN WOORD VOORAF.

Reeds vóór zijn vertrek naar Oost-Indië, in April 1909 had Rouffaer den wensch uitgesproken, de bewerking van Willem Lodewycx' „d' Eerste boeck" voor de jonge Linschoten Vereeniging op zich te nemen, en na zijn terugkeer haastte hij zich, zoodra hij voldoende op krachten gekomen was, met geestdrift die taak ter hand te nemen. Reeds in Februari 1912 ging zijn, tot nu toe zonder gevolg gebleven, oproep uit tot opsporing van drie reisjournalen, die van Cornelis de Houtman, Jan Jansz Carel de jonge en Jelle Jellesz Valckenier. Maar eerst in Maart 1915 kon het eerste deel van de Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië verschijnen met de opmerking, dat ziekte het gereedkomen daarvan lang had vertraagd. Sedert bleef hij lijdende.

In hetzelfde jaar 1915 werd begonnen met de bewerking van het tweede deel, waarin het Verhael, het Journael en Franck van der Does' Cort verhael behandeld zijn. Tien jaar later, in Maart 1925, teekende hij de „Inleiding" en een jaar daarna volgde, zonder dat hij zelf daartoe de vergunning had kunnen geven, de uitgaaf.

Met krachtigen wil en onverzwakt enthousiasme had Rouffaer voortdurend gestreden tegen de tot machteloosheid doemende ziekte, die zijn lichaam ondermijnde, en daarbij dankbaar ieder uur gebruikt, waarin hem werken mogelijk was.

In Februari 1926 werd de heldere geest verduisterd en stierf hij voor de wetenschap, die hij met zooveel toewijding had gediend; in den nacht van 8 op 9 Januari 1928 blies hij den laatsten adem uit.

Op zijn verzoek heb ik, vooral bij het begin der werkzaamheden aan Lodewycx' journaal, toen verschillende onderzoekingen te doen waren in het Rijksarchief en elders, het mijne gedaan om den arbeid voortgang te doen hebben. Maar mijn bemoeienis werd langzamerhand van minder beteekenis, zoodat dan ook het tweede deel nagenoeg geheel voor zijne rekening blijft. Trouwens ieder, die de onuitputtelijke

kennis en den diepen speurzin, de schitterende woordenkeus en de machtige verbeeldingskracht van Rouffaer kent, zal dit ook zonder deze verklaring begrepen hebben.

Thans rust op mij de taak het in 1912 begonnen werk te volt ooen. Het is duidelijk, dat de eenheid in de uitvoering daaronder moet lijden, en dat veel zal ontbreken, wat Rouffaer als van zelf kon geven, maar dat boven mijn krachten ligt. Ik ben getrouw gebleven aan de gedachte die ik in een briefkaart van 1 October 1912 uitdrukte: „Geheel deel ik Uw gevoelen, dat het wenschelijk is, zoo kort mogelijke noten te maken; ik zou zeggen zelfs zoo min mogelijk in getal”.

In ieder geval is door het gereed komen van dit derde deel bereikt, dat alle, ook de tot nu toe niet gedrukte bescheiden betreffende de eerste reis naar Oost-Indië, eindelijk het licht hebben gezien. Ik hoop, dat mij de kracht zal worden gegeven ook het vierde en naar ik vertrouw laatste deel, waarin meer bepaald over de uitrusting van den tocht, de personen die daaraan deelnamen en de uitkomsten, die hij heeft opgeleverd, zal worden gehandeld, en waaraan een bibliografie zal worden toegevoegd, tot een gelukkig einde te brengen.

Met dankbaarheid maak ik melding van de hulp en voorlichting, die ik van verschillende zijden ondervond; van Mr. R. Bijlsma, archivaris aan het Rijksarchief, die mij dikwijls met goeden raad verplichtte, van Dr. C. P. Burger, die de goedheid had de drukproeven te willen doorzien, van Prof. Dr. D. Cohen, die mij bij de vertaling van Hugo de Groot's *de jure praedae* bijstond, van Dr. F. C. Wieder, bibliothecaris te Leiden, kolonel J. L. H. Luymes, chef der afdeling Hydrografie van het Dep. van Marine, van den heer C. C. Lekkerkerker, archivaris van het Bali-Instituut, van den heer J. F. L. de Balbian Verster te Amsterdam, van den oud-luitenant kolonel P. F. L. C. Lach de Bère, die bij het onderzoek van verschillende archieven gewaardeerde diensten bewees; en vooral en in het bijzonder van den onvermoeiden werker, kolonel S. P. l'Honoré Naber, die zoo vriendelijk was, de toelichting tot de landverkenningen en tót de memorie van Plancius op zich te nemen, waardoor mijn taak verlicht werd, en dit boek aan waarde gewonnen heeft.

INLEIDING.

Het eerste deel van dit werk is gewijd aan D' Eerste Boeck van Willem Lodewycx. In het tweede worden behandeld het Verhael en het Journael van de Reyse, benevens het journaal van Frank van der Does. In afwijking van het oorspronkelijke, op p. XXVI van het eerste deel ontvouwde plan, werden daarin drie stukken niet mede opgenomen. Dat zijn: de ter zake dienende tekst uit Pontanus' historische beschrijving van Amsterdam, de vertaling van een gedeelte van Hugo de Groot's „De jure praedae” en het journaal van Aernout Lintgens' verblijf op Bali. Met deze drie bescheiden opent nu dit derde deel, terwijl daarna de nog ongedrukte volgen, welke op p. XXVII van het eerste deel worden opgenoemd. De stukken van zoo verschillenden inhoud, waaruit deze laatste verzameling bestaat, berusten (met de journalen van Van der Does en van Lintgens) in het Algemeen Rijksarchief, en zijn afkomstig uit het Archief der Compagnie van Verre.

Zonder twijfel was het aantal van dergelijke door de deelnemers aan de reis medegebrachte papieren veel grooter; een deel daarvan, zooals de logboeken van Keyser en Vechter Willemsz, de waarnemingen van Frederick Houtman en Stockmans, werden ter hand gesteld aan Plancius, een ander, grooter deel is op andere wijze verloren geraakt. Wanneer men de vraag stelt, hoe de overgebleven bescheiden te zamen werden gebracht, dan moet het antwoord luiden: zeker niet door vrijwillige inlevering van den gedeeltelijk onvoltooiden arbeid der schrijvers. Daarvoor zal een dwangmaatregel noodig zijn geweest, waaromtrent niets bepaalds werd aangetroffen, maar die volkomen past in de gedachtensfeer, waarin de Bewindhebbers verkeerden.

Vóór het begin van de tweede reis onder het bevel van den admiraal Jacob Cornelisz van Neck, omstreeks den tijd, waarin het Journael te Middelburg en D' Eerste Boeck te Amsterdam het licht zagen, eischten de Bewindhebbers der pas gevormde Oude Oost-Indische Compagnie van de deelnemers een verklaring, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat. Zij lieten toch 24 April 1598 door „coopluijden,

1) Deze stukken zijn beschreven door Mr. R. Bijlsma in „De archieven van de Compagnieën op Oost-Indië 1594—1603”, den Haag, 1927. p. 5—9.

schippen, ondercoopluyden, stuerluijden ende onderstuurliujden'' schriftelijk bij eede beloven, dat zij „alle journalen, caerten, schriften, affteyckeningen van landen, steden, stromen, reden, capen ofte hoecken, hemelsteyckenen, cursen ende alle dependentiën van deze zeevaert op dese voyage gemaect, geannoteert, geschreven ofte vercregen, getrouwelick sullen overleveren in handen van den Admirael ofte Bewinthebberer'', hetzij dat zij daartoe verzocht werden of niet, zonder daarvan eenige copie of klad te mogen achterhouden of anderen mede te deelen. Verder, dat zij ook alles, wat hun met betrekking tot deze reis reeds ontdekt was, of hetgeen door de „ervarenthey'' tot hun kennis zou mogen komen, geheim zouden houden, zonder daarvan iemand tot nadeel der Compagnie eenige kennis te geven; en eindelijk, dat zij, als de reis volbracht was, niet voorbij de Kaap de Goede Hoop zouden varen in dienst van andere kooplieden of compagniën, maar alleen in dien vandeze Compagnie, en dat voor een redelijk salaris, ter beoordeeling van goede, zaakkundige mannen ¹⁾.

Natuurlijk werd van de mindere schepelingen een dergelijke belofte gevorderd. Zoo hadden de Bewindhebbers zich verzekerd, dat alleen op clandestiene wijze, hun iets van de op reis gemaakte aanteeeningen zou kunnen ontgaan.

Een overeenkomende verklaring hadden de deelnemers aan den eersten tocht niet behoeven af te leggen. Maar dit verzuim werd bij hun thuiskomst hersteld, toen allen volstreckte geheimhouding werd opgelegd. Dit blijkt uit een brief van 28 Augustus 1597 door Hans van Uffele, commissionair te Rotterdam, gericht aan den bekenden Daniel van der Meulen, een uitgeweken Zuid-Nederlandsch koopman, toen gevestigd te Leiden ²⁾. De schrijver had 13 Augustus gehoord van den terugkeer der schepen uit Indië en van de aankomst der pinas, het Duifken, voor Enkhuizen. Verlangend nadere bijzonderheden omtrent het verloop der reis te vernemen, had hij een schuit gehuurd en zich van Amsterdam naar Enkhuizen begeven. Aan boord komende van het jacht, werd hij teleur gesteld. Hij had „alle particulariteit gevraecht, doch niet volcommelijck connen verstaen, overmidts op eede haer verboden'' ³⁾.

1) Inventaris. no. 34.

2) Gem. Archief Leiden, Archief Van der Meulen, Bundel 233. Zie over hem o.a. Wieder, Reis door de Straat van Magalhães, I p. 16, 17.

3) Dit gaf Van Uffele (die als schrijver de tweede reis naar het Noorden medemaakte in 1595; De Veer, 2e reis, p. 13), aanleiding, aan Van der Meulen nadere inlichtingen te vragen. Hij vervolgt: „niet, twijfelende U.E. nu int breede beter hebt verstaen, hope na goede informatie, alsoo ick versekert, U.E. de goede affixie tot deser geunierde landen,

Is het nu gewaagd te veronderstellen, dat de Bewindhebbers der Compagnie van Verre naast de belofte van geheimhouding, inlevering van alle medegebrachte papieren geëischt hebben? En ligt het niet in de rede de oorzaak van het onvoltooid blijven van sommige bescheiden, niet alleen in ziekte of dood, maar vooral ook in deze inbeslagname te zoeken?

Bij de uitvaart was het doel van den tocht, waarvan de Bewindhebbers zelf slechts een flauwe voorstelling hadden, zorgvuldig verborgen gehouden. Na den terugkeer was elke publicatie voor hen uit den booze, omdat daardoor gewaardeerde gegevens onder de oogen kwamen van ongewenschte mededingers in het binnen- en buitenland, die van hun duurgekochte ondervinding partij zouden kunnen trekken. Zoo bleven de journalen van Frank van der Does en van Lintgens bij het archief van de V. O. I. C. verborgen, tot het eerste in 1864 door De Jonge, het tweede in 1856 door Leupe werd aan het licht gebracht. Dien ten gevolge worden de overige journalen en aantekeningen eerst nu wereldkundig gemaakt.

Wie mededeelingen deed aan de pers, handelde tegen zijn plechtig afgelegde belofte, en wanneer hij die niet mocht hebben gedaan, in ieder geval tegen den uitdrukkelijk uitgesproken wensch van de Bewindhebbers. Het Verhael en het Journael verschenen waarschijnlijk in verband daarmede zonder vermelding der namen van hen, die bij de samenstelling betrokken waren. Wanneer men, zooals in de Inleiding van Dl II beproefd is, deze personen wil opsporen, zal men wel niet behoeven te zoeken onder hen, die zich op nieuw aan den dienst der Compagnie hebben verbonden, maar elders moeten rondzien, wellicht in de eerste plaats onder degenen, die overgingen naar de zeeuwsche ondernemingen, die van De Moucheron en Ten Haeff. Doch, waar alle nadere aanwijzingen ontbreken is ook daarvan niet veel te verwachten. Wat Langhenes kennelijk beloofd heeft geheim te houden, zal wel altijd verborgen blijven.

Opmerking verdient, dat Pontanus, die het journaal van Kaerel in zijn historie van Amsterdam verwerkte, diens naam verzwijgt, waar-

die deur U.E. ende ander voortaan mogen floreren — continuerende d'observatie van de voorsz. schepen, niet twijfelende na goede informatie, de handt sult aenhouden om de roose van Oost-Indien te hulpen plucken, West-Indien ontrent de Goyana oft Trinidado niet te versuijmen. Ick wensche sulcx bij U.E. als andere Brabanders, schuijgende onder de protexie dezer geunieerden, residerende tot Leyden, Haerlem ende Rotterdam, veel, die mid-delen hebben, geaffixioneert waren als ick, die egeen, maer een goeden wille hebben om te trachten na eer, proffijt ende het voornaempste, d' inwoonderen onder het jock der Christenheijt noch te mogen brengen, dienende tot veel haerder salicheyt.

door het mogelijk werd, dat drie eeuwen later daarover nog kon worden gestreden.

Even merkwaardig is, dat het „totten leser” van d’Eerste boeck slechts geteekend werd met de initialen G. M. A. W. L., welke onverklaard bleven tot Rouffaer daaruit las G(uilla) M alias W(illem) L(odewycx) ¹⁾. Deze geheimzinnigheid zou onnoodig zijn geweest, wanneer hetgeen vroeger omtrent Lodewycx’ optreden en werkzaamheid werd gezegd, juist was. Bedoeld wordt hetgeen voorkomt in Dl I p. XXXIV noot 1, namelijk dat hij den tocht als „middelman” geheel heeft kunnen medemaken, en aan het einde met weglating of verdoezeling van alle twisten „officieel” voor de Amsterdamsche reeders de Eerste schipvaart kunnen beschrijven. En op p. XIX van Dl II, waar men leest: Willem Lodewycx’ D’Eerste Boeck was „in waarheid een Boek, dat wel een Journaal, een officieel-Amsterdamsch journaal zelfs, tot grondslag had, maar door de ruimte aan geest van den samensteller, en door de gezonde eerezucht bij Amsterdamsche reeders en den Amsterdamschen uitgever, gegroeid was tot wat wij thans noemen een standaard-werk”.

Willem Lodewycx bleef na afloop der reis niet trouw aan de Compagnie, maar ging over in dienst van De Moucheron. Reeds 19 September 1598 kreeg hij van dezen een opdracht van vertrouwen naar de Kust van Guinee; eerst in 1603 kwam hij in dienst van de V.O.I.C. als opperkoopman op de vloot van Steven van der Hagen ²⁾. De Bewindhebbers, wel verre van de eerezucht te koesteren aan het verschijnen van een monumentaal officieel reisverslag van zijne hand den stoot te geven, waren als goede kooplieden lichtschuw, waar hun belang dit medebracht, en zouden zeker Lodewycx’ arbeid met groot genoegen een blijvende rustplaats naast de journalen van Frank van der Does en anderen hebben aangewezen.

In verband met den inhoud der stukken zal hierachter een andere volgorde in acht worden genomen, dan in Dl. I werd aangekondigd. Na de reeds vroeger gedrukte documenten komen thans de journalen van den adelborst Jeronimus Maryen, van een anonymus en van den tolk Cornelis Jansz; dan eenige aantekeningen gedeeltelijk van onbekenden, de briefwisseling van de te Bantam vertoevende personen met den scheepsraad en het dossier Van Boninghen. Besloten wordt

1) Album Kern, 1903, p. 272, noot 2.

2) Hij overleed aan boord van de Delft 18 April 1604, 9 dagen nadat men de linie had gepasseerd.

met die stukken, welke meer rechtstreeks op de zeevaart betrekking hebben, de stuurmansjournalen van Jacob Jansz Kackerlack en van Cornelis Jansz Ceullen, een memorie van Petrus Plancius en een uittreksel uit de aantekeningen van Frederick de Houtman.

Bij het plaatsen van noten aan den voet der bladzijden is groote soberheid betracht en herhaling zooveel mogelijk vermeden; mede met het oog daarop moge een kort woord van toelichting bij elk der genoemde bescheiden voorafgaan.

Het kwam onnoodig voor bij verwijzing naar voorafgaande stukken de oude nummers en letters aan te halen; volstaan werd met het noemen der bladzijde van het betrokken deel.

Montanus. (p. 1—58)

In het jaar 1611 verscheen bij Jodocus Hondius te Amsterdam een geschiedenis met beschrijving van die stad, „*Rerum et urbis Amstelodamensium historia*” door Johan Isaäkszoon Pontanus. Nadat de schrijver zijn manuscript „naarstig overzien en op vele plaatsen vermeerderd ende verbeterd” had, werd dit „in het Nederduitsch overgezet” door den Amsterdamschen latijnschen schoolmeester Petrus Montanus, een zwager van Hondius. Deze vertaling, die in 1614 het licht zag, draagt duidelijk den stempel van zijn oorsprong en vertoont in het gedeelte dat voor ons doel van belang is, in het algemeen slechts kleine afwijkingen van den latijnschen tekst, welke ter vergelijking voor zoover wenschelijk aan den voet der bladzijden is afgedrukt ¹⁾.

Johan Isaäksz werd 21 Januari 1571 op zee vóór het bereiken van Elseneur geboren, toen zijn ouders Isaäk Pietersz en Margaretha van Delen op reis waren naar Denemarken. Van daar de naam Pontanus ²⁾, die later door hem werd aangenomen. Zijn vader was, na als handelsagent voor den koning van Denemarken te Amsterdam werkzaam te zijn geweest, van 1595 of 1596 tot zijn dood in 1615 consul voor de Staten in dat land.

De jonge Pontanus bezocht te Amsterdam de latijnsche school en

1) De sterkste afwijking komt wel voor op p. 19 hierachter, waar Montanus den mohamedaanschen Gouverneur van Bantam den gruwel laat schrijven: „Alsoo het den Almachtighsten God ende der Goden wii gheliet! heeft”. In het oorspronkelijk „translaet” uit het Portugeeschstaat: Also het God Almachtich ende haere E. gelieft heeft”. Zie Heeres. Corpus dipl. p. 3.

2) Pontus, de zee. Zie over Pontanus het artikel van Dr. S. P. Haak in Dl. I van het Nieuw Ned. biogr. wdbk. Leiden 1911, waaraan de bovenstaande bijzonderheden ontleend zijn.

werd in 1589 ingeschreven als medisch student te Franeker. In 1593 was hij te Rome, en in het laatst van dat jaar verwierf hij den graad van doctor in de wijsbegeerte aan de hoogeschool te Leiden. Geruimen tijd verbleef hij bij Tycho Brahé op het eiland Hven bij Kopenhagen, om na eenige omzwervingen in 1600 te Basel te promoveeren als doctor in de medicijnen. Zes jaar later werd hij benoemd tot hoogleeraar in *physica en mathesis* aan de kwartierlijke Veluwsche school te Harderwijk, waar hij tot zijn overlijden in 1639 bleef. Daar gaf hij werken van verschillende latijnsche schrijvers, ook een bundel latijnsche gedichten en andere kleine geschriften uit, maar zijn hoofdstudie werd en bleef de geschiedenis, toen hij door den koning van Denemarken en door de Staten van Gelderland tot officieel historieschrijver was aangesteld.

In het tweede boek van zijn historische beschrijving van Amsterdam, waaraan hij zeker eenige jaren gewerkt heeft, behandelt hij ook de eerste tochten der Nederlanders naar het Noorden en naar Oost-Indië. In het algemeen had hij de bedoeling zich daarbij tot korte uittreksels te beperken, maar voor de eerste Schipvaart maakte hij een uitzondering. Daaraan ruimde hij een wat grootere plaats in ¹⁾, zeker mede omdat hij zoo gelukkig was, gebruik te kunnen maken van het belangrijk onuitgegeven journaal van een der meest vooraanstaande deelnemers aan den tocht, en daardoor in staat nieuwe bijzonderheden mede te deelen. Hij noemt diens naam niet, maar geeft zoodanige aanwijzing, dat in verband met den inhoud van zijn verhaal omtrent de identiteit van de persoon zekerheid bestaat.

Op p. 5 van het hierachter afgedrukte gedeelte van Montanus' vertaling toch, leest men: „ick volghe meestendeels hierinne ende in het navolghende de eyghen handt van een treffelick man, ende die op dese reyse als een van de Overste wesende, alles selve ghesien ende ervaren heeft”.

De eerste, die de vraag beantwoordde, wiens journaal door Pontanus gebruikt werd, was Prof. Dr. R. Fruin in zijn bespreking van het manuscript van Hugo de Groot's *De jure praedae in de Gids* van 1868 Dl. IV p. 232 ²⁾. Daar verwijst hij naar den latijnschen tekst: „*autographum viri spectati et ex praefectis autoptae autorem ut plurimum sequor*”, en onderstreept, dat Pontanus met „*praefectus*” een „*commies*” bedoelt. Aangezien nu in diens verhaal, zoo gaat hij voort, vooral de lotgevallen van het schip Amsterdam bijzonder uitvoerig be-

1) Pontanus Caput XXIII p. 144—191; Montanus Capittel XXIV p. 180—237.

2) Verspreide geschriften Dl. III p. 367. vlg.

handeld zijn, moet de schrijver van het journaal een der commiczen van dien bodem zijn, dus Willem Lodewycksz of Jan Jansz Kaerel. Aangezien de eerste echter een uitvoerig dagregister heeft uitgegeven, zou alleen Kaerel overblijven. Deze redeneering, hoe klemmend zij ook schijnt, zou zelfs indien door Pontanus aan de Amsterdam bijzondere aandacht ware gewijd, (hetgeen niet het geval is) weinig zekerheid geven. Willem Lodewycksz en Jan Jansz Kaerel toch voeren wel uit als ondercommies op dat schip, maar beiden werden reeds bij Madagascar overgeplaatst, de eerste naar de Mauritius, de tweede naar de Hollandia. Bij de groote ramp, de overvalling voor Sëdajoe, welke aan den schipper Schellinger en den Commies Van Hell het leven kostte, bevond zich geen van beiden aan boord van de Amsterdam.

Meer hout snijdt de opmerking: „Pontanus laat Kaerel een hoofdrol vervullen, zooals hij in geen der andere reisbeschrijvingen doet, en weet niet alleen te verhalen, wat de praefectus Carolus gedaan, maar ook wat hij bij zich zelven gedacht heeft.”

Daardoor werd echter niet overtuigd Prof. Dr. H. C. Rogge, die in het verhaal zelf aanleiding had gevonden tot de bewering, dat niet Kaerel, maar veeleer Cornelis de Houtman de door Pontanus bedoelde persoon zou zijn. „De schrijver toch”, zoo luidt zijn betoog, „is geheel op de hoogte van alles, wat er in den scheepsraad is omgegaan; hij deelt daaruit bijzonderheden mede uit een tijd, toen Karel als ondercommies daaraan geen deel nam en die bevestigd worden door de officieele bescheiden, die thans in het Rijksarchief berusten. De tekst van het door De Houtman zelven opgestelde handelsverdrag met den rijksbestierder van Bantam wordt door Pontanus uit dit journaal letterlijk medegedeeld. Treedt bij dezen geschiedschrijver Karel meer dan elders op den voorgrond, hoewel de bovengenoemde journalen karig zijn in het noemen van namen, hij staat opzettelijk stil bij de verwickelingen, waarin De Houtman van nabij betrokken was. De Houtman heeft nauwkeurig aanteekening gehouden van alles, wat zich op de reis heeft voorgedaan en niets belet ons aan te nemen, dat hij zijn verslag bij de thuiskomst aan de bewindhebbers heeft overgelegd, die er eerst aan De Groot, daarna aan Pontanus inzage van hebben kunnen geven” 1).

Men vraagt zich hierbij af, of Rogge Pontanus' verhaal wel geheel onbevangen heeft gelezen en of hij zich daarbij niet heeft laten leiden door den wensch, zijn held, De Houtman, naar voren te brengen, ook wanneer daartoe geen aanleiding bestaat. Dat verhaal toch bevat niet

1) Zie het verdienstelijk opstel: De eerste Nederlandsche Handelonderneming op Oost-Indië en Cornelis de Houtman. Tijdschr. K. N. Aardr. Gen. 1895. p. 410 en 411.

alleen plaatsen, die slechts van Kaerel afkomstig kunnen zijn, maar evenzeer zulke, die Cornelis de Houtman niet kan hebben geschreven¹⁾. Onderzoek van de beschikbare gegevens en meer bepaald van het dossier Van Boninghen bevestigt, dat Kaerel alle gelegenheid had om van de door Rogge aangehaalde feiten volkomen kennis te nemen.

Jan Jansz Kaerel droeg denzelfden naam als zijn vader, een der bewindhebbers van de Compagnie van Verre, en werd ter onderscheiding van dezen, de jonge bijgenaamd. Volgens Elias, (*De vroedschap van Amsterdam*, Dl I p. 278) werd hij geboren in 1574 en zou hij dus bij het begin der reis 2 April 1595, meer dan 20, hoogstens 21 jaar oud zijn geweest²⁾. Zeker door invloed van zijn vader werd hij geplaatst op de Amsterdam, waar hij met den ouderen Willem Lodewycksz als ondercommies onder den commies Reinier van Hell diende. Daar schreef hij o.m. op 17 October 1595 de door Van Hell opgestelde en door den schipper Schellinger geteekende aanklacht naar aanleiding van het eigenmachtig optreden van den commies Gerrit van Boninghen op de Hollandia. Op 26 October werd hij overgeplaatst naar dien bodem, waar hij werkzaam was onder Cornelis de Houtman, die Van Boninghen had vervangen. In December werkte hij ijverig mede aan het bijeenbrengen en copieeren van de stukken, welke tot staving der aanklacht moesten dienen. Toen Van Boninghen 25 December onverwacht van de Mauritius naar de Hollandia was teruggekeerd, ging De Houtman weder op de Mauritius over, maar bleef Kaerel, nu onder Van Boninghen, op zijn post. In deze eenigszins pijnlijke verhouding maakte hij den overtocht van Madagascar naar Indië. Den 10den Juni 1596, kort voor de aankomst in Straat Soenda, werd Van Bo-

1) Slechts dit staaltje hierachter op p. 32: De gouverneur . . . „verhaelde, dat hij wel wist, dat den Capiteyn Houtman van de Schippers ende veel in de vlote gehatet was, ende dat de Capiteyn Karel by Molenaar ende d'ander gesien ende bemint was”.

2) In het R.A. 'Bundel Oldenbarnevelt, Verspr. collectiën, Lok. Holland, no. 1117) treft men afschrift van een tweetal verklaringen aan, 26 Augustus 1599 afgelegd voor schepenen van Amsterdam. Bij de eerste, die betrekking heeft op de eerste schipvaart, treden op Jan Jansen Carel de Jonge, oud omtrent 23 jaren, (commies geweest op 't schip Hollandia), Wouter Wilkes, oud 26 jaren (adelborst op het jacht de Duijff) en Pieter Dirricxs Emaus, oud 26 jaren (adelborst op het schip Amsteldam); bij de andere, die aangaande de tweede schipvaart, Jacob van Neck, oud omtrent 3 jaren (admiraal), Jan Jansz Carel de Jonge, oud 23 jaren (commies) en P. Dirricxs Emaus, oud 26 jaren (commies). Hier is Carel 1e, à 2 jaar jonger; is deze opgaaf juist, dan zou hij 2 April 1595 hoogstens 19 jaar oud zijn geweest. Hoewel in dien tijd aan zeer jonge mannen zeer verantwoordelijke betrekkingen werden gegeven, valt het toch eenigszins moeilijk aan te nemen, dat iemand van 18 à 19 jaar, ook al was hij zoon van een bewindhebber, niet alleen tot ondercommies werd benoemd, maar ook als plaatsvervangend commies zou zijn aangewezen. Denkt men aan een fout bij de copie, verwisseling van een 5 met een 3, dan zou daarmee het verschil verklaard kunnen worden. Verschillen van ettelijke jaren bij leeftijdsopgaven zijn trouwens in acten van dien tijd gewoon.

DE COMPAGNIE SCHUTTERIJ VAN KAPITEIN JAN JANSZ. KAEREL IN 1604

(SCHILDERIJ VAN GERRIT PIETERSE SWEEELINCK, RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM)

ninghen van zijn ambt vervallen verklaard en den 18den d.a.v. Kaerel, in overeenstemming met de aanwijzing in den gesloten brief van de Compagnie van Verre, officieel tot commies op de Hollandia aangesteld. Als zoodanig had hij zitting in den scheepsraad, het college van schippers en commiezen, dat over alle gewichtige aangelegenheden, de belangen der onderneming rakende, had te beslissen. Als zoodanig riep hij, na den dood van de commiezen Heynck (26 Juni 1596) en Van Hell (5 December 1596) als van zelf daartoe aangewezen, 29 December 1596 den scheepsraad bijeen, die oordeelen zou over Cornelis de Houtman, toen deze beschuldigd werd, den schipper Meulenaer met vergif uit den weg te hebben geruimd. Het vonnis, voorloopige vrij-spraak bij gebrek aan bewijs, werd met zijne hand geschreven, en bracht aan het prestige van De Houtman, dat vroeger reeds veel had geleden, een nieuwen slag toe.

Het ligt in de rede, dat de aanstelling tot ondercommies van Kaerel, die op een enkele uitzondering na, jonger was dan een der adelborsten, reeds den naijver wekte van vele ouderen, die met meer ondervinding toegerust in lageren rang dienden. Duidelijk is ook, dat zijn snelle en onverwachte bevordering tot commies, gesteld zelfs dat meerdere bekwaamheid en krachtiger persoonlijkheid deze keuze hadden gewettigd, dien naijver nog deden toenemen. Kaerel zal daarom moeilijke dagen hebben doorgebracht, te meer nu de verdeeldheid ten gevolge van de zaak Van Boninghen de gemoederen in heftige beweging had gebracht en gehouden. Zoo moet wellicht verklaard worden, dat Willem Lodewycx in d'Eerste boeck zijn naam geen enkele maal noemt, hoewel daartoe gelegenheid te over was; zoo ook waarom Van der Does als hij tweemaal melding van hem maakt, dit doet op een wijze, die van weinig waardeering getuigt; ten slotte ook, hoe Lintgens zich tegenover hem de grap veroorloofde met het sprookje van den wonderlijken muur op Bali, met de kennelijke bedoeling hem er in te laten loopen.

Het blijft te betreuren, dat Kaerel verhinderd werd, zelf zijn journaal volledig uit te geven. Als ieder deelnemer, die de belofte van geheimhouding had afgelegd, was hij verplicht den wensch van de Be-windhebbers te volgen.

Hij voer reeds 1 Mei 1598 van Texel weder uit op de vloot van Jacob van Neck en keerde 19 Juli 1599 terug. Daarna bleef hij te Amsterdam gevestigd en in de zaken van zijn vader werkzaam. In 1604 vindt men hem afgebeeld door Gerrit Pietersz Sweeling (of Sweelinck) als kapitein te midden zijner schutters.

Toen hem eenige jaren later door Pontanus gelegenheid werd gebo-

den, om meer dan in de verschenen journalen geschied was, het licht te laten vallen op zijn aandeel in den eersten tocht, en hij zelf daarbij op den achtergrond kon blijven, heeft hij die aangegrepen, kennelijk onder uitdrukkelijke voorwaarde zijn naam als schrijver van het gebruikte journaal onvermeld te laten.

Dankbaar moet worden erkend, dat Pontanus, nu hij het geheele journaal van Kaerel niet kon geven, het belangrijkste daaruit, zij het ook verkort, heeft overgenomen en in het latijn overgezet. Bedoeld wordt in de eerste plaats het verslag van het gebeurde, toen de schepen voor Bantam lagen. Deze période, waarin Kaerel als commies op de *Hollandia* den ganschen tijd vrij bleef, terwijl Houtman met Willem Lodewycx van 28 Augustus tot 12 October 1596 als gevangenen aan den wal werden vastgehouden, geeft een zeer gewenschte aanvulling van hetgeen andere journalen daaromtrent mededeelen ¹⁾.

Daarnaast moeten vermeld worden de gedeelten, handelende over de ontmoeting met de portugeesche kraken op de uitreis; over het drama van den commies van Boninghen; over den overval van Sëdajoe, de ongelukkige vergissing van Arosbaja en over den dood van Muelenaer. Maar hetgeen daarnaast overblijft, als de volijverige, maar slordig werkende geleerde zijn leiddraad loslaat, is van weinig waarde. Al kan hem geen verwijt treffen, waar hij zwijgt over het waterhalen op de Zuidkust van Sumatra, het bezoek aan Bawean, het voorgevallene op Bali, omdat het niet in zijn plan lag daarover uit te weiden, niet tegen te spreken is, dat hij meermalen in zijn verhaal een verwarde en onjuiste voorstelling van zaken geeft.

Zijn inwerp over Java en Bantam is een excerpt uit Willem Lodewycx' geschrift en is hierachter niet afgedrukt. De daarbij gevoegde opmerkingen en aanvullingen, welke liggen op godsdienstig, geografisch en taalkundig gebied, konden zonder bezwaar worden voorbij gegaan, evenals de beschrijving van den pisangboom en van het eiland Bali.

Hugo de Groot (p. 61—71).

De Groot schreef zijn werk „*de jure praedae commentarius*” in 1604 en de eerste helft van 1605, toen hij als jong advocaat — hij was geboren 10 April 1583 — in den Haag gevestigd was. Eerst in 1868 werd het door Dr. H. G. Hamaker uitgegeven. De omstandigheden, waaronder het ontstond, zijn beteekenis en verdienste worden uitvoerig uiteengezet in het vroeger genoemde artikel van Dr. R. Fruin in de

1) Verg. noten Dl. I p. 94, Dl. II p. 294—297.

Gids van 1868 ¹⁾). Het is een gelegenheidsgeschrift, een breed opgezet pleidooi om de rechtmatigheid te betoogen van den nieuwen koers in 1603 door de Bewindhebbers der Vereenigde Oost-Indische Compagnie ingeslagen, toen zij aan den vlootvoogd Steven van der Hagen de geheime instructie medegaven ²⁾, om in stede als tot dusverre lijdelijk tegen de Portugeezen op te treden en geen vijandelijkheden tegen hen te plegen, vóór men daartoe genoopt werd, een geheel andere houding aan te nemen en aanvullenderwijze te werk te gaan, zoodra dit met kans op goeden uitslag kon geschieden. Het bedoelt dus de rechtvaardiging van oorlogshandelingen, als reeds gepleegd door de Zeeuwen, eerst onder Cornelis Bastiaensz en Laurens Bicker in Maart 1602 bij St. Helena en in October van hetzelfde jaar door Joris van Spilbergen in vereeniging met den engelschen admiraal Middleton in Straat Malaka, daarna door de Hollanders onder Jacob Heemskerck bij de vermeestering van een rijk geladen kraak, de S. Catharina, op 23 Februari 1603 voor de rivier van Djohore ³⁾).

Hierachter volgt de vertaling van enkele fragmenten uit het tweede gedeelte van het IIde hoofdstuk, die betrekking hebben op de eerste schipvaart en alleen zullen besproken worden.

De Groot stelt in het licht, dat de Portugeezen onmiddellijk na aankomst der Hollanders in Bantam de vijandelijkheden tegen hen hadden begonnen, al hadden zij getracht dit aanvankelijk onder den schijn van vriendschap te verbergen; dat zij door laster en omkoopung de inlandsche vorsten en grooten tegen hen hadden opgezet, waardoor niet alleen hun het handeldrijven onmogelijk gemaakt, maar ook hun leven meermalen ernstig bedreigd werd.

In den grond der zaak had De Groot gelijk, de Portugeezen waren in de aanwending van middelen, om de Hollanders het verblijf te Bantam onaangenaam te maken en hun den lust tot terugkeeren te beneemen, niet kieskeurig geweest. Hij vond voor zijn levendig, soms harts-tochtelijk pleidooi stof in de gedrukte journalen, die overvloeien van klachten over de schandelijke praktijken der Portugeezen, en die uiteraard een eenzijdige voorstelling van zaken geven. Het lag niet op zijn weg, iets ter verklaring, d.i. ter verontschuldiging van het standpunt der tegenpartij te zeggen. Hij gevoelt er niets voor, dat de Portugeezen op grond van hun ontdekkingen en steunende op de uitspraak van den

1) Zie p. XXIV.

2) Uitgevaren met 12 schepen 18 December 1603.

3) Het bericht van het nemen der kraak bereikte het vaderland half Maart 1604; de kraak zelf werd in Juli d.a.v. in de Eems binnengebracht.

Paus wettig het recht meenden te hebben, alle andere natiën buiten Oost-Indië te sluiten; dat zij de Hollanders beschouwden als indringers, als geduchte mededingers in den handel, en dat zij daarvan al dadelijk de bewijzen voor zich zagen, toen de vreemdelingen bij het verkrijgen van lading de voorkeur verlangden; dat zij, toen zij zekerheid hadden, dat de stuurman Pedro de Tayde zijn wetenschap van de vaart in de Indische wateren verkocht had aan Cornelis de Houtman, alle aanleiding hadden den landverrader met den dood te straffen ¹⁾. Zorgvuldig vermeed hij er op te wijzen, hoe Hollanders zich zouden gevoeld en hoe zij gehandeld zouden hebben, indien zij verrast waren door een overmacht van Portugeezen en gevaar gezien hadden uit jaren oude betrekkingen verdrongen te worden.

Fruin beweert wel, dat De Groot kennis gekregen had van het journaal, dat door Pontanus gebruikt werd en daaruit nieuwe bijzonderheden zou hebben medegedeeld, onder meer over het gebeurde met de Amsterdam voor Sëdajoe en den moord van den commies (er staat schipper) Verhel, maar dit wordt bij nader onderzoek niet bevestigd. Nieuw, maar aan andere bron ontleend is het feit, dat de jonge Valckenier behoorde tot degenen, die met Cornelis de Houtman te Bantam gevangen werden genomen; zoo ook worden de namen van Cornelis van Eemskerck ²⁾, den adelborst, die het laatst te Bantam aan land gebleven was, en van zijn huisheer den chinees Lakmoy ³⁾, die hem 27 October 1596 onder matten verborgen aan boord liet brengen, het eerst bij hem genoemd.

Nieuw zijn eveneens de namen van drie Portugeezen, Francisco de Marez ⁴⁾, Batalha en Pessoa, die zich zouden beijverd hebben, de Hollanders bij den Gouverneur van Bantam in discredit te brengen en met den Keizer, Radja van Demak, tegen hen samen te spannen. Nieuw is ook wat De Groot verder verklaart, namelijk dat naar alle havens van Java Portugeezen werden gezonden, om de Hollanders in kwaad gerucht te brengen en door omkoopning haat tegen hen te wekken; zoo zouden Pessoa naar Sëdajoe en Toeban, Batalha naar Panaroe-kan en anderen naar Djapara, Djacatra en Tandjoengdjawa gegaan zijn ⁵⁾.

1) Zie hierachter p. 65.

2) Van Eemskerck was medio 1602 als admiraal met de *Hollandia* en de *Overijssel* teruggekeerd. De Jonge II, p. 239.

3) De I p. 96, noot 20, p. 158, noot 4; Dl. II p. 43, noot 1. Purchas 1905 III p. 503.

4) De Marez is alleen vermeld door Pontanus, zie hierachter p. 31 en 41.

5) Hierachter p. 62, 63

Deze laatste mededeeling kan niet zonder meer voor waarheid worden aangenomen, en doet verschillende vragen rijzen.

Wanneer heeft deze uitzending plaats gehad? Vóór de Nederland-sche schepen de reede van Bantam hadden verlaten, was er toch niet aan te denken op andere plaatsen voor hun komst te waarschuwen; en hoe kon men bij hun vertrek weten, waarheen zij zich zouden wenden, terwijl de scheepsraad dit bij Djakarta zelf nog niet wist en overwoog of het zaak was naar de Molukken te zeilen of onmiddellijk huiswaarts te keeren?

Welke waren de plaatsen op Java's Noordkust, het heidensche Panaroeëkan wellicht uitgezonderd, waar de Portugeezen genoeg invloed hadden om iets door hun zendelingen te kunnen uitrichten? Waar waren de personen, waar de vaartuigen en waar was het geld, dat voor een zoo vaag doel beschikbaar kon worden gesteld?

Wat leert de loop der gebeurtenissen? Bij de rivier van Tandjoeng-djawa ontmoetten Houtman en de zijnen niets, dat op het bestaan van een hinderlaag wees, hoewel zij er van 7 tot 11 November 1596 bleven om water in te nemen.

Te Djakarta werden zij bij aankomst den 12den vriendschappelijk behandeld, en kwam de Regent zelf den 16den vol vertrouwen aan boord. Aan het aandoen van Djapara werd niet gedacht; zij liepen het op grooten afstand langs de Karimondjawa eilanden voorbij.

Maar Toeban en Sëdajoe dan?

Hier spreekt De Groot duidelijk. „Een gruwelijke overvaling is onder leiding van Francisco Pessoa by Sëdajoe op de volgende wijze voorbereid. Toen de schepen daarheen gevaren waren, heeft Rasalata, een Portugees van oorsprong, geboren te Aveiro, maar afvallig van het Christelijk geloof en in die streken berucht als een aartszeeroover, een list op touw gezet met den sabandar van Sëdajoe”, enz. 1).

In verschillende journalen en daaraan toegevoegde noten werd reeds veel medegedeeld omtrent hetgeen aan den moord van 5 December 1596 voorafging, maar voldoende klaarheid werd daardoor nog niet verkregen 2).

Voorop dient gesteld, dat Toeban en Sëdajoe, die in één adem worden genoemd, op 23 K.M. afstand van elkander zijn gelegen, en ieder voor zich met de nieuw aangekomen schepen aanraking hebben ge-

1) Hierachter p. 67.

2) O a. door Willem Lodewijx Dl. I p. 167—177, in het Verhael en het Journael Dl. II p. 7—54, door Van der Does Dl. II 314—317; in noot 3 van p. 7 10. Het is overgenomen een stuk uit Begin ende Voortgangh . . . 643 I p. 53 en 59. Hierachter volgt Pontanus p. 48—51, waarvan een bladzijde aan den vogel „Eme” gewijd.

zoekt. De Amsterdam en de pinas lagen dicht bij Sëdajoe, de Mauritius en de Hollandia wat verder af, dichterbij Toeban, als men wil.

Aangenomen mag worden, dat op 3 en 4 December twee personen, een adelborst en de Gozerat Abdoel van de Amsterdam naar land werden gezonden. Dit blijkt uit de berichten van Willem Lodewycx en van Van der Does. Ook Begin en Voortgang, waarin Lodewycx wordt gevolgd, meldt het aan land gaan op den 4den en voegt, als de afloop der overvalling reeds is beschreven en de dooden overboord zijn gezet, het eerst vergeten bezoek aan land op den 3den daaraan toe.

Den eersten dag hadden Abdoel en zijn makker den Regent van Sëdajoe met groot gewapend gevolg gezien, maar niet gesproken; den volgenden waren zij binnen de stad in zijn tegenwoordigheid toegelaten en vriendelijk ontvangen. Van de personen, die men eerst had ontmoet en van den regent zelf, had men vernomen, dat die van Sëdajoe vijanden waren van Bantam. Den 3den was de sabandar van Sëdajoe aan boord van de Amsterdam gekomen en had hij door het medebrengen van geschenken, waaronder de veel besproken vogel, vertrouwen trachten te wekken. Inderdaad had hij daardoor de gewenschte wetenschap van de sterkte der bemanning verkregen en daarmede de overtuiging dat bij een plotselingen, onverwachten aanval slechts op geringen tegenstand behoefde gerekend te worden.

Willem Lodewycx, die op de Mauritius voer, beschrijft de komst op 4 December aan dien bodem van een „verloochent Portugees”, van iemand, die kwam om de nieuw aangekomenen namens den Regent van Toeban te verwelkomen en die zelf zijn diensten aanbood. Hij verklaarde zich bereid aan boord te blijven, totdat de gewenschte ververfingen waren opgedaan ¹⁾. Den 5den dag der overvalling keerde hij op de Mauritius terug, met verzoek een stuk van een harnas en wat rood laken voor zijn heer te koopen en dit mede naar land te nemen. Deze renegaat was alzoo een dienaar van den Regent van Toeban en had met dien van Sëdajoe niets uit te staan.

De welwillende houding van Toeban werd twee jaar later bevestigd, toen Jacob Heemskerck 22 Januari 1599 voor die stad gekomen, op de meest vriendschappelijke wijze ontvangen werd en met een geschenk aan Prins Maurits van daar terugkeerde. De renegaat diende daarbij als ceremoniemeester. Hij kreeg te Soerabaja bericht van de ramp, die

1) Dl. I p. 168. Pontanus, hier achter p. 49. „Ende wilde niet in de schepen blijven . . . verscheyden mael ghebeden zijnde, soo lieten haer de onse niet sonder oorsake voorstaan, dat hij van die van Bantam uithemaeckt was”. Kaerel bevond zich echter aan boord van de Hollandia en niet van de Mauritius.

een deel van Heemskerck's bemanning bij Arosbaja getroffen had, begaf zich met Van Warwyck daarheen, en maakte zich verdienstelijk door te voorkomen, dat meer gevangen Hollanders van kant gemaakt werden. Met deze wetenschap kan moeilijk worden aangenomen, dat hij bij zijn bezoek aan de Mauritius geen goede bedoelingen koesterde.

In de atmosfeer van verdachtmaking, waarin de Hollanders maandenlang hadden doorgebracht, werd een ander waandenkbeeld geboren. Een jonk, geladen met notemuscaatnoten, rechtstreeks van Banda gekomen, zou, na eerst als lokmiddel van Chineezzen bij Djakatra dienst te hebben gedaan, door de Portugeezen en die van Bantam met hetzelfde doel naar Djapara en Sëdajoe gezonden zijn.

Willem Lodewycx doet toch het ongeloofelijke verhaal, ¹⁾ dat na den moord op de Amsterdam eenige Javaansche gekwetsten, vóór zij werden doodgestoken, verklaard zouden hebben, „dat zij ons gevolgd waren van Bantam af, hoe dat zij te Jacatra gekomen waren, en met de jonk met de notemuscaten ons meenden te bedriegen; zij waren van daar te Japara gekomen, alwaar zij ons verwacht hadden, en waren den vorigen dag aldaar (d.i. te Sëdajoe) gekomen, doordat hun van wege den Koning werd medegedeeld, dat wij aldaar waren aangekomen”. Eerst 2 December hadden de schepen geheel onverwacht voor Sëdajoe het anker uitgeworpen; den 4den zou de jonk, die voor Djapara gewaarschuwd had moeten worden, reeds Sëdajoe bereikt hebben.

Pontanus, geeft dezelfde lezing over de Odyssee der jonk ²⁾; De Groot zwijgt er over. Inderdaad is het niet noodig fantastische onderstellingen te maken, om de overvalling bij Sëdajoe te verklaren.

Langs de kust dwalende, waren de Hollandsche schepen voor een zeerooversnest gekomen, en ondernemende piraten hadden van de gelegenheid gebruik gemaakt om met de hun eigen beslistheid plotseling hun slag te slaan. De Amsterdam was toch met de pinas op eenigen afstand van de groote schepen, dicht bij de kust geankerd; het vertrouwen der uiterst zwakke bemanning was door geveinsde vriendschapsbetuigingen gewonnen, en het scheen gemakkelijk de niets kwaads vermoedenden te overmeesteren. Was dit geschied, dan zou in korten tijd

1) Dl. I p. 170. De zenuwachtige overspanning, waarin de hoofden van de vloot verkeerden, wordt treffend uitgedrukt door hetgeen W. Lodewijcx Dl. I p. 184 mededeelt. „Aan de Custe van Bali, in eenen inham, hebben wy ontallick veel seylen ghesien met veel volck op strandt. Dese seyde hy aldaer vergadert te wesen om de stadt te ontsetten, ende waren 8 duysent sterck, sonder d'andere die op andere plaetsen noch laghen: maer wij, 't selve niet gheloovende, dan vermoeden dat 't gheheele gewelt van Java aldaer was vergadert om ons op te loopen ende ons den deurganck te beletten, hebben ons in ordere ghestelt, opdat wy (soo 't noodich ware) veerdich souden wesen.

2) Dl. III p. 51.

het schip geplunderd en de buit met vele kleine vaartuigen in veiligheid zijn gebracht. De plotselinge aanval met groote overmacht ondernomen, zou dan ook het gewenschte gevolg hebben gehad, indien hij niet op onverwachten tegenstand was gestuit. Aansporing van buiten was voor deze stoutmoedige bandieten niet noodig ¹⁾, en daarvan is ondanks De Groot's beweren niet gebleken. Het aandeel van Pessoa, van wien niets verder is gehoord, zoowel als dat van den renegaat van Toeban, kan dan ook gerust naar het rijk der fabelen worden verwezen.

Een van de slachtoffers van het bloedbad van Sëdajoe was de nauwelijks twintigjarige adelborst Gilles Valckenier ²⁾, en wordt als zoodanig door verschillende journalen, maar niet door Pontanus genoemd. De Groot vermeldt hem behalve bij deze gelegenheid nog tweemaal; het eerst, als hij hem, bij een onjuiste voorstelling van zaken, met „de voornaamsten van de vloot”, Houtman, Willem Lodewyck en 10 anderen door den Gouverneur bij zich laat roepen om hem gevangen te nemen; en daarna als hij door de Portugeezen een poging laat doen om hem, met Houtman te Bantam gevangen zijnde, door vergif om te brengen ³⁾.

Volgens het laatste, wondere verhaal zou dit hun gelukt zijn, indien niet de „edele” Sabandar met den bezoarsteen tijdig redding had gebracht. Hier heeft men kennelijk te doen met een verhaal, dat De Groot heeft opgevangen en zonder kritiek medegedeeld ⁴⁾.

Kan het zijn, zoo vraagt men zich af, dat de buitengewone belangstelling van De Groot voor dezen jongen adelborst in eenig verband staat tot diens familiebetrekking met den Bewindhebber Reinier Adriaenz Pauw? Hij was toch de oudste van 16 kinderen uit het huwelijk, dat 20 Februari 1576 op de Elbe te Hamburg gesloten werd tusschen Gilles Jansz Valckenier en Claertgen Pauw, en alzoo Reinier's neef (oomzegger).

In de beide verschenen deelen van dit werk is herhaaldelijk melding gemaakt van een journaal van den adelborst Valckenier, dat in De Groot's handen gekomen en door hem gebruikt zou zijn ⁵⁾. Daarbij werd soms aan de verbeelding vrij spel gelaten. De jonge man zou met den Goezerat Abdoel aan land zijn geweest en terugkomende aan boord, onmiddellijk zijn laatste ontmoeting met die van Sëdajoe op schrift

1) Verg. p. 82 hierachter, waar de Kiloer op Bali aan Lintgens hetzelfde verklaart.

2) Verg. Dl. II p. 50 en p. 317. 3) Hierachter p. 66 en p. 69.

4) Zie andere pogingen tot vergiftiging hierachter p. 131.

5) O.a. Dl. II p. 37, noot 3 van p. 36; p. 48, noot 5 van p. 47 p. 299 noot 1.

hebben gesteld. De inkt van deze aantekening was nauwelijks droog, toen hij door de moordende kris werd getroffen; gelukkig werd zijn arbeid door een zijner belangstellende makkers voortgezet en zoo voor het nageslacht bewaard. Dit is natuurlijk zuivere fantasie. Er is geen reden om aan te nemen, dat juist de jongste der adelborsten met een zoo belangrijke zending als die naar Sëdajoe, werd belast, terwijl anderen beschikbaar waren, met name de twee die zich bij den onverhoedschen aanval zoo dapper weerden, dat de vijanden, voor zoover niet neergelegd, in de vlucht hun heil moesten zoeken ¹⁾.

Waarschijnlijk zal ook Valckenier een dagboek hebben gehouden, dat bij zijn dood werd afgebroken, maar de wijze, waarop hij door De Groot tweemaal besproken wordt, kan niet aan zijn aantekeningen ontleend zijn. Daarin kan alzoo geen aanwijzing voor de juistheid van het vroeger beweerde gelegen zijn; integendeel.

Bij nadere overweging moet worden aangenomen, dat De Groot een journaal van Valckenier niet gekend, althans niet gebruikt heeft.

Niet ondienstig schijnt het hierbij af te drukken, wat voorkomt in Hugo de Groot's sesde boek der Nederlantsche historien (vertaling Joan Goris), Amsterdam 1681, p. 309.

„Deese Soomer sijn vier Hollandtsche schepen, die de derde Lente voor deese (1597) waeren uytgevaeren, d'eerste van allen uyt Indien weeder in 't Vaederlandt gekomen. En niet grooter is geweest de blijdschap, dan de verwonderingh der ingesetenen, wanneer se hoorden, hoe de volken van 't eylandt Madagaskar op de keer van Afrika nae 't Oosten, de schaemelheit besneeden en bewimpelt hebbende, voorts met het lichaem naekt loopen: op wat wijze deese Godt kenden en niet en kenden: hoe groot een vermooghen de quaede geesten aldaer hadden: en wijders, dat se elkander niet door naemen, en ook niet de tijden, onderscheyden; hoe se onser seeden soo onkundigh waeren, dat se teegen eenen tinneleepel eenen os verruylden. Daerenbooven verhaelden se hoe gevaarlijk de muystery van 't scheepsvolk in 't midden van soo veele gevaeren geweest was; dan ook den trouweloosen aerdt der woestelinghen, dien de Portugijsen doorgaens, en insonderheit op Java, omgekoft hadden, om, onder schijn van vrede, moort ende plunderingh te verberghen: waer uyt slaeghen en tijt verlies reesen. Maer dat selfs de Hollanders eenighermaeten schult hadden: want dat door ouders

1) Hans Bouwer en Pieter Dirksz Emaus waren toen o.a. adelborsten aan boord van de Amsterdam.

of vrienden derwaerts gesonden waeren, die, om hunne schulden of quaede seden uyt het vaederlandt verjaeght, met hunne gebreeken vergeselschapt quaemen. En de domheit van eenighe is soo groot geweest, dat se, onder die arghwaenende volken, de diepte der haeve van Bantam, by helderen daeghe, peylden. *Dat Java een eylandt is, ten naester by als Engelandt, en niet, als sommige gelooven, een gedeelte van 't vaste landt van 't Zuyden, is door 't rondtom vaeren gebleeken . . .*

Aernout Lintgens (p. 75—103.)

Nu volgt het verhaal van hetgeen den adelborst Aernout Lintgens gedurende zijn verblijf op het eiland Bali wedervaren is, waarvan een door hem zelven keurig geschreven copie in het Alg. Rijksarchief berust. Dit verhaal werd, zooals uit een aanteekening aan het hoofd in margine blijkt, door Lintgens niet officieel ingediend bij het collegium, maar overgegeven aan zijn chef, den commies Jan Jansz Kaerel. Of het werd opgemaakt ingevolge een bepaalde opdracht, blijft in het onzekere.

Van Aernout Lintgens verneemt men voor het eerst in het journaal van Frank van der Does en dan niet vóór 9 Februari 1597, enkele weken voor de terugreis naar het vaderland werd aanvaard ¹⁾. Hij bevond zich toen aan boord van de Hollandia op de Zuidwestkust van Bali, ging daar aan land en trok van Koeta over de hoofdplaats Gèlgèl naar de Laboehan Amoekbaai aan de Oostkust.

Aernout was volgens zijn eigen mededeeling, toen hij op Bali vertoefde, omtrent 25 jaar ²⁾ oud en alzoo geboren in 1571 of 1572. Hij was een zoon van den bekenden Pieter Lintgens en Elsgen Bartholomeusdr, en had twee oudere broeders, Hendrik (geb. 1567, † 1603) en Pieter de jonge († 1606), een jongeren, Salomon, benevens twee zusters Margaretha (geb. 1577, in 1599 gehuwd met Lieven Moens) en Susanna (gehuwd met Jan van Tongerlo) ³⁾.

Vader Lintgens, een Zuid-Nederlander, geboren omstreeks 1540, behoorde tot de vreedzame Doopsgezinden en was mogelijk om den geloove uitgeweken. In 1576, waarschijnlijk reeds vroeger, bevond hij zich te Lissabon, waar hij in betrekking stond tot Gaspar Cuner-torf en diens compagnon Hans Snel. In Februari 1578 vertrok hij naar Antwerpen, maar in September van hetzelfde jaar was hij te

1 Dl II p. 352.

2) Hierachter p. 77.

3) Voor meerdere bijzonderheden omtrent Pieter Lintgens wordt verwezen naar mijn opstel: Een en ander over Pieter Lintgens met aanteekeningen en bijlagen in de Bijdr. T. L. en V. 1928, p. 132—161.

Lissabon terug, waar hij zich 11 November 1579 nog ophield.¹⁾

Daarna te Amsterdam gevestigd, dreef hij een uitgebreiden handel op de Oostzee en op Spanje en Portugal, later ook op Italië. Hiertoe had hij vertegenwoordigers in verschillende plaatsen. Zoo was in 1582 Hans Schopmans zijn factor te Malaga, Jacques Nicolaes te Sevilla. In 1589 kwam Schopmans in Nederland, om daarna weder naar zijn standplaats terug te keeren. Mogelijk werd hij daarheen door Aernout vergezeld, want deze sprak spaansch en portugeesch, een kennis, die hij in het Iberische schiereiland zelf zal hebben opgedaan.

In de eerstvolgende jaren ontwikkelde zijn vader een groote bedrijvigheid als reeder, ondanks de verbodsbepalingen in de Nederlanden en de dreigende inbeslagneming der Hollandsche schepen in de vijandelijke havens. Uit verschillende notarieele acten blijkt, dat hij in de jaren 1594—1596 naar Setubal en San Lucar de Barrameda een aantal schepen zond, uitgaande met granen en koopmansgoederen, en terugkeerende met zout, wijn en andere artikelen.

Hij was ook deelhebber in de Compagnie van Verre, maar tot welk bedrag is onbekend. Het zal hem dus niet moeilijk zijn gevallen, voor zijn zoon Aernout een plaats als adelborst te verkrijgen op een der 4 schepen, welke 2 April 1595 uit Texel zee kozen. Mogelijk maakte een bijzondere reden dies tijdelijke verwijdering uit zijn omgeving wenschelijk.

Gedurende Aernout's afwezigheid bleek de finantieele toestand van zijn vader verre van rooskleurig te zijn geworden. Toen dezen toch tusschen 11 en 21 November 1596 een aantal wissels ter betaling werden aangeboden, was hij daartoe niet in staat. De toestand was echter niet wanhopig, want hij slaagde er in met zijne crediteuren een accoord aan te gaan, waarbij onder verband van te verwachten baten, met een langzame afwikkeling hunner positie genoeg werd genomen.

Aernout keerde 14 Augustus 1597 aan boord van de *Hollandia* in het vaderland terug. Weinige weken later verloor hij zijn moeder, die 27 October in de Oude Kerk te Amsterdam begraven werd.

Omtrent zijne bezigheden in de eerstvolgende jaren ontbreken alle berichten. Waarschijnlijk heeft hij geen deel genomen aan een der latere tochten naar Indië, ten minste zijn naam is daarbij niet vermeld gevonden. Wellicht heeft hij zijn vader bijgestaan in diens zaken, welke steeds uitgebreide bemoeiingen buitenslands noodig maakten en ook in het vaderland genoeg te doen gaven.

1) Zie Mr. J. Nanninga Uitterdijk. Een Kamper handelshuis te Lissabon 1572 — 1594. Zwolle 1904. Daar wordt hij Linkes, Lenckes, Lenkens, Leynckens en eens Lintges genoemd.

Onder de crediteuren van 1596 komt ook voor *Adriaen Hendricksz ten Haeff* (1560—1608), de bekende burgemeester van Middelburg. Met dezen had *Pieter* handelsbetrekkingen, die waarschijnlijk lang te voren waren aangeknoopt en nog jaren zouden bestaan. Zoo was hij te Amsterdam werkzaam als agent van de Zeeuwsche reeders, die in navolging van de Hollanders de vaart op Indië begonnen waren. Naar het schijnt was dit reeds het geval bij de eerste uitrusting der 3 schepen, die 25 April 1598 uitliepen, en bij de tweede van de 4 schepen, die 23 Januari 1601 zee kozen. ¹⁾ De resolutiën der Bewindhebbers, welke op deze expedities betrekking hebben, ontbreken; die, waarin gehandeld wordt over de derde, over de uitreeding van de Zierikzee, de Vlissingen en de Der Goes, zijn aanwezig. ²⁾

Uit deze laatste blijkt, dat *Pieter Lintgens* het volle vertrouwen zijner principalen genoot. In 1601 voerde hij een groot aantal opdrachten uit van verschillenden aard; orders, die betrekking hadden op de bewapening en den krijgsvorraad, op scheepsbenoodigdheden, op allerlei victualiën, op den aankoop van realen van achten (46 à 46 $\frac{1}{4}$ st. per stuk) en vooral op het aannemen van de bemanning. Hij had last geschikte krachten aan te werven, in de eerste plaats onder de zeelieden, die reeds een of meer reizen naar Indië gemaakt hadden, en onderhandelde met lieden van lageren en hooger rang. Zoo was hij tusschenpersoon bij de overeenkomst met den stuurman *Jacob Jansz Buytewech*, teruggekeerd met *Olivier van Noort*, aangenomen op f 90 p. m.; met schipper *Govert Jansz*, die op de *Mauritius* twee reizen gemaakt had, eerst met *Jacob Cornelisz van Neck*, daarna met *Jacob Wilkens*, aangenomen op f 144 p. m.; met den bekenden oppercommies *Sebald de Weert*, wiens salaris eerst op 1% van de avance (de behaalde winst) later op f 150 p. m. werd bepaald.

Onder degenen, die in dienst werden gesteld op de Zierikzee (vice-admiraal de Weert, schipper *Govert Jansz*) behoorde ook *Lintgens'* oudste zoon *Hendrick*, die, in 1594 gehuwd met *Cornelia Spierinck* en sedert gevestigd te Rotterdam, thans uitging als boekhouder en zou ontvangen 1 $\frac{0}{100}$ van de avance. De drie schepen zeilden den 31sten Maart 1602 uit, met bestemming naar Ceylon.

Lintgens was persoonlijk voor f 3000 in deze onderneming betrokken, terwijl hij op naam van zijn schoonzoon *Anthony Moens* f 1600 had ingelegd. Zeer veel grooter was zijn belang in de Vereenigde Oost-

1) Op een der laatste schepen voer mede *Gerard de Roy* zijn „cosijn” en later compagnon van zijn zoon *Pieter de jonge*, die na het aandoen van *Atjeh* ook *Patani* bezocht

2) R. A. Res Kamer Zeeiland Betr. 1 f schepen 1601—1604.

Indische Compagnie, die 29 Augustus 1602 werd opgericht. Door tusschenkomst van Jan Jansz Kaerel den oude schreef hij in voor f 60.000, het hoogste bedrag, waarvoor iemand deelhebber was geworden, mogelijk gezamenlijk met eenige geestverwanten, maar zeker in de hoop daarmede een goede speculatie te doen. Aanvankelijk was bepaald, dat de storting op de actiën moest geschieden in 3 termijnen, telkens op den 1sten October van de jaren 1602, 1603 en 1604. Hij haastte zich daarmede niet, want tot en met 1 October 1603 had hij in het geheel nog slechts f 15000 afbetaald.

De actiën liepen kort na de oprichting der Compagnie op tot 114 of 115 %, en gedurende eenigen tijd was er gelegenheid ze met voordeel aan anderen over te doen. Maar daaraan kwam weldra een einde.

Men begon in te zien, dat de oorlog, die met kracht tegen de Spanjaarden en de Portugeezen in het Oosten was begonnen, zoodanige kosten medebracht, dat de kans op voordeelige uitkomsten in de naaste toekomst gering was geworden. Velen wenschten zich om die reden van hun bezit te ontdoen. Voor Lintgens en zijne geloofsgenooten was reeds het erkende einde van den vreedzamen handel, een aansporing om zich terug te trekken. Zij keurden het dragen der wapenen, zoowel tot aanval als tot verdediging, af, en hadden ernstige gemoedsbezwaren tegen het verwerven van winst, waaraan bloed kleefde, en van buit, welke door geweld verkregen was. ¹⁾

Daarbij kwam, dat Koning Hendrik IV zich, vervuld van het plan om in Frankrijk een handelonderneming op Oost-Indië tot stand te brengen en overtuigd, dat de in de Nederlanden opgedane ervaring hem daarbij van groot nut zou zijn, zich in dezen tijd tot de Staten Generaal wendde. Hij vroeg toestemming om in de Vereenigde provinciën door eenige fransche kooplieden schepen met de bijbehorende uitrusting te laten aankoopen en de noodige bemanning, schippers, stuurlieden en bootsvolk aan te werven. Maar 1 November 1604 werd hem geantwoord, beleefd en beslist, dat wat betreft den aankoop van materieel men de Franschen gaarne ter wille zou zijn, maar dat het octrooi van de Oost-Indische Compagnie een afdoend beletsel was om toe te laten, dat haar uit deze landen concurrentie werd aangedaan, zoodat aan het sluiten van overeenkomsten met nederlandsch personeel niet kon worden gedacht.

Weldra volgde een nieuwe poging om hetzelfde gedaan te krijgen, maar nu met medewerking van hollandsche kooplieden. Hendrik's

¹⁾ Zie o.a. Dr. Joh. Dyserinck's „De weerloosheid volgens de Doopsgezinden“. Gids 1890 Dl. I.

aandacht was door den Brabander Mathieu Coulhée gevestigd op de Doopsgezinden te Amsterdam, die als erkenning voor bewezen geldelijke diensten aan den opstand, steeds de bescherming van Prins Willem van Oranje hadden genoten en ook met diens zoon op goeden voet stonden. Zoo werd door tusschenkomst van den gezant De Buzanval een schrijven ter hand gesteld aan Prins Maurits, waarin als belast met het uitvoeren van den gewenschten aankoop van schepen en het bijeenbrengen der bemanning, Pieter Lintgens en zijn zoon Aernout warm werden aanbevolen.

Het optreden van den franschen koning bracht groote ontroering in den lande. Bewindhebberen der O.I.C. begrepen, dat hun belangen ernstig bedreigd werden; dat de concurrentie met een compagnie, die zonder oorlogsuitgaven te dragen, onder bescherming van de fransche vlag, zou genieten van hetgeen zij met strijd en opoffering hadden voorbereid, fnuikend moest zijn. Zij weerden zich zoo goed mogelijk en dienden een uitvoerig protest in tegen de schending van hun octrooi.

Prins Maurits deed mededeeling van den ontvangen brief aan de Staten van Holland en aan de Staten Generaal. De eersten besloten 12 Januari 1605, den agent Aerssens te Parijs op te dragen, al het mogelijke te doen om den Koning te bewegen van zijn voornemen af te zien; de laatsten gaven op hun beurt 20 Januari den Prins in overweging aan Hendrik IV te antwoorden, dat uitvoering van zijn plan de levensbelangen van den Lande ten ernstigste zou schaden en den spaanschen vijand tot groot voordeel strekken, terwijl het bestaande octrooi een afdoend beletsel vormde tegen het verleenen van hun toestemming.

Bij hun verweer hadden Bewindhebbers, toen zij de groote moeilijkheden uiteen zetten, waarin de Compagnie verkeerde, behalve op de zware lasten, die de oorlogstoestand onvermijdelijk maakte, ook gewezen op de werkzaamheid van binnenlandsche vijanden, die alles aanwendden wat zij konden, om het crediet der Compagnie te schokken. Isaäk le Maire, zeker de bekwaamste hunner tegenstanders, nam 22 Februari 1605 zijn ontslag als bewindhebber en maakte met anderen gebruik van de gelegenheid om de onrust te vermeerderen. Er ontstond een soort paniek en de contramine had eenigen tijd vrij spel.

Ook Lintgens droeg daartoe het zijne bij. Hij verkocht in den loop van April 1605 de helft van zijn actien voor 75 %, alzoo met 25 % verlies, zoodat op het einde dier maand zijn participatie teruggebracht was tot f 30.000, waarop niet meer dan f 12.923 gestort was. ¹⁾

¹⁾ Zie de rekening courant van Lintgens uit het grootboek der actien der O.I.C. als bijlage bij mijn bovenaangehaald artikel. Het is alzoo onjuist uit de mededeeling in De Jonge

Onder die omstandigheden besloten de Staten Generaal na daartoe door Bewindhebbers te zijn aangezet 29 April tot ingrijpen. Op hun verzoek verschenen 5 Mei Pieter Lintgens en zijn zoon Aernout in hunne vergadering. De vader vertoonde de commissie, die hij van den Koning gekregen had, om de noodige uitrusting van schepen en scheepsvolk in deze landen gereed te maken, maar verklaarde, toen de Staten hun misnoegen over de uitvoering daarvan te kennen hadden gegeven, dat hij niet tegen hun verlangden zou handelen en niets tegen het octrooi der V.O.I. Compagnie ondernemen. Hij zou zich geheel terugtrekken. Slechts in geval de Staten tot een ander inzicht mochten komen, verzocht hij, dat zij in de eerste plaats op zijne belangen zouden letten.

Deze afloop was verwacht door den gezant de Buzanval, die langen tijd in de Nederlanden had vertoeft. Wanneer hem de leiding dezer aangelegenheid ware overgelaten, zou hij een geheel anderen weg hebben gevolgd, en zonder officieel vergunning te vragen, geleidelijk, als het ware ongemerkt, wat voor het doel noodig was, naar Frankrijk hebben laten overkomen.

Voor Lintgens was het mislukken van het plan een geduchte tegenvaller. In het algemeen stonden zijne zaken er slechts voor; hij had moeite het hoofd boven water te houden. En nu ging een gelegenheid verloren, die een eerlijk man de kans gaf goed geld te verdienen, en iemand met een ruim geweten zelfs zeer veel. Buzanval, die meende dat Lintgens tot de laatste soort behoorde, waarschuwde zoo krachtig mogelijk er tegen, met hem in zee te gaan.

In September van hetzelfde jaar trof hem een nieuwe slag door den dood van zijn zoon Aernout, die bestemd was als leider van de onderneming op te treden en op wien, naar het schijnt, in Frankrijk groote verwachtingen waren gebouwd. Niet echter door De Buzanval, die persoonlijk even weinig voor de medewerking van den zoon als voor die van den vader voelde. In zijn brief van 27 September aan den minister De Villeroy meldde hij Aernout's overlijden met de woorden, „qui est mort ici en buvant”. Deze schijnt dus, 33 jaar oud, zijn leven als drinkebroer te hebben geëindigd.

Zijn broeder Hendrick was van de reis naar Ceylon niet teruggekeerd. Hij was 1 Juni 1603 met Sebald de Weert en een aantal Hol-

III p. 120 af te leiden, dat de stijging in den koers der aandelen geregeld zou hebben plaats gehad van 114 of 115 % tot 125 à 130 %, nadat de tijding in Nederland gekomen was van de verovering van Amboina en Tidore en daarmee van het verdrijven der Portugeezen uit de Molukken.

landers bij een feestmaal, aangericht door den Maharadja van Kandy, te Batticola afgemaakt. ¹⁾

In 1606 overleed ook Pieter de jonge, zoodat den ongelukkigen vader slechts zijn jongste zoon Salomon overbleef.

De nu volgende jaren brachten steeds nieuwe geldelijke zorgen, waartegen de oude man met de hem overgebleven energie streed, zoolang hem dit mogelijk was, maar zonder gevolg. Hij stierf, arm en berooid. Zijn stoffelijk overschot werd 3 October 1616 in het familiegraf in Oude Kerk te Amsterdam bijgezet. ²⁾

Het dagboek van Aernout Lintgens bevat belangrijke aantekeningen omtrent den toestand van land en volk, over de zeden en gewoonten der Baliërs, den bouw en inrichting hunner woningen, hun oorspronkelijk polynesischen natuurgodsdienst, vergroeid met Hindoeïsme, het erfrecht van den vorst, enz. Het brengt ons in kennis met den Radja van Bali, toen heer over het geheele eiland, dien hij te Koeta ontmoette en met den Patih, met wien hij een tocht maakte van daar naar de gewone residentie Gèlgèl.

Over dezelfde personen wordt gehandeld in een oud Balineesch geschrift, de Pamantjangah van Gèlgèl. ³⁾ Daarin zijn evenals in alle dergelijke oude inlandsche geschiedverhalen waarheid en fantazie dooreengeweven. Denkt men het bovennatuurlijke weg en houdt men niet al te zeer aan bijzonderheden vast, dan blijft ook hier een kern over, die althans eenig denkbeeld van het werkelijk gebeurde geeft. Het bezoek der Hollanders maakte natuurlijk geen blijvenden indruk en wordt dan ook niet in de Pamantjangah vermeld.

De leeftijd van den Vorst werd door Lintgens geschat op 40 à 50 jaar. Volgens de Balineesche bron was hij de opvolger van zijn vader Batoe-Renggong, wiens regeering uit materieel en godsdienstig oogpunt beschouwd, een glorieusperk zou geweest zijn.

Batoe-Renggong liet twee minderjarige zoons na, raden Pangharsa (Pambayoën) en raden Saganing. De oudste aanvaardde het bewind onder de voogdij van de 5 jongere broeders van zijn vader. Hij is in de

1) Aan zijne weduwe werd 8 Mei 1606 een bedrag van 1600's maands, de maximum bezoldiging van een ondercommies toegekend voor den tijd, dat hij in dienst was geweest.

2) Hetgeen door De Jonge Dl. III 1607, p. 117, 119 en door Bakhuizen van den Brink in diens „Studiën en schetsen over Vaderlandsche Geschiedenis en Letteren" IV, den Haag 1877, p. 248, 252 wordt medegedeeld over Lintgens' overlijden kort na Juli 1606, is even onjuist, als hetgeen over zijn groot vermogen wordt gezegd.

3) Zie Dr. C. C. Berg's proefschrift, De Middelljavaansche historische traditie, Santpoort 1927.

geschiedenis bekend onder den naam van Bëkoeng of Bengkoeng, d.i. de kinderlooze. ¹⁾

Na het vernemen van dezen toenaam doet het eenigszins vreemd aan bij Lintgens te lezen, ²⁾ dat de Koning een zoon had, die omtrent 20 jaar oud was en die na zijn dood het koninkrijk bezitten zou, om niet te spreken van twee jonge kinderkens, die naast hem onder de edellieden zaten. ²⁾ Een poging om deze tegenspraak op te lossen, wordt aan anderen overgelaten.

De regeering van Bëkoeng zou zich door groote binnenlandsche moeilijkheden gekenmerkt hebben. Reeds tijdens zijn minderjarigheid zou een zijner voogden, Anggoengan, een vruchteloze poging gedaan hebben om hem op zijde te schuiven en zich van den troon meester te maken.

Een tweede veel gevaarlijker opstand tegen zijn gezag werd geleid door Kyayi Pande Bhasa. De onmiddellijke aanleiding daartoe gaf een tamelijk ingewikkelde, oostersche vrouwenperkarah, waarin Bëkung een minder waardige rol had gespeeld. De diepere oorzaak was algemeene ontevredenheid over de onbetrouwbaarheid en onbeduidendheid van den vorst, die aan den leiband liep van zijn Patih, Manginte.

Deze zou een zeer bijzonder persoon geweest zijn. Zijn eerste meester, de heer van Kapal dien hij als edelknaap diende, had aanstonds opgemerkt, dat hij groote gaven bezat; „daarop wezen trouwens reeds de feiten, dat er uit zijn schedeldak vuur straalde en dat zijn handlijnen in den vorm van een rad liepen”. ³⁾

Het jaar van dezen opstand, die met het sneuvelen van Kyayi Pande eindigde, wordt verschillend opgegeven, ± 1581 en 1585. Mogelijk heeft de verbanning van een deel der opstandelingen naar het ballingsoord Poelau Roesa (Noesa Pënida), waarvan sprake is in Dl. I p. 201, als gevolg hiervan plaats gehad. De vorst, wiens leven groot gevaar geloopen had, verliet kort daarop zijn kraton en vestigde zich in Kapal, ten westen van Gèlgèl, ⁴⁾ „waardoor hij den naam kreeg van sangring Badawoeh (die in het westen resideert), terwijl de naam” . . . „dalëm of adji Bëkoeng volgens de Pamantjangan eveneens uit deze periode zou stammen”. ⁵⁾

Als derde groote gebeurtenis onder Bëkoeng's regeering wordt genoemd de mislukte expeditie naar Blambangan. De zoon van Santa

1) Ibid. p. 144, 145.

2) Lintgens p. 78.

3) Berg. p. 147.

4) Toen Lintgens te Gèlgèl vertoefde, ging hij langs de poeri van den vorst, die in het Oosten der stad lag, mogelijk een vroeger gebruikte woning. Zie hierachter p. 101.

5) Berg p. 152.

Goena, die zijn vader omstreeks 1590 als vorst van dat rijk was opgevolgd, werd in 1596 met een leger van 8000 man aangevallen door den Regent van het in 1587 door Senapati, den opkomenden heerscher van Mataram, veroverde Pasoeroean. „Toen begin 1597 de eerste Hollanders voor Blangbangan kwamen, was de woeste oorlog tusschen Pasoeroehan en Blangbangan in vollen gang. Eerst werd Panaroekean te vergeefs belegerd. De vorst van Gèlgèl verleende hulp, maar kon niet beletten, dat Blangbangan in 1600 of 1601 werd ingenomen. Het komt mij”, zoo gaat Berg voort¹⁾, zeer waarschijnlijk voor, dat met deze actie van Gèlgèl de expeditie van Djelantik bedoeld wordt, die eveneens met 20.000 man uit Koeta vertrok om Blangbangan te helpen en Pasoeroehan te bestrijden, en wiens expeditie mislukte, zoodat ze Blangbangan niet redden kon”.

Volgens het eenigszins verward Balineesch verhaal zou de aanvoerder der hulptroepen, Djelantik die zich als zoenoffer gewijd had voor de schuld van zijn vader, een der deelhebbers van de eerste poging om Bëkoeng van den troon te stooten, onder zeer ongunstige voorteekenen den tocht hebben aanvaard. Bij de ontmoeting met de benden van Pasoeroean, die versterking uit Mataram hadden gekregen, zou hij een geduchte nederlaag hebben geleden en zelf gesneuveld zijn.

In Lintgens' verhaal maakt de vorst den indruk van een weetgierigen zonderling, niet dien van een krachtige persoonlijkheid, zoodat daar geen aanleiding in ligt, tegen het oordeel, dat de Balische kritiek over hem velt, op te komen.

De Patih neemt de vormen tegenover hem, met een enkele uitzondering bij de ontvangst der geschenken, welke uit de Hollandsche schepen werden gezonden, behoorlijk in acht, en blijkt zeer grooten invloed op den gang der hier besproken, trouwens weinig belangrijke, zaken te hebben.

Lekkerkerker²⁾ meent, dat bij zijn titel van „Kylloer” „ook gedacht kan worden aan Kyaji Lor, waarin Lor (Lor = Noord) de plaats zou aanduiden van de poeri van dezen hoofdamtenaar ten opzichte van die des vorsten of van de pasar”. Berg zegt: „Lekkerkerker meent terecht, dat met Keyloer hier Kyaji Lor aangeduid wordt”. Hij vervolgt: „nu was Manginte's tweede zoon Kyaji Lor en het is geenszins ondenkbaar, dat dit ook een titel van Manginte was, al noemt de Pamantjangak hem nooit zoo”. Manginte zou vóór zijn meester gestorven zijn en twee zoons hebben nagelaten, Widaya en Pranawa, die elk een gedeelte van zijn gebieden erfden, en beiden in de functie van

1) Berg p. 155.

2) Zie hierachter p. 75.

patih opvolgden. Widaya kreeg als apanagegebied Agoeng, Pranawa het Noorden (Ler, Di-ler of Lor, enz.). Lekkerkerker denkt bij den waardigheidsbekleeder in 1597 aan een ander dan aan den ouden Manginte met zijn beide volwassen zoons, en wel aan den genoemden Pranawa, een jonger man, omdat bij Lintgens' bezoek het oudste zontje van den patih slechts 7 jaren telde.

Bëkoeng's sterfjaar is niet bekend. Hij werd opgevolgd door zijn jongeren broeder Saganing. Is daaraan wellicht een geschiedenis verbonden, die het wenschelijk maakte, hem „den kinderlooze" te noemen?

Uit zijn journaal leert men Aernout kennen als een aardig prater, die in zijn gesprekken met den vorst en den Kiloer om meer indruk te maken, de waarheid vaak aanvulde uit zijn verbeelding. Hij had dus niet bepaald een afschrik van het liegen.

Wanneer hij bijna aan het einde van zijn tocht door het eiland gekomen is, wordt zijn oog getroffen door een machtig bouwwerk, dat hem herinnert aan de goede stad van Amsterdam. Hij beschrijft dit volgenderwijze 1): „Wij kwamen voorbij een muur te rijden, die wel over drie mijlen lang was; van een kasteel afgaande langs het strand tot aan 't gebergte, dat aan 't water komt, daar deze muur aansloot met twee portalen met rondeelen en gesloten met deuren, gelijk als of het was een poort van een stad om in te komen; en deze muur was van gebakken steen gemetseld, over de geheele lengte vol schietgaten om met roers en spatten door teschieten, en men kan er op gaan wandelen als op de muren van Amsterdam; 2) en op sommige plaatsen zijn er rondeelen, zooals er bij de poort 4 staan met groote gaten om geschut op te leggen. En deze muur is als een beschutting om te beletten uit de zee op het eiland te komen, dewijl binnen den muur een schoone vallei en alles bouwland is, rondom vol dorpen en steden”.

In de noot op p. 102 hierachter wordt aangeteekend, dat het doel van zulk een muur geenszins voor de hand ligt, dat er bij het tegenwoordige geslacht geen overlevering van zijn bestaan bewaard is gebleven, en dat men thans te vergeefs naar eenig overblijfsel zoekt. Het is ondenkbaar, dat een muur van baksteen van dergelijke lengte en zoodanige af-

1) Hierachter p. 101, 102.

2) Men zie Dr. C. P. Burger Jr's Studie bij den grooten platten grond van Amsterdam op het einde der 16de eeuw van Pieter Bast, in het 16de jaarboek van „Amstelodamum", p. 46 en 47. Deze binnenmuur der stad heeft slechts weinige jaren bestaan. Naar aanleiding van zijn bezoek in November 1592 schreef Fynes Moryson: On the east side of the city there is a wall of stone, higher than the city, having a pleasant walk upon it.

meting, dat men daarop kon wandelen, in 300 jaar zoo vervallen zou zijn, dat daarvan niets meer is aan te wijzen. ¹⁾

Staat alzoo vast, dat er geen muur als de beschrevene heeft bestaan, dan is de vraag, wat heeft Lintgens tot deze mystificatie bewogen.

Ten einde daaromtrent tot een gegrond vermoeden te geraken, is het nuttig na te gaan of er ook elders van den muur gesproken wordt. Dit blijkt werkelijk het geval te zijn. In de Beschrijvinghe vant Eylant ende Coninckrijck B a l y Dl. II p. 171 leest men: „Passerende van de C a b o d e P o r c o s langs een vlak strand, was bezet met een muur wel van drie mijlen lang, met een manier van flankering gemaakt vol schietgaten om te resisteeren die van de waterzijde hen zouden kunnen beschadigen”. Dan volgt een kaartje op p. 173, ²⁾ waarop de muur is voorgesteld; de verklaring van het kaartje zwijgt er over.

Van wiens hand is nu deze Beschrijvinghe? Reeds werd in noot 1 op p. 169 en noot 4 op p. 171 aangetoond, dat de steller daarvan een 5de man aan boord van de Hollandia moet zijn geweest; niet Paulus van Caerden, niet Aernout Lintgens, niet Van der Does, niet de schrijver van het Verhael of Journael. Wie dan wel?

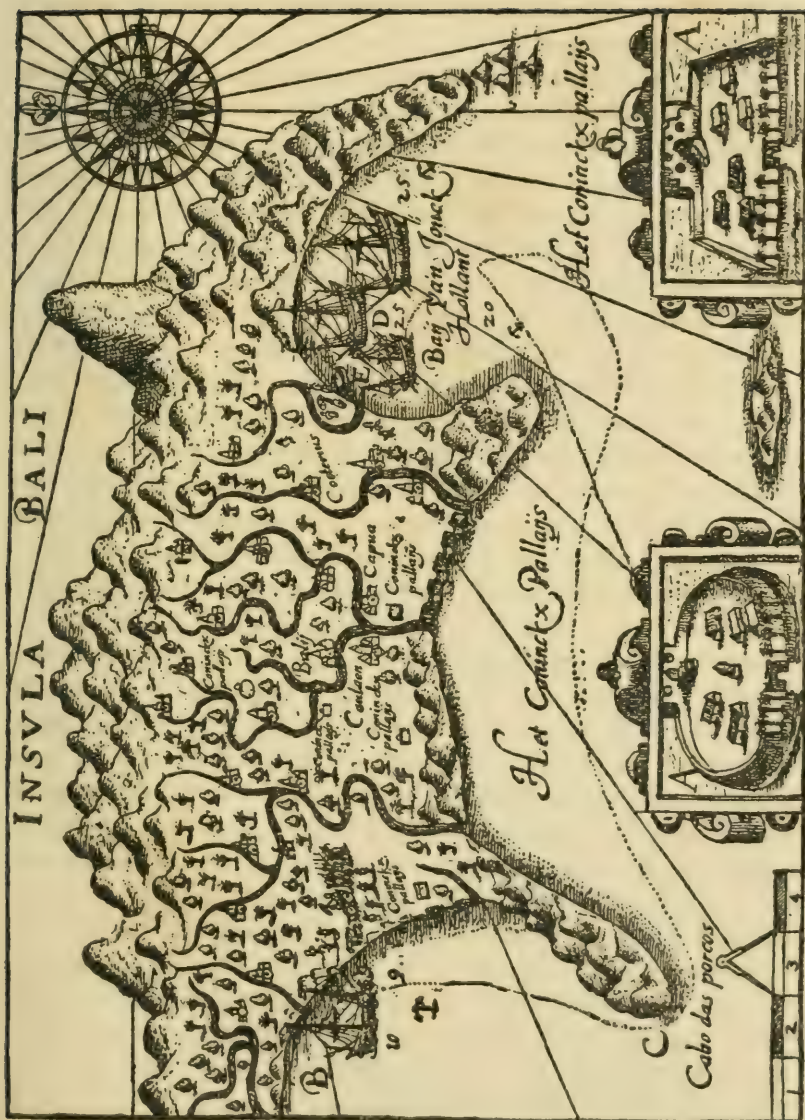
Niemand anders dan Jan Jansz Kaerel. Hij was in letterlijken zin bevoegd te schrijven: „Wij zonden Paulus van Caerden naar land”. Hij somt nauwkeurig de voor den koning medegegeven geschenken op.

1) De toenmalige assistent resident van Zuid Bali W. F. J. Kroon schreef mij 19 Mei 1912 in antwoord op mijn vraag: „Van zulk een versterking en verdedigingsmuur is hier absoluut niets meer bekend; overblijfselen zijn er in ieder geval niet van te vinden. Wel gaat de weg, waar die thans aan de O zijde van de Oenda begint tot aan Koesamba en verder naar de Padangbaai d. i. zoo wat 3 uur gaans langs heuveelreeksen, maar daar kan toch onmogelijk een versterkte muur mee zijn bedoeld. Het bestaan hebben van zulk een muur en versterking moet ik om twee redenen betwijfelen:

1° Had de Vorst van Bali in die tijden van die zijle geen gevaar teduchten; de Oostelijk van Bali gelegen eilanden hadden geen bevolking, die gevaar opleverde voor het Balische rijk. Wel bestaat nog de herinnering aan zeeroovers, maar tegen hen kon het geen nut hebben, zulke enorme vestingwerken op te werpen, omdat zij dan eenvoudig hun rooftochten op de streken bezijden die muren konden richten. Was er voor den Balischen vorstreden gevaar te duchten, dan moest dit komen van Java en had dus de kust van Djambra in staat van tegenweer moeten zijn gebracht. Daar hebben dan ook inderdaad invallen van Mohamedanen uit Java plaats gehad, maar van enige betekenis zijn die nimmer geweest.

2° De heuveelreeksen die hier zoo dicht de stranden na daren en hier en daar boodrecht uit zee oprispen, vormen reeds een zoo machtige verdedigingslijn die latere oorlogen tusschen Klang Loeng en Karang Assen dan ook vaak als zodanig aangewendt dat het werkelijk absurd moet lijken hier nog een zooveel krachten vereischend werk op te bouwen, om daarmee een tweede verdedigingslinie te leggen, terwijl daarnaast de kust zoo gunstig door de natuur gebeloopt striken geheel omgedoofd moesten blijven. Tusschen Gêlgêl en de Padangbaai behelste de natuur waarlijk niet nog op zoo bijzondere wijze met kunstwerken te worden aangevuld.

2) Zie ook Dl. II, p. 202.

Hij zag dat Van Caerden door den vorst uitgeleide werd gedaan naar het strand en geeft uitvoerig weder, wat deze hem na zijn terugkeer aan boord daarover vertelde. Hij had het verslag van Lintgens ontvangen, neemt een en ander daaruit over, ¹⁾ en loopt er in als hij komt aan het verhaal van den muur.

Met dat doel werd kennelijk dit reuzenwerk uitgevonden. Lintgens had daarbij vrij spel, niemand zou hem tegenspreken. Van Caerden was alleen aan de westzijde van het eiland aan land geweest, Rodenburg, zijn reisgenoot, bij het vertrek achtergebleven. Voortschrijvende aan zijn verslag, en zich zelf vermakende met zijn opsnijden tegen de Baliërs, zal hij lust gekregen hebben, — en daarbij is mogelijk zijn fantasie door een lichten dronk geholpen — op dezelfde wijze zijn jongen commies er tusschen te nemen. ²⁾ Hij maakte toch geen stuk, bestemd om aan het collegium en zoo aan de bewindhebbers te worden overgelegd, maar adresseerde het aan Jan Jansz Caerel persoonlijk.

Is deze voorstelling juist, dan heeft men hier te doen met een zeer bijzonder geval, waardoor ons vertrouwen in de terecht geroemde waarheidsliefde van onze oude zeevaarders in het algemeen niet behoeft geschokt te worden. Aan de teekenaars, die de journalen moesten illustreren en bij gebrek aan gegevens genoodzaakt waren aan hun verbeelding de noodige aanvulling te ontleenen, moet men een anderen maatstaf aanleggen dan aan de schrijvers. Dit is ook noodig bij het kaartje van Bali, voorkomende in Dl. I p. 202, in het journaal van Willem Lodewycx. Men was, toen dit gedrukt werd, omrent den muur reeds beter ingelicht en deze wordt dan ook weggelaten. Maar daarvoor is iets anders in de plaats gekomen, dat de aandacht trekt, namelijk een zevental cirkelvormige terrasbouwen. Wat daarmede bedoeld wordt is niet duidelijk. Elders wordt van deze soort werken niet gesproken. Men vraagt zich af, kan de tekenaar in beeld hebben willen brengen „de forten” (die in 't gebergte liggen), bestemd om rijst te bewaren als voorzorg tegen gebrek door misoogst of vijandelijke invallen, waarvan gesproken wordt op p. 198 van Dl. I. Maar dan dienst te worden opgemerkt, dat de aangegeven vorm even ongeschikt schijnt voor verdedigingswerk als voor voorraadschuur. Bovendien liggen ze niet in het gebergte, maar dicht aan het strand. Voorloopig schijnt het best ze met den muur terug te wijzen naar het rijk der verbeelding, waaruit ze zijn voortgekomen.

¹⁾ Hij maakt de 300.000 man, het totaal der bevolking, tot evenveel strijdbare mannen te voet en vergroot het aantal ruiters tienmaal tot 100.000, mogelijk gevolg van een vergis sing. Dezelfde vergissing begaat Pontanus, Montanus ed. 1614, p. 234.

²⁾ Verg. hiervoor p. XXVII.

Jeronimus Maryen. (p. 107—117).

Dit journaal wordt bij De Jonge Dl. II p. 286 vermeld onder d., als vermoedelijk gehouden op het schip Hollandia van 10 Maart 1596—26 Februarij (lees 26 Mei) 1597. Het is kort, weinig belangrijk en vol verkeerde data.

De met zorg geschreven copie vertoont hetzelfde schrift als het 30 November gedateerde en 5 December ingeleverde protest van een achtal adelborsten. 1) Wanneer men de in latijnsche letters geschreven eigennamen, welke in beide stukken voorkomen, vergelijkt met de origineele naamteekening van den adelborst Jeronimus Maryen onder het protest, dan blijkt duidelijk, dat beide van zijne hand zijn.

Het journaal is in ieder geval gedurende het laatste gedeelte der reis blijkens den inhoud (verg. het medegedeelde aangaande het verzeilen van de West- naar de Oostkust van Bali op 12 Februari 1597 en omtrent de scheiding van de Mauritius en het jacht voor St. Helena op 25 Mei 1597) gehouden aan boord van de Hollandia. De vraag is echter of Maryen op dat schip van Texel is uitgevaren. Daaromtrent bestaat zeer gegronde twijfel.

Toen toch de stuurman Pieter Dircksz Keyser in de baai van St. Augustijn, op 27 October 1595, de bemanning der Hollandia bijeengeroepen had om te getuigen, dat de commies van dien bodem Gerrit van Boninghen zich tot dusverre op de reis in alle opzichten als man van eer gedragen had, was Maryen daarbij niet tegenwoordig, en werd de verklaring dan ook niet door hem geteekend. 1) Wel was dit het geval met 5 der 8 onderteekenaars van het protest.

Uit het feit, dat hij het protest geschreven heeft, mag niet worden afgeleid, dat hij het ook heeft opgesteld. Hij wordt 14 December 1595 niet onder de hoofdaanleggers van het verzet genoemd²⁾, en zal zich uit ontevredenheid over zijn overplaatsing en waarschijnlijk overtuigd dat Van Boninghen onbillijk behandeld was, bij zijne medestanders hebben aangesloten. Van welken bodem hij op de Hollandia is overgekomen, blijft in het onzekere.

Opvallend is, dat het begin van dit journaal groote overeenkomst vertoont met dat van den onbekenden schepeling op de Hollandia, onmiddellijk hierachter afgedrukt, een overeenkomst, zoo sterk, dat men zich afvraagt, of Maryen het werk van den ander tot voorbeeld heeft

1) Dossier van Boninghen, no. 20, p. 239.

2) Ibid. no. 14, p. 237.

3) Ibid. no. 29, p. 245.

genomen. Nuchterder van opvatting dan de *anonymus*, heeft hij hier en daar wat weggelaten of toegevoegd. Natuurlijk is hij uitvoeriger als hij spreekt over gebeurtenissen, waarbij hij zelf tegenwoordig was, zooals het aan land gaan in de baai van Sam Bras en aan de *Versche rivier*; in het bijzonder bij de beschrijving van den moord van den onderstuurman *Claes Jansz Fortuyn*.

Eerst na het afscheid van Madagascar houdt de overeenkomst op en loopen de journalen uiteen. *Maryen* breekt plotseling af op 26 Mei 1597, zonder dat ziekte of dood daarvan de oorzaak is geweest.

Hij voer toch 17 Juni 1602 als onderkoopman op de *Zon* met de vloot van *Wybrand van Warwyck* weder uit. Men is er niet in geslaagd zijn geboorteplaats op te sporen. Een aanwijzing daaromtrent mag worden gezien in een opmerking, die hij maakt bij de ontmoeting op 11 Mei 1595 (p. 107) met de schepen van *San Thomé*, namelijk dat zich onder de schippers een *Rotterdammer* en een *Schiedammer* bevonden. Waarschijnlijk is zijn bakermat in de buurt van die steden aan den oever der *Maas* te zoeken.

A n o n y m u s, (p. 121—133).

Een meer bijzonder karakter draagt het nu volgende eveneens weinig belangrijke journaal, in *De Jonge Dl.* II p. 285 aangeduid met a en omschreven „vermoedelijk gehouden op het schip *Mauritius* van 6 (lees 10) *Maart* 1595 tot 8 *Augustus* 1597.

Deze omschrijving berust op een vergissing. De steller was van het begin tot het einde der reis aan boord van de *Hollandia*.¹⁾ Mogelijk werd *De Jonge* misleid door het bericht op p. 125: „den 10 *Jannewarij* sterf *Vechter Willemsen*, onse stuurman van *Monnekendam*”, voorbijziende dat deze, oorspronkelijk stuurman op de *Mauritius*, bij zijn overlijden langer dan twee maanden had gevaren op de *Hollandia*.

Het journaal is niet compleet. Vier bladzijden zijn verloren gegaan, zoodat het 11 *September*, toen de schepen voor *Bantam* lagen, afbreekt, om eerst 22 *Februari*, kort voor het vertrek van *Bali*, vervolgd worden.

De mededeeling in het begin, dat bij *Texel* lading werd ingenomen, en dat daarbij het eerst ammunitie van oorlog wordt genoemd, leidt tot het vermoeden, dat hij constabel of busschietter was. Uit zijn handschrift kan niets verder omtrent zijn persoon worden afgeleid; onder de

1) Verg. 12 *October* 1595 p. 123, 24 *April* en 26 *Mei* 1597 p. 132.

aanwezige stukken wordt geen handteekening gevonden, die eenigzins op het schrift van zijn journaal gelijkjt.

De man schijnt in ruime mate lichtgeloovig en bijgeloovig geweest te zijn, een echt kind van zijn tijd. Hij brengt over, wat hij heeft van hooren zeggen, het onzinnig verhaal van de halsversiering der vrouwen van heldhaftige kaffers, ¹⁾ zoowel als de praatjes over de mislukte plannen van den Gouverneur van Bantam tot vergiftiging det Hollanders. ²⁾ Hij vernam vijf nachten achtereen den duivel voor het hollandsche kerkhof en hoorde den dag vóór schipper Dignumsz' dood drie geheimzinnige schoten, zoo het scheen, aan land. ³⁾

Uitvoeriger wordt ook hij, bij zelf medegemaakte gebeurtenissen. Zoo bij den overval van de aan land gelegerde zieken op Madagascar, waarbij ook zijn leven bedreigd werd; bij den moord op Claes Jansz Fortuyn, wiens lijk hij mede in de schans bracht; bij de tuchtiging in de baai van Antongil; bij het verblijf voor Engano.

Zooals boven werd aangeteekend gelijkjt het eerste gedeelte van zijn kroniek veel op dat van Jeronimus Maryen. Mogelijk heeft hij dat dezen ter inzage gegeven bij diens overkomst op de Hollandia.

Opmerking verdient het slot, waar op de vraag aan een oorlogschip of „onze heer” nog leefde in het voorbijvaren geantwoord wordt: ja. Onze heer zal toch wel Prins Maurits geweest zijn, wiens beeld in die dagen in aller harten leefde.

Cornelis Jansz Turck (p. 137—181).

De nu volgende fragmenten van een dagregister worden bij De Jonge II p. 236 vermeld als twee verschillende journalen, een b gehouden op de Mauritius van 24 Maart—8 December 1595 en een dito c, waarschijnlijk ook gehouden op hetzelfde schip van 7 April tot 19 September.

Rogge heeft evenmin opgemerkt, dat beide stukken het werk zijn van denzelfden persoon. Hij zegt (p. 412 noot): „het journaal c op de Mauritius gehouden, breekt 19 September 1595 reeds af, waarschijnlijk omdat de schrijver stierf. Een ander journaal van hetzelfde schip b, dat enkele niet onbelangrijke aantekeningen bevat, eindigt even plotseling op 8 December 1595”. „Dit journaal”, zoo vervolgt een nieuwe noot, „eindigt op 8 December 1595 met het bericht, dat de stuurman van de Mauritius Claes Janssen met twee adelporsten op 26 Novem-

1) p. 122.

2) p. 123.

3) p. 131.

ber door de inboorlingen werd vermoord. Misschien is ook de schrijver kort daarop gestorven”.

Inderdaad zijn beide stukken van een onvoltooid journaal geschreven door dezelfde hand, en wel door die van Cornelis Jansz Turck, tolk aan boord van de *Mauritius*. Daaromtrent kan geen twijfel bestaan. Zijn werk draagt een sterk persoonlijk karakter en waar mogelijk is hij de held van het verhaal. ¹⁾

Het kortste van beide fragmenten werd gebruikt bij het opstellen van het groote; hier en daar werd een kleine uitbreiding aangebracht, maar overigens is het verschil van weinig beteekenis.

De aantekeningen, gedurende de reis gemaakt, zijn later omgewerkt. Het „actem” op zekeren datum beteekent geenszins, dat de notitie dadelijk in dezen vorm werd opgeschreven. Dit blijkt voortdurend. Zoo op 26 April (p. 139), als aanwezigheid van „een groot aantal boeken, waar ons volk niet al te graag naar was” gevolgd wordt door de toevoeging, dat bij het latere gebrek aan voedsel zij ze gaarne gegeten, ja hun vingers daarnaar gelikt zouden hebben.

Sprekend o.m. ook op 26 November 1595 (p. 176), waar bij den moord van Claes Janssen gewezen wordt op de onbetrouwbaarheid der Mooren in verband met den overval van Sëdajoe op 5 December 1596, meer dan een jaar later.

Vermoedelijk is Cornelis Jansz. gezond en wel in het vaderland teruggekeerd, en is hij in de uitwerking van zijn notities gestoord, door andere oorzaak dan de dood.

Omtrent zijn leven en lotgevallen is niets meer bekend, dan hetgeen uit zijn journaal is af te leiden. In zijn jeugd zal hij weinig schoolonderricht genoten hebben. De taal van zijn geschriften is dikwijls slechts met eenige inspanning te begrijpen. In het rekenen heeft hij het niet ver gebracht, hij schrijft toch 100 40 en 100 60 voor 140 en 160. Ook de kennis van vreemde talen, die tot zijn aanstelling als tolk heeft geleid, zal hij zich niet in de studeerkamer hebben eigen gemaakt.

Hij schijnt beter spaansch dan portugeesch gekend te hebben, want hij schrijft voor eiland: *Issle*, in plaats van *Ielja* (*Ilha*) ²⁾. Waarschijnlijk heeft hij eenigen tijd in spaansche havens verblijf gehouden; in ieder geval heeft hij kennis gemaakt met de zeeroovers van de kusten der Middellandsche zee, en daarbij ongewenschte gelegenheid gekregen

1) Cornelis, tolk, p. 148, 154. Cornelis Jansz, tolk, p. 150, 152, 154. Cornelis Turck p. 151, 155, enz.

2) *Issle* dije *Majjoo*, p. 138. Van der Does schrijft *Illo*, spaansche vorm, die als portugeesch *Ieljo* klinkt, *DI*. II p. 247; de schrijver van het Verhaal spreekt *DI*. II p. 5 van *Isole* de *May* en bewijst daarmee, dat Italiaansch hem niet vreemd was.

hun taal te leeren. Uitdrukkingen als: „ik geloof en vertrouw geen Moor, want mij is daardoor te veel leeds geschied”, en zijn herhaalde aanmaningen tot voorzichtigheid getuigen van bittere ondervinding en geven te denken.

Het journaal loopt niet verder dan het verblijf in de baai van St. Augustijn en is over het algemeen weinig belangrijk. Het is daarbij niet vrij van onnauwkeurigheden. Toch zou men het niet gaarne missen. Een terloops gemaakte opmerking omtrent een uitlating van schipper Muelenaer, elders steeds als een gemoedelijk man voorgesteld, geeft een merkwaardigen kijk op de verhoudingen aan boord van de Mauritius. Dat deze in Augustus 1595 bij het begin der ziekte toen niemand vermoedde welk een vreeselijk verloop zij zounemen, bij herhaling kon wenschen, dat er 25 te gelijk over boord gezet zouden worden¹⁾, bewijst, dat een deel zijner bemanning hem aanleiding had gegeven tot zeer ernstige ontevredenheid.

Zijn beschrijving van den toestand, toen de scheurbuik dagelijks ofers eischte, is treffend in haar eenvoud. Men komt onder den indruk van het eentonige „stierf en werd over boord geworpen” en gevoelt welk een sombere stemming daardoor gewekt moest worden; een indruk, die verhoogd wordt door de sobere schildering van de aangrijpende omstandigheden, waaronder sommigen werden weggerukt. Bij het afsterven van hen, die al sprekende dood waren, hoort men het vloeken van den ijlhoofdige, die een kanon vraagt om de hel te bestormen,²⁾ en het knagen der ratten aan de lijken, die wachtten tot hun beurt was gekomen.³⁾

Onberwistbare verdienste heeft zijn boeiend verhaal van den tocht op 18 en 19 September met Paulus van Caerden en Emanuel Rodenburch,⁴⁾ uitgegaan om een inlandsche nederzetting op te sporen. Men leeft met hen mede, als zij door de wilden worden misleid en in letterlijken zin van het woord uitgekleeft, en zegent de ongedachte omstandigheid, die hen van hun kwelduivels verlost.

Hoe scherp komt hier in den langen, donkeren nacht het karakter van zijn beide gezellen uit. Reeds toen was op Paulus van Caerden het oordeel toepasselijk, dat Matelieff twaalf jaar later over hem zou uitspreken: hij had hart en courage genoeg, maar het ware te wenschen, dat hij meer zorg had gehad; reeds toen ziet men in hem den Admiraal, die uitmuntende door persoonlijke dapperheid door eigen roekeloosheid tot tweemalen toe in handen der Spanjaarden zou vallen, om na 6 jaar gevangenschap te Manila zijn leven roemloos te eindigen.

1) p. 145.

2) p. 147.

3) p. 169.

4) p. 152—166.

Naast hem verschijnt de lichtzinnige jonkman, die door zijn achtere-loosheid allen bijna in het verderf had gestort, en die anderhalf jaar later opzettelijk zou achterblijven, alles vergetende voor de aantrekke-lijkheid der Balineesche schoonen.

Dit gedeelte van Cornelis Jansz Turck's journaal verdient aan de vergetelheid ontrukkt te worden.

Aanteekeningen betreffende de reis, het verkort Journaal enz. (p. 185—194).

De Aanteekeningen betreffende de reis en die over de „Plaetsen, waer de Peper wast”, behooren bij elkander. In de lijst op p. XXVII van Dl. I zijn de Aanteekeningen vermeld als „(H) Notitie van schipper Simon Lambertsz Mau en commies Jan Jansz Kaerel (den Jonge) uit het najaar van 1597”; ten onrechte evenwel, zeker is dat deze schipper noch deze commies daaraan deel hebben gehad. Wie die aanteekeningen dan wel gemaakt heeft, is niet te zeggen. De samensteller schijnt bijzonder het oog te hebben gehad op de schippers en de commiezen en teekent de data aan van het overlijden van alle op de reis gestorvene, Dignumsz, Heynck, van Hell, Schellinger en Muelenaer. Met het opschrijven der namen van Mau en Kaerel schijnt hij geen andere bedoeling te hebben gehad, dan te zeggen, dat dit de hoofden aan boord van de Hollandia, zijn schip, waren.

Op de keerzijde van het stuk geeft hij, tusschen namen van steden en personen, die der waardigheidbekleeders op de vloot bij het uitvaren.

Het laatste gedeelte zijner aanteekeningen is, nadat hij ze reeds had afgesloten, beginnende met II Juni 1596 (p. 186), overgenomen uit het Verkort journaal van Van der Does (p. 189, 191 en 192), die met hem op de Hollandia diende.

Van hem is mede het deel van „Plaetsen waar de Peper wast”, dat volgt op „Bimha, (Bima), Cumba (Soemba) en Balimbugaen (Palembang). Wat daaraan voorafgaat is met een andere hand geschreven, en handelt behalve over de herkomst der peper, over den handel der Chineezen op Bantam, den invoer van caixa's, ¹⁾ zijde, ijzerhout, porcelein, drogerijen, in ruil voor peper (5 à 6 zakken voor een kèti).

Waarschijnlijk had hij bemoeienis met de koopmansgoederen en de lading der ingenomen producten; zijn aanteekeningen van 27 Augustus

1) Zie Dl. I p. 65.

tus tot 2 November wettigen dit vermoeden. Zoo ook het slot van de „Plaetsen waar de peper wast”, waarin gesproken wordt over de voortbrengselen van Banda en de Molukken, nootmuscaatnoten, joelie en kruidnagelen, welke naar Bantam werden gebracht, om daarvoor rijst en katoenen lijnwaad terug te voeren.

Het Verkort Journaal kwam eerst in de allerlaatste dagen van 1512 in het bezit van het Rijksarchief. ¹⁾ en werd in de lijst op p. XXVI van Dl. I opgenomen. Het is volgens Dr. van Overvoorde met groote waarschijnlijkheid afkomstig uit het archief van de vroegere Weeskamer te Leiden, en werd daar als „los stuk” aangetroffen, zonder dat is na te gaan tot welken boedel het behoord heeft, en hoe en wanneer het in dat archief is terecht gekomen.

Het is een „prachtig” geschreven copie van een uittreksel uit een journaal, en wel, zooals bij vergelijking blijkt, uit dat van Frank van der Does. Het afschrift is gemaakt door Barent Lampe ²⁾, boekhouder der Oude Oost-Indische Compagnie. Opvallend is, dat de data tusschen 22 Juni en 13 September, die betreffende het eerste verblijf voor Bantam, geheel zijn weggelaten; een période, die in het groote journaal zeer stiefmoederlijk is behandeld.

Enkele kleine wijzigingen worden aangetroffen. Op 26 April 1595 wordt gesproken van Insle de Maio, in plaats van Illo do Maio, wat doet denken aan Insula van den oud-student, of aan een vrijheid van den afschrijver; op 13 October 1596 is het cijfer 2000 ingevuld, dat in Dl. II p. 300 ontbreekt; op 24 October zijn bij de 10.000 stukken van achten (op p. 305) 9 brooden gouds gekomen; dedatum s van 24 December 1596 en 16 en 24 Januari 1597 zijn één dag later gesteld; op 26 Januari 1597 wordt toegevoegd: „Aldaar lag een overste met 10.000 man, om die van Blambangan te ontzetten”, terwijl de hoofdtekst daarover zwijgt en alleen op p. 349 vermeldt, dat de Koning met dat doel nog volk laat verzamelen. ³⁾

Van der Does breekt zijn journaal af op 13 Juni 1597, „toen hij blijkbaar lichamelijk niet meer kon” (Inleiding Dl. II p. LXXIV). Deze gevolgtrekking vindt geen steun in het Verkort Journaal, dat voortgezet wordt tot de thuiskomst en geschreven in het schip *Hollandia*

1) Brief van H. W. Fischer († 7 Maart 1918) 24 December 1912 aan Rouffaer.

2) Zie Bijlsma. De Archieven van de Compagnieën op O.-Indië 1594—1603. Den Haag 1927. p. 48.

3) Willem Lodewijcx (Dl. I, p. 184) ontving bericht van de aanwezigheid van 8000 man; het Verhaal geeft 10.000 man.

„*leggende in Texel*”. Men zou daardoor eer aan een andere reden denken.

Een andere copie van het Verkort Journael, getiteld „*Uytteyckinge van de Reyse*”, wordt aangetroffen in den Bundel Vulcanius in de Leidsche Universiteits-bibliotheek. Deze vertoont slechts zeer geringe afwijkingen, waarvan de voornaamste is, dat de ambassadeur van Malaka op 24 October 1597 slechts 1000 dukaten en ettelijke brooden gouds medebracht, om den Gouverneur van Bantam te bewegen, de Hollanders te lijk te gaan.

Brieven uit Bantam (p. 197—209).

De brieven, welker afschriften hierachter zijn afgedrukt, werden niet, zooals het opschrift aangeeft, alle tusschen 3 en 19 Augustus 1596 door Jan Jansz Kaerel geschreeven. Van de 12 aanwezige zijn er 8 van hem zelf, 1 van Cornelis Nasen en 3 van Willem Lodewycx afkomstig. De copieën werden gemaakt door den ondercommies Cornelis Nasen, die van 14 Juli tot 8 Augustus in Bantam vertoefd had.

Nadat den 12den Juli de overeenkomst van den 3den tusschen den Gouverneur van Bantam en de Hollanders was bevestigd en uitgebreid, had het College met meerderheid van stemmen besloten, in te gaan op het aanbod, eenige koopwaren aan land te brengen en in het daarvoor aangewezen huis buiten de stad op te slaan. De commies Van Hell, die dezen stap ontraden had, omdat hij den toestand niet vertrouwde, en gevaar zag voor de goederen en voor het leven van de personen, die met den verkoop belast waren, werd met de regeling der zaken aan wal belast. Eigen waarneming van den invloed der Portugeezen en waarschuwingen van verschillende zijden hadden zijn wantrouwen zoodanig versterkt, dat hij zich ziek gevoeld had en naar boord teruggekeerd was. Daarop was 27 Juli de ondercommies Willem Lodewycksz voorloopig in zijn plaats gezonden, en een week later, toen namens den Gouverneur de wensch te kennen was gegeven, iemand van gelijken rang als Van Hell aan land te hebben, de commies Jan Jansz Kaerel.

Zoo bleef Kaerel de maand Augustus te Bantam tot den 28sten, toen de Gouverneur de sombere voorspelling van Van Hell tot waarheid maakte en Cornelis de Houtman, Willem Lodewycx en een achttal adelborsten gevangen liet nemen.

De inhoud der brieven doet een dergelijken, plotselingen slag niet verwachten, maar maakt wel duidelijk, dat de verhouding sedert 12

Juli, toen wederkeerig hulp tegen iederen vijand werd beloofd, veranderd was. Daartoe bestond alle aanleiding. De Hollanders waren met beloften gepaaid, en de besprekingen omtrent den prijs, waarvoor, de hoeveelheid waartoe, en den tijd, waarin peper voor de lading der schepen geleverd zou worden, hadden ondanks krachtigen en herhaalden aandrang hunnerzijds tot geen gevolg geleid. Zij bleven daaromtrent geheel in het onzekere verkeer.

De prijs, waarvoor peper gekocht zou worden, hing nauw samen met de waardeverhouding, die ten slotte tusschen de landsmunt, de caixa's, welke alleen plaatselijk gangbaar waren, en hun deugdelijke zilveren realen zou worden vastgesteld. De medegebrachte goederen konden, wanneer ze niet rechtstreeks voor peper geruild konden worden, slechts voor caixa's worden verhandeld. Van daar, dat bij het ontbreken van een overeengekomen basis van inwisseling, de koopwaren door de Hollanders op hoogen prijs werden gehouden, waarvan het gevolg was, dat de Bantammers weinig kooplust toonden en dat er zeer weinig omging. Slechts de Gouverneur, de Sabandar en enkele grooten, die van de gelegenheid om crediet te krijgen gebruik maakten, in het vertrouwen later hun rekening te kunnen maken, namen een en ander tot zich. Onder die omstandigheden onthielden de Hollanders zich er van, aan den raad van den Sabandar gevolg te geven en meer goederen aan land te brengen.

Voor den Gouverneur bestond er geen aanleiding met den verkoop van peper haast te maken, omdat er geen hoeveelheid van eenige beteekenis te Bantam aanwezig was. Voor de aflevering van één of meer scheepsladingen moest gewacht worden op den nieuwen oogst. In overeenstemming daarmede was er op den pasar niets van beteekenis te krijgen, en wilde de Chinees, die zich 5 Augustus aanbood als makelaar op te treden, eerst over een maand of zes weken leveren (p. 199, 200) ¹⁾.

Het belang van den Bantammer was tegengesteld aan dat van de Hollanders. Bij nadere kennismaking was hun vrijgevigheid hem niet medegevallen. Over de betaling van haven- en ankeragegelden, waarop hun 12 Juli door den Sabandar gewezen was, hadden zij met geen woord verder gerept. Hun schrielheid had den Ki Patih geërgerd en hem ontvankelijker gemaakt voor de inblazingen der Portugeezen, die hij sedert jaren kende, en met wie hij op goeden voet wilde blijven. Bij

1) Iets geheel anders dan Pontanus aan Kaerel in den mond geeft, waar hij dezen laat zeggen, dat een Chinees 500 zakken peper gereed had om te leveren, als hij verlof had van den Gouverneur. Hierachter p. 28.

zijn bezoek aan den winkel op 6 Augustus voegde hij, verstoord omdat niet meer goed aan land was gebracht en gebelgd over den hoogen prijs, die voor het door hem verlangde geëischt werd, den onzen de woorden toe, dat zij „maer quaemen om tlant te besien ende niet te vercoepen”. (p. 200).

De brieven, waarin bericht wordt over hetgeen aan land voorviel geven een inzicht in den aard der goederen, welke ten verkoop werden aangeboden, en de wijze, waarop die aan den man werden gebracht. Men hoort van laken in verschillende kleur, van linnen, saaien, wollen goederen, dekens, gaas, van allerlei soort van glazen en andere kramerij, als spiegeltjes, barnsteen, messen, sloten, maar ook van stormhoeden en harnassen, kortom van alles, wat op grond van ingewonnen inlichtingen geacht kon worden in den smaak van de oostersche klanten te vallen.

De verkoop geschiedde met loven en bieden, alsof de onzen bij de Chineezen met hun „boleh tawar” ter school waren gegaan. De bedoeling was daarbij niet veel, maar zoo duur mogelijk te verkoopen.

Kaerel's laatste brief, die van 19 Augustus, bevat de verzuchting, dat men nog steeds niet tot een accoord met den Gouverneur gekomen is, hetgeen te meer betreurd wordt, nu het aanbod van peper van verschillende zijden sterk begon te worden en de concurrentie der Chineezen, zoowel bij den inkoop van producten als bij den verkoop van waren, zich niet lang meer zou laten wachten.

Aan het slot op p. 210 is een brief afgedrukt van 8 October 1596, na den terugkeer van de schepen van de zuidkust van Sumatra, door Willem Lodewycksz geschreven en mede geteekend door Wouter Wilkens en Jan Jansz Suart, alle drie destijds in gevangenschap te Bantam. Deze brief was vroeger bij het dossier van Boninghen gevoegd, en is nu n° 14 van het archief der Comp. van Verre ¹⁾.

Dossier Van Boninghen (p. 213—284).

In het archief der Compagnie van Verre komt (n°. 5—12) een bundel bescheiden voor, getiteld „stukken van den scheepsraad betreffende de geschillen tijdens de reis, 1595 September 18—1597 Maart 6”. ²⁾

Deze stukken hebben behoord tot een verzameling, bestemd om dienst te doen bij het proces, dat na den terugkeer der vloot gevoerd zou worden tegen den commies Gerrit van Boninghen. Het meerendeel

¹⁾ De nummering is van den archivaris Mr. R. Bijlsma in „De Archieven van de Compagnieën op Oost-Indië 1594—1603”.

werd bijeengebracht met het doel de aanklacht van de schippers en de andere commiezen te steunen; een veel kleiner deel is kennelijk afkomstig uit de in beslag genomen papieren van den beklagde, bestemd om bij diens verdediging te worden gebruikt. Alle hebben rechtstreeks of zijdelings betrekking op Van Boninghen met ééne uitzondering: de absolutie van de instantie door den scheepsraad op 29 December 1596 van Cornelis de Houtman naar aanleiding van het vermoeden, dat hij den schipper Jan Jansz Muelenaer door vergif om het leven zou hebben gebracht (handschrift van Jan Jansz Kaerel, in facsimile afgedrukt in *DI II* tegenover p. 328). Werd dit stuk uit den bundel gelicht, een ander werd daaraan door mij toegevoegd, nl. „Punten ter interrogatie van Gerrit van Boninghen, gedateerd 9 Juni en na vertoon aan Bewindhebber en ondertekend door Cornelis van Emskerck” (archief n° 24).¹⁾ Zoo ontstond het getal van 48 stukken, die hierachter naar tijdsorde zijn afgedrukt. Van deze zijn de nrs 4, 5, 7, 9, 12, 13, 17, 23, 27, 29 38 en 41 in tweevoud, nr. 3 in drievoud aanwezig, waardoor het totaal tot 62 klimt.

Wanneer men het handschrift dezer stukken nagaat, dan blijkt dat van niet minder dan 58 kan worden vastgesteld, wie de schrijvers daarvan waren, veelal andere personen dan de ondertekenaars.

Slechts bij de nrs 3b, 6 en 23a, welke van één hand zijn, en bij nr. 14, (evenals de bijlagen van n° 32, nl. de afschriften van een deel van n° 21 en van n° 25) was dit thans niet doenlijk.

Aangenomen mag worden, dat geschreven werden door:

den Commies Gerrit van Boninghen	3 stuks	de nrs 1, 15, 46.
„ „ Cornelis de Houtman	5 „	„ „ 12a, 17b, 19, 24, 35.
„ „ Reynier van Hell	4 „	„ „ 36, 37, 38a, 45.
„ „ Berent Heynck	9 „	„ „ 11, 17a, 18, 26, 27a, 29a, 30, 39, 44.
„ onder commies Jan Jansz Kaerel	22 „	„ „ 2, 3c, 4b, 5b, 7a, 7b, 8, 9b, 10, 12b, 13a, 13b, 16, 21, 22, 23b, 25, 27b, 28, 29b, 41a, 41b.
„ commies „	1	„ „ 47.
„ onder commies Willem Lodewycx	3	„ „ 38b, 43, 48.
„ „ „ Cornelis Nasen	3	„ „ 3a, 4a, 5a.
„ stuurman Pieter Dircksz Keyser	1	„ „ 9a
„ adelborst Paulus van Caerden	4	„ „ 31, 32, 33, 34.
„ „ Lambert Biesman	1	„ „ 40.
„ „ Jeronimus Maryen	1	„ „ 20.
„ „ Cornelis van Emskerck	1	„ „ 42.

Bovendien zijn in Amsterdam door twee personen 25 stuk-

1) Hierachter no. 42 van de lijst der stukken, p. 265—269.

ken gecopiëerd (n° 23 van het archief)¹⁾, waarvan 3 tweemaal. Door mij zijn aangeduid met A 6 stuks, de nrs I. II. 30. 31. 33, 45.

„ „ „ „ „ B 19 „ „ „ 12, 15, 16, tweemaal
17, 18, 19, 21, 22,
tweemaal 23, 25, 26,
tweemaal 27, 37, 38,
39, 41, 43, 44, 47.

Uit bovenstaande opgaaft blijkt, dat de ondercommiezen ook dienst deden als secretaris van de commiezen. Cornelis Nasen schreef de uitgaande brieven voor Gerrit van Boninghen, toen hij onder dezen op de *Hollandia* werkzaam was. Na de vlucht van Van Boninghen van de *Mauritius* en zijn terugkeer op de *Hollandia* 25 December 1595 kon hij Jan Jansz Kaerel, die Nasen vervangen had, voor dit doel niet gebruiken, en namen de hem toegedane adelborsten Paulus van Caerden en Lambert Biesman de taak over.

Opvallend is het groot aantal stukken van de hand van Kaerel. Tot het laatst van October 1595 werkte deze als ondercommies onder Van Hell op de *Amsterdam*, daarna tot 25 December onder Cornelis de Houtman op de *Hollandia* in de dagen toen het bewijsmateriaal tegen van Boninghen werd bijeengebracht; op dien bodem bleef hij tot den terugkeer in het vaderland.

Willem Lodewycx, sedert 27 October 1595, geplaatst op de *Mauritius*, schreef de bovengenoemde drie stukken voor Cornelis de Houtman.

Het dossier is vooral belangrijk, omdat het omtrent de samenstelling der bemanning en over hare verhouding, onderling en tot hare overheid, bijzonderheden vermeldt, die van elders niet bekend zijn en waarvoor wij dankbaar hebben te zijn, ook al laten zij ons geheel onbevredigd.

Bij het lezen van deze brieven en bescheiden krijgt men geen verheffenden indruk. Twist en tweedracht zijn aan de orde van dag; broodronkenheid en aan muiterij grenzende weerspanningheid kenmerken den geest, die veelal op de schepen heerscht. Maar het wonderlijke

1) Op dit feit werd ik opmerkzaam gemaakt door Mr. R. Bijlsma, die wees op het watermerk van het voor deze afschriften gebruikte papier, dat verschilt van de merken (een elftal), welke voorkomen op de aan boord opgemaakte bescheiden.

Bevestiging van deze opmerking geeft een dezer copieën, N° 33, op welks origineel in dorso voorkomt onder „Boninghen's Brieff ant Collegie” „pr^o Jan. 96”. Daarvan maakte de afschrijver „Pieter Jansz 96”, en bewees daarmede, dat hij volkomen onkundig was van hetgeen er aan boord omging.

daarbij is, dat de mannen, die, voor zoover zij naar voren treden, zich bij nadere kennismaking zoo zelden onderscheiden door grootheid van karakter of door handelingen, welke onze bewondering of zelfs onze bijzondere sympathie wekken, toch te zamen een reuzentaak hebben verricht en den naam van hun land en hun volk groot hebben gemaakt in de oogen van het overige Europa.

Al dadelijk wordt men verplaatst in een onverkwikkelijke atmosfeer. Teekenend voor den omgang van de eerste personen op de vloot is in het eerste stuk het feit, dat de commies van Boninghen van de Hollandia bij het Hollandsche kerkhof op 18 September 1595 opgeroepen ter bespreking van maatregelen in verband met den diep treurigen toestand, waarin men verkeerde, niet aan boord van de Mauritius durft te gaan, omdat schipper Muelenaer gedreigd heeft zijn ondercommies Nasen in de boeien te zetten, en hij zelf vreest met pistoolschoten te worden ontvangen ¹⁾).

Teekenend voor de heerschende ruwheid onder de bemanning is in het tweede stuk het gedrag van den woesteling, die zwetsend en scheldend met getrokken mes op de Amsterdam rondloopt, als men bedenkt dat deze Cornelis Luytsen de provoost is, de man, in de eerste plaats geroepen om orde en tucht aan boord te helpen handhaven ²⁾).

Daarna begint de droeve geschiedenis, waarin de commies Gerrit van Boninghen de hoofdrol vervult. Thans moge een oogenblik worden stilgestaan bij de beide personen, die bij het begin der ontwikkelingen, onmiddelijk de aandacht vragen, Gerrit van Boninghen zelf en zijn stuurman Pieter Dircksz Keyser.

Over Gerrit van Boninghen is reeds met eenige uitvoerigheid gesproken in Dl I van Wieder's „De reis van Mahu en de Cordes”. (p. 71 en 72). Daarna komt hij voor in mijn „De reis van Olivier van Noort om de wereld, Dl II p. 60 en 61”, waar gewezen wordt op de bloedverwantschap tusschen hem en de adelborsten Jacob Jansz Huydecoper en Lambert Biesman. „Zij noemden”, zoo wordt daar gezegd, „elkander neef, maar op welken grond is niet nader aan te wijzen”. Door een voortgezet onderzoek, waarbij in ruime mate hulp werd verleend door Dr. F. Ritter te Emden, is gebleken, dat de Commies eveneens een achterkleinzoon was van Geurt Jansz van Beuningen.

Elias' staatje (p. 61) kan nu als volgt worden uitgebreid.

1) p. 216.

2) p. 216, 217.

GEURT JANSZ VAN BEUNINGEN, GEB. ± 1470

1. Jan × Catharina Speldemakers	2. Jonge, later Oude Jan Geurtsz van A'dam (I) geboren ± 1500. × Cornelia Jan Evertsz dr. geboren 1502.	3. Machteld Geurts dr. geboren ± 1500. × Jacob Andriesz Bal	4. Geurt Jansz van Beuningen geboren ± 1510/1515. ×
Dirk 1530—1590. Amsterdam × Marie Jansz Schrijver	Jonge Jan van A'dam (II) × Geepken (Gebbeke) ...	Jan Jacobsz Bal, alias Huydecoper 1541—1624. × Lijsbeth Hendricksdr Wou	Geertruid Geurtsdr. geboren ± 1545. × Jacob Biesman geboren 1544.
Geurt Dirksz ¹⁾ 1565—1633.	Gerrit van Boninghen (van Amsterdam).	Jacob Jansz Huy- decoper geboren 1568.	Lambert Biesman.

Gerrit's grootvader, Jan Geurtsz van Beuningen was uit Amsterdam verhuisd naar Emden, waar hij algemeen bekend was, eerst als Junge, later als Olde Johann van Amsterdam (I). Van 1561 tot 1567, het jaar waarin hij overleed²⁾, was hij een der 4 burgemeesters van Emden. Hij had twee zonen, Junge Johann van Amsterdam (II) en David. Beiden waren gezeten burgers, die te zamen verschillende zaken dreven, als bierbrouwerij, reederij, haringvangst en pakkerij, enz. In het Seebriefregister van 1571—1573 komt Junge Johann gedeeltelijk met, gedeeltelijk zonder David voor als medereeder bij 21 schepen. Van een dezer schepen, de Fredeborch, groot 95 last was schipper Dirk Keijser de Olde³⁾. Een tweede „ungenanntes Schiff von 85 last führte in 1571 Junge Dirrick Keijser”.

Junge Johann van Amsterdam II, Gerrit's vader, was gehuwd met Gebbeke of Geefke, wier familienaam niet bekend is, maar die aanzienlijke betrekkingen in Amsterdam had. Hij werd raadsheer in 1571 en stierf 23 October 1573; zijn broeder David overleed vóór 5 Januari 1597.

Gerrit had twee broeders Eilart en Johann van Amsterdam (III), en 4 zusters; Hester, de tweede vrouw van den lateren burgemeester Johann Amelingh; Elisabeth, gehuwd met den ondernemenden koop-

1) Deze Geurt Dirksz was in 1586 gehuwd met Aeltje Appelman, en hertrouwd in 1594 met Maritje Pietersd. Geldzack. In 1597 was hij bewindhebber van de Nieuwe Comp. voor de vaart op N. I; in 1602 medeoprichter en bewindhebber van de V. O. I, later herhaaldelijk burgemeester van Amsterdam. Zie Elias Dl. I, p. 340.

Op deze familierelatie werd zeker mede door Biesman bedoeld, Olivier v. Noort Dl II p. 183

2) De Neue Ost-Frisische Chronica, Emden 1661, meldt Johan Boning senior overleden op 31 October 1567.

3) Waarschijnlijk de vader van den stuurman Pieter Dirksz Keyser.

man Hinrich Heusken; twee andere, wier namen niet bekend zijn, hadden eveneens goeude medeburgers, Hans Sijsen en Willem van Schwoll, tot echtgenoot.

Het geboortjaar van Gerrit is niet bekend. In 1600 werd zijn leeftijd geschat op 35 à 40 jaar. Hij verloor zijn vader, toen hij nog een jongen was.

Omtrent hem teekende Dr. Ritter o.a. aan: In einer Urkunde vom 18 Dec. 1585 im 17. Bande der Emden Kontrakt Protocolle, seite 886, bekennt Gerdt van Boningen, dass er „dem Gelles Blaszen to Groithuszen II Gras ¹⁾ und ein Warff to Groithusen in dem Neerd, also to vorn von seine (Gerts) Moder Gebke van Boningen, salige junge Johann van Amsterdam wedewe“, verkauft habe und der Zahlung der Kaufsumme quitirt.

27 Januar 1588 leihet Gert v. B. von Jacques Laubegeois (aus Gent) 800 gulden à 8 % auf sein Haus in der St. Jacobsstrasse auf der Butfenne. Dieser Laubegeois muss auch ein Verwandter von ihm gewesen sein; er gehörte einer groszen aus Flandern nach Emden geflüchteten Getreidehändler-Gesellschaft an, an welcher Spitze die Calvinistischen Familien du Gardin (aus Gent) und Commelin (aus Douai) standen.

In den Protokollen des Kirchenrats der reformierten Gemeinde ist 24 Februar 1589 eingetragen: „Nachdem soe eine Anklage vortgebracht is over Gheert van Amsterdam von Schulde wegen der Maetschepije sines Broeders Eilarts in Spangien, daran hyr in der gantzen Stadt eine groete Nasage und Argenisz entstanden, so is besloeten, dat Gerhardus (der Prediger Gerhardus Geldenhauer) mit ehm sprecke und sunderlinge ehm antooge, dat he sick des h. Nachtmals entholde, bet dat zijne zaecke moege verklaret zijn“.

Danach scheint Geert v. A. in Gemeinschaft mit seinem Bruder Eilart im Jahre 1589 Reeder- oder Handelsgeschäfte nach Spanien getrieben zu haben ²⁾, die in Emden Aergernis erregten und den

1) 1 Gras = ± 1/2 H.A.

2) Eenig, zij het ook een zwak licht op Gerrit's aanraking met Spanje, werpt de volgende aantekening uit de „Protokollen“ „Emden Kirchenrat“.

Am 25 Mai 1590 erbat und erhielt Wilhelm Funck die Erlaubnis ohne vorhergehende Publication von der Kanzel (in der Kirche) „mit sijner vertruweden bruijdt Elisabeth Davidt von Amsterdams dochter“ im Hause zusammengegeben (= vermählt zu) werden. Dieser Wilh. Funck (Fonck) war ein in Emden sehr bekannter Spanierfreund, der seit 1582 mit Graf Edzard II van Ostfriesland in Spanischem Interesse ins geheim unterhandelte, 1590—1594 in Emden wohnte, und im Herbst 1594 nach Antwerpen zog (vgl. Hagedorn, Ostfrieslands Handel und Schiffart II S, 296, 300, 301, 429, 454—456). 1596 wurde er auf der Durchreise nach Emden in Amsterdam gefangen gesetzt, kam aber frei und wirktenoch 1605 bei dem Grafen Enno III von Ostfriesland für Spanien. 1598 wurde sein Schwager Jo-

strengre Kirchengucht übenden Calvinistischen Kirchenrat (die 4 Prediger und die 12 Olderlinge) bewogen, Geert vorläufig vom Abendmahl auszu schlieszen''.

De insinuatie van Cornelis van Eemskerck, „met wat eeren Ul. vant diakenscap gestelt werdt'', „voorders wat men van Ul. broeders doot U nagaf, wat Ul. van den raet van Emden gesciet was'', geuit op 9 Juni 1596¹⁾ onmiddellijk voor de beschuldiging, dat Gerrit hem had willen bewegen Cornelis de Houtman te vermoorden, heeft natuurlijk betrekking op den dood van Eilart. Omtrent haar beteekenis werd in de Emdensche archieven geen nader licht verkregen. Zijn broeder Johann was bij Gerrit's vertrek uit Emden nog in leven ²⁾.

Dat vertrek had waarschijnlijk plaats in den loop van 1593, toen hij door zijn familiebetrekkingen in Amsterdam kennis had gekregen van de oprichting der Compagnie van Verre. Het verblijf te Emden was na den dood van Graaf Johann van Oostvriesland onder diens tirannieken opvolger Edzard in de door godsdiensttwisten en politieke belangen verdeelde stad voor iederen burger bijzonder moeilijk geworden. In Amsterdam goed ontvangen, werd hij deelnemer in de Compagnie, en besloot hij voor goed te verhuizen.

Den 1sten Februari 1594 verkocht hij zijn „Behüsinge mit Soltkaste up die Butfenne'' aan een consortium voor f 3200.

In Mei van hetzelfde jaar kreeg hij van Bewindhebbers voor de uitrusting der reis een opdracht om naar Engeland te gaan en daar 30 dubbele sakers, wegende \pm 3000, welke in Holland niet te bekomen waren, aan te koopen. De Staten van Holland schreven hun agent te hann Groene als Verräter gegen Emden an den Grafen und Spanien in Emden hingerichtet. Zu der Verbindung mit Spanien war Wilh. Funck ohne Zweifel ursprünglich gekommen durch seinen Oheim, den Utrechter und Kölner Propst Johannes Fonck (N. Ned. Biogr. Wbk III, 1408) aus Amersfoort (+ 1585), der zur Zeit Alba's und Requesens' dem geheimen Staatsrat angehörte, und 1580 als Nachfolger von Joachim Hopper zum Präsidenten des Geheimen Rats für die niederländischen Angelegenheiten in Madrid ernannt wurde. Durch Wilh. Funck's Vermählung mit David von Amsterdam's Tochter Elisabeth wurde Gerrit von Amsterdam ein näher Verwandter dieser in Spanien und Portugal vertrauten Familie, und wenn er auch schon 1589 mit seinem Bruder Eilart „unsaubere'' Geschäfte nach Spanien trieb, so kann seine Verbindung mit Spanien doch durch die Verwandtschaft mit Wilh. Funck nicht unwesentlich befestigt worden sein und seine koloniale Abenteuerlust kräftig befördert. (Ritter)

1) p. 267.

2) Deze Johann, geboren in 1570, was bij het oproer der Emdenaars tegen Graaf Edzard II, wiens tirannie ondragelijk was geworden, 18 Maart 1595 tot vaandrig bij de nieuw opgerichte burgercompagnieën gekozen. Kort daarop in Januari 1596 schijnen zijne financiële moeilijkheden zoo groot te zijn geworden, dat hij „geinen betern Rat und Mittel gewust als sollichen Schaden wedder to erholen also mit einer Reijse na Jerusalem''. Dit vreemde middel bracht hij tot uitvoering Hij verkocht en verpandde zijn goederen, leende geld van zijn zwagers en toog in 1597 naar het Oosten, om nimmer terug te keeren.

Londen, Noël de Caron, aan, hem zooveel mogelijk daarbij behulpzaam te zijn ¹⁾).

Toen deze kanonnen voor aflevering gereed waren, kon hij niet zelf overgaan om ze af te nemen, maar zond hij „zijn neef” Lambert Biesman in zijn plaats, die dan ook 7 November naar Engeland overstak ²⁾).

Kennelijk was de reden van Gerrit's verhindering de ziekte van zijn vrouw Sara Cruydenier (Krudener), een dochter van Johan Cruydenier te Emden. Beiden maakten 9 November 1594 een testament in hun huis op het Rokin (not. J. F. Bruyningh), waar Sara was „sieckelyk te bedde liggende”.

Hun kinderen (waarvan de namen niet genoemd worden, waarschijnlijk twee) ³⁾ werden tot eenige en universeele erfgenamen aangezezen. Tot voogden werden benoemd Gerrit's schoonvader en zijn zwager Johannes Amelincx. ⁴⁾

Als getuigen waren tegenwoordig Reinier Pauw, oud schepen, Johannes Halsbergius en Guillaem van den Kieboom, de echtgenoot van Sara's zuster.

Niet lang daarna volgde haar overlijden en ging Gerrit tot regeling zijner zaken naar Emden. Op 3 Februari 1595 kreeg not. J. F. Bruyningh het verzoek een wissel te protesteeren, verzonden uit Londen 23 December 1594 aan Gerrit van Boninghen te Amsterdam. Hij wendde zich bij diens afwezigheid tot Guilliam van Keiboom, die de betaling weigerde, omdat hij daartoe geen last had ontvangen.

Den 2den April aanvaardde hij, aangesteld tot commies op de Hollandia, de reis naar Indië, die hij voor het grootste gedeelte opgesloten in een donker hok en met gekluisterde beenen, zou medemaken.

Als stuurman op hetzelfde schip voer met hem uit zijn stadgenoot Pieter Dircksz Keyser.

De Jonge ontdekte, dat deze Pieter Dircksz dezelfde was als Petrus Theodorus, „die een veertiental nieuwe Zuidelijke sterrenbeelden heeft waargenomen of van dezen de standplaats verbeterd, en die in de wer-

1) Res. H. Holland 17 Mei 1594.

2) Brief Biesman, Olivier van Noort II p. 181.

3) Waarschijnlijk was David v. B. wonende te Tripsum in Oostvriesland, die een dubbel graf in de Nieuwe kerk te Amsterdam, behoorende aan zijn vader, 10 Mei 1631 verkocht, hun zoon. (Not. van Banchem te Amsterdam).

4) De voogden Johannes Amelincx „dieser Stadt Richter” en Johann Krudener, „Rats-herr”, behartigden Gerrit's zaken in zijn afwezigheid, zooals blijkt uit hun verklaring 27 Mei 96, waarin zij den verkoop van zijn Behüsinge bevestigen en „bescheinigen dassz Termine an Jacques Laubegeois und 1 Termin an sie beide gezahlt sein”.

ken van een Von Humboldt en anderen onder de groote sterrekundigen met eere vermeld wordt" 1).

Keyser was een man van ondervinding, toen hij bij de Comp. van Verre in dienst trad. Plancius zegt over hem in *De Jonge* Dl I p. 185: „De zeer verstandige ende wel ervaren stuyrman Pieter Dircksz, zaliger gedachtenisse, verviel over eenige jaren in zijn reyse naer de Baye van Brasiliä [Bahia] omtrent 300 duytsche milen oostelyker dan hij gegist hadde". Hij had dus reeds vóór zijn reis naar Oost-Indië ruimschoots gelegenheid gehad op den Zuidelijken sterrenhemel waarnemingen te doen. Nu leverden zijn nagelaten „dagboeken en zeeschrieten" met die van Vechter Willemsz, Frederick de Houtman, Pieter Stockmans en anderen aan Plancius materiaal voor diens studiën.

De Jonge 2), verblijd over zijne ontdekking, zegt over hem het volgende. „Grooten verdiensten dan [Cornelis de] Houtman had bij de uitvoering van het beraamde plan de opperste piloot van den eersten scheepstogt Pieter Dircksz Keyser. Deze, „van wien men in de tot hiertoe gedrukte beschrijvingen der eerste reize geene melding vindt gemaakt, komt in de handschriften van het Rijks-Archief voor, als de opperste piloot of hoofd van de stuurlieden. Cornelis Houtman daarentegen treedt op als opperste commies. d. i. als hoofd van den handel. Deze bijzonderheid maakt een merkwaardig punt uit, in de geschiedenis van de eerste reis naar Indië. Terwijl Houtman den handel en het handelsbelang vertegenwoordigde, is Pieter Dircksz de vertegenwoordiger van het zeevaarkundige gedeelte van den togt, de leider van de vloot door de nog onbevaren zee. Er waren dus eigenlijk twee hoofden en het gevolg daarvan bleef niet uit, want weldra wilde de Commieshandelaar ook optreden als zeevaarder; doch de schippers verzetten zich daartegen en de tweedragt nam een aanvang en het goede bestuur der onderneming een einde".

Nu alle bekende bescheiden betreffende de eerste schipvaart gedrukt voor ons liggen, kan men zich gemakkelijk er van overtuigen, dat de Jonge's beweren, dat op zijn gezag door anderen werd herhaald, een redelijken grondslag mist. Pieter Dircksz Keyser was noch „opperste piloot of hoofd der stuurlieden", noch de leider der schippers in hun verzet tegen de commiezen. Zijn naam wordt, zooals *De Jonge* terecht opmerkt, noch in het Verhael, noch in het Journael, noch bij Willem

1) Opkomst, Dl, I p. 96 met noot 2 luidende: Men zie over Petrus Theodorus G. Moll-Vroegere zeetogten der Nederlanders, p. 49 en volg. en de aldaar aanget. plaats van Merula, alsmede V. Humboldt, uitgave V. Beima, aantekeningen no. 306, p. 465 alwaar ook aangehaald wordt een artikel over Petrus Theodori in Schumachers Jahrbuch für 1840 § 240.

2) Ibidem. p. 95 en 96.

Lodewycx genoemd. Van zijn overlijden wordt in deze journalen zelfs niet gerept. Hij komt tweemaal voor bij Van der Does, adelborst op de Hollandia: op 8 Juli 1595 toen „onsen opperstierman met namen Pieter Dircksz Keyser” naar aanleiding van een spelenden walvisch storm voorspelde, en op 13 September 1596, den sterfdag van „onsen wel ervaren ende oppersten pyloot met naemen Pieter Dirricx Keyser, daeraen soe ick vermoede de Compagnie van Verre groot verlies ende achterdeel hadde”. Begin ende Voortgang spreekt bij zijn dood in denzelfden zin van den wel ervaren opperpiloot Pieter Dircksz Keyser, aan wien de Comp. van Verre ende de schepen veel verloren hebben.

Uit deze plaatsen werd een verkeerde gevolgtrekking gemaakt. Hij was opperstuurman, opperpiloot, maar op zijn eigen schip; daar was hij de eerste der stuurlieden, maar als zoodanig had hij generlei gezag over zijn ambtgenoten op de andere schepen.

In het verhaal van Pontanus, waarin zijn aanstelling tot schipper wordt besproken, blijft hij een anonymus. Daarentegen komt hij herhaaldelijk ter sprake in het dossier Van Boninghen, maar daar is hij altijd de „stuurman”. Zoo wijzen de Bewindhebers van de Compagnie van Verre bij het overlijden van den schipper Jan Dignumsz tot zijn vervanger aan: Pieter Dirrixen, stuurman.

Zijn benoeming tot schipper was voor hem vooruitgang, verbetering van positie; daardoor kreeg hij zitting in het collegium. In die functie zou hij mogelijk, indien dat in zijn aard had gelegen, een werkdadig aandeel in den woordenstrijd met de commiezen hebben kunnen nemen; als stuurman, dat hij was en bleef, was dat uitgesloten.

In de „Instructie voor den scheepsraet” toch wordt sub 2°. de behandeling der zaken betreffende de „schipvaart” en van die rakende den koophandel geregeld; vermeld wie geroepen zijn in zaken van justitie te oordeelen, en geëindigd met: „ende sal in saecken van importancie, toucherende die zeevaart, het advijs van de stuerluijden, ende die handelinghe, het advijs van de ondercommisen genomen worden ¹⁾). De plaats van de stuurlieden ten aanzien van de schippers kan dus vergeleken worden met die van de ondercommiezen ten aanzien van de commiezen, namelijk een ondergeschikte. Beiden werden slechts in belangrijke zaken geroepen, niet om te beslissen, maar om raad te geven.

Zoo was dan Pieter Dircksz Keyser noch de leider der vloot door de onbevaren zee, noch een der twee hoofden van den tocht, ¹⁾ maar

1) Wat gezegd wordt over den opperpiloot der geheele vloot in Dl. II, Inleiding p. XXVII, p. 36, noot 3, p. 249, noot 1. en vooral p. 266, noot 2, eischt dus verbetering.

een eenvoudig en als zoodanig verdienstelijk stuurman, eerst op de *Hollandia*, later op de *Mauritius*.

De commies Van Boninghen schijnt van den beginne af een zeer verderfelijken invloed te hebben uitgeoefend. Als van zelf leidde de reis er toe, dat de bemanning van elk schip een eigen kring vormde. Die afscheiding werd door hem in de hand gewerkt. Geen middel werd door hem verzuimd de schepelingen, in het bijzonder de jongeren met weinig levenservaring, aan zich te binden met het gevolg dat hij zich van een grooten aanhang verzekerd hield. Daardoor overmoedig geworden, liet hij zich verleiden tot woorden en daden, die hem in botsing brachten met alle overige leden van den scheepsraad.

Onder de schippers en commiezen was het geen geheim, dat Boninghen in zijn vaderstad een slechten naam had, zoodat men hem reeds van den beginne met eenig wantrouwen zal zijn tegemoet getreden. Dit was niet verbeterd, toen men hem, van nature een opsnijder en intrigant, wiens persoonlijke moed niet evenredig was aan zijn grootspraak, nader had leeren kennen. Bij zijn aanstelling tot commies volgde hij op Cornelis de Houtman, en was hij overal, waar naar buiten moest worden opgetreden, aangewezen als tweede persoon op de vloot. Maar zoomin De Houtman den titel van admiraal mocht voeren, was hij de vice-admiraal, zooals hij zich voor het vertrek der vloot liet noemen ¹⁾. Zijn positie gaf licht aanleiding tot wrijving, zooals die op vroegere en latere zeetochten voorkwam. Ware er dan ook werkelijk een admiraal benoemd en ware hij inderdaad vice-admiraal geweest, dan zou het lot van Juan de Cartagena op de vloot van Magalhães en van Jacob Claesz van Ilpendam op die van Olivier van Noort meer dan waarschijnlijk ook het zijne zijn geweest. Een veelhoofdige bewind, hoe verderfelijk in het algemeen, bleek voor hem een uitredding.

In de stukken van het dossier kan het drama gevolgd worden, van welks verloop alleen in het verhaal van Pontanus kort melding wordt gemaakt ²⁾. Van Boninghen kwam en bleef onder de verdenking, dat hij het snoode voornemen koesterde met de *Hollandia* zich van de overige schepen te verwijderen en zijn eigen weg te gaan. Daarentegen geloofde hij misschien zelf, en trachtte hij in ieder geval zijn aanhang diets te maken, dat de bedoeling der overige leden van het collegium was, dat schip te verlaten en onttakeld te laten drijven.

1) Ol. v. Noort II p. 181.

2) p. 9, 10, 11, 14 en 15. Verg. ook Dl II p. 134 noot 3, p. 273 met noot 3, p. 287, 288 met noot 3.

De afloop was, dat hij onder de beschuldiging van hoogverraad op de Mauritius gevangen werd gezet en bleef, tot den terugkeer in het vaderland. Zijn proces had daar geen voortgang, zoodat hij na eenige weken vrijgelaten werd.

Bij de groote behoefte aan mannen van ondervinding op de vloeten, die in het laatst van 1597 werden gereed gemaakt te Amsterdam, te Rotterdam en in Zeeland, vond Van Boninghen gemakkelijk een geschikte plaats bij de uitrusting van Pieter van der Haegen en Johan van der Veken. Hij voer weder uit onder den admiraal Mahu en den vice-admiraal De Cordes 27 Juni 1598, als kapitein van het Geloof; werd na den dood van Mahu, 25 September 1598 benoemd tot vice-admiraal op de Liefde, en 7 November 1599 bij Punta de Lavapié op de kust van Chili, met 22 der zijnen, onvoorzichtig aan land gegaan, overvallen en afgemaakt door de Araucanen, die in de meening verkeerden, dat zij Spanjaarden voor zich hadden.

Jacob Jansz Kackerlack (p. 286—338).

Thans volgen de bewaard gebleven journalen van de stuurlieden, Jacob Jansz Kackerlack en Cornelis Jansz Ceullen. Die van Pieter Dirksz Keyser en Vechter Willemsz zijn aan Plancius ingeleverd en door dezen gebruikt, evenals andere, waarvan de samenstellers niet worden genoemd.

Deze geschriften zijn min of meer zuivere logboeken met dagelijkse aantekening van koers, afgelegden afstand, windrichting, gesteldheid van het weder, richting van den stroom, zons- of sterrehoogte, afwijking van het kompas, waargenomen kusten en eilanden. Slechts Kackerlack voegt hier en daar aantekeningen toe van mede gemaakte tochten of zelf doorleefde ontmoetingen.

Beide stuurlieden maakten de geheele reis op den bodem, waarop zij bij het vertrek van Texel geplaatst waren, Kackerlack op de Hollandia, Ceullen op het Duijken.

Overwogen is of deze belangrijke journalen, die uiteraard zeer eentonig zijn, in hun geheel moesten worden afgedrukt, maar met het oog op de volledigheid der uitgave is besloten daartoe over te gaan.

Jacob Jansz voer uit als onderstuurman met den opperstuurman Pieter Dirksz Keyser, die bij besluit van 26 October 1595 werd overgeplaatst naar de Mauritius en vervangen door Vechter Willemsz. Nadat deze 10 Januari 1596 gestorven was, trad Kackerlack in zijn plaats. Lang was hij zijn commies Gerrit van Boninghen gunstig ge-

zind; 27 October teekende hij de verklaring, waarbij de beste getuigenis omtrent diens gedrag werd afgelegd. Later kwam daarin verandering, zeker afdoende, toen hij uit de bekentenis van Cornelis van Eemskerck op 9 Juni 1596 moest vernemen, dat Van Boninghen van oordeel was hem voor 100 of 200 gulden te kunnen omkoopeu.

Vroeger werd reeds gesproken over den onbeholpen stijl van zijn journaal ¹⁾ en over zijn gebrek aan zeemanschap, een verwijt, dat hij met zijn schippen Symon Lambrechtsz Mau moest deelen ²⁾.

Het eerste gedeelte van zijn journaal, dat loopt van 4 Maart 1595, toen hij werd gemonsterd, tot de aankomst te Bantam op 23 Juni 1596, werd door hem ter reede van Bantam afgesloten en gereed gemaakt. Het tweede, dat handelt over de thuisreis begint 6 November 1596 en eindigt midden op een bladzijde 21 Juni 1597 op 12° N.B. Tot zoover was hij met het in het net overschrijven gevorderd, toen dit om een of andere reden gestaakt werd. Het is niet noodig daarbij uitsluitend aan droeve oorzaken te denken, hoewel natuurlijk de schrijver ziek geworden kan zijn ³⁾.

Van de tochten naar land, waaraan hij deel nam, worden door hem vermeld, o.a. die op 5 Augustus 1595 ⁴⁾ in de Aguada de Sam Bras; die met Willem Lodewycx op 26 November 1595, waarop hij een uitvoerig relaas over den moord van zijn collega Claes Jansz Fortuyn laat volgen; die met 3 jachten in de baai van St. Augustijn op 8 Februari 1596, waar hij een eigenaardige toelichting omtrent het in brand raken van een inlandsch dorp geeft.

Van de zittingen van den scheepsraad, die in het dossier Van Boninghen vermeld worden, woonde hij bij die van 10 Juni 1596, waarin Van Boninghen veroordeeld werd; die van 29 December 1596, waarin De Houtman bij gebrek aan bewijs werd vrij gelaten, en die van 28 Februari, waarin Van Boninghen's tijdelijke verlichting van straf werd behandeld. Zijn oordeel: hem aan boord van de Mauritius over dag met handboeien en 's nachts met voetboeien op te sluiten, en hem zoo hij misdoet, de helst harder gevangenis te geven', getuigt niet van vriendschappelijke gezindheid.

Over Jacob Jansz leven is vóór, noch na de reis, iets bekend. Wel schijnt vast te staan, dat hij aan geen der volgende reizen naar Oost-Indië heeft deelgenomen.

Over de landverkenningen, welke achter zijn journaal zijn gevoegd,

1) Dl II p. XXIII.

2) Dl II p. 135. noot 1 en p. 333.

3) Verg. Dl II p. XXXVIII en XLIX, p. 70, noot 3, p. 378.

4) Verg. Dl II p. 122, noot 1.

is vroeger uitvoerig gehandeld ¹⁾. Thans kan worden verwezen naar de nieuwe beschouwingen van Dr. R. D. M. Verbeek over de peilingen voor en na de doorvaart van straat Bali, saamgevat door den heer S. P. l'Honoré Naber. Op het verrassend resultaat, waartoe de geleerde schrijver komt, namelijk dat twee gelijktijdige vulkanische uitbarstingen van verschillende punten door onze zeevaarders werden waargenomen, is hierachter op p. 338 gewezen.

Cornelis Jansz Ceullen (p. 340—408).

Het *journaal van Cornelis Jansz Ceullen* is zuiver zakelijk en spreekt met geen enkel woord over persoonlijke ervaringen.

Uit het feit zijner aanstelling tot stuurman op het *Duijken*, het kleine vaartuig, dat steeds ter verkenning vooruit werd gezonden, mag worden afgeleid, dat hij een man was van eenige ervaring. Het is echter onbekend, waar hij die heeft opgedaan.

Bij het uitvaren was Symon Lambrechtsz Mau zijn schipper, maar 27 October 1595 ging deze over op de *Hollandia* en kwam Hendrick Jansz in diens plaats. Na den dood van Muelenaer op 26 December 1596 werd deze Hendrick Jansz, zij het met niet onverdeelde instemming van het scheepsvolk, aangesteld tot schipper op de *Mauritius*.

Om uit te maken, wie nu met het schipperschap op het *Duijken* werd belast, kan men raadplegen de stemming van den scheepsraad op 28 Februari 1597, gehouden naar aanleiding van Van Boninghen's verzoek om verlichting van straf ²⁾. Daarbij komen van de drie schepen, de *Mauritius*, de *Hollandia* en de *pinas*, eerst de beide commiezen De Houtman en Kaerel, dan de 3 schippers Hendrick Jansz, Mau en Cornelis Jansz Ceullen; vervolgens de 3 stuurlieden Jacob Dircksz, Kackerlack en Cornelis Adriaensz.

De laatste was afkomstig van de *Amsterdam*, die 11 Januari te voren bij *Bawean* was verbrand.

Tegen de uitspraak, Ceullen schipper, Cornelis Adriaensz stuurman op de *pinas*, rijst een kleine moeilijkheid, namelijk het feit, dat het *journaal van de pinas* over den geheelen duur der reis, geschreven is met dezelfde hand, die van Ceullen. Het schijnt dus, dat deze het ambt van stuurman tot het laatst toe heeft waargenomen, al was hij de eerste persoon aan boord, en dat Cornelis Adriaensz de taak van den schipper heeft vervuld ³⁾.

1) Dl II p. 147—160 en p. 177—188.

2) Hierachter p. 274 vlg.

3) In dit licht beschouwe men de opgaaf aan het slot van het staatje Dl II p. XXIV.

Ceullen woonde dezelfde zittingen van den scheepsraad bij als Kackerlack.

Waar van dezen niets meer wordt gehoord na afloop der reis, vindt men Ceullen reeds weder bij de vloot van Jacob Cornelisz van Neck, die 1 Mei 1598 uit Texel uitliep, en wel als stuurman op de Mauritius. Hij overleed op de terugreis, 11 Februari 1599. Van Neck maakt daarvan in zijn reisverhaal melding met de woorden: „het was een schaedelycke doet voor onse scheepen, vermidts hij een stuijрман was, die hem op de Oost-Indische navigatie seer wel verstondt”.¹⁾

Plancius (p. 410—439).

Met zeer bijzondere belangstelling zag zeker Ds. Plancius den terugkeer der hollandsche schepen te gemoet. Vóór de uitvaart had hij aan de stuurlieden de uitkomst medegedeeld van zijn studie der geschriften van spaansche, portugeesche, fransche, engelsche, nederlandsche en andere zeevaarders betreffende de afwijking der magneetnaald op verschillende plaatsen van den aardbol. Van hen verwachtte hij bevestiging en uitbreiding van zijne theorie, die wordt uiteengezet in het begin van een memorie, welke in het A. Rijksarchief berust, en nader door den heer S. P. l'Honoré Naber in de laatste bladzijden van dit deel is toegelicht. Aan hen had hij dan ook opdracht gegeven, zoo veel en zoo nauwkeurig mogelijk waarnemingen te doen. In het bijzonder schijnen Frederik de Houtman en Pieter Stockmans nog met deze taak te zijn belast, of haar vrijwillig op zich te hebben genomen, ten minste beiden hebben gegevens verstrekt, die met elkander konden worden vergeleken²⁾.

Het resultaat van aller waarnemingen gedurende de reis is samengevat³⁾ in de genoemde memorie, waarvan een afschrift door Mr. S. Muller Fzn in Utrecht werd aangetroffen⁴⁾.

Deze vond daarbij een uitreksel uit de dagelijksche aantekeningen van Frederik de Houtman, eveneens afkomstig van Plancius. De beide Utrechtsche stukken zijn hierachter afgedrukt.

Over Frederik de Houtman wordt verder slechts in het dossier Van Boninghen, en in de brieven uit Bantam met een enkel woord gesproken. Hij voer uit op de Hollandia, en werd, toen zijn broeder Cornelis 27 October 1595 op dien bodem overging, verplaatst naar de Mauritius, waardoor hij weder met Pieter Dirksz Keyser samenkwam.

1) Colenbrander Reisverhaal van Jacob van Neck. p. 120.

2) p. 420, 421.

3) p. 416—421.

4) p. 411. noot.

6 Augustus ging hij te Bantam aan wal om 200 realen van de schepen over te brengen. Dit is alles. ¹⁾)

De werkkring van Frederik de Houtman en die van Pieter Stockmans schijnen overigens van verschillenden aard te zijn geweest.

Frederik's bemoeiing schijnt op het gebied van den koophandel te hebben gelegen; hij is toch, zomin als een der ondercommiezen, tegenwoordig bij de vergaderingen van den algemeenen scheepsraad, die een rechterlijke uitspraak had te doen, waartoe volgens art. IV van den artikelbrief de schippers, commiezen en scheepsofficianten geroepen waren.

Dit is wel het geval met Pieter Stockmans. Deze teekende den pardonbrief en woonde de beide zittingen van 10 Juni 96 en 28 Febr. 97 bij. Mogelijk is hij na den moord op Claes Jansz Fortuyn (26 November 1595) waarnemend onderstuurman geworden op de Mauritius, evenals Symon Ariessen, na den dood van Vechter Willemsz en de bevordering van Jacob Jansz, op de Hollandia.

Men vindt den naam van Stockmans niet onder de vrijspraak van Cornelis de Houtman, wel die van Symon Ariessen.

Pieter Dircksz Stockmans en Frederick de Houtman bleven niet lang thuis; zij voeren 15 Maart 1598 weder uit op de schepen, uitgereed door Balthasar de Moucheron, onder bevel van Generaal Cornelis de Houtman, beiden kapiteins, de eerste op de Leeuw, de tweede op de Leeuwinn.

1) Over hem wordt uitvoerig in het volgende deel gehandeld.

V EN VI

Historische Beschrijvinghe
der seer wjt beroemde Coopstadt
Amsterdam/ enz.

door Joh. J. Pontanum

(Rerum et urbis Amstelodamensium historia)

Historische Beschrijvinghe der seer wijt heroemde Coopstadt Am- sterdam, Eerst in Latyn ghestelt ende beschreven door Joh. Isaacum Pontanum. Ende by den selven daer nae neerstich overzien ende op vele plaetzen vermeerderd ende verbetert, Ende nu in het Nederduytsch over gheset door Petrum Montanum. Amsterodami, sub cane Vigilanti Excudit Judocus Hondius An. D. 1614.

Het vierentwintichste Capittel.

*De eerste vaert na Oost-Indien by die van Amsterdam begonnen ;
ende de historie ende wtcomste derselver ordentlick gestelt.*

[181] **D**ese eerste vlote dan, van de welke wy spreken sullen, wt Hollant
na de custen van Oosten ghesonden, is op oorloochsche wijze toe-
gherust, dat is met schips ende oorloochs gereetschap in allen ge-
valle also ghemonteert, dat se met eenen alle soorte van waren, welke
men wiste, dat van de Indiaenen begeert waren, mede voerde. De al-
dergrootste schepen, van dewelcke datter drye gheweest zijn *Mauri-
tius, Hollandia* ende *Amsterdam*, waeren yeder van twee hondertende
tachtentich lasten, behalven *Amsterdam*, welck alleene van hondert
ende tachtentich was ; het vierde ende minste wesende een Pinas,
werdt ghehouden van twintich last. ¹⁾

T' getal en
de toerus-
tinge der
Schepen.

Op *Mauritius* is tot Comis ghestelt behalven Barent Heynck
Cornelis de Houtman, een seer ervaren man van de Indische saecken
ende handel ; ende heeft tot Schipper ghehadt Jan Molenare. Over
Hollandia was Comis Gerrit²⁾ van Boningen ende Cornelis Naso was
met den Schipper Jan Dingnums ; over *Amsterdam* Reynier van Hel
ende Jan Jansz Karel de Jonge, met den Schipper Jan Schellinger.

[182] De Bootsgesellen zijn in alles 240 gemonstert ; 't gheschut zijn eens-
deels metaelen stucken, eensdeels gotelinghen ende steenstucken ghe-
weest ; Van hetwelcke Mauritius ses metalen stucken op hadde van
behoorlicken ghewichte, veerthien ysere, wtghenomen de musketten
ende roers. Ende in de andere schepen waren der niet min, dan dat

1) Verg. Dl. II p. 117, noot 1.

2) Pontanus zegt abusievelijk Johannes à Boningen.

de Pinas alleene twee metaelen stucken ende ses yseren op heeft ghehad.¹⁾ De oncosten van den ganschen tocht zijn gerekent twee hondert ende t' neghentich duysent guldens; onder welcken het gereet geldt ende de coopmanschappen hondert duysent gheschat zijn.

De bewinthebbers ende besorgers van dese navigatie.

De Bewin[t]hebbers ende Versorgers van de gansche saecke, soowel wt de Coopluyden als wt den Raedt der stadt, waeren de voorneemste ende als de beleyders *Hendrick Hudden, Reynier Pau, Pieter Hasselaer, Jan Fanssen Kaerel D'oude, Jan Poppen, Hendrick Buyck, Dirck van Os, Syvert Sem, Arent ten Grootenhuys*. Dese Societeit is doen *De Compénie van Verre* ghenoomt geweest. Tis oock seker dat den seer Treffelicken Man Petrus Plancius met raedt ende ervarentheyt van de Mathematische conste seer vele, soewel tot dese, als tot die voorgaende tochten nae het Noorden gedaen heeft, de Schippers naemelick ende de Commisen²⁾ eer zy haer tot de reyse begaven int besonder onderwijsende ende onderrichtende.

Den 2 Aprilis varen zy van Texel.

Alles ghereet zijnde zijn zy, den 2 Aprilis wt Texel seylende, ontrent den 4 Mey, den Tropicus Cancri ghepasseert zijnde, allenskens naerder de linie gecomen. Hier hebben zy twee schepen ghesien van degene, die de Portegijsen gemeynelick *Cracken* noemen. Daerom hebben zy alsoo haere streke ghenomen, dat de Portegijsen, haer niet en conden ontseylen; ende als zy dit selve oock merckten, zijn zy vanselfs naerder ghecome. Ondertusschen den Raedt vergadert wesende, is gheraemt ende besloten, dat volghens de instructie van de Compaignie, men in alle vriendschap hen soude bejeghenen, noch eenichsins occasie van strijt oft roof eerst gheven soude; latende elc een vrede-vane achter af waeyen, ende hoewel de vlagghen van de groote stengen van al de vier schepen wayden, hebben die ghestreken om geen oorsake te gheven. Want indien de Portegijsen maer een scheut, ghelijck zy ghewoone zijn en hadden gheschoten, hadden beyde de Craecken ghenomen ende gheplundert gheweest, overmits het bootsvolc nauwelicx in dwang en conde ghehouden zijn, seggende wy connen ons ende onse meesters hier meer verrijcken, dan wy op al de reyse sullen vermoghen te doen. Jae d' oproer was so groot, dat de Overste haer met haere instructie moesten behelpen, segghende, so de vyandt int minste eens schiet, ghelijck hy met het opgaen van den dach dede om zijn Compaignon den onraet te verwittighen, dat zy doen soudent' ghene zy begeerden. Sy dus by de Craeck ghecome wesende, sonden een schuyt aen de Craeck met een van de quartiermeesters, ende

Portegij-sche Schepen gesien, ende de tsamensprekinghen met haer ende andere dingen.

1) Verg. Dl. II p. 116, noot 3.

2) Wel in de eerste plaats „de stuurlieden”.

met eenen is belast dat de Capiteyn aen de Schepen soude comen ende spreken met de Overste van de Schepen. Welcke bootschap ontfanghen hebbende, quam de Aerts-Bisschop van Goa ende heeft den Quartiermeester vriendelick gebeden, dat hy hem te gevalle eens bij de Overste wilde gaen, dat hy haer alles goets wenschte, ende victualie oock, soo zy eenighe begeerden, mildelick aenboodt, maer dat de Capiteyn doch mochte gheexcuseert zijn; Dewelcke nochtans, indien zy dat emmers begeerden bereyt was te comen. Welc den Oversten aengedient zijnde, siende dat de mutinatie in hare schepen aenwies, hebben de schuyt wederom gesonden, ende doen seggen, dat zy van alles so wel versien waeren, dat zy van t' haer niet en behoefden; ende voor de Marmeladen ende contituren, die zy tot een present ghesonden hadden, in vergheldinge eenighe keesen ende hammen stierden. Deze Craeck was een nieuw schip groot by de 600 lasten, hadde achthien metalen stucken op, behalven het ander gheschut, bootsghesellen ende soldaten, die ontrent 600 waren. De Capiteyn van de Portegijsen hadde onder andere verhaelt, dat hij sulcke Nederlantsche schepen noyt in Portugael ghesien en hadde; ende dat geen middel by haer was om tegen te staen, indien het de noodt vereyscht hadde. Int scheyden heeft ons heerlick adieu gheseyt, ettelicke eerschoten schietende.

Ick weet wel dat dit een weynich anders ende veel corter, in de Journaelen eertijts wtghegaen, verhaelt wordt, maer ick volghe meestendeels hier inne ende in het navolghende de eyghen handt van een treffelick man, ende die op dese reyse als een van de Overste wesende alles selve ghesien ende ervaeren heeft¹⁾.

Ende aldus de Overste van de Vlote hare instructie eerbiedentlic volghende, hebben zy desen buyt laten varen. Van hier een weynich voortghevaren zijnde, cregghen zy wederom schepen int gesichte. Dese

[183] waren vele in ghetale, comende van S. Thome, ende de Schippers Hollanders. Want zy met den boot by laste van de Overste aen boort ghehaelt, zijn van de onse bekent gheweest, ende daerna van hare reyse verstaen hebbende, zijn zy weder na haer schepen ghevaren, hoewel de waeren, die zy voerden, den Portegijsen toequamen.

Den 4 Junij eyndelinghe de Linie ghepasseert zijnde, hebben zy so groote hitte geleden, dat niet alleen de victualie en begonst te verderven, maer ooc een groot deel van het volck met swaere siekten bevanghen werdt. Onder de Linie selve ende voorts waeydt eenen Zuyd-Oosten windt t' gansche jaer deur, tot de Abrolhos toe: welck

Schepen wt
het Eylandt
van S. Thome.

1) Zie Inleiding.

clippen zijn aen de custe van Bresilien, ende men can niet licht in deselve schipbruecke ontvlieden, tenzy dat tusschen dese ende de zee-custe van Guinea den middenwech oft door ervarentheyt oft by gheluck ghehouden werde.

Den 2 Augusti.

Den 2 Augusti creghen zy int ghesichte de *Cape de bona Esperança*, welcke het *Hesperion Ceras* Plinij schijnt te zijn, van dewelcke dat zyniet verre af en waren sommige dagen te vooren, behalven de Trombas ofte Struyckrietten, die daer op 't water drijven, ooc mede de voghelen ontrent deselve Cape vliegende, eensdeels swerte eensdeels witte, een goed ken-teycken gaven. Hare anckers geworpen hebbende in de reede die zy *Aguada de Sambras* noemen, zijn een deel aen landt ghegaen, die provande souden gaen soecken, voor-

De ghestal-
tenis ende
maniere der
inwoonders
van de Ca-
pe de bona
Esperança.

nemelic om de crancke te verquicken. Hier woont een soorte van menschen meer barbarisch als men wel soude connen seggen. Sy zijn cort van statuere maar nochtans van wel ghestelde leden. Sy gheven veel eer een gheluydt ende ongheschickt murmelen gelijk de clock-Hinnen, als een spraecke bescheedelick onderscheyden. Sy gaen meest naect, hebbende vellen om t' lijf, t' hayr teghen haer lichaem aen, met eenen breede riemen van denselven om haer middel, d'eeneynde hanghende voor haer schamelheydt; eenighe dragen berderkens onder de voeten in plaets van schoenen.¹⁾ Die wat frayer willen schijnen draghen mantels van verscheyden coleuren. Sommige hebben ghemeynt dat hier wt af te nemen was, dat het Menscheneters [184] zijn, omdat zy rouw vleesch aten, ende de pensen ende het ander inghewant, den dreck een weynich daer wt schuddende, gierichlick opslockten ende ten lesten de beenen ghelijck honden knaechden; waervan zij eenen stinckenden adem hadden, welcken het bootsvolck oock van verre ghewaer werdt; dewelcke oock seyden dat zy elck maer een clootken en hadden ²⁾ ende dat hiervan een bewys was hare cleyne ende hinnachtige stemme. Sy en hebben geen huysen, maer hollen ende cavernen. Haere wapenen zijn lancien met breedt yser; haer eenige cieraet zijn arm-ringhen van elpen-been. Sy hebben Osssen, Koeyen, Schapen van seer vet ende smakelick vleesch; de Schapen hebben dicke steerten, de Osssen op den rugghe een bult.³⁾ Voor eenen Osse ende Schaep is ghegeven geweest een mesken oft yet

1) P. (ontanus) p. 146 geeft slechts: *Nudi magnam partem incedunt, nisi quod crudarum pellium segmenta soleis suppingunt, partesque obscaenas, vulpium aut aliarum ferarum caudis velant.* Het overige is overgenomen van Willem Lodewijcksz, *Verg. Dl. I p. 8.*

2) Een praatje.

3) *Verg. Dl. II p. LXXXIII.*

dierghelijcke. Eenighe Ossen ende Schapen in de schepen ghebracht hebbende, den 11 Augusti; alsoo de sieckte vermeerderde, so zijn zy ghedwonghen geweest naer t' Eylandt van S. Laurens te loopen, hopen- de de Cape S. Roman aen de Oostzijde te beseylen. Maar alsoo de windt contrarie was, heeft t' schip *Hollandia*, alsoo den Schip- per sieck was, draghende gehouden ¹⁾, denwelcken zy, terstont daernaer overleden zijnde, in het naeste Eylandt begraven hebben. Welck so het niet gheschiedt en ware, zy souden gheluckelick, alsoo zy t' sanderdaeghs goeden windt hadden tot de Cape van S. Maria ende Baye Dantongil sonder beletsel ghecomen hebben ²⁾. Maer ter- wijle zy hier blijven moesten, op een plaetse gansch niet bequaem om waeter te halen, een seer groote elende heeft de vlote aenghetast, so dat een groot ghetal vant volck van sieckte gestorven ende aldaer begraven is, waerover zy het Eylant den naem van t' *Hollants Kerchhof* ^{t Hollants Kerchhof.} ghegeven hebben. Ende niet alleen de siekten ende den noodt van victualie ende water heeft haer becommert ghemaect, maer oock de twisten aldaer opgeresen om het kieser van eenen nieuwen schipper in de plaetse desghenen, die wij gheseyt hebben dat over- leden was. Ende gemerckt de noot eyschede, dat men voornemelick verversschinge soude versorgen, so is geordonneert dat de Pinas langs strant soude seylen om een waeterplaets te soecken. Sy was den 22 Septembris henen ghevaren, ende op den eersten Octobris weder gekeert met een blijde tijdinghe, verhalende dat zy versch water gevonden hadden. Ende derwaerts met de schepen gesaemder hant ge- gaen zijnde, zijn den 10 Octobris gelant; ende de inwoonders hebben haer oock wel gequeten; want zy een groote menichte van waeren ende vee terstont gebracht hebben. Voor eenen wtnemenden grooten Osse oft dry Schapen, eyschten zy eenen tinnen lepel; verachten eenen silveren, als van harder ende onbequaem stof, sulcks met hare tanden versoeckende. Dese soorte van menschen is van forme ende proportie des gantschen lichaems niet onbequaem; zy decken haere schamelheydt met eenen cattoenen doeck; gaen voorts naect. Maer deghene, die in weerdicheyt onder haer wtnemen, die hebben oock om hare borsten te decken een lijf sonder mouwen aen.

Het Eylandt wordt van den Inwoonderen selve Madagassar, dat is

1) P. p. 147: Sed cum ventus spiraret adversus et velificatione opus esset, regressa est navis *Hollandia* ob ingravescentem naucleri morbum.

2) Deze voorstelling van zaken is onjuist. 3 Sept. werd Kaap S. Roman gezien, tot 6 September beproefd dien om te komen, 14 Sept. achter het Hollandsche Kerkhof geankerd; 29 Sept. overleed schipper Jan Dignumsz.

Het Eylant van S. Laurens, anders Madagassar. fonteyne der Mane gheheeten, van de Portegijsen S. Laurens Eylant, omdat het op S. Laurens dach van haer ontdeect is. Oft men het houden moet voor *Menuthias* van *Ptolemeus* oft *Cerne* van Plinius, achte ick onnoodich te ondersoecken, voornemelick dewijle Plinius selve hierontrent alles t' zijnen tijde bekent onseecker te zijn. Het is lanck ontrent duysent twee hondert mijlen, ende vier hondert ende acht breet. Het is in verscheyden Coninckrijcken ende landen onderscheyden. Die midden int lant woonen zijn tot den beelden ende afgoden ghenegen; maer aen de zeeusten volgen de meerderen deel de secte van Machomet. Welc ooc hier wt onse Schippers bevonden hebben, dat zij de besnijdenisse bekenden: het lant selve is met besonder vruchtbaerheyt begaeft. Heeft seer vele fonteynen, ende soete loopende wateren. Is daer enboven met dicke Bosschen ende Wouden verciert. Heeft overvloedt van visch, wilde beesten ende vogelen, ende gheeft verscheyden vruchten, sonder grooten arbeydt; heeft veelderley wortelen, welcke de menschen in stede van broot ghebruycken. Is oock becleedt met Cytroenen ende andere boomen, die wonderlick wel riecken. Ontallicke rieden comen hier seer vruchtbaerlick voort, in dewelcke het suycker oft oock door de natuere ingedrupt oft met conste wtgedrukt wordt. Alomme wast Gingber, welcken zij groene eten. Men meynt ooc datter silvermijnen zijn. Sy ghebruycken een seker eyghen tale derghener van die van Mosambique ongelijc. Sy hebben de conste van varen niet. Hebben nochtans schuytkens wt een hout om te visschen, die zy *canoas* noemen. De Ossen hebben hier oock eenen hoogen bult op den rugghe van enckel vet, hoewel zy een cleyne borst hebben, soodat t' gene dat de borst ontbreekt, den rugghe schijnt te recompenseeren. De Schapen hebben steerten twaelf pont wegende, eenen cubitus lang. Hier is daerenboven een seer groote menichte van Papegayen, Tortelduyven ende Simmen ¹⁾).

Die van de vlote ende de crancke aen lant gheleyt worden van de wilden aenghetast.

Door dese gemacken die van de Vlote aengelockt zijnde, hebben haere crancken aen lant gebrocht ²⁾, opdat zij nieuwe locht schepende, te beter verquickt, ende de schepen hier en tusschen van den stanc ende besmettinghe gesuyvert souden werden. Maar de inwoonders t' zy door vreese, dat niet dese nieuwe gasten daer haer volck ende een woonplaetse souden stellen, oft door ingheboorene wreetheijt, zijn onversiens op sommighe ghevalen, die van de andere afghe-

1) Simme = aap. Verg. Dl. I p. 16, noot 5. P. p. 148. multitudo ... cercophitecorum.

2) 12 October 1595.

scheyden hare tenten op een plaetse wat afgelegen, gestelt hadden ; ende hebben alle t' ghene zy voor haer vonden van den huysraet ende instrumenten gheplundert, de crancke nauwelicx door de macht van de sterckere beschermt zijnde. Welck ongelijck de bootsghesellen ende de andere seer verdroot ; ende begost verscheydentlick by de Schippers ende Commisen gheduydt te worden, voornemelick omdat zy haer van de andere afgesondert hadden door bevel, soo men seyde, van Gerrit van Boningen, denwelcken wy boven gheseyt hebben, dat Commis over het Schip Mauritius ¹⁾ ghestelt is gheweest. Hier quam oock by dat deselve Boning den ghesloten brief van de Bewinthebbers medegegeven den Oversten van het stellen van de voorneemste van de vlote inde plaetse dergener, die mochte comen te overlijden, sonder weten ende vraghen van de andere gheopent hadde, ende selve eenen nieuwen Schipper in Dignumsplaetse gestelt hadde, sonder gemeyne stemme van den Scheepsraet. Ende hoewel deselve die van de Bewinthebbers in den brief genoemt was, van Boningh ghestelt was, nochtans ghemerckt hy by sommige opentlick gheseyt hadde, dat hy den brief van de Bewinthebbers in stucken getrocken soude hebben oft over boort geworpen, so daer een Schipper ingestaen hadde niet nae zijn contentement, dit heeft niet weynich de ander becommert ende beroert gemaect, ende naermaels een quaet gevoelen van Boning doen hebben. Want indien de verkiesinghe voor den Raedt ghecomen hadde, hij soude goet gevonden hebben de sake wt te stellen, oft eenen anderen raedt nae gheleghentheydt des tijts te nemen, overmidts datter so veel volcksafstierf. Ende den Schipper Jan Schellinger, aen landt opgeweckt door het gheroep van de tumultuerende, die hier ende daer de goederen van de crancke plunderden, tot assistentie gecomen wesende, heeft tegens Boning geseyt, dat hij de oorsaecke was van dit ongeval, ende dat hy de oneenicheyt ende separatie van de vlote sochte, ende met eenen langs om meer verhittende, schol de Schipper Boning voor een schelm ; d' welck Boning in kennisse leyde, begeerende t' selve waer ghemaect te hebben. Welck de Schipper den Scheeps Raet t' samen geroepen zijnde, seyde dat hy bereyt was, waer te maecten ²⁾. Maer Boning siende, dat op hem gemunt was, heeft geseyt dat hy aen de wtsprake ende ordonnantien van den Scheepsraet niet gehouden en was. Eyndelick is de sake soo wijdt gecomen, dat onder sekere conditien Boning, de commissie die hy hadde aen Houtman ende Jan Jansz Karel geresigneert

De verschillen van Boning teghen de Schippers ende bevelhebbers ende derselver occasie.

Boning wordt afgezet van het Commisschap van 't schip Hollandia.

1) Lees : Hollandia.

2) Zie stuk no. 3 en volgende van het dossier Van Boninghen.

hebbende, op een ander schip soude gaen. Ende dat de Schipper ¹⁾ zijn Schipperschap op Hollandia soude afstaen ende vaeren op t' schip Mauritius, ende dat zy geen van beyde in t' collegie souden comen, dan als zy daer geroepen waeren.

Daer wort
een schans
gemaect.

Dit ghedaen zijnde, hebben zy met alle man metter haest een schans ghemaect, versien met steenstukken ende beset met volck tot ghe-rijf ende bescherminge van de siecken. Dit ghedaen zijnde, hebben dagelicx soo veel Ossen, Schapen ende andere nootelicke dinghen ghecregen als zij van doene hadden. Maar terstont daerna de crancke oockeen weynich verquict zijnde, merckende dat zy daer veel telan-ge bleven, ende dat de victualie die toegebracht wert, niet bequaeme ^[187]

De Gouver-
neur van de
Schans ghe-
doot van de
Swarte.

en was om te dueren in soogroote hitte, soon nemen zij voor elderste trec-ken. Eer dat zij allet' schepe wedergebracht waeren, de Wilden een seer quade daet bestaende, hebben Claes Jansz. Fortuyn, die als Gouverneur in de Schans lach, met dry oft vier van de vlote afgeleyt heb-bende een weynich buyten de plaetse van de Schans, om de Schapen die zy haer veynsden te willen vercoopen, te besien, door listen een spiesken in de kele geworpen hebbende, omgebracht ²⁾. Die daer noch overich waeren, riepen hare medegesellen tot hulpe, dewelcke terstont de Wilden vervolgende, jagen die in de vlucht, dewelcke meynden den dooden te plunderen ende wt te trecken. Dit schelm-stuck bedreven zijnde, eenige hoopen wt het volck van de vlote ver-sammelt hebbende, zijn nae het binnenste des lants ghetoghen, ende daarna wt den gantschen hoop seventhien voorghesonden hebbende, ende de andere haer achter verborgen houdende, so is een seer dicke schare van swerte aen den dach gecomen; want zy seggen, datter ettelicke duysenden zijn gheweest; dese, terwijl zij sochten die van de vlote te omcingelen ende naerder te comen, so is een musket op haer los geschoten, waermede twee swarten ghetroffen werden,

Een Swarte
ghestraft
metter doot.

t' welck haer so verbaesde datse al de vlucht namen. Eenen man daerentusschen met twee jongers gevangen gecregen hebbende, soo hebben de onse gheacht, dat zy de geleghentheynt hadden becomen om de moort te wreken. Want terstont is over hem de sententie ghe-geven, dat hij soude doorschoten werden ghebonden aen een pael, op de plaets, daer wy gheseyt hebben dat Claes Fortuyn vermoort is geweest ³⁾. Op de plaets comende de patient viel neder ter aerde,

1) De door Van Boninghen aangestelde schipper Pieter Dirckz Keyser, die als stuurman overging op de Mauritius.

2) 26 November 1595.

3) Verkeerde voorstelling Verg. Dl I p. 21. 26 October waren 1 man en 2 jongens ge-vangen en aan boord gebracht; de gefusilleerde op 28 November was kort te voren gegrepen. Ibid. p. 27.

siende t' bloet van den vermoorden, ende kuste de aerde. De Jonghers werden verdeelt, de Comis Houtman creech den eenen ende Jan Jansz. Carel de Jonge den anderen ¹⁾. Sij zijn beyde van goeden begrijpe ende bequaem om dinghen ende talen te leeren gevonden geweest. Want in corter tijt conden zy onse tale verstaen ende be- ^{13 Decem-} quamelic spreken. Den derthienden Decembris daerna hebben zy ^{bris.} haer anckers gelicht ende zijn t' seyl gegaen ende voorby gevaeren zijnde het Eylant, welck ick geseyt hebbe dat het *Hollants Kerckhof* ghenoeemt is gheweest, hebben bevonden van twee hondert negen en ^{Hondert en} veertich mannen verloren te hebben hondert twintich, behalven de ^{twintig doo-} twee aen t' Hollantsche Kerckhof by sententie aen landt gheset om ^{den Twee} hare moetwillicheyte ende andere misdaden, nochtans met dese con- ^{aan lant ge-} ditie, by soo verre zy conden vinden eenige oraengie Appelen oft Le- ^{set ende} moenen en brochten, dat zy haer pardoen souden hebben. Dan zijn ^{ghebannen.} niet wederghewen.

Niet lange daerna den 25 Decembris als de Scheepsraet om van ^{Boning son-} de saken tot den teghenwoordighen staet dienende te raetslaen in ^{der wete} Mauritio²⁾ vergadert was, is Boningh sonder weten van alle met de ^{ende tegen} schuyt die weder t' sloop ghesonden was aen Hollandia ghevaren. ^{den danc} D'welck den Raedt aengheseyt zijnde, heeft ghevrees dat hij aldaer ^{van de O-} door een nieuwe conspiratie eenighe beroerte soude stichten. Heeft ^{verste, gaet} derhalven Jan Jansz Carel de Jonge nae Hollandiam gesonden, alsoo ^{weder op 't} zij gheen differentie en hadden. Daer gecomen wesende, seyde Bo- ^{Schip Hol-} ning, so Houtman hier ghecomen waer, soude hem met de pistole ^{landia.} ⁸⁾ doorschoten hebben ; daarby ook voeghende dat hy levendich wt het Schip Hollandia niet comen soude. Den Schipsraet de sake rijpelic overleggende, achtendedat men moeste temporiseren ende het vonnisse wtstellen, heeft een generael pardoen bij allen doen publiceren⁴⁾ Maer hoe weynich oock hierdoor de sake ghebetert zy, sullen de navolghende dinghen wtwijzen.

Het was nu den vijfsten Januarij, op denwelcken namelic de Sonne ^{T' scheur-} daer recht op den kop schijnt, waerdoor het gheschiet is, dat de sieck- ^{buyc eude} ten ende t' scheurbuyck wederom verswaerde. Derhalven zijn zy met ^{de sieckten} gemeyne stemme, al hoewel zy hare streke nae Java ghenomen had- ^{verswaren} den, aen het Eylant van S. Maria aenghecomen, den 11 Januarij, in ^{weder.} 't jaer 1596. Als zy aen 't landt gevaren waren, is daer terstont eenen ^{1596. T'} van het Eylant gecomen, Rijs, Suycker, Hoenders ende andere din- ^{Eylant van} ^{S. Marie.}

1) De jongens werden Laurens en Madagascar genoemd.

2) Onjuist. Verg. Dl. II p. 273 en noot 3.

3) P. p. 150: quam dextra tenebat, weggelaten.

4) Zie Dossier van Boninghen, stuk no. 30.

gen brengende. Welcke dinghen ghemerckt, zy niet alleene tot cost maer oock om de crancke te vermaken seer van doene hadden, soo zijn aldaer ettelicke daghen doorgebracht met appelen ende de voorseyde vruchten op te coopen. Daerna oock te lande gegaen zijnde, hebben den Coninck ghegroet ende met Corael, Spieghele ende andere slechte Cramerije beschoncken, welcke dinghen alle bij haer in groote achtige zijn. De Coninc selve en stack nergens anders mede wt dan in swarticheyt, twee hoornen ghelijc eenen Bisschops mijter op zijn hoofd hebbende. De Inwoonders noemden hem *Cheque*.

De Baye
Dantongil.
[188]

Van hier zijn zy den 25 Januarij nae de Baye d' Antongil in S. Laurens Eylandt gheloopen. Hier is grooten overvloedt gheweest van die dinghen die dienden om goede provisie van victualie te doen; soo versaghen zy dan hare schepen van alles. Onder andere werden in elck schipettelicke pijpen Rijs ghedaen, behalven de Hoenderen, Suycker, Citroenen, ende andere appelen van seer ghesonde vruchten, door dewelcke t' scheurbuyck van die van de vlote heel verdwenen is. De beschrijvinghe des Eylandts ende desselfs grootte, waermede het Italien gelijck is, hebben wy boven ghestelt. Maer in dese Baye quamen zij aen de slincke handt in een Dorp, ontrent van twee hondert huysen; aen de rechte handt waren twee andere met een scherpe Palisade omvanghen; sodanighe bevestinghen als Cesar in zijne Commentarien verhaelt, dat eertijts de Brittanen ghebruyct hebben.

Lib. 5. belli
Gallici.

De hutten stonden op 4 oft 5 stutten of palen ende waren van hout en riet gemaect ende met bladeren ghedeckt, ontrent twee voeten verheven van der aerde teghen de beten van schadelicke dieren, die in die plaetsen seer vele zijn van Slangen, Hagedissen ende Camelioens. De inwoonderen en hebben soo platte neusen niet, gelijck de andere Mooren, noch so dicke ende wtstekende lippen, maer hebben een bequame forme, ende zijn vriendelick. Sy hebben oock eenen Coninck, die een groot langh houmes droegh in plaets van eenen Scepter, met een engh Cottoenen cleedt van de lendenen tot op de hielen hangende. Zijne armen waren met vijf oft ses copere ringhen veel eer gheladen als verciert. De ondersaten droeghen hem sulcke eerbiedinghe toe, dat zy in zijne teghenwoordicheyt niet eens kicken en dorsten. Nochtans heeft hy hem teghen de vreemde seer ghemeynsaembewesen. Hij werdt van de inwoonders niet alleene *Phudo*¹⁾ maer oock *Andrea* gheheeten. De Commisen Houtman ende Carel waren ghemmitteert om den Coninc te gaen besoecken ende hem gheschencken te doen; dewelcke de Coninck na zijne wijze also feesteerde, dat hij

1) Lees: Phulo, Verg. o.a. Dl. I p. 35.

droncken wech ghedraghen werdt. Ende terwijlen hij slapengedragen werdt, bliesen zy tot triumph op eenen grooten hoorn ende trommel- den. Den dranck, die zy gebruyckten, was van water, Rijs ende Hon- nich in eenighe gelijcheyt van onsen wijn oft bier ghemaect, sodat men metter waerheyte segghen mach, dat men de dronckenschap in alle deelen des werelts vindt, ende dat oock het water, ah cloeckheyte der gebreken, niet alleene bij de Duytschen ende ons volck, hiertoe ge- bruyckt werdt.¹⁾

Dranck der
Eylanders
ende des
Konincx.

Aldus dan van den Coninc ghescheyden zijnde, in het wedercomen saghen zy by den wech twee handen aen eenen staeck ghespijckert dewelcke de inwoonders te kennen gaven, datse eenen sekeren afghe- houwen waeren gheweest, omdat hij de boomen, die zij *Bananas* noemen, bestolen oft beschadicht hadde; soodat men hier wt open- baerelick siet, dat de rechten ende wetten by deselve in swanghegaen. Sy hebben oock ghesien een wachthuysken met Spiessen, Assagayen, Rondassen ende dierghelijcke wapenen versien, in hetwelck oock wacht gehouden werdt.

De onse namen met haer vele van de vruchten ²⁾, deselve betalen-
[189] de, ende zy hebben in alle vriendschap met haer ghetraecteert tot op den 3 Februarij. Doen hebben zy sulcken storm creghen wt den Zuy- den ende Westen welck de vlote alsoo ghedreven heeft, dat de Cabels ghebroken zijnde ende de Anckers wechghenomen, de schepen dre- ven; ende souden op de ondiepten ende bynae op de wal ghesmeten geweest hebben, ten waer dat zy haer met seer grooter cracht ende met nieuwe Anckers beholpen hadden. Ende aldus liggende zijn een ofte twee van hare schuyten afghereten, die nae strandt dreven ende by de Swarte opgehaelt werden, ende zy hebben die teenemael in stucken ghebroken ende gemorselt, de spijckers ende al het yser dat zy vonden seer neerstelick gherooft, omdat zy meynden, soo het ghe- looffelick is, dat zy alle verdrincken souden, ende nemmermeer tot haer weder comen. Maer daerna als de winden ghelegen zijnde, de bootgesellen wederom moet gheschept hadden, de schepen op de ou- de reede ghebracht hebbende, zijn aen landt ghegaen om haere schuy- ten weder te eysschen. Welck de Wilden siende, zijn terstont nae de strande t' samen gheloopen, haer vyandelick vertoonende, ende be- gonsten met steenen nae deghene die naerder quamen te werpen, om

Storm ende
daerwt oc-
cassie van
het vertrek
wt de baye
Dantongil.

1) P. p. 151. Ut verè dici possit, nulla in parte mundi cessare ebrietatem, et aquam eti- am, heu vitiorum solertiam, non apud Germanos et nostrates tantum, hunc in usum exco- gitatam. Verg. Dl. II p. 282, noot 3.

2) Bananas. De beschrijving van den pisangboom is weggelaten.

het aencomen in aller manieren te beletten, ofte omdat zy vreesden dat wy ons wreken souden, om het breken van de schuyten, soo wy geseyt hebben, ofte omdat zy de vreemdelinghen alreede moede waren, door eene lichtveerdicheydt allen Wilden aengheboren. Die van de vlote, hoewel zy alle teecken van vyantschap in haer saghen ende oock teghenwoordich gheweldt, hebben haer nochtans vriendelick aenghesproken, ende ghebeden, dat zy den handel, soo zy ghewoone waren souden pleghen. Maer als zy merckten dat zy obstinaet bleven ende om best met steenen worpen, met haer Asegaykens ende Schilden braverende, soo hebben zij mede hare wapenen int werck gheleyt ende een musket afschietende, eenen ofte twee doorschoten. De medeghesellen van de andere Wilden, die daer tegenwoordich waren, namen de schilden derghener die daer lagen, ende die teghen de locht [190] houdende ende een gat daerin siende, namen alle t' samen de vlucht.

Latende
Madagas-
car, vaeren
nae Java.

Daernae die van de Vlote aen landt ghegaen zijnde, hebbende naeste hutten aen brandt ghesteken. Ende merckende dat nu hierdoor alle hope van handelinghe haer benomen was, zijn den 12 Februarij van daer t' seyl gegaen met seer cloeck ende gesont volck, hare reyse nemende naer Java ende hebben gheseylt ende ghedreven meest in stilte sonder landt te sien tot den 12 Junij. Ende al dien tijt ghedurende en is ooc niemant van de vlote gestorven, oft met eenighe sieckte oft scheurbuyck gequelt geweest, omdat, soo het gelooffelick is, Rijs ende de Lemoenen ende andere eetwaeren van die locht (van dewelcke zy ghenoech versien waren, soo wy aenghewesen hebben) in die gewesten tot het voetsel ende de ghesontheydt bequamer zijn. Ende voorwaer dat het den Scheepsraedt naederhandt gemoeyt heeft, dat zy haer vyandtlick tegen die van het Eylandt stellen mosten, ende dat de sake tot de wapenen ghebracht was, daer zy alle dinghen soo overvloedelick medeghedeelt hadden, is buyten twijfel.

Sumatra.

Het was nu de maent Junius als zy eyndelinghe, ghedurichlick ghevaeren hebbende door de opene zee, Sumatra ¹⁾ van verre gesien hebben. Maer eer zy naerder quamen, vindt den Scheepsraedt voor goet dat den twist, die tusschen Boningh ende den Capiteyn ende andere ontsteken was, gestilt soude werden; opdat zy, de herten van een yeder bevredicht zijnde, derselver hulpe naermaels veediger ende ghereeder gebruycken souden. Den Scheepsraet vergadert wessende, hebben Boningh doen citeren om zijn aenclachten te beantwoorden; hy sochte wel sulcx te ontgaen, segghende dat den Scheepsraet zijn partije was ²⁾; is nochtans gecompareert, te meer door vrees

1) P. p. 152: Sumatram, veteribus Taprobanam appellatam.

2) P. p. 152: adversarium sibi senatus dictans.

ende het exempel van eenen bootsgheselle verschrickt, welcken den Scheepsraedt een weynich te vooren hadde doen doorschieten, omdat hy den Capiteyn behalven andere misdaden, hadde willen doorsteken.

In aller teghenwoordicheydt was Houtman zijn aenclager, seggende, dat hy als meyneedich t' compromis gebroken hadde, dat hy met t' schip van de vlote hadde willen afseylen naer Melinde, ende ten lesten in de Baye van Dantongil conspiratie hadde ghemaect om t' schip Hollandia af te loopen ende den Commis, Schipper ende andere, die hem niet aen en stonden, afghescheyden hebbende, voorgenomen hadde t' selve schip voor hem selven te houden. Welcke ende andere dinghen tegen Boningh voortgebracht zijnde, ende certitication van yeder beschuldige bygebracht, Boningh heeft bynae niet anders hier teghen gheseyt dan dat hij dit door noot soude ghedaen hebben, alsoo die van t' schip Hollandia hem afvielen ¹⁾. Ten lesten dede Houtman zijnen eysch, waarop den Scheepsraet voor sententie gaf als volcht:

Den Scheepsraedt, ghehoort hebbende de clachte van Houtman wt den naem van 't collegie ende de verandtwordinge by Boning ghe-
daen, ende op alles gelet hebbende om vrede te onderhouden in de vlote, heeft gheordineert ende ghecondemneert, ordineert ende condemneert midts desen, dat den persoon van Gerrit Boningh sal ghe-
vanckelick blijven opt Schip Mauritius, in alsulcke plaetse als hem by t' Collegie sal worden gheordineert, sonder yemandt van dit schip of andere schepen te spreken, als met consent van 't Collegie, ter tijt datter van den generalen Scheepsraet anders in versien werdt; ende ist by aldien hy eenighen twist maect ofte muyterije sticht, t' zy door schrijven, bootschappen of anders, of soeckt wt te breken, sal nae geleghentheydt der saken sonder genade gestraft werden. ²⁾

Eenighe dagen daernae is den brief der Bewinthebbers nopende de succederingen van degene, die eenich voordeel van weerdicheydt hadden, gheopent, ende bevonden, dat Jan Jansz Karel de Jonghe tot Successeur van Boningh, soo hem yet overquame, ghenoomt was. Dewelcke ooc terstont met de stemmen van allen in de plaetse van Boning getreden is ³⁾. Ende dit volbracht zijnde, soo hebben zy de Pinas de plaetsen ontrent Sumatra ghelegghen, doen ontdekken, ende hem bevolen sich met victualie aldaer te versien ende op te coopen,

Houtman
Bonings
aenclagher.

Boningh
verwesen
tot de ge-
vanckenis-
se.

Jan Jansz
Karel de
Jonghe
comt in
Bonings
plaetse.

1) P.p. 152: quam necessitate adductum se id facere voluisse, cum Hollandiam navem et praefectos praecipuē, a se abalienatos animadverteret.

2) Verg. het vonnis van den Scheepsraad op 10 Juni 1596, N°. 43 der stukken van het dossier van Boninghen. Deze werd „met beyde beenen in de boeijen gestelt”. Dl. II p. 288.

3) 18 Juni 1596.

sooveel als hy conde becomen. Op het geruchte van de comste der vreemdelingen is de Overste van het Dorp Dampin terstont haer te ghemoeete gecomen, een man van wreedt ghelaet, met swarte ooghen, dunnen baert, met eenen tamelicken knevel; hij was op zijn Turcx ghecleedt, ende was seer vriendelick teghen de vreemdelingen.

De Overste
van het
Dorp Dam-
pin.

Sijne dienaers presenteerden aen die van de vlote sekere bladeren, die zy altijt knouwen met calck vermengt; zy noemense Betele. De andere schare der inwoonderen bracht te coope: Indische Noten, Meloenen, Concommeren, Loock, Ajuyn, Peper ende andere dierghelijcke. Als nu hier die van de vlote insghelijcx hare coopmanschappen thoonden ende te kennen gaven, dat zy die voor peper ende andere specerijen begeerden te manghelen, zy spraken alle van Banta[m], dat dit de plaetse was, daer alles wat zy wenschen mochten, in groote menichte te coope was. Eenen Lootsman danghehuert hebbende, die door de Strate van Sunda haer den wech soude wijsen, zijn vele cleyne Eylandekens voorby ghevaren, ende hebben den 22 Junij aen een Eylandt dry mijlen van Bantam liggende haer anckers wtgheworpen. Maer de engde, daer ick van gesproken hebbe, is tusschen Java ende Sumatra, ende wordt gemeynelick de Strate ofte passagie van Sunda Calapa ghenoomt, soodat ic my seer verwondere, dat dit woordt, welck oock van de Noordersche volcken in die beteekenisse noch heden ten daghe gebruyckt wort, oock ghebruyckelick is by dese wterste Indianen. Want een yeder is bekent *Oresund* in Denemarck; *Stralesund* in Pomeran ende *Trapesund* van Pontus Euxinus; voor een reede ende inham van de groote Zee, ende andere dierghelijcke namen van plaetsen hier van genomen. Maer terwijl zy hier ver-
toeven, zijn ettelicke Portugijsen van Bantam aen boort ghecomen, tot desen eynde ghesonden om den Gouverneur aen te dienen, wat voor luyden het zijn mochten, die men seyde angecomen te wesen, ende met wat voornemen zy waeren gecomen. De onse hebben op een yeder punct nae geleghentheydt des tijts ende dat haer goet dochte gheantwoordt. Doen begonsten de Portugesen wederom te vraghen of zij brieven van Don Emanuel ¹⁾ hadden. Waerop als zij neen gheseyt hadden, seyden zy voorder, dat zy wel ter rechter plaetsen geraeckt waeren seer vruchtbaer van Peper, ende dat Bantam als den Spijcker daarvan vermaert was, maer dat zy ter onbequamer tijt ghecomen waren. Want dat zy ende de andere Portugesen met de Chinesen t' voornaemste ghewas van Peper alreede op-

Sunda Ca-
lapa.

Portugesen
van Ban-
tam comen
aen boort.

1) Verg. Dl. I. p. 73. Dat zal wel zijn van Don Antonio, Don Emanuel's vader, wiens dood (26 Aug. 1595) bij de komst der Hollanders, op Java nog niet bekend was.

192] ghecocht hadden, ende als zy versien waren, datter nauwelicx yet overschieten soude. Ende van den Coninc gevraecht zijnde, andtwoorden dat de Coninck van Bantam, ontrent twee maenden geleden doot gheschoten was onder Palimban, een stadt in Sumatra ghelegen, die hy meynde in te nemen, alsoo hem die was afgevallen. Dat hy dry huysvrouwen naergelaten hadde, van dewelcke de outste nauwelicx vijftien jarén oudt was; ende een kindt van vijf maenden¹⁾ erfghenaem van t' Coninckrijcke, ende dat hem tot voocht gegeven was zijn Grootvader, dewelcke hier en tusschen het Coninckrijk soude bedienen, met name Chepaten²⁾. Dese ende dierghelijcke propoosten over wederzijden gehadt hebbende, als het nu spade wert, zijn met haer schuyte weder nae de stadt ghekeert. Maer de onse, ende voornamelick de bevelhebberen der schepen bedroefden haer dat te Bantam sooveel Portugesen waeren, wel wetende dattet haer gesworen vyanden waeren ende haer verderf ende onderganck, soo zy slechts conden, soecken sullen. Nochtans is vast eendrachtelick besloten, dat zy haer insghelijcx de meeste vriendschap ende eere die zy conden, soudén bewijsen, ende in geene schuldige plicht van beleeftheyt overwinnen laten. De volgende daghen ende voornamelick den 23 ende 24 Junij quamen alle daghe veelderley natien t' schepe, als Chinesen, Turcken, Mooren, Malabaren, Javanen, Bengalen ende Moluckeren.

Volcken van diverse natien comen de schepen besien.

Eenighe van haer hadden te Constantinopelen, andere te Venegien ende te Roome gheweest, waervan een seyde, mijn Heeren, ick hebbe over vier maenden ulieder Heere ende Godt gesien; meynende den Paus van Roome, waerop zy beleefdelick andtwoorden, dat zy wel Christenen waeren, dan hielden van den Paus niet³⁾.

Daarna is ghecomen den Admirael van Bantam genaemt *Tomagon Angabaia* haer willecome heetende wten naem van den Gouverneur; ende de oorsake van soo lange eene reyse verstaen hebbende, heeft vele gunstelick ende mildelick beloofd, versoeckende, dat zy met de schepen de stadt naeder soudén comen, ende een bequame reede voor haer schepen nemen. Ende haer alle vriendschap aengheboden hebbende, waerschoude haer dat zy t' segghen van de Portugesen geen geloof en soudén geven; segghende ooc datter Pepers ghenoech was, dat twee maanden gheleden 7 Joncken naer China geladen met peper ghegaen waren; ende dat de Stadt van Bantam een Coopstadt was, die voor al de werelt open stondt. Als hy nu wech

1) P. p. 154: trimestri aetate.

2) Ki Patih.

3) P. p. 154: sed Pontificem non morari, nec talem agnoscere.

Houtman III.

gaen soude, versocht een monster van de coopmanschappen die zy [193] brochten om den Gouverneur te toonen; ende hem is ghegheven gheweest een stuck gebloemt fluweel van 6 ellen lanck ¹⁾).

Barent
Heynck
sterft.

Den 26 Junij is Barent Heynck, Comis op Mauritius, ghestorven. Zijne doot is haestich ende onversiens gheweest; zijne crancheit was den rooden loop ende een cortse, die hy nauwelicx twee daeghen ghehadt hadde. Over zijne doot was grooten rouwe, soo wel om de geschicktheydt van zijne natuere ende manieren, als om de besondere ervarentheydt der saken ende handelingen in die plaetsen, ende werdt gehouden voor een van de Comisen daer de Compaignie haer meest op hadde betrouwt. Daer zijn te dier plaetsen twee seer cleyne Eilandekens, tusschen dewelcke men het doode lichaem heeft laten sincken, na wiens name deselve van de onse Barents Eylanden noch heden ten daghe ghenoomt werden.

T' sanderdaeghs worden 4 Adelborsten ²⁾ aen landt ghesonden met eenige presenten voor den Gouverneur om hem te begroeten, ende vriendelick te versoecken of hem gheliefde haer de eer te doen van haer te comen besoecken, om met eenen te besien de brieven ende patenten, die de Comisen van haren Prince hadden. Ende opdat hy niet quaets vermoeden en soude, dat zy daer en tusschen in gijselinghe waer hem beliefd, blijven souden. Waarop hy andtworde, dat hy comen soude ende dat sonder gijselers, ghemerckt hy van haere trouwe ende deghelickheydt gheenssins en twijfelde.

De Gouverneur
wordt met groten
staet in de
schepen ge-
bracht.

Het was den 28 Junij Sabbathdach, welcken die van Java nae de wijze ende secte van Mahometh den meerderen deel eerbiedentlick vieren. Derhalven is den 29 Junij ³⁾ de Capiteyn op den gesetten tijt met de Sloep te ghemoet gesonden geweest. Die hem ooc doen in de haven met 16 Paraos ⁴⁾ ende met een groot geselschap bereyt tot de reyse ghevonden heeft. Ende alsoo de Capiteyn in des Gouverneurs Parao ontfanghen zijnde, is hy nae de schepen gevaren. De Gouverneur met den voornaemsten Adel is in Mauritius geleyt gheweest, ende mildelick ontfanghen ende met musijcke vereert ende gheschenken, ende als hy nu wech soude gaen, heeft de onse vriendelick ghenoodicht, dat zy in de stadt souden comen, dat hy haer in alles behulpich soude zijn. De patenten ende brieven van den Prince ghemerckt, datse doen niet bequaemelick gethoont en condon zijn, zijn

1) P. p. 154: traditum, inter alia, holoserici optimi frustum, ulnarum aliquot telam continens.

2) P. p. 155: Mittuntur ex primarijs navalium aliqui. Verg. Dl. I p. 76.

3) Verg. o.a. Dl. I p. 79—81, Dl. II p. 293. noot 1.

4) P. p. 155: cum 17 paronibus. 16 groote paraos, verg. Dl. I p. 79.

tot t' sanderdaechs wtgheset geweest. Int afvaren is hy wt elck schip met ses schueten vereert. Des anderen daechs daer nae ¹⁾ zijn in de stadt ghesonden, die van een vast verbondt om sekerlick te moghen handelen souden spreekken. Ende terstont daernaen aen landt ghegaen zijnde, ende in het Conincklicke hof seer hovelick geleyt, hebben haere brieven ende dat haer noch voorder belast was, den Gouverneur ende zynen Raedtsheeren, onder dewelcke de Sabandar ende den Admirael de voornaemste waeren, soo beleefdelic als zy conden, voorgehouden ende verthoont. De patenten des Princen waeren in Arabische ende Portugesche sprake gheschreven. Van dewelcke de Arabische seer pertinentlick ghelesen zijn geweest. De Portugesche verstondt den Admiraal ende den Sabandar wel; ende die ghelesen ende herlesen hebbende, verclaerden die int besonder den Gouverneur. Den Sabandar is niet alleen Raedt van den Coninck, maer heeft oock opsicht op de Tollen ende draecht de sorghe over het gantsche hof. De Gouverneur heeft gheandwoort, dat hem de brieven ende de recommandatie van soo groot een Prince seer aenghename waeren, ende dat hy gheenssins toelaeten soude, dat hy zynen goeden wille teghens hem ende zijne begheerten versmaden soude; ende dat hem daerom goet docht, dat men een contractt schriftelick maken soude. Tot welcken eynde zijn t' sanderdaechs twee van de Comisen ²⁾ met sommighe Adelborsten in de stadt wederghekeert; dewelcke nae datse feestelick ontfanghen waeren van den Gouverneur, ende dat men ten lesten begoste te spreken van de brieven ende het contract te onderteekenen, seyde de Gouverneur onder andere, dat dat zy geen volcken dan haer, dit en hadden toeghelaten. Want dat zy de andere alleen haer woordt ende bloote belofte ghegheven hadden. De copie der brieven ende des contracts wt het Portugijs overgheset was dusdanich: Alsoo het den Almachtichsten God ende der Goden wil³⁾ ghelieft heeft ons alhier met vier schepen te besoecken, daer beneffens ons behandicht hebbende alsulcke patenten als den Doorluchtighen ende hoochgeboren Prince, Vorst ende Heer Mauritius van Nassau ghelieft heeft aen onsgeremonstreertsouden worden, bevinden wy dat zyn Doorluchticheyt door deselve patenten ons alle vriendschap ende alliantie is aandienende ende door de teghenwoor-

De brieven
van het ac-
coort.

1) P.p. 155: Altero deinde die, Ten rechte 1 Juli 1596.

2) Cornelis de Houtman en Van Hel?; ware Kaerel er bij geweest, dan zou dit waarschijnlijk vermeld zijn, als bij latere gelegenheden. Zie het journaal van Jeronimus Maryen hierachter.

3) P.p. 155: Ex quo summo numini bonorumque voluntati ad nos et portus nostros naves quaternas instructissimas ex oris quam longissimè ab hinc remotis appellere complacitum.

dighe versoeckt te bevestighen: Soo ist dat wy tevreden zijn ende ons verbinden by eedt ende vromicheydt een vast verbont van vriendschap, eendrachticheyt ende goede correspondentie broederlicken met U. E. Hoochgeboren Prince ende U. E. te houden ende doen onderhouden, tevreden zijnde, dat U. E. oft yemant wt uwen naem alhier mogen aen landt, in onse haven ende stadt comen om te coopen en vercoopen alles en soo dicwils als U. E. believe sal, soo vry als in u eyghen landt moghelick is te gheschieden, sonder dat U. E. of den uwen eenich leedt of onghelijck sal gheschieden. Welck verbondt by ons vast naeghecomen ende onderhouden sal werden sonder twijfel, tevreden zijnde bij faute of brekinge van dien wy als onvroom ende meyneedich, welck God Almachtich niet toe en late, ghehouden sulen werden. Alles ter goeder trouwe ende met eygen hant onderteyckent zijnde van den Gouverneur, gaven de onse wederom een schrift, hem alle ghetrouwicheydt ende hulpe belovende¹⁾. Dit aldus gepasseert zijnde, vraechden de Raedtsheeren ende Hovelinghen vele van onsen Prince, ons lants manier en wat coopmanschappen daer vielen, wat gebruyck van oorloge wy hadden. Verhaelden oock onder andere dat daer een maniere was, dat degene die daer quamen handelen den Gouverneur een present gaven; ende opdat zy weten souden wat de Chinesen gaven, dedent haer schriftelick door den Sabandar hebben, ende deden daarbij stellen den prijs van de schattinghen ende Tollen, wat naemelick men so wel van de wtgaende als de incomende coopmanschappen betalen moeste. Ende alsoo den Sabandar int overgheven van dit billet de onse vermaende, dat wy den Gouverneur behoorden te begiftigen, want hy ons veel vriendschap conde doen, de onse andtwoorden dat sulcks hare meyninghe was; dan alsoo zy verstonden dat alden handel met Caixos ghedreven werdt ende zy alleene Reaelen van achten brochten ende coopmanschappen, vreesden dat zy souden moeten verseylen ter plaetsen daer de Realen beter waren ghewilt; Waerop den Sabander antwoorde, wat meynt ghy dat wy niet Pepers ghenoech en hebben? ghemerckt dat meer als 25,000 sacken Pepers hier vallen ende sult Caixos voor Realen met winste connen wisselen. De Caixi zijn Chinesche pennincxkens, welke de Javanen in haere handelinghen ghebruycken. Van wat stoffe datse gheslagen zijn is niet licht te segghen, hoewel datse het loot seer ghelijck is. Sy zijn rondt, in het midden is een groot gat, vierhoeckich. Dese draghen zy zoo aan een ris, 12000 maecken eenen Reael. Daer-

Caixi.

1) Verg. Dl. II p. 293. Dit is het contract van 3 Juli 1596. Zie Heeres, Corpus diplomaticum p. 3, 4.

na haer afscheet van den Sabandar vriendelick ende hem bedankende ghenomen hebbende, soo zijn zy de Portugesen gaen besoecken, die haer magnifijckelick met een heerlic bancket feesteerden. Ende hoewel zy daer ginghen niet sonder naedencken van vergift, nochtans opdat zy niet eerst occasie van misvertrouwen en soudē gheven, soo en hebben zijt met eeren niet connen weygeren noch ontseggen.

Op den 6 Julij voor daghe den Scheepsraedt op Mauritius byeen geroepen zijnde, was daer oock aan boort ghecomen den Tolck van den Gouverneur Quillin Panjangenomē, ende haer bedanct hebbende van eenighe presenten, die zy den Gouverneur op den 4 Julij ghesonden hadden, waerschouwde haer daeren boven van desselven Gouverneurs wege, dat zy op haer hoede soudē zijn. Want dat de Portugesen, hoewel zij teeckenē van gunste ende vriendschap schenen te thoonen, schrickelicken haet ende nijt op haer droeghen, ende seer qualijck condē lijden dat haer eenich gewin benomen werdt, ende dat daerom deselve met den Keyser, die den 2 Julij in de schepen gheweest was, op sekere conditien teghen haer gheraetslaecht ende een verbondt gemaect hadden.

Dese Keyser was wel by den Javanen van grooter edelheyt ende aensien, omdat zijn vader het gebiedt over gansch Java gehadt hadde; maer hy door vele tochten ende oorlogen te vergeefs versocht, verarmt zijnde, behielt doen den naem alleen ende eere by die van het Eylandt; zijn huysvrouwe was van de Portugesen gesproten.¹⁾

De Keyser van Java.

Der Portugesen aenslach was, dat desen Keyser alle de Capiteynen te gast soude noodē, ende die hebbende met haer suite, soudē de Portugesen met vijftich roers ende t' Keyzers volck aen de schepen varen onder decsel van vriendschap ende die overvallen. Den buyt ende de voornaemste coopmanschappen soudē voor den Keyser wesen, ende daerenboven soudē zy hem voor de schepen 3000 ducaten betalen. Daer benevens verhaelde denselven Tolck, dat de Portugesen niet alleen by den Keyser, maer oock by den Gouverneur haer verderf sochten, ende die van zijnen huysē ende zijne vrienden daghelicx aenginghen, baden, met geschencken versochten ende smeecten, dat men de boose menschen gheen gheloove en soude geven; dat zy niet Cooplieden maer Zeeroovers waren ende allomme,

Aenslagen der Portegijsen tegen de onse.

195] Straetschenderije hadden gelaten, ende dat hiervan een bewijs was onder andere het cleyn ghetal van bootsvolck. Dat meer is, seyde dat

1) Verg. Dl. II p. LXXXIII en LXXXIV.

zij dit den Gouverneur ende den Raetsheeren in de oore bliesen, dat de onse onder den deckmantel van coophandel om het landt te verspieden gecomen waren, ende so hy haer ditmael acces gaf, soudon op andere jaren met thien oft twaelf schepen weder comen ende zijn gansche landt innemen. Dat dit een cleyne voncke was, dewelcke so zy niet by tijts wtghebluscht en zy, dat het haest daernae gheschieden conde, dat door den brant van deselve alle de rijcken van Oosten verbranden soudon. Eyndelic dat zy oock waren vyanden van den Coninc van Spaengien, ende met haer handelende soude den haet van den Coninc hebben. Om dese dinghen wel te weten hebben zy eenen Adelborst ¹⁾ aen landt ghesonden, om den Gouverneur te bedancken van zijne goede waerschouwinghe, die wt zijnen name aen de Comisen den Tolck ghebracht hadde. Desen by den Gouverneur ghecomen zijnde, heeft bevonden dat het alles alsoo was, ende t' schepe wederghekeert zijnde heeft het alles wt des Gouverneurs mont den Oversten ²⁾ ordentlick vertelt: seyde oock dat de Gouverneur ghevraecht hadde of haere stucken wel in de stadt conden schieten; ende gheseyt als de Keyser quame, dat zy dat vryelick soudon doen; ende dat hy daer ooc by gevoecht hadde dat hy van ampts wege daermede selfs moeste comen, dan soude achteraeen blijven, ende de onse een lose ³⁾ gheven. Verhaelde ten lesten dat hy roers, cruyt ende andere ghereetschap van amonitie in den Sabandaers huys gesien hadde liggen. Waer wt schijnt, dat die van Bantam den Keyser geen volc en durven weygheren als er eenen tocht te doen is, maer dat zy wel wilden, dat hy van cante gespeelt ware. De onse dit rappoort ghehoort hebbende, het docht haer een dolheyt ende rasernije te zijn, dat luyden met lichte wapeneⁿ ende met schuyten ende prauwen seer wel ghemonteerde schepen soudon meynen te overweldighen. Hebben nochtans goet ghevonden hare schepen wel claer te houden ende op hare hoede te wesen; geenssins twijffelende dat de Portugesen alle middelen aanwenden soudon, dat de ghemeynschap des verbondts (soo men de schepen niet becomen en conde) met de Javanen aenghegaen, ten minsten op dese wijze gebroken soude worden. Maer de onse nochtans om dese practijcken van de Portugesen by tijts voor te comen, sondon eenen Ghedeputeerden aen den Keyser met presenten, doch eer hy ginck is s'Keyzers gedeputeerde aen boort gheweest, noodende alle de Capiteynen te gaste, met alle de

1) P. p. 156: Unum ex ducibus.

2) P. p. 156: Praefectis.

3) sein.

Adelborsten, Trompetters ende Speellieden, daerby voeghende dat den Keyser wilde eenen dach oft twee met haer vrolick wesen. De onse, met groote eerbiedinghe hem bedanckende, seyden dat zy haer Gedeputeerde aen den Keyser ghesonden hadden, die haere meyninghe ende andere dinghen eerbiedentlic denselven aendienden souden. Dese die zy gesonden hadden eer hy by den Keyser ginck, heeft den Gouverneur begroet, dewelcke onder andere verhaelde dat de Portugesen aen hem versocht hadden, dat hy de onse als zy op het bancket ghecomen souden zijn, ghedooghen wilde, dat men haer vast hielde; dwelck hy seyde niet te hebben willen consenteren. Daerna comende by den Keyser vertoonde de presenten, waeronder een rustinghe was, die hem vereerdt werdt als een Prince ende Crijchsman; daernaen zijn hem de andere presenten ghegeven, die hy met seer groote affectie ende weerdicheydt aennam, seggende hy was haer vriend ende gunstich, maer dat hy byna van de Portugesen verleydt was geweest; dat hy nu weder wijs wert, ende haer alles goets be- loofde. Desen aenslach, hiermede te niet wesende, is de Keyser na Jacatra, een ander stadt van deselve zee-custe vertrocken, met wat meyninghe, sullen wy hierna segghen. De Gouverneur, hoewel hy merckte dat aldus alle de practijcken in roock vergaen waren, schen hem nochtans van de ghemeynschap met de onse af te houden, oft wt vreesse of loosheyte is onseker. Ten lesten op den 9 Julij is in de schepen gecomen een van zijne treffelickste Edelluyden ende huysghenooten, Panian Jone ghenoeemt ¹⁾. Dese heeft de Overste beginnen te vrighen, waeromme zy den Keyser een rustinghe ghesonden hadden; zy andtwoorden om gheen ander oorsake, dan dat zy wisten dat hy een Crijchsman was, dat zy daeromme een gave met zijne natuere ende manieren overeen comende, ghesonden hadden. Ten anderen vraechde hy of zy deselve religie met de Portugesen hadden, waerop de onse seyden neen, want de Portugesen aanbadden beelden van hout ende steen ghemaect, maer zy God Almachtich den schepper van alle dinghen. Wy zijn dan seyde Panian broeders; Adam ende Eva zijn onse voorouders gheweest.

De Keyser
wort met
gheschen-
cken ghe-
paeyt.

Den 9 Julij.

[196] Alsoo den Keyser na Jacatra vertrocken was, heeft den Gouverneur begeert, datter Gedeputeerde souden aen landt comen, dat hy wilde op een nieu met haer een verbondt maken, met dese conditie dat wie de onse ofte hem souden beschadighen, zy deen den anderen souden helpen, ende wat deen overquam soude d'ander overcomen; begheerde oock de prijs van de Peper met ons te maecken; ende van

De Gouver-
neurmaect
een nieu
verbont met
de onse.

1) Onvertaald gebleven: *linguae Lusitanicae callentissimus*, P. p. 157.

de weerde van de Realen te handelen, ende ten lesten wilde haer een huys bestellen om haere coopmanschappen te venten ; ende mede dat hy voorgenomen hadde te gebieden, datter geen Chinees oft Portegijs soude moghen laden voor dat zy volladen waeren. Dese dinghen alle behaechden de onse wel, soo zy oprechtelick ende sonder bedroch ghesproken hadden gheweest. Met welckc aanbiedinghe den Sabandar selfs quam hem presenteren als ostagier te blyven ; t'welck nochtans de onse beleefdelick afsloeghen, segghende dat zy te seer op het woordt van den Gouverneur vertrouden, wel wetende dat de Javanen haer woordt seer hooch achten. Als de onse dan aen landt ghecomen waeren ende den Gouverneur gegroet hadden, heeft hy aen de onse gesworen de onderhoudinge van de vriendschap, als boven verhaelt.¹⁾ Maer belanghende t'stuck van de Peper seyde datter qualic yets in te doen was, want dat was een coopmanschap die rees ende afliep ; dat de Realen souden misschien meer gelden als hy se setten mochte ; ten lesten dat eer weynich tijts zy souden sien, hoe hy met de Portegijsen handelen soude. Ende also een huys gewesen zijnde, daer de onse haren handel souden drijven, so is voorts geordineert, dat de Comis Reynier var Hel ende Cornelis Naso aen lant souden liggen met noch negen Adelborsten, ende sien oft de sake beter mochte lucken, als t' Collegie vermoede. Insonderheyt Reynier Var Hel, die altijd riep, dat het maer boosheyt was ende bedroch door de practijcke der Portegijsen verdicht, ende dat dit haer wit was de onse met eenich goet aen landt te krijghen, om haer dagelicx wt te melcken met geschencken ende op te houden ; ooc dat degene die aen landt souden ligghen, in groot perijckel van haer persoonen souden comen. Twelc t' Collegie al t' samen toestondt ; maer seyden dat zy by de Bewinthebbers ende hare meesters niet souden connen verandtwoorden op quaedt vermoeden haeren handel niet vervoordert te hebben, ende te meer omdat den ghemeen en hoop der bootghesellen riep, dat men Peper ende andere specerijen behoorde te coopen, ende den tijt ende de occasie die haer nu aanbodt waer te nemen. Waerby oock haer voechden, die heymelick al stille Boning noch gunstich waeren. Dese ordinantie dan met de meeste stemmen toeghestaen zijnde, is de Comis Reynier aen landt ghegaen ²⁾ ende heeft sorghe ghedraghen dat den winckel ende het huys van den Gouverneur ghegunt, nae behooren werde opgheschickt ende van waeren versien. Ende nauwelicx en waeren alle dinghen bereyt ende

Waer-
schouwin-
gen ende
suspicien
van Rey-
nier var
Hel.

Reynier var
Hel wort tot
Bantam
ghestelt om
de goede-
ren te coo-
pen ende
vercoopen.

1) Op 12 Juli 1596. Verg. DI I p. 84. en Heeres, Corpus diplomaticum p. 5.

2) Verg. DI. II p. 294 noot 1.

gheschickt, als den Gouverneur selfs daer in ghecomen is met meest den Adel ende alles besien hebbende, riep, ghy moet al meer aen landt brengen. Ende heeft verscheyden coopmanschappen mede ghenomen, soo van Fluweel, Lakenen, fijn Corael, Sloopwerck, Cristalijnen Glazen ¹⁾, ende alsoo zy in de prijs niet en conden accorderen, seyde t' selfde daer nae souden doen.

Den seventhienden Julij hebben de onse versocht, dat het becken Chino. gheslach, t'welck zy *Chino*²⁾ noemen, soude geschieden, dat is een vercondinghe dat een yeghelick met de onse vry mocht handelen, welck door den Sabandar gheeffectueert is. Ende alsoo zy dese man vooral te vriende moesten houden, hebben zy hem thien ellen Scharlaken van 22 guld. en een half d'elle tot een vereeringhe gesonden, nevens andere dinghen, ende aen den Comis Hel geseyt, dat hij voor-sichtich moeste wesen int estimeren ende prijzen van de goederen, die den Gouverneur ende Sabandar namen, gemerct aen haer vrien-schap alle haere negotie dependeerde. Daernae den 20 Julij is den Gouverneur wederom t' sloop gecomen, met hem hebbende zynen Bisschop van de Mahumetaensche secte, also hy begeerich was om de schepen te sien, vergeselschap met den Admiraal Tomagon, den Sabandar, benefens den principalen Adel ende Raedt. Ende nadat zy alle heerlic van de onse gefeesteert hadden gheweest, ende den Bisschop met geschencken vereert, so zijn zy weder aen lant gegaen. Jan Jansz Carel de Jonge heeft den Sabandar int schip Hollandia int secreet aengesproken³⁾ ende ernstelick gebeden, hem oock eenighe vereeringhe doende, dat hy soude te weghe brengen dat yet sekens van den prijs van de Peper ende andere specerijen gheordineert mochte werden, ende haer zijne gunste ende hulpe (gemerct zy altijd alle groote dinghen van hem verwacht hadden) in de begonnen han-delinghe souden betoonen. Welc hy antwoorde, dat hy breedelickende geerne doen soude, ende is t' samen nae de stadt met het ander geselschap weder gekeert. Den 23 is de Comis Hel aen boort ghe-comen, verhalende dat hy met den Gouverneur veel discoursen gehadt hadde op de prijs van de Peper, maer dat hy hem twijffel-achtich ende variabel ghevonden hadde, ende eyndelick gepresen-

20 Julij.
Een Mahu-
metaens
Bisschop.

197]

1) P. p. 157: Ex pretiosioribus verò mercimonijs, ut holoserico, succino vasisque cry-stallinis alijsque haud pauca sibi selegit ac seposuit.

2) Chino.? Montanus zegt in P's inwerp over Java en Bantam p. 213: Ick hebbe boven ver-maent dat zij dit clincken *Chino* noemen. Waer van niet vele en verschilt t'ghene dat noch hedensdaeghs de taele der Denen ghebruyckt, dewelcke het gheluydt der Clocken voor-naemelick op Feestdaeghen *Chine* noemen.

In het Deensch beteekent „kime” het „luiden” der klokken. Verg. chime, Eng. klokkenspel.

3) Dit heeft Pontanus wel alleen van J. J. Kaerel kunnen vernemen.

teert hadde 3 sacken Peper voor een Cate, so zy die noemen. Ende dit met de andere gecommuniceert zijnde, so hebben zy bevonden dat haer capitael niet bestandich en was tot sulcken prijs om een schipladinghe. Ende daerom vonden alle goet, weynich goet meer vooreerst aen landt te setten ende wat te temporiseren, ende onder-tusschen des Sabandars gunst geheel te becomen. Maer de Sabandar selve is 't sanderdaechs in het pachuys van de onse gecomen, vergeselschapt met eenige Portegijsche Coopliden, dwelck den onsen seer suspect was, dwelck zy nochtans hebben moeten dissimuleren, opdat zy den Sabandar niet eenich quaet nadencken van haer en souden geven. Ende daernae de maent Augustus nae bij zijnde, hebben de onse op de gemeyne marct, in de Javaensche spraken Basar genoemt, Peper ende andere specerijen veel beter coop gecocht als de Gouverneur haer voorgeschreven hadde. Welck ende andere dingen door brieven aengedient zijnde, so is aen Comis Hel eenen brief gesonden geweest, byna van desen inhoudt :

Eenen brief aen de Comis Hel.

Sr Hel U.E. adviseert dat de Portegijsen meer van de Sabandar ende Javaensche Heeren vertrouwt worden als wy, ende dat U.E. oversulcx u meyninge haer eens segghen wilt. U.E. moet hem reguleren nae vereysch van onse sake. Want soo verre de Gouverneur ende de edele de Portugijsen maintaineren, vinden wy niet raedtsaem dat eenighe vyantschap aen haer verthoont wordt, met toornicheydt oft anders. Want die des Gouverneurs vrienden zijn, moeten wy oock wtwendich voor de onse houden. Dat de Gouverneur veel goets coopt wy achten, dat hy t' selfde doet om weder Peper aen te ruylen, en alsoo hy aen ons 1250 ¹⁾ caixos ende noch ses hondert stucken van achten schuldich is, is niet raedtsaem veel goedts aen landt te sender, al eer wy eenich retour wederom hebben.

Hel hem sieck gelatende comt aen boort.

Den Comis Hel desen brief ontfanghen hebbende, is niet langhe daernae aen boordt ghecomen, claghende sieckelick te zijn ende verhaelde t' misvertrouwen, dat hy op den Gouverneur hadde, overmidts de daghelijcksche waerschouwinghen die aen hem werden ghedaen, dat hy wel veur hem sien soude, ende insonderheyt wachten datter niet veel volcx aen landt soude comen, noch meer goedts ghebracht werden. Het Collegie, dit alles vernomen hebbende, vandt goet dat Willem Lodewijcksz. aen landt soude gaen, ende vercoopen de restanten, ende dat zy daerentusschen wat temporiseren soudent; ende de wtcompste van de saecke allenskens verwachten. Den Gouver-

1) .Lees wel: 1.250.000? Pontanus noemt het bedrag der schuld niet.

neur siende, dat den Comis Varhel t' sloop bleef, heeft terstont den Sabandar nae de schepen ghesonden, dewelcke van ons feestelick ghetraecteert zijnde, heeft eyndelinghe ghevraecht, waerom de Comis Varhel niet weder in de stadt en quam, om van de saecken een eynde te maecken; want het nu den alderbequaemsten tijt was, omdat de goederen ghevent zijnde ende in caixos ghebracht, als den Peper comt voorraet te hebben om te betalen. Waerop de onse andtwoorden, dat zy niet en wisten oft men aldaer tot handelinghe souden connen comen, alsoo zy bemerckten, dat de Realen van die van Bantam niet seer ghewilten waeren; ende t' meeste was, dat de Portegijsen te veel acces by den Gouverneur hadden. Welck hy eerlick excuseren wilde, alle hulpe ende bystandt belovende, d'welck zy souden sien, soo haest als van den prijs over de specerijen te stellen, ghehandelt soude werden; welck hy beloofde dat eerst daeghs gheschieden soude. De onse hebben den Sabander bedanckt, ende beloofd dat zy hem treffelick souden vereeren. Dust' werck op eenen goeden voedt wesende, is goet ghevonden, datter een Comis aen landt soude ligghen door t'versoecken van den Gouverneur, alsoo hy haer wonderlicke dinghen presenteerden, verbiedende men aen niemandt als aen de onse Peper soude vercoopen. Deze last is den Comis Jan Jansz Karel de Jonghe opgheleydt. Ende sommighe daeghen met coopen ende vercoopen overgebracht zijnde, soo is de Gouverneur met veel van den Adel in den winkel ghecomen ende de coopmanschappen elck in 't besonder omgheroert hebbende ende aenmerckende, heeft ghevraecht oft zy gheen coopmanschappen meer in de schepen en hadden, daerby segghende, dat zy om het lant te verspieden gecomen waeren, waerop de Comis beleefdlick andtwoorde, dat zy van alles wel versien waeren, ende dat zy weynigher Peper nae advenandt ghesien hadden, als de Heeren van den lande van haere coopmanschappen. Ende daernae versocht hy 200 Realen van achten, segghende die te betalen soo dier als zy dander vercoopen souden, die hem behandicht zijn. Ende terwijle in deser voeghen ettelicke daghen met coopen ende vercoopen Carel besich was, soo is hy op den 12 Augusti t' sloop ghecomen, ende wijdloopich vele over wederzijden met de andere Comisen, die hy tot dien eynde hadde laten bijeen roepen van de gansche sake gecommunicert hebbende, heeft voor het leste daer byghevoecht, dat de Javanen (na zijn oordeel) anders niet en sochten, als haer hare goederen subtijlick wt de handt te trecken, ende practiseerden dach en nacht om veel goederen aen landt te hebben, ende alle wtluchten van de werelt ghebruyckten om tot gheen leve-

Den Sabandar comt nae de Schepen.

Clachte van de onse by den Sabandar.

Jan Jansz Karel wort na Bantam gesonden.

12 Augusti. T'rapport van Jan Jansz Karel.

ringhe van Peper te comen, die zy doch ghenoech in haere packhuysen hadden; verhaelde mede datter een Chinees presenteerde 500 sacken Peper ghereet te hebben om te leveren, soo wanneer hy maer verlot en hadde van den Gouverneur.

Dezelve Carel meynde, datter niet aen te twijfelen en was oft dese omleydinghen ende quaet wtstel en quamen door de Portugesen, dewelcke bij den Gouverneur ende zijne Huysghenooten haer wterste beste deden met loopen, bidden, lasteren ende in aller manieren die zy conden, om de handelinghe van haer aenghevanghen te breken. Ende nae dat alles int langhe overgheleyt was, worde gheresolveert by t' Collegie, zy afrekeninghe verwoorderen souden in aller beleeftheyt ende hardt aenhouden, opdat eyndelinghe de schepen de ladinge van Peper ende specerijen, haer soo langhe beloofd, krijghen mochten. Waertoe ghecommitteert werden 2 Comisen, Cōrnelis Houtman ende Jan Jansz Carel de Jonghe. Dewelcke in de stadt gecomen, zijn by den Gouverneur gegaen, ende hebben begonnen met hem int vriendelic van den prijs te spreken. Maer de Gouverneur vele consenterende, maer inderdaet niet oft weynich doende, versierde als nu deze als nu die wtvluchten, ende ten lesten als hijttelicke daghen wterstadt was ghetrocken, zy bevonden datter niet anders als wtstel ende bedroch ghesocht werdt. Ende terwijl men hier mede besich was, is de Slave van Pedro de Tayda by de onse ghecomen, seer claghende over de moort by de Portugesen bedreven aen zijn Meester, die zy op zijn bedde vermoort hadden, voornamelick door het ingeven van haren Priester¹⁾, segghende dat zy anders geen oorsake en hadden, als dat hy te veel correspondentie met de onse hielt; ende dat hy daeromme de handen ende listen van dese luyden niet hadde connen ontcomen. Dese Tayda was in die landen gheboren, maer ghesproten van Portugesen, een man in Mathematica ende in de zeevaert, voornemelick in die ghewesten wel ervaren, wtnemende liefghetal²⁾ by de onse ende familier, als die der Portugesen schalcheden oock voornamelick verstondt, ende de onse dat zy haer wachten souden, dickwils ende oprechtelick waerschouwde; om welcke duechden oock de onse meynden grooten dienst van hem ghetrocken te hebben.

De Gouverneur van dese moort verwitticht, vraechde de onse hoe zy verstonden dat men sulcks behoorde te straffen; zy antwoorden dat hare wetten de soodanighe verwesen te sterven ende dat de goederen voor den prince verbeurt waeren. Nae t' leste punt luysterde

Besluit des
Scheeps-
raets van
betalinghe
te eysschen.

Pedro de
Tayda wort
van de Por-
tugesen ver-
moort.

1) P. 159: instinctu praesertim sacrificuli, quem à sacris ijdem Lusitani haberent.

2) Lees: liefgehad. P.p. 159: nostris unicè charus et familiaris.

hy seer ende geesselde haer in de burse. Hoewel andere verhalen, dat dese moort met wete vanden Gouverneur isaenghegaengheweest, ende dat desen Pedro eerst met een wonde lichtelick ghequetst zijnde, ontcomen was, maer dat hy daerna op zijn bedde overvallen ende doorsteken is gheweest. Deselve slave van Tayda verhaelde ten lesten dat den Gouverneur alleen hierom wt de Stadt was gheweest om raet te houden met den Keyser, hoe men best onse Schepen soude moghen overvallen: Welcke dingen alle nochtans by de Overste stilende verborghen zijn gehouden geweest om het volck niet meer verbaest ¹⁾ te maken, hoewel hier en tusschen de Overste op haer hoede waren ende in allen ghevalle teghen alle sulcke aenstooten, als wat anders doende, de schepen lieten toerusten ende bereyden. Daernae zijn zy weder in handelinghe ghetreden met den Gouverneur van den prijs van den Peper, maer tot verscheyden reysen hebben zy bevonden, dat hy wtluchten ghebruyckte, sodat zy hem in zijn aensicht seyden: Isser geen ladinghe voor ons ten besten, tot wat eynde worden wy hier langher opgehouden? Wy zijn bereydt te vertrecken nae goede afrekeninghe. Welck den Gouverneur verstaende, heeft beloofd dat men haer metten eersten tevreden soude stellen. Maer hoe dat de daet mette woorden overeen gecomen is, heeft daernae gebleken. Want den 22 Augusti als zy nu voor de derde reyse by den Gouverneur weder ghecomen waren, vraechde hy haer of zy niet nieuws ghehoort en hadden. De onse antwoorden dat zy verstaen hadden, dat den Coninck van Jacatra eenighe toerustinghe maeckte, maer wisten niet of het alsoo was. Waerop de Gouverneur andtwoordde, tis waer, ende verhaelde dat de Coninck van Jacatra Oom was van den Coninck van Bantam, daer hy Grootvader van was, ende dat deselve Oom versochte ende daernae stondt om t' rijk te gouverneren, welck die van Bantam niet wilden toestaen; hy vraechde mede de Comisen ofter yemandt waere die den jonghen Coninck wilde krencken, oft zy hem souden assisteren. Waerop de Comisen andtwoorden, dat zy dat gantsch doen souden, dat hare belofte t'selfde mede brocht, ende soo het den noot vereyschte, dat hy soude sien wat haren wille ende macht was, ende dat zy blijde waren dat hy te water wilde comen. Ende als de Gouverneur t' selve tot verscheyden malen vraechde, so hebben zy hem begonnen te vraghen of hy misvertrouwen van haer hadde. Daerop seyde hy, ghy en betrouwt ons niet. Doen seyden de onse, Doorluchtighe Heere, ons is langher als acht oft thien daghen Peper beloofd te leveren, ende men houdt

Wtluchten
van den
Gouverneur.

Oratie van
de onse
aen den
Gouverneur.

1) ongerust, verschrikt.

ons loopende ; maer ter contrarien siet men, dat de huysen ende schepen der Portegijzen ende andere gheladen worden, ende dat teghen de ghedaen belofte, ende oock het verbont onder ons ghemaect, waerin wdruckelick ondersproken was, dat gheen Natien eenich ghe-wichte van specerijen tot eenigen prijs soude ghegheven werden, eer dat onse schepen hare behoorelicke ladinghe hadden. Dat zy derhalven baden, dat hy op zijne trouwe ende weerdicheyt acht soude hebben. Want dat onse reyse ende den bequamen tijt om te vertrecken naeckende was, ende dat zy niet langer in dese haven blijven en konden. Soo hy t' niet en dede, dat zy vastelick sullen houden ende ghe-looven (ghelijck vele haer waerschowden) dat zy alleenelick van hem opghehouden werden, ende dat hy dit voornamelic sochte, dat hy haere reyse mochte achterhouden. Waerop de Gouverneur seyde, bestelt alleene sacken, die Peper is ghereet, maer ick wil gheenen prijs daervan maecken. Welck weder een wtlucht was, die de onse niet en behaechde. Het Collegie t' rapport ghehoort hebbende, heeft voor goet gheacht, dat men alle vlijt soude doen om water en Rijs scheep te krijgen, ende houden so weynich volck aen landt als moghelick was. Ende niet langhe daernae is den Comis Houtman alleen aen landt gecommitteert op hope of hy eenighe leveringhe van Peper soude connen procureren, maer heeft niet wtgherecht anders als dat hy diveersche coopmanschappen van die noch aen landt lagen aen den Gouverneur vercocht heeft, dewelcke onder andere Houtman aenghedient heeft, dat den Raedt van Bantam gheresolveert hadde opt stuck van de negotie; dat zy derhalven om van de heele sake te handelen sterck¹⁾ souden comen. Welcke sake in de schepen ghebootschapt zijnde, wert by t'Collegie (hoewel met groot misvertrouwen) goet ghevonden, dat de twee Comisen Houtman ende Karel aen landt souden gaen ende sien oft daer noch yets goets te verrichten waer. Maer den Gouverneur als men tot de sake ghecomen is, heeft de onse ghelijck te vooren vele toegelaten doch al met exceptie, soodanig genoech te sien was, dat zijn voornemen anders niet en was als de onse te houden dralende. Hetwelck als scheen, dat de onse ghenoech vernomen hadden ende voor seecker wisten, soo hebben zij begonnen haer te beclaghen ende te vragen, waerom hy wtstel sochte nademael hy Pepers genoech in zijnen spijcker, welcken de Javanen *Goddon*²⁾ noemen, hadde legghende; doen andtworde hy dat hy 't sanderdaechs al de Chinesen ontbieden soude; dat zy alleene duysent

Beclach ten
gen den
Gouverneur.

1) P.p. 160 : frequentes, in grooten getale.

2) Goedang, Mal., gëdong, Jav.

Realen in de stadt met haer wt de schepen brenghen souden, ende ghereet hebben, dat hy haer soude helpen coopen. Waerop de Comisen andtwoorden, dat het aen gheen gheldt en sal ontbreken, als men haer sal beginnen te leveren. Maer dat deene dach voor dander naer, was dat zy daghelicx meer ende meer goets aen landt brachten, ende daer anders niet voor als woorden en creghen. Waerop Andimon een van de treffelickste seyde, dat de Portegijs Francisco de Marez¹⁾ t' sdaechs te vooren eenen grooten deel Pepers ende specerijen gecocht hadde, ende vraechde, waerom de onse die niet ghecocht en hadden. Waerop een van de Comisen andtwoorde, dat het de waarheyt was, ende dat daer wt bleeck hoe onverbrekelick dat verbondt met haer so solemnelick ghemaectt onderhouden wert, dat noch Chinesen, Portegijsen, Guseraten, oft yemant anders soude vermoghen Peper of andere specerijen te coopen, eer zy haer behoorelicke ladinghe ontfangen hadden, ende dat meer was, dat zy zelfs tot gheen afrekeninghe comen en condon, hoe wel zy dickwils aengehouden hadden. Welcke dinghen alle hoe aengename datse haeren Prince souden wesen, dat zy selfs oordeelen condon. Ende terwijlen over wederzijden deze propoosten vielen, is een van ons volck inghecomen, dewelckeseyde dat den Gouverneur op den Basar verboden hadde, dat men geen Rijs aen de onse ensoude vercoopen. Als de onse de oorsake hiervan vraechden, heeft de Gouverneur terstont een andtwoorde ghereet ghehad, dat hy dat wel verboden hadde, maer dat dit geschiedt was, omdatter weynich Rijs in de stadt was, maer so haest alsser quam, dat zy mochten haer gherief coopen.

Den onsen wordt verboden proviande te coopen.

Den 28 Augusti is een Edelman van de principaelste, Sattij Molluck, selve een Indiaen, maer wiens vader was een Italiaen Renegado, by de onse ghecomen, ende heeft haer ghewaerschout dat zy op haere hoede souden wesen, want datter tot Jacatra tachtentich Enbarcados ghereet laghen, met dewelcke het voornemen was onse schepen aen te tasten. De onse, hoewel zy daer niet op en pasten, ende dat het scheen dat zy dit voor een ontbijt souden houden²⁾, soo maecte haer nochtans het goedt ende t' volck dat zy aen landt ghelaten hadden, becommert. Want so men tot de wapenen quame, soo wisten zy wel, dat zy het verlies van haere goederen, ende hare medeghesellen veel perijckels hadden te verwachten. Ende de Comisen metten anderen overlegghende al het gene datter gepasseert was, dat zy na-

Practijcken ende toerustinghen om de schepen aen te tasten.

1) Verg. Dl. I p. 94, noot 13.

2) P.p. 161: Nostri, quamvis id flocci facere, et pro merenda videbantur habituri, ut dici solet, Cyprij bovis.

melick gheclaecht hadden, dat zy noch Peper hadden connen becomen, noch afrekeninghe, ende dat de Portegijsen teghen het verbondt ende verdrach Peper ende alles toeghelaten werdt; ende ten lesten dat Houtman tegen den Sabandar recht wt gheseyt hadde, dat men hem ende de zijne onghelijck dede, dat zy niet en verstonden langher opgehouden te willen wesen, ende dat zy op morghen wilden betaelt zijn, ende dat den Sabandar stoutelick ende met toorne daerop gheantwoort hadde, dat het niet te pas en quam; ende dat Houtman terstont gheseydt hadde, soo sal men ons veroorsaecken de Jonck van de Portegijsen (die doen om nae Malacca te varen hare ladinghe inghenomen hadde) met gheweldt te houden. Dese dingen segghe ick, als zy alle by haer selven hadden overleydt, soo docht haer dat de saecke ten hoochsten gheclommen was, ende dattet sonder twijfel hem haest soude openbaeren, wat des Gouverneurs meyninghe was. Ende alsoo de onse redelick sterck aen lant lagen, proponeerde Houtman, dat het goet was, dat de Comis Carel met zijn Jacht nae de Schepen soude varen. Want, seyde Houtman, den Raedt bleef vergadert doe wy scheyden, wie weet wat resolutie datse nemen, mijn ghemoet getuycht niet goets, segghende ick bidde volcht mijn begeeren. Ende alsoo dandere die mede aen tafel saten t' selfde approbeerden, rusten niet voor dat de Jacht wech was, dewelcke so haest niet buyten de boom en was, of het huys en was beset van t' Gouverneurs volck, daer de onse met toelatinge van denselven Gouverneur hare saken wtrichteden. Ende dit huys lach naerder den boom als het paleys, sodat de Gouverneur meynde dat zy daer noch al waeren. Maer verstaende, dat de sloep wech was ende in plaets van 26 mannen maer 13 hadde, beclaechde hem seer, ghelijck hy naemaels bekende ende verhaelde, dat hy wel wist dat den Capiteyn Houtman van de Schippers ende veel in de vlote ghehatet was ende dat de Capiteyn Karel by Molenaer ende d' ander gesien ende bemint was, ende dat zijn vader een van de voorneemste was, die de schepen hadden wtgemaect; dat de Schippers ende de Comis Varhel hem niet aen lant soude hebben laten blijven ¹⁾. Maer als hy daernaec begost te vraghen wie de onse ghewaerschout hadde, worde van de onse gheandtwoordt dat men soo leelijcken met haer handelde, dat de voornaemste haer ghemoet daer toe dwangh, datse ons moesten waerschouwen.

De voornaemste van de onse verlieten haer van Bantam.

Houtman wort met de zijne tot Bantam vastgehouden.

1) P.p. 161: Referentis satis sibi constitisse exosum apud plurimos classiariorum, Praefectum Houtmannum, et Carolum e contra Molenario ac ceteris navarchis amatum et charum haberi; eiusque parentem quoque ex archegis expeditionis istius haud postremum existere; ideoque nec dubitasse quin hortatu reliquorum ad navesse reciperet.

Maer de Gouverneur hem excuserende seyde, dat al t'gene gedaen was door inleydinghe van de Portegijsen gheschiedt was. Karel t' sloop ghecomen zijnde, hebben voor sanderen daechs van dese gantsche sake niet vernomen, als den Gouverneur zijnen Tolc t' sloop sant met den Adelborst Pieter Dircksz.¹⁾ ontbiedende, datter gheen swaricheyt soude zijn, t' was misverstant geweest, zy soudent wel tevreden wesen, ende alles soude ten besten comen. Hier en tusschen de Schippers ende t' volck hoorende dat de onse ghevanghen waeren, wilden datelick den Tolck met ettelicke van het Eylandt die hem daer ghebracht hadden, ghevanghen houden, waer teghens de Comisen waeren, seggende dat zy dusdanich volck ghenoech krijghen condon, als zy maer wilden, ende dat hierdoor de herten der lieden van de stadt ende des Gouverneurs meer ende meer verbittert soudent werden; dat men moeste sien dat de haere metten eersten ende met de minste moeyte los ghelaten mogen werden. Ende met eenen verhalen het inhoud van Houtmans brief, die alle zijne collegen om Gods wille badt, dat men dit volck met vreden wederom soude laten varen, want so sulcx niet en gheschiede, dat den Gouverneur gedreycht hadde, men haer al 't samen doot soude smijten. Waerover zy den Tolc nae landt lieten gaen.

Houtmans
brief aen de
Overste ende
Capiteynen.

Daerna op den 30 Augusti adviseerde Houtman, dat hy hoopte alles noch ten besten soude comen; dat hy alleenelic bat, dat zy haer stille soudent houden ende haere sprieten strijcken²⁾, om alle naedencken wech te nemen. Waer op t' Collegie andtwoorde, dat zy den Scheepsraedt hadden doen vergaderen; ende haer advijs gehoort hebbende, vonden voor goet dat zy haer niet langer soudent laten met beuselinghe ende leugens paeyen, maer toonen dat zy hare schelmerijje wel wisten ende over lange wel geweten hadden; daeromme moesten haer beter contentement doen, oft zy soudent om haer recht te verkrijgen, gheweldt gebruycken. Over welck advijs Houtman hem beclaechde, seggende dat men te haestich was; ende versocht dat men noch dry oft vier dagen soude patienteren, totdat de Jonck van de Portegijsen daer wy van gesproken hebben, vertrocken was met speerijen ende Peper volladen; voegende daerby dat den Gouverneur alle vriendschap ons aenboot, na vertrecken derselver te bewijzen. Welcken brief met vele smeeckende ende lamentabele woorden concipieert was. Doch in communicatie geleyt zijnde, werde geresol-

Antwoorde
op Houtmans
brief.

Anderen
brief ende
antwoorde
daer op.

1) Pieter Dircksz. Emaus. P.p. 161: ex interprete proregis, qui cum uno ex nostris ad naves accesserat. Geen naam genoemd.

2) P.p. 161: Et velorum antennas ad basin usque malorum, singuli submittant.

Houtman III.

veert te antwoorden dat dese schoone woorden maer dienden tot bescherminge van de Joncke ende om die wech te krijgen, ende dat zylieden perijckel liepen om met de Joncke naer Malacca wechgevoert te worden, dwelck zy niet soudē vernemen dan alst te laet soude zijn ¹⁾ om haer te assisteren, derwegen dat zy doen soudē na dat de sake ende de gelegentheyt soudē vereyschen. Welcken brief Houtman beantwoorde, dat de Joncke heel geres tot de reyse was, ende dat hy niet hadde connen vernemen, dat men haer soude wechvoeren, ende badt om Gods wille dat men noch soude patienteren ende hem stille houden, alles soude ten besten comen; badt oock, dat men een proeve soude willen doen ende eenen brief aen den Gouverneur schrijven, aanbiedende alle vriendschap. D'welc in deliberatie gheleydt werde; de sommighe wilden voor de stadt seylen ende met geweldt sien te krijghen dat haer met recht geweyghert was; de andere wilden noch eens versoecken met beleeftheydt; daer en tusschen soude men de Joncke niet laten varen of men soude sekerheyt hebben, datter haer volck niet inne en was.

Brief ende
requeste
van onse
Overste aen
den Gou-
verneur.

Daer is dan aen den Gouverneur eenen brief ghesonden gheweest met een requeste, waer inne dese dinghen voornamelick stonden: Dat alsoezy met Godes wille, aen hem ghesonden waeren van haeren alderdoorluchtichsten Prince (wtwijsende de patenten van zijne Princelike Excellentie, dewelcke in volle vergaderinghe van zijn Paleys solemnelick ghelever ende gelesen zijn geweest) zy naer veel moeyte ende travaille in zijne haven gecomen zijn, ende in desselves hares Princes naem een vast verbondt van vrede ende vriendschap met hem ghemaeckt hebben by hem besworen en onderteeckent, want dat haren Prince meynde, dat hy met den Coningen, die in weerdicheyt ende duecht seer wtamen, op een sekere natuerelike wijze vereenicht is, ende datter niet crachtigher en is om de ghenegentheden te verbinden als de ghelijckheydt der duecht. Ende dat ten anderen tot meerder versekertheydt van een vaste vriendschap ende vrede hy den Capiteynen ghesworen ende zy hem weder van ghelijcken by den grootsten eedt die men God mach doen belooft hebben niemant aen wederzijden te beschadighen, dan in alles malcanderen te assisteren als broeders malcanderen schuldich zijn te doen; ende dat zy op dese belofte haer gheheel versekert ghehouden hebben ende sonder achterdencken aen landt ghecomen zijn, medebrenghende ende dagelicx sendende al sulcke goederen als het hem gelieft heeft, die hem altoos getoont zijn om zijn behoef daer van te coopen, opdat voor deselve

1) P.p. 162: Quando Phryges sapiunt.

daerna Peper ende specerijen ghelevert souden werden. Dewelcke nochtans na so vele beloften ende so lange verwachtinge derselver noyt gebracht en zijn gheweest, maer ter contrarie dat hy door quade informatie den Capiteyn ende de zijne aen lant gehouden heeft; ende dat zy seer verwondert zijn, voornamelic gemerct zy hare beloften niet gebroken hebben noch niemant beschadicht; dat zy wel zijnen Tolc in de schepen gehouden hadden, maer dat zy hem terstont onbeschadicht los gelaten hebben; dewelcke hetselve van den gevangen Capiteyn beloofd hadde. Dwelc niet geschiet zijnde, dat zy weder aen hem hebben doen versoecken, dat hem geliefde de hare met de coopmanschappen te stieren, ende met eenen begeert hebben dat wtwijsende de voorige beloften aen wederzijden vrede ende vriendschap gehouden soude werden, hervatende de handelinghe dienuettelicke dagen stille gestaen hadde; ende dat zy aldus volgende de conditie van het gemaect verbont ooc doen met eede beloofd hebben ende noch beloven, dat van haer oft door de haere niemant van de zijne beschadicht sal worden. Maer soo ter contrarien gheschiedt, dat zy van amptsweghe ende wtwijsende haeren eedt aen den Prince ghedaen, gansch ghehouden zijn, het onghelijck hier inne haer gheschiedt van haer te weeren, ende haer verhael te soecken aen degene, die den Capiteyn van hare schepen ende de andere zijne dienaers ende goederen met geweldt hielden ende besaten.

Desen brief hadden Reynier Varhel, Jan Jansz Karel, als Capiteynen, van de Schippers Molenaer ende Schellingher met Simon Lambertsz, alsooc mede Hendric Jansz¹⁾ onderteeckent ende hebben dien eenen sekeren visscher om aen den Gouverneur te draghen ghegheven. Maer als van den Gouverneur niet met allen gheantwoordt en werdt, den scheepsraet terstont bijeen geroepen zijnde, is besloten gheweest dat men gheweldt ghebruycken soude. Want zy seyden dat wt zijn stilswijghen niets goets afte nemen en was, ende dat zy daeromme seer moesten haesten ende voorcomen, dat de hare t'welck zy vermoeden, niet ghevanghen naer Malaccaghevoert en werden. Derhalven den Raet wederom vergadert zijnde, is besloten de anckers te lichten ende te seylen voor de stadt, ghelijck zy des middaechs met de zeewint deden, seylende met vlieghende vlagghen dicht voor de stadt, soo nae aen de grondt dat zy qualick mochten vloten, ende hebben met haer groot gheschut dapper in de stadt gheschoten, waardoor niet alleen

Bantam
wort van de
onse be-
streden.

¹⁾ Hier blijkt, dat Hendrick Jansz het bevel voerde op de pinas; hij was nog niet voor vast aangesteld, omdat men een plaats wilde openhouden voor een eventueel vrijkomenden schipper.

de huysen ende stats mueren gescheurt zijn gheweest, maer oock vele van de inwoonders ghedoot. De Portegijsen, die in de stadt waeren, ende haer lieten voorstaen, dat zij het gheschut dat op de mueren lach beter conden handelen dan de Javanen, hebben dat oock bestaen op de onse af te schieten, maer op een wilde maniere ende bynae met geene conste, ende derhalven met minder, jae met geene schade van de onse. Want niet eenen en isser ghebleven : alleenelick isser eenen mast een weynich geraeckt. Hier en tusschen heeft onse Pinas oft Jacht, welc het minste schip van al was, gheassisteert met ettelicke sloepen, dry Joncken ghenomen van den oever ende na de schepen gebracht. Dese Joncken waeren (behalven den visch en victualie) met noten Muscaten, Nagelen ende andere costelicke vruchten ghejaden. Ende behalven vijf Malabaren, slaven van de Portegijsen, is ooc een Chinees in deselve ghevonden. Ende alle in onse schepen ghestelt, en waeren niet soo seer droeve als zy blijde waeren, dat zy die harde conditie van leven voor een beter souden vermangelen ¹⁾). Daer lach noch een ander Jonck seer naeby den oever ende den Basar ; in hetwelck de Portegijsen de ladinghe van 25 last Naghelen een weynich te vooren hadden beschickt; ende als de Pinas nae dese Jonck insghelijcks toequam, is van de Portegijsen, opdat se in de handen van de onse niet comen soude, heel verbrant gheweest.

Biddende
brief van
Houtman
aen de onse.

Terwile dese dinghen geschieden is een Canoken met eenen brief van Houtman aen de schepen ghecomen, inhoudende haeren elendighen staet daer zij in waeren, te weten al t'samen ghebonden met stropen om den hals, meenende van ooghenblick tot ooghenblick te sterven, ende dat den Gouverneur hem gheboden hadde, dat hy aen de zijne schrijven soude, dat zy van de stadt souden trecken, ende niemant meer souden beschadigen, ende t'gene zy aenghehaelt hadden niet verminderen ²⁾), dat hy van ghelijck met haere goederen oock soude doen. Houtman badt voorder in zijnen naeme, dat zy eenen beleefden brief aen den Gouverneur souden schrijven ende dat d' oorsaecke was van t'ghene zy ghedaen hadden, omdat haeren brief ende remonstrantie niet beandwoordt en was gheweest, vreesende haere vrienden eenich leedt aenghedaen was. Ende dese begeerte van Houtman voor de Capiteynen ende den ganschen Raet voorgesteld zijnde, waren eenighe seer qualick tevreden, seggende dat men haer maer socht op te houden ende dat de sekerste middel was, om haer

1) Zij bleven ook na het vertrek van Bantam aan boord.

2) P.p. 163 : praedam, quam accepissent, sartam tectamque servarent.

volck vry te krijghen, de sake met ghewelt voort te drijven; andere oordeelden, dat men soetelick ende beleefdelyck soude handelen, ende dat men Houtman ende de andere gevanghenen noch ditmael soude believeen. Ende dit leste gevoelen heeft men gevolcht, ende daer is eenen vriendelicken ende langhen brief aen den Gouverneur gheschreven gheweest, waerin zy voornamelic hem wederom vrede ende alle vriendschap vriendelick aengeboden hebben; daer beneffens dat zy bereydt waeren te restitueren de dry Joncken, met alle t'ghene daer inne is gheweest; soo hyselve insghelycx t'ghene dat hem toequam dede, ende haere vrienden soude los ende vry laten. Maer by weygheringhe van dien, dat zy sullen tot haer leedtwesen volghens haeren eedt, de schade die men aen haere vrienden doet, moeten soecken te verhaelen. Op welcken brief zy dien dach haere vrede-vanen lieten waeyen ende al de visschers vryelick wt ende invaeren. Want daer is ooc een seer groot ghetal van visschers, want tot Bantam vaeren alle morghen met den daghe wel hondert schuyten om te visschen, ende comen des namiddaechs met de zee-wint weder in.

Anderen brief van de onse aen den Gouverneur.

Treves maer seer cort.

Maer ooc doen geen andtwoorde van den Gouverneur op haer schrijven becomende, hebben zij haer anckers gelicht ende zijn op den middach met de zee-wint de stadt soo nae ghedreven, dat zy bynae aen de grondt quamen.

Nieuwen strijdt teghen die van Bantam ende de Portugesen.

Des namiddaechs is de Pinas geseylt voorby den Basar schie-tende door de stadt, alwaer zy groot quaet dede, ende henen ende weder seylende is aen de grondt vast gheraeckt. Ende hier en tusschen en heeft men niet opgehouden aen de zijde van de schepen te schieten; als eyndelinghe die van de stadt met de Portegij-sen zijn in de wapen geloopen ende hebben 24 fusten toeghemaeckt welghemant met volck. Met de welcke zy terstont al seylende ende roeyende nae de Pinas toequamen, meynende die lichtelick alleene, ghelaten te connen nemen; haere slachorden gestelt hebbende hebben zij der ses van achter, achthien van vooren aen gesonden, achtende dat de sake ghedaen was ende de overwinninghe bynae vercreghen, omdat zy wisten datse nauwelicx met thien strijdtbaere mannen voorsien was. Maer een sloep wt t' schip Hollandia, welck de Javanen niet en wisten, was de Pinas te hulpe ghecomen met veerthien mannen op behoorelicke wijze ghemant, ende met eenen door de hulpe van dese van gront geraeckt zijnde, hebben haer neerstelic bereyt om het gheweldt teghen testaen, ende de steenstucken ende het gheschut claer hebbende, soo en hebben zy gheen afgeschoten dan als zy naeyt waeren ende dicke aenvielen. Ettelicke Fusten in

grondt geschoten zijnde, de andere zijn terstont gevlucht ende nae de informatie die zy bequamen, warenden van de Javanen over de hondert soo doode als ghequetste, daer de onse hier en tusschen geene schade gheleden en hadden. Een groot Edelman Satti Moluc, van denwelcken wy te vooren ghesproken hebben, den onsen ghetrou ende een goet vriendt, hadde alleen seventhien mannen verloren. Waerover hy teghens Houtman nae den strijt hem spotsghewijs beclaechde, seghende van u beste vriendt hebt ghij 't meeste volc doen doot smijten. Die van het Eylandt aldus verslaghen ende verjaecht zijnde, hebben de onse groote eere behaelt, te meer omdat den Gouverneur noyt wijser en was, oft thien mannen van des Jachts volck hadden dit alles bedreven, niet daer op lettende dat van het schip Hollandia een sloepe met ettelicke mannen te hulpe gesonden was geweest.

Ende terwijlen dat de Jacht aldus tegen de Fusten van die van Bantam doende was, ende de onse wt de schepen, behalve die sloepe niet meer volcx tot hulpe senden en conden, waeren zy seer becommert, maer alsoo dat zy daer en tusschen veel dapperlicker door de stadt schoten, tot savonts laet sonder ophouden, soodat zy wel ontrent hondert scheuten met haer alderswaerste gheschut gheschoten hebben. Des nachts schoot altemet t' eene dan t' ander schip, alsoo dat zy haer staeghs in roer hielden. Seer vele vroukens van de stadt liepen by ons volck om haer aldaer te berghen, meynende ende segghende uwe vrienden en sullen u lieden immers niet doot schieten, elck brenghende een Matte tot bescherminghe voor de Koghels, waarin zy schuylden ende doken, als de Koghels over haer vloghen. Ende terwijle dese dinghen ghebuerden, ende dat de Joncken die de onse ghenomen hadden seer leck waeren ende zy verlegghen souden connen werden, by aldien die van de stadt wt vielen om die te verbranden, soo zijn zy ghe-nootsaecht gheweest die te lossen, houdende van alle de goederen die in haere schepen ghelost werden, behoorelicken Inventaris¹⁾. Daerna den achsten Septembris als nu de voorstadt, die de Chinesen ende Portegijsen voornaemelick bewoonden vande onse gheheel gheraseert was met schieten, ende de Pinas in behouder handt ghecreghen hadden, zijn zy een weynich afghedreven, alsoo nochtans datter gheen groote wijdde tusschen de stadt ende de onsen was. Teghen den avont zijnder brieven van Houtman ghecomen, waerinne hy verthoonde haere swaere ghevanckenisse, ende badt oodtmoedelick, dat zy van gheweldt

Brief van
Houtman.

1) P. p. 164: et myoparones sive iunci, quos nostri ceperant, ob rimas et assiduam cuncussionem aquam haurirent, coacti fuerunt eosdem exonerare, reservato bonorum omnium, quae suas in naves transpouerent, accurato tabulario atque apophasi.

souden willen aflaaften, ende van de stadt drijven, haer waerschouwende datter in de stadt anders niet ghedaen worde als preparaten om haer te bestoocken, ende insonderheydt sorghe draghen soudent dat zy niet verrast werden onversiens met vierwercken, daer de Portegijsen seer neerstich toe arbeydden, wel wetende dat de Javanen seer practijckich daer in zijn, haer hope ghevende, dat de seeckerste middel was, om onse schepen in brandt te krijghen, ende de onse te overwinnen, d' welck wel licht te doen was, soo zy voorstelden door de poorten, als zy maer mannelick aenvielen; badt derhalven, dat zy doch op 't diep drijven soudent, om haer te beter te defenderen; hy vermaendese daer en boven dat den Raedt vergadert zijnde, hy met eenighe daer vooren ghebracht zijnde, gheproponeert was, wat men met haer doen soude, ende alsoo den Bisschop eerst ghevraecht werdt, dit vonnisse gaf, dat men haer op strandt soude setten aeneen staeck, ende doorsteken tot een spectackel van de schepen; maer comende aen de derde ende vierde stem, seyden dat men altijd wel tijt soude hebben om haer te dooden, en dat zy nu gheen ghebiedt in de schepen en hadden; vonden oversulcx raedtsaem dit wt te stellen, d' welck de volghende approbeerden. Van h'et waeter halen hadde hy oock dit daerby gevoecht, dat de Javanen wel wisten, dat zy t' selfde ghebreck hadden, ende daerom op alle plaetsen Embuscaden gheleyt hadden. Ende ten lesten claechde seer over de Jonck daer niet sonders als eetbaer waer in was, die den Capiteyn Varhel met den zee-windt in brandt ghesteken hadde ende naer de stadt laten drijven; waerdoor zy duysent dooden quamen te sterven, over midts alle de dreychementen, die men haer aendede.

Den Raet met den anderen de sake overlegt hebbende, heeft dit voornemelick tot antwoorde gegeven, dat haer van herten leedt waeren de swaricheden, die zy leden in haer ghevancknisse, ende belanghende de goederen wt de Joncken waeren bereydt die te restitueren, midts dat men haer ontslaedt wt de ghevancknisse. Maer soo zy liever hebben met de wapenen te versoecken, dat zy dat doen moghen, dat zy haert' huys vinden sullen. Daer is oock ten lesten aen den Gouverneur selve eenen brief gheschreven geweest, by den welcken zy te kennen gaven, dat zy noyt vriendschap ende vrede met hem te onderhouden gheweyghert en hadden, stedes houdende de verbonden ende contracten, by dewelcke beloofst was dat men aen beyde zijden in alle vriendschap met malcanderen soudent handelen ende dat men niemant en soude leveren, voor dat zy afgheladen waeren; hoe t' selfde soo wel by hem als by den Edeldom van Bantam nae ghecomen zy, dat de Joncken

Antwoorde
op Hout-
mans brief,
ende een
ander aen
den Gouver-
neur.

vande Portegijsen, die evenwel met specerijen zijn gheladengheweest, ende de hare voornaemelick daer van connen ghetuyghen, dewelcke inde ghevanckenisse gheworpen zijn gheweest, soo haest als zy Pepper versochten, soodat zy ghedwongen de wapenen hebben ghenomen om het onghelijck van haer te weeren. Doch dat zy zijn E. wel wilden ghewaerschout hebben voor den quaden raet der Portegijsen, die alleen soecken de werelt onder haer jock te brengen; dat zy wenschen van herten, dat zijn E. eens mochte overdencken de oneere ende schade, die den jonghen Coninck aenghedaen werdt. Ende wat een Peerel zijn E. hem aen zijn Croon soude stellen met soodanighe Prince alliantie te hebben, als zy zijn E. met hare Patenten zijn aanbiedende. Derhalven versoeken, zijn E. ghelieve haere beminde te ontslaen¹⁾, ende hem niet verlaete op valsche leughenen der Portegijsen.

Anderen
brief van
Houtman
ende ant-
woorde op
denselven.

Desen brief den thienden Septembris naer landt ghegaen zijnde, is des anderen daeghs eenen anderen brief van Houtman ghecome, by den welcken hy schreef dat hy haeren brief gelesen hebbende seer verblijft was gheweest, ende dat hy hoopte, dien dach een beginsel van een goede peys te weghe te brengen, want dat de goederen inde Joncken op vijfduysent realen van acht ghetaxte waren; maer dry duysent betaelt zijnde, dat toeghelaten was, dat zy vry soudengaen, maer dat hy hier op niet meer als duysent realen gheboden hadde. Hierop is terstont door t' Collegie gheschreven gheweest, dat zy wel het gheldt waghen sullen, maer van het volc, soo men dat aen landt met het rantsoen senden soude, dat zy vreesden dat zy door de listicheydt der Portegijsen ghehouden mochten werden; vermaenden hem dan, dat hy t' ghene datter te doene was met seer seeckere conditien ende metten alder eersten wtrichten soude; want zy nauwelicx by ghebreke van waeter langher wachten en costen. Twee gantsche daghen andt-woorde verwacht hebbende, en hebben gheene vernomen; waerover oordeelende dat het maer loosheydt door ingheven van de Portegijsen was, dat haer de Javanen dus sochten op te houden ende alsoo haer water wt was, zijn gedwongen gheweest de reede voor Bantam te verlaeten. T'seyl gaende, hebben zy beyde de Joncken laeten drijven, die de Javanen stracks berchden, alsoo die met de zeewindt nae de stad dreven.

De onse
gaen om
water te ha-
len.

Sy comen
den 2 Octo-
ber weder.

Terwylje zy om waeter trecken, seer groote perijckelen ende moyten van de stormen ende de stroom van de zee geleden hebbende langs de Custen van Java ende Sumatra van den derthienden Septembris tot den eersten Octobristoe, zijn eyndelinghe den tweeden Octobris dersel-

1) P.p. 165: ut nimirum suos demitteret.

ver maendt tot de oude reede van Bantam weder ghecomen. Sy hadden nauwelicx de anckers wtgheworpen of daer is eenen brief van Houtman ghebracht, by denwelcken hy vriendelick herhaelde ende ernstelick vermaende, dat zy haer doch stillekens souden houden, ende hadde oock daer by gevoecht t'gene in hare absentie gepasseert was, ende de tijdinghen, die hem alle dage ghebrocht waeren, dat zy anders niet enden als moorden, branden, blaecken, waer zy quamen. Ende heeft des anderen daeghs wederom eenen anderen brief, bynae van het selve inhoudt gheschreven, dan dat hy dit daer en boven verwittichde, dat den Gouverneur hem toeghelaten hadde vryelick aen de zijne te moghen schrijven, ende dat hy daerom vriendelick badt, dat zy eenen vriendelicken brief aenden Gouverneur schrijven souden, by denwelcken zy dit voornaemelicksouden handelen ende vertoonen, dat al 't misverstandt ende de swaricheydt die daer gheweest is, door toedoen van de Portegijsen ghecomen was. Schreef oock dat deselve Portegijsen soo haest als deschepen vertrocken waeren, seer om haer tot slaven te hebben, aenghehouden, ende vier duysent Realen van achten ghepresenteert hadden voor haer te geven, soodat een van twee te vreesen gheweest soude hebben, te weten dat zy naer Malaca wech ghevoert oft tot de Mahumetische goddeloosheydt ghetrocken soude werden, so de schepen wat langer gewacht hadden; daer by voeghende dat de Javanen ghepresenteert hadden, soo zy haere secte wilden aennemen, dat zy haer niet en souden laten naer Malacca voeren. In het eynde des briefs waerschoude hy dat een Portegijs Franciscus de Marees met een Jacht in aller diligentie naer Malacca ghegaen was, ende dat hy niet en twijffelt of dit en soude tot haren nadeele dienen, soo zy in corten tijt niet los raecken. Den sesten Octobris is een van de gevangene nae de schepen ghesonden, heeft de onse niet weynich verblijdt. Hy verhaelde onder andere, al wat haer in den ghevanckenisse gheschiedt was. Ende belanghende het randtsoen vermoede dat hetselve soude wesen ontrent dry duysent Raelen ende twee Courtelassen, eenen stalen Boghe ende eenen Slijpsteen ende eenighe Scheermessen; waerop ende voornaemelick van de Scheermessen, oock een van de vergaderinghe seyde: Voorwaer de Javaenen scheeren ons oock wel dapperlick, ende connen die conste seer wel. De vergaderinghe scheydende, so is denselven belast, dat hy Houtman soude aendien, dat den Raedt hem authoriseerde te accorderen soo nae hy con, doch soo haestelick als hy conde. Sy hebben oock aen den Gouverneur gheschreven, dat zy Houtman ordre ghegheven hadden, waer naer hy hem te reguleren

Brieven van
Houtman.

Een van de
medegeselen
van
Houtman
wort aen
boort gesonden
ende vercrijchet
zijn ver-
soeck.

hadde. Dese tijdinghe in de stadt ghecomen zijnde, hebben de vischers ende andere stoutelic wederom begonnen voorby onse schepen te varen. Want met de visscherije de gemeente van Bantam haer onderhoudt, ende soo deselve voor eenen cleynen tijt ende den toevoer van buyten belet werde, soo soude Bantam haest gheruineert zijn. Hetwelck oock licht om doen voor de onse gheweest soude hebben, indien zy het wterste rigeur hadden willen ghebruycken. Denaervolghende daghen t' Collegium dit merckende, dat men wederom wtstel sochte ende dat de wercken met de woorden niet en accordeerden, ende dat die van de vlote hierom murmureerden ende beroerte stichten, soo hebben zy Houtman door brieven ernstelick vermaent, dat hy een eynde met de sake maken soude, dat zy nauwelicx haer volck in dwanck houden conden, seggende dat zy wederom bespot ende alleenelic met nieuwe beloften aenghelockt ende suspens ghehouden werden. Ende als dit den 9 Octobris aen landt wederom ghebracht was gheweest, soo is den 11 derselver maent op dese conditien een accoort gheraemt, te weten dat de onse souden betalen twee duysent Realen van achten voor rantsoen, boven de schulden ende al t' goet dat zy in de logie gelaten hadden, doen zy Houtman ghevanghen hielden; daarentegen souden ons volck vry en vredich laten gaen, ende de onse souden houden de Naghelen ende goederen, die zy wt de Joncken gelost hadden, welcke gheinteresseerde den Gouverneur tot zijnen laste nam te contenteren; ende daerna soude men vrijelick aan beyde zijden handelen ¹⁾.

Brief van de onsen aen Houtman ende waerschouwingen.

Conditien van vrede besloten.

Houtman met de andere comt los.

Collusie van den Sabandar met de Portegesen.

De ghevanghenen in de schepen ghecreghen hebbende, ettelicke Chinesen die als borghen, terwijln dese dinghen over weder zijden gheschieden, in de schepen gecomen waren, lieten zy gaen nae dat zy haer vereert hadden. De onse loofden God over haeres volcks verlossinghe, ende schoten tot triumph eerschoten wt elck schip. Hier naer alsoo den Sabandar aen Houtman vele mildelick toegeseyt hadde, ende eenichsins hope ghegeven den achterghelaten handel wederom gheheel op te rechten, so hebben zy den Sabandar met eenen magnifijcken overdeckten silveren Kop vol Realen van achten, ende zijnen broeder int besonder met 100 Realen van achten vereert. Ende door haer is te wege ghebracht, dat de Peper ende de andere specerijen ten redelicken prijse aen de onse met ten eersten vercocht zijn, maer hier en tusschen creghen zy een cleyn getal. Want opdat zy niet haer volle ladinghe krijghen en souden, zijn altijd wtvluchten by den Sa-

1) Zie over de overeenkomst en het nieuwe verdrag van 11 October 1596, Heeres, Corpus diplomaticum p. 6. 7., verder Dl. I p. 95 en Dl. II p. 300.

bandar ghesocht, ende altijt eenich belet voorgheworpen, totdat eyndelinge den 25 Octobris alle hope van te handelen gantsch wech ghenomen is gheweest. Welc bedrieghelick herte, oock vanden Sabandar ende van den Portegijsen ingenomen, vele dinghen naderhandt ontdeckt hebben, want oock de Chinesche facteurs, dewelcke grootelasten specerije in haere spijckers hadden, en dorsten geen van dien aen de onse vercoopen, voornaemelick om des Gouverneurs ende des Sabandars wille. Hetwelck nochtans, opdat zy niet opentlick te kennen en souden gheven soo eyschten zy caixos tot betaelinghe, die zy wisten, dat de onse niet en hadden, ofte loofden die specerijen ende coopmanschappen soo dier, dat zy lichtelick een yeghelick van coopen afschrickten. Hierby quam ooc dat Antony de Portegijs, die in dienst van de onse was¹⁾ des morgkens vroech voor den daghe voor de deure comende, overvallen ende wech ghevoert was door de Portegijsen, ende dat de onse van dit onghelijck by den Sabandar ende Gouverneur clagende, hebben niet tot bescherminghe van haren dienaer connen vercrijghen, noch den Sabandar ende Gouverneur en hebben haer niet ghesocht met eenighe lijdelicke excuse te ontschuldigen oft de autheurs van dese boose daet te straffen²⁾ Welck oock meest Houtman beweecht heeft, dat hy terstont, een oft twee van zijne gasten in den winckel latende, na de schepen vertrocken is, ende voorgenomen heeft noyt van dien tijt af weder in de stadt te comen, alhoewel hy tot verscheyden reysen by den Sabandar door eenen bode vermaent ende vriendelick ontboden is gheweest. Soodat hy, als hy sach dat niemant van de Capiteynen aen landt quam, ende dat degene, die nae Houtman daer ghelaten was³⁾ op zijne hulpe ende voorsprake riep, den Sabandar gheseyt heeft: in de stadt moeght ghy vry ende vredich gaen, maer buyten de stadt en can ick u niet versekeren; waerover hy hem bedecktelick door den dienst van zijnen huysheer wt de stadt liet voeren. Ende soo hy dat niet ghedaen en hadde, soude voor seker in de handen van de Portegijsen, die den heelen dach op hem geloert hadden, ghevallen hebben, soo men daer nae bevonden heeft. Des anderen daeghs quam desselven huysheers swagher heymelick aen boort, verhalende dat het niet sonder oorsaecke was, dat den Sabandar soo dickwils ende soo ernstelick begheert hadde dat eenige van de Capiteynen weder aen lant souden comen, want datter een Capiteyn van Malacca ghecomen was, die thienduysent Realen van

Antony in den dienst van de onse zijnde door de listen der Portugesen wech gheleyt.

Een Gesante der Portugesen comt van Malacca tot Bantam, ende verplicht den Gouverneur met geschenken aen hem.

1) P.p. 166 : qui olim Lusitanis servierat, atque inde nostris adiunctus.

2) Verg. *Di.* II p. 103 vlg.

3) Cornelis van Eemskerck.

achten den Gouverneur tot eene vereeringhe gebracht hadde, opdat hy de verspieders (soo hadde hy de onse ghenoeft) oft levende leveren soude, oft den handel ende de palen zijnes rijcks gantschelick verbieden.

Beramin-
gen van de
onse.

Hierna t' Collegie t' samen geroepen hebbende al den scheepsraet, is by de Overste geremonstreert alle de neersticheydt, die zy gedaen hadden om die van Bantam in soeticheydt tot een goede handelinghe te brengen, waerover verscheyden accoorden ghemaect ende besworen waeren, ende gheen in 't minste van die van Bantam naeghecomen, maer veel eer door de inductie van de Portegijsen den haeren gheweldt aenghedaen, ende alle eere van recht ende accoort veracht; dat de vraghe was, of zy raedtsaem vonden te verseylen, ende versoecken of op een ander haer gheluck beter sal wesen; ende mede of zy de Joncken daer de Noten in waeren ende andere specerijen, die haer gheveylt werden, sullen halen midts die betalende aen den huysheer; ende is geresolveert dat zy met den zeewint, die altijd op den middach begint, voor de stadt sullen seylen met de schepen, ghelijck geschiede, ende hebben met de sloepen de Joncken ghehaelt;

De onse ne-
meneenighe
joncken van
Bantam en
derselver
strijt.

doch daer werde wat weere wt gheboden, maer de onse vielen so dapper aen, datse de vlucht namen, ende hebben de Joncken by de schepen ghebracht. Ende alsoo t' fustken voor den boom lach daer de Portegijsche Ghesante mede ghecomen was, zijn zy oock daer nae toe ghevaren. Maer alsoo zy t' selve soo verre opt drooghe ghehaelt hadden, ende t' selve met Musketten defendeerden, soó conden zy met de sloepen daer qualick by; nochtans souden zy dit niet ghelaten hebben, ten hadde sake gheweest, dat de Capiteynen haer een teecken gegeven hadden, om weder omme te comen. Want zy en achten niet raedtsaem haere bootsghesellen, die zy seer weynighe hadden sonder oorsake te pericliteren. In alle dese schermutsinghe is alleene een man van de onse met eenen pijl gheschoten, die nae eenighe daghen ghestorven is, maer daer zijnder vele van de vyanden gebleven.

Des anderen daechs namelick den 2 Novembris quam daer een Jonck wter zee, waer nae t' schip Amsterdam zijnen bock wel ghemant stierde; ende daer by comende schoot nae de Jonck, welck zijn seyl streec ende de onse dicht by comende, maecte zijn seylen wederom op. Welck siende stuerden die in de schepen waren noch een sloep daernaende brochten de Jonck by de schepen. Ende men verstonde van de bootsghesellen, dat zy daerom het seyl ghestreken hadden, ende terstont van deselve weder opgetrocken is gheweest, opdat zy also de

onse sonder achterdencken ende sorghe aencomende met de menichte van haere vergiftighe pijlen als een reghen wtgheschoten, overvallen souden, maer de bootsgesellen dit vernemende hebben haer teghen dit geweldt bereydt, ende eenighe roers afgheschoten hebbende, de Indianen merckende dat zy te swack waren, zijn in schuytkens ghevallen, ende hebben het schip laten nemen. Hier en tusschen niet weynighe van de onse met die vergiftighe pijlen gheschoten, conden niet gheheelt werden dan het vleesch gheheel wtghesneden zijnde. Van de Indianen behalven de ghequetste, warendersevenghebleven.

Dese Jonck was geladen met Rijs, Visch, Teen, daer zy Cabels af maecken,¹⁾ ende andere waeren ende virtualie, ende dese dingen zijn de onse doen seer wel te passe ende ter bequaemer tijt voorghecomen, sulcke dinghen voornamelick van doene hebbende. Ende terwijle zy aldus onder het gesichte der stadt op ancker liggende als nu ende als dan een Jonc aenhalen doch van cleynder importantien, soo zyn zy verwitticht gheweest, dat den Gouverneur door het aenhouden ende de overgrootte geschencken van den Portegijschen Gesante beweecht was, om so grootte een vlote als hy conde toe te rusten, om de schepen onder zijne ende der Portegijsen macht te brengen.

Om welke oorsaecke oock de onse langher alszy gemeynt hadden, vertoeft hebbende, als zy sagen datter niet van en quam, ende haren tijt verliep, zijn zy nae Jacatra, een ander Coopstadt van Java aen den oever van deselve Sund ghelegghen²⁾ ghevaren. Maer eer dat men daer comt tusschen Bantam ende Jacatram loopt een Rivierken³⁾ in zee, alwaer terwijle zy haer van water versien hebben zy door sekere lieden, die zy haer toegedaen tot Bantam ghelaten hadden, vernomen dat den Ambassadeur van de Portegijsen by die van Bantam snorcte ende pochte dat hy haer, soo zy niet vertrocken hadden, naer verdienste ghehandelt soude hebben. Doleerde seer over den Gouverneur dat hy so langhsaem int toemaecken waer gheweest ende dat te besorghen stontd, soo zy behouden t'huys quamen, op een ander jaer niet alleen Bantam maer Malacca oock groot perijckel soude loopen, ende daerom dat men behoort hadde die boose menschen terwijle de ghelegghentheyte haer presenteerde te vernielen. Dat den Gouverneur ter contrarien hem gheexcuseert hadde, seggende dat hy zijn beste hadde ghedaen met toemaecken, ende dat het in zijn vermoghen niet en was de onse te houden, ende dierghelijcke propoosten, dewelcke

De Portu-
gesen ge-
sante port
den Gou-
verneur aen
om een vlote
te bereyden.

De onse
trekken na
Jacatra.

1) Rotan. P.p. 168: vimen.

2) Aan zee op den linkeroever der Tjiliwoeng.

3) De Tji Sadane.

den Gesante ende den Gouverneur tot harde woorden ende vyantschappen onderlinge opgeweckt hebben.

De oorsake van de vyantschap ende gramscap tuschen den Gouverneur ende Portugesen naederhandt opgeresen.

Ghelijck veerthien maenden daerna bleec, want doen zijn die van Malacca ghecomen met een armade van Galeyen, Fusten ende schepen, ende comende tot Bantam, traden in handelinge, daerna eyschten restitutie van Tienduysent Realen van achten, die aen den Gouverneur ghetelt waren op conditie dat hy de Hollantsche schepen soude nemen, ende hoewel den Gouverneur andtwoorde, dat hy de onkosten ghedaen hadde van de vlote toeterusten ende gedaen al dat hy conde, soo hebben de Portegijsen nochtans ettelicke Chinesche schepen met costelicke goederen gheladen by provisie op rekeninghe aanghehaelt ende behouden. Ende hoewel dit onghelijck den Gouverneur seer moeyde, heeft sulcx nochtans ghedissimuleert; ende alsoo tot Jacatra des Conincks bruyloft was, heeft alle preparaten ghemaect om met al den Adel ter bruyloft te gaen, ende buyten comende vielen de Galeyen aen boort ende vermeersterden die met ghewelt. D'welck de schepen siende, lichten hare anckers ende in plaetse van helpen, vloten. Sy smeten op de Galeyen al doot, watter in was, ende verdeelden den buyt onder deghene die hen best ghequeten hadden ende brachten de magnifijcke Galeyen tot Bantam [20] alwaer die tot een eeuwighe memorie bewaert werden¹⁾.

Sy comen tot Jacatra aen.

2) Als dan de onse, soo wy boven gheseyt hebben, Bantam verlaten [22] hebbende ende haere anckersghelichtnaer Jacatram eenander Coopstad [22] van Java, hare streke genomen hadden, so hebben zy teghen den avont ontrent den derthiensten Novembris de stad van verre ghesien, ende met eenen een groote menichte van visschers Paraos door de riviere, die voorby de stad passeert over en weder vaerende. Des anderen daeghs, welck den veerthienden Novembris was, zijn seer vele Paraos ende schuyten wt de stad aen boort ghecomen, met victualie ende verscheyden vruchten wel versien. Onder ander is oock den Sabandar van de stad ghecomen, een man, soo 't scheen seer beleeft ende die de Portegijsche tale wel conde. Dese is by de Overste van de schepen ghecomen, ende heeft se in Portegijs seer

1) Verg. o. a. Tiele. Bijdr. T. L. en V. 1881 Dl V, 2de stuk, p. 212-214. (De twee daarin genoemde Hollandsche schepen, die volgens te Goa ontvangen tijding van Mozambique op weg schenen naar Soenda, waren drie Engelsche onder Benjamin Wood, in het najaar van 1596 uitgevaren, die in juli 1597 Mozambique gepasseerd waren en nimmer terugkeerden. Hakluyt ed. 1902 Dl IX p. XLIV vlg.); als ook Colenbrander. Het Reisverhaal van Jacob van Neck. Bijdr. en Med. Hist. gen. Utrecht, Dl xx1, overdruk p. 48 vlg.

2) De beschrijving van Java is weggelaten.

heerlic gegroet. Ende heeft t' volc gheseyt, dat haeren Coninck door haer geruchte beweecht alle dinghen soude versorghen, die hy merken soude dat zy van noode souden hebben.

Daerom t' zy dat zy victualie oft eenighe andere saecke van doene hadden, dat zy alles zonder twyffelen eysschen souden. Presenteerde oock in de schepen in gijsselinghe te blyven, terwijlde de onse aen lant souden gaen, om specerijen ende andere dinghen, die zy van noode hadden te coopen. Maer de onse dit excuserende, deden haren weerd van Bantam¹⁾, die haer dusverre vergeselschap hadde, met twee van de voornaemste bootgesellen den Sabandar nae de stadt weder gelyden, ende met hem gaen. Dewelcke ten huuse van den Sabandar vriendelick ende mildelick onthaelt zijnde, teghen den avont nae de schepen weder ghekeert zijn ende hebben verhaelt, dat behalven de victualie daer niet anders en was te becomen. Ende dat den Coninck, die doen buyten de stadt om zijn plaisier in een seker plaetse daer hy getrocken was, by den Sabandar van de comste der schepen verwitticht was. Na twee daghen is de Coninck selve aen boort ghecomen, om de Overste te begroeten ende de Vlote te sien. In zijn gheselschap waren de voornaemste mannen van den Adel; welcke alle de Comisen heerlick ter maeltijt ghenoodt hebben; ende terstont als zy de schepen, toerustinghen ende gheschut genoeg besien hadden, hebben zyse vriendelic laten gaen. De Coninck oock int besonder met geschenken vereert, beloofde insgelijcx alle diensten van vriendschap, ende betoonde met vele teecken, hoe seer dat hy tot de onse gheaffectionneert was, soo wel met zijne ghebeerden ende gelaet als met den oogen. Maer de onse, als zy haer van nootwendighe dinghen ghenoech versien hadden niet langher daer vertoevende, zijn t' seyl ghegaen. Als zy nauwelicx een half mijle gheseylt hadden, is 't schip Amsterdam met staende seylen op een clip gheseylt, die soo steyl was dat met het Ancker te lichten van de boech t' schip achter wt deynsde van de Klip, ende hebben alsoo haer reys vervoordert²⁾.

Daerna de Schippers ende Comisen byeen versamelt zijnde, so heeft men begonnen te spreken van de reyse te volvoeren. Meest aller Comisen stemme streckte hier toe, dat men naer de Molucken varen soude, waer tegen haer de Schippers stelden, dewelcke met vele redenen rieden, dat men weder nae huys soude keeren. Ende terwijl dese dinghen gheschieden ende dat zy al soetkens by de Custen van

1) Neen, den zwager van Lak Moei, hun huisheer. Zie o.a. Dl. II p. 312. noot 2.

2) P.p. 183 : ut navis jacta una ex anchoris, postica sui parte ob pondus in mare relabretur : quamvis rimas agere ac laborare ex-inde paulatim caeperit.

Java seylen, hebben zy teghen den derden Decembris eyndelinghe voor Tuba ende Cydaia haer anckers wtgheworpen. De inwoonders zijn daer terstont ghecomen, hebben haere coopmanschappen aengeboden, Noten Muscaten, Naghelen ende andere specerijen. Ten lesten is den Sabandar oock t' sloop gecomen, ende de Overste begroet hebbende, heeft haer eenen vogel Eme geschoncken, Seyde mede dat den Coninck groote begheerte hadde om de schepen ende Vlote te comen besien. De Voghel die ick gheseyt hebben, is voornamelic den Schipper Schellingh vereert, ende is daerna levende tot Amsterdam, ghelijck ick ooc boven aangewesen hebbe, gebracht, alwaer als hij vele maenden voor gheldt te sien hadde gheweest, is hij eyndelinghe in de macht des seer doorluchtigen Heeren Georg Everard Grave van Solms, loflicker ghedachtenisse, ghecomen, die denselven langhe in den Haghe gehouden heeft. Daerna is hy den seer Eerweerdighen ende Doorluchtighen Prince Ernst, Ceurvorst van Ceulen ghepresenteert gheweest; dese heeft dien eyndelinghe den seer onverwinnelicken Keyser Rudolpho, den tweeden van dien naem gheschoncken. Hier en tusschen hadden deselve seer doorluchtighe Grave het contrefeytsel van desen Voghel naer het leven by hem behouden. Welck daerna den seer vermaerden man Carolus Clusius van de seer doorluchtighe Vrouwe Sabina van Egmont, des overledens Graves weduwe, gheleent hebbende, heeft denselve in cleynder forme afghemaelt in zijne Exoticis ghestelt. Dese Voghel was, als hy met opgherechten halse ginck vier voeten ende ettelicke duymen hooghe; swart van couleur. Het voorste van zijnen hals bynae vier duymen beneden den beck, hadde hangende twee quabben den parkement gelijc als baerdekens, twee duymen lanc, van roodt vermilioen couleur. Het achterste deel van den hals insghelijcx sonder pluymen was van het hoofd af na de lengde van roode vermilioen verwe, ten anderen een deel van denselven sach men met ettelicke roode pluymkens, onder dewelcke eenighe swarte ghemengt waeren, bedect. Ende hoewel hy niet weynighe teekenen en hadde met den Voghel Struys gemeyne, als een cleyne hoofd ende bynae caluwe¹⁾ ende dat hy sonder onderscheyt inslickte al wat hem voorgeworpen werdt; hierinne verschilde hy nochtans, dat hy gheen ghesplitte voeten en hadde, maer dry teenen hebbende. De Schippers seyden daerenboven voor de waerheyt, dat hy gloeyende colen ende andere vierighe dinghen sonder letsel in slickte. Welck ick nochtans sie van Clusius, die een

1) Kaal. Verg. Dl. II p. 175, 176.

neerstighe historie van desen Voghel beschreven heeft, naerghelaten te zijn.

Lib I
Exotic.
cap. 3.

De onsedan van den Sabandar verstaen hebbende dat den Coninc dit sonderlinghe begheerde, dat hy soude moghen in de schepen comen ende die besien ende met de Capiteynen van de schepen spreken, soo heeft Varhel onder andere gheandwoordt, dat zy hem dat toelieten. Waerom ooc ende voornaemelick het t' schip Amsterdam zijn vlagghen tot triomph heeft laten wayen, ende haer gheheel gheschick om den Coninck heerlick te onthalen. Maer als nu aldus de vlagghen waeyden, soo heeft de Coninck aen de Schepen ghesonden te vraghen wat dat beduydde, want dat hy verstaen hadde als zy de de Stadt Bantam beschoten ende het Trompet geslagen werdt, het-selve gheschiedt was. Waerop de onse andtwoorden dattet gheschiede tot des Conincks eere, nae haeres landts wijze, die zy sochten weerdichlic te ontfangen ende met alle schuldige plicht aen haer te verplichten. Daer is ooc gecomen een Portegijs¹⁾ van degene, die zy gemeynelic Renegados noemen, ende dese als bevonden werdt vele te beloven ende met twijffelachtighe ende schoone woorden de onse te flatteren, ende niet en wilde in de schepen blijven, als de andere van landt quamen, verscheyden mael ghebeden zijnde, soo lieten haer de onse niet sonder oorsake voorstaen, dat hy van die van Bantam wtghemaect was. Ende alsoo zijn die van Cydaia met barcken ende vele Joncken vol volcx, teghen den middach by de schepen van de onse onder den decmantel van vriendschap ghecomen. De principaelste van haer zijn naer het Schip Amsterdam ghevaren. De andere zijn getrocken naer de Pinas. De Comis Varhel ende Schellinger, die over het schip Amsterdam ghestelt waren, meynende dat den Coninc daer was, hebben boven op 't schip ende aen den inganck deghene die aenquamen verwacht. Ende opdat de Javanen het voorghenomen schelmstuck te bequamelicker mochten wtvoeren, hadden zy een Canassan met Foelie ende Naghelen medeghebracht, opdat, terwijl de bootsgesellen besich souden zijn, die wt de Jonck in de schepen over te halen, zy die ghescheyden ende besich zijnde te lichtelicker souden aentasten. Ghelijck het oock ghebeurt is. Want de voornaemste van de Edelluyden, onder dewelcke de onse meynden, dat den Coninc zijn soude, en waeren nauwelicx met haer ghevolgh t' schepe ghecomen, oft zy en trocken terstont haer gheweyr wt, ende quetsender doodelick bynae op eenen oogenblic twaelf, ende onder dese

De onse
van die van
Cydaia om-
ringht krij-
ghen neder-
laghe.

1) Verg. DI II p. 315, noot 4. Zie Inleiding (Over het buitrecht).
Houtman, III.

de mannen van grootsten aensien. Varhel, wien het toequam den Coninck te ontfangen, terwijl hy een Edelman, die hy meynde den Coninck te zijn, heerlick ontfangt, wordt van den Sabandar, die hem naest stondt, doot ghesteken.

Den Schipper Schellinger, een wonde ontfangen hebbende, liep om geweyr, maer doodelic gequetst, is nedergefallen. Twee van de Adalborsten, hoewel dat zy gewont waeren, hebben haer dapper gheweyrt, ende een van haer, een sweert ghenomen hebbende, doorstac den Sabandar die noch besich was met andere te moorden. Want den Stierman¹⁾ hingen de darmen op zijn schoenen, ende dese wonde hadde hem deselve Sabandar ghegeven. Daer en tusschen die binnen int schip waren door het rumoer opgeweekt zijnde, hebbende Javanen met Spiessen, Boomen, Braetspeten ende sabels omgebracht ende afgesmeten. Ende daernae hebben zy met een steenstuck ruymte ghemaect, dat de Javanen over boort moesten, in welcke vlucht vele omquamen. Die na de Pinas gevaren waren, merckende de wtcomste van hare medegesellen, zijn met groote vrees afgetrocken, niet dervende haren aenslach volbrengen, waertoe seer hielp de dapperheit van de onse wt de schepen in de sloepen vallende, ende van alle zijden om hare medegesellen te helpen t' samen loopende. Van de groote schepen heeft t' schip Hollandia zijn tou laten slippen also den wint uyt der zee begon, ende seyde Amsterdam aen zijn zijde om assistentie te doen. De andere Javanen, die van de strant de wtcomste noch verwachten, als zy mercten, dat het schip Hollandia naerder het lant quam drijven, hebben begost met Paraos voorder wt te comen, meynende dat de overwinninge aen hare zijde was. Maer dese door de sloepen van de onse ende het groot geschut van de schepen aengetast zijnde, hebben moeten terugge keeren ende de vlucht nemen. Alhoewel niet weynige van deselve omgecomen ende vele menschen int water verdroncken zijn, behalven degene, die haer van selfs int water geworpen hebben. Want van die van t' Eylant zijnder boven de 150 gebleven.

T' schip Amsterdam hadde 12 doode²⁾, 2 gequetste ende 13 onbeschadicht. Onder degene, die ick geseyt hebbe dat vermoort waren, zijn geweest 2 jongelingen, van dewelcke zy den eenen voornamelic naer zijn doot noch ettelicke wonden gegeven hadden, gelijk ooc eenige andere, so dat men hierwt afnemen can, dat dit

1) Jacob Dircksz, zie Dl. I. p. 171.

2) Zie de lijst der dooden Dl II p. 317. De geheele bemanning der Amsterdam was dus met inbegrip van den mede omgekomen Malabaar slechts 27 man.

volc van wtnemende wreetheyt is, want zij tegen de doode haer wreetheyt getoont hebben. Wt degene, die de onse levende behielden, hebben zy duydelic vernomen, dat door de aenslagen van de Portegijsen ende van die van Bantam alle dese dingen gepractiseert waren, ende dat de Joncke met de Noten Muscaten, met opset daertoe van Bantam gesonden was, om de onse te lichter aen te locken, ende te dier plaetsen te doen vertoeven. De Comisen Houtman ende Karel, naedat dese moort gheschiedt was aen boort comende, siende dit droevich spectacel, beclaechden seer het ongeval haer overgecomen. Maer also met weenen ende clagen niet te voorderen was, over de verslagene order stellende ende in dit schip wt Mauritio ende Hollandia ettelicke bootsgesellen gestelt hebbende, zijn van daer ghescheyden loopende na 't Eylant Madura, alwaer zij den 7 Decembris gecomen zijn. Niet lange daer geweest zijnde, zijn eenige van het Eylant, onder dewelcke des Conincx Tolck was, met Paraos aengecomen, ende hebben haer soot scheen, vriendelic willecome geheeten, ende van hares Conincx wege seer gegroet, ende eenige cleyne presenten versoeckende, hebben gevraecht of den Coninc aen boort mochte comen, om de schepen ende de Capiteynen te besien ende te begroeten. Waerop geantwoort werdt, dat hy dat wel mochte doen, als hy niet stercker als met 5 of ses mannen quame; gemerckt zy de ongetrouwicheyt van die van Cydaia noch in verscher geheugenisse hadden. T'sanderdaegs is deselve Tolc vroeck wederom gecomen aen t' schip Amsterdam ende in de kajuyt gecomen zijnde, vraechde of zy wel tevreden waren; de onse antwoorden ja, ende vraechden oft de geschencken die zy s'daechs te vooren hem gesonden hadden, van dancke ende aengename geweest waren. Ende terwijl dit aen wederzijden verhaelt wordt, is de gequetste Stuerman om leegh in de kajuyt gecomen met een opsteker in de hant, meynende den Tolc te doorsteken, ten waer dat de Comis Karel belet hadde ende hem bestraft, dat hy aen eenen Indiaen soeckende wrake te nemen hem selve door de vermoeytheyt, die hy hem selven aen dede, doodde, gemerct hy noch niet genesen en was. Ende also den Stierman beleefdelic neder geset hebbende, hebben den Tolck datelick wech geschickt. Ende terwijl zy hier mede doende zijn, sien zy van vers behalven de Paraos een groote barc van lant comen, wel met 100 menschen. Derhalven hebben zy hem belast, dat hy den Coninc ernstelic waerschouwen soude, dat hy soo sterc aen boort niet comen soude, ende insonderheyt aen dit schip, daer hy nu wtginc, maer na Mauritius oft Hollandia varen soude. Met dese antwoorde is dese

T'Eylant
Madura.

rampsalige gevaren na des Conincx barc, maer heeft of zijn bootschap niet wel gedaan, of zijn seggen is van den Coninc ende de andere niet gheacht gheweest.

Wandt zy voeren niet teghenstaende recht op 't schip Amsterdam. Ende Houtman was nu met de zijne in zijn Jacht gegaen; ende Carel maecte hem ghereet om nae zijn schip te varen. Maer merckende, dat het scheepsvolck raesde ende claechde, dat men haer wederom op het lijf wilde ende met eenen verlaten werden, heeft de zijne wt de sloepe wedergeroepen, Houtman bestraffende, omdat hy wel wiste, dat men dit schip byna ontbloot van volc geenssins en behoorde te verlaten. Maer die Stierman, die ick vlus geseyt hebbe, niettegenstaende dat hy in den buyc sorgelic gequetst was, verstaende dat zy het schip naderden, spranc weder wt zijn kajuyt, ende nam een musket in de vuyst, ende souder in geschoten hebben, ten waer dat den Comis hem dit belet ende het Musket ontgenomen hadde¹⁾. Terwijl dit gheschiede, ende dat die van Madura noch al even vast aenquammen, so is op haer nu naeby zijnde een stuck gheschuts sonder het weten van de Comisen afgheschoten gheweest, ende een groote nederlaghe gheschiedt. Want zy zijn meest alle omghebracht, die in de Parao waeren, de bootghesellen voornamelick woedende, dewelcke riepen wy willen gheerne sterven, als men ons eerst laet wreken de moordt aen ons ghedaen. Wt deghene, die zy levende ghevanghen hadden, hebben zy verstaen, dat soo zy middel ghesien hadden, soudent' schip overvallen hebben, ende anders om wat te coopen oft alleen om haer plaisier ghecome. Onder de doode was voornaemelic de Coninck ende den Cheriffa, een Mahometaens Overste. Onder de ghevanghen was de Sone van den Coninck out ontrent 8 jaer, fraey van lijf ende leden; oock seer verstandich, dewelcke oock voor de reste van zijne medeghesellen badt, ende heeft ze allen vry ghemaeckt. Want naedat zy wat ghegeten hadden, zijn zy terstont nae landt ghesonden²⁾. Hiernaë is het Collegie over dese gantsche saecke vergadert gheweest, ende is goet ghevonden, dat men dese daet van het volck, hoewel dat se wreedt was, dissimuleren soude ende allenskens de ghemoeden van een yeder versoeten, die doen noch verbittert waeren.

Welcke dinghen ghedaen zijnde, alsnu bynae de begheerte van alle de Comisen was te varen nae de Molucken oft nae het Eylant

1) Let op de rol van Jan Jansz Kaerel, die wel door niemand anders dan door hem zelve zoo beschreven zou zijn.

2) Verg. DI I p. 172-174. DI II p. 50-51 en 318-319.

Banda, welke ontrent twee hondert mijlen van daer Oostwaert aen ghelegen was; soo hebben haer nochtans de Schippers ende Stuerlyuden, wtghenomen eenen die het met de Comisen hielt, hiertegen geset. De Schippers stelden seer voort niet alleen de onbequaemheyt der schepen, maer oock het cleyn getal van bootsgesellen ende van Schiptimmerlyuden, datter naemelick niet meer als eenen Schiptimmerman in de heele Vlote overghebleven was, daer bynae een yeder schip vier van doen hadde. Een van de groote schepen met de Pinas verscheyden van de andere te laten varen en docht den Schippers oock niet gheraden, hoewel dat oock sommige van de Comisen hier toe wel verstonden. Ende terwijl zy aldus onder malcanderen twistende zijn, soo is met de stemmen van alle eyndelinghe besloten geweest, dat het schip Amsterdam, welck nu door dien stoot ende ghevaer, waarvan hier boven gheseyt is, seer leck gheworden was, alsoo dat men geduerichlick pompen moest, ende datter Schippers ende bootsgesellen om vier schepen te stieren ende te houden ontbraken, soo is besloten, segghe ick, gheweest dat men 't soude verbranden. Derhalven zijn eerst van al de Saexkens met ghelde, van dewelcke datter een en veertich waren, ten deele in Hollandiam, ten deele in Mauritium overghebracht gheweest; elck houdende 200 Realen van achten. Ende alsoo is Amsterdam, daernae wtgedragen zijnde, datter noch inne was als proviande ende alle toerustinghen, verbrandt gheweest. Eerdathet vyer daerin ghesteken werdt, is Molenaer met een haestige doot ghestorven¹⁾. Hy hadde wel toeghestaen voor zijn overlijden, dat men met een schip nae de Molucken varen soude, maer met dese conditie, dat men hem een schrift onderteeckent soude gheven, dat hy altijd, om redenen ten deele boven verhaelt, het contrarie, dat is na huys te trecken, gantschelick gheraden hadde. Sijn doot, om datse onvoorsien was ende hem soo subijtelick naedat hy nae ghewoonte zijn noenmael ghenomen hadde, aenghetast hadde, heeft vele doen nadencken ghegeven dat hy vergeven was. Want so haest als hem de sieckte aenquam noch aen tafelsittende, heeft een stuck van een Note Muscate genomen met eenen een dronck waters eysschende. Ghedroncken hebbende, seyde dat hy groote pijn aen zijn herte hadde, ende dat hy die ghemeynt hadde met water te verdrijven. Derhalven is hy terstont van de tafel in de gaelderije, die op het achterste van het schip was, ghegaen, seer deerlick claghende ende kermende. Ende niet langhe gheclaecht

Oneenicheyt
tussen de
Comisen
ende de
Schippers.

T'schip
Amsterdam
verbrandt.
De haestige
doot van
Molenaer.

1) Verg. over het weggelaten aandoen van Bawean en het in deze dagen gebeurde, o.a. den dood van Muelenaer op 25 December, de noten op DI II p. 320-328.

hebbende, ghevoelende dat den eynt zijnes levens daer was, hem beghevende tot sterven, heeft alle de omstanders gebeden, dat zij 't hem souden vergeven, soo hy yemant misdaen hadde; daerby voeghende, dat hy God menichmael om wtstel gebeden hadde, t'welck hy my vergunt heeft; dat hy nu maer om 24 uren en badt; dat hy altijd het beste van de Compaignie ghesocht hadde, ende eer hy den lesten adem, die hy nu met een highende herte ende met een vermoeyt lichaem haelde, Gode overgaf, dat hy seer badt by de gheheughenisse van hem, by al hetghene dat zy lief ende weerd hadden, dat zy de sake met den Comis Karel ghecommuniqueert hebbende, met malcanderen eendrachtich nae huys seylen souden. Ende also zijn pijn aen t' hert vermeerderde, is haestelick ghestorven tot schade ende rouwe van de Compaignie, voornamelick van deghene, die desen man best kenden. Want hy was een seer cloec ende verstandich man; ende seer bemint van alle de bootsghesellen ende Collegen, van wegghen zijne wtnemende vriendelicheynt ende sachtsinnicheyt.

Alleenelick hadde hy twist teghen Boningh gehadt, welck hem gemeyne met de andere Comisen was; ghelijck Houtman met hem oft veel eer hy met Houtman niet in alles eens en was. Het lichaem, eer de wtvaart ghehouden werdt, is bloot op een verheven plaetse voor een yeders ghesichte gheleydt gheweest, ende is bevonden, dat het aen den hals ende navel¹⁾ wtermaten blauw was, waerover eenige seyden dat hy vergeven was. Waerdoor oock een groote beroerte opgeresen is onder die van de Vlote, van dewelcke sommige Boningh, andere Houtman suspecteerden. Maer op bloote suspicien conde men niet doen. Daerna is onder de Overste geraemt gheweest, waerby oock de andere van den Scheepsraet waren, wie in Molenaers plaetse ghestelt soude werden; ende de brieven van successie gheopent zijnde, is bevonden gheweest, dat alle de ghenoomde overleden waeren. Derhalven hebben zy den Schipper van 't Jacht²⁾ tot Schipper van Mauritius ghecoren, de bootsghesellen dit weygerende, die liever eenen anderen hadden gehadt.

Aldus verloren hebbende ende dat in so corter tijt, byna de voornaemste Schippers ende Comisen van de heele Vlote, Varhel, Schellingher ende Molenaer, riepen meest alle, oock degene die te vooren t' contrarie gheraden hadden, met ghemeyne stemme, datter meer als tijt was naer huys te seylen. Derhalven langs de Custen van Java

1) P.p. 187: abdomen.

2) Hendrick Jansz.

varende, hebben zij in de Straet van Pallabuan¹⁾ teghenover het Straet van
Pallabuan. Eylandt Bali, door t' gheweldt der winden ende de hefticheydt van den stroom moeten invaren. Hier hebben zy vernomen van de inwoonderen dat Pallabuan van den Coninck van Passaruan, om de oorsake hier vooren van ons cortelick verhaelt,²⁾ belegert was. Want ghemerckt dat de Coninc van Passaruan de seckte van Mahomet toegedaen was, heeft hy den Coninck van Pallabuan, die het Heydendom volchde, (wiens dochter oock, soo gheseyt is, ghetrouwt hadde ende ghedoot deselve Coninck van Passaruan om het Heydendom, by hetwelcke zy blijven wilde) tot de Mahometische Religie met gheweldt willen brenghen. Hier en tusschen hadde den Coninck van het Eylandt Bali den Coninck van Pallabuan assistentie gesonden om destadt te ontsetten, als die de Religie van Mahomet insgelicx tegenstont; maer de Velt-Overste ghedoot ende het volck wedergecomen zijnde, was niet met allen wtgerecht; nochtans de Coninck van Bali rustede de zijne wederom toe, vele Paraos daerby doende, welcke de onse oock van verre aen de Custe van Bali in eenen inham ghereet saghen ligghen. Dese ende andere dinghen verstonden de onse van de visschers ende inwoonders van dese Strate. Maer oock de Coninck van Pallabuan selve, hoewel hy seer nauwe belegert was, hadde des nachts een Edelman heymelick wt de stadt ghesonden, dewelcke tot de schepen van de onse behouden comende, haer de ghestaltenisse ende oorsaken van de belegheringhe vertelde. Seyde oock dat den Coninck leedt was, dat zy in die conjuncture des tijts daer waren ghecomen, in dewelcke hy haer niet en conde tracteren na zijn goeder-tierentheydt. Sy verstonden daer en boven dat den Vader van desen Coninc noch leefde, die seer oudt was, ende hem oock te lande was onthoudende, ende dewijle deselve Edelman vermaende van een schip in forme als de onse, dat aldaer over thien jaren gheweest was, presumeerden de onse, dat het Candisch geweest was, ende dat dese oude Coninck deselve is gheweest, die Candisch schrijft over 150 jaren doen oudt gheweest te zijn.

Pallabuan dan voorby gevaren zijnde, liepen langhs Bali soeckende Het Eylant
Bali. een bequame plaetse om waeter te halen. Ende op die plaetse hebben zy met groote neersticheydt haer van water, hout ende victualie voorsien, hoewel zy teghen de winden, ende het tijde der zee, hetwelck in die Straete seer heftich is, seer gheworstelt hebben, eerdatt zy alle

1 Balambangan.

2) Het bekende verhaal in het weggelaten gedeelte der beschrijving van Java. Verg. Dl I p. 187, Dl II p. 54, p. 338-340.

denselven inham hebben connen beseylen. Dese Straet ende gheheele lantstreke, hebben de onse om de groote overvloedicheyt van alle dingen *Cleyn Hollant* ghenoomt; anders noemen zij 't ghemeynelick *De schoone Baye.* ¹⁾

Cleyn Hol-
lant.

Den 24 Februarij int jaer 1597 water ghehaelt hebbende in de schepen ende provisie ghedaen, den Scheepsraedt vergadert zijnde, is wederom van na de Molucken te varen voorghestelt gheweest. Maer alsoo de Schippers haer als te voren hier tegen stelden, ende seyden dat sy nae huys zeylen souden, de Comisen Carel ende Houtman hebben gheprotesteert ende laten beschrijven, dat sulcx tegen haren danck geschiede. Ende alsoo vriendelick ende trouwelick by die van Bali getraceert zijnde, ende haer afscheydt ghenomen hebbende, zijn sy den derden Martij int voornoemde Jaer t' zeyl ghegaen, latende in het Eylandt twee van hare Soldaten,²⁾ die haer van selfs versteken hadden, opdat sy daergherust onder de Heydenen wonen souden, van dewelcke ick verstaer, dat de eenen nae twee jaeren in zijn Vaderlandt tot Amsterdam behouden ende gesont weder ghecomen, ende noch aldaer in het leven is.

Eylandt van
S. Helena.

Naedat sy t' zeyl ghegaen waren, namelick van den derden Martij tot den vijfentwintichsten May hebben zy niet sonder seer groote perijckelen endeswaricheden gheduerichlick ghevaren, van de welcke nochtans sy hoopten in 't Eylandt van S. Helena daer sy voorgenomen hadden te landen om verlichtinge te becomen. Want dit Eylandt is als door Godes raet aen die seer groote Zee tot ghebruyck der Zeevarende lieden geleght, abundant van fonteynen, Geyten ende andere soorten van beesten, ende vruchten der aerden. Daer en woont niemant op, omdat by edict des Conincx van Spaengien verboden is, dat niemant aldaer en woone. De Portegijsen pleghen nochtans naer Indien reysende haere siecken hier uyt te setten, die sy daer nae weder comende gesont vindende ende met haer voeren. Het heeft een seer bequame haven, oft veeleer een reede, waervan niet verre en staet een Capelleken ende sekere garlderijen³⁾. Het heele lant is vol van seer hooghe berghen, in dewelcke ontallicke cudden van wilde Geyten loopen. De valeyen hebben lieffelicke waterkens ende fonteynen, beplant met alderley soorten van boomen, soowel aldaer gewassen,

1) De nu volgende beschrijving van Bali is weggelaten.

2) P. p. 190: ex militarium sodalitia duobus. De adelborst Emanuel van Rodenburg en de kuiper Jacob Claesz. Verg. DI II, p. 359, noot 3 en p. 360, noot I.

3) P. p. 190: à quo non procul facellum et pergulae quaedam in usum aegrotantium.

als van elders ghebracht. De locht is seer gesont; de visscherije is soo overvloedich, dat se oock alleene een seer groote menichte van menschen soude connen voeden. Daerna, welck het voornaemste is, de ververschingh van Water soo bequaem, dat men nauwelicx bequamer soude moghen wenschen. Hier zijn sy dan nae toe ghevaren, remedien soeckende voor de swaricheden, met dewelcke sy beladen waren. Maer terwijl sy te samen varen, in de middernacht worden sy van den anderen gescheyden. Ende Hollandia alleene naby de reede van het Eylant comende, heeft daer 3 groote Portugaelsche Craken gheanckert sien liggen.

Welck de Bootsgesellen merckende ende dat sy van het ververschen ende van Provisie in te nemen, hetwelck sy gehoopt hadden, berooft waren, begeerden alle hoewel sy allene waren, een van deselve Craken de anckertouwen af te houwen, ende ter Zeewaert in te voeren. Maer de Comisen ende Schippers prijsende den goeden wille der Bootsgesellen, hebben verthoont, dat het een twijfelachtige ende perijckeleuse sake is om aen te gaen, ende dat haer sulcx niet belast en was, maer alleene gheoorloft als sy aengetast werden haer selven ende het hare te beschermen. Ende hoewel het Bootsvolck hierteghen stelde het bedroch ende de schelmstukken der Portegijsen van Bantam door dewelcke sy bynae gantsch t' onder waren ghebracht gheweest, de Comisen nochtans, de Portegijsen verlatende, hebben haer weder ter Zee begheven, alwaer zy nae ettelicke daghen¹⁾ Mauritius met de Jacht ontmoetet hebben, wt dewelcke sy vernomen hebben, dat alles behouden was. Ende alsoo van dier tijt af de windt mede hebbende, alle de Zeeën met een ghedurighe vaert gepasseert zijnde, zijn den 13 Augusti in Hollandt weder ghecome, niet meer als een van de Vlote van sieckte al den tijt van de wedercompste ghestorven zijnde.

Maer Hollandia, het grootste Schip van al²⁾, dewijle het seer weynich Bootsvolck hadde, door groot gheweldt van storm onderdruct, de Anckertouwen en vele toerustingen verloren hebbende oft ghebroken, ende den grooten Mast oock afghekerft, heeft met seer groote swaricheyt ettelicke daghen na de andere de Haven van Texel connen crijghen, de gantsche reyse in neghen ende twintich maenden volbracht hebbende.

Van alle die van huys ghegaen waren, namelick twee hondert vijftich³⁾, zijnder alleene tnegentich ghetelt gheweest, die weder gheco-

1) Verg. DI II, p. 376 noot 1.

2) Hollandia vero navium maxima. 3) Lees: 249.

men ende overghebleven zijn, de andere oft door sieckte oft door het sweert soo te voren verhaelt is, wt den leven ghenomen zijnde. Sy hadden met haer ghebracht wt het Eylant Madagascar twee jonghe mannen ende daerenboven andere twee Samatranen met eenen Chinees, een man van volcomen ouderdom Abdol ghenoe¹). Van welcke de jonghe de Nederlantsche tale gheleert hebbende, de onse terstont nut zijn geweest. De Chinees heeft hem oock wel gequeten. Ende hoewel dese reyse de heele compaignie niet seer profijlich en is gheweest, eensdeels om de langduerige ende veelderley costen, [237] eensdeels om ettelicke ontfanghen schaden, soo heeft zy nochtans vele menschen herte ende moet ghegheven, dat zy niet alleen na het groote Java, maer ooc tot andere custen alsdoen noch onbekent, vloten wtgesonden hebben, sodat het naest volgende jaer boven de 30 groote schepen, van alle dinghen wel voorsien, wt de havenen van Hollant ende Zeelant na Oost ende West-Indien ende andere seer verre gheleghen Eylanden van de nieuwe werelt wtghesonden zijn geweest.

1) Verg. Dl II, p. 361, noot 2.

VII

Over het Buitrecht

(Vertaling uit Hugonis Grotii de Jure praedae commentarius
ed. H. G. Hamaker. Den Haag, 1868)

Ober het Vuitrecht

HOOFDSTUK XI. DL. II.

Art. 1. Laster der Portugeezen tegen de Hollanders.

Art. 2. Vijandendoorde Portugeezen op de Hollanders afgezonden.

Art. 3. Bedrog en trouweloosheid der Portugeezen tegen de Hollanders.

Art. 4. De oorlog door de Portugeezen tegen de Hollanders begonnen.

I. In den beginne dan, toen aan den eenen kant het Hollandsche volkskarakter aan de Indische volkeren, en aan den anderen de Indische taal aan de Nederlanders nog onbekend was, scheen terecht niets gemakkelijker dan door lastertaal den Hollanders den toegang tot het Oosten te versperren; en ofschoon deze lastertaal, ik zeg niet eens aan de waarheid, maar zelfs aan elken schijn van waarheid vreemd was, kon zij toch geloof vinden bij de onwetende lieden, die na de komst van de Portugeezen in die streken, niet zonder reden bevreemd en wantrouwend waren. Niets was immers gemakkelijker dan alle Europeanen zonder onderscheid in een slecht daglicht te stellen bij menschen, die van zoovele misdaden toeschouwers en slachtoffers waren geweest. De Portugeezen, die hierbij te veiliger konden liegen voordat men door ondervinding geleerd had, verkondigden en verbreidden onder alle koningen en koninkrijken het bericht, dat er zee-roovers gekomen waren, die op zee leefden, in roof hun bestaan vonden en nergens vreedzame woonplaatsen hadden. Als bewijsvoerden zij aan, dat hun uiterlijk zoo eenvoudig was, en dat hun geheele uitrusting slechts bestond uit wapens en gereedschappen. Want de Portugeezen spreiden, omdat schijn veel indruk maakt op barbaarsche volken en uit aangeboren trots, weelde in kleeding en voorwerpen van dagelijksch gebruik ten toon; aan hun wapenen besteden zij, evenals onbeschaafde volken, minder zorg.

Toen dadelijk bij aankomst dit alles onjuist bleek, werden andere praatjes rondgestrooid. En wel dat zij Engelschen waren, trouweloze en roofzuchtigelieden met het slechtste karakter, dat op de aarde gevonden wordt. En opdat de haat te feller zou worden bij de Indiërs

(de kustbewoners zijn onder Arabische vorsten voor het grootste gedeelte tot het Mohammedanisme overgegaan) dichtten zij de zeden, die de Chineezzen het meest bij hen verdacht maken, toe aan menschen van geheel anderen aard. Zij zeiden dat deze behoorden tot een volk zonder eerbied voor eenige godheid, dat zich om godsdienst, noch om wetten bekommerde. Hun rijkdom, door misdaad verkregen, zouden zij op even schandelijke wijze verkwisten, verslaafd als zij waren aan dronkenschap, een in die streken niet geringe smaad. Daarbij werd de beschuldiging gevoegd, ook voor die volken een afschuwelijke en voor de Hollanders iets ongehoords, dat zij zich overgaven aan onnatuurlijken wellust, waarvoor als bewijs werd aangehaald, dat zij geen vrouwen met zich medebrachten, zooals de Portugeezzen gewoon waren; daaruit volgde, dat de Hollanders onder elkander niets ongeoorloofd achtten. Toen deze laster bij eigen aanschouwing onjuist bleek, werd wat anders rondgestrooid, namelijk dat op de kust van waar zij kwamen zeer machtige vloten waren, en dat onder het mom van handeldrijven geen andere bedoeling voorzat, dan om in de toekomst, nadat zij het land verkend hadden, de inboorlingen te verdrijven en er hun eigen gezag te vestigen. Dit zouden binnen kort vorsten en volken ondervinden, als zij niet bij tijds de hulp der Portugeezzen als bondgenooten inriepen. Dit alles is aan het licht gekomen, zoowel door brieven, die onderschept of vertoond zijn, als door het getuigenis van bedrogen volkeren en vorsten.

Anno 1596.

Dit is het, wat bij de eerste komst der Nederlanders in de streken (er waren 4 schepen, elk onder een Kapitein) de Portugeezzen Francisco de Marez, Batalha en Pessoa aan Radja Demak, dien de Portugeezzen oppervorst van Java noemen, en aan den Koning van Demak ¹⁾ te verstaan gaven. En eveneens aan die van Bantam zelf, welke het eerst van allen met de Nederlanders een verdrag sloten; want daar loerden zij op alle gelegenheden om hen in verdenking te brengen. Als door de vermoeyenis der lange reis en het ongewone klimaat een gedeelte der zeelieden gestorven was, vertelden zij, dat deze in gevechten gedood waren, terwijl zij hun zeerooversbedrijf uitoefenden. Als met koopen gewacht werd, in verband met de tijdsomstandigheden, kon er geen andere reden bestaan, dan dat zij gekomen waren om te rooven en gunstige gelegenheid wilden waarnemen. Met hetzelfde doel zijn Portugeezzen gezonden naar alle havens van Java; Pessoa naar Sūdajoe en Toeban, Batalha naar Panaroekan en ande-

p. 177.

1) Hier is een vergissing. Rasadauma en rex Dammae is dezelfde persoon, de verdreven vorst te Bantam aangetroffen.

ren naar Djapara, Djacatra en Tandjoengdjawa¹⁾, om de Hollanders in kwaad gerucht te brengen, en door omkoopning haat tegen hen te wekken. En niet tevreden slechts aan eene zijde te bedriegen door dit aan de Javanen over de Hollanders op den mouw te spelden, hielden zij niet op de Hollanders op hun beurt (immers de gelegenheid stond voor hen open, ja zelfs hielden zij gemeenschappelijke maaltijden) van den handel af te schrikken door hen te wijzen op de trouweloosheid der Javaansche volkeren.

Toen men van Java teruggekeerd was (de kooplieden toch hebben geen verdere pogingen gedaan, voordat bericht omtrent de eerste was ontvangen) besloot men naar Taprobane, dat nu Sumatra heet, een van ouds beroemd eiland te gaan; er werden schepen gezonden door een Zeeuwsche Compagnie, onder bevel van Cornelis de Houtman. Hier blies de Portugees Affonso Vicente den koning van Atjeh soortgelijke verdachtmakingen als aan de Javanen in het oor. Te gelijker tijd heeft de eerste vaart van Jacob van Neck naar de Molukken plaats gevonden, waar, zooals de regent en de hoofden van Ambon, de bestuurders van dien staat, niet verzwegen, de Portugeezen dezelfde praatjes hadden opgedischt. Ook den Koning van Ternate ruiden zij in dien tijd door dergelijke leugens op, en eveneens werden de bewoners van het eiland Banda door aantijgingen van gelijken aard er toe aangezet, om de Hollanders te verjagen, die na het vertrek der schepen daar gebleven waren. En zoover heeft dit kwaad voortgewoekerd, dat zij zich niet ontzien hebben bij de inwoners van Borneo vijandschap te wekken, zooals verhaald is door de metgezellen van Olivier van Noort. En zij waren er niet tevreden mede eenmaal te liegen, maar zijn voortdurend tot dezelfde laagheden teruggekeerd. Immers men heeft vernomen, dat door soortgelijke beschimpingen ook de groote vriendelijkheid en de vriendschap van den vorst tegenover de Hollanders, die later in opdracht van admiraal Wilkens in Atjeh op Sumatra gebleven waren, in verachting en haat is veranderd, zoodat niet alleen de handelsbetrekkingen met hen zijn afgesneden, maar zij zelfs in levensgevaar gekomen zijn. Toen daarna de vloot onder Pieter Both, gezonden door een latere Hollandsche Compagnie²⁾ naar Atjeh was gekomen, zijn aan hetzelfde hof weder dezelfde middelen aangewend; daartoe is van Malakka, dat een Portugeesche kolonie is op het vaste land, tegenover Sumatra gelegen, een franciscaner monnik, zoogenaamd als gezant, met den kapitein Rodrigo de

Anno 1599.

Hetzelfde jaar.

Anno 1600.

Hetzelfde jaar.

1) De Groot schrijft: Janhanjava. Zie de Inleiding over de zending van Portugeezen naar alle havens van Java.

2) De Nieuwe Brabantsche.

Anno 1601. Costa Motamorio gezonden. Bij de tweede reis van Van Neck zijn in een brief aan den Koning van Ternate, in het Maleisch geschreven, en bij een mondelinge boodschap door een tolk vertaald, dezelfde beschuldigingen herhaald; en deze Koning verbijsterd door plotselingen schrik en vol angst voor de vermeende belagers van zijn rijk, werd ten slotte door bidden en smeeken er slechts met moeite van teruggebracht, om de wreedheid der vijanden over de onschuld van de Hollanders te laten zegevieren.

Wat ook niet al hebben zij telkens weer aan de Chineezzen trachten diets te maken, om bij hen haat tegen de Hollanders te wekken; maar te vergeefs, want dit volk in het bezit van een helderder oordeel, hecht ook nu nog meer waarde aan de ondervinding, dan aan de praatjes der Portugeezen. Even vergeefs waren bij de komst van Jacob Heemskerck hun bemoeiingen bij de koningin van Patani en bij den koning van Djohore (dit zijn koninkrijken in die streek van het vaste land, die nu Siam heet, en volgens de meeningen van sommigen een deel was van den gouden Chersonesus) om de vriendschap van de Hollanders, die deze vorsten gretig aanvaard hadden, door beschuldigingen in een kwaad daglicht te stellen; maar reeds hadden de leugens der Portugeezen geen uitwerking meer, en was hun valsheid aan het licht gekomen, door den tijd zelf, wiens dochter zooals de ouden niet ten onrechte zeiden, de waarheid is. Maar hoe groot moet wel, gerekend naar het aantal van de lasteringen, die door een beschikking van het lot aan den dag kwamen, de menigte van de aantijgingen geweest zijn, die nog niet tot onze kennis zijn gekomen?

Art. II. In verband hiermede kan men zich er niet over verwonderen, dat als nu aan deze lasteringen nog door geld kracht werd bijgezet, er voor de Hollanders in de bedrogen en omgekochte menigte, vijanden en moordenaars konden worden gevonden. Hierdoor wonen de Portugeezen niet alleen rust voor zich zelf en moeilijkheden voor de Hollanders, maar ook stichtten zij te gelijktijd overal verwarring door blinde verdenking, waardoor de Hollanders de volkeren vermeden, die zij naar de slechtheid van enkelen beoordeelden; zoodat het niet veel gescheeld had, of men had ten gevolge dier moeilijkheden den handel op Indië voor altijd opgegeven. Het is de moeite waard na te gaan welk verraad, welke listen de Portugeezen bij de eerste komst der Hollanders op Java beraamden, terwijl zij zich uiterlijk, gelijk het gevaarlijkste soort vijanden doet, als vrienden voordeden, dikwijls op de schepen kwamen, daar vriendelijk ontvangen werden, en op hun beurt de Hollanders te gast noodigden. Radja

Demak, dien ik hierboven genoemd heb, was zooals althans de Portugeezen in dien tijd beweerden, heerscher over geheel Java.

Maar ten gevolge van den strijd met de kleine vorsten, die hem de gehoorzaamheid opzegden, heeft hij naar men zegt, niet alleen het oppergezag, maar ook het grootste deel van zijn have en goed verloren. Bij een aanzienlijk man is armoede aanleiding tot groote vermetelheid. Hij dan had in plaats van al wat hij had verloren, slechts deze twee voordeelen verworven, een voor een man van dat volk buitengewone bedrevenheid met de wapenen, en wat tegenwoordig in die streken in den uitersten nood de laatste toevlucht is, een bondgenootschap met de Portugeezen, door wie hij in dien tijd met den keizerstitel geëerd werd. Zij hadden hem omgekocht om de Hollanders om te brengen en naar Bantam overgebracht, waar toen Hollandsche schepen lagen; en daarbij de list beraamd, dat Radja Demak de kapiteins van de vloot tot den maaltijd zou noodigen en later onder den schijn dat hij hen terug begeleidde, de schepen onverwacht zou aanvallen. Dit heeft het hoofd van Bantam of de rijksbestierder, (want hij bestuurt in naam van zijn pupil, die hem verwant is), wiens hulp de Portugeezen daarbij geëischt hadden, uitgebracht eerst door een bode, later persoonlijk aan gezanten van de schepen. En het is uitgekomen, zooals hij voorspeld had. Zooals afgesproken was, werden de Hollanders uitgenoodigd; zij bedankten. Een der Portugeezen, Pedro de Tayde, een stuurman, door oprechte vriendschap aan de Hollanders verbonden, had zich niet kunnen vereenigen met zulk een list; de overigen daarom bevreesd dat door zijn toedoen het bedrog aan het licht zou komen ¹⁾, zonden vijf der hunnen om hem onverhoeds te huis in zijn bed te vermoorden; en de misdaad werd volbracht. Ondertusschen was de aanslag verijdeld en nu spoorden zij Radja Demak aan om te zamen met hen geweld voor te bereiden, en inde stad Djacatra een vloot uit te rusten; maar ook van dit plan werd de geheele opzet verraden door een dienaar van den vermoorden Tayde, die door de Portugeezen, omdat hij de Hollanders hulp had verleend, in de stad Bantam gewelddadig is gevangen genomen en vreeselijk gefolterd. Nu zagen de Portugeezen wel in, dat zij niets zouden uitrichten zoolang de rijksbestierder van Bantam de Hollanders goedgezind was; daarom trachtten zij hem zelf door listen en geschenken te bewerken; en hij was van geen enkel soort winst afkeerig, bovenal nu hij hoopte met één slag buit van de Hollanders en een belooning van de Portugeezen te verkrijgen. Eerst liet hij koopwaren aan wal brengen,

1) Pedro de Tayde werd niet om deze reden vermoord.
Houtman III.

en zich die leveren, maar de betaling stelde hij tot later uit. Toen de Hollanders aarzelden om in gevolge zijn eisch meer aan land te brengen, liet hij van de voornaamsten aan boord Houtman, Willem Lodewijcksz, Gilles Valckenier en tien anderen bij zich roepen en onverwacht in boeien slaan¹⁾. En hij verborg toen niet eens, dat dit gebeurde op verzoek van de Portugeezen, die deden alsof zij bang waren, dat de Hollanders hun schip het uitvaren uit de haven zouden beletten. Onder dit voorwendsel hadden zij er op aangedrongen, de aan land zijnde Hollanders als gijzelaars gevangen te houden. Maar tegelijk gaf hij den gevangenen een wenk, dat de Portugeezen moeite bij hem deden om tegen contante betaling van 4000 realen van achten, hen zelf in hun macht te krijgen; ook zweefde elken dag den ongelukkigen de angst voor de gruwelijkste martelingen boven het hoofd. In denzelfden tijd gebeurde het, dat de Javanen op aanstoken der Portugeezen booten en schuiten van de Hollanders, die te dicht bij land gekomen waren, aanvielen; toen deze dapper waren teruggeslagen, trachtte de rijksbestierder van Bantam door deze gebeurtenis er aan herinnerd, dat de goede gezindheid van dergelijke menschen niet te versmaden was, de goede verstandhouding te herstellen; en hoewel zijn voorwaarden zeer onbillijk waren, en een losprijs geëischt werd van 2000 realen voor lieden, die zelfs niet met schijn van recht gevangen waren genomen, werd zijn voorstel toch aanvaard. Maar hoe gunstiger de toestand van de Hollanders begon te worden, des te hooger stelden de Portugeezen de belooning voor verraad. Immers er kwam een afgezant van Malaka; deze bracht vele geschenken voor den rijksbestierder en de aanzienlijken, en onder anderen 6000 realen van achten, om daarmee den ondergang der Hollanders te koopen. Dadelijk is de gezindheid veranderd en de handel opgeschort, zelfs is aan de Chineesche kooplieden, die in Bantam waren, verboden, om iets aan de Hollanders te verkoopen. Dit waren reeds ondubbelzinnige teekenen van vijandschap; maar daarbij werd door hun huisheer in Bantam en andere vrienden bericht, dat aan de Portugeezen het leven van alle bevelhebbers der schepen verkocht was. Daarom hebben dezen geen gevolg gegeven aan den aandrang van den regent van Bantam om bij hem te komen, ten einde naar het heette persoonlijk de voorwaarden voor het handelsverkeer goed te keuren. Dien ten gevolge is er een twist ontstaan tusschen de Portugeezen en de Bantammers, daar de Portugeezen de geschenken, die met een bepaald doel gegeven waren, terug verlangden nu dat doel niet

1) Onjuiste voorstelling.

bereikt was, en de anderen die niet wilden afgeven, ondanks de voorwaarde, waarop ze ontvangen waren; men is toen weder tot een andere overeenkomst gekomen, en wel dat de rijksbestierder met behulp van de Portugeezen de schepen met geweld zou vermeesteren, en dat deze met de koopwaren hem zelf te beurt zouden vallen en de bemanning aan de Portugeezen; of dat indien de schepen waren vernield, de rijksbestierder als loon nog 2000 realen zou ontvangen, boven de 6000 die van te voren betaald waren. Het toeval wilde, dat terwijl die beraadslagingen over hun leven gehouden werden, de Hollanders uit gebrek aan zoet water naar elders vertrokken, maar niet ver van Bantam. En daar kwam nu een bode van den huisheer met tijding, dat er een vloot werd uitgerust tegen de Hollandsche schepen, waartoe zij ook zelf voor hun vertrek al eenige voorbereidselen hadden zien maken. Zoo was niet alleen het gevaar gelukkig vermeden, maar ook een nieuwe strijd ontstaan tusschen de Portugeezen en den rijksbestierder, omdat deze geloofde, dat hij niet verplicht was volgens het verdrag de Hollanders ook na hun vertrek nog te achtervolgen. Toen de Hollanders dicht bij Djacatra gekomen waren, is door de Portugeezen de hun gunstig gezinde Toemënggoeng van Bantam aangezet om onder voorwendsel, dat hij levensmiddelen wilde verkoopen, eenige schepelingen naar een plaats te lokken vrij dicht bij Djacatra gelegen, Tandjoengdjawa genoemd. Maar Chineesche kooplieden hadden gewaarschuwd, dat op die plek Portugeezen zich hadden opgesteld, om de matrozen gevangen te nemen of te vermoorden. De Toemënggoeng zelf heeft dit bekend, toen de Hollanders bij hun terugkeer op de tweede reis bemerkten, dat de Javanen de Portugeezen vijandig gezind waren en tegenover henzelf vriendschappelijker gestemd; maar hij verontschuldigde zich door op woelingen der vroegere tijden te wijzen. Een gruwelijke overvaling is, onder leiding van Francisco Pessoa bij Sëdajoe op de volgende wijze voorbereid. Toen de schepen daarheen gevaren waren heeft Rasalata¹⁾, een Portugees van oorsprong, geboren in Aveiro, maar afvallig van het Christelijk geloof en in die streken berucht als een aartszeeroover, een list op touw gezet met den Sabandar van Sëdajoe (zoo heet de havenmeester) en bericht dat er specerijen gereed lagen, om te ruilen en dat de vriendschap van den Koning van Sëdajoe voor hen open stond. Er zijn lieden gezonden om die zaak te onderzoeken, en deze hebben,

1) Geen Portugeesch klinkende naam, mogelijk verhaspeling van Radja Lela, den titel van den Regent.

daar de aanwijzingen overeenkwamen, het bericht bevestigd. Men zeide ook, dat de koning groot verlangen koesterde om de schepen te bezichtigen, die zoo ver over zee naar zijn kust gekomen waren; ook dit bericht was aangenaam; alles wordt in gereedheid gebracht, zooals het paste bij de eigen vreugde en de majesteit van den koning. Er verschenen 60 prauwen (dit is een soort schip), in elk waarvan niet minder dan 60 manschappen waren, toebereidselen den koning waardig, naar het toen althans den Hollanders voorkwam; maar gelijk de uitslag bewezen heeft een vijandig leger. Rasalata wordt vooruit gezonden om te onderzoeken of de Hollanders de lucht gekregen hadden van vijandelijke bedoelingen. Hij zag, dat alles naar wensching; het verzoek om te blijven, wees hij van de hand ¹⁾. Nauwelijks was hij weggegaan, toen de Sabandar van Sëdajoe naar een der schepen, Amsterdam geheeten, kwam en plotseling den commies Reinier Verhel, die hem de hand toestak om hem te verwelkomen, met een dolk doorboorde, ook van zijn kant veinzend hem te willen begroeten (niet alleen Egypte kent een Septimius); en te gelijk vermoordden de overige medeplichtigen op het dek de mannen, die van niets wisten en op niets verdacht waren. Tot de gedooden behoorden de schipper Jan Schellinger, Gillis Valckenier en 9 anderen, ongerekend degenen, die door het missen van den stoot slechts gewond waren. En men zou zich van het schip hebben meester gemaakt, als niet 13 mannen, grootendeels reeds tevoren ziek, den toegang naar het ruim hadden afgesloten en door het afschieten van steenstukken, zoowel hen die op het dek waren als hen, die het schip beklimmen wilden, gewond en verschrikt in zee gedreven hadden. Dit heeft toen redding gebracht, en te vergeefs hebben de Portugeezen de inlanders hun domheid verweten, dat zij de sluw beraamde plannen door al te groote overijling bedorven hadden. Toch was er een zoo groot verlies, dat uit gebrek aan bemanning de schippers gedrongen waren, dat vaartuig achter te laten, na de lading er te hebben uitgenomen.

Van de Hollanders kom ik op de Zeeuwen . . .

Art. III. Maar zij waren er zelfs niet tevreden mede haat te verwekken; de woede van Spaansche volkeren is niet zoo traag, dat zij altijd hulp van anderen afwacht, als de vijand eenmaal in het gezicht is, en men goede verwachting heeft hem nadeel te kunnen toebrengen; vooral wanneer het vertrouwen, dat men straffeloos succes zal kunnen hebben, tot trouweloosheid en misdadig bedrog uitlokt.

x) Het omgekeerde geschiedde; hij bood aan te blijven.

Zoo hebben zij bij de eerste komst der Hollanders op de eilanden Anno 1596. van het Oosten, den Toemëngoeng van Bantam, denzelfde door wiens bemiddeling later bij Tandjoeng Djawa een hinderlaag gelegd is, opgeruid, om de kapiteins en schippers in zijn landhuis (dit bevond zich op het strand) ten maaltijd te noodigen; zij hadden toen het plan, gelijk de Toemëngoeng later heeft medegedeeld, om op dat gedeelte van het strand te landen, de gasten en den gastheer gevangen te nemen, den laatste dadelijk vrij te laten, maar de Hollanders naar Malaka te voeren. Dit zou ook gelukt zijn, als niet de Toemëngoeng uit vrees voor den Rijksbestierder, zijn medewerking daartoe geweigerd had ¹⁾. Toen evenwel de Portugeezen, zooals wij verhaald hebben, den Gouverneur zelf hadden omgekocht en op hun verzoek met de overigen ook de aanvoerders Houtman en Valckenier gevangen werden gehouden, mengden zij verontwaardigd, dat de Gouverneur meer op eigen winst lette dan op hun vijandschap, in beider spijzen vergif. Toen de Sabandar van Bantam nu zag dat hun hoofd opzwoel, hun buik zich spande en het einde naderde, voorkwam hij het gevaar met een vrij bekenden steen, bezoar ²⁾ genaamd, door die daad te meer geëerd bij allen, die zich roemen Christenen te zijn.

Cornelis Heemskerk echter, dien de kapiteins naar den Gouverneur van de stad hadden afgevaardigd, werd door de Portugeezen overal met zulk een haat gezocht en vervolgd, dat hij gedwongen werd zich in het huis van den Chinees Lakmoij als smeekeling tusschen zakken rijst te verschuilen; en ook daar gezocht, is hij met moeite ontkomen, en door zijn huisheer, die veinsde op de vischvangst te gaan naar boord gevaren, met Chineesche kleederen aan en met rieten matten overdekt. —

Wij zien dus dat de Portugeezen woordbrekers, sluipmoordenaars, Art. IV. giftmengers, verraders zijn. Wij hebben misdaden gezien, die ook al had de koning van Spanje er niets mede van doen, volgens de meening van ieder, die eenig verstand bezit, voldoende reden zijn, dat een oorlog tegen hen kan en moet worden ondernomen. Maar ik wil hierop niet eens aandringen. Integendeel als ik niet door ontwijfelbare verhalen in het licht heb gesteld, *dat het Hollandsche volk en de Hollanders door de Portugeezen als vijanden zijn beschouwd,*

1) Van de beide mededeelingen betreffende den Toemëngoeng Anggabaja, vlootvoogd van Bantam, werd geen bevestiging gevonden.

2) *berbar*. Zie over dezen steen Linschoten's Itinerario ed. Linsch. Vereen. 1910 Dl. II p. 68. Verg. Inleiding.

en overal in het Oosten met oorlog zijn bestookt, zelfs vóór zij hun eenige schade hadden toegebracht en dat het gewapend geweld van hun kant begonnen is, dan verlang ik niet, dat het overige mijn pleidooi steunt.

Anno 1596. De eerste schepen van de Hollanders, die hun koers naar Indië richtten, ontmoetten toen zij een maand onderweg waren vier ¹⁾ Portugeesche schepen (karaken), niet vereenigd maar gescheiden; dat deze op die manier ieder afzonderlijk hadden kunnen worden genomen, wordt door de latere gebeurtenissen bewezen. Eén was zelfs zoo dicht bij gekomen, dat het zonder twijfel bemachtigd zou zijn, als men gewild had. Maar niets van dien aard is door de Hollanders beproefd; integendeel, toen aan alle beleefdheidsplichten was voldaan, voer het ongedeerd voorbij. En toen men op Java was gekomen en de vreeselijke misdaden der Portugeezen al bekend waren geworden, hebben zij zich toch evenzeer van wraak onthouden; ofschoon het gemakkelijk was een schip te vermeesteren, waarop een afgezant van Malakka, een koopman, reeds toen van Hollandsch bloed, ²⁾ voer. Maar de Portugeezen waren reeds vroeger zoo nauw verbonden met de plannen van Radja Demak, dat zij afgesproken hadden om hun sloopstroepen met zijn vloot te vereenigen, ten einde de Hollanders te beoorlogen en de schepen tusschen Java en de Pandjang ³⁾ eilanden te vermeesteren. Later toen enkele Hollanders uit Bantam naar de schepen trachtten terug te keeren, hadden zij de haven afgezet en naar aanleiding hiervan waarschuwde de Sabandar, dat de beloften van den Gouverneur zich er toe bepaalden, dat zij in de stad veilig zouden zijn, maar dat het van hun eigen voorzichtigheid en dapperheid afhing er voor te zorgen, dat hun daarbuiten niets overkwam. Ook de lagen van den Toemëngoeng, waarvan wij vroeger verhaald hebben, en de trouweloosheid van Sëdajoe werd door de Portugeezen ondersteund. Toen het verblijf der Hollanders Anno 1597. verlengd was, hebben de Portugeezen met den Gouverneur van Bantam zelf oorlogsplannen gesmeed; de daartoe strekkende overeenkomst hebben wij reeds medegedeeld. Zelfs kwam daar een bende zamenzweerders van overheidswege gezonden om de Hollanders te dooden onder bevel van Emanuel, wiens broeder Goa bestuurde. Er waren vier oorlogschepen van buitengewone grootte; drie lange, die wij galeien noemen en iets minder dan 30 fusten. Deze strijdmacht

1) Lees: een vloot van vijf schepen, waarvan zij er twee te zien kregen.

2) Mercator, jam tum Hollandici sanguinis. Wie?

3) Bij Bantam.

hadden de Portugeezen tegen de Hollanders uitgerust; de Hollanders zochten zij, en zij waren verontwaardigd over hun vertrek. Ja zelfs (zoover ging hun haat) keerden zij de wapenen, die zij tegen de Hollanders hadden opgevat, tegen de inwoners van Bantam, onder voorwendsel dat dezen hen niet verhinderd hadden weg te gaan, of hen na hun vertrek niet te zamen met de Portugeezen achtervolgd hadden. Oordeelt nu, medeburgers, of men lieden moet sparen, die van den beginne af aan zoo gestemd waren, dat zij onrecht meenden te lijd- den, als zij het niet konden toebrengen, en die niet alleen de Hollanders zelf als vijanden beschouwden, maar allen, die naar hun meening den Hollanders niet vijandig genoeg gezind zijn. Zóó is hun gemoed, zóó is hun geest, zóó zijn hun plannen. Maar de uitslag was geheel anders. Overwonnen zijn zij door de Javanen, met hoe veel meer recht moesten zij dan voor de Hollanders wijken!

VIII

Journal van Aernoudt Lintgens

Copij vant
gheenne ick
zen Jan
Janssen
Kaerel ouer
ghegeuen
hebbe.

Verhael vant gheenne mij opt Eijlandt van Baelle wederuaeren is ter wijllen icker aen landt ben gheweest, als hier naer vollijghen shall¹⁾.

Addij 9 Febrewaerrijus nu naer de middaech ben ick verordonneert van de ouerheijt²⁾ naer landt te vaeren ende nu op den auendt int ondergaen van de son ben ick met Iuan de Poortijghies³⁾ aen landt ghecoemmen, all waer ick Manuell Roedenborrich⁴⁾ met den kijlloer⁵⁾ vonde op de strandt, de wellecke mij vrachden waeromme ick soe langhe bleeff, ende waeromme dat Pauwels van Caerden niet aen landt en quam naer de maell hijdt beloeft hadde; waerop ick andt-worde, dat Pauwels van Caerden voor tijdinghe tscheep ghebrocht hadde, dat den koeninck begheerde veranderinghe van parsoennen te sien van onse natie, ende tot dien eijnde ben ick aen landt ghecoemmen, waer in den kijlloer well te vreden was; ende wijghinghen op waerts tot voorbij veruallen ruwijnnen van mueren voll schietgaeten ende naer een clijn vierendeell mijls ghegaen hebbende, bennen wij in de stadt van *Coutaen*⁶⁾ ghecoemmen; ende neffens het pallays van den koeninck coemmende isser een boede bij ons ghecoemmen aen den kijlloer, dat hij bij den koeninck soude coemmen ende nam sijn afscheijt van ons ende dede ons lijden in sijn hujs met sommijghe van sijn edellieden. Ende een urre der gheweest sijnde, quam den kijlloer van den koeninck wederomme ende verhaelde hoe

1) Medegedeeld door P. A. Leupe in de Bijdr. Kon. Instituut, 2de reeks I 1856, p. 203, vlg.

2) Lintgens was adelborst aan boord van de *Hollandia* (commies Jan Jansz Kaerel de jonge, schipper Simon Lambrechtsz Mau), welke bij de Laboean Koeta lag.

3) Van Bantam medegenomen. Zie o. a. Dl II p. 349.

4) Emanuel Roedenburch Betz was 4 Febr. van de *Mauritius* naar den wal gezonden; Paulus van Caerden den 6^{den}, van de *Hollandia*. De laatste was den 7^{den} naar boord teruggekeerd en denzelfden avond op nieuw naar land gegaan; den 8sten had hij dit herhaald, en den 9^{den} 's morgens was hij weder sloop gekomen. Lintgens ging in zijn plaats.

5) Waarschijnlijk Kyayi Lor of Ki Loer, en niet Ki Loerah als in Dl. I. p. 201. (Zie: C. Lekkerkerker's voortreffelijk literatuuroverzicht van Bali en Lombok, Rijswijk 1920 noot p. 53 en C. C. Berg. De Middeljavaansche historische traditie, Santpoort, 1927. p. 155.)

6) Koeta.

dat den boede, die naer Jan Muellennaerschips ¹⁾ toe ghesonden was, wederomme ghecoemmen was met twe brieuen, ende dat wij marghen voor den koeninck coemmen soude om die brieuen te haellen, alsoe den koeninck mijn spreekken will; ende den kijlloer vraechden mij oft ick niet eenijghe vereeringhe voor den koeninck en brocht. Ick gaff den kijlloer voor andtwoort „een weijnich”; vraechden „wadt het was”; „wadt cristaellijne glaesen, coerraell ende wadt gelts, alsoe den koeninck van ons landts ghelt will sien, heb ick ses stucken van achten met ghebrocht om aen den koeninck te vercerren”; ende vrachde mij „waeromme dat ick het gheell floeweell niet met ghebrocht en hadde, dat Pauwells van Caerden hem beloeft hadde”, waer op ick andtwoorde „niet voor der handt en was ende quaellijcken bij conde coemmen, alsoet haestich was om aen landt voor mij te coemmen om den koeninck gheen quaet achter dencken te gheuen, dan marghen voorseecker hebben sall,” waer met den kijlloer well te vreden was.

Addij 10 Febrewaerrijus nu op den marghen twe urren naer sonnen opganck isser een boede van den koeninck ghecoemmen, dat wij met den kijlloer voor den koeninck coemmen soude, alsoe den koeninck naer ons vracht; ende wij sijn met den kijlloer naert pallaijs ghegaen, dat met seuen trappen op ende aff was te climmen, all waer den koeninck sadt onder een huijsken van houdt ghemaect op een solderringhe, ontrent drij voeten van d'eerde, met ghecloeuwen riet bedeckt, ende sijn eenne voet, hangende van de solderringhe, wierdt ghehouden inde handt van een edelman om te rusten. De koeninck gaff ons de twe brieuen ende begheerden, dat wij die ouerlydyt voor hem lesen soude, het welleck ick dede, alsoe der niemant en was diet verstonde; ende vraechden, wadt de inhoudt was; ende verhaelde den koeninck, dat de capijteijn vandt schip aende capijteijn van ons schip schreeff, waer datse waerren, ende hoe datse een goede waeterplaets gheuonden hadde, ende well wilde, dat wij met de pijnnas bij huerlieden waeren, alsoese de pijnnas naer ons toe ghesonden hadden; ende den koeninck dede ons voor hem neersitten op d'eerde bij den kijlloer, ende ick presenteerden hem doen de cristaellijne glaesen met het corraell ende de ses stucken van achten in een pampier, het welleck den koeninck opende ende besachse, ende dede mij vraghen off dat ghelt in ons landt ghinck; ick sijde „jae” ende alsoe wij rontomme inde raet ende onder de edellieden saeten,

¹ De Mauritius had den 3^{den} Febr. den Varkenshoek omgezeild, daarna geankerend bij Pantai Timoor en zich 5 Febr. noordwaarts verplaatst naar Pabéjan Këtewel

dede mij vraeghen, waeromme wij niet meer dan vijff schueten hadde gheschoeten; daer ick den koninck op andtwoerde, dat de constaepell een ongheluck met het cruijt ghehadt hadde, alsoe de brandt indt cruijt raecte ende hij hem verbrande ende daerdoor niet meer gheschoeten, dan hadde het ongheluck niet gheschiet, soude rontomme aff gheschoeten hebben. Den koeninck dede vraeghen door den kijlloer, hoe veell vollicks wij well op hadde; ick gaff voor andtwoordt tusschen de tseuentich ende tachgentich parsoennen; vraechden mede hoe veell gheschut wij op het schip hadde; ick andtwoerde vijftich groete stucken sonder musketten ende roers, daer den koeninck seer in verwondert was ende vraechden, hoet mueghelijcken waer, soe luttell vollicks soe veell gheschuts conde voerren ende regheeren. Ick verhaelde het stuck, daer de edelman de maet aff ghenoommen heeft, die Pauwels van Caerden aen boort brocht, met twe mannen reghierren conden, dat den koeninck onmoeghelijck scheen te wesen, ende dede mij het vierroer langhen, dat hem wt ons schip vereert was, ende begheerde, dat ick het spannen soude ende vier doen gheuen, hetwelleck ick dede. Dan den koeninck dede dit om te sien offen wij alle gaeder medt de vierroers om conde gaen, ende dede het selleue vraeghen; daer ick op andtwoerde „jae”; ende doen dede den koeninck het vierroer wech legghen, ende sijden teghen den kijlloer, soe wanneer ick aen boort vaer, dat ick de caert vande gansse weerret met soude brenghen, alsoe den koeninck der seer naer verlanckt om te sien waer ons landt lijdt, alsoe der Pauwels van Caerden hem van ghesijdt hadde. Ende den koeninck vraechden ons hoe oudt wij waerren; ick andtwoerden „ontrent de vijffentwintich jaerren, ende Roedenborrich ontrent de drijgentwintich jaerren”, ende offen wij all ghetroudt waerren; daer op ick andtwoerde „neen”, ende ick verhaelde dat in ons landt de mannier was niet onder de twintich jaerren te trouwen, daer hij seer in verwondert was ende vertrock,¹⁾ dat opt eijlandt van Balle de mannier was, de jonghmans te twaelff jaerren te trouwen ende de dochters te neghen jaerren oudt sijnde trouwen; ende den koeninck dede den kijlloer opstaen ende heten ons met hem wechgaen, ende wij dede hem de reverrentije op ons landts wijs, dat huer liedens vremdt dochte, wandt sij slaen bijde handen te gaeder ende heffense naert aensijcht ende nijghen met het hoeft naer de eerde ende gaen soe van den koeninck wech.

Desen koeninck ²⁾ is een dick swaer man, lanck van parsoen, int

1) Vertrekken: mededeelen.

2) De vorst zou als knaap raden Pangharsa (Pambayoën) geheeten en later den naam Bëkoeng of Bëngkoeng (de kinderlooze) gekregen hebben. Zie Inleiding.

beste van sijn leuen ontrent de veertich — 50 — jaerren oudt ; heeft anders gheen naem dan Raeye de Baelle, dat te segghen is, koeninck vant eijllandt van Baelle, ende heeft twehondert vrouwen ende een soen, die ontrent de twintich jaerren oudt is, die naer syn doet het koeninckrijck besitten sall, ende heeft noch twe jonghe kinderzens, die neffens hem op d'eerde onder de edellieden saeten.

Desen koeninck heeft well vijftich mismaeckten menschen, soe dwarrigghen als anderre mismaeckten menschen, die van joncks aen de beennen ende armen ghebonden sijn ende sitten ghelijcken de fijguerren van de hechten op heur ponijaerts, daer den koeninck sijn ghenoechte in noempt ; ende alsoet een currijus man is, ende van alle natie wt vremde landen in sijn hoff heeft, ende noch daeghelycks siet te krijghen, die hij alle vrintschappe aendoet, om alsse de taell connen, dan raet ende daet van huerliedens neemen, ende is seer gheneghen tot vremde natie.

Desen koeninck, als hij ijuers gaet wt verhueghen, ghelijck hij ghisterren quam aen de strandt om ons schip te sien ende het schieten te hoerren, quam in een ouerdeckte kar van hout op vier pijllaerren, fraeij gheurocht ende wtghehouden, ende met twe wiellen, ghelijck in ons landt ; ende heefter vooraen twe witte buffels fraeij beslaeghen, die de kar voort trecken ende den koeninck sitter alleennich in ende is selless de voorman met de sweep in de handt, ende heeft voor hem gaen dartich parsoennen, die elleck een spiet draeghen, fraeij beschildert ende voor aent ijser well een voet lanck, naer beneden toe medt fijn goudt beslaeghen ; ende dan vollijghender hem noch well ten minsten vijff ofte ses hondert naer met alderhande gheweer op huer mannieer, soe met spijsen met silleuer beslaeghen, sommijghe met spatten ende schilden ende huer pijlkoeckers altyt opt lijff voll fenijnnijghe pijllen der in. Ende des koenincks ponijaert wordt van een edellman ghe-draeghen, die altijt bij den koeninck hijnts ¹⁾ is, ende het gheueest van de ponijaert is van fijnnen goudt well twe pondt swaer weghende, alsoe ick er noch well veerthien ponijaerden de edellieden op het lijff sien hebben, soese in den raet saeten ; dan gheen van alle die ponijaerden waerren soe fraey gheurocht ende inghelijdt de schee ende den rinck van alderhande ghesteenten, als des koenincks ponijaert was ; ende mij ve(r)wonderde des costelijckheijt vant ghesteente.

Den koeninck heeft well vier wachthujsen voort pallaijs, daer alderhande gheweer in is ; ende int wachthujs, dat voor den kijlloers hujs stondt, laeghen well achtien roers, soe metaellen alsijserren, el-

1) — nabij.

leck roer met sijn lonten van basten van boemmen ghedraeyt der bij ende sijn cruijt ende scharrep; dan het cruijt was niet halleff soe goet als het onse, wandt sinnen heell groete korrellen ende $\frac{1}{4}$ vierrendell soe goet niet aent proeuen int schieten; ende het scharrep sijn ijserre coegels dieser toe smeden ende somtijts met clijnne steenkens; ende voor aende mondt vande roers sijn houte proppen, all fraej der toeghedraeyt, ende aende loep vast met een touken, om datter gheen vullijcheijt van binnen inde loep soude coemmen int ligghen; ende sijn seer quaellijcken om niet te schieten ende met om te gaen, wandt sijn swamsloeten ende seer cort van laede; ende int hujs van den kijlloer laeghen well vijftich langhe spijsen, sommijghe well tot twintich ¹⁾ toe, met goudt voor aen beslaeghen als des koenincks spijsen sijn, ende sommijghe met silleuer beslaeghen ende alle gaeder fraej gheschildert ende met linne hoesken over toeghen voor het stoff; ende voorts mennichte van spatten, schilden, pijlkoeckers all voll fenijn-ghe pijllen, ende de schilden van dick leer aen malcanderren als op de turrickse mannier; ende voor aen de spat is een ijser ghewoelt, ende ghebruijckense in plaets van een spijs mede.

Desen kijlloer heeft thien echte vrouwen, behalve de concobeijnen daer hij bij slaept alst hem belieft; ende heeft een soentken van ontrent de seuen jaerren oudt, ende waert dat den kijlloer quam te starreuen, all eer dit kindt ghetrouwt ofte twaelveff jaerren oudt is, dat huerren ghesetten tijt is om te trouwen ende de dochters neghen jaerren oudt sijnde, all het goet van den kijlloer wederomme op den koeninck compt ende het kindt op de ghenaede van den koeninck soude moeten leuen, soe dat het int leste all wadtse in haer leuen vergaederren all op den koeninck wederomme compt te veruallen, als ofense alle eijghen waerren. ²⁾

Desen kijlloer is naest den koeninck den opperste vant tgansse eijllandt van Balle, ende niemmandt en mach int pallijs coemmen bij den koeninck alst hem belieft dan desen kijlloer; ende is een seer rijck man naer ick van anderren verstaen, wandt ick sach neffens de camer, daer ick sliep, well acht ponijaerden met goude hechten, elleck well twe pondt swaer van goudt weghende; ende liet mij sien drij coppen van fijne goude, daer ick wt deen dronck, ende veell ander costelijckheijt hadde met goudt beslaeghen, als waeter kanden ende daerse huer betell wt eeten.

Addij 10 Febrewaerrijus nu op den middaech is den kijlloer van den

1) Voet. 2) Het recht, dat de vorst onbeheerde nalatenschappen tot zich mocht trekken, heet *mandjing* of *tjampoet*. Zie daarover: Dr. V. E. Korn. Het adatrecht van Bali, 's Grav. 1924, p. 9 en 410-412.

koeninck ghecoemen ende vertrock, dat Manuwell Roedenborrich met twe ossen ende eennighe ueruarsingh te peerde soude gaen naer sijn schip toe, dan most den kijlloer beloepen wederromme te coemen ende de drij gheuanghenen, die in Jan Muellenaers schip sijn, met brenghen, ende als dan sall hij met Iuan de Poertijghies wederromme tscheep gaen; ende alsoe Cornelis Houtman schreeff, dat hij sommijghe presenten voor den koeninck ende voor den kijlloer heeft, ende well wilde, dat hy een ghetrouwe boede hadde ofte den koeninck wilde senden om sullicks te haellen, soe heeft den koeninck Manuell Roedenborrich selleuen dertoe ghenoomen om aen Cornelis Houtman te vertrecken, wadt hem wederuaerren is tsindt den tijt, dat hij aen landt heeft gheweest.

Nu naer den middaech sijnder drij peerden voor den kijlloers huijs ghecoemen, all waer Manuell Roedenborrich op d'een van de peerde ghinck sitten ende twe edellieden op de ander twe peerden, die hem conuoeyeerden met den mallaj, die des koenicks boede is aen de schepen ouer ende weer te gaen.

Nu doen Roedenborrich wech was, veruoerdende ¹⁾ ick dat de vier waeter vaeten voll mochte coemen, om selleuen der met te vaerren, om de briuen aende capijteijn te brenghen ende alle ghelegentheit te vertrecken wadt datter gepasseert is; waer op den kijlloer mij andt-woorde, eerst bij den koeninck moste gaen ende hem te kennen gheuen; ende ghinck van mij naer den koeninck, ende een halleff urre gheleden wesende, quam den kijlloer wederomme ende vertrock, dat den koeninck der in tevreden was, dat ick aen boort soude vaeren, dan niet laeten soude wederromme te coemen ende de caert met te brenghen ende het gheele floeweell voor hem, dat Pauwels van Caerden hem beloeft hadde, het welleck ick den kijlloer beloefde doen soude; ende ghinck met mijn tot aen de strandt daer de praew op strandt stont met de vier vaeten water in ende wierde met macht van vollick int waeter gheuoert; ende ick nam mijn afscheijt van den kijlloer ende meende dat Iuan de Poertyghies met soude vaerren, dan den kijlloer hielt hem aen landt, wandt sijde daer moet imandt aen landt blijuen, alsoeder drij man van ons vollick in Jan Muellenaers schip is, ende roeijden duer ende ick quam alsoe naert tship toe.

Addij 10 Febrewaerijus nu op den auendt doen ick wederomme aen landt quam, was den koeninck met den kijlloer ende sijn edellieden ende met mennichte van vollick met sijn garde op strandt ende sach den Hollantsche leew tsijll gaen; ende den koeninck dede mij

1) Verordende.

voor hem coemmen ende door den kijlloer vraeghen, waeromme het schip tsijll ghinck ende waer het heen ghinck, waer op ick den kijlloer aen den koeninck dede antwoorden, dat de capyteijn Cornelis de Houtman aen de capyteijn van dit gheschreuen hadde, indien wij gheen waeter en conde becoemmen, dat wij bij huer soude coemmen, alsoe sij in een dach vierentwintich vaeten waeters wellaen boort connen krijghen, ende ten anderen skoenincks vollick moede wordt het waeter wt de rijuij aen strandt te brenghen ende wij selleuen met de praeuwen niet connen coemmen, soe hebbendt de ouerheijt voor goedt gheuonden bijdt ander schip te sijllen, alsoe wij vrij wadt veell waeters van doen hebben; ende den kijlloer andtwoerde mij, dat den koeninck bedroeft was vant vertreck vant schip ende well wilde dat het schip bleeff ligghen; woude mij marghen een varsse rijuij neerewaerts aen doen wijsen, daer wij met de praeuwen well in muegghen coemmen, ende begheerde, dat ick een brieff naert schip soude schrijven; daer ick op andtwoerde, gherrenne doen wilde om den koeninck te contenteren; ende den koeninck dede vraeghen off ick de caert oock met brocht; ick andtwoerde „jae”, ende dede door den kijlloer segghen, dat ick marghen met de caert bij hem int pallais soude coemmen om den koeninck alles te wijsen van de ghelegentheit der landen. Ende den koeninck is met sijn garde naar de stadt wederromme ghereden op een peert ende gheacompanijeert van mennichte van vollick te voet ende de edellieden mede te peerde, ende ick ben met den kijlloer wederomme naer sijn huijs ghegaen ende hem het gheell floeweell vereert, dat hem seer aenghenaem was, met sommyghe cristaellijne glaesen, ende bedanckten de capijteijn van de geschencken ende woudet in fruijt wederromme recompenseeren.

Den kijlloer en was niet well te vreden, dat wij ellecke man twe rijaellen ghegheuen hadde, diet waeter aendt boort brochten, wandt sijden dat het de koeninck ons wt vrintschap hadde doen brenghen ende niet, dat men de slacuen voor den arbijdt der van betaellen soude.

Nu op den auendt bewees mij den kijlloer alle de vrintschap wadt men soude moegghen doen ende dede mij wt sijn schoetell eeten, daer hy wt adt, ende dede door Juan de Poertijghies segghen, dat dat de meeste vrintschap is, dien men hier te lande soude moegghen doen, ende sijden dat wij huer vollicks ghelijck waerren, omdat se saegghen dat wij varcken vlijs aeten, dat gheen Turricken noch Moerren en doen, ende ten anderren omdat wy op Vrijdaechs ende Saeterdaech oock vlijs aeten, dat gheen Spanyaerden noch Poertijghiesen en doen, ende seer der in verwondert waerren; ende naer de maeltijt ghedaen

was, begon den kijlloer te vraeghen waer het vierde schip was, wandt hadde verstaen, datten die van Bantam ons het affghenoemen hadden; waerop ick andtwoerde, niet soe en was, dan dat het een ander wech was, niet noemmende wadt plaets het heen was, ende verhaelde mede van de moert van Syda eije ende Toubaen ende vraeghden mij, hoe het spill¹⁾ te warreck ghinck; doen verhaelde ick den kijlloer, hoe datten wij onder Sijdaeije ten ancker quaemmen ligghen ende die van Sijdaeije quaemmen ons aen boort ende bewesen ons alle vrintschap, ende presenteerde n ons naeghellen, nueten ende foellije te vercoepen, ende den koeninck dede ons ontbieden, dat hij selleve aen boort wilde coemmen om prijs te maecken ende met de capijteijnnen te spreeken, waerop gheandtwoordt wierde vande capijteijnnen, dat den koeninck vrij aen boort mochte coemmen, dat hem alle vrintschap soude gheschieden; soe ghebuerdet op eennen morgenstondt dat den koeninck coemmen soude, ende sonde menichte van groet barrecken voor wt naer de schepen, ende coemmende by het henste²⁾ schip, dat naer de strandt lach boeuen windt, allewaerense ouer quaemmen in alle vrintschap, dan waeren naw ouer ofte trocken huer ponijaerts wt ende begonnen ons vollick te quetsen; dan ons vollick waerren stracx int gheweer ende sloegense altemaell wederomme wt het schip, soe datter een deel doet bleuen, ende weecken wederomme naer de strandt, ende den koeninck quam niet aen boort; waer op den kijlloer mij andtwoerde, dat die Turricken ende Moerren op de coste van Sijdaeije en Toubaen een verraedelijck vollick sijn, ende verhaelde, waerrense imandt eennijghe auntasije affconnensien; sullen niet laeten te beproeven, wandt is een vollick, die niet naer huer leuen en vraeghen.

Nu op den auendt dede ick den kijlloer vraeghen, off dit des koenincks stadt was, daer hij altijd woenachtich is; andtwoerde „neen”, dan dat de koeninck daer nu maer waer ghecoemmen om twintich duijsendt man bij een te vergaederren, dien hij sondt tot ontsedt aen den koeninck van Palluboam, ende hier maer was ghecoemmen omdat alles in goede ordijnnantie te warrack soude gaen, het enbarreckerren vant vollick ende daeromme is hier nu soe veell vollick; ende vertrock, hoe datter tijdinghe ghecoemmen was, datter drij hondert van de Parsuerraennes vollick met fenijnighe pijllen doet gheschoeten waerren, die de stadt van Palloboam belegert hadde; ende den kijlloer verhaelde, waert dat de stadt van Palluboam ghewonnen wierde, dat het ghenoechsaem met het eijlandt van Baelle

1) spel. 2) dichtst bij zijnde.

ghedaen soude wesen, wandt souden daechlijcks de oerloech van de Turrecken ende Moerren te verwachten hebben, alsoese soecken de gentijlles, ¹⁾ dat hijdennen sijn, te verdrijuen. Ende ick vraechden den kijlloer kan dit eijlandt van Baelle sullecke mennichte van vollick wt leuren; den kijlloer antwoerde mij, datter well ouer de drij hondert duijsend mensschen opt eijlandt van Baelle is, wandt het gansse landt is ouer all voll dorpen ende steden ende ouer all voll vollicks.

Den kijlloer verhaelde nu op den auendt van sommijghe van de princijpaelste steden, die hier opt eijlandt van Baelle ligghen ende waer den koeninck sijn resijdentije meest houdt, ende waer hij sel-leuen woenachtich is als hier naer vollicht:

Coutaen ²⁾ is de stadt ghenaeempt daer den koeninck nu is om de twintich duijsend mannen by een te vergaederren tot ontset van de stadt van Paluboam.

Gegijl ende Capa sijn twe steden aen malcanderren daer een varse riuier duer loept ³⁾, ende sijn de steden daer den koeninck ende den kijlloer woenachtich sijn ende het hoff ghehouden wordt vant gans Eijlandt van Baelle.

Quijnowaen is een stadt daer den kijlloer over ghebiet ende hem toe compt, ende lijdt te lande waert inne.

Toebaen en Sijdaeije sijn twe steden die hier opt eijlandt van Baelle ligghen. —

Couterraes is de plaets ghenaeempt daer Jan Muellenaers schip nu lijdt ende haelt sijn waeter.

Itim dit sijn de seuen princijpaelle steden, die hier opt eijlandt van Baelle ligghen, daer mij den kijlloer de naemmen van sijde.

Addij 11 Febrewaerijusnu op den marghen begheerde den kijlloer, dat ick een brieff aen ons schip soude schrijuen, als dat hij mij nu een riuier soude doen wijsen, het wellecke ick dede, als bij desen sien muecht; ende doen de brieff geschreuen was, dede den kijlloer twee edellieden ende thien man met mijn gaen naer de strandt, ende lijden mij well twe mijllen weechs noordewaerts aen bij een varsse riuier ⁴⁾; dan en was niet om met onse praewen in te coemmen, wandt daer en

1) Sp. gentiles.

2) Coutaen, Koeta (Badoeng). Gegijl, Gèlgèl (Kloengkoeng). Kapa, nog deel van Gèlgèl. Quijnowaen, zeer waarschijnlijk Kedawoehan of Kedawan, iets benoorden Koesamba (op historische gronden aangewezen door Lekkerkerker). Couterraes, Koeta Rawas bij de Laboean Amoek. Toubaen, Toeban aan de Pantai Timoer. Sydaeije, Sèdajoe aan zee, zuidwest van Gèlgèl.

3) De Jèh of Toekad Háhà, de Vijgenrivier? Niet de Jèh Oenda, die beoosten Kloengkoeng stroomt. Zie R. van Eck T. v. N. I. 1880 I p. 122.

4) Naar de T. Pènèt.

liep niet boeuen een halleue voet waeters aff, dan sij sijden alst hoech waeter is, well in soude moeghen coemmen met de praeuwen; dan ick andtwoerde, het waeter soudt soude wesen; dan gaeven voor andtwoerd, dat men de rijuiet een stuck op conde vaerren ende dan beghint te diepen, ende de zee warrep de sandt banck voor de rijuiet, dat men der niet in en can coemmen met leech waeter. Ende wij sijn wederromme ghekeert naer de stadt ende bij den kijlloer coemmende; die mij het selleffde vraechde off men der in coemmen conde, ende hem andtwoerde: „neen”, ende was bedroeft.

Nu doen ick wederromme van de rijuiet ghecoemmen waer, dede ick door Juan de Poertijghies vraeghen off den brieft bestelt was naer de schepen toe, gaff voor andtwoordt: „neen, wandt den kijlloer sijde het schip te varde tseewaert lach”, ende gaff mij den brieff wederomme, ende ick dede hem vraeghen door Juan de Poertijghies, off ick nu, met de caert voor den koeninck coemmen soude; gaff mij voor andtwoordt, dat het te laet op den dach was, ende alst den koeninck belieft, dat hij ons well ontbieden sall; ende ik dede den kijlloer vraeghen, waert des koenincks belieuen, dat ick well wilde alsdan met Juan aen boort vaerren, waer op den kijlloer mij andtwoerde, dat wij niet soude meughen vertrecken, all eer dat de drij man wt Jan Muelle-naers schip wederromme ghecoemmen sijn ende de presenten met brochten, ende dat wij soe langhe de passijense soude nemen ende bij den kijlloer blyuen, die ons niet dan alle vrintschapen soeckt te doen, ende den koeninck hem alsoe belast heeft.

Nu teghen de middaech heeft den kijlloer doen brenghen vier clijnne sackens p) met naeghellen, elleck well vijffentwintich pondt swaer weghende, ende een cannaster met parsijlijnen, ende dede mij vraeghen offen de capijteijnnen van de coemmschap soude willen coepen; ick antwoerde: „jae, indiender wadt veell te becoemmen is”; meende well voor een schip opt eijlandt van Baelle te becoem waer, dan niet in dese stadt dan inde stadt daer de joncken in de rijuiet coemen,¹⁾ wandt verhaelde datse van Mellouckes²⁾ daer coemmen.

p) Boven dit woord is evenals boven eenige andere, een teeken geplaatst, dat doet denken aan een p. in oud Hollandsch loopend schrift. Dit teeken, dat elders niet op deze wijze werd aangetroffen, heeft kennelijk de bedoeling uit te drukken, dat de schrijver verbetering noodig acht; een verbetering, die hij niet heeft aangebracht om zijn keurig net-schrift niet te ontsieren.

Hier kan aan sackens of een ander verkleinwoord gedacht worden.

De aldus gemerkte woorden worden in den tekst met p aangeduid.

1) D. i. Gèlgèl. Waarschijnlijk komt het voor, dat de joncken de rivier niet tot aan de stad konden opvaren.

2) De Molukken.

Ende ick vraeghen offergheen nueten muscaet ende foellij te becoemen en waer, andtwoorde: jae, dan niet veell", ende sijde seer duer waerren, wandt den kijlloer eijsten well voor dese vier sackens thien stucken van achten. Ende ick vraechden den kijlloer offer veel parsijlijnnen te becoemmen waer, meende jae, ende vraechden mij offense der oock van begheerde; ick andtwoerde „jae", doen sijden de kijlloer: „willense der van coepen, will ick een man naer de stadt senden om bij den anderen te vergaederren, watter te becoemmen is". Ick sijde well doen mocht, ende ick verhaelde well wilde een brieff aen ons schip schrijven van de monster P), die den kijlloer mij heeft laeten sien, soe den kijlloer de brieff well soude willen senden met een praew ende soude well betaelt worden, naerdemaell het schip varde tsee waert lijdt; gaff mij voor andtwoort dat ick vrij mochte schrijven, soude den brieff sien te bestellen ende sijn beste der met sien te doen, datse aen boort ghebrocht soude moeghen worden.

Nu naer den middaech is den kijlloer bij den koeninck ghegaen ende wederomme coemmende vant pallijs, dede mij door Juan de Poertijghies segghen, dat hij den koeninck alles vertrocken hadde vant tgheenne hij mij hadde laeten sien, ende den koeninck hadde een man naer de stadt ghesonden om alle de specerrije ende parsijlijnnen bij den anderren sien te vergaederren, die inde stadt te becoemmen soude moeghen wesen.

Dese rijuijer is ontrent thien mijllen van hier, daer alle jaers vier ofte vijff joncken coemmen, wandt op dit eijlandt van Baelle nijeuers naujgatie en wordt ghedaen dan daer, wandt den koeninck niet en begheert, alsoe hy sijdt niet van buijten van doen en heeft van anderre landen, dan dit eijlandt kan de omliggende landen ghenoechsaem prouijdeerren door de overvloedicheijt van eetbaer waerren, die op dit eijlandt valt; ende dit eijlandt nieuers bij en can ghelijcken dan bij jonck Hollandt¹⁾ van bouwingh van de dorpen ende steden, wandt alle urre is men in een dorrep ofte stadt, ende is soe duer reeten van waeter dat te verwonderren is te segghen, die het heele landt duerloept ende worden ghelijdt van de groete rijuijeren aff om het landt te natten²⁾ ghelijck den Nijll in Egipten doet, daert nimmermeer en reghent, dan hier opt eijlandt van Baelle well.

Hier in de kijlloers hujs achteraff stonden drij hujskens³⁾ ghe-

1) Zie hier weder den term „jonck Hollandt". Verg. Dl. II p. 58 noot 6 en p. 352 noot 3.

2) De Hollander werd getroffen door de uitmuntende bevoeiing der Balineesche rijst-velden.

3) De offerhuisjes, die op geen Balineesch erf ontbreken.

vlochten van spaens riet ghecloeuen op vier pijllaerkens, daer ick in elleck een coeck podt sach staen, ende dede door Juan de Poertijghies vraeghen aen een vande dienders, wadt dat bedieden; gaeuen voor andtwoort, dattense daer eeten in deden voor huer affgoeden ende duijuels alst huer feest daeghen sijn, dat twe maels tjaers is, eens alst rijs ghesaeijt wordt ende eens als het rijs inde schuerren compt ¹⁾. Alsdan houdense groete feesten soe met trommellen, beckens ende veell anderlij instrumenten, in ons landt noch noeijt ghehoert ende ghesien, ende alsdan eetense van een stuck van een hondt; ende hebben dijuerse gheloeff, sommijghe aenbidden een steen, als icker eenen steen bij de huijskens in de kijlloers huijs sach staen ²⁾, sommijghe aenbidden de son, sommijghe de maen ende sommijghe een os, die sij liedens in groeter waerden houden, wandt en eeten gheen ossenvlijs, met anderre dinghen die sij noch aenbidden. ³⁾ Sijen weten noch en houden van vrijdaech, saeterdaech, noch sondaech, ghelijcken de Turricken, Jueden ende Cristennen doen, dan leuen soe heen het heelle jaer, alleennelijck de twe feest daeghen tsaers ⁴⁾ houdense in eerren als hier voerren verhaelt; ende huer jaerren reeckennense all anders als wij lieden doen, wandt sij reeckennen thien maanden voort jaer ende drij en dartich ⁵⁾ daeghen voer ellecke maendt, soe dat huer jaerren verloepen moet.

Het is hier nu inde winter, soe datter nu vier maenden lanck niet en doet dan reghenen ende daer naer ist wederromme droech weer, ende het landt wordt nu gheploecht ghelijck in ons landt, dan in stede dattense in ons landt twe peerden voor in de ploech hebben, ghebruijcken sij der twe buffels toe.

Nu op den auendt int ondergaen van de son met den kijlloers broe-

1) Wel dezelve feesten als „balik soempah" en „oesaba" in: De rijstcultuur op Bali." Ind. Gids 1886 II p. 1232-1237; overdruk in Bali en Lombok, Geschriften van F. A. Lieftrinck, Amsterdam 1927 p. 53-64.

2) Van steenen-cultus zijn thans nog sporen aanwezig.

3) Zie over het eten van honden — en rundvleesch o.a.: H. T. Damsté: Balische splinters, Kol. Tijdschr. 1927. p. 194-196.

4) Het aantal feestdagen op Bali is daarentegen bijzonder groot.

5) Lees 35. d.i. 5×7 . Op Bali heeft men een dubbele tijdrekening, de Indische week van 7 en de Balineesche van 5 dagen, welke geregeld met elkander verbonden worden en zoo te zamen de Balineesche maand van 35 dagen vormen. Deze combinatie van 7×5 dagen keert 6 malen in het jaar terug, zoodat het gewone of burgerlijk jaar slechts 6 maanden of 210 dagen telt. Bovendien heeft men het maanjaar van 12 maanden van beurtelings 29 en 30 dagen, totaal van 354 dagen. Het verloopen van het jaar maakt telkens nieuwe regeling noodig. Zie voor de Hindoe-Balineesche tijdrekening R. van Eck Schetsen van Bali. T. v. N. I. 1888 II p. 404; verder (in voce Tijdrekening) de Encyclopaedie van N. I., 1ste editie met het artikel van Rouffaer, en de 2de editie supplement p. 05 vlg. met dat van Jonker, en de daarbij gevoegde litteraturopgaaf.

der ende ander edellieden gaen wandellen naert bos, vertrock een edelman dat ouer thien ofte twaelleff jaerren een Poertijghies schip quam om den Varreckes hoeck om een fortelles opt eijlandt van Baelle te maecken, ende het schip stranden ende het meeste vollick bleuer doet; ende daer sijn noch vijff parsoennen opt eijlandt van Baelle ende gaen ghecleet ghelijck de inwoenders vant eijlandt met het boeuenlijff naeckt ende bloetsvoets, daerder een in des koeninck stadt van is; ende het gheschut datter van ghebarghen is, is mede in in des koenincks stadt.

Desen edelman verhaelde, datten de Poertijghiesen seer op dit eijlandt van Baelle vlammen, dan en connendt niet winnen door de mennichte van vollick, dieder opt eijlandt sijn, ende te hardt voor de Poertijghiesers om te beginnen.

In de coutenance ¹⁾ wesende, dede ick door Juan de Poertijghies vraeghen, van waer huer het goudt in sullecke abundantie quam; gaff mij voor andtwoerd, dat het wt Chijjna ende vant eijlandt van Sumatra van daen quam, ende hier opt eijlandt van Baelle ghebrocht wierden in manghellinghe van clederren, die duer gans Indijen geoert worden; ende verhaelde dat opt eijlandt van Baelle oock goudt mijnnen waerren aent tgebarrichte van den koeninck, en laeter niet wtgraeuen dan somtijts alst hem inde sin compt; ende den koeninck heefter een stadt bij ligghen met wacht, om acht der op te nemen om van anderren niet bespriet te worden waer de mijnnen ligghen.

Dese edelman verhaelde mede, dat wanneer der eennijghe vremde natije van bujten in compt met coemmanschap om wederomme clederren te coepen, die opt eijlandt van Baelle ghemaect worden met mennichte van cattoen ende duer gans Indijen gheuoert worden, mueghen de coeplicden niet te lande waerts inne gaen, noch langer opt eijlandt te blijven, dan hem haesten soedrae hij mach sijn goederren te vercoepen ende wederomme vertrecken, omdat se de rijckdommen vant eijlandt niet wijs en worden; ende daeromme isser maer een rijuiet daerse met de joncken in mueghen coemmen; ende also den koeninck een corrijus man is, ende alle vremde natie siet bij hem te krijghen, soe moetense die van bujten inne coemmen voor den koeninck coemmen, ende isser imandt, die den koeninck behaecht, moeder blijuen opt eijlandt, will hij ofte will hij niet, alsser ick well vier parsoennen ghesien hebbe, dien den koeninck all teghen huerren will ghehouden heeft ende nu well te vreden sijn, alsoe den koeninck huer goetd tracktment doet ende in sijn dienst huer liedens besicht.

1) Coutenance? Verg. Sp. cutir, disputeeren.

Desen edelman verhaelde, datter sollefer barrijghen opt eijlandt van Balle sijn, daerse groet gheniet van hebben, alsoet van vrendelighen vant eijlandt van daen ghehaelt wordt.

Desen edelman verhaelde mede, datmen opteijlandt van Balle een vrouw om twintichduisent casses can coepen, dat ontrent twe stucken van achten sijn; dan de mans parsoennen sijn naeruennandt duerder.

Nu op den auendt wederomme coemmende bij den kijlloer verhaelde, dat hij bij den koeninck gheweest waer, die hem belast hadde, dat hij mij vraeghen soude, offen de capijteijnnen van de schepen well twe, drij van de groetste stucken soude willen vercoepen met sijn cruijt ende scharrep der bij; waer op ick andtwoerde, sullicks voor seecker niet en conde ghesegghen, dan naer mijn meeningh sullen de cappijteijnnen aen den koeninck sullicks niet wijgherren, ende beuall, dat ick sullicks par memoerrye soude stellen om niet te vergheten, ende in sijn presensije notteerren most, dat het den koeninck versocht om datter soe groete stucken op de schepen sijn; ende den kijlloer verhaelde dat den koeninck well gheschut hadde, dan niet soe groot als wij hebben.

Wanneer hier eennijghe groette miester ^{p)} starreft, soe sijnder sommijghe van sijn vrouwen die hem liefts hebben, verbranden huer selleuen met een groete sermoennije ende wordt onder huerliedens voor een groete eer ghehouden, soe datter altemets vijftich ofte tsestich vrouwen huer leuendich int vier warpen ende verbranden om een parsoens wille, ende de usansije hier te lande soe is.

Addij 12 Febrewaerrijus nu op den marghen den kijlloer doer Juan de Poertyghies doen vraeghen om naer strandt te mueghen gaen om te besien, oft ons schip all vertrocken was, ende den kijlloer wasser medt tevreden.

Addij 12 Febrewaerrijus nu op den marghen naer strandt gaende om naer ons schip te sien off het vertrocken was, ende coemmende voorbij de rijvier ¹⁾ quaemen ons veelle vrouwen teghen, sommijghe van huerliedens hadde silleuer vaeten opt hoeft als emmers, ende voor ende achter de vrouwen ghinck garde, well twintich mans parsoennen met spitsen ^{p)} ende spatten, ende alsoese onsteghen quaemen, wesense ons dat wij wadt wt de wech soude weijcken, het welleck wij dede ende voorbij sijnde, vraechden ick wadt vrouwen dat dat waerren, die so met garde naer de rijuij toe ghinghen; gaeuen mij voor andtwoordt, dat het van des koenincks vrouwen waerren, die des smarghens vroech inde coelten het waeter voor den koeninck

1) De T. Dawan.

haellen aen de rijuier voor den ganssen dach, daer den koeninck hem in baedt ende wast als de hitte op den dach beghindt te coemmen, bijkans ghelijck opt eijlandt van Ormus. 1).

Addij twaelleff Febrewaerrius nu op den marghen teghens de middaech wederromme van strandt coemmende, alsoe wij ons schip niet sien en conden, ende den kijlloer gaff mij bijde brieuven wederomme ende sijde, alsoe de capijteijn van u schip nu niet het aduijs kan krijghen van dat hier naeghellen met andere specerrije ende parsyllijnnen te coep sijn, sall noch tijts ghenoech sijn, wanneerghij ouerlandt naer de schepen vertreckt; ick verhoep u te conuoeyeerren ende gheselschap te houden tot het schip toe, indien ick lijsensij van den koeninck vercrijghen kan, daer ghij veell in doen kondt; ende ick andtwerde den kijlloer „in wadt mannier kan icker in doen”, ende verhaelde „wanneer Manuell Roedenborrich wederromme ghecoemmen is alsoe hij niet langhe can tardeeren, ende dan alle bijde voor den koeninck sult moeten koemmen om den koeningh te presenteren de presenten van des capijteijns wegghen, ende hem dan mede de caert sult moeten laeten sien ende den koeninck wijsen hoe alle landen ligghen, soe sulde ghij den koeninck danmueghen vraegghen, wanneert syn Ma^t belijft dat ghij wederomme naer de schepen sult mueghen vertrecken, ende verhaellen dan dat ghij well wilden, dat ick met u dan soude moegghen trecken als wt deskoenincks naem, dat de capijteijnnen seer aenghenaem sall wesen; soe salt den koeninck het selleue niet wijgherren”, waer op ick den kijlloer andtwerde: gheerrenne sijn belijfte daerin doen wilde, wanneer den koeninck ons laet ontbieden. —

Addij twaelleff Febrewaerrius nu op den auendt bij de keers sitende met sommijghe van des koeninck edellieden in des kijlloers hujs, begon de kijlloer te vraegghen van deghelegentheit van ons landt ende vraechden off in ons landt oock veelle peerden, waerop ick andtwerde: jae, dan sijde veell groeter waeren als hier te lande; ende vraechde hoeveell peerden onsen *koeninck* bij den anderren well vergaederden, wanneer hij ten oerloech trock. Ick andtvoor[de] den kijlloer, well met dartich dujsendt man te peerde ende vyftich dujsendt man te voet ten oerloech treckt, die alle gaeder int harnas sijn van den hoeffden tot de voeten, soe dat men der met gheen roer duer schieten enkan, ende ghebruijcken alderhande gheweer, ende daerenboeuen voert den *koeninck* well met hem, wanneer hij eennyghe stadt willgaen belegghen well hondert ende vijftich metaellen stucken, daer

1) Het wegens zijn hitte beruchte Ormuz. Verg. Itinerario. Linschoten Vereen. Ed. 1910. Dl. I p. 35.

de clijnste van is als de koeninck de maet heeft doen affnemen van een van de stucken in ons schip, sonder ontalbaer ander clijnne ijsserre stucken; daer den kijlloer seer van verwondert was ende de edellieden mede, ende dede mij vraeghen hoe onsen *koenincks* naem was, daer ick op andtwoerde *Mauritsij de Nassow*, dat den kijlloer opschreeff, ende vraechde mij hoe oudt hij well was; ick andtwoerde ontrent de dartich jaerren ende off hij all ghetrouwt was, daer ick op andtwoerde neen; daer den kijlloer seer in verwondert was, dat een *koeninck* soe langhe wacht om niet in tijts te trouwen om kinderren te mueghen krijghen, diet koeninckrijck soude mueghen besitten, off den *koeninck* in de krijch suijbjtelligck afljiuich quam te worden.

Den killoer vraechden mij off het koeninrijck van Chijinna groeter was int beghrijp als ons landt, waerop ick andtwoerde: neen, dan dat ons landt groeter was; ende den kijlloer dede de caert voortbrenghen, dat ick hem wijsen soude wadt ons landt was, doen wees ick hem Neerlandt, Duijtslandt, Oestlandt, Noorweghen ende een stuck van Moscouijen, dan gaff het all de naem van Hollandt; ende vraech[de] mij waer de plaets was, daer wij van daen met de schepen ghevaeren waerren, doen wees ick hem de stadt van Amsterdam; ende schreeff het op, ende vraechde my, hoe veell schepen, datter well van daen vaerren; ick andtwoerde wel vier duijsendt schepen als onse sijn, tsjaers van daen vaerren sonder ontalbaer andere, die wadt clijnder ende sommijghe wadt groeter als de pijnnas sijn; ende ick verhaelde, datter well op eennen dach well seven hondert schepen van de stadt van Amsterdam aff ghevaeren sijn, daer den kijlloer ende edellieden seer van verwondert waeren, sullecke ^p) mennichte van schepen in ons landt te sijn. Ende vraechden off het in ons landt soe warrem is als hier, daer op ick andtwoerde: neen, dan ter contraerrije wtermaeten coudt, principaellijck ontrent dees tijt, alsoeter nu inde winter is als hier te lande; ende ick verhaelde, dat het waeter duer de harde coude in een nacht soe hardt wordt datter een man over het waeter loepen kan, alsoe zij het woordt vriesen niet verstaen en conden; ende ick sijde dat in vijff ofte ses daeghen soe hardt kan worden, dat mender met waeghens ende peerden op loepen kan, dat sijliedens nauwelijks ghe-loeven wilde ende dochte onmoeghelligck sullicks tewesen, ende dede doen vraeghen hoet de schepen dan maeckten, waerop ick andtwoerde, soe langhe still blijven ligghen in de haven tot drij, vier maenden alst beghint te reghennen ende de sonne heet beghint te schijnnen, soe smelt het wederromme de hardicheijt, ende dan beghinnen de schepen wederromme toe te maecken om naer alle landen

te vaerren ; dan ick verhaelde, datter eijllanden sijn, die in see ligghen daert soe hardt niet en vriest, daer de schepen tswinters well in mueghen coemmen ; ende doen verhaelde den kijlloer dat op het eijllandt van Baelle well thien duisendt peerden waerren, dan woude het eijllandt van Baelle niet bij ons landt te ghelijcken.

Den kijlloer dede mij vraeghen offense in ons landt oock nauwe justijcie doen, daer ick op andtwoerde : jae, ende verhaelde : wie eenen doetslach doet, moet met den doeden begraeuen worden sonder eennichghenaede mette hebben, ende waert dat den doetslaegher ontliiep ende niet gheuonde konde worden, soe wordt den doeden in een dichte kist ghedaen ende bewaert well vijff ofte ses daeghen, tot dat den anderren gheuonden is ende gheustijceert is ; dat hem verwonderde van de nauwe justijcie ende hem well behaechde, ende verhaelde dat op het eijllandt van Baelle gheen vrees en behoef te hebben van its benoemmen te worden al droech men het goudt inde handt, soe nauwe justijcie wordt hier mee ghedaen ; ende verhaelde dat in Palluboam ¹⁾ een rebouts vollick is van moerden ende dieuerrije, wandt vertrock, datter niet een dach ten eynde gaet, ofte daer worden ten minsten drij, vier ofte vyff parsoennen om ghebrocht, die misdaen hebben.

Den kijlloer dede mij vraeghen, wadt justijcie men in ons landt dede ouer een die doet verdient heeft, waer op ick andtwoerde : dijverse justijcie ghedaen worden, naert een parsoen verbuert heeft als de wecten dat met brenghen, ende verhaelde den kijlloer sommijghe dat hem wel behaechde ; ende verhaelde doen wadt fauten een parsoen opt eijllandt van Baelle doet, anders gheen justijcie en wordt aen ghedaen dan medt een crist, dat van huer ponijaerden sijn, het hardt aff ghesteecken, ende is aen een paell vast ghebonden ende daer naer begraeuen ; ende wij saeten dus well een vier urren inden auendt en couten ende doen ghinghen de edellieden wederomme duer.

Addij 13 Febrewaerrijus nu met den daech quam den mallij, des koeninck boede, die met Manuell Roedenborrich naer Jan Muellenaers schip vertrocken was, ende quam voor wt ende vertrock, dat Roedenborrich met de presenten voor den koeninck ende voor den kijlloer achter aen quam ende ouer twe urren hier soude wesen, daer den kijlloer seer in verhuecht was ; ende den kijlloer ghinck naert pallaijs bij den koeninck de boetschap brenghende, ende terwijllen den kijlloer bij den koeninck was, quam Manuell Roedenborrich, dan was naw int hujs ghecoemmen, ofte den kijlloer quam vant pallaijs

1) Balambangan.

ende hieten Roedenborrich wille coemme, ende dede segghen door Juan de Poertijghies de presenten die voor hem quaemmen, dan Roedenborrich die niet toennen en soude voor het vollick, ende de presenten die voor den koeninck quaemmen bij den anderren soude laeten, alsoe den koeninck ons stracks ontbieden sall om bij hem te coemmen, dat gheen halleff urre en duerde ofte daer quam een edelman met een brieff, op blaederren van boemmen gheschreuen met de punt van een mes, dat den killoer met ons drijven voor den koeninck coemmen soude ende brenghen de presenten met de caert met; ende doen wierde de presenten boeuens handts ghedraeghen met de caert ghelijck het ghebruijck hier te lande is, ende wij quaemmen alsoe int pallijs, daer den koeninck sadt als hier voerren verhaelt, ende wij deden hem de reuerrentije op ons landts wijs, ende dede ons doen voor hem neer sitten onder sijnnen raet ende edellieden; ende int eerste wierde hem een schoenne groete vergulde spieghell voor ghelijdt in een edelmans handt, die den koenincks ponijaert naer draecht, alsoe den koeninck selleuen niet in handen en nam, ende behaechde hem seer well; ende int op slaen de duerren van de spieghell¹⁾ lach een ghedruckt schip fraeij gheschildert, het welleck den koeninck in de handt nam ende besachet ^{p)}, ende vraechden, wadt het voor een schip was, off het schip van Jan Muellennaer was. Ick andtwoerde jae, alsoe ick sach den koeninck groet behaeghen der in hadde, ende wierde hem een stuck floeweell met een roer ende sommijghe cristaellijne glaesen vereert, dat hem alles seer aenghenaem was, ende doen dede den koeninck het vierroer langhen dat ick het wederomme vier soude doen gheuen, het wellick ick in sijn presensije dede, ende dede segghen het mij maer dede doen om te onthouden, alsoe het sijn edellieden vergaeten ende niet vier conde gheuen, ende wierde wederomme wech ghedaen. Ende den koeninck vraechden offen wij de conterfijsell van onsen koeninck in de schepen niet en hadden, ick andtwoerde: neen, ofte van de Capijteijnnen mede niet in de schepen sijn; ick andtwoerde oock neen, ende doen wierde de caert voor den koeninck ghebrocht ende langhden mij selleuen een dun stockens ^{p)} om te wijsen alle de koeninckrijcken ende landen dieder in laeghen, ende ick begon eerst te wijsen alle de principaelste orrijsentaelche eijllanden, ende doen vraechden den koeninck, wadt het eijllandt van Baelle was, hetwelck ick den koeninck wees, ende was seer verwondert van dat het so clijn in de caert lach; ende wees hem voorts alle de principaelle plaetsen opt eijllandt van Jaua, ende

1) Triptieks gewijze.

quam doen van boeuen van de Fellephijnse eijlanden aff op Chijna lancks de cost, hem wijsende sommighe van de principaelle steden in Sijna op de cost als Canton, Maccaw, Chinse,¹⁾ Sijan ende naer Malaca, het eijlandt van Sumatra, de coste van Pegu, Bengaelle, Sijllon, Couchijn, Calijcot, Goa, het eijlandt van Ormus, Aden, de Roe see ende lancks de coste van Mellinde naer Mellinde ende het eijlandt van Sint Lauwerrensije, ende soe naer Soffaelle tot de Caep de boenne esperranse ende lancks de coste van Guijne als Angoella, Manincono, het eijlandt van sint Thomé ende soe voorts Spanijen, Vranckrijk, Engellandt ende ons landt toe, ende voorts het Spaens Indijen; ende wadt ick oversloech, daer wees den koeninck op ende vraechden, wadt voor landen dat het waerren, ghelijck in de Middellantsche see de principaelle steden op de cost ende lande waert in, als Constantijnoepellen, Allexandrijen, Caeijra, Meecka ende vrachden naer alles; ende den koeninck verhaelde ende hem andtwerde, het tgheenne icker van wiste te spreeken, ende was seer verwondert van alle de landen ende koninckrijken, die der in de caert laeghen ende principaell verwondert van den groeten Turrick, dat die soe veell landtsbesadt. Ende vraechden wadt den wech was die wyghecoemmen waeren, die ick hem wees, ende vraechden hoe langhe wij well onderweghen gheweest waerren ende hoe veell mijllen wij well ghesijlt hadden, daer ick op andtwerde: ontrent de vijfthien maenden all eer wij het eijlandt van Sumatra ende Java saeghen, ende wel tusschen de vier ende vijff duysendt mijllen ghesijlt hebben, dat den koeninck seer verwonderde; ende vraechden hoe langhe wij nu well van Hollandt gheweest waerren. „Ontrent de twe jaerren,” andtwerden ick „dan alsoet ons eerste rijs is ende de lande opghesocht hebben ende de gelegentheijt niet well gheweten en hebben, is oersaecke gheweest dat wij soe langhe onder weggen sijn gheweest, dan nu souden wij well in ses ofte seuen maenden hier connen coemmen.” Ende vraechden oft wij oock opt eijlandt van sant Lauwerrensije aengheweest waerren, dat sij *Papo* noemmen;²⁾ ick sijde „jae”, ende offen wij oock eenijghe van die natije in onse schepen hadden, ick andtwerde: „jae, twe jonghens, d’een van ontrent de seshien jaerren ende d’ander van de ontrent de twaelff jaeren oudt;” ende den koeninck sijde gherrenne die eensien wilde, daerop ick andtwerde, sijn Matwell toe coemmen kan. Ende den koeninck vraechden van het vriesen in ons landt, alsoe den kylloer hem alles vertrocken hadde, oft sullicks voor seecker was; ick andtwerde: „jae”, dat hem seer verwonderde. Ende alsoe de gluijg³⁾

1: Chincho? 2) Kennelijk verkeerd begrepen. 3) De globe. Sp. globo.

inde cante vande caert stont gheconterfijt, vraechden mij den koeninck, wadt sullicks bediede, doen vertrock ick waertoe mense ghebruickten, ende seer verwonderde van de suptijlheit van onsen aettijde ende dede mij segghen, wanneer ick tscheep coem, dat ick sullicken glouije met aen landt soude brenghen, alsoe den koeninck groete sin heeft om sullecke stuck eens te besien, wellecke ick par memoerrije op moste schrijuen, ende dede de caert toe doen ende wederromme wech legghen, ende dede ons door den kijlloer vraeghen, wanneer wij wederomme willen vertrecken naer de schepen; wanneert den koeninck belieft, hoe eer hoe lieuer, alsoe de capijteijnnen van de schepen naer ons verlanghen sullen, om alle ghelegentheit eens te hoerren wadt ons wederuaerren is vanden tijt, dat wij aen landt bennen gheweest; doen andtwerde den koeninck ouer marghen ende dede mij vraeghen off ick te peerde off met de coets wilde coemmen naer de schepen; ick andtwerde te peerde, indient den koeninck belieft, ende Manuell Roedenborrich sijde met de coets, alsoe hij moede was vante peerde te coemmen. Ende ick dede den kijlloer bidden off den kijlloer met ons soude moeghen rijsen naer de schepen om de vrintschap wederromme te toennen, die den koeninck ende den kijlloer aen ons bewesen heeft, alsoe de capijteijnnen van de schepen eens sien willen, die wt des koenincks naem compt; waerop den koeninck dede andtwerden well in te vreden was, dat den kijlloer met ons soude rijssen ende den kijlloer was selleuen well te vreden, alsoe hijt op ons versocht hadde. Ende den koeninck dede den kijlloer ende ons opstaen ende sijden dat wij vrij mochten duer gaen, ende vertrocken alsoe wt het pallijs naerden kijlloershuijstoe; dan gheen halleffurre gheweest sijnde in des kijlloers hujs, quammer een boede van den koeninck met een brieff aen den kijlloer, waeromme hij de presenten vanden koeninck hielt, ende verhaelde alles wadt Roedenborrich met brocht, dat voor den koeninck quam met twaelleff stucken van achten; waer van den kijlloer seer verwondert sijnde, ende dede sullicks door Juan de Poertijghies vraeghen aen Roedenborrich, off sullicks waer was, dewellecke andtwerde niet soe en was, ende dat de mallaj, des koenincks boede, de waerheit niet aen en sijde, wandt sijde de capijteijn hem alles ghegheuen hadden om met de presenten naer sijn goet duncken te doen, alsoe hijdt best wist aen wie mense vereerren most; ende den kijlloer vertrock dit alles den edelman, dewellecke den koeninck de boetschap ghinck brenghen; ende was nieuers om, dan dat Roedenborrich het beste floeweell aen den kijlloer ghegheuen hadde, dat een stuck ghebloemt floeweell was wt den groennen de grondt,

ende den koeninck het slechtste ; waeromme den koeninck niet well te vreden en was, dat den kijlloer de presenten openden, die aen hem quaemmen, wandt all worden den koeninck presenten vereert, will niet dat mense voor hem ende sijn edellieden opendt, dan laetse in sijn huijs draeghen, alsoet de ussantije vande lande is.

Nu op den avendt vertrock mij den kijlloer, dat hij veelle ossen, varreckens ende sommijghe potten van des koenincks wijn met mennichte van alderhande fruijt ghereedt dede maecken om voor heenen te senden.

Addij 13 Febrewaerijus nu op den auendt quaemmer well twaelfvrouwen wt des koeninckspallijs met een banket van des koenincks taeffell ende dede ons dat presenteeren van des koenincks wegghen, ende daer was alderhandt eeten, seuen ende acht der handegherechte in een schoetell van coeper, fraey gheurocht ende ghesneden met loeff warrecken ; ende de rijs quam in schoetellen ghelijck een broetsuijcker, ende het eeten was elleck apart in een groen bladt fraeij toe ghemaect ende een Indijaense nuet fraeij ghedraeijt voll van des koeninck wijn, well anderhalve kanne wijns inde nuet gaende ; ende dese vrouwen quaemmen alle met garde achter ende voor, ende verrocken wederomme soe naer des koeninckspallijs toe.

Addij 13 Febrewaerijus nu op den auendt vraechden mij den kijlloer, offense alle die inde schepen waerren de caerten ende het stuermans schip well connen, ende met het gheschut om wisten te gaen ; ick andtwerde de meestendeell, dan daer en is niemmandt ofte weet met alle derhande gheweer omte gaen, soe met roers, spitsen, rapie[r]s, ende seer verwondert was van onse natije van alle dinghen soe vernufftich te wesen.

Addij 14 Febrewaerijus nu op den morghen met den daech sonde den kijlloer veell beesten ende varreckens met sommijghe potten met wijn ende mennichte van alderhande fruijt wt des koeninck naem om aen de capeijteijnen te vereeren, ende verhaelde dat den koeninck niet en weet, wadt vrintschap hij ons doen will.

Nu naer den middaech is den kijlloer wt het pallijs van den koeninck ghecoemmen ende brocht het londtroer medt, dat Manuell Roedenborrich aen den koeninck vereert hadde, ende den kijlloer begheerde, dat wij met hem soude gaen wandellen int bos, woude sien offen wij eenijghe gheuoeghelte conde schieten, ende dede sijn garde met sijn slaeuën ontrent de vijftich man ghereedt maecken met spijtsen ende spatten ; ende wij sijn met den kijlloer ende met sommijghe edellieden gaen wandellen int bos ontrent een mijll vande stadt ; ondertusschen

schoet Manuell Roedenborrich een clijn voeghelken ontrent de groette van een duijff, daer sij seer van verwondert waerren, wandt was sijn been maer aff gheschoeten; ende wij keerden wederromme ende op een hoechte coemmende, saeghen wij ons schip met de pijnnas om den hoeck sijlijnde, doen vraechden den kijlloer offense naer het ander schip, toe sijlden, waer op ick andtwoerde: jae; ende coemmende in de stadt in des kijlloers huijs, wierdt het voeghelken voor den koeninck ghebrocht, alsoet den koeninck door een edelman hadde doen haellen.

Par memoerrije dat Manuell Roedenborrich het roer wadt veell ghelaeden hadde, ende met dat wij quaemmen voor des kijlloers huijs ende het vollick verschoeten, ¹⁾ wandt quaemmen wt de huijsen op straet gheloopen.

Nu op den auendteen urre wederromme ghecoemmen sijnde, quammen mennichte van vollick wt des koenincks pallaijs voor den kijlloers huijs ende daer quaemmen sommijghe van des koenincks vrouwen met anderre edelle vrouwen ende des koenincks twe clijne kinderren, die elleck van een edelman ghedraeghen wierde, ende wierde voor ons neerghesedt in des kijlloers huijs, die gheacompanijeert quaemmen met vier van des koenincks dwarrijghen ende des koenincks garde voor, ende achter. Ende den kijlloer dede door Juan de Poertijghies segghen, datse ons quaemmen adieu segghen ende sijde, soe ick noch eennich van ons landts ghelt bij mijn hadde, dat ick se wadt vereerren soude, die met des koenincks kinderren quaemmen, het wellecke ick dede; ende ontrent een halleff urre in des kijlloers huijs gheweest sijnde, bewesen de reuerrentije op huer mannier ende keerden wederromme naer des koenincks pallaijs toe.

Addij 14 Febrewaerrijus nu op den auendt doent all doncker was, quam den kijlloer wt het pallaijs van den koeninck ende vertrock, dat den koeninck dede vraeghen, offense in ons landt de Juaensse spraek well conden, alsoe den koeninck een brieff aen onsen *koeninck Mauritsij de Nassouwe* will schrijven ende hem vereerren een ponijaert met een van sijn dwarrijghen wt de vijftich mismaecken mensschen, die de koeninck int pallaijs heeft; waerop ick andtwoerde de Juaensse spraek noch niet bekendt en is, dan hier in de schepen sijnder sommijghe, die de Juaensse spraek verstaen, alsoe wij tollicken hebben, die met ons vaerren, die sij jorre bassa ²⁾ noemmen, die de Juaensse ende Mallajse taell well connen, dan waerd dat den koeninck in Arabijs, Turricks, Greecks, Latijn, ofte Poertijghies een brieff dede

1) Door het schieten verschrikt. 2) Djoeroe basa.

schrijven ende van den koeninck onderteijckendt, dat een van die taelle onsen koeninck well verstaet, wandt wij hebben noch brieuen in die taelle gheschreuen van onsen koeninck onderteijckendt, om offen wij aen eennijghe landen quaemmen om die te toennen, om vrintschap met die koeninghen van dien lande te maecken, daertoe wij dees rijs beghonnen hebben ; het wellecke den kijlloer seer well behaechde ende andtwoerde dat den koeninck oock anders niet en socht, dan alle vrintschap ons te bewijzen, dat mueghelijck waer, ende alle het tgheenne dat den koeninck in sijn landt heeft is tot dients van de capijteijnnen ende schepen, soe langhe wy hier ondert eijlandt soude moeghen bliuen ligghe ; waerop ick andtwoerde, dat de capijteijnnen wt de schepen oock anders niet en soecken dan alle vrintschap met den koeninck te houden, dat den koeninck met der tijt well vernemen sall, wadt voor een naetsije wijliedens sijn.

Addij 15 Febrewaerrijus nu met den daech sijde den kijlloer, wilde oerloff van den koeninck gaen nemen ; doen dede ick door Juan de Poertijghies aen den kijlloer segghen, dat hij de groetenisse van onsendt tweghen aen den koeninck wilde doen, ende dat wij den koeninck seer hoechlijck bedancken vande vrintschap, die hij ons bewesen heeft endé vandt goedt tracktment, dat hij ons aen ghedaen heeft van den tijt, dat wij hier aen landt bennen gheweest ; waer op den kijlloer andtwoerde gheerrene doen wilde, ende ghinck naert palaijs, dangheen hallef urre wech sijnde, quam den kijlloer wederomme ende vertrock de groetennisse aen den koeninck van onsendt tweghen ghedaen hadde, daer ick den kijlloer seer hoechlijcken van bedanckten.

Nu op den marghen doen de son een urre hoech was, quaemmen der twe coetsen met houtte tenten boeuent hoeft ende ses peerden ghelijdt, die de toemmen met peerle moeder fraeij beurocht waerren ; doen sijde den kijlloer teghen ons, nu sullen wij ons op den wech begheuen, ende hij ghinck op een van de coetsen sitten ende Roedenborrich op een ander coets, ende dede mij een van de ses peerden langhen, daer ick op ghinck sitten ; doen ghinghen der op de ander vijff peerden edellieden sitten ende voorts well hondert vijftich man met gheweer te voet. Sommijghe met spijsen endesommijghe met spatten ende schilden ende huer pijl koecker met de fenijnijghe pijllen opt lijff, ende onder dese hondert vijftich parsoennen waerren well dartich spijsen, met goudt beslaeghen de twintich, en de thien met goudt ghelijcken des koenincks spijsen sijn, ende dit sijn des kijlloers garde ; ende wij begonnen te camijnneerren ¹⁾ dan indt vertrecken waerrender

1) Caminar. Sp. gaan, voortgaan.

mennichte van de inwoenders, die ons quaemmen sien vertrecken.

Nu op den middaech sijn wij in des koenincks huijs¹⁾ ghecoemmen, daer om het huijs een droeghe gracht gaende ende ouer een brugh int huijs gaende, coemmende op een groete plaets all waer veelle open huijskens stonden, niet dan het dack ende de solderringhe ontrent tve voeten van de aerde, daer wij op saeten en aeten smiddaechs; ende rondtomme hingender veelle clijgne couwen²⁾ daer tortellduijven ende allderhande ander ghevoeghelte in waerren, fraeij van Spaens riet ghemaectt ende boeuen elleck voegel kouken een huyffken van cattoennen lijwadt ghemaectt, datsijdersnachtsouertrecken alstcoudt weder is; ende aen deenne sijde vande plaets stonden well twaelleff groete couwen van spaens riet, daer onder elleck eenschoenne groete haen stondt; ende de koeninck sijn ghenoechte neemt om die altemets teghen den ander te doen vechten, ende een clijn lemmerscharrepaechtich aende plaets daer de spoerren staen. Ende een urre daer gheweest sijnde, sijn wij wederromme te peerde gaen sitten ende duer ghereden, dangheen vande edellieden ofte die te voet ghinghen stonden op, voor dat den kijlloer op de koets gheseten was, ende soe haest den kijlloer van de coets treet onder wegghen int affgaen van eenijghe hueellen door vrees van om te vallen met de coets, soe gaen de edellieden stracks van de peerde sitten, soe langhe den kijlloer wederromme sidt.

Addij 15 Febrewaerrijus nu op den auendt in des koenincks stadt ghecoemmen indt ondergaen van de son in Capa ende Gheghijll³⁾, all waer wij int innecoemmen van de stadt affghinghen van de peerde ende ghinghen voorts lancks een rijuij, die duer de twesteden loept ende van malcanderren schijjt; ende doen wij midden in de stadt quaemmen, sijn wij ouer een houte bruch ghegaen ouer de rijuij ende in de kijlloers huijs ghecoemmen, all waer wij duer drij poertaellen in ghinghen, elleck met seuen trappen, op ende affgaende; inde eerste portaell duersijnde, waseen groete plaets, daer den kijlloers sijn beesten, peerden ende buffels heeft staende ende allderhande gheuoeghelte,

1) De afstand van Koeta tot Gèlgèl zal ± 40 K. M. hebben bedragen, en werd afgelegd stel van half acht tot zes, alzoo in $10\frac{1}{2}$ uur, waarvan afgaat de rust van $1\frac{1}{2}$ uur. De snelheid van den tocht kan dus gemiddeld $4\frac{1}{2}$ K. M. zijn geweest.

's Koning's huis lag ongeveer half weg, op de hoogte van Soekawati. Daar „wordt de tempel gevonden, die oorspronkelijk diende tot verzamelplaats van al de leenmannen van den Déwa-agoeng en daarom ook nu nog Penataran-agoeng heet.” Zie Van Eck, Schetsen van het eiland Bali T v. N. I. 1880. Dl 1 p. 131.

2) Kooien.

3) De residentie van den Déwa-agoeng is na het midden der zeventiende eeuw verplaatst van Gèlgèl naar Kloengkoeng.

die in coruen hinghen, ende sommijghe koruen daer haennen onder stonden als in des koenincks huijs; ende duer het twede poertaell coemmende waerren de woeninghe van sijn slaeuen, ende duer de darde portaell opgaende, boeuen inde duer staende, conde men stracks niet op de plaets sien, wandt int aff gaen was een viercante muer teghen de duer ouer, all fraeij gheurocht ende well hondert finne parsielijnnen in de muer ghemets, ende den affganck was ghelijck een wintell trap; ende doen quaemmen wy op een viercante plaets, daer sommijghe houtte huijskens stonden rontomme open met solderinghe drijvoeten vande aerde, all waer des kijlloers garde was, ende vonden daer vier metaellen roers ligghen met sijn kruijdt ende scharrep der bij hangende met sijn lonten. Ende den kijlloer ghinck onder een van dese open huijsken sitten ende dede ons mede bij hem sitten; ende een weijnich der gheseten sijnde, quammer een blanck man in op sijn Jauaens ghecleedt ende ghinck onder de edellieden bij ons sitten, dan en sprack niet ende besach ons; doen sijde Roedenborrich, dat het was een Poertijghies, die hem aen ghesproeken hadde indt duer trecken. Ende een weijnich gheweest sijnde, begon ick hem te vraeghen in Spaens off hij Poertijghies konde spreeken; gaff mij voor andtwerdt: jae, ende ick vraechden hem off hij een Poertijghies was van gheboorte, andtwerde: neen, dan dat hij in Mallacka gheboerren was; ende ick vraechden hem, hoe hij hier int landt ghecoemmen was; begon doen te verhaellen, dat het ontrendt elleff jaerren gheleden is, dat hij van Mallacka hier op het eijlandt van Balle met coemmschap ghecoemmen was, ende den koeninck heeft mij hier teghen mijnnen danck ghehouden ende een huijsvrow ghegheuen, daer ick twe kinderrens bij heb; ende ick hebbe alle jaers als hier joncken van Mallacka coemmen den koeninck om oerloff ghebeden, dan heeft het mijn noeijt willen consenteeren, dan waert dat ick de kinderren niet en hadde, ick saeghe noch well wt het landt te coemmen, dan die doen mij hier houden, alsoet mij verdriet onder dese heijddenen te woennen. Ende vraechden mij doen, wie dat Cornelis de Houtman op het schip was, waerop ick andtwerde, wt wadt oersaecke hij sullicks vraechden ende van waer hij die naem ghehoort hadde; gaff mij voor andtwerdt, dat over sommijghe daeghen des koenincks boede duer de stadt trock ende hadde brieuen aende ouerheijt van ons schip, die open quaemmen, daer onder stontd ghefirmert Cornelis de Houtman, waer wt ick de naem gheteijckent hebbe, ende een brieff aen hem geschreven. Doen gaff ick hem voor andtwerdt, dat het was de capiiteijn van dat schip,

ende doen vraechden hij voorts, wie dat de capijteijn van ons schip was, ende hoe sijn naem was, waerop ick andtwerde Jan Janssen Kaerrell, ende teijckende de naem op, als onse naemmen mede, die hij begheerde te weten; ende ick vraechden hem doen naer sijnnen naem, gaff mij voor andtwerdt, dat hij hieten *Eitor* ¹⁾ *de Noronha* ende dat hij een brieff aen Cornelis de Houtman gheschreven hadde, als dat hij wadt naeghellen ende parsijlijnnen te coep hadde, ende sijnnen dienst der in presenteerden, daer hij de capijteijnnen ende overheijt in diennen conde, berijdt was. Ende begon mij te vraeghen, wie dat in onse landen nu regheerden, daer ick op andtwerde *Mauritsij de Nassow* ^{P)}, ende offen wij nochoorlooch voerden op de Spaenijaerden ende Poertijghiesen; ick antwoerde: jae. Ende vraechde mij waer dat den koeninck *Don Antoenny* nu was int *koeninckrijck van Enghellandt*, ende off hij vrint is met de *coeninghinne van Enghellant*; ick sijde jae, ende verhaelde dat den *koeninck Don Antoennij* alle eerre ende vrintschap bewesen wordt, als off hij int *koeninckrijck van Poertugaell* was; ende vraechden mij, waer sijn soen *Manuel* was ende off hij bij hem was, daer ick op andtwerde: neen, dan dat hij in *Affrijka* is inde stadt van Marroecke bij den *koeninck*, ende vraechden doen hoe hij daer ghecoemmen waer; dat hem den *koeninck van Marroecke* ontboeden hadde, alsoe den *koeninck van Marroecke groete vriend met den koeninck Don Antoennij ende met de Coeninghinne van Enghellandt is dat hem seer verwonderde*. Ende vraechden doen, hoe starreck wij van schepen wt Neerlandt gheuaerren waerren; ick andtwerde onder ons vier schepen harrewaerts naer de Oest Indijes. Ende verhaelde, dat de roep ghinck duer gans Indijen, dat wij onder ons dartich schepen aff waerren gheuaerren; ende vraechde, waer het vierde schip was, daer ick op andtwerde, een ander wech, dan gheen plaets noemmende. Ende alsoet doncker begon te worden, nam sijn affscheijt ende verhaelde dat hem verboeden was van den koeninck niet bij ons te coemmen, noch met ons te spreecken, ende soude niet ghesproecken hebben, hadde ick hem eerst niet aengesproecken, dat ick dede om seecker te wesen off hij Poertijghies conde ofte niet; wandt soude all ghehoort hebben, wadt ick teghen Juan de Poertijghies ghesproecken soude hebben, ende in moeijten hadde mueghen coemmen, daer ick mijn doen voor wachte conde. Wandt vraechden aen Juan, hoe dat hij hieten; antwoerde Heinderrick Pietersen ende van waer hij was, andtwerde niet en wist, alsoe hij van kintsbeen in Poertugaell opgevoet is, ende in Neerlandt gebrocht om met ons

1) Eitor = Hector. Leupe p. 229 zegt: Pieter de Noronha.

te vaerren, daar hij doen op still sweech. Ende vraechden mij doen wadt dach van de maendt dat het was, ick andtwoerde den vijfthienden van Febrewaerrijus ende hij sijden maer den thienden schreeff, dat vijf daeghen minder was als wij reekenden. Ick hadde Juan de Poertijghies van te voerren all in ghegheuen oft ghebuerde, dat wij bij imandt mochte coemmen die Poertijghies sprack, dat hij sullicks dan segghen soude. Ende hij ghinck wederromme naer sijn huijs toe, ende naer hij vertrocken was, lijden den kijlloer ons in sijn huijs, dat het vierde poertaell was, daer alle sijn famijlij was ende wees ons sijn huijsvrow met sijn kinderren ende sommijghe van huer instrumenten, daer se op speellen met de vingerren ghelijck op een claeuesingell ¹⁾ ende veelderhande coeperre beakens, diese onder malcanderen doen clincken als offen de clocken in onslantd bijerren, endeghebruijkense meest alst huer feest daeghen sijn. Dit huijs is rontomme met een dicke muer int viercandt om de vier binnenste muerren, ende alle de poertaellen sluijten met coeperre sloeten ende coperre sluetels seer fraeij gheurocht, ende de duerren all met beeltwarreck wt ghehouden.

Addij 16 Febrewaerrijus nu op den marghen is de Poertijghies bij mij ghecoemmen in den kijlloers huijs ende brocht een monster van naeghellen ende een cannaster met parsijllijnen ^{P)}. twee sackens met naeghellen, die hij sijde naer beneden sondt om aen Cornelis de Houtman te vereerren; ende vereerden ons elleck een weijnich naeghellen oock in twee sackens, ende verhaelde dat in deen vande twee sackens ^{P)}, die hij ons vereerde, een brieff in stack gheschreuen aen Cornelis de Houtman, dat icker die wt soude nemmen ^{P)} wanneer wij tscheep soude mueghe coemmen, alsoe hijse my niet en dorste gheuen in presensije van den kijlloer ende de edellieden; ende dede de ouerheijt vande schepen seer groeten, ende ghinck van ons wech naer sijn huijs. Ende wij sijn wt des kijlloers huijs ghegaen stadtwuert inne tot voorbij des koenincks huijs, dat teghen ouer een groet marrekt stontd, schoen van buijten aen te te sien. Ende buijten de stadt coemmende, is den kijlloer mede op een schoen peert gaan sitten, ende wij hebben ons wederromme op den wech begheuen ende wij quaemmen voor bij een muer te rijden, die well over de drijmijllen lanck was, van een casteell affgaende lancks de strandt tot aent tgebarrichte, dat aent waeter compt, daer dese muer aen sloet met twee portaellen met rondeellen ende sloeten met duerren, ghelijck off het was een poert van een stadt om in te coemmen; ende dese muer was van ghebacken steen gemets all lancks voll schietgaeten om met

1) Klavier, klavecimbel. Sp. clavecimballo.

roers ende spatten te duer schieten, ende men machger op gaen wandellen ghelijck op de muerren van Amsterdam; ende op sommige plaetsen sijnder rondeellen als bij de poort vier staen, met groete gaeten om gheschut te mueghen op legghen. Ende dese muer is als een beschuttinghe om wt ter see opt eijllandt niet te moeghen coemmen, alsoe binnen de muer een schoenne vallij ende altemaell bowlandt is, rontomme voll dorpen ende steden ¹⁾. Ende wijsijn op den middaech in de stadt van Couterraes ghecoemmen, ende hebbentsindt ghisterren marghen well thien mijllen duert landt ghereden ende well twaelff dorpen met thien rijuieren ghepasseert. Ende intpasseerren saeghen wij aende candt van een rijuier een boem soe wter maeten groet, dat naer mijn duncken gheen twaelff man omvaemmen soude konnen, wandt onder de schaduwe van den boem wierden een marreck ghehouden, daer veell vollick vergaedert waerren. Ende met dat wij indt dorrep ofte stadt ghecoemmen waerren, dede ick door Juan de Poertijghies segghen aen den kijlloer, indient hem ghelieffde dat het vollick met het gheweer niet aen strandt en ghinghen om ons vollick gheen verbaestheijt aen te doen, ende hoe den kijlloer met luttelder vollick aen strandt compt, alsoe de praew compt hoet meerder vrintschap sall maecken, dat den kylloer seer aenghenaem was. Ende ick vraechden den kijlloer, om ons alle drije aen boort te laeten vaerren, ende hem beloouende de drij mannen, die in Jan Muellen-naers schip sijn stracks wederromme sullen coemmen; dan den kijlloer andtwoerde, dat Juan de Poertijghies ende ick eerst aen boort soude vaerren, ende alssen de drij mannen wederromme quaemmen, dan soude Roedenborrich oock aen boort coemmen, waer wij niet teghen te segghen en hadden. Ende wij sijn aen strandt ghegaen ende daer coemmende, quam onse praew naer de rijuier toe om waeter te haellen; doen dede den kijlloer alle sijn vollick indt dorrep ende onder de boemmen gaen, ende nam mij bij der handt met acht ofte thien man

1) Van dezen muur bleek bij mijn bezoek aan Bali in 1913 geen spoor meer over, terwijl bij navraag de herinnering aan het bestaan daarvan verloren was gegaan. Hij was waarschijnlijk althans grotendeels opgetrokken op de gewone wijze van in de zon gedroogde klei, en is duidelijk voorgesteld op het kaartje van Bali, Dl II p. 173, loopende oostwaarts langs de zee, van den mond der T. Oenda tot aan den voet van het gebergte. De lengte van den muur zou ongeveer 4.5 K.M. bedragen hebben.

De opmerking, op pag. 358 Dl. II, noot 1, dat deze muur zou zijn gebouwd met het oog op de Portugeezen, die de vroegere Koeta rawas zouden verwoest hebben, is niet zoo natuurlijk als daar wordt aangenomen, en zelfs minder waarschijnlijk. Hij zal wel bestemd geweest zijn, om een groote krijgsmacht, die hier een zeer geschikte landingsplaats vond, te keeren. Van waar deze verwacht werd, laat zich gissen, maar niet met zekerheid vaststellen.

bij hem sonder eennich gheweer ende een pasij, die hem die kjitte-soll boeuen het hoeft droech. Ende wij quaemmen soe bij de praew ende doen quam Sijmmen Lambertsen aen landt, die met de praew quam ; ende den kijlloer vraechde, wie dat het was vandt schip ; ick andtwoerde, dat het de schipper van ons schip was. Doen ghinghen wij bij hem ende hieten hem willecoem, ende wij ghinghen onder de boemmen neersitten wt de son ende vereerden een podt van des koe-nincks wijn ende mennichte van fruijt aen Sijmmen Lamberts ; ende een halleff urre der gheweest sijnde, quam Jan Muellenaers praew all waer Cornelis de Houtman ende Jan Janssen Kaerrell met quam, ende hieten den kijlloer willecoem ende bewesen malcanderren alle vrintschap ; ende doen quam des koeinicks broeder ¹⁾ met de Saban-daer van de stadt Couterraes ende daer wierd een praew ghesonden aen JanMuellennaersboort om de drij mannen te haellen, ende quaemmen wederomme, ende brochtense met aen landt, ende huer wierde eennijghe gheschencken ghegheuen, alsoe den eennen slaeghen ghe-hadt hadde, om dat hij int waeter ghespronghen hadde wt het schip ende meende wech te swemmen. Ende wij sijn naer den middaech met alle vrintschap, doen wij de praeuwen voll waeters hadden, van malcanderren gheschijden ende onder ons drijen met aen boort ghe-uaerren ; ende dit is alles, wadt mij wederuuerren is opt eijlandt van Balle.

Par AERNOUDT LINTGENS.

1) Mogelijk in zijn jeugd genaamd raden Saganing. (Berg. p. 143.) Zie Inleiding.

C

Journaal van
Jeronimus Maryen

Journal van Jeronimus Margen

Looft Godt boven al. A° 1595.

Vertrocken van Amsterdam met onse drye schepen ende een pinas den 10 Maert 95 na Pampes. 8 dagen daer nae, wesende den 18 ditto onse ancker gelicht ende den 21 ditto in Tessel gecommen, alwaer wij 12 dagen gelegen hebben om onse ladinghe in te nemen. Den 2 April vertrocken wij wt Tessel met eenen n. o. wint; twe daghen daer nae, wesende den 4. dito sijn wij de Hooffden gepasseert, ende den 6. Heijsant ende den 10. de Barles ende dat met eenen o. ende n. o. wint; 7 dagen daernaes wesende den 17. dito 's morgens tussen 5 ende 6 uren hebben wij ondeckt de 3 eylanden van *Canarien*¹⁾ genaempt de *Charters*.

Den 19. dito hebben wij noch gesien de *Palms* ende een ander genaempt *Teneriffe* ende noch een ander genaempt de *Pick* ende daer voor geseylt met eenen noortoosten wint. Den 25. April hebben wij gesien de Soute eylanden ende den 27 dito hebben wij ghesien een eylant genaempt *Isola de Mayo*, welck voorsz. eylant seer onvruchtbaer is maer seer overvloedich van bocken ende velthoenders; maer van eenich volck hebben wij daer nijet vernomen, ende hebben daer 2 dagen op reede gelegen ende sijn den 29²⁾ ditto weder tseyl ge-gaen ende hebben onse cours genomen suyt-suyt-oost.

Den 5. ³⁾ Mayo hebben wij gesien 2 Portegysers groot wesende na gissinghe 4 oft 5 hondert last, ende met den eenen hebben wij gesproken ende seyden dat sij nae Portegaels Indyen wilden seylen, oock dat de sprake door gans Spaignen was van onse 4 schepen, ende haer versproken hebbende sijn alsoo met vruntschap van haer gescheyden.

Den 12 ⁴⁾ ditto hebben wij met 5 schepen gesproken commende wt Sant-Tome, alwaer wij oock aen boort gevaren sijn, ende waren gheladen met suycker ende swerten, dewelcke ons gaven ettelycke brooden suykers ende wij gaven haer een vat van ons beste bier. Den *Admirael* was ghenoeemt Joris van Memblick. Oock wasser eenen Rotterdammer ende eenen Schiedammer, maer haer namen en weet ic nyet, ende haer versproken hebbende sijn met vruntschap van haer ghescheyden.

1) Neen, van Madeira, as Desertas. Verg. Dl I p. 2.

2) Lees : 27.

3) Lees : 4.

4) Lees : 11.

Den 29 Junius sijn wij 't riff van Bresil gepasseert, leggende op de hoochte van 19 graet by suyden de Linie *equinoxiael*, al waert een arm ongesont lant is.

Den 2 Jullius sijn wij gepasseert den *Tropicus Capricornus*. Den 4 ditto hebben wij gecreghen eenen noorden wint ende onsen cours genomen oost-suyt-oost. Den 2 Augustus savens met een doncker weder hebben wij met grooter blyschap gesien de *Cape de Bonne Sperance*, ende den 4 ditto sijn wij in een baye te reede gecommengenaempt *Aguade St. Brasso* alwaer wij geanckert sijn, ende sanderdaechs te lande ghevaren om eenighe verversinghe te becommen van versch water ende ander lyfftocht, want wijt wel van node hadden, want bycans de helfft van ons volck cranck waren vant scheurbuyck; ende te lande commende hebben daer volck vernomen, swert van verwen, dewelck van ons wechliepen, maer haer teycken van vrunchap toonende, sijn by ons gecommen ende hebben haer met teykens ghewesen oft sij geen ossen oft schapen en hadden, ende hebben haer legpenninghen¹⁾ getoont, oude messen, stucken yzers ende ander out goet hetwelck haer welbehaechde ende deden ons teyken, dat wij smorgens weder soudent commen. Sij wilden ons van alles brengen ende sijn alsoo van ons wechgegaen. Den 6 ditto sijn wij weder na lant gevaren ende aen lant commende hebben wij daer gevonden ossen ende schapen met mennichte. De schapen waren van 5 quartier, want haer steerten woegen 14 oft 15 pont hetwelck een wonder om sien is, ende creghen een schaep voor een out stuck yzers, soo dat wij daer seer goede verversinge cregen. De inwoonders vant lant ginghen ghecleet met een ossenhuyt, mantels ghewijs gemaekt ende hebben een voschensteert voor haer mannelyckheyte, ende hebben schoenen van hout schuytwijs gemaekt, boven met coorden toeghebonden. Haer geweer is een spies met een scherp snyende yser aent ende, hetwelck vergiff is alsoo ic meene, want sijn yet lijdten wilden, dat men daer aen raecte; het is een volck van redelycker groote ende schijnt boos volck te sijn; ende ons daer ververscht hebbende, sijn weder van daer tseyl gegaen den 14²⁾ ditto, leggende de *Cape* op 35 graden by suyden de Linie *equinoxiael*. In dese voorschreve baye is seer goede anckergront; oock is in de baye een kleyn eylandeken, waer op seer veel vogels sijn ende oock mennichte van seevolven.

Den 22 Augustus hebben wij eenen bylegger gecreghen van eenen noort-oosten wint. Den 25 creghen wij eenen s. w. wint ende daer nae eenen westen wint, ende onsen cours oost noort oost wesende soo

1) Leg- of rekenpenningen,

2) Lees: 11.

dat de winden seer variabel wayen, te weten om de Cape; ende het water gaet daer seer cort ende meestal storm ende onweder. Den 18 dito cregen wij den wint suyt oost. Den 30 Augustus cregen wij den wint oost ten noorden en o. n. o., ons cours wesende na het eylant Sinte Laurens.

Den eersten September hebben wij gecreghen de hochte van Sinte Laurens, leggende op de hoochte van 26 graden. Den 3. dito hebben wij gesien het voorschreven eylant ende sijn lang de custe geseylt om een goede haven te moghen vinden, ende oock om eenighe vruchten verversinghe voor onse crancken, want wij soo veel crancken hadden, dat wij de schepen nyet regeren en costen.

Den 9. dito heeft schipper Schellinger sijn schuyt wyt geset ende aen lant gevaren ende hebben daer 3 visschers ghecregen die onder lant lagen en visten, ende sij gaven ons van het ghene dat sij gevanghen hadden, waer voor men haer gaff een oft 2 messen, ende quamen alsoo weder na de schepen ende aldus lang de custe loopende, sijn den 13. dito ten anker gecommen by een eylant, hetwelck wij den name gaven van het Hollants kerckhoff door oorsake, dat wij daer veel van onse gasten begrouven; van dit voorsz. eylant streckt een riff in see een halff myl wijt; de diepte daer wij ten anker laghen was 8 ende 7 vadem.

Den 18¹⁾ dito sijn aen lant geset twe bootsgesellen, by name Fop Pietersoon van Delft ende den anderen Cornelis van Memblic, ende dat om ettelijcke oorsaken.

Den 29. dito is Jan Dignums, schipper van den Hollantsen Leew, ghestorven ende op het voorsz. eylant begraven, door wiens doot veel twisten in de vlote gecommen sijn. Ende daer nyet wel leggende om ons te ververschen, heeft men het groote jacht wyt gesonden om een goede haven op te soucken, hetwelck een bequaem plaetse gevonden hebben, is den eersten October weder by de schepen gecommen haer tydinghe brengende van een seer goede plaetse, waerdeur wij seer verblijft waren; want daer van als genouch was, ende oock een revier van versch water. Dese tydinghe hebbende, sijn van daer tseyl gegaen den 5. ²⁾ dito ende op de voorsz. waterplaets gecommen den 9. dito, ende sijn daer ten anker gecommen op 20 ende 16 vadem ende sijn den selfden dach aent lant gevaren, alwaer wij vonden swert volck van redelycker staturen, dewelcke van onse comste groote blyschap bedreven, cloppende in haer handen, hetwelck by haer een teyken van vruntschap is, ons presenterende ossen ende

1) Lees: 24.

2) Lees: 7.

schapen. De schapen waren gelyck by de Cape met 5 quartier ende de ossen hadden bulten op t lijff van enckel smear, dewelck wij van haer ruylden, te weten een os voor een tinnen lepel ende 4 schapen voor eenen lepel, ende waren daer soo begerich toe dat sij malcanderen daer om smeten. Wij, ons daer soo wel bevindende, meenende dat het goet volck was, hebben onse siecken een plaets aen lant opgesocht, om haer aen lant een legher te maken ende oock om de schepen van den stanck te suyveren. Ende een plaets gevonden hebbende, hebben haer den 12 dito aen lant gebrocht, meenende dat sij daer gheen noot hebben souden, maer want het een volck is die nyet te betrouwen en sijn, gelyck wij wel bevonden; want onse siecken 2 daghen aen lant geweest sijnde, sijn de schelms op eenen morghenstont gecomen ende hebben eerst Jan Dignoms volck geplundert ende meenende soo voorts Schellingher ende Meulenaers volck oock te doen¹⁾, maer hebben daer een weynich weersghevonden, te weten van 4 oft 5 roers dewelcke daer onder schoten quetsende 3 oft 4 van de wilden, waervan sij soo verbaest werden, dat sij terstont de vlucht namen met haer nemende den buyt, die sij van Dignoms volck genomen hadden. Van ons volck wasser oock 3 oft 4 gequest. Als de commisen ende schippers gesien hebben de wantrouwicheyt van dit volck ende vresende dat het meer mochte gebeuren, hebben geordineert een schans te maken, hetwelck terstont gedaen wert ende de siecken al met malcanderen indeschansgeleyt, daer oock stellende 3 steenstukken met 7 oft 8 gesonde mannen om haer te bewaren, soodat sij alsdoen sonder sorghe waren. Als sij onse gasten alsoo berooft hadden, meenden wij, dat sij met ons nyet meer souden willen handelen, maer evenwel vercochten sij ons ossen ende schapen, soodat wij daarvan als genouch costen becommen — altyt daerna met ons goede vruntschap houdende, maer waren nochtans nimmermeer sonder sorghe. Den 18²⁾ Oct. snachs ontrent 9 oft 10 uren hebben haer ettelycke wilden voor de schans met wyffende kinderen verthoont ons visch presenterende, maer Simon Lambertse beval dat men haer gevanghen nemen soude, hetwelck terstont gedaen wert, waerover datter een doot geschoten wert, nyet wetende wat hen³⁾ daertoe moveren mocht. Dit aldus geschiet sijnde, costen daerna nyet meer verversinghe cryghen oft seer weynich. Want sij daer al met haer beesten van daer vluchten, soo dat wijghedwonghen waren onse verversinghe met sloupen lang de custe te gaen soucken, hetwelck wij wel hadden moghen beteren ende int leste en costen nyet

1) Dit geschiedde 13 Oct. 1595. 2) Lees: 25. 3) D.i. de wilden.

met allen becommen; maer het quade volck, nyet cunnende vergeten dat men haer gedaen hadde, sijn tot diversche reysen voor deschanse gecommen, bleetende gelyck schapen ende calvers, ons alsoo wt lockende, totdat sij eens quamen hebbende in de sin dewelck sij daerna volbrochten, hetwelcke was den 26 November, als doen tertyt gouverneur in de schans sijnde Claes Jansen, stuyrman, dewelck op haer roupen wt gevallen is met 7 oft 8 schutten meenende, dat sij mellick oft eenighe beesten brochten, gelyck sij tot ettelycke reysen gedaen hadden. Ende commende op de vlackte buyten de schans; hebben daer vernomen 7 oft 8 wilden, by haer hebbende een koeij met een calff, wijsende dat sij die met ons verruyllen wilden, ende van de schanse ons afflockende, wijsende datter maer een oft 2 sonder gheweer bij haer soude commen, haer gelatende oft sij van de roers vervaert waren. Claes Jansen, merckende dat sij nyet wilde te sprake staen oft de schutten mosten blyven staen, heeft haer belast dat sij wat achter souden blyven ende is alsoo met een adelborst tot haer in gegaen, elck voor geweer hebbende een rapier; ende alsoo by haer staende, is daer noch een adelborst by gecommen, hebbende een sabel onder den arm, hetwelck sij-siende, wesen dat hij de sabel aff soude leggen, hetwelck hem oock tot diversche reysen beval Claes Jansen, maer hij sulx nyet willende doen, heeft die by hem gehouden, ende dat tot groot geluck, want alsoo Claes Jansen vast met haer besich was om haer het beest aff te coopen, hebben hem veradelyck met een spies in de strot gesteken, waervan hij terstont gestorven is, ende beyde de ander gasten oock meenen te vermoorden, maer Godt almachtich haer bewarende, sijn maer gequest, den eenen in den hals ende den anderen in de kinne een wonde, soo dat den eenen, sijn sabel treckende sijn lyff beschermende tot haer invallende, maer hebben haer terstont verthoont meer als 200 wilden, die haer verborghen hadden, de hant vol flitsen hebbende, de welck op ons volck aenvielen met seer groot gerucht, springende doormalcanderen door; maer met de schutten tot haer invallende, hebben terstont de vlucht genomen, want sij seer vervaert van de roers sijn, ende sijn alsoo by de stuerman gecommen, dewelck sijnen geest gegeven hadde, soo dat ons volck hem opgenomen hebben ende in de schanse gebracht, alwaer hij den selfden ditto begraven wert.

Den 26 ¹⁾ ditto 2 daghen nae de moort hebben wij eenen van den haren gevanghen gecreghen, dewelck ons volck aen eenen staeck bonden ende wert alsoo doorschoten. Dit alsoo gedaen sijnde ende

1) Lees: 28.

gheen hope van eenighe ververschinghe van haer te cryghen, sijn weder tseyl gegaen den 13 December, nadat wij den brant in de schance gesteken hadden, onsen cours streckende oost ten noorden ende oost noort oosten nae *Java Mayor*.

Den 19 December hebben wij eenen storm wt den n. o. gecreghen, waerdeur de schepen van malcanderen quamen te verdwalen. Den 22 December sijn de schepen weder by malcander gecomen. Den 10 Jannewarius sterft Vechter Willemsz. Ende alsoo ons den wint contrarie was ende onse gasten weer in begonsten te vallen, sijn wij genootsaecht geweest onsen cours weder nae lant te setten, te weten nae het eylant van *Sta Maria*, alwaer wij quamen den 11 Jannewarij, welck voorsz, eylant seer vruchtbaer is van rijs, suycker, hoenders, ossen, schapen ende duysentderhande vruchten, oock lamoenen ende orangapels, soodat ons volc weder heel gesont werden; ende sijn weder van daer tseyl gegaen den 21 dito nae een groote baye, alwaer wij op reede quamen achter een eylant in deselfde baye den 27 ditto, ende hebben daer oock seer goede verversinghe vonden van rijs ende vorsch water, soo dat haer de schepen versaghen voor een jaer rijs. Den 2¹⁾ Febrewarius hebben wij eenen grooten storm gecregen soodat wij 4 anckers te water hadden ende noch waren wij int pericel van te stranden, maer Godt heeft ons noch bewaert.

Den 4²⁾ ditto hebben wij een dorp aen brant gesteken. D' oorsake daervan was dat de inwoonders onse schuyten anstucken hadden geslaghen, ende aen lant commende als voren dreychden ons doot te slaen, soodat wij daeronder schoten, doot schietende ontrent 7 ofte 8 persoonen. Dit was den danck, die sij hadden van onsgespijst te hebben.

Ende ons volck altemael gesont sijnde, sijn weder van daer tseyl gegaen, den 8 dito onsen cours settende na *Java*.

Den 2³⁾ Juni a^o 96 is Pruys, een bootsman, van 't collegium verwesen gheharkabouseert te werden. Den 6 dito hebben wij een eylant gesien, leggende teghenover Sumatre.

Den 7. dito hebben wij het vermaert eylant van *Sumatre* ende sijn daer nae toe gelooopen, ende daer ten ancker gecommen den 10. dito tusschen het lant van *Sumatre* ende een ander eylandeken.

Den selffden 4) ditto is *Gerrit van Beuningen* in de boyen ghesloten.

Den 12 dito is het groot jacht na het vastland van Sumatra geson-

1) Lees : 3.

3) Dl I p. 56 zegt : 3.

2) Lees : 8.

4) Lees : den 9 den, cfm Dl II p. 287.

den, ende is weder gecommen den 14 dito ende denselffden dach sijn wij weder tseyl gegaen, nadat wij ons versien hadden van versch water.

Den 23 dito sijn wij ten ancker gecommen voor de stadt van *Sonda* leggende eerst op 10 vadem; daerna de stadt nader commende, lagen op $3\frac{1}{2}$ vadem, alwaer de inwoonders met grooter mennichte aen boort gecomen sijn met alderhande eetbaer ware ende comenschap, als te weten, sijde, porseleyn ende ander coopmanschappen, seggende dat daer peper genouch was, ja voor 10 schepen.

Den 26 ¹⁾ditto, sijnder ettelycke *Adelborsten* met eenen ondercomijs na lant gevaren om den gouverneur te halen, want hij belust was de schepen te besien, ende gecommen sijnde was seer verwondert van de frayheyt van comenschap die hem getoont wert, belovende de schepen haer lading te geven, ende is weder wel te vreden van boort gevaren, alwaer hem ter eeren ettelycke scheuten geschoten werden.

Den 27 ²⁾ditto is *Barent Heyn*, commys, gestorven.

Den 30 ³⁾ditto is binnen Bantam gearriveert den keyser van het ganse lant van Java, de welcke gecommen was om de schepen te besien ende is den selfden dach aen boort gecomen ende de schepen van buyten ende binnen wel besien ende oock de coopmanschap, die hem wel behaechde, ons belovende ladinghe te geven, ende is alsoo weder van boort gevaren, alwaer al het geschut tsijnder eeren affgeschoten wert. Den 5 Julius heeft ons den gouverneur ter middernacht sijnen tolck aen boort gesonden ende ons ghewaerschout voor den keyser, want hij wilde ons de schepen affhendich maken, soo dat wij ons terstont beschanst hebben om hem te verwachten, maer hij sulcx ghewaer werdende, heeft het nyet derven bestaan.

Den 8 dito sijn de commisen, schippers, stuerlieden ende de adelborsten van den keyser ende de Portegijzers te gast genoot, om also het volc in handen te krijghen, maer sulcx gewaer werdende, sijn nijet gegaen.

Den 9 dito heeft de keyser presenten aen Meulenaer gesonden, hetwelck was een sack rijs, 4 watermeloenen ende ettelycke suyckerriet; ende ons volck hebben hem weder presenten gesonden, te weten een harnas ende ettelyck glasen ende meer ander dinghen mij oncondich.

Den 11 dito is den keyser snachs wyt *Bantam* vertrocken.

1) Lees: 27.
Houtman III.

2) Lees: 25.

3) Lees: 1 Juli.

Den 13. ¹⁾ dito sijn Houtman ende Reijnier met 9. adelborsten na lant ghevaren om een eeuwich verbont van vruntschap met den gouverneur te maken, hetwelck denselfden alsoo gesloten wert. Den 13. dito heeft men de coopmanschap na lantgevoert, te weten van elx wat.

Den 18. dito ²⁾ sijn wij van ettelycke persoonen voor den gouverneur gewaerschout. Den 24. ³⁾ dito heeft den gouverneur al ons volck, dat aen lant was, gehouden als gevangenen, ende dit al doort ingeven van de Portegijsen.

Den 6. ⁴⁾ September sijn wij voor de stadt gecommen in meijninghe daer op te schieten, soo hij ons volck ende goet nyet aen boort en stuerde.

Den 9. ⁴⁾ dito sijn wij met gemande jachten nae ettelycke *joncken* gevaren ende die genomen voor de stadt, in hebbende te weten, een joncke peper ende nagelen, ende 2 andere eetbaer waren; ende voeren noch nae een ander, dewelc gheladen was met costelycke goederen, toebehorende de Portegijsen; maer ons siende commen, hebben den brant daerin gesteken, soodat daer ettelycke hondert duysent gulden verbrande, alsoo sij ons daerna seyden.

Den 11. ⁵⁾ dito hebben wij op de stadt geschoten met ons geschut endegecontinuweert 2 oft 3 daghen, ettelycke persoonen dootschietende.

Den 15. ⁵⁾ dito is de *pinas* nae een jonck geseylt om die te nemen, hetwelck van de stadt siende, hebben ontrent 30 van haer royjachten tot onderstant gesonden, dewelcke het jacht aengevallen sijn, maer hebben daer sulcken weer gevonden, datter meer dan 100 na gissinghe van de heuren bleven, sonder een man van de onsen te verliezen; soodat sij aff mosten houden, met haer nemende de royjacht van Simon Mau, die achteraelach. Den 22. ⁶⁾ dito sijn wij door gebreck van water van de stadt getoghen om water te gaen soucken, ende sijn wederghekeert, water gevonden hebbende den 9. ⁷⁾ October, om te sien oft daer middel was om ons volck weder te krijgen. Den 10. ⁸⁾ dito heeft ons volck een bode aen ons gesonden, biddende dat wij ons stil hielden, want daer goede middel was om haer weder te krijghen voor ransoen.

Den 16. ⁹⁾ dito is het ransoen van onse gevangenen gemaect voor 2000 stucken van achten. Den 18. ¹⁰⁾ dito creghen wij gijselaers aen boort tot versekeringhe van ons gelt, ende den 19. ¹¹⁾ dito creghen wij 7 van onse gasten aen boort, ende den 20. ¹¹⁾ dito de reste, ende alsoo

1) Lees: 12.

2) Lees: 18 Augustus. Maryen slaat een maand over.

3) Lees: 28.

4) Lees: 5.

5) Lees: 7.

6) Lees: 13.

7) Lees: 1.

8) Lees: 3.

9) Lees: 11.

10) Lees: 12.

11) Lees: 12.

is den pays gemakt, ende wert toegelaten te moghen coopen ende vercoopen.

Den 22.¹⁾ dito is Houtman met 2 adelborsten weder na lant gevaren om met haer te handelen. Den 25.¹⁾ dito is Houtman s avons na besetter wacht van lant gecomen, twijfelachtighe tijdinghe brengende. Den 27.¹⁾ dito is Houtman weder na lant gevaren. Den 30.²⁾ ditto is binnen *Bantam* gearriveert den gouverneur van *Melacken*; denselffden is Houtman weder van lant ghecommen. Den 2.³⁾ November sijn wij met de schepen seer nabij de stadt gecommen, ende denselffden dach 2 joncken van voor de stadt genomen, geladen sijnde met noten ende foille, ende hebben noch een portegys jacht meenen te nemen, maer vonden daer sulcken wederstoot, dat wijt mosten verlaten; want daer de hoochbootsman van Schellinger geschoten wert, waer van hij daerna gestorven is. Den 3.⁴⁾ dito hebben wij weder een joncke bestormt ende ingenomen, maer werden wel 9 oft 10 van onse gasten met pijltgens gequest, die sij deur spatten bliesen, ende was geladen met rijns ende ander coopmanschap van kleynder weerden.

Den 7.⁵⁾ dito sijn wij weder van *Bantam tseyl* gegaen. Den 10.⁶⁾ dito sijn wij op een waterplaets gecommen bij oosten van *Bantam* 8 oft 9 mijlen, ende hebben ons water daer ingenomen; ende van daer weder tseyl gegaen den 12 dito, ende voor een stedeken op reede gecommen den selffden dito, genaempt *Sonda Calappa*, ende sij noement *Jackatra*; ende ons daer een weynich ververst hebbende sijn den 18. dito weder tseyl gegaen, ende denselffden dito is Schellinger aen een clip gheseylt, maer is daer terstont weder affgheraeckt sonder eenighe schade. Den eerst September ⁷⁾ syn wij op reede gecommen voor een stedeken *Sidaije* genaempt, meenende ons daer te ververschen. Den 5 dito wilde den coninck van de stadt aen boort commen, seggende, dat hij ons nagelen wilden vercoopen, ende commende denselffden dito aen het schip *Amsterdam* met 3 prauwen vol volx, hebben terstont verradelyck vermoort alle het volck dat sij boven vonden; maer ettelycke gasten onder het bouffnet wesende, hebben haer soo vromelyck gheweert, dat sij haer wt het schip geslaghen hebben, nadat sij 12 van onse gasten vermoort hadden.

Dit aldus geschiet sijnde, sijn van daer tseyl gegaen, loopende lanx de custe tot dat wij quamen voor een stadt *Madure* genaempt, alwaer sij ons aen boort quamen, vragende oft hairen *Coninck* wel aen boort mochte commen om de schepen te besien, hetwelck hem

1) Deze data onjuist. 2) Lees: 24., en „een afgezant van Malaka”. 3) Lees: 1.

4) Lees: 2. 5) Lees: 6 dito 's avonds. 6) Lees: 8. 7) Lees: 2 December.

geconsenteert wert; maer de gasten vreesende, dat haer gebeuren soude als tvoorleden, hebben daer met het gheschut onder geschoten, soodat op die reys nae gissinge wel doot bleven over de hondert persoonen, waeronder dat was, alsoo sij seyden, den bisschop van Atche.¹⁾

Ende van daer sijn wij weder geseylt na een eylant, legende onder de juredictie van Madura, alwaer wij quamen den 20.²⁾ dito, alwaer het schip Amsterdam ontladen wert ende ontladen sijnde, hebben daer den brant inghesteken. Den 25. dito is Meulenaer ghestorven ende vergeven.

Den 11. Jannewarij heeft men den brant int schip Amsterdam gesteken, ende verlaten. Den 12 dito sijn wij weder tseijl gegaen. Den 15. dito sijn wij aen de oostsijde van Java gecommen. Den 20.³⁾ dito sijn wij op reede gecommen onder de stadt *Balamboam*.

Den 12 Febrewarius⁴⁾ sijn wij onder het eylant van *Bali* op reede gecommen, alwaer wij ons weijnich ververscht, want sij ons varkees ende andere vruchten aen boort brochten. De inwoonders van Balij sijn heydens ende is clouck volck, maer daer nyet wel leggende, want daer geen versch water was, sijn weder tseijl gegaen na de Oost sijde van Baly den 10⁵⁾ Febrewarij, ende sijn op een bequame waterplaets gecommen den 14⁶⁾ dito; ende kregghen daer oock seer goede verversinghe van ossenvleesch. Den 20. dito sijn 2 van Meulenaers gasten aen lant gebleven, nyet wetende oft met haer wil oft teghen haer danck daer gebleven sijn. Den 24.⁷⁾ dito sijn wij van Balij tseyl gegaen. Den 30.⁸⁾ dito is Gerrit van Beuninghen op hantastinghe wt de boyen ghesloten. Den 24 April hebben wij gesien het voorlant van de *Cape de bonne sperance*⁹⁾. Den 25. dito is Meulenaer ende het jacht van ons affghedwaelt. Den 26. dito hebben wij eenen storm wt den westen gecreghen, soodat ons seylen wech wayden, te weten de fock met het groot merseyl ende de blinde. Den 3 Mayo hadden wij de hochte van de Cape. Den 16. dito, wesende onder den tropicus *Capricornus* bij het suyden, hebben wij 2 vremde schepen gesien ende alsoo ons dochte waren Francen. Den 23 dito hebben wij de hochte van Sinte Helene gehadt ende aengelopen west ten suyden. Den 24. dito sagen wij een portegysse krake ende meenende die te verspreken, heeft 2 mael na ons [geschoten] ende siende, dat hij nae ons schoot, hebben weder op hem losgebrant, ende hebben alsoo onsen cours wedergaen, lopende na *St. Helena*, hetwelck wij sagen den

1) Verg. Dl I p. 173 noot 9. 2) Lees: 11, bij Bawean, dat niet onder Madura stond.

3) Lees: 21. 4) Lees: 26 Januari. 5) Lees: 12. 6) Lees: 16.

7) Lees: 20. 8) Lees: 28. 9) Natal.

25 dito, ende meenende daer op de reede te loopen, vondendaer noch 3 craken, dewelcke ons gewaer werdende, hebben terstont geschoten, meenende dat wij eenich vrybuyter waren, soodat wij terstont tsee gelopen sijn, bijhoudende den selfden nacht, hopende ons geselschap te ontmoeten, hetwelck ons wel heeft geluckt, want wijse des anderdaechs sagen, wesende den 26. dito. ¹⁾

1) Hier eindigt het journaal op het midden eener bladzijde.

D

Journal van een onbekende

Journal van een onbekende

Anno 1595. Verklaringe van die veejase van Indegen.

Marsij Den 10 Marsijus sijn vertrocken van Amsterdam met drie scheepen ende een pijnas om in Tessel tee koomen. Den 21 dieto sijn wij in Tessel geekoomen ende daer hebben wij onse ladinge ingenomen, tee weeten ammenijsee van orloogen ende onse victalij ende een deel packen.

April De 2 April seijlden wij wt het Tessel met eenen nordosten wint.

Den 4 dieto sijn wij gekomen in die Hofden, den 6. Hijsant, den 10 dieto sijn wij die Barrels geepasseert ende dat met eenen osten wint, den 17 dieto sagen die Serters, den 19 April hebben wij noch geesien die Pallems ende noch een geenaemt Tenterijf ende nocheen geenamt die Pieck endat met eenen nord osten wint. Den 25 April hebben wij noch geesien die Soute eilanden, den 27. dieto hebben wij geesien een eilant geenamt Sant-Jago ende Indegen ¹⁾ dee Mei, dat was een eilant daer volck op wond, dan wij en hebbense niet geesien; ende wij hebbent al daer geeset, sijn daer aen het lant geewaeren om met die inwonders tee handelen, maer sij weeren al geevlucht tee landwaerd. In die voorschreven eilant weeren soo weel bocken op, dat het ontalbaer was ende velthoenderen, alwaer wij eendeel vanscheep brochten. Den 28 ²⁾ dieto sijn wij van daer tee seil geegaen ende hebben onse koers genomen suijt suijt ost. Den 3 ³⁾ Maijus hebben wij geesien tuie portegijse kraken, vesende elck wel ses ofte 7 honder lasten; den eenen hebben wij geesprocken, sij wouden mee na Portegaels Ingen, ende sij seijden dat die sprack geeheel Porteegeael doer weer van onse 4 schepen, ende sij vraden ons, weer wij heen wouden. Wij seijden, dat wij me ne Portegals Inge wouden ⁴⁾, doen seiden sij dat sijt wel wisten, ende wij namen ons ofscheijt ende sijn onse koers ge-seijlt. Den 12 ⁵⁾ Maij quamen wij bij 5 hollansche bots, deeren quamen wan Santomee, ende sij weeren laden met suijker ende met suarten, tuelck haer meeninge was om na Lisseboen te seijlen; sij moeten ons onder die lijnij. Den 21 Junijus sijn wij het rijf van Bresijlijen gee-

1) Indegen, Indië zie boven; verschrijving voor Ilha, Port. of Isla. Sp.

2) Lees : 27.

3) Lees : 4.

4) Dat zullen zij zeker niet gezegd hebben.

5) Lees : 11.

passeert deewelcken een ongesontde lucht is. Den 2 Julijus sijn wij die tropekus kapekornijus geepasseert. Den 4 diet hebben wij gekregen den norden wint ende onse koers genomen ost suijd ost. Den 2. Augustus savens met een doncker weer hebben wij met groter blijchap die kap dee boone speeranse legendee op 35, ende 4 dieto sijn wij in een baj tee reed geekomen. Die baj wort genomt Agesambras. Den anderen dach woeren wij aen het lant om eenijge verversinge tee krijgen vor onse kranken, want veel kranken in de schepen hadden vant schuerbuijck; ende op het eijlant waren soo meenich van voogelen genaemt pinquints, men mochten wel duijsent grijp met dee hant in een wr tijts, want sij en hadde [geen] vleggels. Den 6. Augustus sijn wij aan het vaste lant geevaren om vrientschap met die inwonders tee macken om eenijge fruijten ofte besten tee krijgen, ende doen wij aen het lant quamen, sagen wij niemant, ende doen liepen onse wolck op het lant ende als sij wel een mijl int lant gaen weeren, soo quam sij deer bij wolck. Sij weren gekleet met een ossenhuijt om haer, ende leijden haer geeweer daer, ende quamen bij ons ende wij weesen of sij gheen beesten hadden; sij weesen, dat wij sanderdachs weer souden komen; doen voeren skeep ende quamen sanderdachs weer. Doen hadden sij besten van ossen, schapen; men rijlden een os voor een oudebijl ofte een stuck iser. Desen inwonders, als sij tee strijden geen ende sleenen van haer vijjanden doot, soo snijgen see den manelijckheijt of endebrenge hen haer koninck; ende als sij bij den koninck komen, soo nemen sij dat in haer mont ende spuven hem vt voor hem, ende dan nimt den koninck den mannelijckheijt op ende geeft dat haer weder; ende dan doenen sij see aen een snoer ende hangen se om haer hals, ende as sij een wij[f] nemen, soo hangen sij die om haer wijfs hals; die dan die meesten om haer hals hebben, dat is die meste eer ¹⁾); ende die mannen gaan met steert van een schap voor har schamelheijt. Den 11. Augustus hebben wij onsee anker geelijcht ende sijn te seijl geegaen nae het eijlant Marijgasker dat nu die Poortegijsen heeten Sante Lourens om onse reijs tee verordeeren. Den 21. Augustus hebben wij eenen bijlegger geekreegen van eenen nordosten wint; 3 dagen daerna, weesende den 25 dieto, kreegen wij den wint wt den suijd vesten ende daerna vt den westen, ende wij hebben onse koers geeset ost nordost, want bij die kap gat sulken fellen water dat het onsprekeelijck is, ende het is almeest sturrem ende onweer. Den 28 dieto kreegen wij den wint suijd ost. Den 30 Augustus hebben wij geekregen suijd westen wint, ende wij heb-

1) Verg. Linschoten Itinerario, ed. 1910, Dl I p. 180.

ben onse koers geset oste norden ende ost nord ost na het eijlant Sante Lourens. Item den eersten September hebben wij geekregen die hochte van Sante Lourens, ende wij sijn daerna gesejlt om een goeden haven tee winden, om eenijge verversinge tee vinden voor onsekrancken endegeesonden, vantwijgeentien geesonden man in ons schiep hadden. Wij mochten onse schepen met het geesonde volck niet voeren. Den 9 dieto het Jan Schellinger sijn schuijt vtgeeset om aen het lant tee varen ende hij heeft aldaer drie wiskers gekregen, diebijhetlant lagen en wisten, endegavenonsvisgelijck sij geewangèn hadden, ende wijgavenhaer 3 messenende voeren weederna diescheepen. Den 13 zijn wij op een reed geekomen ende hebbent aldaer geeanckert. Die reed word van ons volck geenomt het hollantse kerckhof, ofte het doo eijlant, want wij daer weel volck verlooren; het scheen dat daer sijn leeven geen tieng van die scheepen komen sou hebben, soo sturven ons volck; ende daer was niet tee halen, geen vers water noch niet; daer 5 van onse sieken aen land om wat tee verquicken, maer sij voelden geen bat; daer waer an land Jores van Eemden en Dierck Jacopsoon van Qadijck ende Pieter Gijsbertsoon van Wesp; ende noch een van Delf en een wt Westvalen.

Wij lagen daer vijf etmael, ende alle nachten mocht men die duijfelhooren; dachs tee vooren dat Jan Dingenoms sturf, worden 3 schooten geschooten, soo het scheen an land; doen quamen ons volk aen land, doen vragden wij, weerom dat sij geschooten hadden, of Jan Dingenoms doot weer. Sij seyden, dat sij niet geschooten en hadden, ende op die selvensten dach sturf Jan Dingenoms. Sander dachs brochten sij hem aen land ende schooten 3 schoten, geelijck wij dachs tee voren gehooft hadden.

Den 14 ¹⁾ quam onse pijnas ende had wt weest om eenge verversinge tee soeken, ende sij hadden een versee reviergevonden, ende hij had een os geekoft voor een leepel; die os sou in Hollant wel hondert gulden gegonden hebben. Doen weeren wij seer verblijft van tieding, daer ons het jacht brocht; doen licht wij ons anker, sijn teeseijl geegaen, ende als wij daer quamen den 11 ²⁾ Ocktober voer onse sloep an land vol kranken, ende als wij aen het land quamen, worden wij op gedragen in een bos; ende Mullenæers volck ende Jan Schellingens volck lagen wel een muskets schot van ons, ende die mackten een schans ende leten daer een deel gesonden man bij blijven, ende wij hadden niet bij ons dan sieken; des snachs quamen sij bij ons ende beeweesen ons grote vrintschap; wij ruijld vis van haer. Sander dachs quamen

1) Lees: 1 October.

2) Lees: 12.

daer wel 50 man met messen ende spiesen ende trocken ons al wt dat wij haden, ende seten ons die spiesen op ons bor[s]t ende wilden dursteeken ; ende doen sij ons geplondert hadde trocken sij na die ander maet ende menden die mee tee plonden ; sij schoten wt die schans met roers ende sij wisten niet wat het beeduijt ; sij quamen al eeven stout an en wrpen met haer spiesen na ons volck, ende doen ons volck het schieten hoorden, vielen sij in die sloepen met roers ende mosketten ende quamen nae het lant ; doen namen die wilden die vlucht ende na Jan Dingenoms volck, die daer alleenich lagen, maer wy weeren al wech krupen in hoeken behalven een, die mocht niet wich lopen ; die vonden sij noch ende die word soo geslagen dat hij sander dachs sturf. Sij souden ons noch vonden hebben, maer die sloep quamen teemet aen land soo dat sij wijken mosten, ende doen quamen ons volck ende brochten ons [bij] Mulleenaers volck, ende wij mackten too een schans wan boomen ende lagen daer drie steenstukken in, ende bleeven daer leggen ende verversen ; ende wij ruijden een os voor een tijnnen leepel ofte driescheepen van die wilden, soodatten ons volck weder geesont woorden. Die schappen, deeren in dit eijlant weeren, hadden steerten van 23 ofte 24 duijm dick ende woegen tualef pont. Deesen inwoonders bennen heel suart ende gaen heel nackt ; sij hebben niet an daen een doeck voor haer schamelheijt. Sij sijn wreet van geesicht

Den 25 November¹⁾ kregen wij een deel wilden geewangen : een worder doot geeschoten ; sij quamen ende presenteerden ons vis tee verkopen ende Sij mauboot, dat men se geevangen souden neemen, 'tvelck terstont geedaen wort. Daer waren 2 wijven met, het eene wijf had 3 kijnderen. Dit geedaen sijnde, konden wij niet verversingee krijgen of weijnich, want sij vertrocken met haer besten van ons, doen mosten wij onse verversinge lans die wal, wel 5 of 6 mijl van die schepen eer wij wat krijgen konden, tuelck wij wel mogen hadden beeteren. Daerna wouden sij ons niet meer beesten doen, ende quamen altemet voor die schans blaeten geelijken schapen, om ons alsoo wt tee locken om ons doot tee smijten.

Den 26 November doen ter tijt quamen sij met een mager klein osken ende stonden goteelinckschoot van die schans in een dicht bos ; daer weer wel 200 ma[n] ende sij sonden een met het beesejen tee verruijlen, ende sturman van Munekedam Tulck²⁾, toe gouverneur wer van die schans, liep heen om het beeseje tee kopen ende meen-

1) Lees : October.

2) Claes Jansz. Fortuijn.

den, dat sij melck ofte ander besten hadden, ende hij is wt die schans geeloopen met seeven of 8 musketiers; ende tals sij op die vlackt bujten het bos quamen, sagen daer drie of 4 man, ende liepen daer na om haer tee handelen, ende die wilden wouden haer niet teesprack staen ende wylden wech gaen; doen seij Klaes Janson tot die gasten, die hij bij hem had, dat sij daer souden staen blijven, hij woud daer alleen gaen, ende land sijn geweer over ende liep na die wilden met noch een adelbort; ende daer bij geekomen sijnde met een sabel, ende als die wilden dit sagen, wesen sij dat den sabel daer leggen souden, ende sij also stonden on dit beest tee, soo hebben sij hen die keel af geesteeken ende anderen in sijn hals, soo dat Klaes Jansen stracks sterf; ende den anderen kreech sijn sabel om sijn lijf teeverweeren, maer daer quamen stracks wel 200 wilden, die haer verborgen hadden int bos, die welcken sij op ons volck anvielen met groot geerucht, springende door malkanderen; maer doen ons volck tot in schoten, doen namen sij die vluch, want sij seer verveert van die roers sijn. Wij bij die sturman komen sijnde, die de geest geegeven had, hebben wij hem opgenomen ende hebben hem in die schans geebrocht, alwaer wij hem denselfden dieto beegraven wert.

Den 26 dieto ¹⁾, 2 dagen daerna, hebben wij een wild geewanen gheenomen, die daer me gheweest hadden, ende wij hebben hem gheherkeboseert; diet gedaensijnde, ende geen hoop en hadden omeenich vleijs meer tee krijgen, sijn wij den 13 Desember weeder teeseijl geegaen ende namen onse koers ost nord ost na het eijlant van Javamajoer.

Den 19 Deesember kregen wij een sturrem wijt den n.o. geekreegen, soo datten die scheepen van malkanderen quamen tee verdualen. Den 22 Deesember sijn weeder bij malkander geekomen, tuelck wij seer verblijt waren. Den 10 Jannewarij sterf Vechter Willemsen, onse sturman van Monnekedam. Ende alsoo ons die wint contrarij was, ende onsvolck weder invelden, soo mosten notsakelijk onse koers weeder na het lant setten, tee weeten na het lant Sante Marijen, daer wij qamen; den 11 Jannewarij sagen wij het eijlant Sante Marijen, tuelck een wruchtbaer eilant is van rijs, lamoenen, hoenderen, ossen, schapen, orangen appelen, indeejanse nuten ende veel diergeelijcker fruijten, soodat wij daer goede verversingee kreegen, daer alteemaal ons leeven aen hing, ende sij beeweesen ons grote vrientschap, soodat wij daer veel goets van haer ruijlden.

Dit voorschreeven eijlant 3 ofte 4 mijlen van het vaste lant van

1) Lees : 28.

Sante Marijja, het is een goede reed voor die scheepen; sij legghē bescharremt voor alle winden.

Den 14 Janewarijus sonnen wij onse pijnas wt nae het vaste lant van Sante Lourens, om tee sien of daer eenijge proffijttē waren tee doen van eenijge koomanschap ofte eenich ander vreemde dingen, maer wij vonden daer anders niet dan op het eijlant tee beekoomen weer.

Die koninck, die sij daer vonden, hadde tuie dingen op sijn hoeft als tuie hoorens geemackt van eenich goet, ende hij had een geesiecht soo fel, dat wij schier ancks hadden.

Den 15 dieto hebben een soo groten vis geevangen, dat hemnaweelijck met 14 man over hijsen mochten.

Den 21 Janevarij hebben wij onse ancker geelijcht ende sijn tee seijl geehaen, om ander reed tee soeken. Den 22 Jannewarij quamen wij in een groten baij; denselfden dach sonden wij die pijnas wt een goeden reed tee soeken; den 23 Janewarij sijn wij met dee scheepen in die baij geeseijlt ende sijn op een goeden reed geekomen. Daer weer een wesse reevier; daer leijt een stat. Daer is van als geenoch tee beekoomen van appeelen, lamoenen, seederonen; rijs wasser bij grote meenichte ende honderen, bocken, wan alderhande frijten.

Den 24 deeser mant hebben weder onse ancker geelicht ende sijn noch verder ingelopen, alwaer achter eijlant quamen; leij stijf een gootelinck schot van het vaste lant.

26 Jannewarij quamen die wilden aen ons boort, ende weesen dat wij ant lant soudē komen. Sij wouden ons geenoch werkoppen doen; voereen van ons volck met haer ant lant ende sij beewesen grote vrijntschap, ende wij hilden 2 man van haer in sijn plats. Daer leijt een revier van vers water; daer voeren wij in, als wij met haer handelen wouden. An die regter hand legen tuie grotte dorpen, daer konden wij voor vijf stuijvers kralen mochten een heele pijp rijs ruijlen, ofte wat het weer van bocken, hoenderen, appelen, lamoen, seederonen, alle dienck weer beekans teegeef; wij koften sooveel rijs als wij van doen hadden.

Den 3 Feeberwarij hebben wij eenen groten sturem kregen, soodat wij doordreven voor vier anckers ende wij dreeven die wal so na, dat wij met onse afterschip lagen dicht aan die barningen, ende onse schuijt stiet of ende dreef an de wal, soodat in grotte perijkel weeren van onse lijf. Des anderen dachs kreegen wij weeder moij weer ende wij lichten onse ancker ende seijlden weder op onse plats deer wij geleegen hadden; denselfden dach sijn wij om onse schuijt gee-

varen, want hij ant geedree was ; doen wij daer quamen vonden wij die schuijt an kleijne stucken geesmeeten om het ijserverck, dat daer an was. Dat hadden sij daer wt gehalt, want sij daer heel graech sijn na ijser; ende doen wij daer quamen, tonden sij ons vijantschap ende stelden haer teeweer met spijsen endeschilden, ende wouden ons niet bij haer huijsen hebben. Doen voeren wij weeder na die scheepen, want wij hadden geen commijssij ons tee weer tee stellen teegens huer. Den 8 Feeberwarij voeren wij ueeder aen het lant om eenijge beesten van haer tee kopen om eenijge waer, maer sij en wouden niet teegen ons ruijlen, sij wouden ons niet an lant hebben ende quamen met haer geweer op die strant, ende sprongen over schilden ende spiesen ende doopten die spiesen in het water, ende leeten dat water op haer tong druijpen ende weesen, soo sal wij jou bloet noch suiipen; ende sij werpen ons met steenen, soodat wij bet afleggen mosten ende leeten wij onse dregen vallen, doen sij ons niet bijwerpen en mochten, ende mackten onse roers klaer ende schoten daerin, daer sij diecks stonden. Sij meenden, dat wij met haer speelden, want sij van geen roers en wisten, maer doen daer een 8 ofte tien doet velden, doen namen sij met alleeman die wijck ende liepen int bos. Ende doen vielen wij aen lant ende verbranden haer huijsen ofte hutten. Wij staken dit durp tot 3 plaetsen inde brant, soo daer niet meer dan tuijtich of dertijch huijsen bleven staen.

Den 9 dieto voeren wij aen die anderen durp om beesten van haer tee kopen, maer sij en wilden ons geen beesten verkoppen; doendriegwij dat durp med tee verbernen; doen brochten sij ons beeste ende fruijt geelijck sij tee vooren geedaen hadden om onse waer. Den 12 sijn wij weeder teesey[1] geegaen nae het eijlant van Javamajoor ende dat met eenen norden wint. Die baij streckt nort nort ost ende suiijt suiijt west. Den 2 Marsijws kregen den wint goet geekregen.

Den 12 Marsijus hebben wij stilt geedreven; den 16 Aprijl hebben wij den wint weeder goet geekregen, ende onse koers genomen osten suiijen na het eijlant van Javamajoer.

Den 6 Julijus ¹⁾ hebben wij een eijlant ²⁾ int gesicht geekreegen ende wij sijn daer na geelopen, ende als wij daer bij quamen, quamen sij met haer kaennen na ons toe, maer sij dorsten niet by ons komen; sij voeren weeder na lant. Doen manden wij onse sloep ende namen eenijge komanschap mee, om tee sien of wij met haer handelen mochten, maer doen wij bij het land quamen, quam daer veel volck wthet bos met haer geweer met spiesen ende boogen ende wouden ons an

1) Lees: Juni.

2) Engano.

land hebben, ende doen hilden wij of, ende doen sij sagen, dat wij niet an land woude komen, doen schuven sij haer kanen van het lant ende lagen haer gcweer daer in, ende quamen met vier kanen nae ons toe, ende wij voeren op diep ende verwachten se ende mackten onse roers klaer, ende doen wij op diep water weeren, doen dorsten sij niet; an doen staken wij eenich goet om hoch van bellen ende messen ende laken ende noch meer anderen dingen, maer sij en wouden daer niet na sien. Sij haden ons geeren op het droch gehat, maer doen wij niet koomen wouden, doen suomen sij na ons sloep an haer keel toe in het water, ende meenden ons soo tee krijgen, maer wij ontquament noch. Deesen inwoonders sijn heel root, ende sij gaengeheel nackt ende hebben niet voor haer gemacht, ende het haer hanck op haer schoeren ende sijn seer vreeselijck van geesicht, soodat wij gissen, dat sij menseneeters sijn.

Dit eijlant leijt bij norden die lijnij equeocseael op 5 graden. Den 9 Julijus¹⁾ hebben wij geesien het lant van Samateren, twelck wij seer blijdee weeren, want wij hadde niet meer waters, maer een halvee kan dachs. Den 11 Julus¹⁾ sijn wij bij een deel eijlanden geekomen, die niet beewoonten sijn ende wij hebben ons daer versien van vers water. Den 12 dieto is ons jacht na het vaste lant van Samateren geevaren om daer eenijgee tieng tee hallen, waer dat Bantam lach, die stat daer wij geemijnt hadden, ende weesen ons; ende wij vragden na speeserrij, deewelcken sij ons van als sien laten, noten, peeper, nagelen, folij ende ander kostelijkee waer. Doen voeren wij weeder na onse pijnas. Des anderen dachs quamen daer veel koplud an boor om stucken wanachten, ende sij gaven onskasges, tee weten dusent voor een stuck van achten; ende sij gaen geekleet op sijn moers met lange rocken ende veel doecks om haer hoofd, ende haer beste preesent dat sij dageelijcks eeten, dat sijn groene bladeren ende heeten beetelen, dat is haer beste preesent dat sij hebben, dat eeten nacht en dach als sij wacker bennen. Sij konnen haer daer droncken in eeten. Hadden sij die beetelen niet, sij souden [niet] leeven mogen.

Des anderen dachs seijlden wij ueder nae die schepen. Doen wij bij die scheepen quamen, hadden sij al een lootsman, die ons tee Bantam soude brengen.

Den 26²⁾ quamen wij voor die stat van Bantam, aldaer wij wel ontfangen worden, ende sij ontfingen ons met groote reeverensije. Die koninck was gebleven voor Pallebam. Hij was geschoten met een grof stuck. Doen trocken sij daer weeder van met haer. Doen wij

1) Lees: Juni.

2) Lees: 23.

voor Bantam quamen had die 5 dagen doot weest, doen word sij soon weeder koninck geemackt ende governuer reedgeerd soolang als tot sijn mannelijcke jaren geekomen was, want hij noch een kint was van 6 mantten. Denselfden dach doch dat wij daer quamen savens sont die gouvernuer een deel Poortegijsen an boort om te sien, wat wij voor volck weeren ofte wat ons beegeertee was. Wij seijden, dat wij quamen om met haer tee handelen. Doen seijden sij, dat daer van als geenoch was, peeper soo veel als die eerd, al hadden wij met noch soo veel scheepen weest. Sanderdachs quam die overichheijt an boort, die sa ven¹⁾ daer met een deel eedellieden ende seijden dat wij met die schepen hender an die stat souden komen, want wij noch tee veer af lagen ende die stat weer tot onsen besten om onse koophandel tee drijven, ende seijden, dat sij ons beehulpich souden weesen in altgeen dat sij mochten; ende sij hebben ons terstont verversingee geesent van alderhande fruijten ende hoenderen ende eijjeren ende eenden.

Denselfden dach hebben wij aldaer geeanckert op 4 vadem ende lagen op een goeden reed.

Den 17²⁾ Junyus sont die koninck een bood aen ons boort, dat wij aen lant souden koomen om onse kophandel tee doen, geelijck wij om komen weeren, ende doen sonden wij vier man an lant van ons volck met den ambasseduer met een deel koomanschap, ende hebben aldaer geekoft ende voorkoft of wij in ons lant geeweest en hadden, ende weeren wel beemint van die inwonders, soodat wij blijd weeren dat wij soo wel ontfangen weeren, want het wel geesien was om een goeden reijs teedoen om onse scheepen vol speeserij tee krijgen voor ons gelt; want daer van als geenoch was, van peeper, nagelen, folij ende geeheel goetkoop, want het pont notenmoskaten mocht men voor vijf duij[t]s geekoft hebben, ende een pont peeper om een stuijver, ende die foolij voor een stoter ten alderhoochsten, ende alle dienck na advenhant. Ende daer schiet grootee koophandel van vreemde nasij, van Arabijsse, Malabaren, Sijnesen, Malleijen, Portegijsen, Parsijanen ende noch veel, daer ick niet en kan noemen.

Sijneesen komen veel met sij ende met perseleijn, tee weeten eerdwerk. Men macher wel 14 ellen sij koppen om een stuck van achten; ende haer gelt dat sij hebben, sijn kasges, tuie hondert is een sata ende 5 sata is een duijsent ende tualef duijsent is een stuck van achten.

Wij en wouden nie koppen ende doen sij dat sagen dat wij geen peeper koppen en wouden, doen liepen die Portegijsen alle dach an die gouverneur ende seijden, dat wij niet quamen om goet tee kopen,

1) Er staat sa ven. 2) Lees: 27.

maer dat wij quamen om het lant tee beespren om met een ermada ¹⁾ het land afte loopen. Doen beegonnen sij tee tuiffelen, ende doen en wouden sij ons niet langer goet verkoopen. Doen driegden ons volck die gouvernuer, die stat an brand tee schieten.

Den 28 Augustus sonden die schippers ende komiesen die pijnas wt, om tee varen diepen hoe hend, dat wij wel met die scheepen an die wal konden komen; maer doen die scheepen, die voor Bantam lagen, dat saghen dat die pijnas nee haer toe, doen meenden sij, dat hij quam om haer tee neemen, doen leeten sij haer touven sluppen en dreeven aen die wal; doen hilden sij onse volck, die daer aen lant waren, wel tualef man.

Den 29 Augustus sond die gouvernuer een deel van sijn volck aen boort met een brief, en doen hilden wij sijn volck ock, ende wij sonden een brief, dat sij ons volck weeder senden souden. Doen sonden ons volck een brijef, dat wij het volck weeder aen lant senden souden; weer, dat wijse niet aen senden, sij souden van stonden an geedoet worden hebben, ende doen sonden wij het volck weeder aen land.

Den 30 dieto sonden sij d' onse sloep weeder aen ons boort met een van ons volck ende seijden, dat sij ander volck weeder in die plats wouden hebben; denselfden dach sonden wij weeder een man aen lant met die pijnasschuijt, ende doen hilden sij die man ende die schuijt.

Den 5 September seijlden wij voor die stat met onse vier scheepen ende hebben daer drie scheepen genomen; den eenen was geeladen met rijs ende ander wis ende die dard met nutenmoskaten, ende wij hebben se leech gemackt ende leeten se drijven na die stat, soo dat sij die scheepen weeder kreegen.

Den 7 deeser mant schoten wij op die stat, soo dat wij daer weel volcks doot schooten. Wij schooten wel hondert schooten of meer op die stat. Sij schoten mee wt die stat, maar sij en konden niet raken. Die Poorteegijsen weeren deer meester van 't schieten; sij en hadden niet veel verstants om haer geeschut tee geebrijken. Sij hebben meenichten van geeschut ende metael. Den 8. September quam daer een brief van ons volck ende seijden, dat wij stil houden, dat sij hoopen, dat het noch wel ten besten souden koomen; sij hadden eenen geesuaren vanckenis.

Den 11 dieto quam daer noch een brief van die goovernur of wij peijs wilden macken of niet, doen seijden wij van die stat ende lagen daer een poos. Wij en hadden niet veel vers waters ende dat wisten sij wel, ende sij sonden ons al tee met wat waters, een appel om met

1) armada.

tee spuelen. Die governuer seijd tot een van sijn raets heeren, dat hij sijn slaven an boort senden sou met een vat wijn, ende daer sou hij feenijn in doen ende senden dat aen die scheepen, ende hij dorstetsijn heer niet weijgeren. Doen sont hij sijn slaven heen met dat vat wijns daer feenijn in was, ende beeval sijn volck dat see die wijn overboort smacken souden als sij buijten quamen, t velck sij geedaen hebben, anders hadden wij al vergeeuen weest. Noch hebben sij een poorteeghij gebooren van Mallacken mee met feenijn aen boort willen sturen, maer die mackt hem sieck ende seijd, dat hij niet wel teepas en was, omdat hij ons niet vergeeven en woud. Desen Poortegijser heet Antoonij; hij weer altijt bij ons volck indie geevakeenisse ende koft wat sij van doen hadden, soodat hij ons volck . . . ¹⁾

Den 22 deeser mant (Februari 1597) sijnen daer tuie van onse maets in het bos geelopen, nie vetende, waer sij heen wouden, maer sij wisten een aenslach ende wij en hebbense noit meer geesien; dan doen wij tee seijl wouen, doen sonden sij bood om haer goet ende wij seijden, dat sij self komen souden ende halent; maer sij bleven after. Den eenen heet Manewel, die was van Amsterdam, ende die ander heet Jakop Klasoon van Delf.

Den 25 deeser mant sijn wij teeseijl geegaen. Denselfden hebben wij geeset op 22 vaden santgront. Deesen baij leij op 8 graden bijsuiden die lijnien 30 menuijten. Daer legen 3 eijlandekens met drie groote klippen, die moet gij aen stuerboort laten leggen, als gij van Pallemboom kooft.

Den 28 deser maent sijn wij teeseijl geegaen ende hebben onse koerse geenomen west suijd west na die Kap dee boone speeransij.

Den derden Marsijus kregen wij eenen scadelijken wint ende hebben onse koers west suijd west geeset. Den 14 Marsijus haden wij die hochtee van 14 graden. Den 22 deeser maent hebben wij die hochgeehat van 19 graden ende dat met eenen westsuijdvesten koers; den 25 dieto hebben wij die hochtee geehat van 22 graden ende al met een koers; den 29 Marsijus hebben wij die hochten geehat 23 graden ende almet westsuijdwesten koers.

Iten den 24 April hebben wij geesien het lant van Afrieka, leggende aen die Kapp de bone spransij, leggende op die hochte van 33 graden; denselfden kregen wij eenen bijlegger ende liepen wan die wal of; den 25 deser maent kregen wij eenen nordosten wint ende hebben onse koers genomen suijdvesten westen.

1) Hier ontbreken eenige bladzijden.

Den 26 deser maent verdualden wij van onse scheepen. Doen kregen wij eenen herden wint, doen ontwaijden ons onse seijlen, onse fock ende onse grotmarseijl ende onse bliend, soodat wij heel verleegen weeren. Den 28 deser maent hebben wij die hochte geehat van die Kape de bonesperasij leggende op 36 graden.

Den eersten Majus hebben wij geehat die hochte van 34 graden; doen kreegen wij eenen ost nordosten wint ende hebben onse koers geenomen west suyd west; den tueden Majus hebben wij die hochte geehat . . .; van den vierden dieto hebben wij geekregen den suij osten wint; doen setten wij onse koers west nordwest.

17 deeser maent sijn wij op die hochte geekomen van 21 graden ende dat met ennen nordvesten koers; den 24 dieto hebben wij geesien eenen spaense kraeck, ende wij sijn na hem geelopen om hem tee verspreken, maer hij woud niet lijden, dat wij bij hem quamen; doen wij binnen schots weeren, heft hij na ons geeschoten tuie schoten ende leet sijn bloetvandel wajen, soodat hij ons geeheel vijantschip tond, ende doen wij dat sagen dat ons niet verspreken en woud, doen schoten wij 5 schoten na hem ende wij sijn onse koers geegaen na het eijlant von Santheelena. Hij quam soo vij gijsten van Goa of van Mallacken.

Den 25 Maijus sagen wij het eijlant van Sante heelena ende wij sij daer na tee geelopen om daer tee verversen, maer het was tee heet, want daer lagen vier kraken set onder het eijlant, ende doen sij ons sagen, schoten sij om haervolck, want volck meest aenlant. Ende . . em als gij van die Kap deebonesperans kooft ende wilt op Santehelena weesen, soo moet gij u koers setten nordwest soo langee als gij kooft op die hochten van sestien of seeventien dalve graed, ende dan moet gij u koers setten westesuijen, dan siet gij Santeheelena; ende daer liepen wij of en an tuie dagen om onse Kompeenij tee verwachten.

Den 26 Maijus sagen wij Mullenaer ende het jacht, ende wij sijn daerbij geekomen, deewelcken wij seer verblijft waren. Doen hebben wij onse koers nord vest aengeset.

Den 29 Maijus hebben wij die hochte geehat van tien graden ende hebben geepasseert nordwestenorden.

Den 8 Junij sijn wij die lijnij gepasseert ende dat met eenen nort nort osten koers ende met eenen nord osten wint.

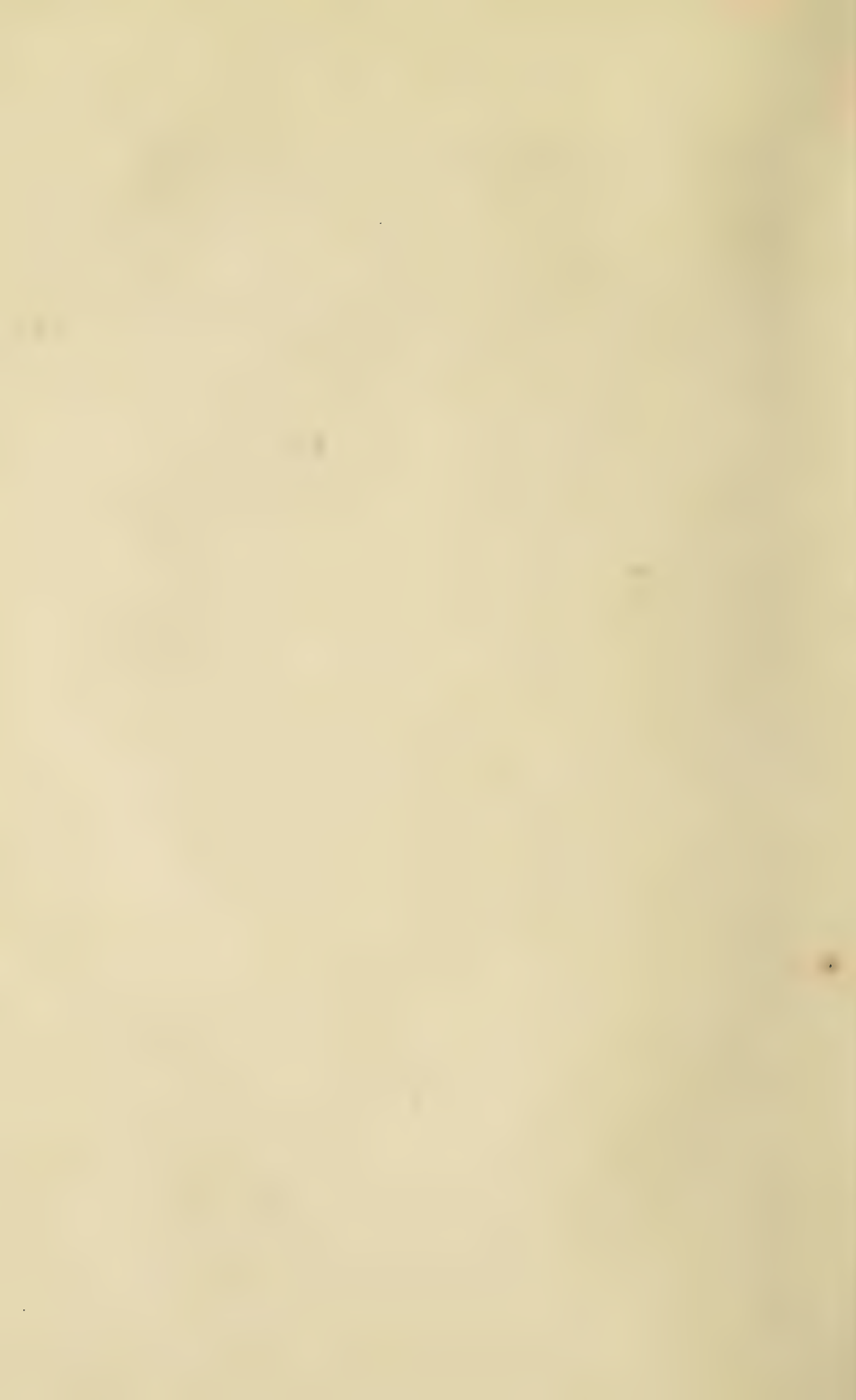
Den 14 Junijus kreegen wij eenen norden wint, den tualefden Junijus seijlden wij onse voorsteng of; den 13 setten wij hem weeder op.

Den 10 Julijus weeren wij 36 graden ende wij setten onse koers nort nort ost, om de Vlamse eijlanden tee schouen, vant wij doch-

ten datten wij die Porteegijse ermad komen zouden komen. Den 12. Julijus passeerden wij die Vlamsee eijlanden. Den 6. Augustus sagen Hysant ende daer moet ons een schip, maer hij woud ons niet verspreken.

Den 7 Augustus hebben wij die Kijskassen geesien ende dat met eenen suijden wint; den 8 Augustus hebben wij die Hoofden geepasseert ende wij hebben een schip van orloch gesproken, maer het gin so voort, dat wij hem niet verspreken en mochten; maer wij vraechden hem of onsee heer noch heefd ¹⁾; sij seijden ja.

1) Wel: Leefd.

E EN F

Journaal van den tolck Cornelisz Jansz Curck

E van 24 Maart tot 8 December 1595.

F van 24 Maart tot 17 September 1595.

Memorie Cedula van die woogaghee, dije wij metter hulppc van Godt ghedaen hebben nar Ost Indijen in Jawa maijor indt jar ons Herren Jesus Chrijstus 1595. 1)

Martijus anno 1595.

Item den 24 en dijtto ben ick wan die stadt van Amsterdam ghesaeijlt om mijn vuerghenomendee woogaaije ofte Indieske raeijsee metteer hulppe van Godt tee woolbrenghen tot eere ende dienst des waederlandts ende tot ons eeiighen prophijtt.

Aprijllus

Item den 2 den ditto anno 1595 zijn wij met ons 4 schepen wtt Texssel ghesaeijlt om onse woorghenomen woogaaije tee wolbrenghen met diee hulp van Godt ende wij hadden deen wijndt goet, soe dat wij bijnnen dien 3 en daeghen tusken Cales en Doueren quaemen. Item 3^{en} dach dat wij wtt Texsel ghesaeijlt waeren, quaemen wij in diee Hoffden tusschen Caales ende Doueren ende den sulffden ditto quamen daer 2 coninginne schepen van het landt, een jacht met een groot schip, om ons tee worsprecken ende zij quamen bij ons ende wij strecken onse wlagghen voor die conijngijnne ende worspracken haer, ende sij wragden ons wan war dat ons scheppen waeren, ende wij hebben haer gheandtwort van Amsterdam ; ock wragden sij ons, war dat wij ghemundt hadden, ende wij hebben har gheandtuort naer dije oost Indighens gheandtuort, dat waer well, ende alsoe hebben wij har gheert ende saeiijden ons koors met eenen goeden wijndt.

F luidt :

Item den 24^{en} dach Martijus anno 1595 zijn wij met den olijlychter van Amsterdam ghesaeijlt om naer Texsel tee saeiijen om by die scheppen tee comen om met lijeff dije worghenomen raeijse tee wolbrenghen tot dienst des waderslandt ende tot ons aller prophijt.

Item op pasmandach quamen wij in Texsel alluar onse schepen laaghen en harluijder wijcktuaalije innamen om den worschruen oft worghenomen wojaghe tee wolbrenghen met Godts hulpe.

Item den 2 den Aprijllus zijn wij met malkander dien daertoe bescheijden waeren wtt Texsel ghesaeijlt om naer Ost Indijen toesaeijen.

Item den 5^{den}

1) Dit is het opschrift van F.

Godt zij danck ende loff wandt goede begijnsel. Acktem den 5^{en} dach Aprijllus stijla noua.

Item den 6 en ditto quaemen wij in die Kanijel ende des andren daghes teghen den auondt saghen wij Hiessandt. Aktem den 7 en ditto.

Item den sulffsten dach quamen wij in diee Spansche zee ende wij hadden eenen herlijcken nordosten wijndt, soe dat wij ons schouersaeijl nijet woeren en mochten ende dat gheduerden 2 eetmall lanck.

Item den 17 en ditto quamen wij bij die aeijlanden van Madeeren, des morphens wor wrochkost ende zijn ghenampt de Scherijsses ¹⁾, ende doen wij daer woorbij saeijlden, lach het aeijlandt wan Madeeren west tee noorden van oons ende wij hadden den wijndt goet goddanck.

Item den 19 en ditto zijn wij ghecommen tusschen die aeijlanden van Canarijen, tusken die Pick ende die Pallem, ende hadden den wijndt oost noort ost, ende als wij nu ende den sulffsteen dach teghen den auondt hebben wij een barck ghesijen tusken taeylandt wan die Pallem en tusken taeijlandt van Feero, maer wij en kondendt nijet besaeijlen wandt den auondt quam op handen, also saeijlden wij onsen koors. Acktem den 19 en ditto.

Item den 25 en hebben wij landt ghesijen ende het waeren die Soutte aeijlanden, also saeijlden wij den sulffden dach langhes het ene Sout aeijlandt ²⁾ met eenen goeden wijndt. Laus deo.

Item den 26 en ditto des morphens naer wrochcost saeijde langhes het aeijlandt ghenampt in die portoguiske spracke Issle dije Maijoo, ende woor noon saeijlden wij tusschen het aeijlandt van Maeijoo ende het aeijlandt van Sundt Jacob ende wij hebbendt gheset an diee

F luidt :

Maeijus 1595.

Item den 4en des Donderdachs des morphens saeghen wij 2 Poortoguijssche craacken, die nae die Oost Indijsche begherden tee saeijlen ende daer waeren noch 3 woor wtt, soodat sij met haer wijven sterck waren wan Lissbom ghesaeijlt omtrent 3 weecken in zee oft wan Lijssbon gheuest. Also saeijlden wij nae den eenen toe, die tee loeffuurt wan ons was ende worspracken hem, ende hij wraegden ons wat schepen dat wij waeren ende waer dat wij het ghemundt hadden, ende wij hebben hem gheantvordt „abosschaer teeres nooues” ³⁾, dat is om nuee landen tee soecken, maer sij en gauen ons niet weel ghelloues.

1) Os cercos de Madeira. Zie Dl. I, p. 2, noot 7.

2) Boa Vista.

3) Port. : à buscar terras novas.

sudt ost sijde aluaer een cleijn kapelleken staet, ende het was daer ombtrendt 18 wadem diep ende goet anckergrondt; ock zijn daer weele boocken, die indt wijlt loopen, waraff wij sommige creghen, maer ons wolck en waeren daer nijet astee graag nae, wandt wij doen tertijt, Got loff, ghenoch tee eeten ende dryncken hadden, het welck ons daer namals mijsten, wandt hadden wij die naemals ghehat, wij souden zee gaerne ghegheten hebben, jaa ons wijngheren daer naer ghlijckt hebben; alsoe laeghen wij daer een eetmall ende des andren daghes zijn wij wederom wan taeijlandt van Maeijo tsaeyll ghegaen omtrent twee wren naae mijddach.

Maeijus 1595

Item den 4en ditto des donderdachs saeghen wij 2 portoguijske cracken, die nae Indighen wijlden saeyjlen ende zij waeren met har 5 scheppen wtt Lijsbona ghesaeijlt, maer sij waeren van malkander gheraect, soedat wij den eneen worspracken, wandt hij dicht bij ons was, also hebben wij haer worsprocken, ende zij waeren bevest, deijnckende dat wij enggelsen waeren, ende also hebben sij onsgheuracht, wan waer dat wij waeren, ende gheandtuort wan Hollandt, waeraff sij luijden blijde waeren, ende wij hebben onsen schuijt wtt gheset ende twee mannen aen har boort ghesturt, meijnende dat daer wederom wolck wan har aen boort comen souden; maer den Cappijteijn heft ons schipper omboden ¹⁾ dat hij gheen comijssij en hadde om aen eenijghe wremde schepen tee waeren. Also heft hij op ons beghert,

sorghende, dat wij Enghelsche waeren. Also hebben wij onse schuijt wtt gheset ende 2 van ons wolck zijn daer aen bort gheuaeren, meijnende datt er wederom wolck van har luijden an ons boort souden coomen, maer sij hebben an onse ouerrijchheijt omboden, dat zij winden ghenen comijssij en hadden om wtt har schip tee waeren, nocte met eenijghe wremde schepen ghemenschap tee hebben; ende wij hebben den Captaeyn een ham met twee kassen ghesonden, ende hij sandt twee ofte 3 doskens met mermiladt wederom an ons wuerichheijt ende bat, dat wij toch ons koers van hem af wilden setten, vandt hij hadde comissij van den Conijnck, dat hij met ghen wremde schepen in companghij soude wesen, also hebben wij ons koers gheset dat wij wan hem aff rackten, ende des ander daghes saeghen wij die cracken alle 5 ende sij dreuen in stijlte, gelijk wij ook deden.

Acktem den 6 dach Maeijus.

1) medegedeeld.

dat wij toch eenen andren koorse souden neemen wan har aff, wandt zij ons niet betrouden; also heft onse overrijchheit deen captaejn tuee casen met eenen ham ghesonden, ende sij sonden ons weder tuee oft 3 doskens met marmelade, alsoo zijn wij wan har aff ghescheijden, deen sulffden dach.

Item des andren daghes des morghens saeghen wij dije 5 Inghesche ¹⁾ cracken, sommijghe woor wtt ende sommijghe woor ²⁾ wtt ende het was stille weder.

Item den 11en ditto des morghens saeghen wij 7 schepen end vas stille, ende teghen den auondt worspracken wij har ende daer waerren 5 duijssche scheppen met 2 portuguijssche scheppen³⁾, maer als wij nu dichtee bij haer quaemen, zijn die 2 portuguijssche schepen wan ons affghlopen, meijnende dat wij Engghelssen waeren; also zijnder 2 schippers an ons boort ghecomen, namelijkcke Jorijs van Medemblijck ende Blatssenburch ⁴⁾ van Bremen ende zij quamen wt Santomee ende hadden portuguijssche goederen in, als sucker ende weele suarten, om nae Lijssbone toe brengghen; ende zij gauen ons sommijghe broeden sucker, ende wij deden har wederom een ockshoft bijer met sommijghe cassen ende dese 2 worsz schijppers waeren in ons schijp tot tsauens toe, sodat wij alle ghenochsam den tijdt hadden om een brieff naer hujs toe schrijven wan den groete worspoet ende welldadt, die ons Godt almachtijch beuesen hadde, dat wij in soo corten tijdt onder die Lijnghe Ecnoxssiael ghecoomen waeren. Godt sij loff en danck; ende alsoe zijn wij wan malcander ghescheijt met groeter blijdtschap ende eerschoten ghedaen. Acktem den 7 ditto anno 1595.

Junijus 95.

Item den eersten dijtto sturff Frans ghenaeempt Cleijne Suagher ⁵⁾, ende wert buijten boort gheset. Got zij diee zijele ghenadich.

Item den 5en ditto zijn wij die Lijnnijghe equenocksiall ghepassert, war aff wij zeer blijde waeren, om dije stille.

Item den 15en ditto mackten onse sturluijden ghijssijnghe dat wij diee hoochte hadden van Cabo die Santo Agnostijnus, legghende in Brassijellien, ende vuij waren omtrent 8 graeden bij zijden die Lijnijghen met eenen ost sijdt oosten windt.

Item den 26en ditto hadden wij die hoochte van dije drochte dijee van Brassijelien affstreckt, ghenampt Loos Abrollghes, ende laeijt

1) Portugeesche.

2) Lees: achter.

3) F zegt „caruelen.”

4) F schrijft „Platsenburch.”

5) F meldt dit sterfgeval niet.

ontrendt 18 graden duer die Lijnnijghen bij zuiden, ende onsen stuerluiden hebben ghediept, maeynende grondt te warpen, maer sij en konden gheen grondt warpen, waeraft wij blijde waeren, sorghende dat wij tee laghe souden worwallen, dat vij daer niet bouen racken en souden, wandt zoo wij daer niet bouen ghecomen een hadde, soo hadden wij wederom ghemost nae huijs toe, maer het was doen tertijt ten besten ghelockt, dat wij daer bouen rackten.

Julijus 1595.

Item den 8en ditto begoste ons den wijndt rum tee comen, soe dat wij ost suijt ost mochten saeijlen, ende naederhandt begost ons die wijndt al merder tee rumen so dat die wijndt hel westelijck lijep met reghenijch weder bij buijen, soo dat wij alltemet ons merssaeijls niet woeren een konden, ende wij hadden den goeden windt ende saeijlden also mest wor diee wijndt tot Cap dee bonna sperransje, Godt loff.

Item als wij nu dije hoochte hadden van 34 graeden, hadden wij weel kackkijch ende buijech vueder ock saeghen wij aldaer veelle gheuoogheltendesommijghe waeren als coggemeuen, maer sij waeren grau ende suartachtijch van weren, ock waeren daer andre clenne wooghels ghelijck strandtlopers ende onsen koors was ost ende ost te norden aen, om dije Cap de boona speransa te bezaeijlen; ende dat gheduerden van den 8en ditto aff tot den 12en toe, ende teeuoreen hadden wij den wijndt schrp van dat ryf, dat van Brassijelghen aff streckt, ghenampt in portuguijs Los Abbrolghes tot den 8en ditto toe, so dat wij niet hoogher en mochten saeijlen dan ost suijt ost ende dat gheduerrende van Sundt Johans dach ¹⁾ aff tot omtrendt den 8ten ditto, dat zijn 14 daeghen.

Item den sulfsten ditto op die hoochte van 34 graden aen dije suijdt ost zijde van die Lijningghe hebt ghijghemenlijcken reghenijch, buijech weder met stijuee cacken van wijndt. Aktem den 9 en ditto.

Item den 22 en ditto des nachs creghen wij den wijndt west nordt west met herlijckken coolte, ende den sulfsten dach naemen onse stuerluiden die hoochte, ende hadden die hoochte van vijfendedachtijch graeden ende een darde part meer, soe dat wij ruijm die hoochte van die Cap hadden, ende also setten wij ons koors recht op die Cap de bona speranse aen ost tee noorden aen. Godt behoude ons den goeden windt.

Item den sulfsten ditto creghen wij den wijndt su suit west, maer wij mochten al effen wel koors saeijlen ost ten norden an, maer het

1) 24 Juni.

was daer doen wel soe kout, alst tot onsent inden hersst is; vandt het aldaer om die tit sijars wijnter is, vandt dat wolck datter bij die Cap die bonesperansa wonnen, hebben huijden van besten om har lijff, met eenen steert van een best vor har manlijckheijt, vort die reste zin sij naackkendt; ende har schoonen sijn groete brede lappen, soo ruch als sij wandt best ghecomeen zijn, ende die binden zij bouen an har woeten toe ende connen lopen als perden.

Item den 24en ditto des mo[r]ghens ombttrendt een vre wor dach creghen wij een haghelbuij, ende ons sturluijder gijsijnghe en was niet wer van die Cap dee bona speransa, ende het was aldaer wrij kout, wandt het doen aldaer wijnter was. Acktem den 25en Julijus.

Item den 25en ditto creghen wij eenen west nort vesten wijndt, soo dat wij saeijlden tusschen tuee hallsen vor die wijndt met herlijcken wortganck, ende onsen koors was ost ten suiijden. Godt behoude ons den goeden vijndt; Got zij gheloft altijdt.

Augustus, anno 1595.

Item den 2en ditto is onsen cock, blau Wijllem, ghestorven, ende wert den sulfsten dach ouer boort gheworpen. Godt zij die syele ghenedich.

Item den sulfsten dach nae middach hebben wij het landt ghesijen, waer af wij alle worblijdt waeren, wandt wij wel sijeck wolck in die wloet hadden, ende wij hadden net 4 manten gheuest tusschen Texssel ende die Cap die bona speranssie, mar wij waeren omtrent 25 mijlen bij osten die Cap woruallen; ende wij hebben ghediept ende hadden ombtrent 100 40 wadem, ende weder inder nacht gheuorpen ende hadden 100 16 wadem, ende het was modderijche grondt ende het was hooch landt.

Item den 4en ditto saeijlden wij langhes die kust, ghepassert ombtrent 30 mijlen bij osten die Cap dee boona speranssije in enen baeij, ghenampt Aguade dee San Brass, aluar wij gheduonghen waeren in tee loopen ouermijds dat wij soe wele crancken hadden van die scheurbuijck, om the besijen oft wij daer enijghee woruarsijnghe mochten krijghen. Ock waeren daer wel mats, die har tantwlees soe suart was als aarde; ock waeren sij arme luyden, sommijghe soo stijff van schuerbuijck, dat zij har nijet ommekeerren en konden, also wast groetelick noedich het landt aen tee sooecken, om enijghe lamoenen ende worsse kost aldaer tee copen. Acktem 4en Augustus.

Item den wierden ditto hebben wij gheeanckkert in eenen baeij ghenampt Aguada dee Sanbras, aluaer goet anckergrondt was op

10 waedem, ende ghij legt daer beschut woor eenen norden wijndt, ock woor eenen nort osten wijndt, ock wor nordt west, maer dander reste van die andre wijnden moocht ghij qualijcken daer legghen; ende aen die noort sijde in diee baeij, nieet weer wande waste landt, laeijt een cleen aeijlandt, het velck is ghenampt het pinquins aeijlandt, ende daer zijn mennichte van dije woghels op, die men inder portoguijske spracke aldus noempt, ende dese woghelen en conen niet wlieghen ja nauelick te degghen gaen, ende haer wloghelen zijn alst ofte het wlaermueijsen wloghels waeren, maer dese wooghels connen onder twater beeter suemmen als bouen twaeter; ock zijnder weele see voluen opt sulde aeijlandt bij mennijchten, soedat ons wolck wel van die woghelen doet sloeghen ende ock 2 seewoluen, ¹⁾ ende brachten die tschep, ende coockten die, ende aten die, maer sij smackten soe wijldt ende soe wijssich, datt men die naulick eeten mochten, maer woruarsijnghe van spise doet alte met eeten. Aktem den 4 en ditto ²⁾).

Item den sulfdn ³⁾ ditto isser ons wolck met die schloepen andt waste landt gheuaren om te besijen, ofte sij ghen wolck tee sprack conden bekomen; ende het wasser zeer quaet aen landt tee coomen, ouermidts die grote stortijnghe wan der zee, ende als ons wolck aen landt ghecommen waeren, hebben sij niemandt ghesien, maer een waeijnich daer na saeghen wij ombttrendt 6 mannen, comende all schromende nae ons toe; altemet bleuen zij staen; also gijngghen daer tuee man van ons wolck haer een waeijnich theegghemoet, opdat zij niet woruart souden weesen; alsoo quamen zij nae die tuee man toe, ende zij werden kennen[de] dat wij gheen wolck en waeren om haer quaet tee doen, wandt wij beuesen har alle wrundtschap die wij conden, ende wesen dat zij ons besten ende schapen brenghen souden tee coop, maer zij een wisten van gheen ghelt, noch en konden ghen ghelt, maer isser ende coperen narmrijngghen, die begherden zij wel, ende zij sprackken op haren wijsse, ende wesen dat zij besten souden brenghen, maer als wij haer hoorden sprecken, waeren wij al te saemen zeer woruondert van haer sprackke, wandt sij spraecten als oftet calckkonse haanen gheuest hadden, also klockten sij door har keel, ende het waeren ock lelijckke mensschen, platte nussen ende tanden als hondetanden ende hadden enen besten huidjt om har lijff ende wor har luyder manlijckheijt een steert van een best ende brede stuckken leers onder har woeten ghebonden, ende stonckken soe zeer, dat wij naeuelijck bij har ghedueren konden; ende wij ga-

1) Nl. den 5den.

2) Lees den 5den

3) Lees 5den cfm F.

uen har sommich een mesken, ende zij vaeren blide ende gijnghen den sulffden vre naer haer wonplaetsse toe, ende brachten 4 schapen, war aff wij har luijden contenterden, ende ons wolck is teghens den auendt tschep met die 4 schapen, dat was die man een, elck schip. Acktem den 4den ditto.

Item den 5en ditto is ons wolck wederom aen het landt gheuaeren ende hebben met die wilden gehandelt, om isser creghen wij besten en wij schoten die besten met roers doot, waeraff die wijden woruaert werden ende begosten wech tee loopen, maer als zij saeghen, dat wij niet nae har toe en quaemen, bleuen sij stille staen ende saeghen, hoe dat wij met die besten te werck gijnghen; also quamen sij wederom nae ons toe ende bij ons ghecomen zinde, gijnghen zij sijtten ende saeghen ons die besten ombtwaeijden, ende als sij nu saeghen dat wij die pans ende het ingheuandt wech worpen, quaemen sij ende grepen die pens, ende liepen daer mede an die kandt vandt boss, ende metter hast hadden sij een mes ghemackt van een backsteen ¹⁾ ende sneden die pens daer mede open ende schudden daer het ruchste wan die wlegheijt wtt, ende aten den raeuen pans als oft honden gheuest hadden, ende sij boeden ons mede tee eeten, maer ons en lusten alsucken kost niet; also quamen wij weder tschep. — Acktem den 5en ditto tsavons ²⁾.

Item den 6en ditto sturuen daer 2 man ³⁾: den enen was Stoer Barendt ende den anderen ghenampt Gerrit den mancken Adel, endee werden baeijde nae malkander tot die porten van die stucken wt ghestecken oft honden gheuest hadden; vandt wij malkander doentertijt niet mer een achten dan een beest, wandt wij doen noch niet mer dodden en hadden.

In ons schijp daerom waeren sij waeijnich gheacht, vandt onsen schipper Jau Muelnaer die hadde wel mer als ens gheuint, datter 25

1) F doet dit verhaal op den 8sten, en zegt „naemen tuee steenen ende sloeghen die teeghen malkander stucken; soedat zij daer met snijden, oft messen ghewest hadden”.

2) E. en F zijn beiden in de war, E het meest.

De voorstelling, dat den 4den de pinguinsklip werd bezocht en daarop door ons volk pinguins en zeewolven werden doodgeslagen, en dat dien dag landwaarts in werd gegaan, is onjuist. Dit geschiedde den 5den, maar toen werden geen 4 schapen aan boord gebracht, wel den 7den. Het slachten van den os had plaats op den 9den Vergelijk Dl. I. p. 7 en 8.

3) F zegt: Item den sulffsten ditto des morghens zijn daer 2 man ghestorven, een norman ende een wrijes ghenamt den norman, Stoerbarendt ende den anderen Gerrit den mancken Adel, omdat hij manck was, ende werden baeijde nae malkander ouer boort gheworpen, tee poorten wtghestecken als oft honden gheuest hadden; wandt ons ouerrijchheijt doen ter tijt weijnich opt wolck pasten, wandt offeer een mens sturff oft daer een hondt sturff, het was har schier all evenleens tot dattersoo wele dodt waeren, dat wij een schijp mosten achter laeten.

op die nubrug stonden oft souden staen, maer daer nae wert hij anders gheuaar, wandt het wolck begoste al mest in tee wallen van schuerbuck ende sturven alle daghen. Soo dat den hoop worminderden in corten tijdt, soe dat wij nauelijck het schip conden regheren, soevele laeghen daer sieck.

Item den 8ten ditto sturff onsen prouost Brantghee Jelle, ende wert den sulfsten dach naer landt ghebracht ende begraueen ¹⁾ bij osten die Cap die bona Speransie ombtrent 25 mijlen. Laus deo.

Item den 8en ditto, als ons wolck nu met Brantghe Jelle nae landt gheroeijt waeren om tee begrauen, is Jacop van Godtlandt ghestoruen ende wert buijten boort ghevorpen. Acktem den 8^{en} Augustus.

Item den 9^{den} ditto hebben wij een ooffuaeter ²⁾ gheewonden ende aldaer waeter ghehalt, hoeuell dattet quaet tee haeleen was, droeghen wij het water met olijpotten ende wolden die waeten. Ende den sulffden dach is ons wolck ombtrent 40 man met har gheueer tee landt wart in ghegaen, maeijnende harre woenplaetsse tee wijnden, maer als ons wolck een stuck uechs opt gheberght quamen, liepen die wijlden wech, ende mackten ouerall wijer ende sommige van ons wolck quamen wederom, ouermijds datt ze niet gaan een konden van schuerbuck.

Item den 11en ditto zijn wij tsaeijl ghegan wtt diee baeij, ghenampt Aguade dee Sanbras; ouermids dat wij daer gheen lamoene nocte aplen van oraanghen een wonden om die schuerbuijck tee werdrijwen, zijn wij tee saeiijl ghegaen om onsen raeijs tee wooruorderen naer Jaua majoor, aluaer ons worghenomen raeijze ghelegghen was. Acktem den 11en.

Item den 13en ditto sturff Arijaen Jacobsz wan Wierringhen ende wert den sulfsten dach ouer boort gheuoorpen, ende hij sturff soe als hij wan die stoelganck ghetijlt wert om weder in die kooij gehulpen toe werden; alsoe sturuen daer weele naeedeerhandt, wandt al sprekkende waeren sij doet.

Item den 14^{en} ditto sturff Lourens Pruijs ⁴⁾ in diee dagherheijt ende wert den sulfsten morghenstondt ouerboort gheuoorpen.

Item den 23^{en} ditto des morghens wor dach sturff Barendt Bouuer ⁵⁾, ende wert in sijn kijst ghelaeijt ende alsoo buijten boort gheuoorpen. acktem den 23 ditto.

1) F zegt: opt landt van Mannemetauje bij osten die Cap die bonasperanza omtrent 40 mijlen in die baeij ghenampt Agua dee Sambaras.

2) Lees: den 7den.

3) afwatering, loopend water.

4) volgens F: trompetter.

5) constabel a. b. Mauritijs, evenals Arendt.

Houtman III.

Item den 28^{en} ditto sturff onsen andren constapel Arendt ende hadde nooit ghesonden dach ghehad, sundt dat wij wt het Texsell tsaeyl ginghen ende wert in zin kist ghelaeijt ende also buijten boort gheuorpen.

September.

Item den 2^{en} ditto sturff Pieter Claessen, bosschieter, ende wert den sulffden dach buijten boort gheworpen.

Item den sulffsten ditto sturff onsen jonchste saeylmaker ende wert ock den sulffsten dach ouer boort gheuorpen. Godt zij alle sielen ghe-naedich.

Item den 3^{en} ditto zijn wij ondert landt van Madegasscar ghecommen, om aldaer eenen haeu en tee soecken, om ons cranck wolck weederom op diee beenen tee krijghen, wandt zij alle daghe sturven met ghesonde harten; wandt hadden sij eenijghe woruarssing van spijsse moeghen krijghen, sij souden well ghegheten hebben; mar eelassij het een wasser doen nijet tee becommen. Also mosten wij groet eelendichheijt aen dat arme crancke wolck sien, vandt daer laegghen doen teer tijdt in ons schip allenlyck 35 ter doot toe sieck van schuerbuck ende 13 waeren der dien tijt ghestoruen, bij haluen dien daer noch indee ander schepen ghesturuen waeren ende ock sijeck laeghen. Daerom waeren wij beduonghen een haeu en tee soocken om ons wolck metter hulp van Godt wat weder tee worquijckken ende ghsondt tee krijggen, wandt ons leeu en hingck daer aen, all te mael ock schipende goet; wandt Jan Dingnums doen hadde 21 man dodt ende wele crancken ende Jan Schellijngger 4 man dodt ock wele crancken, ende het jacht een dodt ende sommige siecken, soe datter doen niemant van ons 4 schepen mis dobbelden, want in alle 4 schepen was die sieckte. Ende wij waeren ombttrendt 4 mijlen buijten landt, soe dat wij het dien avondt niet aen saeylen en konden om eenijch beschaeijt wan een haeu en tee workennen; ende die wijndt wan den suijt osten ende het koelden dicht ende wij mochten het qualickken oplauerren, wandt het was inde wijndt ende in stroom, ende vij lauerden den ghansken nacht, maer des morgghens vaeren wij well 2 mijlen teerugh ghelauert, ouermidts dat die stroom ons needer gheset hadde; ende den windt vas langhes die wall, maer wij een konden gheen baet saeylen om om die oost tee raecken, wandt hadde den wijndt ons willen woeghen, dat wij om die ost gherackt hadden, soe souder met goodes hulp noch mennijch jongher helt het leuen behouden hebben, wandt daer een aeijlandt lach, gheenampt het aeijlandt wan Sante Marija,

hetwelck zeer vruchtbaer is van apelen, lamoenen, wlees, hoenderen ende alder hande fruijdt, die goet wor dee schuerbuck is.

Item den 4^{en} ditto sturff onsen constapelsmaet ghenampt Hans ¹⁾ van Staaten, ende hadde langh gheleeghen in groeteneelndt, sodat hij bijkans cranckhofdich ghevorden was, vandt hij den ghehelen dach duer lach ende wloecten; ende gheen dach tee woeren dat hij sturff, woude hij eenen halff cartou hebben met hem om die hell mede tee bestormen. Alsulckken eijdelheijt lach hem in zijn hoofd wan die groete siecktee, ende hij wert den sulffden dach bujten boort gheuorpen.

Item den sulfften ditto sturff onsen cuiper ²⁾ Hendrijck van Deuenter ende wert den sulffsten dach ouer bort gheeworpen bijdt aeijlandt van Santa lorentije.

Item den 5^{en} ditto saeijlden wij langhes die kust van Madagassckee dengheehelendach, maer wij en koonden ghenen haauen nochte baeij wijnden dien dach, soo dat wijt des sauons weederom naer zee mosten; alsoo saeijlden wij den nacht aff ende an tot tsander dachs, maer maer wij en hadden dien nacht gheen baet ghesaeijlt.

Item den 6^{en} ditto saeghen wij, dat wij ten achteren ghesaeijlt waeren, ende daer ghenen hauen ofte anckker plaetsee besaeijlen een konden doer die groete stroom ende wijndt, die wij doen teghen hadden om om die oost tee gheraecken nae het aeijlandt wan Santa Marija, alwaer wele voruarssinghe ende fruten op wassen, als wij daer naemals wel beuonden hebben; vandt hadden wij bij dat aeijlandt ghecomen, doen wij om die westhock mosten saeijlen, onsen crancken souden weelee met godts hulpe weeder om ghesondt gheuorden hebben, dien doen steruen mosten; wandt aen die zijde daer wij saeijlden een was niet teen bessten dan den bijtteren doodt, als mennijch jongher helt noch smaecken mosten doer die wuerrighe schuerbuijck, dien sij wele hadden. Godt zij aller sielen ghenad[ich]. Laus Deo semper.

Item als wij nu des morgkens den 6en ditto saeghen, datter ghenen reemedie een saegen om opuert aen tee comen, hebben ons ouerricheijt met malkander tee raet ghgaen om naer den ander zijde tee saeijlen, wandt die crancken een mochtendt niet langher harden, vandt sij alle daeghen sturuen sonder ophouden ende dien daer noch ghesondt waeren, begosten ock die schuerbuijck tee crijghen. Also duchtet haer den besten raen tee wesen, die schoot af tee warpen ende wor die wijndt an die west kandt tee saeijlen; also saeijlden wij dien gansschen dach tot sauons toe, ende ons jacht saeijlden woor wtt dicht

1) F zegt: „ououde” en later „olden Hans”.

2) Id.: wijnvorlater.

langhes het landt, soe dat wij hem nauelijcken sijen en konden; ende teghens den auont heft hij ons in gheuacht maer hij en hadde noch gheen hauen nocte baeij wornomen, also mosten wij dien nacht wederom nae see houden aff ende an tot smorghens. Acktem den 7en ditto.

Item den 9^{en} ditto hebben wij ons schuijt ghemandt, wt eelck schijp 2 man om langhes die wall tee werneemen, oft wij aldaer enig hauen ofte baeije tee wijnden; ende als wij nu langhes die wall saeiijden met onsen schuijtken, ende ons jacht saeiijden duars van ons op oft daer jeet¹⁾ waere, dat wij ons wijck naer hem mochten neemen; aldus een waeijnijch ghesaeijlt hebbende, saeghen wij wter zee comen 2 wisscherscanokens; in den enen was 2 man ende den andren was 3 man, vandt wij die canos niet sien en konden dan allenlijck het wolck, wandt sij zin clenner dan een warckkens troch ende vel het darde part nauer, soe datter eeffens een man met zijn benen in sitten can, vandt men machter nie beneden in sitten soe small zijn dije cannos; ende daer zijn an baeijde sijden groetee houten, omdat zij niet om wallen souden; ock conden zij qualicken om wallen, al ghijn die zee wrij holl. Also saeiijden wij langhes die wall om die canos tee onderscheppen, mar daer quam daer een van die 2 wrij ende wij onderschepten den eenen, daer die 3 man in was; maer als wij dichte bij har quamen ende zij saeghen, dat zijt nijet ombtcommen en mochten, maeckten zij groet mijssbaer ende begosten toe crijten meijnende dat wij har doet schlaen souden ofte slaiff macken souden. Also namen wij dat can[o]ken met die 3 man ende wij naemen enen wan har in onsen schuijt ende Cornelij's tolck tradt wederom in har cano; also brachten wij har aen ons jachts boort om enijgh beschaeijt wan har tee wraeghen, ende brachten haer in die caijuijt ende schooncken haer wijn; maer zij en wisten niet wat dranck dat dat was, wandt sijluiden mochlick har leeuwen ghen wijn ghesien nocte gheproft en hadden; maer wij condenghenijch bescheijt van haer crijghen, wandt wij haer niet worstonden, noch sij ons ock nijet, also hebben wij harluiden wel ghetracktert ende ruijllden die wijsck wan har vor mesen ende lieten haer wederom waeren nae landt toe; ende als zij nu wederomb in har canoo saeten ende begosten met har scheppers tee scheppen als harder manijeren van roeijen is, ende een waeijnijch wan ons boort zinde, begosten sij alle met malkander eenen groeten ghechrit ¹⁾ tee macken wan blijdschap, ende roeijden metter hast andt landt. Ende wij hebben die schepen in gheuacht ende den vijs

1) jeet = zeet?, gezegd?. 2) Gekrijt.

ghedeelt, ende een ider is wederom nae zijn schip gheuaeren wandt wolck, datter medegheuest hadde; maer wij een brachten gans gheen beschaeijt wan eenen hauen ofte rauier, dan dat zij ons al nordeuert aen gheuesen hadden, maer wij een wijsten nijet wat het tee beduiden hadde. Also zijn wij wat ghesaeijlt al bij die kust langhes tot den 13^{en} ditto toe. Laus Deo.

Item den 13^{en} ditto sturf Wouter, ghenampt den ghekapten aap, ende wert den sulffsten nacht buijten boort gheuorpen. Godt zij die zijele ghenadich. —

Item den sulffsten dach des morghens quamen wij recht wor enen baeij, al uer een aeijlandt bij lach, het welck wij daer nae die naam gaeuen wan het holsche kerckhoff ofte het doede aeijlandt, ouermijdts datter noch weele wan ons wolck begrauen wert, want wij aldaer gans niet becommen en konden van eenijghe woruarssijnghe wan spis ofte waeter, noch ghenijghe dinghen, die ons nuet waeren om ons wolck weder om op die ben tee helpen. Alsoe zijn wij op goede hoope daer in ghesaeijlt, maeynende dattet beter aff gheloepen soude hebben dan het dede, Godt betert het. Acktem den 13^{en} aldaer gheanckkert.

Item den 14^{en} 1) ditto hebben wij met malkander een schloep ghemandt van elck schip 5 mannen om te waeren ende diepen die gronden, ofte wij tusken dat aeijlandt ende het landt met onsse schepen duer mochten om eenen beter hauen oft raeuiere tee soecken; maer als wij nu wan bordt ghestecken waeren, begost het hardt tee waeijen ende ock daer wij hen gheuaeren waeren ende mochten wij nijet duer, ouermijdts dat het ouerall drochte waer, dat wij woeren; ock was die windt duars opt landt, ock hadde wij die wijndt contrarij om nae dijee schepen tee comen. Alsoe hebben wij onsen dreeg gheuorpen ende laeghen aldaer tot midnacht, en reeden op eenen laegher wall met groten prijckel wan den lijve; ock en hadden wij gheen eeten ofte drijncken, vandt wij 15 sterck waeren. Also woruachten wij tot midnacht, dat die wijndt wten landt, soe dat wy des midnachts aen bort quaemen, ende deden beschaeijt ende namen wicktaly, ende woeren den sulffden nacht vuederom naet landt toe, maer wij lauerden den haluen nacht tot tsmorghens toe, maer wij en konden gheen landt crighen. Alsoe mosten wij, des morghens hebben wij het saeijl ghestrecken, ende onstot roeijen gheset om an die wal tee gheracken, ghelijck wijdt noch quaet ghenooch hadden door dien stercken wijndt, die wij teeghens hadden. Acktem den 14^{en} 2) ditto.

1) Lees: 15.

2) Lees: 15.

Item den suluen morgenstondt ¹⁾ zijn wij andt landt ghecommen, ende ghinghen een waeijnich opwaert aeen om tee besichtijghen, oft wij niemandt van die inuonners saeghen, maer wij en conden niemandt sijeen; also ghinghen wij met malkander wederom nae die schloep ende radtschloeghen met malkander, wat wij best doen souden om met wolck tee spraecke tee coomen; also heft onsen comies Baerendt Heijnck met die anderen adelborsten woer goet gheuonden, dat daer 3 man met har gheueer souden gaen een stuck uechs te landt uart in, tot dat zij eenich wolck wonden. ²⁾ Also isser wtt ghemackt 3 parsonen, als Cornelis Janson tolck ende Pouwels van Karten ende Schellinchers onder coomijs Gijlgamen ³⁾ ende als wij van die jacht afscheijden heft Baerent Henck ghesproken „gho mannen, oft het saecke waeree dat ghijluijden wan desen auondt nijet wederom een quampt ende ghij luijden eenijch ongheluck ouer quaeme, ende dat wij met die jacht naer bort gheuaeren waeren, soe sall ick alhier dit ghelt laeten op alsulcke plaetze daer ghit suldt conen wijnden”, ende wes ons die plaetse daer hij dat ghelt laeijden. Ende also naemen wij ons afscheijt wan onse wolck ende gijnghen met malkander langhes het bos, tot dat wij teen eende quamen wan het bos; ende ten ende ghecommen zinde, saeghen wij een mensche opt hochste wandt landt ende mackte wijer om dat onckruijt aff tee barnen, ende wij gijnghen daer nac toe, ende als wij nu dichte daer bij waeren, wert sij ons siende ende wert weruaert; endewij riepen haer, niet vetende ofte het een wrou ofte een man was, ende als zij hende ⁴⁾ bij ons quam begoste zij tee roepen op harder maenieren „andrea longhen aeeij”; ende wij hadden wel wolck ghesien die wat droeghen, ende zij wes ons nae dat wolck, maer alear dat wij dat wolck onderhalen konden, werden zij

Andrea
longhen:
dat is te
seggen
sen con
is in hui

1) 15. Lees: 16.

2) Hetslot van F luidt:

Als wij nu andt landt ghecommen waeren zinder 3 mannen wt ghemackt met har gheueer om tee landt wart in te ghen, bij naemen Cornelijns Jansen tolck, ende Bouuels wan Carden ende ons ondercomis Ghijamen, ende alsoe ghinghen wij langhes het bosske heen om tee besien ofte wij daer wolck winden souden ende quaemen ten lasten bij eenen racuier die sout was, ende saeghen aldaer midden in die rauijer ecnen wijlt mensche wanghende wijs; ende hij hadde 3 clene jongesskens bij hem ende als hij ons ghesien hadde, nam hij, stracks den middelbarste jonghen ende suom ouer die racuier ende den ousten jonghen ende nam den clenste ende suom daermede ouer, ende wij wenecten hem ende rieppen hem dat hij ouer comen soude ende hij en wijlden niet comen, maer sandt den ousten om naer hulp te roepen als hij ock dede . . .

3) E is juist, waar hij hem toen Schellinger's, d. i. Amsterdam's ondercommies noemt. F dwaalt, waar hij spreekt van ons ondercommies d. i. a. b. van de Mauritius, waarop Willem Lodewycksz eerst later geplaatst was.

4) hende = nabij, in de nabijheid.

ons ghewaer, ende snapten indt bos; ende die oude vrouwe ginck weder nae har werck, dat zij tee doen hadde; maer wij gijnghen dit wolck nae, maer wij en konden haer nijet wijnden, also ghijnghen wij duer dat bos een ende wechs, totdat wij daer weder wtt quamen bij een raueijer. Ende enen waeijnych woort ghegaen zinde, saeghen wij enen man staen andie ander zide in die rauier, wijsck wanghende, ende hij hadde 3 jonghensskens bij hem, maer die kindren stonden an die side wan die rauier, daer wij quaemen gaen. Ende soe hast als hij ons indt ghesicht creg, suom hij metter hast ouer ende grep dat jongste kijndt ende wurpt op zijn rug ende den ousten jonghen nam dat ander ende alsoe suommen zij an dander sijde van die ravier, ende aldaer bleeff hij staen, tot dat wij neffens hem quamen. Ende wij rjepen hem ende wesen hem, hij soude ouer bij ons komen, ende ock leeten wij hem kralkens sijen, maer het was al worloeren roepen, wandt hij wijlde niet tot ons comen, maer sandt sijnen ousten soon bossuart in om hulp tee haelen. Hier een tussen naemen wij een canoe, ende droeghen hem wt het boss, ende setten die in die rauier om daer mede ouer tee waeren; ende het schuijtken, het welck wij in die rauier ghedraghen hadden, was soo naeu ende soo cleeyjn, dat wij daer nauelijck in staen konden met ons 3 man, also gijnghen wij met ons 3 en daerin staen.

Als wij nu een waeijnich van die wall aff waeren, wijllen wij om met dat schutken, ende het wasser ontrendt totten halls toe diep, maer mit dat Cornelis Turck sach, dat het ding oom wallen wylden, spranck hy buijten bort ende hildt zyn londt met het roer met die vles om hooghe, soe dat hij die drooch hyldt, vandt daer een was nijemandt van har 3en diee rors hadden dan Turck allen, ende die andre hadden huere lansen met sydtgeuer ende die vijllen neder en mackten har altermaell natt; maer Cornelis Turck hyelde zyn roer met zijn cruijdt droog ende die lont brandent om, ofter willden ghecomen hadden, dat wij malkander ondtsetten mochten. Ende weder als wij nu opt landt stonden, is den jonghen weder ghecomen met een man, die twee ofte 3 spietskens in zyn handt hadde, ende hij sach daer wt als die barlijckke duijvell, wandt hij was suart ende hadde wele wijtte placken op sijn lijff ende zijn haer was wyt van ouderdom, soe dat een mensche wel woruart mochte wesen, die hem sach; ende zij quamen ouer bij ons ende wij wesen haer luijden ende beduijden haer, dat sij besten, schapen souden brenghen, vandt zij ons, nocte wij har, nijet worstaen en koonden. Alsoe cregghen wij waeijnich bescheijt van har, ende wij scheijden van har, ende ghinghen worder

nae den andren hooeck ende ghinghen doer een boss totdat wij bij eenen moras quaemen, ende conden niet wederder coomen. Alsoe dacht ons beste tee wesen wederom tee ceeren nae ons jacht met wolck; also gijnghen wij met malkander vederom naet strandt ende quaemen aldaer teeghens den auondt bij ons wolck ende woeren nae bort toe ende het waeijden een storrem, soe dat het crujs ofte munt was, dat wij die scheppen mijs ghedreuen souden¹ hebben alsoe quaemen wij aen bort ende wortelten ons auontuur. Actem den 17^{en}.

Item den 18^{en} ¹⁾ ditto heft onsen sheps raet wor goet gheuonden, dat men wolck souden wt maeken om eenijghe dorppen ofte steeden tee soecken om woruarssijnghe tee beekoemen wor onsen crancken; wandt het groetlijcken van noode was, vandt sij sturuen alle daeghen ende saeghen ock groten alendichheijt aen haer, soe dattet een mens jammeren mochte. Alsoe zinder 5 maen daer toe gheordenert om een stuck uechs landuert in tee gaen bij die rauijere op, om tee besien, ofte zij eenijghe doorp oft stadt souden hebben mooghen wijnden oft eenijghe luijden wan worstandt, daer wij mede sprecken konden om woruarssing tee crijghen, maer het was all tee worgeffs, wat wij deeden.

Alsoe werden dit wolck aen landt gheset, die daertoe gheordenert waeren in dije soutee raewier, als bij naemen Pouuels van Carten ende Cornelijs Janssen tolleck ende Emaenouel Roedenburch ende Wouter Wilckes ende Werdoos; ende aen landt ghecomen zinde, maeckten wij ons toe, ende 3 souden ostuart op gaen, ende tuee souden noorden op gaen. Ende die tuee die norden op ghinghen, die quaemen den sulfden dach wederommee bij diee schloep, ende die ander 3 bleuen tot sanderdachs tsavons toe, eer sij weder quamen, ende stonden groeten perijckell w[a]n den lijuee. Ende die schloep soude daer bliuen legghen, tot dat het wolck weder ghecomen waeren, ende als zij 2 eetmall wt gheuest hadden ende als dan niet weder ghecomen waeren, soe souden zij met die jacht nae boort gheuaeren hebben ende hadden haer dueer gheschreven ²⁾, alst ock nae ghenoch met ons was, dat die wilden ons doodt gheschlaghen souden hebben, hadden sij ghekoondt. — achtem den 18 ditto. —

Als wij nu met malkanderen ons redt ghemackt hadden om ons beuel tee wolbrenghen tot wordeel van die mijnherren die Compangije van Warree ende om die armee crancken, die daer soe aellendich laeghen, dat sij allee vren ende allee daeghen sturuen, soe naemen wij een waeijnich brodts met een claeijn wlesken met wijn ende nae-

1) Verg Dl I p. 13, noot 1.

2) Afgeschreven, opgegeven.

men afschaeijt van ons wolck, ende gijnghen wij met malkander endt bos; maer wij en konden gheen wech wijnden, noch en konden nijet dort ghebombt coomen, alsoe sochten wij wederom andiestrandt tee weesen, om destee beter woort tee comen. Alsoo quaemen wij weder aen strandt, aen diee kandt wan die raeuijer, ende een stuck vechs ghegaen zijnde, saeghen wij een wrou met tuee kindren bij haer, ende zij hadde een korfken op haer hoofd, waerin dat zij seehoerens ende crabben in hadde, die sij mettet laeg uaeter tusken die klippen ghesocht hadde om met haeren man tee eeten. Ende als sij ons ghesien hadde, wert zij worschrickt ende dorste nijet bij ons coomen; maer wij wenkten haer ende zij quam bij ons, ende het eene kijndeke hadde zij op haerren rug ghebonden met een klet ¹⁾, waer met dat zij haer schamelheijt mede bedeckteen, ende was wan basten wan boemen, ende het ander kindeke lijep naeckendt aent haer zijde. Ende bij ons ghecommen zijnde, heft zij ons ostuert op ende wij ghijnghen met haer, tot dat sij met ons een stuk uechs bossuart in, tot dat wij quae bij 2 cleene hutkens, ende wij een saeghen daer nijemandt, ende een waeijnijch daer nae quam deer eenen oude wrou, maer soe hast als zij ons ghesijen hadde, is zij weder wech gheloepen. Ende niet langhe daer nae quam daer die wrou harren man, die met ons van die strandt ghecommen was, ende hij quam met beschrumtheijt nae ons toe, ende bij ons ghecommen zinde, heft hij ons ghegroet op sijner maenieren ende wij hem desghelicks.

Als desen suart nu bij ons ghecommen was ende sach, dat wij haerluiden wrundtschap toondee, heft hij die wrou wier hetten macken ²⁾, het welck zij strakx dede, ende hietten har, dat zij die zeehoerrens met die crabben braden soude als zy dede; ende soo hast als die crabben ghebraeden waeren, ghaff hij die ons tee eeten, ende wij aaten, ende ghegheten hebbende, schonckken wij heem sommighe cralkens, waer aff zy blyde waeren. Ende wij wessen hem, dat beste dat wij condon, om ons nae eenijch dorp ofte stadt tee souden moeghen wijnden, ghelijck en als wij malkander nijet en condon worstaen, heft zin meniinge gheuest, dat wij bij merder wolck begherden tee zin; also heft hy 8 spietskens in zinnen handt ghenomen, ende wij zin met hem ghegaen. Als wij nu een stuck ues bossuart in ghegaen waeren met den wilden suart, soe heft hij ons een waeijnijch van den wech aff ghebracht, aluaer een heel hoop hutkens stonden; ende daer en waeren anders nijet dan suartinnen, ende hadden almest kijndren op haer ruggen ghebonden. Ende als die wrouen bij ons quaemen,

1) Kleed.

2) Vuur heeten maken, d. i. gelast vuur te maken.

begosten sij luijden tee lachgen ende begeckten ons, dat wij clederen aen hadden; hoeuel dat zij naeckendt waeren, duchten zij dat zij better waeren dan wij, ende wij schonckken die vrouuen elck een dronck wijns, vaer aff dat sij zeer vooruondert waeren van allsulcken dranck, wandt sij mochlick haer leuen alsulckken dranck niet ghedroncken een hadden. Alsoe raeckten ons wlesken leedich, dat wij daer naemals veel wan doen hadden, vandt vij daer nae honger ende dorst leden.

Als wij nu enen waeijnich gheuest hadden, zijn wij van daer ghegaen, daer dat vrouuen doorp was, ghinghen wij met den suarten, tot dat wij quaemen daer een klaeijn hutken was, ende daer saeten twee mensschen, een out man met enen oude wrou, ende zij saeten baeyde bijt wier ende wurmden huer; ende als sij een waeijnich met malkandren ghesprocken hadden, gaf den jonghen man den ouden 2 ofte 3 spietskens. Also toeghen sij met har baeijden met ons, ende gijnghen wor ons heen met een brandent hout in har handt, als har gheuontee is om wier tee macken als zij eerghendt rusten. Also begost het doncker tee werden ende wij ginghen met dije wylden, niet wetende, waer dat zij ons henee laeijden souden. Also sprack Cornelis tolck teghens Pouuels wan Carden: „Pouuels, waer sullen wij loopen met dese suarten inder nacht? wij sullen worraeden worden,” wandt hij wijste wel langhe van tee woeren wat Moeren ende suarten waeren, also dut ¹⁾ het hem, Turck, dat het best was, dat wij weder kerden, maer Pouuels andtuoerden: „het is goet wolck. Laet ons wort gaen, wandt mijn is wan onsen ouerriichheijt belast, dat wij ons wterste beste soouden doen om eenich stadt ofte doorp tee soeken.”

„Wellan,” saeijden Cornelis tolck „gaen wij wort; het ghelt wluijden soee weel alst mijn doet.” Die wijle dat onsen ouerriichheijt Cornelis Janssen tolck in diee cayuit gheroepen hadden, alear dat hij naer landt toe woor, ende beuallen hem, dat hij nae Pouuels van Carten zijn raet doen souden ende ghehorsam tee wesen als commanduer ouer ons 2 en, die met hem wt ghegaen waeren, daerom een wijlde Cornelis tolck dat niet wederstaen, maer saeyden „wellaen, ghij sult het noch wel een waer worden, dat sij ons worlaeyden sullen, wandt het zin worraeders, soe mennijch als daer zin, all waeren daer duysendt,”

Pouuels hefft wederom gheandtuort: „Laet oons wort gaen, het is goet wolck, het ensall gheen noet doen.” Alsoe ghijnghen wij tot het

1) ducht, dacht.

bijkans midnacht was, maer wij rusten tuee oft 3 mael onder wech, aleer dat wij quamen, daer die wijschers waeren, ende sij hadden ons soe dapper duer den mostert gheschlept met gaen, dat wij soo moede ghegaen waeren. Ghelijck als sij neder gijnghen sitten, hadden zij metter haast wier ghemack ende ghinghen daer bij sitten ende wurmden haer, vandt zij nackendt waeren, ende Pouuels met Rodenburch ghijngen plat wort wier needer legghen bij die wijlden, maer Cornelis tolck en wilde nijet sitten noch legghen, maer stondt met zin gheuer ende hijldt goede wacht, ende die ander 2 laeghen een schliepen. Ende als Cornelis Turck dit sach, dat zij schliepen, begoste hij haer aen tee roepen ende wackker te macken tot mennich mael „ghoemannen, een slapt toch niet, wandt wij zijn hier onder ons wijaenden, wijen wet, watt die wijlden indt hof comen mochtee; om ons kleijderen willen, souden sy ons wel dodt schlaen, daerom sijt ouerendt en slaept tog nijet;” maer sij begossten tee lachghen ende schooren den gheck metten tolck ende saeyden al lachghende „compt slapt oock wat,” mar Cornelis Turck andtuorden „min en gaet wor dees tijt gheenslappenaen,” wandt hij wresde wor het ghenee, dat ons noch daer naemallsghe moeten met die wijlden, alleer dat wij wan haer quamen, als hijer nae wolghen sall. Ende een halff ure gherust hebbende, zijn wij wederom opghestaen ende die wilden naemen weder een brandendt hout in die handt ende spracken op harder maenieren „harmoeuee,” dat is tee segghen „gat wort,” also dedden zij elck mael als wij rusten. Als wij nu niet weerre wan die plaetsse waeren, daer die wijlden waeren, die daer wijsten, is den ouden suart van ons aff gheloepen met eenen harden loep, soe hart als hy loepen konde; ende den anderen is bij ons ghebleuen, ende heft weder een groot wier ghemackt, alluaer hij met ons wolck sijten; maer sij ginghen baeijde vederom wort vuier legghen ende schlieppen, ende saeyden teghens Turck „combt slapt oock en waeijnich,” maer hij andtuorden ende sang all zijn oude sang „min en gaet gheen slaeppen aen wor dees tijdt,” vandt den ouden suart was wor wt gheloepen om die wijschers tee warschouen. Alsoo bleuen wy daer bijt wier metten andren suart, tot dat den ouden vuederom quam, ende als hij weder bij ons ghecomen was, zin wij weder op gheestaen ende ombttr ¹⁾ een werrendel mijls ghegan sijnde, quamen wij op eenen vlack welt aen die kandt van die raeuier, ende als wij daer quamen, saeghen wij op 5 partijen wier, ende by elck wier saeten ontrent acht oft 10 man, die hadden all daer haren wijscherij, ende saeten ende warmden haer. Ende als wij

1) omtrent.

nu bij haer quaemen en wasser niet woor ons teenbesten anders dan een waeijnich ghedroghde wijs, wndt daer hijng wel droghe wijsken in die boomen, aluaer sij ons sommiger aff gaeuen ende wij brieden die wijs op die [wier], ende wij gijnghen bij die suarten sijten ende aaten die wijs sonder sout oft sonder broodt; vandt wij ghen broet en hadden. Ende wij gauen har luijden sommijghe crallkens, die ghenen dien ons den wijsghegheuen hadden, ende zij waeren zeer well tee wreden, als wij ander nijet sijeën en konden. Ende die 2 mannen die ons aldaer ghebracht hadden, schoncken wij die mutssen van ons hoofd, ende als zij diee muijtssen hadden, gijnghen zij bij die ander wieren, ende wij bleuen aldaer bessitten, daer sij ons ghebrocht hadden. Ende een wan ons maets omtknopten zin wambuijs ende mackten hem naeckendt opt hemt nae, dat zij sien souden wat wij wor klederen aen hadden; ock hadde Pouuels eenen fleueelen muts met gout passmendt gheboort, die Gherrit van Buenijngghen toehorden, die hem mede ghegheuen was, om oft saecke waeree, dat wij bij eenijch groet mester ofte coonijck ghecommen hadden, om die als dan den Coninck fooreen ¹⁾ ende tot eenen schajnkckaghe gheuen; maer doen sij den rode flauijelen mudts ghesien hadden met die fijnee hemden, ock ons klederen ghesien hadden, quaemen daer wele wijlden om ons ooren, ende hadden alte mall groete hackmessen wel soe lang als en mans narm. Doen dochte den tolck, dattet met ons qualicken aff loepen soude, ende saeiiden tot zin mede ghesel „waerom hebt ghy haer het goet laeten syen, ick sorghe, dat zij ons worraden sullen,” als sij daer naemals ock deden, „daerom past op w luder handen,” maer sij een sloegendt ghenen acht ende spracken „het is goet wolck.” Maer den tolck sanck all zinen oude sanck „ick en ghelouee noch een betrou ghenen Moeren, wandt min isser tee wel leeijt aff gheschiet, laet ons gaen, wandt wij hijer nijet goets tee woruachten hebben, het ghene daer wij om ghesonden zijn.” Alsoe sochten wij nae die tuee man, diee ons daeruars ghebracht hadden, maer wij een konden die nijet weder winden; also grepen wij een brandendt hout indee handt ende naemen den wech, die wij ghecommen waeren. Maer als die wijlden dat saeghen, isser een wan harluijden comen loepen ende nam Pouuels dat brandendt hout wtt zijn handt, ende ghinck wor ons heene, segghende mennijchmall „harmoeuee”; dat is in onsen sprack aldus tee segghen „woort, wort,” vandt hij ghijnck soe hardt wort, hoee weel dat hij nackendt was, soe dat wij hem nauelic wolghen konden, ende alsoo heft hij ons eenen onrechten wech ghe-

1) vereeren, offreeren.

laeijt boven dije rauijere om, ende bracht ons aluaer hij wormoeden was, dat zyn mester soude wesen met mer wan zijn ander knechten, als wij daer naer wel gheuar worden; wandt Cornelijs Jansz Turcks sacyde teeghens zijn mats „siet, maets, wij ghan den rechten weg niet dien wij ghecomenzin, wij sullen worraeden werden.” „Wat,” saeyden Pouuels van Karden, „wij sullen wel hast bijt wrouuen dorp wesen, vant min dunck, dat ick die honden heb hoeren blaffen;” maer het ghene dat hij ghehort hadde, dat waeren woghelen, die bij nacht krijten ende blaffen allens oft honden waeren. Alsoe is den suart neder ghesetee ende heft metter hast een groet wier aen ghelaeijt; daer ghijnghen wij alle 4 bij sitten ende rusten. Als wij nu een waeijnich gherust hadden is den suarten wederom opghestaen ende begoste wederom tee gaen, seggende als woeren roepende „harmoeuee” „gaet wort” ende wij deden ons beste hem tee wolghen, maer hij konde beter met zijn nackende huijt ende baruoets doer het dicke bos comen dan wij, wandt wij bleuen altemet met ons cleederen an eenen tack hanghen, ende daer hadde hij ghen noet aff. Alsoe sprack den tolck „ij, got, hoe werden wij nu door die mostert gheschlept” „Jae” andtuorden Pouuels van Karden „hoe jaghen wij hem doer deen heckell, vandt hie is nackent”; maer dat wornaemen wij, wandt wij mennichmal in die tackken bleuen hanghen, war aff hij dickmals hie[1]p; wandt wij hem nauelijck hem wolghen konden, alsoe begoste den suarten worraeder tee roepen „harmoeuee” „gaet voort” is het tee segghen. Als wij nu omtrent 3 mall wier ghemackt hadden ende gherust hadden, stonden wij metten suart weder op om tee gaen, ende als wij een waeijnich ghegaen hadden, horden wij wolck sprecken; en den suarten die wij bij ons hadden begost tee roepen, wandt het was zin ouerste met noch 3 knechten. Ende hy is terstondt nae ons toe ghecomen int ghemoet, ende den worrader die leuerden ons an zijn mester, ende zij waeren blyde ouermids dat har duchte, dat wij har gheuaghens waeren, ende den ouersten sprack soe wret, ende heeten ons wort gaen, aluaer eenen plaetse was, daer water was; oock hadden zij daer gheseten bij een groet wier. Daer brachten zij ons bij; doen saeyden den tolck „sijet ghij luijden nu wel, dat wij worraeden zin, dit was mijn sorrich all te uoren,” maer ghelijck sij noijt buitenslandts gheuest en hader, nochte met Moeren omghegaen en hadden, en gheloffden sij Cornelijs tolck niet, aleer het tot alsulcks quam, als hier nae noch wel beter worhalt sal worden, hoe dat die buesuijchten ¹⁾ noch met ons handelden, aleer dat wij van harluijden ontdslaeghen werden;

1) booswichten.

wandt zij maeijnden ons nae har huutten ofte wonplaetze tee brenghen om ons ¹aldaer slauen tee maecken; maer Godt heft ons hart ende ghemoet worsterckt, soe dat wij met ons 3 en ons teeuer stelden teghens 18 wijlden, alsoe dat zij har wornemen niet wolbrachten, maer duongen ons met stenen, dat wij opt lasten beduonghen waeren, har ons klederen too gheuen teghens ons danck —

Als wij nu ghekomen waeren, aluaer zij haer rustplaetsse was mackten zij aldaer metter hast een groet wijer, ende gijnghen daerbij zijtten ende setten har lanssen aen eenen boom, ende wouden hebben, dat wij bij haer gijngen sitten, als wij oock deden; ende neder gheseeten zijnde, gaeuen zij den suart wat tee eeten ende hij begoste tee eeten, als ofte het eenen hongherijghen hondt gheuest hadde; alsulcke stucken schockten hij in tlijff, ende het was wackens wleijs, wandt hij gaff ons elck een stuck om tee eeten; maer Pouuels van Karten nan dat speck ende hijldet aen zijn nues ende roock daer aan, maer soe hast als die wijlden dat saeghen, rockten sij het speck wt zijn handt ende begosten tee grauuen, maer soe hast als Cornelij's Turck dat sag, nam hij dat spek ende propten dat in zin mondt, ende den anderen oock, so ouermydts dat zij sorgden dattet har oock benoemen soude worden, wandt zij groeten hongher hadden. Alsoe een halff wre sijttende, wortelden den suaert zin mester alles dat hij wan tee woeren ghesien hadde, ende hoedat hij an ons gherackt was, ende als hij nu zijn reden wolendet hade ende zijn buck wol ghegheten hadde, stondt hij op om wederom nae zin wisscherij tee gaen, daer hij ons wandaen ghebracht hadde; maer doen hij op stondt om wech tee gaen, begosten wij oock op tee rijsen om met hem tee gaen, wetende niet beter ofte hij soude ons nae dee strandt brenghen, maer wij waeren bedroeghen, vant den ouden schelm begost tee grauuen ende wes, dat wij neder sitten souden. Doen wornaemen wij wel, hoe dat wij bedroeghen waeren; maer noch saeijden Pouuels, het sal ghen noet doen, sij sullen ons muchlick andt strandt brenghen, om wat wan ons tee hebben; maer Cornelis tolck die wiste wel beter, wandt het hem al te woeren op zijn leden ghelegghen hadde, alsoe hast als zij bij die wijlden ghecome waeren. Alsoe stonden diee wilden op met eenen brandendt hout in haer handt, ende wij ginghen also met haer wort, totdat wij moede waeren, ende die helft ghinck woor ons ende die andre achter ons, op dat wij niet eenen ander wech en souden neemen; also hebben sij noch eens wier ghemackt, daer vij en vijnich bij ghijngghen sitten rusten. Als nu die wilden met ons 2 mats bijt wier nedergheseten waeren, gijngghen sij

baeijde leggen, maer den tolck een wilden niet sitten nochte leggen, wandt die ander 2 mats willen indt slaep; maer als Cornelij's Turck sach, dat sij sliepen, begost hy haer weder wacker tee macken; war aff dat sij noch met hem gnorden ende saeiiden „comt ende slaept ock wat”; maer hem en giñck doen tertijt ghen slaepen aen, daerom sanck hij zin oude sanck als woeren, wandt die wilden saeten all met malkander, ende koudtten all gaende wech ende wesen op ons wolck har klederen, waer wt dat Cornelys Turck quaet wormoeden op hadt, ende stontd alsooe langhe op die schildtuacht, tot dat zij wederom opstan wijlden om wort teee gaen, alsoe mackten den tolck Cornelis Janssen zijn tuee mats wacker, ende die suarten stonden op en wesen, dat zij gaen wilden. Also naemen zij eenen brandent hout met har ende naemen den wech nae har wonplaetsen toe, maer wij wijlden har niet wolghen ende wijlden eenen andren wech neemen van haer aff. Doen die suaerten dat gheuaer werden, dat wij har niet wolghen en wijlden, mackten zij groet misbaer, beghijnende tee kijuen op harder manieren, recht ofte sij segghen wijlden „waer wilt ghijluiden heene, sijt ghij niet onse slauen ende gheuangens,” mosten wy met beduanck met haer gaen, omdat wij ghen wech en wijsten tee winden, ouermidts dat het soe dicht wan bosschaghe was, ende ock wast inder nacht; maer den wech dien sij ons laeiiden wijsten sij wel tee wijnden, ende het was een quaeden steniijghen wech bergop bergdael, soe dat wij mennijch mal op den stenighen vech willen, alsoe gyngen wij totten morghestontd toe, totdat het begoste moeij dach tee worden. Ende ast nu dach gheuorden was, ginghen wij nijet langh, oft wij quamen bij enen droeghe rauier, maer op sommijghe plaetsen vaeren noch plaskens daer men noch drincken mochte.

Ende als wij nu bij die rauier ghecomen waeren, soe ginck daer een pat opuert aen langes die kandt van die raeuier, daer willden sij ons heen hebben, maer wij saeghen wel an die son, dat wij eenen onrechten wech giñghen. Alsoe liepen wij om lagge in die droghe rauier; maer als nu die wijlden dat saeghen dat wij noruart aen liepen, begonnen sij tee criten om hulp, ende daer quamen stracks eenen heel hopen wijlden ombtrendt dat zij 19 personen starck waeren met spietkens, ende wolgden ons nae, al roepende ende kijuende, grijpen ons sompts bij die mouue, dat wy weder om keeren souden met har luijden tee gaen; maer wij giñghen all wort ende zij alte mael rondt om ons lijff, soe dat sij soo dicht by ons giñgen, al kijuende op harder manieren; ende gingen alsoe met ons wort, ende zij hadden 2 man bosswart in ghesturt om mer hulpte tee haelen. Alsoo wort

gande heft den ouersten hem an Cornelijs Janssens zide gheuoct ende also wort gande heft den ouden schelm Cornelis tolck om zijn myddel ende maeynden hem alsoe zin sidt gheuer tee ondtweldighen. Also wijllen sij met mal[c]ander neder ende den suart wil bouen op den tolck zijn lijff, maer soe hast als zijn mat Pouuels dat saech, quam hij den tolck ondssetten, ende sou den ouden schelm doorstecken hebben; maer als den ouden sach, dat hij nae hem toe quam, is hij metter hast wan den tolck zin lijff ghespronghen, ende duer worbastheijt heft hij den tolck zijn halffue lansij ghegrepen, ende den tolck grep zijn spitsken ende opghekomen zindee, heft hij zijn kortelas wt ghetrocken, ende den ouden suart nae ghelopen, maer daer was ghenich wan die wilden die een wan ons 3^{en} woruachten dorste, maer ondt liepen ons. Doen begosten zij ons soo dapper met stenen tee varpen, soo dat wij ons nauelicken wisten tee berghen, wandt zij hadden 3 grote jonghens die har die stenen aen droeghen, wandt in die raeuier een ghen steenen tee bekomen. Alsoe ghijnghen wij all wort, om an diee strant tee racken, wandt wij sorgden, datter meer wolcks comen souden. Ende als zij gheuorpen hadden, hadder wij ghenoch tee doen die stenen op tee rapen ende varpen die indt bos. Alsoe is den ouersten den tolck nae gheuolcht om zin lansij wederom tee hebben; hij wilden den tolck zijn halue lans wederom gheuen, alsoe wesen wij hem ofte zij ons alsdan met wreden wilden laeten gaen. Sij deden beuis ¹⁾ „jaa”, alsoo nam Pouuels van Karten die spiets wan Cornelis tolck, ende setten dat een stuck uech ter ziuert wtt, alsoe dede den wilt ock; alsoe ginck Pouuels nae die halue lans ende den wilde nae zin spitsken. Alsoe maeynden wij dat zij ons worlaeten soude, maer doen begosten sij noch aldermeste die pipen tee stellen teghens ons, ende spronghen als ofte het een hoopen welighe haeynsten ofte perden gheuest hadden, lillende met die spietkens, ende wurpen soe dapper met stenen, dat wij die altemet op ons rubben affschutten; alsoe waeren wij beduonghen op har tee schieten, ende wij een hadden nijet mer dan en ro[e]r, ende dat droech Emaneuel Rodenburch. Alsoe saeyden wij, schiet den ouden schelm in zin hart, soe recht als ghij koont; wandt hij nijet were wan ons was. Alsoe schoet Rodenburch 2 ofte 3 mal, mar hij schoot met loos kruijdt, vant hij hadde zijn koo-gelsackijen worloren des nachs indt bos; alsoe wonden wij ons bedrogghen. Doen nam Pouuels van Karten dat roer, ende saeyden: „laet mijn schieten, laet sien oft ick hem raken kan ofte niet.”

Alsoe laeyden Pouuels recht op den ouersten aen ende schot nae hem,

1) bewijs, teeken.

maer het en hadde niet tee beduiden het schieten, wandt hij al met loos kruijt gheschoten hadden. Alsoe wilden Pouuels dat roer sueluen laeden, mar doen hij den kooghel van Rodenburch aeijssten, so heft hij eerst gheopenbart, dat hij zin koeghel sackyen worloren was, het welck ons mest deede ¹⁾, dat die wijlden soe stoutelijck op ons aen wyllen; vandt ons schieten haer gheen schade ghedaen hadde. Alsoe hadden wy malkanderen beloft, aldaer met malkander tee wechten totter dodt toe. Also gande hilden wij het schermutsserende teghens haer, soe dat wij soe moede waeren, dat Emanuel Roedenburch saejden „mats, ick mach niet langher gaen”; alsoe andtworden wij „mocht ghij niet langher gaen, soe moch ghij legghen bliuen, wandt wij een konen u niet draeghen”. Ende als maer een van ons tueen nae die wijlden toe liep met eenen blot gheuer, so dorste niet een van die wijlden bliuen staen, mar naemen die wlucht; mar wij en conden har niet beloepen, ende Rodenburch gijnck alltit een stuck noch wort, ouermidts dat hij naulijcken wort comen konde; also en konden wij niet van die wijlden ondtslaeghen worden, alear dat zij alle ons goet ende klaeijderen hadden, die zij begherden. Also gijnghen wij met malkander tee raet, wat wij doen souden om van har luijden tee comen; alsoo heft Pouuels den roeden flouelen mudts wt ghehalt ende heft die har gheuesen, dat hij haer dien gheuen wijlde, ende wes, dat zij ons dan niet mer wolghen en souden; maer soo hast als zij den roeden floueelen muts met gout passement hadden, begosten sij noch merder tee gujten ende tee worpen, als zij noch oijt tee woeren ghedaen hadden; wandt wij mosten har all ons klederen geeuen, alear dat zij op hijlden wan tee warpen, alsoo wurpen wij har all ons klederen toe op een onderbrock naee ende opt hemdt nae; maer wij mosten har ons hemden ock gheuen, behaluen Rodenburch behilt zijn hempt met eenen groff pitken ²⁾ met een bodtssmans brock. Als sij nu alle die klederen van ons liff hadden, en waeren sij noch niet tee wreden; mar wesen, sij wouden ons sijdtgheuer ock hebben, maer wij wijlden daer niet gerne afscheijden. Maer doen wijsaeghen, dat zij niet op een hilden ons nae tee wolghen ende met stenen tee warpen, doen sprack Pouuels „mats wijllen wij van har ondtslaeghen wesen, soe moeten wij har die sijdtgheueren ouergheuen. Also heft Cornelis Jansen gheandtwort „ick wijl niet min sidt gheuer ouergheuen, vant gheuen wij ons sijdtgheuer ouer, hebben zij dan ons niet ghenoch in har gheuel”; also heft Pouuels gheandtuort „wij moeten dat doen, daer heft hij die mijnee.” Als hij nu Pouuels sijn sauuel hande, was hij niet teewreden, alear dat

1) meest veroorzaakte.

2) pijtken, pijtje.

zij die ander tute mede hebben wouden; maer Cornelij's tolck een wijlden zijn gheuer niet ouergheuen, vandt hij sprack „als zij ons gheuer alte maell hebben, zijn wij dan niet ghenoch har ghevanghens.” Alsoe saei den Pouuels „wij zullen die haluee lanssien behouden het schint, dattet haer luijden niet om ons tee doen is, maer om ons goet; dus gheft haer diee kortolas maer.”

Cornelij'stolck sanck al zijn oude sangk, ick een beghert toch niet tee doen, wel lijever wijl ick mijn daermede doet wechten, dan dat ick zee har ouer gheuen wijl”. Alsoe heft Pouuel ghesproken teghens den tolck: „wat wijlt ghij dan doen, sullen wij hier dan om den kortelas wijllen dodt gheuorpen worden, ick bijdt u, gheft zee toch ouer”. Alsoe moste den tolck ock zijn gheuer ouer gheuen in handen van die wijlden, vandt hij dachte hefttet min ouerrichheit erst ghedaen, daer hij onder ghecommandert was, hem duchte, het soude hem ghennen schande wesen. Alsoo moste Emaeneuel Rodenburch mede doen, ende gheuen haer zijn rapier ende ponghert; maer als hij die ouergheuen soude, sprack hij tot Pouuels „wijl ick hem een bruij gheuen tusschen hals ende buick?”, andtuorden Pouuels „neen bij lijven niet, vant doet ghij dat, soe zijn wij lijvelos”. Alsoe gaff hij het zijne ock ouer, maer wij en behilden niet dan die haluee lanssen, ende Roedenburch dat roer aluaer hij ghen wlessen toe en hadde, noch kughels, vandt hij die dor zin slooffijchheit worloeren hadde, mar tot onsen ghelook wast roer noch gheladen ende ghespannen met eenen mosschets koegel, die Pouuels noch in zin moou gheuonden hadde, en die soe langhe ghebeten ende ghekauw, dat ze indt roer mocht; anders liepen wij met die bloete billen den ghehelen dach. Acktem den 19e September.

Als nu dije wijlden all ons klederen ende ons zitgheuer ¹⁾ hadden, ghijnghen sij bij malkander sitten midden in die droeghe raeuij om dat goet ouer gheesien, het ghene dat zij van ons ghenomen hadden, war aff dat wij zeer blyde waeren, maeijnende dat wij haar al quijt waeren; ende wij ghijnghen all wort, maer stracks quamen die wijlden metter wart ²⁾ ende begosten tee roepen, doen dachten wij dat wij daer weder aff hebben soouden, har met alsulck loep comen sijende; maer soe hast als sij bij ons quamen, wouden zij hebben, dat wij ons mannecklickheit sijen om tee besien oft wij ock beesneeden waeren ghelijck als zij waeren, vant zij lijeten ons har schamelheit besien. Alsoe lieten wij har ons desschelijcks, als zij nu dat ghiesien hadden, hebben sij har van ons aff ende begosten met malkanderen al

1) zijdgeweer.

2) vaart.

sulcken ghekrijdt ghelijck ofte zij segghen wijlden, dat zij grote wijcktorij beuochten hadden, ende alzo worlijeten zij ons ende ghijnghen bij malkander sijtten. Maer wij ghijnghen al ons beste, dat wij mochten om van haer tee racken, ende saeghen alte met een raeijs omme ofte zij ons ock wolgden. Alzo ghijnghen wij wort ende rackten also van har aff, Godt danck ende looff, vant hadden zij ons aldaer dodt gheschlaghen, daer soude nijemandt zijn leeuven wornomen hebben, waer dat wij ons leeuven gheendich hadden, ofte waer dat wij ghebleuen waeren. Alzo heft Godt ons die gratije ghegheven, dat wij van har luijden ondtslaeghen werden; als wij nu wt die wijlden har ghesijchte waeren, saeghen wij eenen hooghen berch, ende wij spracken teghens malkander „laet ons nae dien bergh gaen ende loopen daer bouen op, ende sien ofte wij van daer eenijghe middelen conden sijeen om an die strandt tee comen”, alsoo zin wij met malkander naer dat ghebercht toe ghegaen, ende indt bossche ghekomen zinde, heft Emaneuel Rodenburch teghen Corneleijs Janssen tolck ghesproken, segghende ende bijddende „aeijlijue Cornelis Janss, dracht toch dit roer, ick sall wen haluee lansij draeghen, vandt ick en macht niet langher draeghen oft ick moet bliven legghen”; alzo heft Cornelis Turck gheandtuort „Roedenburch, schampt ghij u niet, dat ick u roer draeghen sall, ghij sijt een sterck jongman ende zijt clookker dan ick ben.” Ende daer wij hene ghinghen een was gheen wech maer dicht beuosen van ghebompt, alsoe dat wij mennijchmal op handen ende woeten mosten crupen om daer onder duer te racken; also bad hy den tolck soe wel dat het roer van hem nam, het welck hij wel wijlde daer nae, dat hit niet ghenomen een hadde.

Also quaemen wij met groeten armoet opt ghebercht ende boouen opt ghebercht ghecomen zinde, saeghen wij van werre eenen hooghe sandtduijn; doen werblijden wij ons ende deden ons beste om opt duijn tee commen, ende ghijnghen wst berg op bergh dael, ende het was heten sonnen schin, dat wij ons quaelijckken berghen konden wan die groete hetten ende dorst, die wij leeden, soe dat wij mennijch mall mosten ons eeiighen waeter drijnckken Maer doen wij anden kandt wandt duijn ghecommen zijndee, hebben wij eenen waeijnich gherust, ende zijn also tegehndt duijn op ghegaen, altemet krupende op handen ende woeten, tot dat wij daer bouen op het hochste quaemen en konden wij noch gheen beschaeijt sijen; maer ons duchte dat wij die landt zee mochten hoeren, ende daer laeghen noch andre sandtberghen, wor alear dat wij bij die strandt comen kosten. Allso ghijnghen wij want eene duijn opt ander, tot dat wij dije zee saeghen;

ende wij waeren daer niet weerre van, ende die zee ghesijen hebbende, worblijden wy ons, segghende „gheloft zij Godt inder euijchheijt wor alle zijnen weldaeden, die hij aen ons beuesen hadde”. Ende liepen alzo an die kandt wan die zee, ende workolden ons lijff, wandt wy waeren wander sonnen alsooe worbrandt, dat ons lichham ende beenen soo rooet waeren ofte zij gheuijllt waeren; maer doen wij indt soute waeter quaemen, smaerten dat nocht helfte merder dan tee woeren. Als wij nu een waeynich gherust hadden, een wijsten wij niet wat heene dat wij gaen souden, vant den eenen saeijden „wij moeten dat heen,” den andren saeijden „wij moeten dat ander hen”; alzo naemen wij den ganck ende ghinghen al sut west aen langhes die strandt, alsoe een groet halffmijlle ghegaen hebbende ende quaemen om eenen wt hoock, soe saeghen wij van war eenen anderen hoock, doen saeijden den tolck: „Pouuels, dat is den hoock, daer wij bij in quaemen met onse schepen”; „wat een dreck macht wesen,” sprack hy, „het is dien hoock niet,” ende woude weden, dat wij wederom souden moeten gaen. Ende als wij nu nader ghecomen waeren, sach Cornelijs tolck een berch, daer hij tecken wan ghenomen hadde, vant hij aldaer eenen 5 oft 6 daeghen tee woeren gheuest hadde met Pouuels van Karten ende met Schellingghers onder comis ghenampt Ghijlijamen¹⁾. Also sprack den tolck teghens Pouuels „het is dien sullffden hoeck ende dat is het ghebercht, daer ghij ende ick met Ghijllghelmij des daeghen waeren, laet ons bouen opt ghebercht gaen, soe sullen wij wel beeter sien waer dat wij zijn.” Also saeijden Pouuels ende Rodenburch „soe wer als dit den hoeck nijet en is daer onse schepen legghen, soo wijllen wij hier tee nacht blijven legghen,” maer tolck heft gheandtwoort „ick wettet all te well, vandt ick hebbe al te goede marken ghenoomen op dat ghebercht, alzo en slae ick daer ghen tuijfell aen, laet ons eerst wat hoegher comen.” Alsoe ghinghen wij wat hoegher opt ghebercht, ende als wij wat hoegher op ghekomen waeren, saeghen wij onse scheepen, maer wij waeren daer noch wel zoe waer aff, dat wij die jacht nijet sien en konden; ock saeghen wij wan weere die souden raeuierre, al waer wij aen gheset waeren des dachs tee woeren, daer wij onsen schloep ghelaeten hadden met ons wolck, die nae ons wachten souden, ende wij waeren boeuen die rauier om ghecomen, soe dat wij an die ouerzijde van die ravier waeren, ende wij hadden noch een warden wech tee gaen, om bij die rauier tee comen, al eer dat het avondt werden. Alzoo grepen wij eenen blijden moet, hoeuell dat wij honggherich ende dorststijch,

1) Inderdaad 16 September, dus slechts drie dagen geleden, met Willem Lodewycksz.

ock zeer moede waeren, ghijnghen wij wort om bij daghe bij die schloep tee coemen, ende als wij an de ander zijde wanden hoeck ghecommen waeren, saeghen wij daer 2 kannos, ende daer waeren 2 man bij met eenen jonghen, ende zij hadden wel warssche wijs ende ock hadden zij wijer bij haer. Ende wij quaemen bij haer, ende wij sprackken met haer, ende den eenen hadden wij tee woeren ghesien, dat was dien sulffden, die in die rauier stontd wisschen, doen hij die kindren over halden. Desen sulfdn suart die wijlde ons braeden wijs gheuen, dat wij eeten soudn, maer wij en konden den wisck niet indt lijff krijghen, soe waeren wij van dorst wormsacht, ende wij boeden den suarten een stuck wan 4 rajalen voor een dronck waeter, maer sij en konden ghen suluer ghelt. Doen toch Rodenburch zin hembt wt, dat diee vijlden hem hadden laeten houden, ende presenterden har dat tee gheuen wor een waeijnich waeter, maer zij en wijlden daer niet om loepen; als doen saeijden wij teghen malkander „laet ons wort gaen, want sullen wij bij dach by die rauier coemen wij) . . .

Alzoo ghinghen wij langhens die strandt, ende lieten die wilden aldaer; alzoo deden wij ons beste om bij die sloep tee comen aleeer dat het doncker werden, maer Cornelijns Turck ghinck worwt, wandt zin maets ghijnghen alte met opt strandt leggen ende rusten, maer Cornelijns Turck droech doen dat roer, ende alst loock ²⁾ was, soo wast noch ghelaeden ende ghespannen, anders en hadden wij dien sulffden nacht niet tschep ghecommen. Daerom ghinck den tolck worutt, ende als hij bij die kandt wan die rauier ghecommen was, soo sach hij die schloep aen die ander zijde van die rauier, allzo hadde Rodenburch den tolck zijn pijtken ghelangt, om dat hij zijn roer droeg, ende alzo waeijffde hij met dat pijtken dar zij coemen soudn; maer wat hij weffden, zij kondendt aen dander zijde niet sien, wandt het wolck was opt landt, ende hadden een groet wijer aeen. Allzo setten den tolck den han opt roer ende schoot het los, terstontd quaemen die maets alle gaeder nae die sloep, doen zij het schieten gheehort hadden ende quaemen om ons tee haelen; tussken des quaemen die ander tuee maets. Ende aldaer stonden een deel hutkens wan die visschers, daer creghen wij soe wel waeter als wij drincken mochten, ende stonden daer, tot dat die sloep bij nast bij ons vas; ende sij hieten ons alle welkom, maer doen zij saegghen, dat wij beekans naeckendt waeren ende soee worbrandt van die zoon, bedroeff som-

1) De zin is hier aan het eind der bladzijde afgebroken.

2) Geluk.

mijghe har; alzo wortelden wij haer een deel van het ghene, dat ons gheschiet was, alzo woeren wij tschep ende mochten segghen dat wy daer gheuest hadden.

September anno 1595.

Item den 18^{en} ditto sturff Jost Worstraeten onsen deeamant snijder ende wert aldaer buijten boort gheuorpen.

Item den 20^{en} ditto sturff Jan Dittmers ende wert aldaer ouer boort gheuorpen.

Item den 21^{en} ditto sturff Claes Heck, onsen schieman, ende wert opt dode aeijlandt begrauen.

Item den 22^{en} ditto sturff Aam Bastijansz, onsen bottlers maet, ende wert ock opt sulffde aeijlandt begrauen.

Item den sulfdien ditto zijn wij met onsen groete jacht ende met een ghemande sloep die soude dicht langhes het landt om toe besijchtighen, ofte wij eenichghe warssche rauier ofte enijch dorp ofte staat wijnden konden. Als wij nu 2 etmal ghesaelt hadden, ende den dardendach quaemen wij bij een hoeck, aluaer wij welle kannos saeghen met wijsschers; ende als zij ons zaeghen quaemen daer 8 kannos met wijlden nae ons toe, ende wij coften van sommige van har wars wis ende ghauen harluy krakens om wis, ende zij weesen ons, dat wij wederder soudensaeijlen. Ende enen waeijnich daernaer quaemen wij bij een kleen aeijlant, daer ock wisschers op wonden, ende vandt sulffde aeijlandt quaemen ock 2 kanokens; maer sij en konden ons niet beroeijen. Alsoe saeijlden wij een stuck ueech's wort, soe dat wij enen groeten inham saeghen; daer saeijlden wij nae toe, ende niet were van die rauier lieten wij ons ancker wallen, ende zijn met onsen sloep naet landt gheuaeren. Ende het kooelden moeij wter zee, ende als wij dichte bidt landt quaemen, saeghen wij datter tot 2 partijen rauieren in liepen, ende wij roeijden inden mondt wan het eene rauierken, niet wetende dat het wars waeter was, ende daer waeren stracks 2 kannos bij ons ende wesen ons, dat wij bet inuert soudens, maer wij een wilden, nochte dorsten ons niet worder inuert begheven vandt wij sorgden, dat zij ons aldaer benarren soudens ende kerden wederom om buijten tee roeijen; alsoe dat vij met all ons kracht ghenoch tee doen hadden om daer wtt tee racken. Eenen waeijnich daer nae, als wij nu effen buijten die rauier ghekoemen waeren, saeghen wij wel 25 suarten koemen naer ons toe, maer wij en dorfdens niet bij har komen, maer hijldent op die riemen, totdat zij andt strandt quaemen

neffens daer wij laeghen ; ende als wij nijet anders sien konden, soe hadden sij schapen bij haer om ons tee workopen, maer wij roeijden wederom naet schip toe, vant den auondt die quam op handen, alzo dat wij dien auont niet wtrechten een konden ; also woeren wij tschep tot smorghens.

Item den 26^{en} ditto des morghens roeijden wij wederom nae die rauijer, aluaer wij des auons die willden met die schapen ghesien hadden, ende soe hast een waeren wij daer niet ghekoemen dat ons wolck met har gheuer opt land ghekomen waeren, ofte daer quaemen mennijchte van wijlden naee ons toe, ende beuesen ons wrunnschap, klaptten in har handen ende wesen, wij souden ons gheuer neder legghen ende sij souden haer spietskens ock neder legghen. Alsoe deden wij ende zijluiden van ghelickken ; dat ghedaen hebbende, quaemen zij bij ons, ende zij brachten stracks ossen ende schapen, ende handelden met ons, ende daer quaemen soe well schone ossen ende ock groete schaepen, soedat wij ons kuer van die ossen mochten neemen om een tinnen leepell ; maer als zij luijden den leepel ghesien hadden, wouden sij eelck den leepel om strijdt hebben, ende elck een die daer besten hadden, brachten die ossen bij ons, dat wij een os daer wan souden nemen, welck ons best behagden. Also naemen wij ons kuer van alle die beesten, die daer waeren, ende als sij ons den oos ouer leuren souden om den tinnen leepel tee krijghen, soe brack het tow daer den oos mede ghebonden was, ende dee oos togh opder looop ende die wilden hem naee, soe langghe tot dat zij hem weder creeghen. Tussken ditt als deesee wijlden den os nae liepen, quamen daer andre wijlden met beesten, ende presenterden ons die kuer van die besten, dien zij hadden ; men souden har den tinnen leepel langhen, dattet all soe nae was ofte wij souden een andren os wor den lepel ghenomen hebben, hadden zij niet hast metten os weder ghekomen ; ende ock wassen een ofte tuee daer ghebleven om toe tee sien, dat wij wor den lepell ghenen anderen oos souden neemen, ende begosten tee kijuen teeghen die ghene, die haerluij die haer den coep ondergaen wijlden, alzo brochten diee wijlden deen oos, enne deden ons den oos in onnze handen, ende wij ghauen har den leepel, ende wij naemen den oos. Ende daer waeren daer noch wele oossen tee koop wor lepels, maer wij en hadden doen tertijt gheen meer leepels andt landt bij ons, ock en konden wij niet meer in ons sloep woeren, maer wij sloeghen den oos doct ende slepten hem in die sloep, ende coften noch sommighe schapen, ende doen woeren wij tschep ende scheijden wij met wruntschap. Ende te schep ghekoemen zijnde hebben wij

den os omdtuaeijt, ende doen hij omdtuaeijt was ende den huijt aff, wast het sooe wetten beest, dat men ouer al zin lijff, alsoe wel van buijten als van bijnnen, ghans gheen wlees conden sien dan louter weet¹⁾. Ock hadde dien oos op zijn rug tusken baeijde schouderen die soe groet was all offter een groeten poot²⁾ boeuen opt lijff, ende dat was louter weet, soe datt men in ons landtt alsulcken ooss niet coopen een souden woer hondert gulden, die wij vor eenen tinnen lepel ghekoft hadden. Ende wij woeren des andren daeghes wederom andt landt ende kofften omtrent 11 schapen ende brachten die tsep, ende aeten ons ghenuchte van wars wles, totdat wij wederom bij onse schepen quaemen. Ende sommighe van deese schaepen hadden sterten soe groet, dat een steert woch 11 pondt. Also quaemen wij bij onse groete schepen³⁾ meet die wruaerssijnghe, die wij ghekreghen hadden, waer aff ons wolck zeer blijde waeren; mar wij hadden dat ossen wlees ghesouten, mar het hadde mar 2 daeghen indt sout ghestaen ende het was wordooruen, soe dat mendt altemael buijten boort smijten, mar die schapen brachten wij leuendich tschep. Als nu die krancken ghehort hadden, dat die jacht wederghekomen was, ende hadde soe ghoeden plasse opghesoocht, aluaer goet legghen was met eenen warssche rauier ende ock wars wlees tot onsen belieuen conden crigghen, eende dat soet segghen om niet, begosten sommighe van die siecken tee schraeijen van blijtschap, heuende haer handen ende oghen opuers teen hemel, danckkende Godt almachtich om die goede tijdingghe, deen wij haer luijden brachten, maer sommijghe wan dese siecken een leefferden niet langhe daer nae, maer soe hast als sij die woorsche spis indt liff creghen, sturuen zij, vant zij waeren daer tee diep in. Aktem 2 *Oktober*, wederom by ons groete schepen ghekomen als hier wor worhalt staet.

Oktober.

Item den sulfdn ditto sturf des nachs Issbrant Jacobssen besstemat, onsen opper timmerman; ende Tuenis, bosschietier, sturf des morghens, alsoe dat zij baeijde tegehelick ower boort gheuorpen worden wor het dode aeijlandt.

Item den sulfdn dach⁴⁾ hebben zij Pieter Diercksen schipper ghemack, want Jan Dingnums ghestoruen was, waer doer datt er een groete tuijst in die wloet rackten tusschen ons ouerrichheit, ouer-

1) vet. 2) pot. 3) Op 1 October.

4) lees: 5 October.

mijds dat Bueningen alsulks wt zijn eeiĝhen autoritee ghedaen hadde, sonder Mulnaer ofte eenich van die ander schippers haer raet daer toe tee neemen.

Item den 6en Ocktober sturf Jan van Embden ende vert buten bort ghesaeist ¹⁾

Item den 7en Ocktober ghinghen wij wan het dode aeijlandt tsaeijl, om naa die warssche rauier tee saeijlen.

Item den sulfden morghen sturf Frans die Maeyer ende wert ock stracks ouer bort gheuorpen.

Item den 8en ditto des nachs sturf Cornelis Falsser ende die rotten hadden hem zijn eene oog wttet hoofd ghegeeten ende zijn halue mondt wech ghegheten, met baeyde zijn handen sommighe wingren al stucken ghebeeten ; also wert hij ouer bort gheuorpen, den sulfden morghenstont ; dat was den 38en doen teer tit, dien daer in ons schip ghestoruen waeren van schuerbuck.

Item den sulfden dach sturf Simen Janssen, die welcke ons wolcken nam van Captaein ghegheven hadden ende wort ghesaeijst. Got sij die siel ende aller sieelen ghenaedich.

Item den 9en ditto des morghens sturf Jan Abrahamsen onsen onder timmerman, ende wert aldaer ouerbort ghesmeten.

Item den elfden ditto quaemen wij met o[n]sse 4 schepen bij die warssche rauier, aluaer wij den schonen oss wor eenen tynnen leepel ghekoft hadden, ende hebbent aldaer gheanckert om ons ouergebleven crancken wederom op die beenen tee krijghen, ghelicken daer noch wele weder op quaemen, maer die hadden soe groeten noot nijet ; maer wele waeren daer die daer storuen want sij die warsse spijsze niet wordraeghen en mochten, vant die schuerbuck was alte zeer in har luijden wooruertelt, dat ter gans gheen hoop tot sommighe en was ; want het beste dat wij horden te hebben dat een was aldaer niet tee krijgen, ende dat waeren aplen ende lamoenen, die een waeren daer niet, nochte die wilden en wijsten niet, wat het waeren ; maer wan wors wlees hadden wij soe wel als ons lusten, also wel ghesonden als wor die cranckken. Maer als wij nu gheen aplen, nochte lamonnen bekoomen een konden, heft het noch mennijghen jong man zijn leuen ghekost, vant sij waeren soo diep in die sieckte, dat harluijden den warsschen kost nijet helpen een mochte ; maer die wijlden quamen strackx als wij gheset laaghen, ende brachten ons schapen aen bort, tuee groete schapen wor eenen tinnen lepel, ende waeren noch blijde toe ; soe dat zij soo dickuels quamen, dat wij daer nae noch

1) sjeezen.

koften tualef schapen wor 3 tinnen lepels ende eenen schonen oss wor elckken lepel. Laus deo.

Item den 12^{en} sturf Abraham ende wert tot die boortee wt ghestecken, ende den sulffden dach brachten wij onsen crancken aen landt om aldaer des tee beter tee worquickken wan die groenicheijt ende soeten lucht vant landt; maer sij betrouden die wilden alle teeueele, ghelijcken sij noch koors daer naa gheuaer worden, vant Jan Dingnuns wolck waeren op eenen andren plaetze ghegaen wan ons wolck af. Also quamen die wijlden des morghens ¹⁾ ende plunderden sommijghe van Dingnuns gasten, soe dat sij nackendt nae Mulnars ende Schellinghs wolck toe quamen loopen, ende die wilden meede maeijnde al het wolck tee plundren; maer daer waeren sommijghe van ons wolck, die noch machtich waeren har roers toe schieten, also schoten sij in die wijlden Alzo begosten die wijlden die wlucht ghenomen, doen ons wolck begosten tee schieten. Ende als wij het schieten ijn die scheppen hoorden, wijllen wij strack met alle 4 ghemande schuijten om ons wolck tee omdtsetten, maer sooe hast als die wijlden die jachten saeghen coomen, zijn zij alle wech ghelopen, soo dat wij gheen suarten een zaghen, doen wij andt landt ghekomen waeren. Alsoe ghijnghen wij toe met alle man, die ghesondt waeren, ende huuen boomen, ende mackten een schans wan boomen ende brachten daer 3 steenstuckken in om ons liff daer mede tee worweren, oft saackke waeree dat zij weder ghekomen hadden. Maer sij wisten well beeter. Alzo werden daer wan elck schip tuee oftee 3 man gheordeneert om die siecken tee beschermen ende alle nachs goede wacht tee hoouden; maer bij daghe werden daer nijet weel wachts ghehouden, vant den eenen liep hier indt bos, den andre opt strant om krabben, sommighe liepen met har roors om meerkatten ende wooghelen tee schieten, sooe dat ze mennijch mal niet wederom een quamen, al eer dat het schier auondt begoste tee woorden, ende dat buurden mennijch mall, soo datter somwijlen gheen tuee ghesonde man in die schans een bleff; want hadden die wijlden worsichtich ende stoout gheuest, zij souden mennijch man wan ons wolck ghekreghen hebben, wandt daer waeren sommighe mats, die allen ende met har tuen int bos liepen, dattet ons groot woonder gaf, datter niet altemet een oftee tuee achter een bleeff; maer doen zij wisten wat die roors in hadden, doorsten zij niet meer bij ons coomen, anders alls met wrundtschap.

Item den 16^{en} ditto roeijden wij met onsen sloep in die warssche

1) Van 13 Oct.

rauijer ende handelden metter wijlden, ende creghen 8 groete schapen met 4 lamren wor 3 tinnen lepels.

Item den sulfden ditto sturf Gerrijt Lammbbersz Schap ende onsen sturmans jonghen Jantken, ende den 15^{en} sturff Wijllem, also dat dese 3 bij die schans begraeuen werden. Doentertijt waeren daer 46 man ghestorven van Jan Mulnars schip ende van Jan Dingnums schip 35.

Item den 23^{en} 1) ditto is ons wolck met eenen ghemande jacht nae diee warsche rauier gheuaeren om met dije wijlden tee ruijlen ende tee handelen, als wij gheuoonlijck waeren tee doen, maer als wij in dije rauier ghekomen waeren een saeghen, noch wornamen gheen wijlden, noch ghen beesten, om iet van har tee coopen, vant sij waeren wan daer gheulucht ende dat van wrese van die roors; vant het scheen, datt er sommighe van haar luijen ghequest woorden, doen zij ons wolck plunderden. Alzo mosten wij wederom naee boort roeijen sonder eenijch dinck mede tee brenghen, alzo duchte ons, dat die wilden daerom haer beesten wech ghebracht hadden, ende hulp waeren gaen soecken om onsen krancken inder nacht [te overvallen.]

Alzo maeckten wij ons sloep ende gheuer werdich ende die ander schepen har luider boots; ock alzo zin wij ontrent 2 uren inder auondt 2) afghestecken met ons jachten om naer landt tee roeijen, om onsen crancken ende die schans tee beschermen, maer als wij ten halffuen wegghen ghesaeijlt waeren, soe heft onsen quartiermester die sloep omme ghesaeijlt recht wor die boeg van ons groete jacht, alsoe dattet kruijs ofte mundt was, datter niet een deel wolcks wordronck, wandt daer wel waeren die niet suemmen een konden. Maer tot alder ghelock greep den eenen an den andren wast, ende rackten alzo boouen op die sloep tee sitten ende begosten luidt ende leelick tee krijten om hulp, soodat die wacht van den pinas dat mochte hoeren, ende riep hierwt gasten hier kommen wijlden, ende dat wolck altomal wt harluij sloep ghekomen waeren, een wisten niet beeter ofte het hadden wilden gheuest. Ende also hebben zij metter hast die boochstuckken 2) op gheroet om nae ons tee schijeten, maer daer waerensommighe van onse maets al an den pinas ghesuommen, al eer dat sij tee deeghen werdich waeren om tee schieten, ende die rieppen „schijet niet, schiet niet vant het is ons aeijghen wolck”. Also hijlden zij op ende roeijden met har schuijtken bij die sloep ende berghden ons wolck, die daer bouen op saeten, ende brachten den sloep anden pinas ende rechten hem weder om op, soe datt men hem metter hast

1) Lees: 22. 2) ongeveer 8 uur, 2 uur na zonsondergang.

weder wt ghehoost hadden, ende soe langhe stonden wij sommijghe daer tot dat die sloep weder wt ghehost was in die natte klederen, maer den schipper deede ons elck een dronck wins gheven. Also traden wij met malkander wederom in die sloep ende roeijden nae bort toe, maer die andere tuee boocken met wolck doen zij dichte bij het lant quamen, en willende die opt landt haer niet aent landt laeten koomen; vant den ghenen die daer ghebiet ouer het wolck hadde, beuall harluiden, dat ze daer wrij in schieten souden ende laeten niemant ant landt koomen, alsoe hebben die mats van het landt gheeschoten ende haer besste ghedaen om ons eeiighen wolck doot tee schieten, ende alsoe mosten die 2 boots met wolck wederom nae die schepen saeijlen, vant zij har dien nacht niet andt landt willden laeten komen.

Item den 23^{en} ditto sturf onsen docktoor meester Nijchlas endewert buijten die schansse begrauen. —

Item den 24^{en} ditto zin wij met onsee sloep aen landt gheuaeren op eenen ander plaetsse daer dije wijlden gheulucht waeren, ende aldaer ghecomen sijnde, quamen die wijlden ende brachten schapen ende beegherden tinnen lepels daer wor, soo dat wij 13 schappen voor 3 tinnen lepels creghen. Alsoe woeren wij met die schappen nae boort. —

Item den 25^{en} ditto zijnder ombtrent 6 kannos worbij die schans ghecomen, die welcken suarten worwaeren wijlden op eenen andren plaetsee, daer ons wolck nijet een quamen, vant het waeren van die sulffde suarten, die ons krancken tee woeren gheplundert hadden, ende hadden sommijghe noch goet van ons krancken haer goet in harren kanokens; ock hadden sij sommijghe har wiuen ende kijndren met haer, met al haer goetken mede. Ende als zij nu neffens die krancken haer schans ofte leeger ghekomen waeren, zijn sij tot harder ongheluck aen landt ghekoemen, wandt sij luijden noch droeghe wijs hadden om aen ons wolck tee worruijlen; maer het bequam haer als die hoont die worst, vant soe hast als sijluijden andt landt ghekomen waeren, quaemen sij luijden met wijsck in harder handen nae ons wolck toe, om haer wijs tee workopen, maer het was ghesaeijt van den comanduer van die schans, datt men haer grijpen souden ofte doot schieten, soe sij haer tee weer stellen wijllden. Alsoe deden ons wolck, vant als zij zoo hende ghekomen waeren, dat zij ons wolck den wijs langhen wijlden, wast: „waet em,” mar zij wijlden haer een part ter wer stellen en wijlden ons wolck met har spietsskens steecken; alsoe begost ons wolck tee schieten, ende schoten daer een doot ende

2 gheuanghen met 2 wiuen met 4 kindren, ende die anderen ondtlieppendt. Also brachten ons wolck die wijlden indie schans ende bonden die mans, mar die wrouen en werden nijet ghebonden; maer wij creghen alle die 6 kannos met het ghene datter in was. Ock hadden zij noch van ons wolck har goet, dat zij tevooren van die krancken gheplunderthadden; daerom naemen wij haer gheuanghen endeeenen paer vren daernae brachten wij die tuee mannen met die tue groetste jonghens aen boort, ende die wrouen lieten wij met een kanotken weder waeren. Alzo zijn deese tuee wijlde wrouen met die tuee klenste kindren indt kannotken ghetreden, ende zijn also wech gheroeijt; ende den doden wijlt begrooff ons wolck, maer hij wert des wederom van die hoonden boouen die aarde gheschrappt ende wert allzo wanden hoonden opgegheten.

November, anno 1595.

Als wij nu saeghen, dat wij aldaer gheen merder wles nocte woruarssijnghe krijghen en konden, nam ons ooverrijchheijt van eelck schijp tuee man, ende sonden die opten pinas, ende hebben den pinass wt ghestrt om tee soecken eenen andren bepuaer plaetze, ofteenijch stat ofte dorp op tee soecken. Also ghijnghen wij metten pinas te saeijl ende quaemen bij eenen plaetze, aluaer eenen rauier schen tee wesen, ende hebbent aldaer gheset met ons groete jacht, ende wij setten onse schutken wt ende manden dat met 9 man met haer gheueer ende roeijden nae die rauier, maer het was een groet ende wechs tee roeijen, Als wij nu bij die rauier ghekomen waeren een saaghen wij niemant, ende wij roeijden daerin een groot stuck uechs, maer het was alte mall sout waeter, ende daereen was wor ons nijet tee bekomen dan den bijtteren dodt; also roeijden wij een waeijnich wtuart aan, ende roeijden daer in een inham, ende spranghen aldaer met onse roors ende gheuer opt landt. Ende daer waeren mennijchten wan meeuen opt strandt, aluaer een wan onsee mats een schoet op creg, ende schoter 4 van de woghels. Also ghijnghen wij wederomb in ons schutken om wederom wtwart aen tee roeijen, ende als wij om den hooeck quaemen, quamen daer 2 kanotkens, ende in elck kannoken waeren tuee wijlden, ende zij quamen bij ons, ende wij weesen haer ofte zijghen beesten en hadden, ende lijeten haer van ons komenschap sieen, ende roeijden met harluijden bijnnen den hooek, aluaer ons wolck die 4 meeuen gheschoten hadden. Ende als wij met harluijden aldaer quaemen, ghijnghen wij met haer opt strandt; ende zij trock-

ken har kannos opt landt ende wij ons schuijtken; ende zij mackten stracks wier ende sij hadden eenen arden poot, die stelden zij tee wier ende kockten goet, ghelick oft sponsen gheuest hadden, maer daer wes wan bijnnen in koorlen oft het hassenueten koorlen gheuest waeren, ende die korlen gauen sij ons tee eeten ende die smackten ons zeer wel; maer dat ander eeten daer die korlen in gheuest hadden, dat mocht ons wolck nijet. Alsoe gaauen wij haer drie van die meeuen, die wij gheschoten hadden, ende sij zaaghen dat die woghels ghequest waeren; alsoo naemen zij die woghels ende laeijden die met weren met all opt wier besiden den pot, ende branden die weren dat ruchste daer af, ende lieten die allzo braden in den wlam met darmen met alles dat daer in was. Ende als die meeuen ombtrendt half gaer waeren, naemen sij die wt het wier, ende trockken het ruchste van die weren af, ende begosten tee eeten ende schuerden dat wles met har tanden als hoonden, ende metter hast waeren die meeuen opgheten met darmen met all, ende zij hadden eenen van har mackkers wtghesonden om wolck tee haelen, terwijl dat zij kockten; als nu haer koost gaer was, quam den eenen met een oosuat ende schepten dat wool wor hem. Ende die ander tuee aten wten poot, ende sij nooden ons; maer daer een was niemant die har gast wesen wijlden opt ghenee, dat zij ghekocht hadden, Ende zij aten met stucken van oosterschulpen, ende wij ghinghen aldaer bij har staen, als zij luden ghegheten hadden, saeghen wij een hoop wolcks komen, ende daer waeren seuen wrouen meede met kinderen op harren rug ghebonden, maer wij een saghen ghen besten; als dit wolck nu bij ons ghekomen was, stonden sij stille ende saeghen ons aen, ende die andre 3, die bij ons tee uoeren gheuest hadden, die spraecken met har ende strackx begosten die wijuen teesinghen, kloppende in harder handen ende bedreuen groot gheluijt op harder maneren, ende die mannen, die begosten tee dansen al after malkander, eelck met een spiesken in har handen als harder manieren is, ende liepen in dat sandt al roondt om, ende mackten eenen draf met malkander oft wellijghe henssten gheuest hadden, nae deer wijwen sang. Ende doen zij luijden ophijsen van danssen, stonden zij en keeckken ons aen ende begosten met malkander tee spreken ende rauet tee slaen om oons doot tee slaen, ende begosten ons wolck tee tellen; maer als wij dat wornaemen, ghijnghen wij met malkander naet schuijtken toe ende traden indt schuijtken, ende begosten af tee duuen. Maer als zij dit saeghen, dat wij wech willden, quammen daer tuee dicht bij die schuijt ende wijllenden den schuijt vast houden, ende begosten tee grauen, ende die wijuen namen reemen, eelck een

in har handen om har luijde mannen tee helpen ons aldaer doot tee slaen; maer wij hadden alte mael die lonten op die haanen gheset om haer luijden doot tee schijeten, oft saecke wijl, dat zij ons ouerwallen wijlden. Maer doen sij saeghen, dat wij die rooers aen laeijden, ende dat met brandende lonten, een dorsten zij ons niet naeder koomen; wandt het scheen, dat den suart harluijden beduijdt hadde, hooe dat wij 4 meeuen met eenen schoot gheschoten hadden, die welckke sij noch sulven opghegheten hadde; daerom een dorfdn zij ons niet naederkoomen. Alzoo schoouen wij wandie wall aff om wech tee roeijen, maer zij rijepen ons, dat wij wederomb an landt coommen soudn, maer wij een hadden aldaer niet tee doen, also roeijden wij naet jacht ende lijeten die wijlden staen. Ende als wij buijten die rauijere waeren, ghijnghen zij wederom nae har luijder huttekens toe, daer zij har luijder wonplaetze hebben; ende wij nae het boort van den pijnas daer wij beschaeijden waeren, ende lijchten ons ancker ende saeijlden nae onsen groete scheepen toe. Acktem den 21^{en} November.

Item den 25^{en} dijtto zijn wij weder ghekomen bij diee warsche rauijer, aluaer onse groote schepen laeghen, maer wij en hadden nijet wtgherecht, daer wij gheuest hadden; ende wij quamen bij onsen wloot ende wortelden onsen ouerrijchheit, hoe het ons gheghan was met die wilden. — Acktem den 25^{en} ditto.

[25] Item den sulfdn ditto des morghens is onsen stuerman Clas Jansen aen landt ghesonden om inden schans tee regheren, ende toe te zijen naer die krancken. Ende ons wolck ghijnghen den sulfdn morghenstondt wt, ende quamen met 7 wette schapen weder indie schans, ende delden die onder die siecken van alle 3 schepen. Acktem den 25^{en} ditto.

Item den 26 en ditto des morghens quaemen dije wijlden in dije walaeye, niet were van onsen schans met eenen grote mennijchte van wolck, mar die hijlden haer in bosschade, ende ontrent drije quamen met een oos om ons wolck wt tee locken, als zij oock deden. Als onsen stuerman die oos ghesijen hadde, nam hij 2 adelborsten met hem ende ghijnck haer luijden tee ghemoet, maer het was hem eenen sueren ganck, ende ghinck bij haer sonder gheueer, ende en wijlde oock niet hebben, datter jeemant met roors ofte gheueer nae die wijlden toe gaen soudn. Alsoe ghinghen zij een groot stuck uechs met mal-kander nae die wilde toe, tot dat sij weere buijten tschoots waeren van ons wolck, maer den eenen adelborst hadde aleeuenwell zijn sauuel mede ghenomen, waraf dat onsen stuerman op hem keef ende saeijden: „warom hebt ghij dat gheuer mede ghenomen; heb

ickt ulijden nijet worboden, dat ghij gheen gheueer meede soude neemen, nu en salder nijemandt van die wijlden bij ons koomen, dats een duijwels weerck dat men wlijden niet zegghen en mach¹⁾; vandt die wilden diee wecken al naer haer wolck toe, totdat zij haren kans zaeghen om harder woorraderije tee wolbrenghen, die zij voorghe-noemen hadden Alzo hebben zij onsen stuerman Claes Janssen wor-uacht met die 2 adelborsten, ende als nu ons wolck naer bij haer quaemen, ghijnghen die wijlden nae haer toe, ghelick ofte zij haer vruntschap beuijsen wijlden, maer het was just anders, want sij hadden achter op haren rug scharpe issers van spietsen sonder steel ende kle-nee bijlkens, ende soe hast als die wilden dichte bij ons wolck ghe-komen waeren ende onsen stuerman meijnden har tee groeten met vrundtlich beuijs, soe hebben sij har spietkens ende bijlkens van har rug ghetrocken ende stackken onsen stuerman met een spietschenden strot af, ende die 2 adelborsten elck creg eenen wondt, den eenen in zin kin ghehouuen ende den ander eenen steck in zin necken. En-de dien onsen stuerman in zijn strot ghestecken hadde, die sat bouen op zin liff ende stack hem vort doot, ende maeijnden hem die klede-ren wt tee trecken; maer den enen adelborst, die den sauel hadde, stelde hem teghen har teewer, alzo dat ons wolck, die van warre stonden met haer roors, saeghen datter onraet was, alzo quamen daer 5 man met mosschetten ende roors naee die wilden toe, ende begosten tee schijeten; doen die wilden dat schieten hoorden naemen zij die wlucht, ende liepen wech ende deneenen adelborst woruerden¹⁾ hem en zin maet metten sauel, die hij hadde, sonder dat soe souden ons wolck daer alle 3 ghebleven hebben. Alzo quam ons wolck bij onsen dooden stuerman ende naemen hem op ende droeghen hem nae die schans toe ende hebben hem aldaer begrauen buten den schans. Ende strax quam die tijdinghe in onse wloet, dat Claes Jansen soo derlijck wormort was van die wilden ende alder in den schans ghebrach. Ende dit ende meer andre ongheluckken zijndergheschiet doort groot be trouuen, dat ons wolck die Moeren ende wijlden toe betrouden, ghelijck ons wolck daer naemals wel beeter gheuar wert, doen Jan Schellingher meet elft man in sijn eijghen schijp soe deerlijcken voormort wert²⁾, als hier noch wel nae wolghen sall; want hadde onser Godt ons niet beeter beuart als wij ons seluen deden, daer souder bij auontuer niet een man wan al die schepen ouerghe-komen hebben, ende dat door quade gheldthierighe menschen. Dit

1) verweerde.

2) Nl. op 5 December 1596 voor Sedajoe.

is gheschiet den 26^{en} Nouember anno 1595 op 't aeijlandt van Madagasscher.

Item den anderren dachs des morghen aleer het begosste tee daeghen, zijn wij met 40 mannen met har gheueer wt ghegaen naer enen groot doorp, daer die wijlden harder woonijngghen hadden, om har aldaer tee woornestelen, om den doot van Clas Janssen tee wrecen. Ende alsooe ghijngghen wij daer nae toe met ons 40 mannen, ende als wij daer quamen, waeren die wijlden van daer geulucht met al het ghene dat zij hadden, sonder 24 schoone ossen, die ons wolck onderwech wonden bij eenen foontaeijn, daer die beesten gheuonlijk waeren tee komen dryncken des morghens ende tsauens. Alzoo ghijngghen daer 8 man wan ons woolck ende dreuen die beesten nae die schans toe, ende die andre ghijngghen ende stackken die wilden har dorp aen brandt, wel 200 hutten, ende namen alzoo den wech wederom nae die schans toe; mar die ossen hadden sij recht vor die schans ghebracht, om die aldaer in tee jaghen, maer dossen namen eenen loop ende lijepen wech bossuart in, soe dat wij doen tertit niet een van die bessten creghen. Maer ons wolck, die noch indt bossch waeren, moeten die beessten bij dat water, dat zij droncken, ende daer creghen ons wolck een beest, dat sij die hackken aff huuen, doent stondt ende dronck; ende sij hebben dat beest an stucken ghehouuen ende in die schans ghebracht. Dat was ock dat jonghste wlees dat wij daer creeghen om tee eeten. Acktem den 29^{en} ditto.

Item den 28^{en} dijtto des morghens isser eenen kanooken ghekomen met tuee wijlden daer in, meijnende worbij onsen schans tee roeijen, maer ons kleene schuijtken was andt landt ende roeijden heem naee, ende die bockkensaeijlden wan boortende onderschepten haer, soodat den eenen, die spranck wt het kannoken ende omtquamt, maer wij creeghen den andren tot zijnder ongheluck, ende sij brachten hem tee schep; ende het was een out man, daerom wouden wij hem ock nijet hebben. Also hebben onsen ouerriichheit met malkander hem ghekonnert¹⁾ tee steruen op die sulfste plaetze daer Clas Jansen wormoort was, dat men hem aldaer brenghen souden ende doorschijeten hem; vant hij hadde daer mee bij gheuest, doen Claes Jansson wormort wert; vant die tuee adelborsten die kenden hem wel, daerom wijlde hij soo qualickken woort gaen, doen hij op die plaetse ofte naebij ghekomen was. Alzo brachten sij hem op die sulfde plaetsee, daer het bloet lach van Claes Janson, ende namen den mast van een sloep ende bonden hem daeran, ende groeuen een kuijllinder arden ende rechten

1) gecondamneerd.

hem soo leeuendich omhoog, ende dempten den kule toe, soe dat hij wast stondt ende laeijden all te mall, dien daer waeren omtrent 12 man, ende dorschoten hem aldaer metter hast. Dat vas die wrack van den mort van onsen stuerman, ende wert ock ghedaen omdat die wijlden sijen souden, dat wij justijssije admennestreden, maer die wilden een waeren soe kooen niet, dat sij den man wanden stack dorfdend haelen; also blef hij daer totter tijt, dat wij wech saeijlen wilden ende die siecken tsep brachten, stondt hij dar noch.

Item den 30^{en} ditto des morghe nghijnghe wij met ons 18^{en} nae dije walaeije, aluaer die wijlden har beesten gheuonlick waeren tee koomen ende drinckendes smorghens ende des auens. Alzo quaemen wij aldaer ontrent een ure nae middach, ende wij ghijnghe daer een stuck uechs af legghen indt bosch, soe dat wij macklijcken sije mochten offer besten ofte menschen ghekomen hadden, ende bleuen aldaer legghen tot dat het bekans auondt was; maer wij en wo[r]naemen den auont nijet noch menschen, noch beesten. Alzo ghijnghe wij met malkander weederom nae onsen schanstoee ende quamen aldaer doen het doncker was, ende aten vat ende slijepen een waeijnich om wat tee rusten; wandt het was ghestemdt, dat wij wederom daer heene gaen souden, ende dat wij soe wroch souden gaen, datt wij daer wesen mosten, alleer dat die son opghegaen was. Alzo deden wij ende quamen aldaer aleer dat die soon opgheghan was ende bleuen aldaer indt bos legghen tot dattet hooch dach was, maer wij en wornaemen daer nijet, wandt wij meijnden wars wlees tee eeten ende het mijsten ons; doen mosten wij zo wijs wederomme gaen als wij wtghegaen waren. Alzo quaemen wij omtrent teeghe den mijddach in onsen schans sonder jeemant ghesijen tee hebben, menschen nochte besten.

Desember anno 1595.

Item den eersten ditto hebben wij het leegher opghebrocken ende dije krancken ts[ch]iepghebracht, dien daer noch waeren, vant zij luijden doentertijt beeter teschep waeren als an landt, om datter tschep soe wele wor har tee eeten was als andt landt, vandt wij toch ghen meer wars wles krijghen en konden; vandt die wilden waeren altemall gheulucht, soe dat men noch wolck noch beesten en saeghen. Ende ock waren daer andt landt soo wele mugghen ende wlieghen, dat een ghesondt menske hem aldaer nijet berghen en konde, nacht noch dach, vandt des dachs van die wlieghen ende des nachs wor die mugghen; daerom brachten wij har scheep, ende soe hast als alle die krancken daer wt waeren met har plunderatije, hebben wij den schans

an brandt ghestecken ende zijn also ts[ch]jeep gheuaeren met onsen krancken. Ende desdachs tee woeren sturff onsen kocksjonghen Jossen begrauen bij die schans.

Item den 3^{en} dijtto is ons woolck met eenen bock ende met ons cleenste schuijtken nae die rauijer gheuaeren om eenen stuck wechs die rauijer opwars tee rooeghen, om deste beter beeschaeyt tee weten, ofte daer eenijch stadt ofte doorp mochte wesen, vant zij luijden mest altemael schoon ende fraij gheuer hadden, soodat wij niet een twijf-felden oft wij zouden aldaer opuers een stat ofte dorp gheuonden hebben, ouermijds dat wij harluijden met alzulck gheuer daeghe-lijckx saeghen tot ons koomen; maer daer een wert nijet ghewonden dan 6 man, die welcke wlees kockten, mar also hast als zij ons wornamen, lijeten zij harder koockeratije staen, ende liepen wech. Alzoo zijn wij weder nae boort gheuaeren sonder eenijch beeschaeijt anders te weten, dan datt se die 6 mensschen ghesien hadden, mar niet ghesproken. —

Item den 6^{en} Desember 95 is ons wolck gheroeijt nae een aeijlandt, op welcken wschreven aeijlandt wijsschers woonden, ende daerom tooghen wij daer nae toe om van haerluijden warssche vijs tee krijghen, vant wij doenter tijt in langhe wijle gheen warssche kost ghegheten een hadden; maer als wij opt aeijlandt ghekoomen waeren, doen en wanden wij noch menschen, noch gheen vijs, vant die wijlden die waeren andt groot aeijlandt ghevlucht met alles dat sij hadden. Alzoo een creeghen wij aldaer nijet, ende quamen des andreen daghes des morghens wederom aeen boort met ledighe handen, ghelijck wij wt gheuaeren waeren. — Acktem den 7^{en} December.

Item den 8^{en} dijtto hebben ons ouerhijchheit wederomb eenen ghemanden bock om ande andresijde van den hoock tee vaaren, om bij wolck tee comen, om eenighe schapen ofte besten van har tee ruijlen ofte cooppen, ofte eenijghe wilden tee mooghen krijghen om ts[ch]jeep tee brenghen; ende soo wij wijlden wornaemen ende dat sij luijden mochte met ons handelen, soe een wijllende, alsdan zouden wij ons beste doen om haer tee cryghen ofte doot tee schijeten, alzo wij best konden. Alzoo hebben wij het gheboodt van onzen ouerriichheit gheulocht ende zijn henee met 14 man met harluijder gheuer. Acktem den 8^{en} ditto.

Item des en sulfstenditto quaemen wij aeenghenezijde vanden hoock, daer wij ons werzoock meijnden tee doen, ende omden hoock ghekoomen zijnde, saeghen wij tuer suarten opt strandt ghaen, ende als zij ons gheuaer werden, ende dat wij nae landt toe quamen, liepen

zij indt waeter ende halden harder netten wtet waeter; ende wij waeren dichte bijdt landt. Als die wilden nu omme saeghen ende dat wij zoo dichte bij haer waren, lijeten zij har netten wallen ende toghen opter loop boossuert in, dat, al eer dat wy opt landt quaemen, waeren sij ons wt het ghesicht; alzo naemen wij harder netten ende brachten die in ons boock ende wort tschep. Anno 1595 den 8^{en} ditto.

Item den sulfsten ditto zijn wij met ons bock woort ghezaeyjt om eenen anderen hooeck, om aldaer beeter bij eenighe menschen tee gheeracken, om vat wlees van har tee coopen, maer wij quaemen op eenen dorren plaetze daer gans niet ten besten een was. Aldaer ghijnghen wij met ons halue wolck aeen landt met oons gheueer, ende wij voonden aldaer eenen wech die boossuart in liep; ende alzoe saeyden wij teeghens malkander „hier moeten hutkens wezen laet ons dit een stuck weechs in gaen om tee beezien ofte wij aldaer wolck woonden”. Alzo naemen wij met malkander den ganck boosschuert in ende sommighe bleuen bij die bock; wandt het vat harde waeijden om die boot wloot tee houden tot dat wij weder quamen. Alzo ghijnghen wij langher dan een paer uren bosuart in, maer wij een wornaemen daer menschen noch beesten; alzo kerden wij wederom nae ons bock toe daer onze maets ons woruachten. Als wij nu andt strandt ghekoomen waeren, ghijnghen wij int boot ende staecken aff, om weder toet schijp tee saeylen. Als wij nu buyten hoeck ghekomen waeren met ons schepsboock een mochen wij naeuuelick zaeijl woeren, ende naemen ock wel waeters ouer, wandt het zeer harde woeeij, zoo dat wij beduonghen waeren om weder aent landt tee saeylen, ende alzo deeden wij, maer wij trockken deen boock opt landt een weejnich daer het nijet aste dieppe en was, ende ghijnghen altemal andt landt, ende mackten eenen groet wijer indt bosch, daer wij ons bij ghing staen drooghe, buert omb buert, ende hijlden ock goeden wacht om die wijlden, vant het bosck branden zoo hooch, datte het wolck in ons schepen mochten macklijck den groeten roock zijen; alzo droogden wij onsklederen met malkander, maer wij een saeghen aldaer nijemandt ende bleuen dar totten auondt om nae eenen anderen plaetze tee waeren, aluar dat ons wolck tee woeren wel hutten ghezien hadden. Alzo tooghe wij daer nae toe, ende quamen aldaer ombtrendt tuee ofte 3 vren inder aauondt ende roeijden zoe nae bij als wij mochten, ende aldaer wijrpen wij ons dreg ende ghinghen alzo eenen grot ende wechs indt waeter, ja somtijds wijllen wij totten middel toe indt waeter, soe dat wij alte maele wederom naat gheuoorden waeren, ende ghijnghen alzo met malkander langhes den strandt om het pat

tee wijnden, daer diee wijlden harder hutten oft woonplaetze haden; maer wij en kondent nijet vinden, omdat het inder nacht was, alsoe kerden wij wederom nae die boock toe, die welcke wij noch qualijcken wijnden konden, omdat het soo duijster was. Alzo ghijnghen wij zoo langhe tot dat wij bij die boock quamen, ende als wij aldaer ghekoemen waeren, mackten wij eenen tendt wan het zaeijl ende ghijnghen daer onder legghen alzoo wij best konden; maer dije heetten¹⁾, dien wij dien nacht hadden die hadden wij goet tee wordraeghen. Ock zoo hadden wij ons loont niet konen woruaeren²⁾, dat ze drooch blef, vant wij wel waeters ouer naemen indt saeylen; alzoo deden wij alle die lonten wt ende stelden eenen schijltuacht ende lijeten een endt londts branden. Alzo hijlden wij burt om burt tot dattet begoste tee daeghen. — Anno 1595.

1) hitte.

2) bewaren.

H, M, N EN L

Anteekeningen betreffende de reis en
betreffende producten en handelsgoederen

Anteekeningen betreffende de reis van de *Hollandia*

Den 2 Aprilis 1595 sijn de 4 schepen van de verre reyse uijtgevaren.
Den 11 Maj sijn sij geweest onder den 6 graed bynoorden de linie.
Den 4 Junij een graed besuyden de linie.
Den 6 Junij sorgden sij, het C. St. Augustijn niet te connen bezej-
len, uyt oorsaecke van s.o ende s.s.o winden.

Den 16 Junij $8\frac{1}{2}$ graden suydwaerds, den 25 Junij comen boven de
Abrolhos.

Den 4 Julij crygen goeden windt op de hoogte van 25 graden.

Sien den 2 Augusti C de bona Esperança.

Den 4 Augusti comen in Aguade de S. Bras hebbende elf dooden
en veel siecken.

Den 11 Augusti van daer geseyldt, hebbende 19 dooden.

Sien den 3 Septembris C. de S. Romaen in Magdagascar.

Den 29 Septembris is Jan Dignum, schipper, overleden.

Den 13 Decembris waeren noch 127 mannen int leven doch niet al
vry van schuerbuyck.

Den 26 Januarij comen inde B. van Tangy

1596

Zeylen van Magdagascar den 12 Februarij.

Den 5 Junij sien het voor eylandt van Sumatra.

Den 12 Junij comen onder Sumatra.

Den 14 Junij crygen een lootsman, die haer door de strate brogte.

Den 23 ankeren onder een eyland voor Bantam.

Den 26 Junij starf Barendt Heyinck.

Jacatra anders Sunda Calappa.

Den 27 Augusti de nieuwe peper drooch sijnde, maken prijs metten
Goeverneur van Bantam. 5 sacken peper voor een caet cassis, welck
is 100¹⁾ cassis, tegen 13000 den reael van 8; elck sack weeght 53 $\frac{1}{2}$.

Den 5 Septembris nemen uytten portugyschen jonck $1\frac{2}{3}$ } last
nagelen.

Den 17 Octobris crygen $5\frac{1}{2}$ sacken pepers voor de caet tot 13000
voor de reael van 8, tot 170 sacken.

Den 2 Novembris crygen $\frac{3}{8}$ } last slechte noten.

1) Lees 100.000. 27 Aug. alzoo 1 zak voor 20.000 c. = $\pm 1\frac{1}{2}$ reael, zeer goedkoop,
maar nooit geleverd.

Den 5 Decembris heeft de coninck van Cidayo Reynier Verhel ende den schipper Schellinger met 10 anderen omgebracht.

Den 25 is Jan Meulenaer gestorven ende dat haestiglyck by het eylandt Madura.

1597 Den 11 Januarij verlaten het schip Amsterdam by het eylandt Lubbock.

Comen den 21 January voor Palembam¹⁾ sijnde belegerdt ende zeylen van daer na het eylandt Baly, alwaer sy swerfden totten 25 Februarij aldaer syn hen ontloopen Rodenburgh ende Jacob Claessz cuyper.

Den 26 Februarij smorgens seylden van.

Den 24 Aprilis sien Terra de Natal.

Comen den 26 Majj onder St. Helena, alwaer 3 craken lagen.

Comen den 10 Augusti binnen Texel, hebbende inde wedercomste alleenlick een man verlooren.

SIMON LAMBERTSZ.

JAN JANSS KA[ERELL]²⁾

In Java syn seer goede waeren lakenen, carmosyn roodt, krap-roodt ende scharlaken.

1596 Den 11 Junij 1596 geanckert inde straete van Sunda tusschen Java ende Samatra.

Den 22 Junij gecomen voor de coopstadt Bantam gelegen 25 mylen in de strate van Sunda.

1597 Den 21 Januarij 1597 gecomen voor Ballambuan¹⁾ gelegen op Java, die belegert was van den Coninck van Passerauvan, de coninck van Ballambuan was 160 jaer oudt.

Den 6 Majj gezeyldt voorby C de bona Esperança.

Den 26 Meij gezeyldt van St. Helena na de Vlaemsche eylanden.

Den 13 Julij getwyffelt of sy Corvos oft Flores sagen synde op de hoogte van 40 graden.

Den 6 Augusti gesien Heyssandt.

Den 9 Augusti de hoofden gepasseert.

Achterop staat :

1 Bahar noten — 7 farden, 7 realen van 8 tot 330 bahar 3000 ponden macis.

1) Balambangan.

2) Dit zijn niet de eigen handteekeningen van Mau en Kaerell. Dit stuk is dan ook door geen van beiden geschreven.

Van Passaruan tot Jotam 4 mylen.

Dama is een groote stadt. Japara

van Sidaïou by Brandan $\frac{1}{2}$ myle

Raja de Mataran

Pamgeran Imperator Tuban

Paribam, Bellubam, Ballabuam. De Coninck van Bantam was 6 maenden, eer sy daer quamen gebleven op Bellubam

Maritius Jan Muelenaer, Barendt Heyinck ende Cornelis Houtman comissen, stuerman Vechter Willemsz ende Claes Janss.

Op Hollandia Jan Dignums schipper, Pieter Dieryxss, Jacob Janss Cackerlack, Gherrit van Bueningen ende Cornelis Naso.

Op Amsterdam Jan Jacobss Schellinger schipper, Jacob Dieryckss¹⁾ ende Cornelis Adriaenss stuerlieden, Reynier Verhel ende Jan Janss Carel ende Willem Lodowyxss.

Op het Jacht Simon Lambertss schipper, Cornelis Janss Cuelen.

Pedir, Jambi, Andregiri ende Bellubam.

In Bandar mashin sijn seer schoone diamanten in Borneo.

¹ De Jonge, Opkomst, Dl I, p. 188, leest abus. voor Jacob Dieryckss, Jacob Corneliss en vergeet Verhel.

Dit stuk is het bedoelde met *h*, Dl II, p. 286.

Verkort journael van de reis, gehouden aan boord der *Hollandia* ¹⁾

Anno 1595.

Den 2^{en} April. Wt Tessel geseijlt.

26 dito. Sijn wij onder Insle de Maio ¹⁾ gecomen.

Maius.

Den 4 dito. Een portugesche craeck gesproocken.

11 dito. Schepen van St Thomé gesproocken.

Junius.

Den 4 dito. De Linie gepasseert.

28 dito. De droochte van Brasilien ²⁾ gepasseert genaemt Aoro Olhos.

Augustus.

Den 2 dito. t' Landt van de Cabo de bone esperance gesien.

4 dito. In Aguadede St. Brasse ³⁾ gelooopen om te ververschen.

11 dito. Weder vuyt de Baije de St. Brasse ⁴⁾ t'seijl gegaen.

September.

Den 3 dito. Hebben gesien t'eijlandt Madagascar ofte St. Laurenc ⁵⁾ op de hoochte van 26 graden.

13 dito. Geset onder St. Laurenc tusschen een eijlandt, daer naer genaemt het Hollantsche kerckhoff.

22 dito. De Pijnas vuytgesonden om een plaets te vinden om te ververschen.

October.

Den 1^{en} October: Is de Pijnas wedergecomen, hebbende een versche revier gevonden, ende aldaer was overvloed van versch vleijs te becomen.

7 dito. Hebben de schepen gelijckelick haer anckers gelicht om te seylen naer versche reviere, die door het jacht ontdeckt was.

10 dito. Gecomen voor die versche reviere onder den Tropicus Capricorni ande Z.W. zijde van Madagascar.

Dit stuk (M) is aanwezig in het Rijksarchief, Aanwinsten 1912 IX. Een ander (N), dat daarmede nagenoeg geheel overkomt, bevindt zich in de Leidsche Universiteitsbibliotheek, bundel Vulcanius. De noten wijzen de afwijkingen aan, die daarin voorkomen.

N. 1) Insula major. 2) Brasien. 3) 't waeter van St. Brasse 4) de haven.

5) Madagaschar oft St. Laurens.

Den 13 October. Een schans voor onse crancken te lande gemaect ende gesondt volck tot haer bewaernisse voor de inwoonders daerbij gestelt.

December.

Den 2^{en} Decemb. De schans geruineert ende aen brandt gesteecken ende met all ons volck t' sloop gevaeren.

13 dito. Van daer weder t'seijl gegaen om onse reijse te ver-
vorderen, hebbende door sieckte de helft van ons volck
verlooren, welcke sieckte aen geen sijde de Cabo de
bone Esperance in de vloot begonnen heeft.

Anno 1596.

Januarius.

Den 11 Januarij. Sijn wij te reede gecomen onder het eijlandt Sta
Maria aen de¹⁾ van Maeagascar.

19 dito. t'Seijl gegaen naer een groote Baije²⁾.

23 dito. Gecomen inde Baije de Tanguil.

25 dito. In de selfde baije achter een cleijn eijlandeken geset
voor een versche revier.

Februaruis.

Den 12 Febr. Tegens den avondt t'seijl gegaen, hebbende aldaer
zeer wel ververscht naer wenschen, onse courssettende
na Java Maior.

Junirs:

Den 11 Junij. In de straet van Sunda gecomen ten ancker tusschen
Java maior ende Samatra.³⁾

Den 22 Junij. Voor de treffelijke coopstadt Bantam gecomen leg-
gende opt eijlandt Java⁴⁾ 25 mijlen in de Straate van
Sunda.

September.

Den 13 September: Met onminnegescheijden van Bantam om versch
water te halen, latende aldaer gevangen Cornelis de
Houtman⁵⁾ met noch acht van ons volck.

October.

Den 1^{en} October: Naer dat wij weder in de schepen van versch water
versien waren, an de custe van Samatra⁶⁾ sijn wij weder
voor Bantam gecomen achter een eijlandt.⁷⁾

13 dito. Het rantsoen van ons volck is betaelt, te weeten twee

N. 1) Tanguil. 2) groote haven.

3) Çumatra. 4) Java maoir. 5) Houtman. 6) Çumatra.

7) ende wort gehandelt om de gevangenen te lossen.

duijsent stucken van achten, ende ons volck is weder altsamen aen boort gecomen ende vrede vastelick beslooten, mits aen wedersijden behoudende datse van den anderen hadden.

- 24 dito. Is daer gecomen een Ambassadeur van Malacca ande Gouverneur van Bantam tot een schenckagie brengende 10 duijsent ¹⁾ stucken van achten, ende 9 ²⁾ brooden gouts om onsen handel te bederven, ende ons credit is terstont gansch vuyt geweest.

November.

Den 6 November: Van Bantam geseijlt oostaen.

- 7 dito. Ses mijlen van Bantam geset voor een revier ende hebben daer water gehaelt.
- 13 dito. Voor Jacatra gecomen, dat eertijts Sunda Calappa genaempt is geweest, aldaer goede ververschinge gekregen.
- 18 dito. Gescheijden van Jacatra ende het schip Amsterdam is aen de grondt geraeckt, doch sonder schade daer weder affgekomen.

December.

Den 2^{en} dito. An de cust van Java maior voor 3 stedekens ten ancker gecomen, het vernaemste was Sijdaijo ³⁾).

- 5 dito. Soude die Coninck van Sijdaijo aenboort comen, ende onder decksel van zijn compste heeft hij veel volcks gesondenaen hetschip Amsterdam, ende overgecomen zijnde hebben moordadelicken vermoort Reijnier Verhel, ⁴⁾ Schellinger ende Gielis Valckenier met noch negen vant bootsvolck, ende drie gequetst. Haer meninghe was het schip te overvallen, maersijn met groot verlies van de haren daer weder vuyt geslagen, alhoewel zij wel met tuee hondert man int schip waren.

Dito. Weder t'seyl gegaen.

6 dito. Geset onder een eijlandt Madura.

8 dito. Hebben wij aldaer voor Madura (also zij vrienden van die van Sijdaijo waren) noch beter wraeck genomen van de moort, ende is daer menich gebleven, ende op dito tseijl gegaen.

11 dito. Gecomen te reede voor een eijlandeken genaemt Lu-

N. 1) 1000.

2) etlicke.

3) Sidayo.

4) Verhee.

bock, hebben aldaer een weijnich ververschinge gekregen.

13 dito. Wedert'seijlgegaen naer Bantam onse cours stellende.

24 dito. Door contrarie herde windt ende stroom op het selve eijlandt te reede gecomen, ende Moelenaer is haestelick gestorven.

Anno 1597

Januarius

Den 11 January. Den brandt gesteecken in het schip Amsterdam door gebreck van volck.

12 dito. Gescheijden van Lubock ons cours settende naer Pannerucam ¹⁾.

Den 16 Januarij. Inde morgenstont is onse pijnas ande grondt geraeckt, ende heeft drie schooten geschooten ende twee vieren opgesteecken ende is door onse sloupen ²⁾ weder affgeholpen.

21 dito. Gecomen voor een stadt leggende op Java maior genaemt Ballambuan ³⁾, die belegert was van den Coninck van Passerauvan ⁴⁾. Den Coninck van Ballambuan was oudt 160 jaren.

24 dito. Weder t'seijl geegaen om ververschinge naar Bali.

26 dito. Voor een versche revier op Bali; volck te lande gestuert om de gelegentheijt te vernemen. Aldaer lach een overste met 10 duijsent man, om die van Ballambuan te ontsetten, sodat wij ons aldaer nyet ververscht hebben ⁵⁾.

27 dito. t'Seijl geegaen om beter plaetse om te ververschen te soecken, ende bij een hoeck aen Bale geset inder nacht.

Februarius

Den 3 Februarij. Weder t'seijl geegaen om omden hoeck naer een ander plaets te seijlen, ende ons seijlen sijn met een kaeck vuyt de lijck gewaeijt, ende het schip Mauritius ende de Pijnas zijn boven den hoeck gecomen ⁶⁾.

10 dito. Een brieff vuyt het schip Mauritius ontfanghen over landt door faueur van den Coninck van Balle, ende op dito van daer gescheijden (naerdatt wij veel vriendschap daer verkregen hadden) om bij onse ⁷⁾ schepen te comen.

N. 1) Panerucan. 2) sloup. 3) Balambuan. 4) Passerauam.
5) hebben connen ververschen. 6) om den houck gewaeyt. 7) onse twee andere.

- 16 dito. Bij onse schepen gecomen te reede onder Bale daer wij ons gerijff van alles conden krijghen.
- 22 dito. Isser 2 man moetwillich wechgelopen ¹⁾, ende zijn daer gebleven.
- Den 25 Februarij. t'Seyl gegaen om weder na onse landt ²⁾ te comen ende hebbent weder moeten setten.
- 26 dito. Weder t'seijl gegaen.
- Aprilis.
- Den 24 April. Het vaste landt van Cabo de bone esperance gesien.
- Maius.
- Den 6 May. Sijn wij de Cabo de bonne esperance gepasseert, zijnde alleen van ons schepen verdwaelt ende hebben ons cours gestelt na St. Helena.
- 16 dito. Gesien twee seijlen twelcke franchoisen waren ende liepen naer de cust van Aphrica ³⁾, sonder ons te verspreecken ende wij naer St. Helena wesende op de hoochde van 23¹/₂ graden.
- 24 dito. Gesien een Portugesche craeck, bij hem comende heeft op ons geschooten, ende wij weder op hem, ende onsen gangh gegaen.
- 25 dito. Gesien St. Helena, ende menende daer te reede te loopen, hebben daer gesien drie portugesche craecken te reede, ende hebben ons halsen toegeset ende hebben bij gehouden, verwachtende onse schepen.
- 26 dito. Syn wij bij onse compangnie gecomen ons cours stellende naer de Vlaemsche eijlanden.
- Julius
- Den 13 Julij. Getwijffelt ofte wij Corves ofte Flores sagen, zijnde op de hoochte van 40 graden ⁴⁾.
- Augustus
- Den 6 dito. Gesien een schip met een Princen vlag. Grondt tegens de Caneel geworpen ende op den achtermiddach Hijsant gesien.
- Den 9 Augusti. De Hooffden gepasseert ende een oorlochschip van Amsterdam versproocken.
- Op huijden. Is in onse vloot een derde part van ons volck int leven, waervan veele sieck ende aenmachtich zijn. Geschreven int schip Hollandia ⁵⁾.

N. 1) t'een was Emanuel Rodenburch ende een was van Delft. 2) om naar Amsterdam.

3) Africa oft Aprica.

4) elcke graet 35 mijlen.

5) leggende in Texel.

Plaetsen daer Peper waest

Bantan, Jambe, Barus, Periamon, Ache, Caedu¹⁾, Andregerij, ghezeijt op alle de plaetssen te laden zoude zijn omtrent 450 ofte 500 lasten, behaluen die ordinaris ladynghe der Chijnysen.

In Bantan wonen omtrent 6 ofte 7 portughesen, zijnde factoren van die van Malacca, en doen in Bantan grote negotie, zendende derwaert jaerlijx omtrent vijer joncken groot omtrent 20 last, gheladen eensdeels met peper en oock met andere eetwaren en comenschappen.

Dije van Chyna comen jaerlijx yn Bantan met vijff, 6 ofte 7 ofte 8 joncken, groot van 40 tot 50 last, en arriueeren aldaer omtrent in January en vertrecken weder yn Maijo.

Die van Chijna brenghen in Bantan cachis, veel zijde, eensdeels gheweuen en oock zijden garen; en vercopen gheweueene, lanck zijnde 45 cubitus²⁾ omtrent 3 ofte 4 ryalen van achten, breed zijnde omtrent een elle; noch worden vercofft by ene chijnijsen eenighe stucken zijde lanck 20 cubitus en breed $2\frac{1}{2}$ verrendel³⁾ voor 9000 chasis, zijnde van dijuerse colueren; en die rwe zijde woirt vercofft bij caten, weghende omtrent $20\frac{1}{2}$ once tussen 4000 en 5000 casis. Noch brenghen dieschepenvan Chijna iser en hout, t welck dyent tot medecijne; oock eenighe porceleynen, die tot Bantan ghecofft worden omtrent 20 fijne stucken voor een ryael, myddelbare 25 ofte 30 stucken; noch compt wt Chijna muskolyaet en andere spetijen van drogen en dije van Chijna gaen weder van Bantan allen gheladen zijnde met peper, die coopende ordinarije voor hondert dusent chasis 5 en 6 sacken, en duer zijnde 3 ofte 4 sacken, en goet coop sijnde 7 ofte 8 sacken. —

Bimba.

Çumba.

Balimbugaen.

De coopliden van Java brengen jaerlix de muscaetnoten ende macis van Banda na Bantan ende in andere plaetsen van Java tot 6 ende 7 joncken des jaers.

De noten gelden in Java 6 farden van caschis ende in de eijlanden van Banda cost een bahar 2 ende 3 farden.

Het grootste eylandt van Banda wordt genaemt Lantour⁴⁾, daer na is Nairo, Poloroun, Puloway en Nosoghin.

1) Kedah.
Houtman III.

2) Amst. el.

3) vierde el.

4) Lontar.

Lantour is een half dach reyse lanck ende vier uren gaens breedt.

Een bahar macis cost in Java als sij goedcoop is 5 caten ende als sij duer is 7 caten, ende 6 caten in gemeyne jaeren.

Ende in de eylanden van Banda cost een bahar macis 2 caten.

Vande eylanden van Molucken worden jaerlix gevoerdt na Malacca een groot portugijsch schip met nagelen, en na Jotam, Cidajou, Japara ende Bantan vier of vijf schepen, ende van Bantan na China. Het voorleden jaer is aldaer geweest het groot jaer ende de twee daeraen volgen sijn cleijne jaeren.

Van Java worden gevoert na Banda ende Molucken cattoenen lynwaet, van Bally allerley eetwaere als rijs, tamarindi.

J

Briefwisseling tijdens het verblijf
te Bantam

BRIEVEN VANDEN 3. AUGUSTUS TOT DEN
19 AUGUSTUS 1596 GESCHREVEN AEN MIJN
HEEREN VAN TCOLLEGIUM DOOR MIJN JAN JANS.
CAREL TOT BANTAM.

JAN JANS CAREL¹⁾.

Anno 1596 ady 3 Augustus.

Sres, op heden en isser nielt besonders gepassert, dan allennelyck dat den broeder van den ouerleden K^o.²⁾ alhier ghewest is, begherende eennighe vremde facoen van ghelaesen, dan van alle deghenne die wij hier hebben en waerren ghen die hem aenstoende, dan allennelyck vier apteckers ghelaskens, die hy mede naemp ende betaelde daer voerre als de andre 2000 kaixais; weyder begherden hy 4 oft 5 ellen van het best scharlaecken, vraghende naer eennen laep die hij hier ghesien hadde, dwelck ick seijde dat den Gouverneur hadde. Dan hij socht soe langhe tot dat hy het vondt, ende begherde dat ick hem den prijs daer van seggen soude; soe voerderde hem daer voerre 20 fardes³⁾ voer de @⁴⁾, waer op hij antworde dat men hem het soude mede laetten nemen. Hy wilde daer voer betaelen als den Gouverneur de wergaede ghecocht heft, tot 8 ferdes nae sijn seghen; ende ondertusschen is Sr. Jan Jansz hier gecommen, die hij daerop ock aengesproken heft. Ende soe ick Jan Jansz versz. verclaerde wij⁵⁾ hy was ende dat niet meer en wilde geuen, heft hem ditto Jan Jansz doen seggen, dat hij anders niet en wist oft den Capitain Moer hadde het selue vercocht, en dat hij sijn wordt niet mochtte brecken, dan als morghen soude daerop bescheijt hebben; ende seijde hem in alles wat redelyck waerre hem tegherieuen ende is daer op wech ghegaen. Naer mijn duncken en was hij niet alles te wel te vreden. Den Gouverneur heeft ons van daghe ghesonden 4 stucken oossvles, om Capitain Reynier te vereeren; niet anders, west Godt beuoelen.

Sr., soe het UE. gheraeden vindt, datt men den bouensz. het laecken voer den prijs gheft, sult ons bij tijden aduijseren, want hij hem regheleert naer den prijs van den Gouverneur.

U. D. CORNELIS NASEN.

1) Deze brieven zijn gecopieerd door Cornelis Nasen.

2) Koning.

3) 1 fardo = 10.000 caixa's; 10 fardos = 8 realen van achten, Dl II p. 308; of de reaal tegen 45 stuivers of f 2.25 gerekend, f 18. Dl I p. 129 geeft eveneens: 5 fardos = 9 gulden.

4) @ = cobido, oude Amsterd. el.

5) wie.

Anno 1596 ad. 4 Augusty.

Sres, op gisteren tegen den auont hebbe eennighe copers gecreghen ende vercocht dese naervolgende persellen.

Eennen ouerdecktten gheeijdsden ¹⁾ coep à	23.000
Een crijstelyne gelaesen ende een slecht biergelas	9.000
Een vergulden kelck met hoofdekens	12.000
Een slecht bier ghelaes	3.000
Een slecht bier ghelaes	3.000

waervan hett meste staet te ontfanghen.

Ditto heft den vaeder van den Gouverneur doen haellen alst volcht

1 gheijst bier gelaes ende hebbent verlaetten in 4 ferdes.

1 spiegel No. 6 in 4 ferdes.

1 ouerdecktten coep met vergulde hoofdekens in 3 ferdes.

Weyder hebben ons versocht de Torcken, die in t schip Mauritius de vierrock ²⁾ ghebrocht hebben, met een van de Gouverneurs edelyeden ende alsoe sij laecken begheert hebben, de ³⁾ haer een carmosijn roet carseij toennen ende loeffde haer t selve 150 ferdes, dan wilde bij de elle coepen ende boodevoer de elle naer veel worden 8 ferdes; dan alsoe ick sach datt hy ghans niet herdt aen en stondt, en wilde het onder de 9 niet laetten; want ick twijffelde, dat hij sijn wordt niet houden en soude; mij dunckt dat het eennen goeden prijs was, ende het carmoseijn roett laecken, hadde hy daer 12 ferdes voer willen geuen, soude hem laetten volghen hebben; weijder versochtten de selue een hontert carnisseres ⁴⁾ messen ende 5 oft 6 stoermhoeden te coepen, sal met hem als hy weder compt sien te accorderen; mij dunckt teghen 9 oft 10 ferdes voer een hoet, dat wij als dan niet veel becocht en syn. —

Ady. 5 Augusty. hebbe Ul. brieff bij Sr Mollenaer ontfanghen mett 50 stucken van achtten. Den Gouverneur commende, sullen ons daer naer regheleren; van daeghe en sal hy niet commen, want den toelck ons sulcks aenghedient heft, ouermidts het een hoeghen feestdach ⁵⁾ is; ende begeert noch een stuck scherlaecken aen landt te hebben, want als morghen op sulcks met sijn adel commen sal, mocht U goett duncken aduijseeren. Alsoe Queaey Pamjan ⁶⁾, den tolck, als ghijsteren ende tot diuersche reijsen sijn beclach gemaect heeft de cleyne vergeldinge, die hy ontfanghen heeft van sijnnen ghetrouwen dinst,

1) ijsglas. 2) wierook. 3) deed.

4) carniceiro, Port., alzoo vleeschmessen.

5) Garëbëg bësar; zie DI I p. 114.

6) Kjai Pandjang, de Këling pandjang.

dwelcke wy altijd wtgesteld hebben met excuse hem tselue te recompenseeren, heeft nochtans niet op ghehouden te vorderen een swerten laecken mantel, tot welcken ejnde hy ons vereert heeft 2 boecken ende 4 ghansen; ick hadde lieuer ghesien hy ons die vercocht hadde, dan soe wij vermerckte dat sulcks noedich was om de vrintdschap vanden seluen te onderhouden, hebbe tselue aengenomen. Ul. sal ordeneren om hem daer inne te contenteeren want hy twee oft 3 daeghen heeft laetten blycken met ons qualicken te vreden te wesen; ock is Ul. wel bekend dat ons van den seluen schaede oft proffijt caen ghescheijden. Den porttegischen piloet ¹⁾ heeft tot diuersche rejsen geuraecht naer het buyscruijt, dat Sr De Houtman hem gelooft ²⁾ heft op de recompense hem bekend, ende beghert dat ick hem tselue doer mijn schrijuen soude doen ghedencken, want hy maer weynich en beghert voer hem te gebruijcken. Soe Ul slootten voer de handt hebt sult ons een dousyn senden oft soe veel alst Ul. goett dunckt.

Sres, Ul. schrijft om een vande twee comissen schep te hebben. Cornelis Nasen heft noch wel een dach werck om sijn schriften claer te stellen, tselue ghedaen sijnde sal hem t schep laetten vaerren; voor dese anders niet, dan blyft Godt alt saemen beuoelen met groettenisse aen de vrunden

Was onderteckent: Ul. dinstwillighe
JAN JANSZ. CAEREL

6 Augustus.

Sr, gisteren naer het aduertissement aen Ul. en is niet sonders gepasseert, hebben allennelyckeneennighekeijckerscreghenende weijnich coepers, hebben allennelijck 3 oft 4 cleyne ghelaeskens vercocht; ock was alhier onse coepman vande oessen oft het verckes manken ³⁾, soe Ul. best hem bekend is, begerende eennighe laecken, carseijn ⁴⁾ ende saeijen te coepen; dan boet daer voer elcks euen veel, wt gesondert voer eennen groetten viercantten spigel wt Bunighes casse ⁵⁾, waer voer hij wilde geuen 6 ferdes, dwelck wij hem verlietten voer 15 ferdes. Op ditto hebben wij met den Sinnes ghesproken wegghen de leuringhe van den peper, verstaen van hem anders niet, dan dat hy hem wil laetten ghebruijcken als een mackeler ende dat hy seluen ghen en heeft noch en verwacht, dan dat hy allennelycken bekend is ende ons ghenoch wilt aenbrengghen ouer een mandt oft 6

1) Pedro de Tayde, die waarschijnlijk het gevaar voelde, dat hem boven het hoofd hing.

2) beloofd. 3) manneken. 4) karsaai.

5) Uit Boninghen's casse, uit de Hollandia alzoo.

wecken. Hy vracht weijder oft wy consent vanden Gouverneur hadden, want onse tolck hem te verstaen geuen hadde, dat sulcks niet gheschieden en mocht sonder consent; waer op wy hem antworde, dat hij hem daer aen niet berren¹⁾ en wilde, want wij van den Gouverneur consent hadden.

Naer besluit van desen is den toelck Queaey Pamjan mede brengende een man van den Gouverneur, doer dwelcke den Gouverneur de²⁾ vraghen, wat voer goederen met Capiteyn Jan Jansz aen lant ghecomen was, ende dat tot sijnnen huijse veel van adel van buijten comen waerren; waer op hem antworde als dat wij van alleschoertteringhe noch hadden, d'welcke ons ghenoch dochte te wesen naer de coepers die wij vernaemen; seijde weyder soe wij noch eennighe fraeycheijt hadden, dat wij die aen lant soude brengen, ock 50 oft 60 reallen, die Ul. ons mocht senden soe het Ul. geraeden vindt; want den Gouverneur als morghe wilt comen besoecken, ende den Sabandar beghert met mij te spreken, dan den toelck seijt dat het hem onbewist is.

Was onderteckent: JAN JANSZ KAEREL.

Anno 1596 den 5) Augusty.

Sres op heden is den Gouverneur bij ons ghecomen met meest al sijn adel en na dat hy na sijn oude gheuontte alle tgoet buijten gehaelt hadde, hebbe niet met hem connen accorderen, dan riep alleenlyck waerom hem tgoett soe hoch gheloft wirde, daer de Cappe-teijn moor tot minder prijs gelaetten hadde; en hebbent haer als volcht verlaetten, ten wttersten het carmesijn root laecken tot $9\frac{1}{2}$, boot 6 ferden; hy tonde een monster dat hy voor $5\frac{1}{2}$ ghecocht hadde en hilt better als het onse; het doncker blauw verlietten, want het seer beschadich is, tot 9 ferdes, boot 3, en na d'andre waeren en bootter niet voer, dan verhaelde oft wij anders gheen goet met de vier schepen en brochten, dan seijde dat wy maer quaemen om tlant te besien ende niet te vercoepen. 't Jacht commende, sullen breder aduertteeren. En alsoe den Gouverneur gecocht heeft twe pampieren claettergout, wegende stuck schaers 2 R , geeft voor elck stuck wijff farden, heeft ghevracht nadat hijt ghecocht hadde om noch 6 stucken oft meer soe veel Ul. tot dien prijs beghert te missen, tot welcke ende de brengher deses aen boort comt; eensdeels oock om de vergulde teckens gelyck Sr de Houtman aen den Gouverneur vercocht heeft.

En alsoe sij naer de stucken van achtten vraeghende waerren, sijn haer die getoent en eijschde 16.000 kaixas, logender mede.

1) branden.

2) deed.

3) Datum is niet ingevuld.

Int afscheijden begeerde den Sabandaer, datt men hem soude 200 stucken van achtten doen, hy wildese betaelen soedier als wijse condon venten; waerop ick antworde datter ick er met den toelck aen boert om schryven soude, Ul. mocht daer U goet duncken in doen.

My dunckt niet, dat wy onse goederen hoogher sullen vercoepen dan die ghestelt sijn in 't cargesoen. Met haesten.

Was onderteckent: JAN JANSZ KAEREL.

In Bantam den 6 Augusty anno 1596.

Sr, op dato hebbe Ul. per haeste met den gouerneurs tolck geaduertteert ons wedervaeren met den Gouverneur ende sijn edelieden, en na dat sij lieden 2 oft 3 uren besich ghewest waerren met het goet te besien en vragende na de prijsen, waeromme wij tgoet sodier hielde als wij het wilde vercoepen; is sonder ijets gecocht te hebbende wech gegaen, anders als het claettergout, doch eerst lange gedonghen hebbende na t carmesijn root laecken, toenende een monster van een stuck, dwelck hij van Sr van Hel gecocht hadde voor $5\frac{1}{2}$ ferdese delle, waerom ick alsoe het niet better was t selue op 10 farden ten naesten prijs hiel en om dit onbeschadich was, wilde 6 farden geuen.

De stucken van achten hielden ick haer op 16.000, die haer tot dien prijs niet en geuiellen; dan ghinghen lachende wech, seggende soe sullen wy die dierder betaellen als andre betaelt hebben. Gaff ten antwoordt, dat wy noet de meynnighe ghehadt en hebben de reaellen van achtten teghen 12.000 te wijssele, anders als om veruersinghe te copen, dat was cleynne schaede. De Sabandar vermaende ock als wij peper wilde aff senden, dat wij se eerst wilde aengeuen oft anders souden in den boom ¹⁾ prijs maecken.

My dunckt niet, mijn heeren, dat wij onse goederen alhier sullen ventten, blyuende bij soe hooghen prijs, dan soe het mijn heeren gheleift noch voor het eerste aen t sien, moghen t selue aduysseeren.

Ick sal morghen op de basar gaen en sien na de anijs ende andre cruyden en soe Ul. peper begeert gecocht te hebben op den basaer, sal Ul. gelieuen tselue te aduyseeren.

Ick wilde wel, alsoe wij hier starck aen lant syn, dat Ul. een adelboerst oft twee te skeep ontboot, want tgenne hier te doen is, is wennich. Cornelis Nasen soe haest sijn reckennighe effen ghestelt is, sal hem t schep senden.

Int afscheijden van den Gouverneur heeft den Sabandar geuracht, offick hem 200 stucken van achten wilden doen; hij wildese met cassis

1) In het tolhuis bij het verlaten der stad.

off peper betaellen, waerop ick hem antworde dat ick om sullicxs te doen aen boort most schrijuen; en alsoe den tolck aen de schepen geuaerren is, sult Ul. goet duncken daer in doen.

Ul. schryuens met tstuck laeckens is ons behandicht, verwachten- de met den toelck Ul. menninghe. Den tolck hout hart aen om een swartten mantel; anders niet voor desz tijt dan Ul. alsaemen inde almogentheijt des Heeren beuelende, vale.

Was onderteekent: U dinstwillighe
JAN JANSZ KAEREL.

Sr C. Houtman, Nasen heeft Ul. door den tolck de recepisse gesonden. Pietter Stoeckman sent wat pruijmen¹⁾, die goet voor den loop sijn. Ul. moghe de siecken laetten omdeelen, op morghen sul- lender meer gecocht worden.

Anno 1596 ady 7 Augusty.

Sr Houtman, Ul. heeft verstaen wat alhier passert, waer deur on- noodelyck is hierin daer van te verhaellen; voorts alsoe ick mijne kiste alhier van doen hebbe, verwondert mij nadat ick Ul. diuersche reijsendaer van gesproken hebbe ende mij schrijft die selue te senden met de sloep, mij die niet ghesonden heeft; waeromme Ul. met dese oock versoecke mij die met den eersten te senden ende sult mij son- derlinghe vrundtschap doen. Hier mede blyft den Heere beuoellen.

Was onderteekent: U d. dienaer
WILLEM LODEWIJCX

Den toelck heeft alhier weder van tclaetter gout vermaent, dwelck Ul. sal belieuen te senden; wij sullen van de reaellen niet scheyden, voor sij daer meer naer vraghen: hebben ons alhier weder gebracht acht gheraueerde²⁾ gelaesen, die op Sabandars reckeninghe ghe- haelt werden.

Loff godt in Bantam ady 7 augusty 1596.

Messres, gister auont is Fredrijck Houtman met de toelck alhier ge- comen, brengende met hem 200 reaellen van achten, daer wij mede bij Sabandar sijn gegaen, dien wij na sijn begeren de reaellen ouer- getelt hebben, midts dat hy die betaele als de andre vercocht sullen worden. Dese morgenstont ben ick na de basaer gegaen, dan hebbe niet sonderlinge wt gericht. Thujs comende vande aldaer Tomogon amirael³⁾, seijde dat hy van mejninghe was UE. morghen te comen

1) Doekoe's? *Lansium domesticum*.

2) Lees: ghegrauerde.

3) Toemëngoeng Anggabaja, Dl. I p. 73.

besoeken, nam met hem sonder prijs te maecken dese naervolgende persellen van ghelaesen: een hooghen ouerdeecten cop met blauwe teckens verciert, een geijst gelas met ooren, een vergult kelcxken met vergulde hoofden, een cleinder gegrauert, een gheijst biergelas een effen ouerdeecten cop met vergulde hoofden, drij berenstennen messen een dobbel schey ¹⁾ ende een enckel. Naer der handt de ²⁾ hij brengghen een langhen turckschen rock van spaensche schaerlaecken, dwelck seer goet was, begherende sulcks te coopen, tot welcken eijnde hij Ul. morghen daer na vraghen sal. Na datum is de toelck gecomen van wegghen des Gouverneurs, heeft mede genoemen een laepken root laecken, t fijnste lanck $3\frac{1}{2}$ @ schaers, dwelck wij hem voor d'alder-naeste verlaetten hebben voor 40 f.; 3 stucken swillighen ³⁾, 20 f. 't stuck, 4 fl clattergoutt in twe pampieren, wegghen elck 30 onsen, een stuck hollants lijuaett voor 3 ferdn @. Aengaende de prijsen van de peper, die blyft noch als voerren. Ja, hebben alhier voer 52 fl 16.000 caixas gheboeden, dan hebben niet connen doen. Met de bouen genoemde reaellen hebben wij noch ouer ghelaetten de 50 vergulde teckennen, te betaellen gelyck den Gouverneur de voergaende ghecocht heft, als ock tclatter goutt. De tolck heeft weder gebracht de dry stucken swillighen, de 50 teckensijn voer Sr Sabandar, dlaepken schaerlaecken voer sijn broeder ende de rest altmael voer den Gouverneur. S^r d'Sabandar versoect van ghelijck 200 reaellen, als Ul. broeder ⁴⁾ breder mondelingh verclaeren sal.

per JAN JANSZ KAEREL.

In Bantam den 8 augusty anno 1596.

S^r, Op dato Ul schrijuen ontfangghen per boris ⁵⁾ daer bij sijnde een saeckxes mett twe hondertt reaellen van achtten ende twe snoeren geslepen baerensten, weghende 4 onsen $\frac{9}{16}$ van een loot.

Ditto is Willem Loedewycksz op den basaer gheweest ende heeft voer de siecken geprofijdeert alst volcht. Ul. mocht de pruijmen en dandere goederen onder de siecken verdeijlen op de scheepen als 't waermoes, waer bij noch eennighe pruijmen sijn.

Cannel.

Comijn.

Pruijmen in een canassert.

Gernaet appelen 5

en ock een deel boennen om te cocken.

1) schede.

2) deed.

3) grof linnen.

4) Nl. Frederick de Houtman.

5) per boris?

De groennen ginber hebben van dage niet connen becommen, dan op morghen is ons een pott toegheseyt; dan alsoe Pietter Stoeckman een poet vol heeft, sende die Ul. by prouisie.

Soe Ul. de prijs van t vercochte claettergout en t linnen wel gheuaelt, mocht noch 3.4 pampieren senden. Denckt niet, wij tot hoger prijs sullen gheraecken als het den Gouverneur heeft. De portegijs ofte factor van Malacca had gaerren een vande Irsse¹⁾ rijghe dec-kens onbeschadicht; so bij Ul. een onbeschdicht is, sal se ghelieuen aen lant te senden; ick sal se hem wel laeten betaellen.

So Ul. ijets meer, dwelck hier te beconnen is, voor de siecken begeert geprouideert te hebben, sal ghelieuen te aduiseeren; melck is ons op morghen belooft, dan die is hier qualycken te becommen. Den toelck sal mede de bock komen ende Naso van gelyck. Hier mede Ul. altsaemen in den almogenticheijt Godts beuoellen, die de siecken ghesontheijt wil verlennen.

Ul. d. dien^s

JAN JANSZ KAEREL

t Sael U gheljeuen ons wat broot te senden ende een roer oft twe. —

Laus deo in Bantam ady 10 Augusty 1596.

Messieurs, naer dat Sebandar van boort gecomen is, heeft ons versocht ende begeert de 200 reellen met pampier claetter gout; heeft ock gesolicitteert om den pouffer²⁾ van Bonnighen, die ick hem hebbe moeten toe seggen, want hy allennelycken tot dien eijnde aen boort ghewest is. Seijt ock Ul. ontfanghen te hebben 200 stucken van achten; den toelck valt seer lastich om sijnnen toegheseijden mantel te hebben, die hem belooft is metten eersten te onbieden. Ul. sal niet vergeetten ons te prouideeren van broot, lont, cogels. Vale.

Was onderteckent:

Ul. dinst willighe

WILLEM LOEDEWYXZ.

Laus deo in Bantam ady 10 Augusty anno 1596.

S^{res}, ons is lieff te verstaen tgenne tusschen Ul. ende Sr Sebandar geschiet is; sullen hem ock debitor macken van tgene hy van Ul ontfanghen heeft, hebben hem ock gegeven de 200 reellen met den brieff claetter gout, ghelyck wij voor desen Ul. gheaduiseert hebben; wijder hebben gisteren ontfanghen 20 maetten ouden peper, wegende 58 net, teghen duijssent caixes de mate, was seer drooghe; hebben van den daghe op den basar naer prijs van den peper vernoemen, wilden nu niet min dan 1100 caixas hebben. De reellen syn nu beter

1) Iersche ?

2) pistool, zie pag. 206.

gewilt dan sij tot noch ghegoelden hebben; is nootsaekelyck met den Gouverneur anderwerf daer van te spreken, als ock van peper hoe eer hoe lieuer, want die opslaet, dan sien als noch ghen quantitejt op de basar comen. Dattet schuytken aenden Leeu eerst aengeleijt heeft, sal Ul. ons ten besten houden, dunckt sijt ghedaen hebben omdat Joncker Muller¹⁾ seer sieckelyck sijnde, sulcx op haer begeert sal hebben. Daer is een bosken druijven oft twee met een cleijn bock-tien²⁾ en eennige gernaet appelen, die den toelck S^r van Hel vereerert.

Was onderteekent: U dw.

JAN JANSEN KAEREL.

Laus deo den II Augusty anno 1596.

S^{res}, op dato Ul. schrijven ontfanghen, waer na ick mij regelen sal; aengaende de reaellen, en geue oft en laette geen wt geven, anders als om veruerssinghe te ruijlen op de basar, alwaer wijse qualycken tot hooger prijs sullen connen brenghen as 12000, voor aeler met den Gouverneur daer prijs in gestelt is, ende wie hier compt vraghen, houdense op 16, 15000, na welcke prijs niemant biet, dan begerense wel te betaellen also den Gouverneur heeft; alsoe dat ick geraeden soude vinden, hoe eer hoe lieuer wij met den Gouverneur soude sien inde prijs te accorderen; sullixs gedaen sijnde, twijffel niet oft ons sal pepergenoch aengepresenttert worden, doch mijn heeren moghen haer goett duncken doen. Op ditto hebben wij een coopman ghehadt, die voer stuck craproot laecken, dwelck cost 4 gl 4 st., 2 saecken peper voer de elle boot, en verliet het hem om $2\frac{1}{2}$; soude het hem hebben laetten volghen, soe hy $\frac{1}{4}$ meer gheboeden hadde, alsoe den tolck voer de leuringhe goet seijde, dan alsoe U.E. niet grach en sijt om te vercopen, hebbe het niet onder de $2\frac{1}{2}$ sacken willen geuen. Na de Portugijse slaeff³⁾ sal daer na doen vernemen ende senden hem bij U.E. aende schepen. Voorts hebbe ick vernomen, wat remedie dat men ghebruijckt alhier aen lant teghen tegens den bloetganck⁴⁾, waer op ick ten antwoordt van den toelck crech, dat mense moest aen lant brenghen en wassense en gorden haer buijck, en datse haer wachten mosten voer al van suiijker, bonanes ende buffels te etten oft anders en twijffelde niet oft ons soude veel volck affsteruen. Soe sende ick UE. een beestken, dwelck den toelck voer ons gekocht heft, en sullen daer voer moeten betaellen II reaellen van achtten; ten is gennen goeden coep vleesche.

1) De adelborst Joncker Muller zum heiligen Thal.

2. Bokje.

3) Antonio Silveira.

4) dysenterie, root melesoen, verg. brief 6 Aug. slot. p. 202.

Den toelck en hout niet op een cap¹⁾ ofte manttel te eijſchen, dwelck ick altijt met vertrecken wt ghestelt hebbe, dan tſchijnt dese ſchelm met geven ſal moeten ghehouden worden, ſoe wy eennighe dinst van hem begeeren te ghenietten. Den Sabandaer verſoect Bonninghens pistol, tot welck ende hij mij gisteren quam beſoecken, ſeggende hy mij aende ſchepen hadde gehoopt te vinden om pistol van mij te copen, want hy daer ſmores op was, en hoopt niet ick hem tselue soude weijgeren te vercopen; hem wt ſtellende, dat ick het moeste van boert ontbieden. Mij heeren moghen haer goett duncken daer inne doen, oft ſij hem hett wilde laetten volghen oft niet, dan hem sulcks weygerende, ſal weijnich vrintſchap tuesschen hem ende ons in brenghen. Ul. alſaemmen in de almogenticheyt Goedes beuelende, die u alle gheſontheit ende de siecken betterschap verleenēn wil, vale.

Was onderteckent: Ul. dinstwillige
JAN JANSEN KAEREL.

Wij hebben noetteljck loont van doen²⁾. Ul ſal ons op morghen gelieuen te ſenden.

S^{res}, also ick vernaem, dat den toelck de coopman affriet, ſoe my dunckt dat hy niet meerder geven soude, is wech gegaen, dan niet langhe daer na weder ghecommen; ende langhen tijt dinghende op tvoorsz laecken ſijn in fino geaccordeert, dat hy voor stuck d'welck 23 $\frac{1}{2}$ ellen lanck is, ſal gheuen 56 ſaecken peper binnen 20 daeghen te leueren. Ul. mocht u goet duncken van den prijs mij adviseeren, per haest.

Laus deo, in Bantam den 18³⁾ Augusty 1596.

S^{res}, Ul. ſchrijuens op datto ontfanghen met tcorael, wtwijsende Ul brieff met de ſcheermessen. Voorders ſendt Pietter Stockman het vat met wijn, koſt 82000 kaixes. Aengaende een sift⁴⁾ connen ſij niet becomen, dan Cornelis Adriaenz⁵⁾ heeft parkement, daer hij kaerten van mende te maecken; Ul mach verſoecken, off men daer een sift soude van connen maecken. Den Gouverneur ſal op tauont thuijs wesen, ſoe mij den toelck ſejt, want hy allennelyck om onsent willen ſoe langhe ghewacht heeft. Hier en is gheen ghelt aen lant voor ons; Ul ſal ghelieuen ons eennighe stucken van achtten ſenden, want wij

1) Capa, sp. 2) dringend loont noodig.

3) De brieven zijn afgedrukt in de volgorde, waarin ze zijn afgeschreven. 4) Zeef.

5) Uitgevaren als onderſtuurman op de Amsterdam.

niett hebben om te gasteren. De peper verlaetten sij op de basar 14 maetten voer een stuck van achtten; daer is van daghe voer stuck onbeschadich karmosijn root laecken geboeden 7 fardes, dan wilde het niet onder de 10 gl. ¹⁾ geven. Anders niet dan herttelijcke groette-nisse, vale.

Was onderteckent: Ul. d. confrater
JAN JANZ KAEREL.

Twaer goett, datter een trefter aen lant quaem, want daer wordt veel wijns ghespoelt ²⁾).

Anno 1596 den 12 Augusty.

Stemmighe op de vraghe ofter twe oft een comis aen lant zal ghaen.

Cornelis de Houtman stempt: datter een comis sal ghaen.

Reynier van Hel stempt: twe.

Jan Jansen Kaerel stempt: alsoe Reijniersieck is, datter een sal gaen.

Jan Jansen Mollenaer stempt: twe, de andre ³⁾ van ghelyck.

Cornelis de Houtman stempt: Reijnier van Heel ⁴⁾ ende Jan Jansz Kaerel.

Reynier van Hel stempt: Houtman ende Jan Jansz Kaerel.

Jan Janssen Kaerel: Cornelis de Houtman.

Mollenaer: Cornelis de Houtman ende Jan Jansz Kaerel.

De andre van ghelycken.

Ter ordonantie van tgansche collegium.

Was onderteckent: JAN JANSZ KAEREL.

Laus deo, in Bantam ady 12 Augusty 1596.

Mess^{res}, na Jan Jansz vertreck is den tolck alhier comen vragen ofter goederen gecommen waerren, want den Gouverneur comen woude; waer op hem antworde, dat de Capiteijn daeromme aenboort gheuaeren was, als ock dattet ons morgen better te passe comen soude, ende dat de Capiteijn Moor moerghen comen soude om met den Gouverneur te spreken aengaende den prijs van den peper, als ock van de reaellen. Hy begerde dat men noch eennich scharlaecken, die better ende slechter sijn dan die wij hier hebben, mede brenghen soude; als oock lijnwaet ende reaellen. Anders en is alhier niet besunders ghepassert, noch op de basar niet gecocht voor de schepen, mits

1) Wel f., fardes en niet gl.

2) gespild, verspild.

3) Nl. Schellinger en Mau.

4) Kennelijk vond Houtman Van Hell's ziekte niet erg.

daer nielt en was. Seijnde allennelycken²⁴ granaet appelen, wat pruijmen ende boonen, welck wij mett groote moeyte ghecreghen hebben. Vale.

Was onderteckent: WILLEM LODEWIJCKS.

Ul. sal belieuen mijn kiste te seijnden mijdts ick die van doen hebbe.

Laus deo, in Bantam ady 18 augusty 1596.

Mess^{res}, heden morghen is de tolck alhier comen vraghen, oft de Capiteijn Moor comen was om met Sabandar by den Gouverneur te jacht te gaen; waer op wij geantwordt hebben: neen. Te wijlen is de jollet gecommen, die tijdinghe bracht dat hij niet commen soude; waer ouer wij hem antworde, dat de Capiteijn Moor niet wel te passe en was, ende is alsoe van ons wech ghegaen. Hadde nae ons goet duncken, dewijl haer toe gheseijt was, niet quaet en was om haerre benevolentie te vercrijghen. Anders isser niet gheschiet werdich te verhaellen, dan als gisteren was den tolckx broeder hier, die begeerde 30stucken van achtten, die ick hem ontseijde ter tijt bij den Gouverneur eennighe prijs ghestelt waerre. Desen morgen is een wt sijnnen huijse wt den naeme van Sabandars sone om joores¹⁾ ende vracht de caixas tegen 12000; hebben mij verexuseert mits ghen en hadde. Ul. sal ons seynden een groot scheermes voor Tomogon; de ghesneden roode teecken met gout ons isser 18000 voor geboden, voor de ronde 15000, voor de slechte 8000, die met de pennighen. Seijnden met de bock tvadt met wijn, Ul. sal nielt laetten ons te seijnden broot ende met,²⁾ daer wy niet aff versien en sijn, ock wat ghelts. Vale.

Was onderteckent: Ul. dinstwillighe dienaer

WILLEM LODEWYCX.

Laus deo, in Bantam 19 Augusty 1596.

Mess^{res}, hebbe op datto ontfanghen doer Simon Lambertsz wijftich reellen van achten, ende daer te voren tcorael met 6 cleijnne scheermessen die UE. in sijne brieff vergetten heft; dan is noodich een groot schermes voor Tomogon admirael, die tot diuersche reijsen daer na heft doen vraghen. Wij hebben als noch niet vernoemen, dat den Gouverneur comen is, nochtans noodelyck met de eerste ghelenticheijt³⁾ met hem te spreken ende veraccorderen aengaende de reellen, waer naer seer geuracht wordt, als ock van den peper; want is te duchten soo de Chinesche schepen haest comen, qualycken onse laedingh sullen becomen, aengemerckt de peper dierder ende onse

1) joores, geld?

2) mede.

3) gelegenheid.

goederen in minder exstime sullen worden door de ghenne, die van Chyna comen sullen; als ock onsen tijt verloopen sal ons volck daghe-lyckx minderen. Diuersche comen vraghen oft wij noch geen prijs met Chepate ghemaect en hebben. Sij hadden d'een twe, d'andre drij hondert saecken, soo haest den prijs gemaect was; wilde ons daer mede bij comen ende verhandelen. Ditt per aduijs. UE. sal ons belyeuen t seynden een goet pampier claettergout ende eenighe mael sloet¹⁾. Hier mede UE. den almog^{en} Heere beuoelen, die Ul. altsaemen wil verlennen langhe ghesontheyt en den siecken vertroostinghe in sijn lijden.

Was onderteckent:

Ul. dienstwilligen d.

JAN JANZ KAEREL.

1) maelsloet, maalslot = hangslot.

*Brief van Willem Lodewijx uit zijn gevangenschap in Bantam,
d.d. 8 October 1596.*

Laus deo semper, ady 8 Octobris 1596.

E. Heeren, tot noch toe hebben in groote benautheit geweest, dan tsint t'ariement vande schepen ¹⁾ is ons eenige verlichtinge aengedaen, en alsnu is op goeden voet om ons wt de voorgaende benautheit te verlossen, ist dat Ul. belieft van realen te sche . . . ²⁾. Dat ick tot noch toe niet onderteykent hebbe, is door dien wij wijt van den andren sijn. Vrienden, wan Ul. wat stil wil wesen, wij doen soo veel als wij mogen, ende wilt eens ouerdencken, hoe een gevangen man can te moede wesen onder dese luijden, ende alsoo Ul. brede genoeg door Sr Houtmansbriuen geimformeert wort, is onnoodich ick breeder schrijue; daerom sal Ul. altsamen den almo[ghenden] Heere bevelen, die ons verleene een goede wtcompste.

WOUTTER WILKENS.
JAN JANSEN SUART.

Ul. dienstwillige dienaer
WILLEM LODEWIJX.

1) Op 2 October 1596.

2) Onleesbaar.

K

Stukken betreffende Commissie
Gerrit van Boninghen

LIJST DER STUKKEN

1595. 1. 18 September. Brief van Gerrit van Boninghen aan Cornelis de Houtman. p. 216.
2. 22 September. Punten van beschuldiging tegen den provoost Cornelis Luytsen. p. 216.
3. 3 October. Resolutie van den scheepsraad (het collegium) betreffende de verkiezing van een nieuwen schipper op de Hollandia. p. 219.
4. 28 Maart. Brief der Bewindhebbers van de Compagnie van Verre, waarin stuurman Pieter Dircksz bij overlijden van schipper Jan Dignumsz als diens vervanger wordt aangewezen. p. 221.
5. 4 October. Brief van Van Boninghen, naar aanleiding der resolutie van den scheepsraad van 3 October. p. 222.
6. 4 October. Antwoord van den scheepsraad op Van Boninghen's brief van denzelfden datum. p. 224.
7. 17 October. Aanklacht van Schellinger tegen Van Boninghen. p. 224.
8. 18 October. Verdediging van Van Boninghen tegen Schellinger's aanklacht. p. 228.
9. 18 October. Brief van Pieter Dircksz Keijser aan den scheepsraad. p. 230.
10. 20 October. Verslag van het verhandelde in den scheepsraad aangaande de overeenkomst met Van Boninghen. p. 231.
11. 21 October. Overeenkomst van Van Boninghen met het collegium. p. 232.
12. 21 October. Verklaring van Muelenaer en 3 Commiezen omtrent een gezegde van Van Boninghen. p. 233.
13. 26 October. Stemming van den scheepsraad over de verplaatsing van personeel. p. 233.
14. 27 October. Verklaring van het scheepsvolk der Hollandia betreffende Van Boninghen op verzoek van Pieter Dircksz Keijser. p. 236.
15. 28 October. Schrijven van Van Boninghen aan Pieter Dircksz Keijser. p. 237.

1595. 16. 28 October. Brief van Pieter Dircksz Keijser aan het Collegie. p. 238.
17. 31 October. Stemming van het Collegie omtrent het schip, waarop Van Boninghen zou overgaan. p. 238.
18. 10 November. Verklaring van Cornelis Nasen omtrent een gezegde van Pieter Dircksz Keijser. p. 238.
19. 10 November. Verklaring van Schellinger, Cornelis de Houtman en Heijnck omtrent een gezegde van Van Boninghen. p. 239.
20. 20 November. Protest van eenige adelborsten, ingediend 5 December. p. 239.
21. 21 November. Brief van Cornelis de Houtman aan Muelenaer en Heijnck. p. 240.
22. 3 December. Certificatie van de schippers omtrent een verklaring van Jan Dignumsz. p. 241.
23. 6 December. Verklaring van Cornelis de Houtman en Heijnck omtrent een zeggen van Van Boninghen. p. 242.
24. 6 December. Brief van Cornelis de Houtman naar aanleiding van het protest der adelborsten. p. 242.
25. 7 December. Conjuratie van de collegianten tegen Gerrit van Boninghen. p. 243.
26. 9 December. Verklaring van Heijnck, dat hij zich bij de conjuratie aansluit. p. 243.
27. 9 December. Verklaring van Muelenaer, Schellinger en Cornelis de Houtman omtrent van Boninghen's belofte betreffende het openen van den brief van de Compagnie van Verre. p. 244.
28. 10 December. Bevestiging van het besluit van den scheepsraad van 26 October. p. 244.
29. 14 December. Justitie gevraagd tegen de adelborsten, die het protest hebben ingediend. p. 245.
17 December. Datum, waarop de afschriften van de stukken 3, 4, 7 en 8 werden gewaarmerkt.
30. 28 December. Algemeene pardonbrief. p. 248.
31. 31 December. Brief van Van Boninghen aan Muelenaer. p. 250.
32. 31 December. Brief van Van Boninghen aan Van Hell en Schellinger met bijlagen, extract uit Cornelis de Houtman's journaal, enz. p. 251.

1596. 33. 1 Januari. Voorstel van Van Boninghen aan het Collegie. p. 256.
34. 4 Januari. Nieuw voorstel van Van Boninghen aan het Collegie. p. 257.
35. 9 Januari. Minuut van een brief van Cornelis de Houtman aan Schellinger en Van Hell. p. 259.
36. 10 Januari. Brief van Van Hell, in antwoord op dien van De Houtman, aan De Houtman, Heijnck en Muele-naer. p. 261.
37. 19 Januari. Verklaringen van Adriaen Jansz. en Cornelis Jacobsz omtrent een gezegde van Van Boninghen. p. 263.
38. 11 Mei. Bekentenis van Hans Bouwer. p. 263.
39. 12 Mei. Verklaring van Lodewijk Gertsen. p. 264.
40. 16 Mei. Verzoek van Van Boninghen om zich in het openbaar te verdedigen. p. 264.
41. 17 Mei. Afkeuring van Van Boninghen's gedrag door den scheepsraad. p. 265.
42. 9 Juni: Verklaring van Cornelis van Eemskerck. p. 265.
43. 10 Juni. Veroordeeling van Van Boninghen door den scheepsraad. p. 269.
44. 18 Juni. Bevestiging door den scheepsraad van de plaatsing van het personeel op de Hollandia. p. 270.
45. Aanklacht tegen Van Boninghen, geschreven door Van Hell. p. 270.
46. 30 September. Brief van Van Boninghen aan Muele-naer. p. 272.
1597. 47. 24 Februari. Verklaringen van Cornelis Jansz Ceullen en van Wouter Wilkens betreffende uitlatingen van schipper Jan Dignumsz. p. 273.
48. 28 Februari. Beslissing van den vollen scheepsraad op het verzoek van Van Boninghen om verlichting van straf. p. 274.

1. *Eigenhandige brief van Gerrit van Boninghen aan Cornelis de Houtman, geschreven 18 September 1595 bij het Hollandsche Kerkhof a/b. Hollandia. 1)*

So^r. d. Houtman nhar grotenisse geleue UL tho weten, dat wi vp UL begerent unsenn sturman ²⁾ U an bordt senden, umme midt hem nha UL begerent tho mogen delibereren; he sal UL ock unse schippers ³⁾ ende min meininge tho kennen geven; de orsake dat ich nicht mede kome is, dat ich vor min Herr Mollenars buttile ⁴⁾ schoten befest bin, dar he mi seer midt hefft gedreigett, dar dan ongetuifelt also guden andtwordt, midt merderecht als he tho mi hefft, ende mogeliken wat anders solde nhafolgen, war dor he mi dan midt de boienn mochte drigen, als he So^r. Nasen ⁵⁾ gisteren gedan. Umme dan de unheil tho vormiden, de dar uth enstaen muchte, so bliue ich dar ich bin van sin buttile schoten (dar he van tho schetenn nha vollenkomene hochde meister is), ende dregementen van de iseers frij. Ende wilde wel frundelick up UL begeren, dat UL sin broder ⁶⁾ weer wilden an bordt senden umme reden UL bekennt; ich belove hem bi erenende trouuen alle mogelike assistentie tho doen in sin seckte so mi mogeliken, ende wilde UL wel hir ens spreken so hedt geschen mach, unde bliuett Godtt in gnaden befolen. Actum in den Hollansz Lew under Madagascar a^o 95 den 18 Sept.

UL mach den inholdt van desen
min her Mollenar wel vorlesen.

bi mi UL frundt
G. v. BONINGHEN ⁷⁾

2. *Afschrift der punten van beschuldiging tegen den provoost Cornelis Luytsen, ingebracht 22 September 1595 door schipper Schellingier a/b Amsterdam.*

Anno 1595. Beclach van Cornelis Luytsen van Medenblick, provoost van 't schip Amsterdam.

1. In den eersten heeft hij disposant den 11 Mey⁸⁾ op Jan Cornelis, trompetter, een mes getrocken ende soude hem in de schuyt sonder

1) Van dezen brief bestaat een copie A van een onbekende hand.

2) Pieter Dircksz Keijser.

3) Jan Dignumsz.

4) pistoolschoten.

5) ondercommies a/b van de Hollandia.

6) Frederick de Houtman.

7) Het adres luidt: An Sr. Cornelis de Houtman, denstlich.

8) Bij de ontmoeting met de Hollandsche schepen van S. Thomé.

oorsaek vermoort hebben, ten hadde duer andere belet geweest, sonder dat hij hiervoor gestraft is.

2. Ten tweeden heeft hij disposant op den eersten Junius lange het schip gelopen ende een yder gesmeten die hem voor quamen, waer over ick, Reynier van Hel, hem scheyden en een slach aen zijn cop daer over gaff; seijde hij tegen mij: had ick u schelmaen lant, ick wilde anders met u omg[aen], waerover hij in de yssers geset is ende sanderdaeghs zijn kom ende de sloten van de yssers in stucken sloech; en so hem de schipper vraden, waerom dat hij hem so aenstelden, antwoorden hij, men soude den schelm, die hem gisteren geslaghen hadde, mede setten als hij sadt. Dat achte ick als aen mijn eer gesproken te hebben ende wij lie[den] wilde hem dit wt gedreven hebben, ten waer hij verbeden ende door groote beloften van betterschap voor dies tijd voor bij gesien worden met geleerst te wesen voor de mast.

3. Ten derden heeft hij op den 24 ditto geseyt door dien het bier wat dick was, siet schipper, dit bier moecht ghij varckens geven, want dit is niet drinckbaer; doet ons ander bier hebben, oft tsal daer eens op een schoeren¹⁾ en breken gaen.

4. Ten vierden heeft hij op den 25 ditto de commisen allegeer voor banckeroeytiers ende schellemen gescholden, heeft geseyt, ten eersten de lange geschelmenden Nues²⁾ weder aenboort compt, sal ick hem over boort bruijen³⁾.

5. Ten vijften heeft hij op den 29 July boven op het schip gaende, seggende soude wij ons dus laeten bruijen⁴⁾, 't sal niet eer beter worden, voor alear dat wijse eens wt de kayut haelen ende het haer eens omme stellen, ende hij en zoude geen dach liever sien dan sullixs te attenteeren, dat ware alle zijn lust.

6. Ten sesten is hij op den 6 Augusti gecomen de savonts na besetter wacht in de kayut, seggende: schipper, sal ick geen bier hebben, so wilde ick dat de duijvel daer door vlooch en de duijvel hael de bottelier met alle die hem lieff hebben; waer op de schipper antwoorde, beydt sacht Kees, ick hebbe hem lieff. Jae, seijde hij, ick seght noch, de duijvel hael de bottelier met alle die hem lieff hebben, ende wilt ghij mij dus bruijen⁴⁾, so sett mij liever aen lant; ick hebbe liever bij de wilde te wesen als dus gebruijt zijn.

1) Scheuren.

2) Cornelis Nasen van de Hollandia.

3) bruijen. Zie over de zeer talrijke beteekenissen van dit woord Muller en Kluyver, Wbk Ned. taal, dl. III 1902. Hier = smijten, gooien, smakken.

4) bruijen: hier = negeren, plagen, kwellen, ergeren.

7. Op ditto is ons oock geopenbaert, dat hij socht sommige gasten aen de hant te krijgen om het jacht aff te lopen en daermede op vrijbuyt vaeren; daertoe hadde hij versocht onse constabel Huybrecht Jansz ende begeert, dat hij soude maecken, datter de ruymtte van cruyt in de camer waer, die ons dit selfs geopenbaert heeft in presentie van den schipper, Jan Jansz. Kaerel ende mij, Reynier van Hell.

8. Ten achtsten heeft hij in Aguada de Ste Brays de commisz Gerrit van Bonninghen gedrou^t ¹⁾ te doorschieten, ende den tocht, die sij met haer drien souden tlanden ingegaen, heeft belett, dat die niet voort gegaen en is.

9. Ten negenste heeft hij op den 19 September comende van tschip *Hollandia*, daer hijt oock schier alle gaende soude hebben gemaect, doer endien dat Foppe ²⁾ in de yzers sat, die hij beloeft hadde daer wt te verlossen; gunck doen voor onse koyut staen ende so haest wij aetten ende metten anderen spraecken, seijde hij, ghij liechter aen, Foppe is so vroom als ghij. Ick wil hem verantwoord, ende hadde ick u schelmen hier buyten, U soude ick wat anders leeren; compt hier buyten. Doen is onsen schipper naer buyten gegaen daer hij met sijn poniaert in sijn hant stont; dan so hij den schipper gewaer worden, wilde hij noch een rappier daer by cryghen ende seyde: ick sal v schelm wel hebben. Toch dit berusten desen avont.

10. Ten thienden also hij nu in de yzers satt, heeft hij alle de sloten om stucken gesmeten, daer men hem mede gesloten hadde.

11. Ten elfden heeft hij teghen onse stierman ³⁾ geseyt: heij, dat ick nu niet eens en mach in de kayut ruysen ⁴⁾ ende spelense alle den beck aff, die daer inne sijn. Ick sout in een halve uure alle beschiet hebben.

Over dese voorgestelden punten beclaghe ick, Jan Jacobz Schellinger van Amsterdam, dat men Cornelis Luytgens daer wtwijsende zijn misdaet sonder genade aen den hals als sodanighe menedighen godtvergeten schelm ende oproermaker, die van beginne aff niet dan twistende tweedracht intschip gemaect heeft, gestraft mach werden, naer wtwijsen kayserlijcke rechten met een strick om den hals an de

1) Gedroht, gedreigd.

2) Foppe Pietersz van Delft.

3) Jacob Direksz.

4) ruijsen, ruischen, verouderde beteekenis: (met lawaai of geweld) stuk breken, stuk slaan. Wbk der Ned. taal, R. van der Meulen. Dl XIII 1924.

nocke van de raa vast gemaect, tot dat het leuen daer wt is. Aldus gedaen onder *Madagascar* den 22 September a^o. 1595. ¹⁾

Gecollationijrtt mett 't Originaal onderteykent

JAN JACOBS SCHELLINGER.

Wiens handtt ick well kenne, ende is bevonden t'accorderen.

Quod attestor

CORNELIS DE HOUTMAN.

3. *Copie der resolutie van den scheepsraad op 3 October 1595, betreffende de verkiezing van een nieuwen schipper op de Hollandia. (De drie bewaard gebleven afschriften vertoonen kleine afwijkingen, maar komen in hoofdzaak overeen).*

Op heden den 3^{den} October 1595 den scheepsraet op tship den Hollantsen Leu vergadert sijnde op de verkiesinghe van eenen anderen schipper, alsoe Jan Dingnoms, die den Heere wil genadich sijn, overleden was ²⁾, is geschiet, dat Sr Gerret van Beunighen aldaer getoont heft den gheslootten brieff doch doen oopen sijnde, hem van de Companie van Verre, die deselve onderteyckent hadden, getoonet mede gegeven, denwelcken gevysenteert sijnde, is bevonden, dat de voorsz Companie begeren[de] is, dat naer 't overlyen van Jan Dingnoms Pietter Dirrcks, stuerman, soude succederen als schipper in sijn plaetse mett gelijcke machtt en autoriteyt; dan alsoe den voorsz scheepsraet comissie heft, doch niet schriftelyck, dat ingevalle de voorsz Companie in haere besloetten brieven ijemant tot schipper ofte andere offitien ordonneren en den voorsz scheepsraet deselve voor tgeme[ene] proffijnt niet bequaem en vonden, dat sij in sulcken gevalle moghen verkiesen dien, diet haer gelieuen sal, sonder dat sij aen 't inhout des voorsz briefs verbonden sijn; ³⁾

Soo ist datt sij gesamptl. exept Gerret van Beunighen, hoewel

1) Deze aanklacht is, blijkens den inhoud, opgesteld door den Commies Van Hell. Ze was ondertekend door schipper Schellinger, die haar bij den scheepsraad indiende. Het afschrift is van de hand van den ondercommies mede a/b. Amsterdam, Jan Jansz. Kaerel, en voor gecollationneerd geteekend door Cornelis de Houtman. De woorden „gecollationijrtt“ tot en met „quod attestor“, inclusief de handteekening van Schellinger, zijn geschreven door Berent Heynck.

De aanklacht van Foppe Pietersz a/b van de Hollandia is te gelijk behandeld, maar niet bewaard gebleven. Beiden werden 24 Septemberaan land gezet; toen men na 5 dagen ging zien, bleken zij niet teruggekeerd te zijn. Verg. DI I. p. 17.

2) Op 29 September 1595.

3) Verg. Art. XVIII van den Artikelbrief. De scheepsraad beroept zich niet op art. XXVIII, maar uitdrukkelijk op een mondelinge commissie, die Van Boninghen hier niet van belang achtte en achterstelde bij de schriftelijke instructie.

sij den persoon van Pietter Dirrcksz niet en kennen als voor een man met eeren, nochtans niet raetsaem en vinden hem voor des[en] tijt tot schipper te maecken, ende dat eensdeels om dese naer volghende redenen: ten eersten, omdat hij seer sieckelyck van schuerbuyck gequelt is, ja genoegsaem inpotent ofte onmachtich, en gesien dagelycks te bedde te gaen leggen, waerouer hij 't offitium van 't schipperschap niet soude connen bedienen.

Ten tweden, alsoe naer menselyck vernuft niet wel mogelyck en es doort daegelycks affsterven van 't schepsvolck, alle vier de schepen door see te moghen voeren, dan aperentije van één drijven te laetten, behoeren in sulcken geual denselfden schipper van t verlaetten schip in de plaetse van Jan Dingnoms preferentije te hebben voor Pietter Dircksz.

Ten derden, aengesien dat men in tijden van swaericheyd en alst nu Godt better is, int verkiesen van eenighe overicheijt nerstich behoort te trachten naer yemant, die bemindt en 't schepsvolck aengenaem is, om alsoe vreetsamelyck te leuen ende gouernereren, en beuinden nielt door dagelyckse aruarenheijt noch door de belijdenis van sal^r Jan Dingnoms, wiens oordel men tot dien eijnde behoort geloof te geuen, dewijle hijt gesproken heft ter presentie van andere schippers, dat Pietter Diercksz vorsz van volck nielt wel bemindt is, ock qualycken mede over een mach.

Ten vierden, alsoe die siecte, Godt better, veel ouer de stuerlieden is rengaerende en eerder gesien is, dat men stuerlieden als schippers sal van doen hebben; daerenboeuen oock better een schipper als een stuerman maecken connen,

Soe en beuinden niet raetsaem Pietter Dirrcksz. te stellen van sijn offitie, daer hij hem wel in draecht, op een ander, daer men prijckel moet staen, hoe hy eer hem in draghen soude, waerouer wij raetsaem vinden een van de schipperen te kieseren, die wij reede doer experyentie versocht hebben; mett welcke verkiesen wij sullen ophouden ter tijt toe, wij met Godes hulpe commen in de baai ofte haeven, daer t jacht reede geweest is, laettende middeler tijt 't gouvernement over 't voorsz schipsvolck aen Gerret van Beunighen en sijnne sturlieden.

Aldus ghedaen bij den schepsraet, actum ut supra.

Deze copie werd geschreven door den ondercommies Cornelis Nasen. Daarop schreef Van Boninghen onderstaande aantekening.

A^o 95 den 4. Octob. under Madagascar hebbe ich hir schriftlich

op geandwordett ende har dat selve neffens de copie van den vor-
sloten bref, tracterende van den nieuwen schipper, tho gesonden.

G. v. BONINGHEN. ¹⁾

4. *Copie van den brief van Bewindhebbers der Compagnie van Verre, betreffende de vervanging van schipper Jan Dignumms. Dit afschrift vormt het begin van Van Boninghen's brief van 4 October, die volgt als 5.*

Laus deo, Anno 1595, den 28 Marty, Amsterdam.

Die almoghenden Godt ende Vader onses Heeren ende Heijlandt Jesu Christi verleene U allen een behouden reijse ende bewaer u in een langdurige gesontheit, neffens dien een mannelyck hart ende gemoet versiert mett een cloeckheijt om u begonnen reijse met goede succes te eijndigen tot loff ende pris sijnes heijlighen namen, niet twijuelende die selue Godt sal u een goede wttcompste geuen tot onser aller zielen salicheijte goede profijten van de Companie van Verre ende ons vaderlant; dan also wy alltsaemen in de hant des Heeren staen endelichtelyck can gebeuren, dat schipper *Jan Dignumms* soude comen te steruen, 'twelk Godt genaedelyck affwenden will, soe sal in sulcken geualle in sijne plaetse comen *Pieter Dirrixsen*, stuurman, die welcke een ijder sall gehoorsamen alloft *Jan Dignumms* int leuen waer, volgende d'artikel brieff bij Sijn Excellentie gegeuen.

Aldus gedaen onder den naem ende onderteckeninghe van de bewinthebbers van de Companie van Verre in Amsterdam, [en was onderteekend]

HENRICK HUDDEN ARTSEN.

PIETTER HASSELAER

JAN POPPEN.

DIERCK VAN OS.

ARENT TEN GROTENHUIJSEN ²⁾

REIJNIER ADERIANSEN PAU

JAN JANSZ CAEREL.

HEYNDRICK BUYCK.

SYUERT PIETTERSZ SEM.

1) Een tweede copie der resolutie van onbekende hand, mist de aanteekening van Van Boninghen, maar bevat mede het antwoord van den scheepsraad op Van Boninghen's brief van den 4den October, dat overgebracht werd door Cornelis Nasen en dat hierbij onder het hoofd 6 wordt afgedrukt.

Een derde copie bevat alleen de aanteekening van Van Boninghen; ze is van de hand van Jan Jansen Kaerell en werd 17 December 1595 voor gecollationeerd geteekend door Jan Jansz. Muelenaer, Jan Jacopzoon Schellinger, Sijmen Lamberts., Cornelis de Houtman, Reynier van Hell en Berent Heynck.

2) Dit afschrift is van de hand van Cornelis Nasen; een ander van Jan Jansz Kaerell is gedateerd 17 December 1595.

In dorso staat links: Boningens antwoord op ons brief, belagende 't schippschap, 4 8bris 95; *in het midden:* COPIE, Schipper brieff.

Te openen, waerner Jan Dignums compt te steruen, d'welck Godt genaedelyck affwende. *Verder:* Wij ondersz attesteren voer de gerechtte waerheijt aen edes stant, dat G. v. Boninghen ons desen brieff heft ghetont op den 30 September anno 1595, naer het oversetten van den schipper, welcke versloeten ende gecausekert oft het merck ongebrocken sijnde, ende in onse presence eerst geopent heft toch nit bij ons ghelesen, noch den inhoudt van dien te kennen gheuen, dan allen de opschrift. Orkuntt onse hand.

JAN JANSEN.¹⁾ CORNELIS NASEN.

5. *Brief van Van Boninghen, dd. 4 October, naar aanleiding der resolutie van den scheepsraad van 3 October 1595.*

Laus deo, den 4 October anno 1595, inden Hollantschen Leu.

Mijn heeren, dese teghewordighe is de copia vera van den poettentten bij U. E. samptelyck onder[te]ckent mij van Sr Houtman op heden ghetradert, die ick mett ghen cleynne drovheijt om vuel reden hebbe ghelesen ende dient daer op corttelyck dese antwoordt, dat de openinghe vanden gemensenerden brieff bij mij allenne gedaen, bekenne ick waerachtich te sijn, mejnnende daer toe goet recht te hebben; weijder passe ick op ghen monttelycke commissie, die teghens de schrifttelyck en ock teghen onse eer ende eedt strijden, insonderheijt daer op den persoen in den brieffghemenceonert naer U.E. eyghen bekentnisse niet te seggen en valt.

1. Ten eersten dient weyder tot antwoordt op u eerste punt, dat den stuerman is noch ouer tschip gaende ende Godt loff noch soe sieck nielt, dat hij tot de regeringhe onbequaem is; dan die van daghe staett, can morghen vallen.

2. Ten tweden dient alleene om de schippers een achtter duer oppen te houden ende om oersaecke te gheuen dat sij te lichtter een schip soude verlaetten om hen te verbeteren, streckt alsoe meer tot schaede als tot baette van onse heeren, als sommighe alrede int scrett ende openbaer versocht hebben.

3. Ten derden sal hett contrarium in de ghetuijghenise van 't volck selue blycken, ende is waerachtich dat hij meer bij ons ende alle 't schepsvolck bemindt is, dan sommighe schippers van haer commissen

1) Barbiera/b Hollandia.

ende volck om haer onordentlyck leuen bemindt sijn, alst tot sijnder tijt sal blijcken.

4. Hett is Godt better soe wijt ghecommen, dat alle de commissen moeten mede de handt anslaan in schepswerck, soe salt ock meer als reden sijn, datt alle de schippers het stiermanswerck haer niet schae-men mede bij der hant te nemen in tijt van noet.

Mijn Heeren, hier hebt ghij int coertte mijn antwoordt op U. E. qua-lyck gefonderde schriften, ende alsoe wij ghesworen hebben goede eenicheyt ende correspondentie mett malcanderen te houden, soe wil ick mij daer in quytten ende U. E. broederlyck voor oeghen stellen, dat U reseluse is strijdende expresselyck teghens den besloetten brieff tot den eijnde vande Companie mede gegeven, daer ick U. E. de copie van ben hierbij sendende, die by hett ganse volck inden 18 artijckel van de ordenanse, bij Sijn Exeltie geconformeert, naer te commen is beswoeren; ende ock stridende claerlycken teghen U eett, daer ghij voer eerst in sweert de Companie ghetroue te dinnen, dat is, haer commandement ende schriftelycke ordenanse naer te commen, ende weyder sweert ghij schippers die beswoeren artijckelen by het volck te doen onderhouden ende in alle punten onverbreckelyck mede selues te onderhouden. Weyder ock teghens den 6 artijckel vanden schepsraett, die wij alle, soe well commissen als schippers, hebben gheswoeren naer te commen; ende alsoe ghen cleij[n] dinck is teghens sijn eet te doen, het welck Godt grouelyck straft, bidde ick vrintlyck, dat U. E. den brieff, artijckelen vande ordenanse ende schepsraett, ende U eett willen eens doer lesen ende U bedencken, ende mij doer nen oft ja bij Sr. Nasen terstontt laetten wetten, oft U. E. hier doer nielt anders bedocht sijn. Ende in dien gheuaellen geue ick U. E. te kennen, dat ick mett de saecke van daghe ghedencke voert te uaeren, en een e[i]nde daer van te maecken, ganslyck in meininghe mij noch om viantschap noch vrintschap, nochdoot, noch leuen, veel weynnigher duer eenonghefonderde saecke van mijn eere ende eett laetten affschricken. Ende oft hett mochte gebueren, dat ick U. E. mett voorss reden niet conde beweghen, beghere ick my van U. E. companie nochtans nielt aff te scheijden, dan in alles watt mijn eere ende eett lijden mach ghetrouwe-lycken te helpen, waer op ick aen schipper Jan Schellingher drij man beloue te hulpe te senden, op condisie, dar hy mij die sal beloven weer te gheven, alst mij belieft, ende anders moett ick my mett den mijnnen selues behelpen om mijn aenghenoomen reijse te voldoen, ende mij inde handen Gods beullen, die U. E. ende mij

wil geluck ende behouden reijse verlennen, ende watt ons sallich is.

Dattum wtt supera op de rede voer Madagascar. 1) A^o. 95 den 4 October.

Bi mi U. E. gudtgunstige ende denswillige midt broder
G. v. BONINGHEN
uth getrouwer hartenn.

6. *Afschrift van het antwoord van den scheepsraad op Van Boninghen's brief van 4 October 1595* 2).

Sr. van Beunigen wij hebben Ul. antwoord op onse aller advysen wel verstaen, dan alzoo wij niet en connen bevinden, dat onse voorsz. advysen anders sijn dan tot proffijt van de Compe met betrachtning van ons eere ende eedt, en sijn als noch niet geresolveert onse vorige resolutie te veranderen, blijvende daer benefens bij voorgaende resolutie om op morgen tseijl te gaen soo t' ons den Heere toelaet, tot welcken eijnde wij malkanderen sullen helpen de anckers winden ende wat meer van noode is, geensins twijffelende Ul. sult daer toe mede Ul. beloften naa comen.

Actum 4 Octobris 95 onder Madagascar.

JAN JANSZ. MUELENAER, CORNELIS DE HOUTMAN,
JAN JACOPZON SCHELLINGER, REYNIER VERHELL,
SIJMON LAMBERTSZ., BERENT HEYNCK.

D'opschrift was:

Aan den E. Sr Gerrit van Beuninghen.

Ende was ongesloten met Cornelio Naso overgesonden.

7. *Aanklacht van Schellinger tegen Van Boninghen, dd. 18 October 1595.*

Beschuldiginghe van Gerrit van Boninghen.

1. Ten eersten is hij van het gansche collegium gestemt een tocht te doen met Symon Lambertsz. 3) ende niet tegenstaende inde instructie voor den scheepsraet wtduckelijck staet, dat het tgene bij de meeste stemme geresolueert wort nae gecomen zall worden, heeft

1) Bovenstaande brief is onderteeckend door van Boninghen, maar geschreven door Cornelis Nasen. Een afschrift door Jan Janssen Kaerell werd 17 December 1595 door De Houtman, Van Hell, Heijnck, Muelenaer, Schellinger en Mau gecollationeerd.

2) Dit afschrift is geschreven op de bovenvermelde copie der resolutie van 3 October, (stuk 3, de tweede copie) alzoo door een onbekende hand.

3) De tocht met de pinas om een betere haven te zoeken.

hij nochtans gerefuzeert het tselue tedeo, dwelck jegens eer ende eet is strijdende.

2. Ten tweeden heeft hij verklaert jegens Reynier Verhell ende anderen, dat by aldien zijn schipper quame te ouerlijden, hij den brieff van de Compeny wilde openen ende ingeuall hij beuonden, dat by de Compeny geordineert was een schipper die naa zijn zin niet en was, dat hij alsdan den brieff wilde schooren ende ouerboort werpen, jae lieuer den schipper deursteecken, aeler hij nae zijn sin niet zijn soude.

3. Ten derden, alzo Jan Mullenauer, Schellinger ende Houtman in tship den Hollantze leeuw bij het ouerlijden van Jan Dingnums saliger zijnde, versochten aen Gerrit van Boninghen, dat om vredens wille, de brieff bij de Compene versegelt in haar presentie mochte geopent werde, gaff hij tot antwoord, dat het niet eere genoech was, alzo zijn schipper niet bouen een uure ouerleden was, den brieff te openen so haest, dan beloofde morgen ofte ouermorghen, verhopende, dat alsdan Reynier Verhel, Barent Heynck ende Symon Lambertz weder by de vloote soude zijn, denseluen in presentie van tganse collegie op te breken; ende so Verhel, Heynck ende Symon Mauw daeghs nae de begraffenisse van Dingnums weder by de vlote quamen werden tzanderdaeghs op tship *Mauritius* de scheeps raet vergadert, alwaer Boninghen nae de beslooten brieff geuraecht werde; waar hij op antwoorde dat deselue brieff most geopent werde in zijn schip, ende dat de scheepsraet haar daer soude presentieren, als geschieden om de verkiesinghe van de schipper te volbrenghe; ende in tship *Hollandia* comende, heeft Boninghen aldaer vertoont de voorschreven brieff, die by hem buyten haer wete ofte belieue ende teghen voorgenoemde beloften alrede geopent was, waer wt blijktt dat valsselyck gehandelt heeft tegens collegie, eer ende eet, seggende dat hij sullyxs machtich was ende niemant anders, daer nochtans int seuenste¹⁾ artikel vande scheepraett wt druckelijk staett: „so zullen zij gaen openen den besloten brieff,” dwelck niet particulier maar generalyck spreeckt.

4. Ten vierden, alzo op de voorgaende vergaderinghe by tcollegium, wtgesondert Gerrit van Boninghen, versocht werde ende begeert, dat men met het kieseren van een ander schipper soude ophouden ten tijt zij met lieff quamen inde hauen daer Symon Lambertsen ende zijn compenie alrees geweest waren; om diuerse redenen, blyckende by sekere articulen by tcollegie ondertekent, heeft Boninghen tzelve versoek niet willen consenteeren ende de onderteeke-

1) Lees: zesde. Instructie voor den scheepsraet, De Jonge I p. 214.

ninghe int minste niet willen achten, dan de selue wel glorieuselyck beantwoort met versmadelycke verachtinghe als breder by zijn on-derteekeninghe sall blijcken ende niet tegenstaende by het collegium mett vriendelyck schryuen op zijn voorgaende schrift is geantwoort, so heeft hij nochtans den 5 Octobris met de verkiesinghe van een nieuw schipper voort gegaen, den welcke door zijn bevell 't volck, doch niet al tsamen, een nieuwe eet gedaen heeft; voorts heeft hij alle vlagge doen waijen, drie schooten doen schieten ende zijn volck kermis laten houden; het welcke tot groote twist, vyantschap ende schueringhe was streckende, als blyckt (God betert) daghelycks; waer in hij hem misbruyct ende ouertreden heeft tprincipaelste artikel luydende: dat het collegium soude soecken alle vrede ende eendracht te onderhouden.¹⁾

5. Ten vyffden heeft Cornelis Naso, als van Gerrit van Boninghen gecomitteert, gecomen op den voorsz dach op de schepen *Amstelredam* en *Mauritius*, ende heeft de schippers niet alleen by monde, dan lesende zijn comissie wt een memorie, geuraecht off zij voorders vrientschap ofte vyantschap met him wilde houden, ende ofte zij him in haer vloot begeerde ofte niet, dwelck geen vraegh en is van een comys met eeren, die deught in sin heeft.

6. Ten sesten heeft Jan Jansz, barbier, ende andere gestroyt onder tvolck, dat alle de schippers ende comysen met de verkiesinghe van den nieuwe schipper by Gerrit van Boninghen gecorente vreden waren, achteruolgende de onderteykeninghe by schippers ende comisen gedaen, die hij Jan Jansz beroemde selffs gesien te hebben, ende also tselve tot diuerse reyse aen Boninghen geclaecht is ende hij daer ouer geen straffe en doett, achte wij Boninghe daer in oock schuldich te wesen.

7. Ten seuensten heeft Jan Schellinger oock conschap genoech, dat hij teghen zijn stuerman Pieter Dirrixz. geseyt heeft, als hij in zee was, dat hij op de vloote niet en paste, dwelck een punct is tot oproer streckende.

8. Ten achsten, alzo geen comijs macht heeft eenich gelt ofte coopmanschap int particulier te aenuaerden sonder consent van den schipper ofte tcollegie, heeft hij, Boninghe, wt zijn eyghen autoriteyt sonder eenich verloff des schippers kiste geopent, het gelt, de sluetels, de schippers secreten ende schriften aenuaert, dwelck strijt teghens eer ende eet.

9. Ten negenste is op tship *Mauritius* den elften Octobris nae

1) Art. 8. Instructie voor den scheepsraad, De Jonge I, p. 215.

oude gewoonte de scheepsraet vergadert geweest om te consileeren, hoe men best met de siecken landen soude; so heeft Boninghe hem geabsenteert ende niet willen comen, d'welck jegens ordinantie, eet ende eere is. Des tsanderdaeghs heeft zijn volck op zijn eyghen autoriteyt aen lant geleyt, van ons gesepareert, ende hem apart gestelt ofte wij hem vreemt waren; daar er bouen sonder geweer ende bewaringhe laeten leggen, daer nochtans diuerse waren die haer eyghen geweer woude mede nemen, maer haer geweygert werde; waer ouer zij alle gespolieert, gequest ende van alles benomen werde, ten eynde ¹⁾ dat zij naeckt tot de onse weeken die haer lieden ontsetten, anders waren zij alle gevanghen ofte verslaghen geweest, waer ouer groote woorden tusschen de schippers Jan Schellinger, Symon Lambertsz ende de comijs Gerritt van Boninghen geuallen zijn, ende tgemeen volck murmereerden, waerom zij so naeckt gelegert ende be-waert waren dan om van de inwoonders ouervallen te wesen, alst gebuert is; waer ouer Jan Schellinger hem voor een schelm gescholden heeft.

10. Ten thienste heeft hij Boninghen genoechaem betoont ende gehandelt als een eerloos, godvergeten, menedich schelm ende oproermaker, die niet getracht, noch gedacht dat hij eerlycke kinderen by hem hadde, dan heeft de selue met alle list ende practijcken tot hem getrocken om de selue hem gelijk te maecken, waer door hij niet waerdich is onder de vromen gerekent te werden, dan gestelt ende gesett te werden daer sodanighe godvergeeten lieden behooren te sitten, daer sonne noch mane ghenaeckt.

11. Ten elfsten so protesteer ick ende remonstreer by desen teghen alle diegene, die mijn hier willen enteghen wesen, dat een ygelyck zijn eere wil betrachten, om alle schade, verlies van schip ende goet te vergoeden ende alle quade occurenten van tvolck aen zyde te leggen; want so haer eenich verlies ofte schade ouercompt, so wil ick mijn hier van beuryt hebben, ende boven dien mijn schade verhaelen op die geene, die mijn dit willen beletten. Aldus gedaen onder de protectie van Zijn Excellentie in tship *Amstelvedam*, leggende aan de N. W. zyde van het eylant *Madagascar* op de hoogte van 23 graden onder de *tropicus capricorni* leggende in een baye. *Actum den 18 Octobris, anno 1595, stilo novo* ²⁾ JAN JACOPZON SCHELLINGER.

1) met het einde, met het gevolg.

2) Deze aanklacht is evenals het afschrift, gewaarmerkt door den scheepsraad van 17 December 1595, van de hand van Jan Jansz Kaerell. Ze is waarschijnlijk den 17en October opgesteld, en den volgenden dag geteekend. Verg. het begin van stuk 8, p. 228.

8. *Afschrift der verdediging van Van Bovinghen tegen de aanklacht van Schellinger, gedateerd 18 October 1595.*

Mijn heeren, wt gisterighe bekentenisse van Jan Schellinger is genochsam openbaer, die scheldinghe van hem op mij aen lant tonrechte gedaen op den 13 deser, als namelyck: dat ick een schelm, dieff en moordenaer van mijn volck was, daer by doende dat ick met het schip ende goet wilde wech varen en dat seluighe in eenander plaetse vercopen, ende dat gelt daer aff aen my trecken, ende het volck laten loopen ende alzo op de vleys banck brenghen, ende dat ick tot dien eynde den schipper, mede van Emden so goet als ick, tegens het heele collegiums wille ende alle billickheyt wt myn eyghen autoriteyt op t schip hadde gestelt; waer op ick antwoorde, dat ick sulcks niet hadde gedaen wt mijn eyghen autoriteyt, dan wt schriftelijck commandement vande Compenie van Verre onses heeren, wiens commandement ick ghesworen hadde ende schuldich ben nae te comen, als ick wel conde doen blijcken; daer op hij niet antwoorde, dan seyde nu compt u schelmerye aan den dach, daer is u volck van de wilde vermoort, daer ghy een oorsaecke van zijt, om dat ghy u van ons scheyt ende haer hebt heeten alleen te brenghen; met seer veel meer injurieuse woorden, die ick altemael met goet bescheyt verantwoorde, seggende dat gheen man met eeren my sulcks goet doen soude ende onwaerachtich was, ende daer niemant doot bleuen, oock maer een een cleyne quetsure bovent ooghe gekreghen hadde; waerop hy antwoorde, dat hy my met myn eyghen hant bewijzen wilde, dat ick met het schip myn schelmstuck speelen wilde; daer op ick antwoorde, dat sult ghy wel laten en het contrariumsal blycken. Ende ick riep Barent¹⁾, bosschieter, die de siecken met den bock hadde aen lant gebracht, die daer seyde opentlyck in Schellingers presentie, dat het myn schult ofte commandement niet en was; bekende dat de siecken so wijt hadden van malcanderen geleghen, ende dat ick hem ter contrarie hadde bevolen die onse dicht by die anderen te brengen, ende dat hy daer van de wint ende barnighe niet hadde connen landen, ende dat de siecken op dander plaetse drooghe waren aen lant comen, ende daer hadden willen blyven; waer door dat Schellinger noch niet versadicht zynde van injurieeren, noch aen ons volck liep, ende dese voorss scheltwoorden opt vileynichste verhaelden, die dat oock quamen claghen, alzo wan mij Godt almachtich niet hadde een leytsaem ende achterdachtich herte met continente²⁾

1) Barent Fransz.

2) continent, kuisch, ingetogen.

handen gegeven, daer lichtelycken een oloop ende bloetbadt soude onder tvolck verweckt geworden zijn, waerdoor die gantsche voyagie soude bedorven geweest hebben, want bekans alle het volck van all de schepen gewapent aen lant was. Mijn E. heeren, hier heft U E. int corte het waerachtige verhael van de gansche sake, de welcke ick vriendelycke begeere, dat U E. in goeder bewaernisse met wat sunst¹⁾ van Schellinger mach voorgebracht werde, willen houden tot een memorie en getuigenis vander saecken gelegenthey; want ick alleene op sulcke meyningh van U E. een vergaderingh begeert heb, ende also die gansche handel is spruytende wt de verkiesinghe van den schipper *Pieter Dirrixen*, hetwelcke U. E. mede gelijkelycken aengaet, kan ick U. E. daer niet als arbitratores ofte goede mannen in gebruycken; ende dewijl *par in parem non habeat imperium* dat is U. E. over mij ofte ick over U. E. als gelijcke personen geen *imperium ofte jurisdictie* hebben, die wij te samen eenes heeren ende niet malcanders geboden ende jurisdictie hebben gesworen te ghehoorzamen ende der selven onderworpen zijn, is mijn begeeren dat men de saecke berusten laete, tot dat wij te samen voor onse heeren en compotente rechters comen moghen, alwaer ick hem geloue by myn eere ende eet ende wt onderpandinghe van alle myn goedt, so ick buyten ende inde Compenie hebbe oft namaels cryghen mach, gerichtelyck tho bespreken ende mij te verantwoorden, hetwelcke ick begeere dat hij mede wil ons louen.

Ende om dat geen meerder onheyl hier van tot veranderinghe van de vlote ontstaen moge, wil ick wel aennemen ende hem, Schellinger, belouen, dat gedurende dese voyagie ick van dese sake geen querelle met hem maken wil, ja in alle mij vrientlyck houden gelyck off het noyt geschiet was, en met hem converseeren, eeten ende drincken onder conditie, dat hy sullixs oock doe, ende malcanderen achter rugge niet calomnieeren; daer by protesteerende, dat sulcke conuersatie, eeten, drincken ende vrientschap gedurende dese reyse, niemant in zijn hebbende recht zall prejudiceeren, het welcke wij sullen getrouwelycken als mannen met eeren, comende voor onse heeren ende competente rechters wt voeren; begerende dat U. E. oock terstont na hare discretie ende wysheyt willen versien dat by het gemeyne volck, in welcks presentie dese handel geschiet is ende niet tot weynich prejuditie vande scheepsraet ende gansche voyagie onder luytruchtich is, mach in stilstant beyder partijen saken vndt

1) Sonst, verder, meer.

eere behouden, met eenich opentlyck edict gebracht werden, opdat daer in niemant midler tyt tot prejudicie van deze voyagie ende onse heeren in zijn autoriteyt, daer wij die *Compenie* met moeten dienen, gekrenct worden.

Ende so by U. E. eenich suspitie mochte zijn, als ick niet hope, dat ick ondert vvertreck van dese saecke soude de *Compenie* eenighe schade moghen toevoeghen oft haer wat ontvremden, zijnde op tship, daer ick op geordineert ben ende nu varrende, ben ick wel te vreden, doch op U. E. begeren ende verantwoordinghe, van dit schip te treden ende bij Sr Houtman op Sr Meulenaers schip tho comen ende Sr Barent Heynck mijn plaetse in te ruymen.

Wyders presenteert oock de schipper Pieter Dircksen ingelycken van zijn schipperschap, om vrede tho onderhouden ende die voyagie ende onses heeren profyt te vervorderen, the desisteren, soot U. E. belieft hem daer aff te setten, ende zyn vorighe officium te bedienen.

Aldus gedaen int schip de *Hollantse Leeuw Anno 1595 den 18 Octobris* voor *Madagascar*, orcont myn hant.

En was onderteekent: *By my U. E. dienstwillige*
midt broeder ende collega
GERRIT VAN BONINGHEN. ¹⁾

Wy ondergeschreven certificeren voor de gerechte waerheyt dat dit voorn. geschreven, is copie van 't principael by Gerret van Beuninghen, wiens handt wij wel kennen, onderteyckent. Dwelck oock getrouwelyck van woort tot woort gecopieert en gecollationneert is, sonder daeryetsafofte toegedaente hebben, actum 17 December 95. w. g. JAN JANSEN MUELENAER. w. g. CORNELIS DE HOUTMAN.

REYNIER VAN HELL.
BERENT HEYNCK. ²⁾

9. *Eigenhandige brief van Pieter Dircksz Keijser aan den scheepsraad, dd. 18 October 1595.*

Mijn Heeren, ick sie dat wt dit mijn schipperschapeengroete moeijten gereesen is, daer ick te voeren niet af geweten en hebbe, eer dat ick daer toe geweest ben, want soe dat ick den vijfden van desen in dit offijcij getreden ben, was ick den sesten om het doede eijlant, daer ick van Ul. volck de geheele hestorij vernam, daer ick mijn seer in be-

1) Deze copie is van de hand van Jan Jansz. Kaerell.

2) Schellinger en Mau waren partij en teekenden niet mede.

A

Mijn heer en ik sijn dat het dit mijn sijpverfijne
 een groete moeyten geroepen is daren ik te voer
 ren niet af ge weten en hebbe eer dat ik daer
 toe getrouweft ben / want soo dat ik den vijfden
 van desen in dit offij getreden ben was ik den
 seften om het het doode cylant daer ik van te
 veld de gheuele hestorij vernam daer ik mijn
 seer in bedroefde dat om mynent wille suliken
 tweedemst soude veyen & nam voer dat ik dit
 offij wel weder woude verlaten & daer om
 die veyinghe nog tot desen tijt niet heb en sijn
 en gemeen hebbe / om te sien wat wees dat dat
 heer wil / & soude die kompanij van verra om
 mynent wille souden liden was mijn van hant
 laat daer om bidde ik te altoesamen mijn van
 mij affij af te stellen op dat daer dan weder
 vinent sijn in die vloet mang gestien welke
 mijn van hant lief wesen soude want ik mit
 mijn oude offij seer wel te vreden ben. op dat voer
 dese reyse met brede & verstantighe maeten doen
 tot profit van die kompanij van verra & ons
 self. dan hadde niet gemeent dat ik quaet daer
 in doen soude om des willen dat ik die bostochten
 sijn van die kompanij van verra sijn & mit haer
 eygen hant onderseijkent / my voer sijpverfijne
 heer wel dat ik daer niet gaven en en quam
 daer om bidde ik nog als bovenden wilt hien
 turg in versien want ik mit het sijpverfijne
 niet gedient en ben / hier mede want w. of
 datum onder madegheten den 18 octobris 1545

Pieter dircxsen Keyser
 2

droefde, dat om mijnent wille sulcken tweedracht soude rijsen, ende nam voer, dat ick dit offijsij wel weder wodde verlaeten ende daer om die rijeringe noch tot deser tijt niet als een schipper an genoemen hebbe, om te sien wat wech dat dat heen wil, ende soude die Kompanij van Varra om mijnent wille schaede lijden, was mijn van harten leet; daer om bidde ick Ul. altesaemen mijn van mij affijsij af te stellen, op dat daer dan weder vrientschap in die vloet mach geschien, welcke mijn van harten lief wesen soude; want ick mit mijn oude offijsij seer wel te vreden ben, op dat wij dese reijse met vrede ende vruntschap moegen doen tot profijt van die Kompanij van Vaerre ende ons self; dan hadde niet gemeent, dat ick quaet daer in doen konde om des willen, dat ick die besloeten brief van die Kompanij van Varre sach ende met haer eijgen hant onderteijkent, mij voer schipper koesen, hoe wel dat ick daerniet gaern an en quam; daer om bidde ick noch als voeren, wilt hier toch in versien, want ick mit het schipperschap niet gedient en ben. Hier mede vaert wel. Datum onder Madegasker, den 18 Octobris 1595. ¹⁾

PIETER DIRCKSEN KEIJSER.

10. *Verslag van het verhandelde in den scheepsraad op 20 October 1595, aangaande de overeenkomst met Van Boningen.*

Wij, Reynier van Hel ende Cornelis de Houtman, sertificeeren voor de waerheyt in plaetse van eede, dat alzo op 20 October de scheepsraet op *Mauritio* vergadert zijnde, om van Boningen zijnen beantwoordinghe schriftelijck te vorderen op de propositie, hem oock schriftelijck overgelevert, so ist dat hij in de selve beantwoordinghe geconsenteert heeft de drie articulen, naempttlijck dat hij de saecke aende Compene van Verre submitteert; ten tweeden dat hij toestaet zijn volck op d'andere scheepen te verdeylen; ten derden dat men oock een ander schipper soude op het schip setten, en alzo hij tot het vierde, lujdende dat hij hem soude moeten wt de vergaderinghe absenteeren, ten ware hij expres daer toe versocht werde, als breder by de propositie brieff, ²⁾ niet en wilde consenteeren, so is bij 't Collegie door om vraghen tot diverse reijzen gestemt op de vraghe off men hem in de raet als vooren gedaen, zoude nemen ofte niet, waerouer Jan Mullenaer ende Barent Heynck haer antwoord en de stemme gegeven hebben, dat men zijn persoon niet en behoorden buyten de

1) Van dezen brief is een afschrift aanwezig, gemaakt door J. J. Kaerell.

2) Deze propositiebrief is niet aanwezig. Het schrift van deze verklaring is van J. J. Kaerell.

vergaderinghe te sluyten, waer en teghen Reynier van Hel ende Cornelis de Houtman ter contrarie stemmende, zoo ist dat door steeken van de gelijcke stemmen diverse disputen gevallen zijn om ofte Jan Mullenaer ofte Cornelis de Houtman met twee stemme soude prefereren; ende daer inne niet connende accordeeren, hebben tvoorgaende berusten laeten, ende geresolveert dat men den ganschen scheepsraet des anderen daeghs daer ouer hooren zoude. Aldus gedaen in tship *Mauritio* datum 20 *October* 1595.

CORNELIS DE HOUTMAN.
REYNIER VAN HELL.

II. *Overeenkomst van Van Boninghen met het collegium op 21 October 1595.*

Op heden den 21^{en} Octobris ys t Collegium opt schip Mauritius vergadertt geweest sijnde om de saken tuschen Jan Schellinger ende Gerrit van Boningen ten vreedsaemichsten bij te leggen, so ist dat Gerrit van Beuningen vrijwillich consentyrтт, dat hij om wechtenemen alle jalousije ende suspitie, die men op hem soude moegen hebben, behoudende ehr ende onuermindertt sijn gerechtichen, vantt schip den Hollantschen Lew sal affstaen ende treden op alsulk schip alst Collegie sal geraden vinden. Daerenbouen en sal hij inde vergaderinghe vant Collegie niet komen, ten sij hij int particulijr daerto versochtт wortt. Voerts dat men in plaets van Jan Dignums zal^r. opt vorn. schip alsulken schipper stellen sall alst collegie sal geraden vinden. Daerbeneffens enige vant volck vant selve schip op andere schepen mogen verdeijlen, ende andere in de plaets stellen na t believeen vant Collegie, sonder tegens dit alles op eer ende eedt te murmereren. Angaende de questie tuschen Jan Schellinger ende Gerritt van Beuningen submitteertт hij die an de Compagnie van Verre als breder bij 't compromis daernaer gemaectт bij haer beijden onderteijkent ende by t Collegie berustende;¹⁾ und opdat alles soude moechen secreet blijven und dat uth t voergaende geen ungenoechte en soude rijsen, so beloven wij ondersz. ditt selve secreet te houden ende an nijmant als de Compagnie van Verre overteleveren. Actum onder Madagascar als bouen.²⁾

JAN JANSZ. MUELENAER.

G. V. BONINGHEN.

CORNELIS DE HOUTMAN REYNIER VAN HELL. BERENT HEYNCK.

1) Dit compromis is niet gevonden.

2) Dit stuk is van de hand van Berent Heijncck. Een afschrift A aanwezig.

12. *Verklaring dd. 21 October 1595 van Muelenaer en 3 Commiezen omtrent een gezegde van Van Boninghen op 18 October 1595.*

Wij onderschreuen als schepsraden, gecomitteert van de Compangie van Verre, certificeren bij manne waerheijt in plaetse van eede, als dat Gerret van Beuningen, sonder daer toe versocht sijnde, op 18 October verklaert heeft, dat hy so wanneer hem de injuerye (so hy seyde) van Jan Jacobssen Schellinger geschiede, ter presentye van alle't scheps volck doen ter tyt te lande sijnde, tot dyversche reysen van meyninghe was, den selfden Schellinger te doorschieten, waer over hy bij hem drouch een pistol ofte sinckroer geladen met twee looden; en daerenboouen dat hy twalef schutten op zijn hant hadde, dye met eede verplycht waeren op hem te passen, en hem bij te staen. dan om te verexcuseeren het onnossel bloetbadt, danckte hy Godt, dat hy hem doen ter tijt goede sinnen gegeven hadde. Aldus gedaen in t schip Mauritius. Ady 21 October 1595. ¹⁾

JAN JANEZ. MUELENAER.

CORNELIS DE HOUTMAN.

REYNIER VAN HELL.

BERENT HEIJNCK.

13. *Stemming van den scheepsraad over de verplaatsing van personeel op 26 October 1595.*

Den 26 Octobris 1595 is den scheepsraad vergadert geweest op t schip Mauritio, alwaer bij stemme om gevraecht is, wie schipper op den Hollantse Leeu zijn zoude.

Jan Mollenaar stemt

Symon Lambertz schipper op den Leeuw.

Jan Schellinger stemt

Symon Lambertz schipper op den Leeuw.

Symon Lambertz stemt:

Jan Schellinger schipper op den Leeuw.

Cornelis de Houtman stemt

Symon Lambertz bij provisie schipper op den Leeuw, mits consenteerende dat off het geviel, datter eenighe van de groote scheepe quame te blijue ofte verlaten werde, sal in sulcken geval moeten te vreden wesen, ymant benefens hem te stellen ofte gewillich consenteen, tgene t collegie geraetzaem vinde.

1) Het origineel dezer verklaring is geschreven door Cornelis de Houtman. Een copie door J. J. Kaerell draagt dezelfde origineele handteekeningen. Een derde copie van onbekende hand B aanwezig.

Reynier van Hell stemt
 Symon Mauw schipper op den Leuw.
Berent Heynck stemt
 Symon Mauw schipper op den Leuw.
Stemme gedaen op den 26 Octobris 95, wie comis ende ondercomis
op 't voorsz schip wesen zall.
Cornelis de Houtman stemt
 Barent Heynck comys,
 Willem Lodewyckx ondercomys.
Reynier Verhel stemt
 Om t gemene beste voor te staen
 Barent Heynck comys,
 Willem Lodewyckx ondercomys.
Berent Heynck stemt
 Cornelis de Houtman comys,
 Jan Jansz. Kaerel ondercomys.
Jan Janssen Mollenaer stemt
 Cornelis de Houtman comys,
 Jan Jansz. Kaerel ondercomys.
Jan Schellinger stemt
 Cornelis de Houtman comys,
 Jan Janssen Kaerel ondercomys.
Symon Lambertz stemt
 Cornelis de Houtman comys,
 Jan Jansz Kaerel ondercomys.
Ditto gestemt, wie stierman ende onderstierman wesen sall in een
stemmingh.
Mullenaar stemt
 Pieter Dirriscz stuerman,
 ende onder stuerman blijvende.
Schellinger stemt
 Vechter Willemsz op den Leeuw
 en de onderstierman blijvende.
Symon Mauw stemt
 Den stierman van tjacht op de Leeu, 1)
 d' onder stierman blijvende.
Cornelis de Houtman stemt
 Vechter Willemsz ende
 Jacob Jansz blijvende.

1) Cornelis Jansz Ceullen.

Van Hel stemt

Vechter Willemsz op de Leeuw
en d'onderstierman blijvende.

Berent Heynck stemt

Pieter Dirrixz ende
Kackerlack blijvende.

Ditto gestemt, wie opperstierman op Mauritius wesen zall.

Mullenaar stemt

Pieter Dirrixz.

Schellinger stemt

Pieter Dirrixz.

Symon Mauw stemt

Jacob Dirrixz. ¹⁾

Cornelis de Houtman stemt

Pieter Dirrixz.

Reynier van Hell stemt

Pieter Dirrixz.

Berent Heynck stemt

Pieter Dirrixz.

Ditto gestemt, waer Fredrick Houtman varen zall.

Reynier van Hel stemt

Houtman op *Mauritus*.

Berent Heynck stemt

Houtman op *Mauritius*.

Jan Mollenar stemt

Houtman op *Mauritius*.

Jan Schellinger stemt

Houtman op *Mauritius*.

Symon Lambertz stemt

Houtman op den *Leeuw*.

Cornelis de Houtman stemt

Zijn broeder op 't schip, daer hij op geordineert is.

Ditto is gestemt, waer Pouwels van Kaerden varen zall.

Cornelis de Houtman stemt

Op den *Leeuw*.

Reynier van Hel stemt

Op *Amsterdam*.

Berent Heynck stemt

Op den *Leeuw*.

¹⁾ Stuurman van de Amsterdam.

Mullenaar stemt
 Op *Amstelredam.*
Schellinger stemt
 Op *Amstelredam.*
Symon Lambertz stemt
 Op den *Leeuw.*

JAN JANSSEN MUELENAER.

CORNELIS DE HOUTMAN.

JAN JACOPZOOM SCHELLINGER.

REYNIER VAN HELL.

SIJMEN LAMBERTZ.

BERENT HEYNCK. ¹⁾

14. *Copie verklaring van het scheepsvolk der Hollandia betreffende Van Boninghen op verzoek van Pieter Dircksz Keijser, dd. 27 October 1595.*

Wij ondergeschreven bekennen, dat op datum Pieter Dirxoon, schipper van wegen Sr Gerridt van Beuningen, zijnde gehouden op den schepe Mauritio, allen scheepsvolck present zijnde, gesecht heeft na den mael dat Sr. Geridt van Bueningen op een ander schip soude varen, oock alle scheeps volcke soude verdeelt ende separeert worden; dat hij daerom begerende was, dat een ijeder, niemandt wijtgesondert, mochte bij sijnnen eet ende waren worde verclaren, oft sij van hem, sijnde op dit schip den Hollanschen Lew, ijets quaets strijdende tegens eer ende redelijckheijt gehoort ofte gesien, ooc oft sij van eenige conspiratie oft onbetamelijcke zaeken, die van voorsz. Geridt van Beuningen mochten voorgenomen zijn, eenighe kennisse ofte wetenschap hebben; waer op een ijeder neen geantwoordt heeft. Wijder gevraecht zijnde, oft hij hem niet geduerende deze vojagie, als een man met eeren gedraegen heeft, hebben sij geantwoordt: jae, dat zij niet anders wisten. Dewijle dan Sr Geridt van Beuningen aen ons heeft laeten begeeren, dat wij hem sulcker soo wel van ons als den anderen present zijnde bootsvolck gedaen bekentnisse, getuigenisse geuen mochten, soo betuijgen wij ondergeschreven hier met bij onsen eedt ende mannelijcke waerheijt, dat sulcke vraghe van Pieter Dirxoon, schipper, oock sulcken antwoordt van ons ende allen bootsvolck geschiet is. In kennisse der waerheijdt, soo hebben wij dese getuygenisse voor ons selfs ende van wegen des anderen bootsvolck met ons eijgen handt onderteijkent, ende onsen naem ofte gewoonelijcken merck daer ondergeset. Actum op den schepe den

¹⁾ Van deze stemming zijn twee exemplaren aanwezig, beide geschreven door Jan Jansz Kaerell. Paulus van Caerden was op de Amsterdam (zie p. 261) en voer dus verder op de Hollandia.

Hollantschen Lew genaempt, op den reede onder Madagascar, desen 27 Octobris 1595.

PIETER DIRCKSEN KEYSER. JACOB JANSZ.

ADOLF MOLLER ZUM HEYLIGEN THALE.

† wijt de naem van de schieman.¹⁾

‡ wijt de naem van WILLEM de timmerman.

× wijt de naem van DOEDE de quartiermeester.

✂ wijt de naem van BARENT FRANSSEN boschieter.

SYMEN ARTSZ cortiermeester.

CORNELIS VAN HEEMSKERC. GERIDT VAN HUECKELUM.

HANS BOUWER. LAMBERT BIESMAN.

CORNELIS NASEN. FRANCO VAN DER DOES.

EMANUEL ROEDENBURCH BETZ. JACOP JANSSEN HUYDECOOPER.²⁾

15. *Eigenhandig schrijven van Van Boninghen aan Pieter Dircksz Keijser betreffende diens ontslag van zijn eed, dd. 28 October 1595.*

Sr. Pieter Dircksz. also mi van de Collegie is vorgehouden U van Uwenn Eedt tho endtslaen, so ist dat ich U late weten bi desenn, dat so verre UL. oft emans mi einich eedt hefft gedaen int particulier, dar mi seker nicht van bewust is, dat ich U dar van als unrechtmesich gerne endtsla, mar den eedt, de UL. de Compangnie min Heren hebbenn gedaen achtervolgende har commandement, dar hebbe ich gen macht tho UL. van tho endtslaen, oft edtz wadt in tho voranderen, dan stelle sulches in handen van de gene, de datt seluige menenn midt merder recht tho konen doen als ick, war ich mi nicht will tegen opponeren. Sunst nicht dan bliuett den Heren in gnaden bevolen.

Actum under Madagascar den 28 Octobris A^o 95 in Mauritio.

bi mi UE. gude frundt G v. BONINGHEN.³⁾

16. *Copie brief van 28 October 1595, inhoudende Pieter Dircksz Keijser's verzoek, iemand te zenden om hem van zijn eed te ontslaan.*

Mijn Heere, ick hebbe menichmael tot U L. geseijt om de groote disorden, die in dit schip geschiet, wodde ick well, dat U. L. en wie dat U. L. belieft aen boort wout senden ofte zoo veel alst U.L. goett duncken zall, die comt en mij van mijn eet ontslaet, op dat so Sijmon

1) Jan Corneliszoon.

2) Dit afschrift is van onbekende hand. Op de achterzijde staat: „Pampieren ende stucken roerende Gerrit van Buenijnghen”.

3) Van dit schrijven is een copie B aanwezig.

Lambertz also mach te scheep comen en dat daer weder ordenantie mach gestelt worden, die daer nu niet en is, om alle ongeluck van tvolck te schuwen; want so verre ofte so lange als ick vanden eet niet ontslaghen en ben, scheijde ick van dit schip niet, en so dat gedaen zijnde, sin ick vaerdich om van stonden aen met mijn goet over te comen, want mijn kist al gepackt is, daerom wilt wel doen ende hier een insien in hebben. Vaert wel. Onder Madagascar den 28 Octobris 1595.

en was ondergeteekent PIETER DIRRIXEN KAYSER.
Gecopieert door mij JAN JANSSEN. KAERELL. ¹⁾)

17. *Stemming van het collegie op 31 October 1595 over het schip, waarop Van Boninghen zou overgaan.*

Anno den 31^{en} Octobris is optt schip Mauritius geteijkent ende gestemtt als volgtt:

Sr Cornelis de Houtman stemdt, dat Gerrit van Boninghen vant schip den Hollantsen Lew sal afstaen ende opt Duiffien oft t jacht vaeren; Sr Reijnier van Hell vangelijken; Barent Heijnck, Jan Janssen Moelener, Sijmen Lamberttss ende Jan Schellinger stemmen, datt Boninghen verss. op t schip Mauritius sal vaeren, sonder datt yemant van haerl. sulx uth gunst oft faueur nijett oft haett gestemtt hebben, dan achten sulx tott vordel vande Compagnie te sijn, t welk sij bij den eedt, de Compagnie gedaen, verklaren.

Actum onder Madagascar als bouen. ²⁾)

JAN JANSZ. MUELENAER.

CORNELIS DE HOUTMAN.

SIJMEN LAMBERTZ MAU.

REYNIER VAN HELL.

JAN JACOPZOOM SCHELLINGER.

BERENT HEIJNCK.

18. *Verklaring dd. 10 Nov. 1595 omtrent een gezege van Cornelis Nasen.*

Wij underges. certificyren bij de waerheijt in plaets vann ede, dat also t collegie opden 4 Novembris int schip Amsterdam vergadertt sijnde, so ist datt Cornelis Naso aldaer verklaertt heeftt, sonder daerto versocht sijnde, datt also hij Gerrit van Boninghen was affvragende, oft de waerheijt was, datt hij voertt collegie verklaertt hadde, datter 12 waren die sich met eede verplichtt hadden met hem inden doett te gaen, ofte diergelijken, ten antwoertt van hem ge-

1) Er is een tweede copie B aanwezig. 2) Handschrift Berent Heynck. Een gelijkkluidend stuk, maar niet geteekend door Schellinger, is van de hand van C. de Houtman. Van beide stukken is een afschrift B aanwezig.

kregen hadde, datt hij swoer bij sijn eedt seggende, so waerlijck moet mij Godt helpen: ick en heb sulx oft diergelijken noytt gedacht noch gesejtt, dan werde valschelik overlogen.

Actum int schip Hollant, den 10 November 95. ¹⁾

19. *Verklaring van Schellinger, Cornelis de Houtman en Heijnck, dd. 10 November omtrent een gezegde van Pieter Dircksz Keijser.*

Wij ondergeschreuen scertificeren voor de waerheyt in plaetse van eede, dat naa dat Pieter Dirrickx, stuerman op tship Mauritio, op 4^{en} November geexamineert sijnde, daerenbouen was verclaerende, dat alsoo tvolck flaeu ende verslagen was, hy selfs wel geseyt hadde, dattet maer drye hondert mylen van daer sij laegen, te weten onder t hollantsche kerckhof, tot Melinde toe en was, en dat men daer volck conde krigen om vurts te seylen, of dat men dan tship conde vercoepen en van daer ouer landt naar huijs reysen.

Actum int schip den Hollantschen Leu, den 10^{en} November 1595.²⁾

JAN JACOPZOOM SCHELLINGER. CORNELIS DE HOUTMAN.
BERENT HEIJNCK.

20. *Protest van eenige adelborsten, geschreven 20 November, ingediend 5 December 1595.*

Alsoot mijn heeren belieft heeft het volck vanden eenen scheepe op den anderen te stellen, sonder dat wij eenighe oorsake daer van moghen weten oft connen bemercken, ende het welcke is tegens de commissie ende ordonnantie vande Compaingnie van Verre, onse heeren, want alsoot de Compaingnie van Verre, onse heeren, den persoon van Corns. Houtman niet vertrout en hebben, ende sijnen naem inde cognossementen nijet ghestelt en hebben, oock nijet begeirt, dat hij eenich goet gelt oft coopmanschap wt eenich schip soude moghen lichten, noch nijet verhandelen mach; dat hij bij sijn broeder nijet soude moghen vernachten, maer dat hij op denschepe *Mauritio* bij Barent Heijn soude varen; oock dat hij nijet aen eenigh lant soude moghen commen oft gaen, ende alsoo mijn heeren nu ter contrarie hem in volle possessie stellen op den schepe, genaempt den hollantschen Leeu, ende geen commis bij hem ordonneren dan Jan Jansz Carel, den welcken noch jonck is ende lichtelijck van hem te bepraten soude sijn; soo is dat wij ondergheschreven tegens U mijn heeren, namelyck Jan Mo-

1) Verg. stuk 12, pag. 233. Dit ongeteekende stuk is van de hand van Berent Heijnck. Er is een copie B aanwezig.

2) Deze verklaring is geschreven door C. de Houtman. Een afschrift B aanwezig.

lenaer, Sijmon Lambertz, Jan Jacobz Schellinger, Barent Heijn ende Reijnier Verhel willen geprotesteert hebben ende protesteren mits deesen van allen schaden oft onghel[ijck], die door de versettinghe ofte regeringhe van den voorsz. Houtman ofte andersinssoude moghen commen; sullen wij de seluijghe schaden met costen ende intresten op UL. persoonen, goederen, roerende ende onroerende te verhalen; belouen mij onderges. oock malcanderen dit seluijge helpen te be-
neerstighen ende ten wijtersten toe te voluoeren; toorconde der waer-
heijt hebben wij dit gheschreven ende met ons namen een ijder voor
tgheene hij met sijn vrunden inde Compaingnie heeft, onderteijckent.

Actum leggende onder Madigaskar op de reede, den twintichsten
November, anno 1595. ¹⁾

HANS BOUWER,

JACOB JANSZ HUIJDENCOOPER.

JERONIMUS MARVEN.

GYSBRECH VAN HARDENBROECK.

JAN VAN DER AERTBRUGGHE.

CORNELIS VAN EEMSKERCK

EMANUEL ROEDENBURCH BETZ.

LAMBERT BIESMAN.

21. *Brief van C. de Houtman aan Jan Jansen Muelenaer en
Barent Heijnck, van 't schip Mauritius, dd. 21 Nov. 1595.*

S^{res} en gunstighe vrienden, op gisteren hebbe ick met leet wesen
den persoon van Gerrit van Boninghen met tcommendement over
12 often 13 persoonen van Ul. volck aen lant vernomen, mij ver-
wonderderende dat Ul. sullixs over U neemt, want tot wat eijnde
hij bij Ul. op *Mauritio* gestelt is, is Ul. wel bekend, dat sullixs met
stemmingh van tcollegie geschiet is, en dat niemant macht en heeft,
hem sulcke ofte diergelijcke *autoriteyt* buijten tbelieve van tgansche
collegie weer te geven, gedachtich zijnde, wij ons verbonden hebben
hem voor de Compenie voor een schelm te beclaghen en zulcxs goet te
doen, te meer dat men hem dreijcht dagelijcxs aen een boech spriet
te hanghen, opt *Eylant Madagascar* te setten, en wenschen hem te
senden duijsent duijvels inde plaets vande wijn. Daeromme, vrienden,
wil u gebeden hebben sullicx niet meer tattenteeren en dat om een
quader te verhoeden; voorder alzo daer gisteren veel swarte ontrent
de schanse en inde baije geweest zijn, en die soo t scheen nieuwers
om en quamen als om de schanse te verspieden, versouckt Pouwels
van Kaerden een schriftelijcke ordenantie of wij begeeren, dat hij er
zall in schieten ofte niet, om hem daer naa te verdadighen.

Voorder alzo God loff de crancke cleijn in getall zijn, en dat wij om

1) Dit stuk is geschreven door Jeronimus Maryen.

haer te bewaren een dartich gesonden mannen moeten perikliteeren, daer ons nu veel aen geleghen is, wilde wel de vrunden eens ouerdachten, oft niet best en waer, alzoo zij tsamen oock gaern tscheeps waren, dat zulckis voor nuts aennamen.

Voorder alzo wij van daghe onse wijn zullen doen peijlen, wilde wel t selue bij Ul. als oock bij Reijnier van Hel en Schellinger mochte geschieden ofte geschiet zijn, opdat een ijder verclaerde, wat hij noch heeft, een gelijcke deijlingh met malcanderen moghen doen; gelijk oock van broot en wat tot nodruft meer, nodich is; so verre Ul. gelieft op eenighe der voorgaende het *collegie* te vergaderen, zal mij tuwen believen, op *Mauritio* vinden laeten.

Actum onder *Madagascar* inden *Hollantsen Leeu* addi den 21 *Novembris* 1595. ¹⁾

U L. V. en collegant
CORNELIS DE HOUTMAN.

22. *Certificatie van de schippers omtrent een verklaring van Jan Dignumsz, dd. 3 Dec. 95.*

Wij onderschreuen certificeeren voor de waerheijt in plaetse van eede, dat wij van saliger Jan Dingnums gehoord hebben, als noch bij goede verstande sieckelijck was te bedde leggende, dat hij claechden ouer Gerrit van Bonninghen, seggende: o, tsall hierso selzaam naamijn doot gaen, hij komt rede en valt mij met claghen moijelijck, dan ouer d' een dan ouer d' ander, en om cleijne saecken, dat dickwil het hooren niet waerdich is; en als wij hem vraeghde off geuiel, dat Godt u haelde, wie hij bequaemst tot een schipper achte, gaff ten antwoord, dat zijn begeeren was dat Sijmon Lambertz schipper soude wesen, en 'ten dient gansch niet, dat Pieter Dirrixz als schipper met Gerrit van Bonninghen het schip sal regeeren, want tzallder qualijck gaen. Daer en boven hem vragende, off dit zijn meeninghe was, antwoorde: dat is mijn wtterste begeeren; daer benefens de schippers tot saliger Dingnums seggende, off tgeviel, dat Pieter Dirricxz inde brieff stont als schipper, gaff tot antwoord 'ten dient gansch niet, dat Pieter Dirrixz schipper wordt.

Actum onder Madagascar den 3 Decembris anno 1595. ²⁾

JAN JANSSEN MUELENAER.
JAN JACOPZON SCHELLINGER.
SIJMEN LAMBERTZ.

1) Van dit schrijven is een copie B aanwezig.

2) Verg. p. 220. Dit stuk is geschreven door J. J. Kaerell. Er is een copie B aanwezig.

23. *Verklaring dd. 6 Dec. 1595 van Houtman en Heijnck omtrent een zeggen van Van Boninghen.*

Wij onderschreven certificeeren voor de waarheit inplaats van eede, dat wij Gerrit van Boninghen voor sijn schippers doot hebben hooren seggen met ernste moede, ick wil den brief, die mij vande Compnie [van Verre] mede gegeven is, openen en so verre daer een schipper in soude staen, die mij niet en geviel, zo wil ick den brief ouer boort smijten en kiezen een ander schipper. Aldus gedaen onder Madagascar den 6^{en} Decembris anno 1595.¹⁾

CORNELIS DE HOUTMAN,
BERENT HEIJNCK,

24. *Origineele brief van C. de Houtman naar aanleiding van het protest der adelborsten aan zijn confraters van het collegium, dd. 6 December 1595.*

Srs en Confratres,

Alsoo U. E. mij op gisteren verthoont hebt een protest tegens U. E. van acht adelborsten gedaen en ouergegeuen, en alsoo tselue protest (zoo ic bemercke) maer grootelyckx is streckende tot twist, oneenicheyt en groote calumnie van de Compangie van Verre (onse heeren) en mij, soo is dat ic versoucke, dat U. E. my gelieue verlot te geuen, dat ic mach scertificaty beleggen van alle d'ander adelborsten, die tot tselue protest mede versocht sijn, (nochtans'tonderteycken[en]ge-refuseert hebben) en haer afvragen, wat haer vande saecke bewust es; opdat wij eygentlyck moegen weten, wye hem derf onderstaen auteur van sulcke openbaer muysterie te maecken, en daer naa den seluen naa sijn verdiensten straffen; op dat tavont ofte morgen de Companye voorsz. van alsulcke lasteringe mochte bevrijt sijn, naemptlyck dat men soude seggen; datse een oppercomijs op de schepen gestelt hadden diese niet en vertrouden, nochtans soo veel autoryteyts en meer stemming als d'andre comijsen bij patenten van sijn Princelycke Ex^{tye} en schriftelycke instructye verleent en gegeuen hebben. Wat swaricheyt haer oversulckx sal mogen coomen, insonderheyt zoo de reys (daert Godt voor verhoede) compt qualyck te succederen, laet ic U E considreren, en aengaende tparticulier injurye my door 't selve protest geschiet, stelle ic aen U E. discretye, oft strafbaer is ofte niet, vertrouwende U E. sullen d'instructye vande Comp. bij ons allen be-

1) Van dit stuk zijn 2 geteekende exemplaren, waarvan één geschreven door J.J. Kaerell, benevens 2 copieën B aanwezig.

swooren, naemptlyck dat wij malcanders autoryteyt zullen helpen verstercken, gedachtich zijt.

Actum in den Hollantschen Leu den 6^{en} December 1595 onder Madegascar,

Den allen U. E. dienstwil[ligen]
en mede Confrater
CORNELIS DE HOUTMAN.

25. *Conjuratie van de collegianten tegen Gerrit van Beuninghen, dd. 7 December 1595.*

Wij ondergeschreuen collegianten en scheepsraeden, gecommiteert van de *Compenie van Verre* belouen en sweeren bij den eet, die wij de *Compenie* voorsz. gedaen hebben, dat wij benefens Jan Schellinger den persoon van Gerrit van Boninghen aen de *Compenie* voorsz. voor een schelm sullen beclaghén, en zulckes oock goet doen na wtwijsen vantcompromis, en alhoewel Jan Schellinger diegene is, die hem voor sullixs int openbaar gescholden heeft, so belouen wij nochtans, dat wij Schellinger sullen helpen wt draghen alle schade, die hem daer ouer soude moghen comen, waertoe wij verbinden onse persoon[ende]goederen, hebbende ende toecomende, *Actum onder Madagaskar den 7 Decembris a^o. 1595¹⁾*.

JAN JANSSEN MUELENAER.

CORNELIS DE HOUTMAN.

SIJMEN LAMBERTZ MAU.

REIJNIER VAN HELL.

26. *Verklaring van Berent Heijnck, waarbij hij zich aansluit bij de conjuratie, dd. 9 December 1595.*

Ick onderschreuen bekenne mitts desen, datt ick, nielt tegenstaende Jan Schellinger sonder consentt off wete vantt collegium Boningen, op den 13 October aen lantt sijnde, gescholden hefft, Jan Schellinger beloefst hebbe, gelijk ick belove mitts desen, den persoon van G. v. Boningen dies noet sijnde, voer de Comp^a. van Verre, unse M^{rs}, t'Amsterdam met lieue²⁾ komende, te beklagen als een schellm, ende hem sulx waermaken, so vele in my is. Sonder arch ofte listt.

Oerkonde mijn eijgen handtt. Actum a^o. 95 adi 9 Decemb. under Madagascar.³⁾

BERENT HEIJNCK.

1) Dit stuk is geschreven door Jan Jansz Kaereil; daarvan bestaat een copie B.

2) met leven, in levenden lijve.

3) Ook van dit stuk is een afschrift B aanwezig.

27. *Verklaring, dd. 9 December 1595, van Muelenaer, Schellinger en Cornelis de Houtman omtrent Van Boninghen's belofte, den brief van de Compagnie van Verre niet te openen, dan in tegenwoordigheid van het collegium.*

Wy onderschreuen attestijren voer de gerechte waerheit in plaets van eede, datt Gerrit van Beuningen tegen uns geseijtt hefft als Jan Dignums zl. was gestoruen en wij versochten, datt Boningen den brieff, van de Comp^a van Verre hem mede gegeuen, soude openen, om te weten wien die Comp^a. van Verre gestemt hadde in dije plaets van J. Dignums zl. te succederen, ende ons beloefft den breeff niet te openen dan in uns presentie, wantt also het onbehoerlyck was den brieff so haest te openen, seijde, wij sullen daarmede vertouen tott datt Symen Mau, R. Verheell ende Heijnck weer by de vlote koemen.

Actum onder Madagascar a^o. 95 op den 9. 10 bris.¹⁾

JAN JANSZ MUELENAER CORNELIS DE HOUTMAN
JAN JACOPZOOM SCHELLINGER

28. *Bevestiging op 10 December van het besluit van den scheepsvaad, dd. 26 October 1595.*

Alzo het gouuernement van Gerrit von Boninghen ons qualyck geuiel, hebbende met tshipperschap van Pieter Dirrixz tegens belieuen van tganse collegium voortgeuaren, de patenten van Zijn Ex^{tie} getoont en tvolck geremonstreert, dat zij hem als de persoon van Zijn Pr. Ex^{tie} behooren te respecteeren, als ander diverse propoosten gehat, sich tegens tgangsche *collegie* alleen stellende, so hebben wij om de scheepen bij malcanderen te houden en om daer aff versekert te wesen, die wij anders genoech van malcander gescheijden saghen, de persoon van Gerrit van Boninghen, Pieter Dirrixz en andere van tship den *Hollantschen leeu*, den 27 Octobris 95 op andere scheepen als *Mauritius* en *Amsterdam* verdeijlt, latende doorsaecke en tgene wij insonderheyt op *Boninghen* te seggen hebben staen, ter tijt wij met lieue bijde *Compenie van Verre* onse M^{rs} komen, und also in plaetse van Jan Dingnums sag^r, Gr. Boninghen en Pr Dirrixz, andere tot voordeel vande *Compenie van Verre* gestelt mosten werden, so ist dat wij onderschreven *collegialitir* vergadert zijnde, niet duer versoeck vande

1) Dit stuk is geschreven door Berent Heijnck; een tweede met dezelfde onderteeeningen door J. J. Kaerell; verder bestaan twee afschriften B.

nauolgende ofte duer begeerte simpelijck van ons onders. daer toe verwillicht, dan met absolute resolutie na voergaende stemminghe geresolueert, gearresteert ende besloten hebben, gelijk wij oock mits desen doen, dat Sijmon Lambertsz Mau, Sr Cornelis de Houtman, Jan Jansz Kaerel ende Vechter Willemsz van haer respectiue schip, daer op zij vande *Compenie van Verre* gestelt zijn zullen affstaen en treden, also wij hemlieden tgouvernement ende weluaert van tvoorszschip den *Hollantse Leeu* ganselijck toe vertrouwen, op tschip de *Hollantse Leeu* met expresse conditie, dat ijegelijck van de voorsz. sal blijuen in alsulcke staet, qualite ofte conditie, oock behouden alzulck preuerentie en macht als hem lieden vande *Compenie van Verre* gegunt, gegeven en toevertrouwt is; voort verclaeren wij ondergeschreven bij manne waerheyt in plaetse van eede, dat wij de voorschreven personen niet versetten om eenige quade feijten ofte suspitie van misvertrouwen, die wij lieden soude moghen op haere personen hebben, dan om profijt en beste van de *Compenie*, onse M^{rs}. *Actum onder Madagascar 10 Decembris 1595.*¹⁾

(w. g.)

JAN JANSSEN MUELENAER.

REYNIER VAN HELL.

JAN JACOPZON SCHELLINGER.

BERENT HEIJNCK.

29. *Justitie tegen de adelborsten gevraagd, dd. 14 December 1595.*

Mijnn Heerenn

Also op den 5^{en} Decembris deur Heemskerck ende Herden[broeck] an Jan Jansz Molenaar ouergegeuen is een protest (het welcke ick, also de protestanten heel impertinent, sonder van te voeren enige insinuatie oft versoeck gedaen te hebben ende volgens sonder enich antwoert te verwachten ofte vorderen, protesteren, nul ende vann giener weerden achte) om an die schipperen ende commisen (dempto²⁾) Houtman ende Boningen) ouerantwoe . . te worden, so ist, datt ick tselue gelesen hebben[de] beuinde, dat de protestanten, staende onder den eedt van de commisen ende schippers, deselue har[e] ouericheyt culperen, calumnieren ende bij andere deur sommige van haer tott d'onderteijkeninge vant selue protest gebracht, gesocht hebben, vuil te maecken ende in haet te brengen, dieselue hare overicheyt opleggende ende beschuldigende met eniche onwaerhaftige pointen, leugenen ende calumnien, te weten: onder anderen, dat sij seggen, 't welck vals iss, dat sij niet hebben moegen weten d'orsaecke vant versetten vant volck vant eine schip op[t] ander, twelk haer

1) Dit stuk is geschreven door J. J. Kaerell.

2) Met uitzondering van.

(ho wel wy sulx hen luiden te openbaeren oeck ongehouden waren) noch noijt is geweigertt. Voerts dat sij seggen, dat het versetten is tegen de commissie ende ordonnantie van de Comp^e. van Verre, sullen sij niet bewijsen, alwaert dat sij copie van alle commissien ende ordonnantien per fas aut nefas bekomen hadden, want het contrarie sal blijken wth dien, dat Sijne Exc^{sij}e in den 28 Artikel van d'Artikelbrieff, den sheepsraet volle macht geeft enige artikelen, tot vordel van de voiage dienende, bij de vorige artikelen te voegen ende alsoo dieselue artikelen bij de Compagnie van Verre mede onderteijkt sijn, geuen sij ons dieselue machtt, gelijk sij oeck doen int jungste artikel in d'instructie voer de commisen, daer in sij hen [ieden] absolute macht geuen in alle voervallende swaricheden te handelen, als sij tot vordel vande Comp^e. beunden te behoiren.¹⁾

Dat sij voerts seggen, dattet de Comp^e. van Verre den persoer van Cornelis de Houtman niet to vertrouwt en hebben, sullen sij swaerlyck konen bewijsen, alsoo het notoir is, dat d'ander commisen gien geltt noch goet moegen lichten sonder t' aduis van St. Houtman, die oeck 2 stemmen hefft int stuck vanden coepmanschap, wiens name in de patenten van Sijne Excel^{tie}, instructie voer de commisen als andere schriften altijdt voer d'ander commisen staet; dat sijn nahm inde cognoscementen niet staet (so de protestanten voerts seggen) is erdicht ende gelogen, want sijn nahm voer an staet.

Und alsoo d'andere commisen als Beuninghen, R. v. Hell, Heijnck, J. J. Caerl, Willem Lodwichsz ende Nassen mittet verhandelen vande coepmanschap belast sijn, hefftet de Comp^e beliefft, dat St. Corn. de Houtman komende ter gedestineerder plaets te schepe sal blijven; niet omdat sij hem niet vertrouwen, so ick kan bemercken, dan um de schippers ende commisen met raet ende daet te assisteren, daerin de Comp^e unse M^{rs} sijn persoer bequaemer hebben geacht als yemant van d'ander commisen.

Datt hij bij sijn broeder niet en sal moegen vernachten, kan ick bij gien ordonantie bevinden waer te sijn, ende tenzij de protestanten sulx bewijsen, segge ick dat sij oeck hijr an de waerheit spaeren; ende dat de protestanten oeck valschelick liegen, seggende dat de Comp^e niet begeert hefft, dat Corns de Houtman an enich lant soude komen oft gaen, blijckt wth d' Instructie voer de commisen.

Und behalven andere valsche calumnien schrijuen sij, datt mijn Heren hem Houtman nu ter contrarij opt schip den Hollantschen Lew stellen ende gien commis als J. Jansz Caerl, die noch jonck is ende

1) Verwijzing naar Art. 8 der Instructie van den scheepsraad.

lichtlick van hem te bepraten soude sijn, ende volgens (sonder te versoken dattet uns belieue daer in te versien) protesteren, willende alle schaede, die niet allene deur de versettinge ende regieringe van den vors. Houtman (so sijn schrijven) dan die oeck andersins soude moegen komen, op ons personen, goederen, roerende ende onroerende verhalen. Und also sijn verklaert hebben, dat sijn nuchterens moets ende welbedacht het protest hebben onderteijkent ende gemaectt, volgtt, dat sijn haeren eedt, ande commisen ende schippers gedaen, niet betracht hebben, dan sijn moetwillich sonder daerto enich fundament te hebben tegens haere ouericheyt opgestaen, hebben niet allene den persoen van Sr Houtman gesochtt te blamieren ende diffameren, den persoen van Sr Jan Jansz Caerll (niet denkende, datt de Comp^e van Verre, die wijsser als de protestanten sijn, sijn ouerdoem well kennende, hem d' administratie van de coepmanschap so wel als ijemand van d' a[n]der commisen to vertrouwt hebben) gesocht klein te maken ende veracht, als die noch jonck is ende lichtlyck te bepraeten, twelk sijn ten quaetsten verstaen, want so hij jonck sijnde, sich lichtlick tot goet doen laet bepraten, ist hem ehre; het gantse collegium gesocht te calumnieren met valsche leugens ende calumnien, dan oeck de Comp^e van Verre gesocht vuill te maecken, die sijn deruen opleggen, dat sijn eenen, dien sijn niet betrowt hebben, boven de andere commisen geset ende hem 2 stemmen int stuk van coepmanschap gegeuen hebben.

Voerts ist haer niet genoeg geweest te protesteren, dan verbinden sich, dat sijn om van ons haer schade t' achterhalen, malckanderen ten utersten to sullen helpen uthvoeren.

Eindlick also die protestanten als Heemskerck, Bouver, Herdenbroeck ende Huidekoper (die die principalen sijn) Lambert Biesman, Jeronimus Maryen, Rodenburg ende Jan Dirckx¹⁾ gesworen hebben, de commisen ende schippers te respecteren ende gehoorsamen, d' artikelen by Sijn Ex^{tie} gestatuert in allen pointen onverbreeckelycken te onderhouden op pene (to weten vant gehoorsamen) alst 3de artikell des artikelbrieffs bij Sijn Ex^{tie} geteijkent vermeldt, van gestrafft te worden an lijff ende goet als oproermakers, und nu de selue hare ouericheyt klein achtende, diffameren ende calumnieren mit valsche leugens ende calumnien, soeckende twist ende moijte under dese vloete ende t collegie te maken, ende ein verbinttenisse tegen hare vorsz. ouerheijt op te rechten, oeck andere die eerlicker als sijn sijn, gesochtt hebben haers gelijk int vors. cass te maken.

So ist, dat ick van U, mijn Heren, versoke, dattet Uwe E. gelieue

1) Jan Dircksz van der Aertbrugge,

dese sake te considereren end datt den protestanten rechtte ende justitie mach geschieden, opdatt andere, die t selue feijt noch approbijren, moegen weten, off de protestanten well oft qualyck gedaen hebben; oeck dat uns recht anderen mach bliken, datt oeck namals andere sich weten t' onthouwen van tegen haere overicheyt op te staen, die selue dreijgende met ongefondierde protesten, calumnierende met valsche en erdichte leugens, oeck confoederatie tegens die selue te maecken¹⁾.

Ditt doende, enz.

Actum opt schip Mauritius op den 14^{en} Decembris
1595 under seijl sijnde umtrent Madagascar²⁾

Uwe Ee goetwillige ende dienstwillige collega
B. HEYNCK.

Onder staat:

Boninghen seijt, hij wil niet levendich wt schip scheijden — daer versiet in.

JAN JANS. KAEREL³⁾

30. *Algemeene Pardonbrief, dd. 28 December 1595.*

Also dese tegenwoirdige 4 schepen ende die welvaert van dien gein geringe und coepmans werck is, ende uns meesters oftte tegenpartijen gien coepluiden sijn, insonderheijt so deur enige deesordre offtt quaet regiment under uns de voiage oft enige van de vorsz. schepen souden komen te verongelucken, dan unse parthijen sullen wesen die Ed. Heren Staten ende Sijn Ex^{tie} van Nassow, die behaluen het metalen geschut, het welk Hare Ed. op dese schepen auontuirtt, die selue schepen noch verehret hebben met menichte van buscruit, scherp, musketten, roers, hele ende halue lancien, ende den vorsz. schepen tot 2 reijs gegeuen hebben vrijdom van alle tollen, uthgaende ende inkomende conuoijen, um dat sij t weluaert van de vorsz. schepen geerne saegen, well wetende, dat daer deur tgantsche Nederlant prospereren soude, tot welken einde het haere E. belieft heft het vorige jaer ende oeck dit jaer op slants kosten enige schepen, benoerden um te seinden, waer uth blijktt, dat die saecke haere E. ter herten gaet, ende dat sij d'auteurs vant qualyck varen deser

1) Van dit stuk, geschreven door Heynck, is een afschrift aanwezig van de hand van J. J. Kaerell.

2) Den 13en was men zeil gegaan van de Baai van St. Augustijn.

3) Deze toevoeging werd geschreven na 25 December, toen Van Boninghen naar de Hollandia gevlucht was. Verg. hiervoor Montanus p. 11.

schepen swaerlick sullen straffen, dat ock de weluaert van dese schepen, ein werck is daer de ehre van unse gantsche vaderlant an hangtt, ende daer coningen, princen ende potentaten van alle landen up sien, so waere well te wenschen, dat voerall vrede ende eendrachticheytop de voors. schepen, so wel onder die hoeffden oft regierders der seluen als under t gemien volk, werde onderhouden, wanttet niet moeglick is, dattet uns well gae, so wij twedrachtich willen wesen. End also hij an bij velen groete schultt is, ende datter ock diuersen sijn die sich seer vergrepen hebben, insonderheijt sich mengende mette sake, die tuschen Gerrit van Beuningen ende de schippers ende commisen is geweest ende noch is; so hebben wij ondersz. alle middelen gesocht um alle twist en de twedracht neder te leggen, ende hebben um vreedes willegeordonijrdt endegestatuert, ordonneren ende statueren mits desen, dat allenn ende einen yeglicken, tsij officijr, adelborst oft boetsman, sal vergeuen ende vergeten sijn ende blijven, alles wes sij geduirende dese voiage gedaen moegen hebben, ho swaer selue oeck soude moegen geacht werden; dat oeck alle jalousije ende suspitie wechgenomen sal blijuen, ende datt men dien selue also vrientlyck toe wesen sall als oft sij noijt misdaen hadden, end so yemant van nu voertan den selven enige vorige ende oude feijten soude koemen te verwijten, ouer den selven sal men straffe doen na behoeren ende gelegenheijt der saecken. Ordonneren voerts, dat alle de gene, die de selue eíndrachticheyt begeren te maintainijren ende onderhouden, dit selue sullen onderteijkenen, op dat also Gerrit van Beuningen opt schip Mauritius gestelt mach worden in alsulken staett, als hij hem selfs vrijwillich bij sijn eijgen onderteijkeninge heeft gestelt. Ende so hij, Beuninghen, weet te bewijsen, dat het accord ofte compromis tuschen hem ende Jan Schellinger gemaectt gebroecken is, sullen daerouer sententieren de officieren, sonder dat daerouer sententia sal geven enich schipper oft commis, die partijdich wort geacht. Endeso wie ditt vorszschriffte weigert te onderteijkenen, dien seluen achten ende verklaren wij te wesen vijandt van vrede ende eendrachticheyt, ende beloven wij onderschreuen dit alles unverbreecklick te onderhouden, sonder arch ofte listt.

Gedaen opt schip Mauritius A^o 95 den 28 Decembris onder seijl sijnde. 1)

1) Deze Pardonbrief werd, evenals de vraag om justitie over de adelborsten, opgesteld en geschreven door Berent Heyneck.

Van dit stuk bestaat een afschrift A.

JAN JANSZ MUELENAER.	CORNELIS DE HOUTMAN.
SIJMEN LAMBERTZ MAU.	REYNIER VAN HELL.
JAN JACOPZOOM SCHELLINGER.	BERENT HEYNCK.
HENDRECK JANSOEN.	ARENT AERT.
PIETER DIRCKSEN KEIJSER.	HUBERT JANSE.
JACOB DIRCKSZEN.	JANN ROEDT, constapel.
CORNELIJS JANSEN CEULLEN.	JASPER ISBANS.
SIJMEN ARESZ.	LODEWYCK GHERTSEN.
PIETER STOCKMANS.	JAN ISBRANTSOON.
AERIJAN CLAESSOON.	KASTENN HASE.
HENDRICK HERMANS.	BAERENT FRANSEN.
THIJS √ HEYNSSSEN.	MICHIEL BARTELS
CORNELIS BASTIAENSEN merck.	merck,

31. *Brief van Van Boninghen aan Muelenaer, dd. 31 December 1595.*

Laus deo, an^o 1595 den laesten Decembris, int schip den Hollansen leeu.

Sr Jan Jansz Molenaer, naer wenschinge Ul. een gelucksalich nieuwe iaer, salt U. L. gelieuen te weten, dat Godt almachtich, hier vluchtende mij heeft in handen laten vallen het iournael van Houtman, daeruijt ich vernomen hebbe neffens dat hij Ul. schandelyck is diffamerende, hoe hij oock en ijder vant collegie int particulier doet, dijurse contracten, coniuratiën ende alliantien tegens mijn persoon streckende bij Ul. mede onderteijckent. Voorwaer ick hadde Ul. voor wijser aengesien, dat ghij goede oude man van sulcken eenen U so sout laten bedriegen, die U die hielen sal toonen alst op een nijpen gaet, ende Ul. die ghij vrou ende kinderen hebt ende tot Amsterdam vast sijt geseten, sal laten inde peeckel steecken, ende daer en bouen salt U l. emmers niet kunnen baten als Ul. al tot sijn intentie quamen, dan maer moeyten ende oncosten inbrengen, waervan 't blat wel kan omslaen ende die steen opt hooft vallen van diese geworpen heeft. Als den tijt wilt, Godt sal leeren.. Wijder heeft Ul. collegialiter een perdon voort gemeen volck op onse schip den 29^{en} deser buijten mijn weten doen offlesen, daerin voor viant verclarende, die dat niet willen onderteucken. Sulckx dient voor waer niet tot vrede dan meer tot oproer, dan het volck seijjt, dat men haer des ouericheijts fauten en crackeelen niet behoort te last te leggen, ende dat niet sij, dan die ouericheijt die moeytmaeckers sijn; daerom dat men haer geen perdon, als diegene die niet misdaen hebben, be-

hoeft aen te bieden, ende dat haer begeerent is, dat die ouericheijt vrede onder sich maecken, bij haer en sal geen mangel sijn. Ende also hooch noodich is tot preseruatie van de gansche vloot, dat wij eenen vasten generalen ende bestandigen vrede maecken, so ist dat ick op U l. ben versoeckende, dat U l. sich wil verdemoedigen ende ons eens alleen wilt aen boort comen, op dat ick met U l. daer mach van spreekken. Ick beloue ende swere U l. bij den eedt aen de Compangije gedaen, dat ick U l. met woorden ofte wercken niet sal in-iurieeren off offendeeren off oock laeten doen, dan U l. vredsaelijck laeten weer aen u boort setten, alst U l. sal gelieuen. Ende so U l. als ick niet hope dit bouen reeden sult weijgeren, sal ick genodrengt sijn tot erreddinge van mijn eer en mijn leuentinsgelijcken mijn beste te doen ende mijn ontschult schriftelyck aen al het volck op die scheepen van die gansche vloote t' erkennen te geuen ende haer mijnen noot lagen, om dat niemant mach ignorant sijn van watter passeert, ende wat daer dan uijt onstaen sal, heeft U l. lichtelyck off te nemen. Daerom bid noch als voren ootmoedelijck, dat U l. hier in sijn dienst aen onse heeren niet wil weijgeren, dan het welvarent van de gansche vloot daer hanget. Ende blijft den Heere in genade beuolen, die ons te samen wil geuen een gelucksalich, vredsaelieuwe iaer ende geluck ende behouden reijse. Actum als bouen

bij mi U l. denstwilliger
G. v. BONINGHEN commiss
up de Hollanse Lew ¹⁾).

32. *Brief van Van Boninghen aan Van Hell en Schellinger,
31 December 1595, met bijlagen.*

Laus deo, anno 1595 den lesten Decembris int schip Hollant.

Sr Reynier van Hel ende Jan Jacobz Schellinger, naer wenschung U l. een gelucksalich, vredsaelieuw jaer belieue U l. to weten, dat na dien ick tot erreddinge mijner eer ende leuen vant schip Mauritio scheidende op die Hollansche Leeu mijn toevlucht genomen hadde, Godt die almogende Heer, die der onnoselen verlosser is, heeft in mijn handen laten vallen het journael van Houtman, waer uijt al sijn godloos voornemen is openbaer geworden, end also daer claerlijck uijt blijktt, dat hij niet alleen mij soeckt omt leven te brengen, dan oock U l., gelijk hij oock t gansche collegie een ijder int perticulier doet, te diffameeren en te schandaliseren, gelijk U l. uijt

1) De handteekening is van Van Boninghen, het schrift van den brief van Paulus van Caerden. Een afschrift A aanwezig.

desen bijgaenden sien mach, heb ick niet conen laten Ul. te samen dit tot een nieu jaer te verwittigen, ende hoe wel ick in dat selfde journael alle alleyantijen, contracten ende coniuratijen van Ul. te samen tegens mijn eer ende persoon heb geuonden int brede verclaert ende bij Ul. onderteijckent, so ist nochtans, dat ick niemant sulcke dingen meer kantoeschrijven als den selfden Houtman, die door mijne en daer na oock Ul. anderdruckinge anders niet soeckt, dan sijn valsche stucken ende practijcken int werck te stellen, die mij nugenoechsaem bekent sijn; ende om sulckx te verhoeden, bidde ik Ul. Sr van Hel ende Sr Jan Jacobsen Schellenger seer ootmoedich, dat Ul. sal gelieuen sich te verdemoedigen en uns met U beijden eens met onse schuijt nu aen boort te comen. Ick belove ende swere Ul. bij den eedt, die wij aen onse Heeren gedaen hebben, dat ick Ul. met woorden noch met wercken niet en sal iniurieeren off offendeeren oft elaten doen, ende weder laten vreedsaemlijck aen Ul. boort setten alst Ul. gelieft; daeren boven sal ick Ul. goede middelen van eenen vasten vrede voorstellen, een ijder sijneer onverlet, niet tegenstaende mij gotelijck te cort geschiet is; als ick Ul. met bescheijdentheijt sal toonen, het welck hooch nodich is tot preseruatie vande gansche voyage. Aengaende dat Ul. collegialijter hebt een perdon op ons schip op den 29^{en} deeser doen buijten mijn weten afflesen, daer in voor vijant verclarende die sulckx niet willen onderteijckenen, dat dient niet tot vrede dan meer tot oproer; dan het volck seijt, dat men haer die ouericheijts fauten ende crackelen niet behoort te last te leggen ende dat niet sij, dan die ouericheijt die moeijtemaeckers sijn; daerom dat men haer geen perdon, als die gene die niet misdaen en hebben, behoeft aen te bieden. Ende so Ul. als ick niet hope, dit boven reden sout weijgeren, so sal ick genooddrenckt sijn tot erreddinge van mijn eer ende leven ingelijcken mijn best te doen ende mijn ontschult schriftelijck aent volck op al die schepen van de vloot te kennen geven ende haer mijnen noot clagen, op dat niemant mach ignorant sijn vant geene so passeert, ende wat daer uijt dan ontstaen sal, heeft Ul. lichtelijck off te nemen; daeromme bidde noch als vooren seer ootmoedelijck ende blijft den Heere in genade bevolen, die ons te samen een gelucksalich, vreedsaem nieuwe jaer wil verleenen ende geluck ende behouden reijs. Amen.

Datum als boven

Ul. dienstwillig collega

G. V. BONINGHEN ¹⁾

1) Als no 31; handteekening Van Boninghen, schrift Paulus van Caerden. Ook copie A aanwezig.

Puncten, getrocken uyt Houtmans Journael, Reynier van Hel
aengaende en Schellenger.

Den 25^{en} October heeft Reynier tegens die resolutie vant collegie sijn iacht aen lant gesonden, die welcke, hoewel sij van Jan Molenaar aengeroepen sijnde, haer cours gegaen sijn, waerouer Barent Heyn hem aen boort geuaren is, hem willende straffen; sijnder veel onbeleeftde woorden tusschen haer bejden geuallen na de verclaringe van Heyn aen Cornelis de Houtman gedaen.

Den 31^{en} October also Schellenger, ten eeten geuorddert sijnde in Mauritio, twijfelachtich stont om aen boort te varen, so is dat daer Jan Molenaar op geantwoort heeft: die duijvel hael hem, die niet blijven en wil; waer op Reynier van Hel aende tafel sittende met met toornicheijt aentwoorde: die hael u Jan Molenaar, ghij die daer om roept; ende daermede van den tafel off springende, heeft van t volck begeert, dat sij hem aen sijn boort wilden setten; hetwelck van Molenaar vernomen sijnde, dede het sijn quartiermeester verbieden Reynier van Hel aen boort te setten, ende also hij niet weder en wilde binnen comen, heeft hem daer na door 2 off drie bootsgesellen aen boort laten setten. Dit was een goede stoocker voor van Boningen, die daer present sat, sijn tanden mede te stoockelen.

Den 4^{en} Nouember ontrent middach als men soude gaen eeten, al eer daer noch ijemand verhoort worde, is Reynier vande tafel opgestaen ende geseijt heeft met onbeleeftheijt: myn heeren, ick en beger met Geert van Boningen niet te eeten off te drincken; dan voer naet boort toe ende wilde niet int schip blijen, hoewel dat men hem presenteerde, dat van Boningen inde stuurmanshut eeten soude; dan is na de noen als die examinatie halff gedaen was, eerst aen boort gecomen, etc.

Ende also van gelijcken des seluen daechs het volck in Schellenger geexamineert worde, ende also t volck was clagende geen versch vlees te hebben, smalende op Schellenger diet noch in groote ouervloet had, heeft Schellenger ons noch een schaep gegeven; tuen hij Reynier vernomen, heeft hem seer in verstoort sonder reden ende Schellenger met grote onbeleeftheijt in presentije van alt volck seer ouer gestraft, welck gepasseert sijnde, sijn wij aen boort geuaren.

In t schip Hollant, den 5^{en} November, is Reijnier opgestaen ende geseijt, hij en begerde van dat schaep, dat tegens sijn believen uijt t schip gehaelt was, niet te eeten, waer ouer inde gallerij ginck sitten ter tijt toe die maeltijt gedaen was.

Den 6^{en} dijto heeft Houtman hem enige lepels offgeeijscht, die hij geweygert heeft.

Den 7^{en} heeft Schellinger ende van Hel tegens Houtman verclaert, dat Boningen maer een pestilentije opt schip Mauritio was.

Den 13^{en} Novembris sijnder enige harde scheltwoorden om een boseling tusschen Molenaer, Heijnck ende Reynier van Hel geuallen, die welcke gecesseert sijnde, heeft Houtman die propositije gedaen vande vermindering vande wijn, waerop Reynier van Hel met grote ombeleeftheijt antwoorde: ghij sout sulckx eer geproponeert hebben, doent noch tijd was; twelck Houtman verdrietende van den groten langen lanteren sonder licht sulcks te hooren, gaff hem ten antwoord, dat het gene hij nu proponeerde ende voor desen geproponeert had, was schriftelijck vervaet, ende tot de compangnije haren besten geschiet, gelijk hijt oock voor haer hoopte te verantwoorden; maer die gene, die groote maentgelden vande compangnije als hij, bedongen hadden ende noch op de vojage niet een propositie gedaen hadden, off die het souden konen verantwoorden, soude te besien staen. Ende also Molenaer ende Heijnck daerenbouen Reynier van Hel wilden schelden, heeft Houtman sulckx geremedieert ende met sijn propositije voort gegaen, ende also hijt waer voor goet vindende, dat men het ransoen die helft soude verminderen, om veel redenen daer verclarende breeder, geensins twijfel slaende, so wanneer tvolck met beleeftheyt sulckx voorgedragen werde en haer den staet vanden wijn te kennen gegeuen, sullen sonder twijfel genoechaem in consenteeren; waerop Reynier van Hel geantwoort heeft als breeder inde certificatije neffens desen verclaert wort. Als Barent Heijnck en Molenaer consenteerden, dat men tvolck een ende een halff mutsen daechs geuen soude, so sij daer in consenteeren wilden, heeft Reynier daer op geantwoort: ick wilt niet doen; waerop gerepliceert worde: off tvolck sulckx wilde consenteeren, wilt ghy dan t selue tegen staen, heeft hij geantwoort: Ja, off sij al sulck wilden consenteeren, wil ick niet min als een halff pijntgen uijtdelen, dan begeer dat ment schencken inde caijuit sal afschaffen; welck wij onderges. bij manne waerheijt, in plaets van eede, bekennen warachtich te sijn. Oircont onse handen, actum den 14^{en} November onderteijckent Cornelis Houtman, Barent Haijnck, Jan Janss. Molenaer.

Nota. D'in-
juriöse
worden.

Welcke ombeleeftde woorden eensdeels van Jan Molenaer berispt werdende, sijn met die stemme voortgegaen.

Als wij vertrecken souden ende de schippers en Reynier al ouer boort waren, heeft Jan Molenaer Houtman binnen geroepen, seggen-

de: wat dunckt U van sulcke onredelyckheijt, waer mede Reynier ons is beiegenende, voor waer ten is niet te lijden, wij laten Boningen uijten raet, dan mochten daer lieuer Reynier uijtlaten, ende ick en bent niet van meninge langer te verdragen, daerom alsoot een commys is, so moocht ghij hem spreekken ende maecken daer in te versien.

Den 15^{en} November seijt hij, datse haer seer beclagen ouer die groote botticheijt ende indiscretij van Reynier van Hel.

Den 21^{en} November seijt hij, dat hij met den brief, daer in staet van Boningen te hangen off op Madagascar aen lant te setten met meerder driegementen ¹⁾, aen Schellengers boort gecomen is, ende den inhout Schellenger ende Reynier van Hel voorgelesen, die de seluige seer wel behaechde ende int cort voor antwoord gauen, dat men morgen een dach van vergadering in Mauritio sou houden.

Den 22^{en} November Claes Janssen, stuurman ²⁾, in presentij van ander stuerluijden aen Jacob Dircksen ³⁾ verclaert, dat sijn schipper Jan Molenaer tegens hem geseijt heeft, waert dat ick Schellenger so wel gekent had als ick hem nu kenne ende van hem geweten tgeen ick van hem nu weete, ick en soude Geert van Boningen in so cleijnen staet ende hem so seer niet voorgestaen hebben, welcke voors. woorden van Houtman, Schellenger en Reynier van Hel, also inde caijuit saeten, gehoort sijn.

Den 2^{en} December heeft Reynier getoont een ontwarp vaneen compromissije voor Jan Schellenger, waerbij het collegije waren hem belouende, Boningen tot een schelm te maecken, t welck hij daer na door Jan Jansz ⁴⁾ heeft doen copijeeren om vant collegie onderteijckent te worden.

Hieronder staat met Van Boninghen's eigen hand:

Dit vorgande is hedt waerachtich extract uth hedt journal van Houtman, volgende de selve worden dar int corte in begrepen

bi mi U. L. dienstwillige
coll. G. V. BONINGHEN ⁵⁾

1) Zie no 21. p. 240. Afschrift van het eerste gedeelte van dezen brief evenals dat van de conjuratie, no. 25 p. 243, werd hierbij overgelegd. Deze beide afschriften werden gemaakt door den copijst van stuk no. 14, een onbekende. De copie van de „Puncten” is echter van Paulus van Caerden.

2) Onderstuurman a/b van de Mauritius.

3) Stuurman a/b van de Amsterdam.

4) Hier wordt bevestigd, dat het eerste afschrift van no. 25 van Kaerell's hand is.

5) Reynier van Hell schreef achterop: Recebido adj 3en Januari. Ao 1596.

33. *Voorstel van Van Boninghen aan het Collegie op
1 Januari 1596.*

Laus deo, den eersten Januario in Hollandia, 1596.

Mijn heeren, also seeckerlijck staet te vermoeden, dat uijt de twist onder ons Godt betert gereesen, dese voijage treffelijck sal verkort worden, so daer niet wijselyck ende tijtelijck in versien wort, het welck tegen onse eer en eedt sijn soude ende ons ende onse vaderlant tot ewiger schande gedijen, so hebbe ick tot verhoedinge van dien, bevorderinge onser reijse ende voijage ende profijt van de Compangije, op dato den schipper Jan Molenaer twe goede middelen ende weegen van vrede voorgeslagen, als dan ick oock noch an Ul. samptelijck doe by deesen.

Ten eersten, dat alle questijen ende crackelen geduerich dese voijage, die tusschen ons mogen gereesen sijn, sullen aen een zijt gestelt worden, ende datmen deseluyge niet meer sal gedencken geduerich dees voijage, een ijder blijvende in sijn auctoriteijt, eere ende offitije, daer hij vande compangije ingestelt is, ende dat als wij met lieff weer over comen sullen, een ijder vrij sal staen den ander met recht te bespreecken ende oock gerechtelijck te compareeren, ende sich te defendeeren gehouden sijn sal, waervoor ick ben eerbiedich onderpant ofte borgen te stellen voor de somma van tien duijsent guldens in dese vloot, mits mijne partijen in gelijcken doende.

Ten tweeden, so Ul. den voorgaenden voorslach niet en gelieft, ben te vreden om onse vaderlants eere ende profijt van onse heeren, hoewel mijn grotelijck te kort geschiet is, mijn recht, so ick vermene te hebben, laten vallen ende met Ul. een gestadigen, vasten ewygen ende overbreeckigen vrede te maecken, dat alle saecken, schriften, woorden ende crackelige wercken, voor dato van desen geschiet sijnde, sullen van nul geener weerde, doot en te niet, vergeuen ende vergeeten sijn ende blijuen, gelijk off sij noyt geschiet waren, behouden een ijder sijn eer, offitije ende gerechticheijt, onder pene, als U l. daer toe sal gelieven te stellen ende kennen, mijns erachtens onder ons geen beeter middelen van vrede, die ons eerlijcker sijn voorgesteld worden, dan dat het bootsvolck vrede onder ons soude moeten maecken, daer souden wij weinich eer van hebben. Aldus gedaen ut supra ¹⁾

U E. denstwillig colleg
G. V. BONINGHEN

1) Als no 32, handteekening Van Boninghen, schrift Paulus van Caerden. Van dezen brief bestaat een afschrift A.

34. *Nieuw voorstel van Van Boninghen, dd. 4 Januari 1596.*

Myn Heeren, ick hebbe U l. voor etlijke dagen twe goede ende rechtmetige middelen ende wegen tot enen bestandigen vrede, so nu hoochnodich, montlijck ende oock schriftlijck voorgeslagen. Ende hoewel ick ganschelyck verhopet hadde, dat U l. in betrachtige mijner ontschult, oock des standes daer wij God betert nu in sijn, eene van sodanige aengebodene middelen ende wegen solden aengenomen, ende also onder ons eene ware ende bestendige vrede gemaect hebben, so beuinde ick dan noch metter daedt, dat sulcke billijcke presentatie van U l., so ick eeracht door oprockinge van mijn vyant, die mij na mijn eere en levent staet, niet allene niet is geaccepteert, dan dat daer oock na getracht wordt, om dat volck met schone woorden onder schijn van vreden oproerich ende wederspannich te maecken, alles daer heen streckende, dat ick mijnen archsten vijant inde handen vallen moge, welck God almachtich, die der gerechten beschermmer is, niet toelaeten en sal. Daer met auerst ¹⁾ alleman kenlijck ende openbaer sij, dat ick niet anders soecke dan vrede, enicheijt ende goede correspondentie met U l. te holden, om het profijt vande Compangije van Verre, ende eere der Nederlanden te beuorderen, so wil ick mij als noch bij desen tot de bouen aengeboden middelen weder refereren, ende U l. de selfde noch een mael aengeboden hebben, welke van U l. van rechts wegen niet behoren (so se anders lust tot eenen goeden vreden hebt) gerefuseert worden. Ende bouen dien wil ick U l. bij desen tot een ouervloet noch den derden wech ofte middel van vreden voorgeslagen hebben, als namelijcken dat ick te vreden ben, dat U l. samptlyck vier goede mannen neemt, die het U belieuet, ick sal ingelycken doen, die alle schriften en briuen mogen doorleesen ende beide partyen horen spreekken, om het recht verstant van de saecke te krijgen, ende dat haer macht gegeven wordt, datse als scheijders vrunden in de saecke mogen handelen ende de selve ten vredsaeemsten bijleggen, ende so daer enige puncten mochten in voorvallen, die haer verstant te hooch mochten sijn daer van te oordeelen, dat se deselve aende Compangije van Verre remitteeren.

Myn heeren, also het hoochnodich is, dat wij eenen vasten vrede maecken, so wij anders met eeren gedencken in onse vaderlant te comen; so bidde ick, dat U l. dese mijne rechtmetige presentatie, niet wilt in de wint slaen ende sich niet laten oprockenen van mijnen

1) auerst, evenwel, echter.
Houtman III.

vyant, die als hij Ul. daer bij gebrocht ende Ul. autoriteyt tot mijner onderdruckinge sal misbruijckt hebben tot schade van onse heeren, Ul. sal die hielen tonen ende in sulcken swaren proces steecken laten, als gelyck sulckx ant proces van Schellenger alreede notoor is. Ende off mijn heeren enige betere middelen van een seeckere vrede weten voor te slaen, bidde, datse mij sulckx bij geschrifte willen verwittigen, ick beloue die in alle manieren na te komen, so veel mij, beholden myn eer, officium ende gerechtigheit, mogelyck is. Ende so verre ich bouen toeversicht bouen dese mijne rechtmetege eerbiedinge von Ul. met enige wederrechtlijcke citatijen, sententijen, woorden, datlijcke wercken, onrecht ofte geweld ofte door anders ijmant door Ul. toelaten mocht beswaert worden, so wil ick in kracht deses nu ende oock alsdan van sodanige onrecht geweld, daedtljckcheijt ende van der ganschen saecken aen zierlicksten, krachtichsten ende bestandichsten, aen sijne P. Exl. ende Heeren Staeten ende genadige Heeren geappeleert hebben, die dan oock mede bij verhingeringe van dese vojage geinteresseert sijn, so ick dan oock bij desen doe in alle onderdanicheijt, so sulckx eyscht en gebeurt. Ende also sulcke appellatije inde rechte gegrondet ende aen haere hoocheyt ende iurisdictione, als ons hoge overicheijt, die wij inmediate onderwurpen sijn de saecke als nu door de selue appellatije gewassen is, wil ich Ul. gewaerschout hebben, dat Ul. met nichte wil gebeuren ijets in geringsten in de saecke meer te attenteeren, opdat Ul. niet treedt in de iurisdictione ende hoocheijt van sijn P. Exc^{ll}. ende de Heeren Staeten, wiens knechten, onderdanen, ende dieners wij sijn, het welcke sonder twijfel met gerechtmetigen ijver als een grote iniurie ende verkleijneringe harer hoocheijt niet worde ongestraft blijven. Ende dat sulcke appellatije so wel inde geestelijcke als werltlycke rechten gegrondet sijn, leert ons St Paulus in de actis,¹⁾ die tot Jerusalem beschuldicht sijnde, aen de Keijser te Romen doemaels residerende, appelleerde, tegens welcke appeleatie die godlose Joden, hoe vijant sij den heyligen Paulo waren, nochtans niet hebben deruen attenteeren, dan hebben hem voor den Keijser moeten brengen, daer hij hem gedefendeert heeft; ende stelle dit exempel daerom hier bij, op dat Ul. sich van ignorantie, dat doch niet gelden weert oft genen rechter onschuldiget, konen excuseeren. Ende wil Ul. gelieuen te betrachten, dat wan wij met lieff ouercomende voor de voorss. onse hoge overicheijt geene suffisante onschuldige voor Ul. sijn werdt, dat men dat recht niet verstanden ende

1) Handelingen der Apostelen. Hfdst. XXV, vs. 11.

also wederrechtelick tot mijnes leuens ende eere nadeel uijt haet, nijdt ofte enige affectije precedeert, sonderlijcken wen haer sulcke mijne billicke ende rechtmetige eerbiedinge aan Ul. en daerenbouen mijne appellatije aen haer hoocheyt voorcomen werdt. Ende bidde alsnoch, dat Ul. wil gelieuen in desen allen tijtlijck door eenen vasten ongevalsten vrede te remedieeren, als ick Ul. ben aanbiedende. Ende so sulckx bouen redenen bij Ul. mach afgeslagen worden, protestere ende betuijge ick mits desen voor Godt almachtich ende ijder menichlijck, dat ick van alle schade, verhinderinge deser voyage, ongeluck ende onheijl, so hier uyt ontstaen mach, wil vrij ende onschuldich sijn, als die ick myn debuoir ende eedt voldoende, Ul. daer genoegsaem van gewaerschout hebbe. Ul. samtelijck hier met den Heere beueelende, die U een vreedsaem hert ende gemoet wil geven, amen. Aen mij en sal niet mangelen. Datum in de Hollanse Leeu, den 4^e Januarije an^o 96.

bij Ul. deenstwillige collega
G. VAN BONINGHEN
commis op de Hollanse Lew.¹⁾

35. *Minuut van een brief van C. de Houtman aan Jan Schellinger en Reynier van Hell, geschreven 9 Januarij 96 a/b Mauritius.*

Gunstige vrunden conf., ic hebbe onlanckx geleden verstaen, dat Ul. zeer qualyck waert genoegende ouer tnieuwe jaer, dwelck Ul. duer een stuck schelms, de Comp. en ons aller viant, gesonden is, twelck so hij seit uut mij journael getrocken is; en alsoo hij duer tselue nieuwe jaer naa sijns aert natuer en ouder gewoonte is souckende den haet mit twist en viantschap onder ons luyden te verbreken, gelijk hij de gantsche vojage geduerende gedaen heeft, op dat hij sulckes tewege gebracht hebbende ondertusschen sijne personage mochte spelen, zoo hoep ic nochtans dat Godt almachtich zulckes niet toe laeten en zal, dan ons alle tsamen met eendrachticheyt verbinden en wijsheyt begauen, dat wij dit ons voorgenomen werck tot tslans en Comp. eer en proffijt moegen volbrengen, twelcker niet moegelijck en is te geschieden, zoo verre wij onder malcander tot een descentij geraecken, om welcker voor te coomen en te verhoeden, zoo moeten wij voor eerste wechnemen alle oorsaecken, waerdoor dat sulcke dissentye mochte coomen, waervan dese de principale sijn, naemtlijck dat wij met blyschap wel ontfangen schriften, dye twist en viantschap zijn verweckende, sijn nochtans de Comp. noch de vojage niet voor-

1) Als n°. 32, handteekening Van Boninghen, schrift Paulus van Caerden.

derlijck; daerenbouen dat wij een jalosisch misvertrouwen t'onrecht op malcander hebben en dat wij soecken om een perticulier ongelijck twelck wij malcander met spreken, schrijuen ofte achterclap zouden moegen aendoen ofte aengedaen hebben, daegelijckx vrecken, door welcke voorsz in convenienten en abuysen wij niet alleene de vojage mochten in perickel stellen, dan ons siele oock swaerlyck belasten, als sonden sijnde dije tegens eer en eedt zijn strijdende, en alsoo ic verhoope datter yemant van ons lieden is, die anders als tweluaren vande vojage en zouckt met betrachtinge sijns eer en eedt, soo zij ic verwondert geweest, dat Ul. Jan Schellinger mij in presentie van tcollegie injurierde seggende, datter zoude int nij journael geschreven sijn, dat ic U.l. voer de Compangie zoude beclagen en maecken dat ghij uwe maentgelden niet becomen en zoudt, twelck Ul. niet bewijsen en zult, noch oock datter een woort tuwer onneer in mij journael staet; en aengaende van Sr van Hel bekenne wel datter yets odyeus, dan niet, exept tscheltwoort, daer ic oock onschuldich van zij, in geschreuen staet; bouen dien dattet meest is spruijtende ter oorsaecke van onsen viant, daerenbouen en is tselue maer op cladden geschreuen om te veranderen met ter meyninge, zoo Ul. het moeyelyck neemt.

Dan zoo Ul. dunck, dat Ul. doorsulckes mij[n]schryuen eenige injurye geschiet, sij te vreden sulckes te gelegender tijt te verantwoorden en Ul. tgansche journael in handen leueren, achte sulckes doende, dat ic moegelyck wel soo wel sal coonen verdadigen als andere dier saecken die der mij toegegeven en zijn, en hoe dickwil ic met bedroufheyt Jan Jansen Carel geclaecht hebbe, dat ic ander lieden fauten hebbe moeten noteren tot defensye vande valsche leugen, dien zij tegens mij vanden genen die zij voor schelm hie en mij daer mede voor de Comp. en meenen te accuseren, is met. andre veel saecken tegens my hier verhaelt. Ic en hadde sulckes aen 't collegie niet verdient, doch alsoo ic sulckes perticulier hadt aen deen syde gestelt, zoo hebbe ic nochtans tot v[oldoening] mijnes eedts goede eenigheijt, raadt en daet met Ul. gehouden, gelyck ic oock van mening zijn noch te doen, my presenteerende zoo verre yemant inde vloote is, dye my weet te beschuldigen, yets tegens mij[n] eer en eedt gedaen te hebben, t selue altyt te verantwoorden; dan alsoo wij godt betert nu den ancker te lichten hebben, daer wij malcanders raedt en hulpe wel traet van doen sullen hebben, en wil ic versocht hebben, dat wij op tgemeen proffyt letten, setten perticulier injurye voor eerste aen een zijde, en zien hoe wij voort met de saecke van Boningen

zullen handelen, [en of ons eer genouch es en ons autoryteyt niet en vermindert, dat wy den perdonbrieff van alle de offcianten doen onderteijckenen en met de seluen niet voort en vaeren noch haer oock doorsaecke van dien verclaeren; t streck haer tot een kleijn achten en geen vrede houding, dewyle wy de saecke met haer begonnen hebben, behoorendese in haerraet oock te voleynden. Worwaer ten schynt niet hy noch beterder coop geeft, want naa dat hy op 5 deser tvolck syn (.) handel voor hadde, en heeft hem niet geschaemt (.) de comijsen en schippers en elck int perticulier daer tegen (.) voor alle tvolck. Mij[n] heeren, laet ons wijselyck handelen, opdat wij in geen swaerder moeyten en vallen, twaer goet hier eens aen boort quaempt, dat men wat breeder eer wij in lantcoomen vande saecke discoererden, en resolueerden dat (Pauels) weder op Ul. schip quaem¹⁾ op dat hij niet teveele metten saecke en moeit²⁾ op dat wij door ons dissimuleren t net niet over thooft en krigen. Ic wilde wel eer wij int landt quamen, dat wij noch eerst een generael vergadering dach heelden en raet slaen, hoe wij inde saecke voorts zullen handelen, en de offtianten te kennen geven hoe de saecken gelegen, opdat dewijle sij dije saecke meer by der hant genomen hebben met haer mochten vort vaeren. Twaer oock goet dat Pouwels vant schip waer, schryft ons hier Ul. geuoelen van, en zyt den Heere bevolen. Den 9^{en} January in Marye.³⁾

36. *Brief dd. 10 Januari 1596 van Van Hell, in antwoord op dien van Houtman.*

Den eersamen S. Houtman, Heynck, Jan Jansz Meullener, op tshiep Mauritius.

Eersaem vrindt S. Houtman, Ul. brieff van dato 9 deser is mij wel geworden, volcht antwoordt; ten eersten, dat ic soude woorden gemackt hebben tegeen Ul. in apcentie van Ul. persoon om mijn maentgelden; dat en is so niet, dan ic kenne wel gesejdt thebben, datet Ul. alle spyt, dat ic sulckes daer wtt marcke, dat ic maentgelt hebbe ende ghy lyeden niet, gelick by de sertijffcatie blyckt, daert my eensdeels genoehsaem verweeten wardt mijne groette maentgelden, daer ic als noch wenich oft geen propesisse voor gedaen en hadde. Ul. mach trouwen wel room draegen van de propesisien deder geschiet sijn in dese voiagie, tsal de companie groet voordeel geven nu alles is omt beest

1) Voorgesteld werd dus, Van Caerden weder van de Hollandia op de Amsterdam te plaatsen.

2) Het gedeelte [] is doorgeslagen.

3) Bij het eiland St. Marie.

gedaen; dat Ul. meent ic gram oft tornich bijn op Ul. dat en bijn ic niet, ic en haette Ul. daer niet meer omme als de gene de Ul. de ser-tyfficatie ten mijn naedeel verlent hebben. Dat ic groet en boot, ende een lanteren sonder licht bij Ul. alle geacht bijn, heb ic voor desen altmidts genochsaem gemarckt, dan dat blijue daer de my hyr toe versocht hebben, de wisten wel wie ende wat ic was; dan ik bekenne wel, dat ic vals ende ontrouw van harten waer, dat er dan meer lysticheit in mij wesen soude.

Nu wy wijllen dyt alles laetten vaeren ende blyeven goede vrenden als vooren, ende begeren oock, dat Ul. op een andertijt aldewylle ghy van mij ende anderen schrieuen wylt, Ul. brieven wat better bewaert; want het en betaemt niet, dat wy een den anderen dyffamieren, ende noch waert my een cleyn sacke, dat ghij lieden my vooreen Janes in nuiorom ¹⁾ houdt, maer ten is niet verdrachgelick, dat sulckes onder gemeen pobel van alle de schiepen so verbreydt wordt, gelick Joncker Mulder det hier over tshieep gynck stroyen ende vertellen, als off hyt wtt een brieff gelesen hadde. Ul. moegen condsidereeren waer sulckes toe streckt, ende aldewyle myn heeren haer soe seer verwonderen ouer de groete boote ondiscretheit van mij, byn ic wel tvreden, dat sij haer haoft met mij niet en brecken ende laeten mij tshieep blijueen, ende dat sy regieren, so sijt verstaen, doer dien ick doch by Ul. alle voor inossent gehouden worde. Thuijs comende denck sulckes wel tverantwoorde ende sal also wel ende veel credyts ter borse hebben als ymant hier de vloet; dat ic byn, wyl ic wel bekent staen. Ic en sal geen Vranckrick noch Engelant socken, ic mach noch wel t Amsterdam comen, al waert, dater Godt voorhoede, dat wy niet vele thuijs en brochten.

Soo hop ic daer noch wel soe vele tvinden, datet mij de cost wel geven sal, dus wijllen mijne heeren wel doen, laet ons een den anderen met vrintschap beijegenen ende niet met spoten oft blasfame, want mij dunck dat er wel so veel tuijst ontstecken is, als wij geduerende de voiage connen wtt blossen. Daerom laet ons dencken aen de woorden van onse heeren, de ons wtt gesondeu hebben tot voluoeringe ende nae comen haerder beueel aen ons gedaen, dat wij vresaemich ende eendrachtelick int converceeren souden wesen ende trachten nae tegeene ons profijtelick mocht sijn, ende laeten dese boseling vaeren, want hoe Ul. dijt meer rort, hoet ariger is. Daerom tgeene dat er geschiet is, ic vergeuet geerne, want ic bijn seckere noch, dat men mij geen schelmstukken sal goet doen; dyt mach Ul. de ander wel mede

1) Onwetende, onnoozele?

Openbaer bekentont van Jacob Bouwter
 Abte die sy met syn vrye Wyf beleedigt heeft
 dat sy ontrent den 9 februy leest liden
 . Ende en ylant madagaskar inde groote baye
 van gerret van berinige nae dat Hoorderboog
 syn commissie gegoung was, mede commissie outtent
 heeft, dat sij niet de Ryne daer op lande passen
 als Cooncel vassen Foraminus maer op alle
 duerde de den vooft berinige tog gedaen
 waerby dat vanneren sy en berinige dede
 niet en witt gende te laette waerby
 van die beaend roep by als dan goraet
 sy lande & come hem te verbaet wiboort
 dan doct heyt sy ^{daer} by dat berinige
 gekopt ~~te~~ ~~met~~ ~~makinge~~ dat wy polte
 het volck daer vant sijn te nemen & wij
 duning te laette daer en boude dat sy niet
 en wille oft de berinige lande gedaen waerd
 en het sijn mauritius oft solandia
 als gedaen op het sijn amsterdam
 vaxperen van de sijn & swerman
 Jacop Dielck Datum den 11 may 1596
 Hans Driever

voor lesen ende den Heeren alle in genade beuolen, de Ul. alle ende ons wyl verlenen, dat zalich is.

Datum int schiep Amsterdam, den 10 January anno 96.

Ul. dinstwiligen

REIJNIER VAN HELL.

37. *Verklaringen van Adriaen Jansz, metselaar, en Cornelis Jacobsz, bottelier, dd. 19 Januari 1596.*

Wij ondergeschreven sertifficeeren ende bekennen bij ons mannen waerheit dat dyt waerachtich sij, dat wij leggende aende westenoorden sijde vant teylant Madagascar op een reede by tholantssche karckhooff nae de doodt ende touerleden van ons schiepper zelige Jan Dingenums, Gerrit van Boningen, doe tertijt als comisz vant voorsz. schiep den holantsschen Leeu tegen Pietter Dricksz hebben hooren seggen tot dieueerssche reyssen, gaende voor op het tschiep, dat hij hadde den bruy daer mede te doen; sij hadden veere het gesontste ende beste volck. Soo wanneer sy in zee quaemen soude wel syn curs gaen, hy en pasten op niemant.

Oorcondt der waerheyt in plaetse van getuijgen hebben wij dijtselffs onderdeckent. Datum den negenthienden van Januari anno 1596, onder teijlant S. Maria int tschiep Amsterdam ¹⁾,

ADRIJAEN JANSZ

CORNELIS JACOPSZ.

38. *Bekentenis van Hans Bouwer op 11 Mei 1596.*

Openbaer bekentenis van Hans Bouwer, dwelcke hij met sijn vrije wyl beleeden heft, dat hy ontrent den 9 febrij laestleden onder eijlant Madagascar inde groete baije van Gerrit van Boningen, nae dat Roodenborch sijn commissie gegeuen was, mede comissi ontfangen heft, dat hij met de sijnen daer op souden passen als Cornelis Nassen, Jeronimus Maryenendt alle anderen, de den voorsz. Boningen toegedaen waeren, dat wanneer hy een seijngie deede met een witt hembde te laetten waeyen van die besaens roije, sy als dan gereet sijn souden ende comen hem terstont aenboort; dan doch seijdt hij daer bij, dat Boningengeseijdt heft, dat wij sochten het volck daer vant schiep te nemen ende tschiep drieuen te laetten. Daer en bouen dat hij niet en wiste, oft de seyngie soude gedaen warden op het schiep Mauritius oft Holandia.

1) Handschrift van Reijnier van Hell. Copie B aanwezig.

Alsdus gedaen op het schiep Amsterdam, ter presencie van de schiepp. ende stuerman Jacop Dricksz ¹⁾

Datum den 11 Maey anno 1596.

HANS BOUWER.

39. *Verklaring van den bottelier Lodewijck Gertsen, dd. 12 Mei 1596.*

Anno 96 ady 12 May hefft Lodwich Gerritssen ter presentie van Jan Jansz Molener ende Berent Heynck verklaertt, datt umtrentt doe wij by de varsche rijvijre lagen ande W. sijde van Madagascar, Mr. steurman ²⁾ by hem gekomen is, vragende oft hij Boningen well bijstandtt wilde doen, so men hem overlast wilde doen; warrop Lodwich geanttwort hefft, datt hy hem wel wilde assisteren tott scheps profyt endevordel van de Compagnie, ende anders niett. Oerkonde myn onderteykeninge ³⁾.

by mij LODEUIJCK GERTSEN.

40. *Verzoek van Van Boninghen om zich in het openbaar te verdedigen, dd. 16 Mei 1596.*

Laus deo, den 16^e May inden Hollanschen Leew an^o 1596.

Sres, die copie van de astestatie by de adelborsten in Mauritio beleyt hebbe ick ontfangen ende achte die van wenich importatie te syn, dewiele sy altsamen maer opt seggen van een persoon staen ende haer eygen verantwoordinge midt brengen, wan Ul. die attentate, by Molenaer ende Schellinger gedaen te voren, willen aensien ende betrachten; soude auerst na Ul. begerent gelycke wel scriftlyck geantwoordt hebben, opt gene dat waerachtich daerin is, ende onkennet wat onwaerachtich is, dan also ick hier door by het gemene volck openbaer besculdicht ende gedefamiert worde, als soude ick enige verraderie, moortstichtinge oft scelmstuck inde sin gehadt hebben, so is myn begeren als noch dat Ul. een gemeine vergaderinge willen leggen, hier opt scip ofte waert Ul. gelieft, op voren begeerde sauuegarde, dat ick my daer openbaerlyck onder den blooten hemelmach verdedigen ende myn onscult voor een jeder anden dach brengen, so mondelyck als ooc scriftelyck; ende gelyck ick nu genochsam niet alleene int geheym, dan ooc int openbaer, te onrechte ben besculdicht

1) Handschrift van Reijnier van Hell, handteekening van Hans Bouwer.

Van dit stuk bestaan twee copieën, een geschreven door Willem Lodewycksz en een B.

2) Pieter Dircksz Keyser.

3) Het handschrift is van Berent Heijnck. Van dit stuk is een afschrift B aanwezig.

ende gedafameert worden, so begeer ick my ooc int openbaer te verdedigen, ende by weygeringe van dien, gesciet my gewelt ende ongelucky, daervanick protestere, Ul. hier midt den Here bevelende, verwachtende hierop een goedt scriftelyck andtwordt. Datum als bouenn

bij mi Ul. dienstwilg colleg
G. V. BONINGHEN 1)

41. *Afkeuring van Van Boninghen's gedrag door den scheepsraad op 17 Mei 1596.*

Addi den 17 May 1596 den generale scheepsraet op tship *Hollandia* vergadert zynde ten versoeck van Gerrit van Boningen op de attestatie beleyt vande adelborsten, en Gerrit van Boningen oock sullixs bekent heeft, te weten van tvliegen van een hemt aende besaens roede, datse alsdan aen boort soude schicken te comen en met haer brengende ofte aen spreken de genoemde en wie lustlich was; en also Boningen tot verantwoording inbrenghet, sullixs soude gedaen te hebben wt noot om zyn schip te regeeren, also tvolck van tship *Hollandia* hem wilde begeuen oft sommige so hy seyt en hem sullixs voorgedragen is, hoe wel hy sullixs voor den scheepsraet niet can bewysen, dan sullixs by ons beuonden wort meer logen te zijn, door dien tship *Hollandia* een darden deel van *t Compënies* haer wtmakingh is van t gelt, geschut, coopmanschap, wijnen, saylen, ammunitie en alle behoeftege nodrusticheijt, dienende tot voldoeninghe vande voyagie, beuinden wy scheepsraden by de inbrenginge van Gerrit van Boningen sullixs onwaerachtich is en Boningen een groot abuys daer in gehadt heeft.

Ter ordenantie vant collegie
w.g. J. J. KAERELL. 2)

42. *Verklaring van Cornelis van Eemskerck van 9 Juni 1596.*

Laus deo, desen 9 Junyus [96]

Hebt ghij mij niet ten eersten, also ick vant jacht quam³⁾, te kennen gegeuen, dat den brief vant verkiesen van den scipper U L. mede gelanckt was ende dat ghij dien opbrecken mocht, soot U beliefde; daer na bethoonde ghij mij den brief daer in verhaelt stondt den naem van Pieter Dirxoon mij wel dien mostrerende, maer niet seg-

1) Handteekening Van Boninghen, schrift van Lambert Biesman.

2) Hiervan bestaan 3 afschriften, waarvan twee gemaakt door J. J. Kaerell en een B.

3) Van Eemskerck is dus eind September 1595 met de pinas medegeweest.

gende wat het Collegium moueerde alsulcken persoon niet te accepteren tot scipper; oock seggende mijn Heeren vant Collegie, dat sij den persoon niet gans het scipperscap ontseijt en hebben, dan hebben alleenich begeert vertreck, tot dat men in de andere hauen quamen, UL. beveelende het regiment van scipper ende comijs.

Hebtghijmijn niet te kennengegeuen, datden persoon van S. Cornelis de Houtman tot U geseyt soude hebben, dat hij al op een ander aenslach practijseerde, ende om henaen de Comp. van Verre te wrecken met de scepen achter Yerlant in een onbekende haven ende al daer de scepen ofhandich maecken de Comp. van Verre, het welcke ick ter contrarijen bevinde, dan dat ghij seluersulcken soudt gepropeneert hebben van achter Engelandt te loopen in eenighe onbekende hauen; ende aengesien dat de saecken, die ghij mij geseijt hebt van den persoon voorsz. niet met tuijghen bevestighen condit, ende U contra partij U sulcks met getuighen can bevestighen, ick mij van UL. grotelijcken geinurijeert achte te wesen, het welcke ick noch soude niet achten, en hadt ghij mij met andere puncten bedrooghen als volcht:

Het contract tusschen het Collegium ende UL. gemaect en hebt ghij mij niet geseijt ende een copya vera laten sien, so ghij seijde, al waer in stondt, dat ghij niet en hadt geconsenteert, dat Sr Cornelis de Houtmansoude in U plaetse gaen; ten anderen dat ghij varen woudt op Maurijtjo in de plaetse van S. Barent Heijnck, oock mede behoudens U eer, gerechttheyt ende officyum, ock dat sij U geconsenteert hadden, dat ghij in de vergaderingh coomen soudt, ende om dat dese saecken U gheweijgert worden, ghy U grotelijck beclaegde over het collegio, dat sij haer beloften niet en hielden, maer UL. als een putgerachtende.

Hebtgh[ij]mijn niet dicwils met een devotich semblant gecoomen ende geseyt, ick verhope het sal wel gelucken, want ick bidde Godt dach en nacht, dat Hij mij in mijne gerechtich saecke voorstaen wil; het welck my dunckt genoegsaem versekert te zijn, want ick bevinde dat Hy my van dagh tot dagh versterckt om tot my voornemen te koomen. Dan hadde ick geweten, dat U voornemen tot sulcken eijnde gestreckt hadde als ick nu bevinde, ende oock het geene ghij mij voor ooghen leijde 2 daghen voor vertreck van hier op den Hollantschen Lew ¹⁾, daer en hadde van begin aen so menich vroommans kindt niet tot U sijde gecoomen oft van mij daer toe gebracht geweest, als daer wel is; want wat danck ick daer aen begaen hebbe, is mij wel kennelyck ende aef[n] den scheeps raet (dat ick van Rodenburch hebbe moeten horen

1) Alzoo einde October 1595.

dat ick hem tot U getrocken hadde ende doen protesteren teghens den persoon van S. Cornelis de Houtman ende zijn ouericheijt, die hem zijn leven niet misdaen en hadde, waer ouer ick van hen tot een schelm gescolden worden, wie daer present waren. Wat een plaisier dat het mij te hooren was, mocht ghi dencken, [principalyck gehoort te hebben met wat eeren UL. vant diakenscap gestelt werdt]¹⁾ voorders wat men van UL. broeders doot U na gaf, wat UL. van den raet van Emden gesciet was, ende dat meer is, als mijn in viel hoe boosachtich ende scelmachtich ghij op mijn begerde, dat ick den persoon van S. Cornelis de Houtman doden soude, dien ick mijn leven niet gekent en hadde, noch oock nimmer misdaen als door U L. seggen. Wat eere het mij soude geweest hebben, ende hoe dat ghy mijn weluaert ende eere socht, soude ick wel connen bemerckt hebben en hadde ick niet alte verblint, ja pharonen geslacht²⁾ verstockt en verhardt geweest, hoe wel dat ghy met een blaeuwe bloeme³⁾ mij aenquaemt, als mij met joncker Moller na Zijn Excellentye te stieren ende alsoo het parden van hem vercrijghen. Doen docht ghy niet, dat daer een Godt was, dien sulcks niet vergeuen soude, dat so scandelijcke gesciet, ende hadt ick niet verblint geweest, ick soude wel connen bemercken, dat ghij mij socht bij te brengen ende weijnich Zijn Excel. eere, die welcke my tot antwoordt mocht gegeven hebben een swaert door mijn necken, want hij den mordenaers niet voorstaet dan den onnoselen ende oprechten.

Voortshoe bedrieachtich ghij bij mij quaemt ende bij meer andere hier tegenwoordich, seggende: „eij mannen, het gaet hier te grof toe, het mach dus niet bestaen; voorwaer sy drincken meer wijns in de kojjuite als ghij met U allen, daer moet in versien wesen”. Dan ghij en seijde niet dat ghy meest alle auenden quaempt ende seijden: „eij maet”, tegens onsen scipper⁴⁾ „een bedroeft hert lust wel een dronck; ich moet een puntghen⁵⁾ met U drincken”, hem dicwils tot wijt sijn kojje porrende. Voorwaer dat en was geen man met eeren werck, maer wiens werck het was, laet ick dese eerbare comp. jugeeren; voort hoe dat ghij op een nacht het volck hier in dese scepe socht teghens haer scipper op te rockenen in Aguada Sant Blaes, weet ghi oock wel. Is dit de Comp. van Verre profijt soecken, was dit U deuotich semblant, was dit tot Goods eere streckende, meent sekens, (dan ick gelove wel, dat ghij Machiavellum te lief gehadt hebt, want ick bevinde

1) De tusschen [] geplaatste woorden zijn doorgeslagen. 2) gelijk Pharao.
3) leugen. 4) Jan Dignumsz. 5) pintghen.

dat ghij een goedt navolgher zijnder instructijen geweest hebt, alst we blijkt dat wat ghi begos hebt al met een vossen hert gesciet is, als hij leert daer hij so dat men alleen het samblant van devoot hebben moet.

Vorders aengaende van de seijne vant hempt, het welcke der sommige meende ghy gedaen soudt hebben tot haer profijt om wat beter tractement te hebben, heeft gebleecken, aengezien ghij bekent hebt om het volck tot U te trecken; doen worden ick eerst gewaer, waer toe de woorden gesproocken van U waeren, dat ghij met een hondert gulden ofte 2 Kackerlack¹⁾ wel sout omkooopen. Dat en wasde Comp. van Verres profijt nijet, want waer toe hebben zy den sceepsraet medegegeven; hebben sij sulcks niet gedaen, om dat sij, wat haer dochte te wesen oorbarlijckst, souden doen; ende oock bij steck van stemmen Jan Jansen Molenaer in sceeps saecken ende S. Cornelis de Houtman in coophandel, behoorde ghij die niet gevolcht te hebben ende oft U sulcks niet en geliefde, cost ghij der meer als U stemme ouergeuen ende so verre sij sulcks niet en volchden der van protesteren, gelijk ghij op andre saecken gedaen hebt. Dit verhael ick om dat ghij U excuus doet, dat sij het scip den Hollantschen Lew wouden aen brandt steecken ende van de adelborsten daer toe geport te zijn, al waert scoen dat sij sulcks in den sin gehadt hadden, so most men haer volgen, dan overcoomende stontd haer sulcks te verantwoorden.

Vorders hoe grotelycks het regiment, dat daer gesciet is op den scepe Hollandia, so ghij daer erst quaempt, U recht vermeerderde ende eere ophielt, mocht ghi dencken; ten anderen wat recht U L. in brenghen sal de remonstratije tegens den persoon van S. Cornelis de Houtman, moecht ghi bemercken; want is U lasteringhe so ghi segt warachtich, so doet ghi qualijcken met sulck een persoon tot 2 malen toe U eet te vernieuwen, en is ghelogen tael alsoo ick mejne, so hebt ghi oock qualyck gedaen ijmant te lasteren sonder scult ende te deren af alst also was, so hebt ghi u eedt gedaen de Comp. gheen oue vrocken op te halen. In soma ghi en sult in als die sacken niet veel eers begaen, te minder met de briuen, dien ghi soo aen den scipper als de andere gescreven hebt om twist ende oneenicheijt te brenghen tusschen haer. Ende siende, dat ghi een quade voet voor gehadt hebt ende noch hebt, so ben ick sculdich, heb ick doer onverstant tegens de Comp. van Verreyet²⁾ gedaen, de seluighe wederom nu mijn ooghen

1) Jacob Jansz, stuurman op de Hollandia. Het cursief gedrukte is in de verklaring onderstreept.

2) Doorgeslagen is „eenighe sonde“, dat vervangen werd door „yet“.

geopent zijn to diffenderen in als wat mij doemlijck ende mogelijk is; ende door dese redenen hebbe ick het collegium desesaecken ontdeckt ende oock om mijn eerende eedt te achtervolghen ende die te voldoen, also zij mij op mijn eedt geleyt hebben te ontdecken, wat mij van U saecken bewust was.

Ick Cornelis van Eemskerck
hebbe dit onderteeckent naderhant het
mij van mijne Heere de bewintheberen
gethoont is gheweest. ¹⁾

43. *Veroordeeling van Van Boninghen door den scheepsraad,
10 Juni 1596.*

Anno 1596 den 10 Junij syn opt tship Mauritius vergadert de generale scheepsraeden ende hebben om vrede te onderhouden in dese vlote geordineert ende geresolueert, ordineeren ende resoluereen mits desen, dat den persoon van Gerrit van Boningen sal gevanckelijck gestelt worden optschip Mauritius, op alsulcken plaetse als hem vandt Collegie sal geordineert worden, sonder met yemant van dit schip oft andre schepen te spreken sonder belieuen vant Collegie, ter tyt datter van den gemeenen scheepsraet in versien wordt; ende ist by aldien, dat hy eenige twist maect oft muyterye sticht, tsy door schryuen, bootschappen oft diergelycke, oft socht wt te breken, tsij int heymelyck oft openbaar, sal (na gelegentheyd vander sake) sonder genade gestrafft worden. Onderteyckent in dato als bouen ²⁾).

JAN JACOPZOOM SCHELLINGER.	REIJNIER VAN HELL.
SIJMEN LAMBERTZ MAU.	BERENT HEIJNCK.
HEIJNDRICK JANSEN.	JAN JANSSEN MUELENAER.
PIETER DIRCKSEN KEIJSER.	JACOB JANSS.
JACOB DIRCKSZON.	CORNELIS JANSEN CEULLEN.
BASTIJAEN JANSSEN.	CORNELIS ADRIJAENSZ.
LODEUYCK GERTSEN.	PIETER STOCKMANS.
AERIJAN CLAESSOON.	SYMEN ARESSEN.
HENDRICK HERMAN SZ.	✠ het merck [van]
CARSTEN HASE.	CORNEELIS JACOPZON.
	JAN IJSBRANDT SZ.

1) Dit stuk, geschreven door Van Eemskerk, gedateerd 9 Juni zonder jaartal, is van 1596 en eerst later in Nederland door hem geteekend.

2) Aanklager was C. de Houtman, verg. Montanus hiervoor p. 15. De veroordeeling is geschreven door Willem Lodewycksz; er is een copie B aanwezig.

⊕	het merck v. JAN CORNELISZOOM	ARENT ARENTS.
⊕	EGBERT BARENTZOONS merck.	JANN WILMSEN ROEDT. ASMUS METTESSEN.
⊗	DOEDE PIETERSEN merck.	⊗ BARENT FRANSZ merck.
⊕	MICHIEL BARTOLSEN merk.	JASPER ISBRANZEN.
∨	MATHIJS EIJNSSEN (Thijs Heijnssen).	

44. *Bevestiging door den scheepsraad van de plaatsing van het personeel op de Hollandia, gedateerd 18 Juni 1596.*

Anno 1596 adi 18 Junij is by 't Collegie opt schip Mauritius geordonnijrtt: also Gerrit van Beuninghen om diuerse quade feyten opt vorsz. schip gevancklick wortt gehouden, datt Jan Janss. Caerll voor dees tydt opt schip den Hollanttsen Lew sal commis wesen in Beuningens plaets, ende Cornelis Naso ondercommis, begerende dat en yegelijk de vornomde personen ende den schipp. Symon Lamberts met syn officianten, elck in sijn autoriteit, sal respecteren ende gehoersamen, sonder sich tegens die selue t opponeren, also wy tott vordel van dese vloete ende de Comp^a van Verre als oeck tott vrede en eendrachticheyt sulx goet vinden. ¹⁾

Ter ordonantie vant Collegie
REYNIER VAN HELL.

45. *Aanklacht tegen Van Boninghen, zonder datum.*

Beclach over den persoon Gerrit van Boning.

I. In den eersten also Gerrit van Boningen door Jan Schelinger opten 13 October a^o 1595 voor een schelm gescholden was, heeft hij, Boningen, hyr over Schelinger op den 17 ditto voort Coleigum doen roepen hem vragende oft hy de scheltwoorden wylde staen, heeft Schelinger geantwoort: ja, ende oock goet doen. Als nu Boningendyt gehoord hadde, en heeft niet gesocht hemt verweeren dan alle vliet voorgewendt, versockendeaent Coleigum dat diesaecke tusschen hem ende Schelinger mochte gemudert oft by geleydt warden, ter tyt ende wyle wy tot Amsterdam voor die Compangie van Vaerre, onse heeren,

1) Het handschrift is van Berent Heynck; een copie Baanwezicg.

quamen. Beswoor ende geloffden dyt vastelick te laeten berusten als oft niet gebuert en waer, sonder tegen ymanteenige meyntionatie hier van te macken, alst breder blyckt by syne bwylinghe ende het compermis hier van gemackt.

2. Ten tweeden heeft hy, Boningen, soohaesthy ophetschiep Mauritius nae syn eijgen versoeck gestemt was, het scharpioon geleckten, dat altyt met syn stert om slaet ende steckt, ende heeft eer ende eedt met de groette swaere beloften terstont by syden gestelt, ende gesien soo veel tuyst en oneenicheit onder ons tobteneeren oft macken alshem doenelick was. Hierover practiceerden hy nacht ende dach; hoe hy die comissen tegende schiepers, de schiepers wederom tegen de comissen oneenich mocht macken, op hoop oft sij een den anderen mochten om tleven brengen; hier toe heeft hy voort gebrocht alle oude cruweele¹⁾ saecken, de hy van een yder wiste; ja het volck so oproerich gemackt tegen haer overicheit, dater schier niemant mede om gaen conde.

3. Ten derden is hy, Boningen, seer begeerich geweest om een moorddadich feyt aen te rechten over den persoon Cornelis de Houtman; dan also hy dyt selfs niet en dorste bestaen, heeftet eenen synen besten vrient geopenbaert, daer hy dyt feyt door docht t' warcken. Als Cornelis de Heymsskarck dan, so hy dyt gehoord hadde, kende hem t' swack om soo daniche moordt aen t' rechten, maer beloffden alles [secret] t' houden, also hy voor de tyt dede, ende heeft daer nae, sonder hier toe versocht sijnde, dyt vrymoedich geopenbaert ende an den dach gebrocht, als breder blyckt by syn eygen bekentenische.

4. Ten vierden also hy Boningen dyt voor gemelde feyt niet en sach te volbrengen, soo heeft hy geprataceert om weder int schiep den Holantschen Leuw t' comen, ende heeft den 25 December daer toe syn tyt waer genomen, also Houtman aent schiep Mauritius quamp,²⁾ ende is bouen eer en edt, ja syne eygen bewylinge ende het compermis, d' welck hy onderteyckent hadde, sonder hyr toe verorsaect synde, als een godt vergeten minedich schelm wtt het voorgenoemde schiep geloop methem dragen [de] eengeladen puffer, daer hy Houtman mede wylde door schietten, soo hy hem ter hant gecomen waer, nae luyt syn eygen woorden.

5. Ten vyffsten also hy, Boningen, nu op den Holantschen Leuw was, heeft hem terstont bij syn geselen gevoecht ende aen Houtman ontboeden, dat hy hem soude wachtte' en t' schip comen, want hy

1) Cruweel, cruel fr. pijnlijk, smartelijk.

2) Verg. hiervoor p. 11, noot 2.

wylden hem door schietten; voorts stelde hem soo partiech als hy mochte, ende mackte soo veel tuijst ende oproer tuysschen ons ende het volck, datet t' verwonderen was, wy een den anderen niet alle dage en vermoorden; ja smett de comisz Jan Jan Kaerel, d[i]e neffens hem op het schiep was, voor syn coop, seggende ghy syt maer een contlicker, my is de saeck beuolen.

6. Ten sesten heefthy, Boningen, seckere corispondentiegehouden met dieuerce persoonen van onse schiepen, d[i]e hy door eenige hemelicke consipiturs aen de handt gecryegen, daer mede hy consiperatie gemackt ende besloetten hadde, dat so wanneer hy haer lieden een scheyn ¹⁾ dede met een hembde t' laeten waeyen van de basans roode, dat sy als dan souden pasen aen boort te comen als breder blyckt by haer ende syn eygen bekentenise.

7. Ten sevensten, also hy, Boningen, hem niet gerust en heeft wyllen houden, dan dagelix soo veel oproersgesticht, datet niet langer touer comen en was, is hy door gemeene stemen van den gansen schiepsraet op den 10 Juni a^o 1596 gecomandiert geuancklic gesett twarden ende also verwaert, tot dat wy t' Amsterdam quaemen; sonder dat hij met yemant spreken oft eenige brieven daer aen schriuen mochten, ten waere met belyeuen vanden schieps raet. Dyt alles hoeft hy licht geachtende is gelick wel voort gegaen als vooren om het volck, d[i]e hem bewaerden, aen de hant crijegen midts groette luegenen ende beloften hayr toe te seggen; daeren bouen aen Pietter Dricxsz ende de ander stuerlieden eenen brief geschriuen, dat sij hem doch wylden beholpelic syn om uyt dat gadt t' helpen, sy connen daer veel in doen. Soma d[i]e alle sijn parten verhaelen soude, dient wel een vaste memorye.

Over dese voor gemelde artickelen beclach ic den persoon Gerrit van Boningen, dat hy by onse lant ende dese onse heeren, de bewinthebbers van de Compangie van Verre, gehandelt heeft als een eerloos, trouweloos, godtvergetten, minedich schelm d[i]e niet gesocht en heeft dan onse lant ende ons allen tberoven van eer ende fama, ende dese costelick vloet te verdisterwieren, soo eyssche ic den voorsz. Boningen gestraft twarden nae verdienste, van 't leuen teer doet, met een strick aen den halss wel vast aende buchspriet, beuelende Godt de ziel ende de voegelen tvles. ¹⁾

1) Lees: sein.

2) Dit ongeteekende stuk is door Reynier van Hell geschreven.

Een copie A is aanwezig.

46. *Eigenhandige brief van Van Boninghen aan Muelenaer, dd.
30 September 1596.*

Laus Deo 1596 den 30 Sept.

Sr Jan Jansz Molenaar also U L. van mi begeren, dat ich U L. van dage sal openbaren ende nhamhafftich maken, an wel dat Schellinger mer sulche schendige lasterenn ende unere van U L. persone ende U L. hoesfrowe gesecht hefft, so vorklare ich tenn erstenn bi minen eede warachtich tho sin, dat Schellinger mi sulches opt vileinichste, int brede in de Aguada de S. Bras an landt sinde, vortollect heefft, wider dat ich sulches noch van UL., noch van U L. hoesfrowen, vor den tiet van nhemant anders gehorett hebbe als van hem, want U L. hoesfrowe is mi umbekentt, ende ich wedt ook gen unere van har tho spreken.

Wider heefft he sulches ock an Paulus van Carden vorhalett indt brede, den ich begere dat U L. in min presensi willenn den eedt erstenn afnemen, als dat he de warheit sal seggen ende nichters sal verswigen (gelick dat nha rechte gebruecklick is), eer U L. mit hem van de sake spreken, vnde dar nha hem up denn eedt affragenn, alles wat Schellinger tegens hem gesecht hefft van U L. ende sin hoesfrowe, ende wadt hem van de sake bewust sij, ende weh dar mede bigewest sij oft mer de saken bekent sij up Schellingers schip; de sal U L. de sake int brede vorhalenn, war uth U L. dan lichtelick de warheit vornhemenn sall. Unde dat ich den bref an UL. nicht geschreuen hebbe umme U L. tho scheldenn offte te vertornenn, gelick U L. mi de tho unrechte andutett, dan also Schellinger mi so schendeliken bi UL. diffamert ende belogenn hefft, dat ich in gene manniren U L. grasi (de mi vele gudes kandoen) hebbe konenn vorwaruen, wo frundtlich ende odtmodich ich de ock versoecht hebbe, hebbe ich nicht latenn konen U L. endelicken tho warschouenn van de walsheit van Schellinger, de UL. sin eere achter sin rugge so vorklenert. Begere frundtlich dat int examinerent van Paulus nicht buten recht mach angefangenn wordenn als vorhalett, war van ich anders de nullitate protestere. Vaeret wel ende gedenket de gefangen als mede gefangen. Datum ut supra.

U L. W. G. v. BONINGHEN.

47. *Verklaringen van Cornelis Jansz Ceullen en Wouter Wilkens op 24 Februari 1597.*

Ick onderschreuen certificeere voor de waerheyt in plaets van eede, dat ick salige Jan Dingnums hebb hooren zeggen, noch by goede verstande sieck leggende onder teylant Madagascar byt Hollansche kerckhoff op den 21 September 1595, claechde seer ouer den persoon van Gerrit van Boningen, seggende tsal hier noch so qualycken na mijn doot gaen, bij aldien Pieter Dirrixsen schipper wort en Boningen met Pieter Dirrixsen tsamen regeeren; seyden dat syn begeeren was, dat Symon Lambertsz schipper soude sijn op tship den Hollanschen Leeu. Actum onder Balij, den 24 February anno 1597.

CORNELIS JANSEN CEULLEN

Ick onderschreuen certificeeren voor de waerheyt in plaetse van eede, dat salige Jan Dingnums sieck, by goede verstande synde, tegens mijn geseyt heeft onder teylant Madagascar voor tHollansche kerckhoff te reede leggende op den 21 September anno 1595, so Pieter Dirrixsen en Boninghen eens syn, saltter qualycken hier na myn doot gaen. Actum onder t Eylant Baly den 24 February anno 1597.

w. g. WOUTER WILKENS. ¹⁾

48. *Beslissing van den scheepsraad op het verzoek van Van Boninghen om verlichting van straf op 28 Februari 1597.*

Op heden den laetsten Februarij, den generalen scheepsraet op tship Mauritius vergadert synde, ende gelesen hebbende de requesten door Gerrit van Boningen ouergegeuen; daar na sijn mondelijcke versoek gehoort hebbende, dat men hem soude genade doen ende verlichten van syne gevanckenisse, de wijle hy quaede beenen hadde, ende dat men de saecke aen de Comp^e van Verre remitteren soude; soo ist dat de voorsz. scheepsraeden hem afgevraeght hebben, oft hj antwoord op syn requesten begeirt ofte op syn mondelyck versoek, en alsoo hy antwoord op syn mondelyck versoek ende niet op de requesten andtwoord begeert, soo heeft elck sijn stemme gegeuen als breeder volgende:

Cornelis de Houtman stemt, op dat hy syne saecke mach verantwoord worden ende de syne niet seggen, dat men hem in de gevanckenisse

1) Het handschrift is van J. J. Kaerell.

Van deze verklaringen is een copie B aanwezig.

gedoot heeft, dat men hem opt jacht oft pinnas sal laeten gaen ter tyt toe, hi weer gesont is, ende alsdan syn sententie, op den thienden Juny gegeven, weder na comen.

onderteyckent *Cornelis De Houtman*.

Jan Jans Carell stemt, dat hy sal op d'jacht voor eerst varen, alsoo hy claegt sieckelijck te wesen, ende ick gaern siensoude, hy syn saecke voor de Comp^e soude mogen verantwoorden, mits conditie dat men een man ofte twee op tjacht sullen stellen tot goede opsicht, ende den schipper macht geuende, soo hy int minste eenich rumoer maect, hy hem naa syn goetduncken sal mogen setten, ende beter wesende, inde oude gevanckenis gaen.

onderteyckent *Jan Jans Karell*.

Heyndryck Janss. stemt, nademael syn beenen seer swillen, dat men hem op d'jacht aen syn handen sal brengen gesloten en houden hem gesloten aen syn eene handt; ende soo hy hem te buyten gaet, sal de schipper hem sluyten naa syn gelieuen, en gaen in syn gevanckenisse op sulcken schip als men hem sal stellen.

onderteyckent *Heyndryck Janssoon*.

Simon Lamberts stemt: dat hy, Boningen, voor eerst op djacht sal varen, alsoo hy claegt sieck te wesen en gerne sien soude, hy syn saeck voor de compaignie soude verdadigen, mits conditie een man ofte twee op djacht stellen sullen tot goede opsicht, den schipper macht geuende soo hy int minste hem te buyten gaet, na syn gelieven sal mogen setten, ende genesen synde in syn oude gevanckenisse.

onderteyckent *Simon Lambertsen*

Cornelis Janss Ceullen stemt, dat hy, Boningen, hier sal blyuen ende hem acht dagen ongesloten verlichtenisse sullen geuen over dagh, ende by nacht gesloten ter tijt hy gesondt wordt.

onderteyckent *Cornelis Janss Ceullen*.

Jacob Dirix stemt hem voor eerst op d'jacht alsoo hy quaede beenen heeft, ende op dat men niet seggen soude, dat men hem inde gevanckenisse heeft laeten vergaen, ende soo hy hem te buyten gaet, te helft harder gevanckenisse sullen geuen.

onderteyckent *Jacob Dirixsoon*.

Jacob Janssen stemt, dat men hem sal aen beyde handen sluyten ende de boeyen los, ende syn gevoech buyten mach doen, en voorts in syn hut blyuen als voren ende snachs gesloten, ende soo hy hem te buyten gaet te helft harder gevanckenisse geuen.

onderteyckent *Jacob Janss Kackerlack*.

Cornelis Adriaenssen seyt, hy sal blyuen sitten, tot dat wy thuys comen.

onderteyckent *Corns Adriaenssen*.

Pieter Stockman seyt, by aldien hy seer aen syn beenen heeft, men hem aen syn handen sluyten sullen.

onderteyckent *Pieter Stockman*.

Simon Arents seyt: dat hy verlichtenisse sal hebben ter tyt hy beter is ende sal op djacht varen, ende soo hy moeyten maect strackx weder in sluyten.

onderteyckent *Simon Arents*

Egbert Barents, hoochbootsman, seyt, hy op djacht vaeren sal ter tyt hy gesont is

onderteyckent *backers*¹⁾ ¶ merck.

Jan Cornss, hoochbootsman, stemt, dat men hem sal gevanckelyck houden, en begeert hy ouer dagh tship eens lanckx te gaen wandelen, tot syn gesontheyt sal men met een handt boeije aen syn handt sluyten.

onderteyckent ¶ *Jan Cornss*. merck.

Karsten Hase, hoochbootsman, stemt dat hy hier opt schip blyuen sal ende hem laeten gaen tot dat hy genesen, segge gebetert, is, ende weder int oude logement.

onderteyckent *Karsten Hase*.

Jan Yssebrants, bottelier, stemt, dat men hem in syn oude gevanckenisse sal laten sitten, tot dat hy voor de Compe compt, ende alsdan mach hy hem verdadigen.

onderteyckent *Jan Yssebrants*.

Corns Jacobs, bottelier, stemt: hy op djacht sal gaen gesloten aen syn handt ter tyt hy gebetert is, noch met niemant conversatie te maken.

onderteyckent *Corns Jacobs bottelier*.

Lodewijk Gerrits, bottelier, seyt: dat ouermits syne sieckte op tjacht sal gaen, dan niet sonder bewaerder.

onderteyckent *Lodewyk Gerrits*.

Michiel Bertels, qu[artmr], seyt: dat hy met handtboeyen sal gesloten wesen, en laeten hem syn gevoegh doen en gaen ouer dagh wandelen, ter tyt hy gebetert is.

onderteyckent *Michiel* ¶ *Bertels* merck

Thys Heynssen stemt, hy int gadt blyuen sal daar hy is, syn syn voeten seer, mach men hem aen sy(n) handen sluyten.

onderteyckent ¶ *Thijs heynssen* merck.

1) Lees: Barents.

Jan Root, constabel, stemt hem wt dysers daar hy in is en wederom gesloten aen een paar hantboeue, ende snachts aen de beenen gesloten, ende sal op tjacht gaen, ter tyt hy gesont is.

onderteyckent *Jan Willemsen Root*.

Dierick Jacobss, constapel, stemt, dat men hem wat verlichten sal ouermits syn siecten ende laeten hem gaen wandelen aen syn een handt gesloten, ende soo hy moeyten maect, swaer gevanckenisse geuen als hy gehadt heeft.

onderteyckent *Dirick Jacobssoon*.

Cornelis Bastiaensen, quartm^r, seyt, dat hy hier blyuen sal ende dat men hem verlichtenisse geuen, ter tyt hy aen de beter handt is.

onderteyckent *Corn^s & Bastiaenssens merck*.

Claes Claessen, quartierm^r, seyt, alsoo hy seer claegtouersyn siecte ende quaede beenen, dat men hem soolange van syn gevanckenisse sal verlichten, ter tyt hy genesen is,

onderteyckent *Claes Claessen*.

Dat dit copie vera is gecollatyonneert van woorde tot woorde naa tprincipael, getuijgen wy onder geschreuen. Datum den 6^e Maert 1597. ¹⁾

CORNELIS DE HOUTMAN.

JAN JANS. KAEREL.

1) Het handschrift is van Willem Lodewycksz.

STUKKEN BETREFFENDE VAN BONINGHEN
NA DIENS TERUGKEER TE AMSTERDAM

I.

Amsterdam Not. Op huyden den 11^{en} Septembris A^o 1597 hebbe ick openbaer no-
 J. Gijsberts taris ondergeschr. binnen Amstelredamme residerende ende bij den
 O. 209 Hove van Hollantgeadmitteert, ten versoecke van *Gerrit van Beuning-*
 fol. 106.^v *gen*, tegenwoordich gevangen in de boyen deser stede, mij gevonden
 107. 108. aen den personen van den eertz. *Gerrit Bicker*, out schepen deser stede,
Hendrick Buyck, *Jan Poppen*, *Dirck van Os*, *Sijvert Pietersz Sem* en-
 de *Arent Grootenhuys*, alle te samen coopluysden binnen der voors.
 stede residerende, ende hebben haerluijden elck in perticulier in pre-
 sentie der nabeschr. getuijgen geinsinueert tgunt hier na volcht.

Geraerdt van Beuningen, tegenwoordich gevangen (Godt betert) in
 de boijen deser stede Amstelredamme, insinueert U *Reyer Pau. Gar-*
rit Bicker, *Pieter Hasselaer*, *Jan Jansz Carel*, *Jan Poppen*, *Hendrick*
Buijck, *Dirck van Os*, *Syvert Pieters Sem* ende *Arent Grotenhuys*,
 als gecommiteerden van den gemeenen reders van de schepen nu
 onlancx alhier te lande wt Oost Indien gearryveert, ofte van wegen
 U allen den tegenwoirdigen presiderende van U luyden, mitsgaders
 den officier ofte schout der voors. stede, dat alzoo hy insinuant on-
 der anderen meede als commijs gestelt is geweest bij U gecommit-
 teerden voors. op een derselver schepen met zeecker Uwe schrifte-
 licke commissie ende last, bij hem insinuant ende allen anderen opte
 voors. schepen besworen ende bij eede bevesticht t'inhouden van
 dien getrouwelicken naer te comen, ende overzulcx hij insinuant
 omme sijn eet te betrachten, de zelve niet hebbende willen te buyten
 gaen noch contravenieren ten appetyte ende believe van eenige
 zijne quaetgunstigen op ten voors. schepen, niet passende schijnt op
 haren eedt noch inhouden van de zelve commissie, haer eygen goet-
 duncken, passie ende perticulier desen zeer heftich ende pertydeli-
 cken drijvende tegen texpres inhouden ende beveel van de voors.
 Uwe schrifteliche commissie, zij daeromme tegens hem insinuant
 groote vyantschap ende een dootelicken haet geconcipteert hebben,
 conspirende tegens hem insinuant ende zoeckende met alle onbe-

hoirlicke ende ongoddelicke middelen ende practijcken hem tleven te benemen, dan door Godts Voorsienicheijt tot haer zoo tierannycx ende oncristelick opset ende voornemen niet kunnende geraecken, hebben entelicken naer veel bedriechlicke ende sinistere practijcken zoo veel oock by anderen te wege gebracht, dat zij hem insinuant ongehoort ende tot zijn onschult met den boyen aent been in een gat ende zeer zware gevanckenisse geworpen hebben, in allen schijn ende niet anders al of hij insinuant vader ende moeder vermoort ende de meeste schelmen ende beuswicht op ter aerden waer geweest, voor reden zijnder apprehentie zeggende zulcx omme vreden wille op ten schepen geschiet te zijn. In allen schijn off hij insinuant oorsaecke van onvreden ende niet zij zelffs mits de voors. hare contraventie tegens de voors. U luijder schriftelicke commissie de eenige principale ende oorspronckelicke oorsaecke van alle dissentie, twyst, tweedracht ende 'tqualick varen, voorts van de voors. geheele voyagie waeren geweest, als hij insinuant nochtans mogende eenmael comen tot gehoor ende tsijner defentie, wel verhoopt ende betrouwt volcomelicken sal cunnen bewijsen. Ende hoe wel hij insinuant in de voors. cruele banden ende bezwaerlicken gevangnisse tsijn onschult geseten hebbende den tydt van 15—16 maenden ende nu hier te lande gearryveert zijnde, de voors. hare pretensie oorzaecke ende reden sijnder detentie was cesserende, ende overzulcx oock wel behoort hadde eenmaal ontslaegen te worden, (want cesserende doorzaecke oock cessereren moet teffecte van dien) ten minsten onder hantastinge ende cautie juratoor ofte andere zoodanige als men bevonden zouden mogen hebben van noode te zijn; te meer aengesien hij niet ende wordt bedegen van eenige moort ofte gelijcke enorme feijt als wel andere, welke wt vaste ende indubitatis inditiis geconvinceert zynde van Jan Jansz *Molenaer* schipper op t schip *Mauritius* met gift ofte venijn vermoort ende het leven benomen te hebben, ende overzulcx met gemeene voise ende stemminge van alle 't scheepsvolk geincercereert geweest zijnde, nochtans des niettegenstaende alleen onder handtastinge ontslagen is geworden. Ende hoewel mits tgunst voors. oock in vermogen van den officier niet en was, sonder nieuwe inditien ende presedente behoirlicke informatie, te procederen tot lichtinge ende apprehentie van zijn insinuants persoon, dese nochtans alle niet tegenstaende U gecommiteerdens voors. belieft heeft, hem insinuant alvooren afhendich gemaect hebbende zijne papieren, stucken ende mummenten dienende tot sijnder defentie, bij den officier deser stede in de boyen ende gevangnisse doen setten,

al waer nu ontrent den tijt van drye weecken gelegen hebbende zonder alsnoch tot gehoor ende sijnder defentie (hoewel zulcx tot meermael bij hen rechtelicken versocht) heeft kunnen geraecken, bij alle welcke hij insinuant hem bevindende grotelicken ende groffelicken geinjurieert ende oock geinteresseert te zijn, alzoo hem mits de voors. apprehentie oock wort benomen d'occasie ende goede legentheijt omme certificatien ende goet bescheyt tot justificatien zijnder innocentie vant scheeps volck, nu sijnde bij de hant, te mogen becomeen, waertoe hij naemaels zij hier ende daer verreyt zijnde, niet bequaemlicken zal kennen geraecken. Soo ist dat hij insinuant, hem bevindende mits de voors. onbehoirlicke proceduren ende onrechtelicke apprehentie in sijne eere, goede naeme ende fame atrocelicken geinjurieert ende enormelick geinteresseert te sijn, daer van wel expresselicken is protesterende mits desen, ende de zelve injurien ad animum is treckende omme zijn actie dies aengaende, mitsgaders van alle costen, schaden ende interesten by hem insinuant daer deur alrede gehadt, gedaen ende geleden ende alsnoch in cas van noch langer detentie in'der gevangnisse te doen ende te lijden, tegen U luyden gecommiteerden voors., mitsgader mijn Heer den Officier ende tegen een yder van U luyden int perticulier ende besonder tinstitueren ende vervolgen soo ende daer hij te rade vinden zal ; van alle welcke hij insinuant U luyden ende een yder van U int perticulier ende byzonder doet insinueeren, mits desen verzoekende onder gelijcke protestatie als vooren in cas van weijgeringe van U luyden gecommiteerden voors., ofte vuijt U allen name den tegenwoirdigen presiderende van U luyden, behoirlicke restitutie van zijne voors. papieren, stucken, brieven ende mummenten volgens den inventaris ende specificatie hier na volgende, ende anderen, welcke in de toegesegelde zack ende anders onder U luyden berustende noch meer bevonden zouden mogen worden ende in den voors. inventaris vergeeten. Ende die voors. insinuatie ende protestatie gedaen zijnde, heeft die voorn. Gerrit *Bicker* geantwoort : wij hooren ende wij sien ende stellen partij tegen partij, zijn daer eenige papieren die hem toebehoren, die zijn tot zijnen besten. Die voorn. Hendrick *Buijck* en Jan *Poppen*: wij hooren, wij sien. Die voorn. Sijvert *Pietersz Sem*: ick hoor, ick zie, levert ons copie. Die voorn. Dirck *van Os*: doet zoo wel ende geeft yemant van onslujden van de insinuatie ende inventaris copie. De voorn. Arent *Grotenhuijs*: ick hoor, ick zie; als het collegie compleet, zullen wij op de zaeck letten. Actum in Amstelredamme ten huijse van voors. respective geinsinueerden, presentibus Harmen

Willems ende *Hans van Bruyssel*, gezworen roedragers der voors. stede, testibus vocatis atq. rogatis.

II.

Item op huijden den 19 Septembris Anny ejusdem hebbe ick notaris voort die voors. insinuatie ende protestatie (mits daer aflatende die laetste clause, wesende versoeckinge van restitutie van zeeckere papieren) oock gedaen aen den eertz. Reijer *Pauw* ende *Peter Hasselaer*, out schepen deser stede, ende *Jan Jansz Carel*, dewelcke daer op hebben geantwoort, eerst de voors. Reijer *Pauw*: ick neeme d'insinuatie aen. Die voorn. *Pieter Hasselaer*: ick hoor, ick zie ende versoeck copie. Die voorn. *Jan Jans Carel*: mijn hoeft ende memorie ken dat niet al onthouden, maer versoeck copie. Actum in Amstelredamme ten huijsen van de voors. geinsinueerden, presentibus isdem testibus quibus supra.

Item op dato voors. hebbe ick notaris voorn. aen mijn Here den Officier oock geleverd copie van de voors. insinuatie ende protestatie, dewelcke zijde, dat hij die zelfde zoude lesen, ende dan daerop antwoorden. Actum opt stathuys der voors. stede, presentibus *Vrederick Tstaets* ende *Hans van Bruijssel*, gezw. roedragers der voors. stede, testibus vocatis atq. rogatis.

III.

Op huyden den lesten Octobris anno 1597 hebbe ick notaris on- dergesch. binnen Aemstelredamme residerende ende bij den Hove van Hollandt geadmitteert, ten versoucke van *Geraerd van Beuningen* mijn gevonden aen de persone van den eertz. *Gerrit Bicker*, out schepen der voors. stede, ende hebbe hem in presentie der nagenoemder getuijgen voorgelesen zekere insinuatie ende protestatie mij bij den voors. *van Beuningen* tot dien eijnde overgelevert, luidende van woorde tot woorde als volchdt: *Geraerd van Booningen* als commys gecommitteert geweest zijnde bij de Compagnie van Verre op ten schepe de Hollantsche Leeuwe, onder anderen mede in den jare 1595 uijt dese landen affgevaardicht geweest zijnde naer de Oost Indien, insinueert U E. *Gerrit Bicker* als preses jegenwoirdich vant collegie van de Compagnie van Verde, alzo hij insinuant geen zeeckere tydt heeft kennen vernemen (hoe wel hij zulcx tot meermalen ernstlick heeft versocht te weten) wanneer t voors. collegie zoude mogen ten vollen vergadert zijn, dat alhoewel hij insinuant

Amsterdam
Not.
J. Gijsberts
O 209
fol. 115, 116.

volgens U E. schriftelicke commissie hem in uwen dienst op te voors. reyse also heeft gequeten ende gedraegen, dat een ijder onpertijdich opte voors. schepen niet dan alle eere, deucht ende vromicheijt van hem insinuant en weten te spreecken, ende dese nochtans niet jegenstaende hij insinuant bij eenige van zijne quaetgunstigen ende vijanden op ten zelven schepen, malcander met een godtlosen eedt verplicht hebbende tegen hem insinuant, sonder wetligen oorzaecken ofte reden, seer deerlicken ende jammerlicken ge-tracteert is geworden met zeer harde bezwaerlicke ende langdurige gevangnisse den tijt van badt ¹⁾ als 14 maenden, tsjinder onschult onghoert in sijnder defentie ende buijten alle forme ende maniere van rechten, ende mitsdien UE. onder correctie wel behoort hadde, hem insinuant, alhier te lande aengecomen sijnde ende niet minder wesende in UE. dienste als zijne pertije, op sijn versoeck ende begeben eenmael gehoort te hebben in zijner defentie, ende d'eene niet meer geloofs gegeven te hebben als d'andere. Dese nochtans niet tegenstaende UE. schijnt een quaet vooroordeel genomen hebbende tegens hem insinuant doort quaet ende sinister report van sijn voors. doot vianden, sonder vorder kennisse ofte onderzouck van zaecken ofte hem insinuant eenmael te hooren spreecken ofte zijne besloten briefven, waer inne hij zijn onschult bewees, te willen accepteren ende na groote moijten geaccepteert zijnde, binnen den tijt van 14 dagen daer na ongeveerlick niet hebt willen openen ofte lesen; den zelven zonder oorzaecke ende tsjinder onschult gevangen overgeleverd hebt in handen van den Officier alhier, niet zonder verminderinge van zijn credijt ende groot nadeel ende prejuditie van zijn eere, goede name ende fame, oock niet tegenstaende voor sijn insinuants persoon goede suffisante versekerheyte UE. werde gepresenteert, sulcx dat mijn E. Heeren van den gerechte deser stede, wel siende ende considererende het notoer ongelijck, hem insinuant aengedaen, uyte onbehoorlicke detentie ende gevangnisse, met goede kennisse van saecken hem ontslagen hebben onder handtastinge ende cautie de juditio sisti, in vougē dat oock den Officier, wel siende zijn notoir ongelijck ende tegen hem insinuant int minsten niet gefondeert te zijn, in weijgeringe ende in gebreecke is blyvende ten principale in de zaecke voorts te varen, niettegenstaende oock instantelick versoeck ende aenhouden van hem insinuant, selfs dagelijcx daeromme hen aenporrende; mits alle welcke ende andere oorzaecken meer, hier te lang ende onnodich te verhaelen, hoewel hij insinuant genoehsaem van UE. vorderen

1) Wel: bet, meer.

ende langeren dienst geexecuseert ende veroorsaect is, hem van U E. aff te sonderen ende in dienst van andere Compagnie te begeeven, van den welcken hij tot meermael alreede is versocht ende doen aanspreecken; so ist nochtans dat hij insinuant omme geensins oorzaecke te geven omme van hem te claegen, verstaen dat U E. wederomme eenige schepen sijt toerustende op te voors. ofte gelijcke voijagie, ende hij insinuant volgens het bespreck, U E. gehouden is te dienen voor anderen zulcx op hem begerende, heeft overzulcx voor desen op ten 26 Octobris lestleden U E. zijne dienst aengepresenteert, ende versocht om hem insinuant wederomme aen te nemen ofte hem van zijnen eedt te willen ontslaen. Ende alzo hij noch daer naer tot twee, drie verscheyden mael tot U E gecomen is omme antwoorde ende bescheyt, ende tselve alsnoch van U E niet heeft cunnen become tot sijn groot verlet ende verhinderung, so ist dat hij insinuant, persisterende by die selven sijne presentatie ende versoeck, ende omme seecker te mogen gaan ende bij U. E. nijet langer te vergeeffs opgehouden te werden tot sijn nadeel, schade ende prejudicie, alsnoch ten overvloet ende op dat U E. naemaels niet en hebbe te clagen, U E. finael, cort, ront ende onvertogen antwoord ende verclaeringe opt voors. sijn versoeck ende presentatie doet versoecken mits desen, ofte anders ende by faute van dien hout hij insinuant U E. swijgen ende silentie oft onvolcomen ende inpertinenten antwoord voor genoeghsame weygeringe van sijn voirs. aengeboden dienst ende ontslaginge van den voors. eedt, omme hem vrij ten dienste van anderen te mogen begeeven, soo daer ende bij den genen hem tzelve goet ende geraden vinden zal; van alle welcke expresselyck protesterende ende U E. insinuerende mits desen; waarop die voors. Gerrit *Bicker* zijde: Ick versouck copie omme tzelve t collegie te communiceren. Actum in Aemstelredamme, presentibus d'eer. Jacques *Razet*, mede notaris, ende Mr. Cornelis *Ketel*, schilder, poyters der voors. stede, testibus vocatis atq. rogatis.

Item ten dage ende jare als boven hebbe ick openb. notaris voorn. in presentie der naergenoemde getuygen mij gevonden ten huijze van Marten *Spil*, gestaen in de Warmoesstraet, alwaer het voors. collegie van voorn. Compangie van Verre gewoonlick is hen vergaderinge te houden, omme aldaer die voors. insinuatie ende protestatie mede te doen aent zelve collegie int geheel: ende als die voors. Gerrit *Bicker*, comende tot mij beneden int voorhuijs, zijde het collegie tegenwoordich in anderen zaecken besich te zijn, zulcx dat hem qua-

licken gelegen waer die voors. insinuatie ende protestatie aen te hoorren, begerende van mij copie van dien, mitsgaders zeggende, dat men op manendage eerst comende daerop zoude antwoorden, heeft die voors. *Gerrit van Beuningen*, mede aldaer present zijnde, daer op geantwoordt: dat houde ick voor mijn antwoordt ende afscheijdt; waerop die voors. *Bicker* zeijde: Tis wel, ende die voors. *Beuningen* versochte aen mij notaris hem hieroff geleverd te werden behoorycke acte. Actum in *Amstelredamme* ten huysse als vooren, presentibus *Jan Jansz Snyder* ende *Anthonis Lynier*, inwoonderen der voors. stede, testibus vocatis atq. rogatis.

IV

Amsterdam
Not.
I. Gijssberts
O. 209
bl. 122.,

Op huysden den 29 Novembris a^o 1597 hebbe ick notaris ondergeschr. enz. ten versoecke van *Gerrit van Beuningen* mijn gevondenten huysse van *Marten Spil* wijncoper, als wesende die plaetse waer den bewinthebbers van de Compangnie op Oost Indien hun vergaderinge houden, ende hebbe aldaer den zelve Bewinthebbers, als namentlicken d'eerz. *Gerrit Bicker* ende *Peter Dirscz Hasselaer*, tegenwoirlich schepenen deser stede, *Reijnier Pau* out schepen der selver stede, *Jan Poppen*, *Syvert Pieters Sem*, ende *Arent ten Grotenhuijs*, ceteris absentibus, voorgelesen de navolgende vier articulen, versoeckende daerop henlieder antwoordt: welcken achtervolgende is bij henlieden daerop geantwoort zulcx als hier beneden ter sijden van elck articule geschreven staet.

Fiat.

Gerrit van Beuningen versouct copie autenticq van alle de stucken, daerinne hij hem eenichsins aen de Compangie verbonden heeft, mitsgaders van zijn eedt.

Het staet te boeck; is hem oock wel bekent. Men zal der naerder opletten ende doen naer behoren.

Item recepisse ofte recognitie van 't gunt, dat hij in de Compangie herideert.

Item oft den Bewinthebbers belieft te betaelen den penningen, die hare dienaers van zijnen goederen in Indien gebruijckt ende opgenomen hebben, vermogens die reeckeninge daer van overgegeven.

Wij refereren ons op het contract met hem gemaect.

Voort dattet haer believe te zeggen, off zij hem salaris begeren te geven ofte niet.

Aldus gedaen in *Amstelredamme* terplaetse voors, ter dage ende jare als boven.

A

Journal van Jacob Jansz Kackerlack,
eerst onderstuurman, later stuurman op de *Hollandia*

Journal van Jacob Jangz Kackerlack Uitreis

Laus Deo Semper, Anno 1596, den 7 October Stilo novo.¹⁾ fol. 1.

Dit is die wt reijs beschrijvinge van dat wij munsterden, tot dat wij te Bantum Calape quaemen in Jaevo mayoor.

Anno 1595 den 4 Marcijus munsterden wij.

Den 10 dito seijlden wij van Amsterdam nae Tesxel.

Den 21 dito quaemen wij in Tesxel.

Anno 95 den 2 April quaemen ofte liepen wij in zee wt Tesxel.

Den 4 dito quaemen wij smorgens door die Hooffden, ende die wint was n. o. ende o. n. o. ende hadden tsaevens die lancte van Wicht.

Den 5 dito smorgens saegen wij Poort lant n. n. west van ons ontrent 5 mijlen ende die wint was o. s. oost. Doe liepen wij suijt suijt west ende suijt w. ten suijen tot

Den 6 dito. Doe saegen wij Heyssant²⁾ ontrent s. ooster son, ende twas ontrent 5 mijlen suijt oost wel so suijelijck van ons ende die wint was oost ende o. n. oost.

Van den 6 tot den 7 dito seijlden wij s. s. west ende s. w. ten suijen tot smiddaechs ontrent 32 mijlen.

Van den 7 tot den 8 dito seijlden wij s. s. west ende s. w. te suijen ontrent 32 ofte 33 mijlen ende die wint was o. n. oost ende noort oost tot smiddaechs toe.

Weer van den 8 tot den 9 dito smiddaechs seijlden wij ontrent 36 mijlen suijt west ten suijen ende suijt suijt west ende die wint was n. n. oost ende noorden; doe hadden wij op onsen son booch³⁾ die hoochte van die Caep Fijnstere.

Van den 9 tot den 10 dito smiddaechs seylden wij ontrent 24 mijlen suijt suijt west ende die wint was n. ende noort n. west ende n. west, ende smorgens lieptse west noort west tot smiddaechs toe.

Van den 10 tot den 11 dito 's middaechs 9 mijl suijen behouwen, ende s. s. oost 5 mijlen behouwen ende weer west suyt west 4 mijlen, want die wint had geen seecker steede,⁴⁾ ende ic hadde snachts op die noort ster 40 graeden 15 mijnuten.

1) Alzoo nog liggende op de reede van Bantam.

2) Ouessant.

3) Wel de „graadboog" (Jakobsstaf). Mogelijk ook het astrolabium, waarmee Kackerlack overdag bij voorkeur werkt. (Noot L'Honoré Naber, verder met N. aangeduid).

4) Was niet immer uit denzelfden hoek (N.).

Weer van den 11 tot den 12 dito smiddaechs hadden wij aldoor stilte, so dattet boven 6 mijl en vertierde west.

Ende weervan den 12 tot den 13 smiddaechs seijlden wij ontrent 14 mijlen suijsuijt west ende die wint was noorden ende noort west ende noort oost ende oost noort oost, so dat hij geen vast bestant en had.

Van den 13 tot den 14 dito smiddaechs seijlden wij ontrent 28 mijlen suijsuijt west, ende die wint was noorden ende noort west ende somtijts west noort west.

Ende die som is met den anderen 312 mijlen.

fol. 2. Ende weer van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen suijsuijt west, doe hadden wij smiddaechs op die sonne 35 graeden 40 mijnuten.

Van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen s. s. west ende die wint was n. w. ende n. n. west.

Van den 16 tot den 17 smorgens s. s. w. ende doe saegen wij die Seerters¹⁾ van ons ontrent 6 mijlen west ende west te suijsuij, ende smiddaechs waerense n. west ende n. w. ten westen van ons. (*In margine staat hier naast:*) Ende het liep dit etmael ontrent 24 mijlen).

Van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen suijsuijt west wel so westelijck.

Van den 18 tot den 19 dito seijlden tot smorgens ontrent 24 mijlen suijsuijt west ende saegen Die Palm²⁾ suijsuijt west van ons ontrent 4 mijlen.

Van den 19 tot den 20 seijlden wij ontrent 33 mijlen s. s. west ende die wint was n. o. ende oost noort oost.

Van den 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 36 mijlen suijsuijt west aen ende die wint was noort oost ende noort oost ten oosten.

Van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen suijsuijt west ende wij hadden 23 graeden min 6 minuten. Ende die wint was n. o. ende oost noort oosten.

Van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen suijsuijt west ende die wint was n. o. ende oost noort oost.

Van den 23 tot den 24 dito seijlden wij s. s. west ontrent 36 mijlen; doe hadden wij op die astrolabij³⁾ 18 graeden 30 mijnuten. Ende die wint was n. o. ende n. n. oost.

Van den 24 tot den 25 smorgens seijlden wij ontrent 20 mijlen suijsuijt west aen ende die son 2 uren hoog weesende, saegen wij Boyn

1) As Desertas, de Verlaten Eilanden.

2) I. de Palma.

3) Astrolabium, in beginsel een breede platte ring met randverdeeling en centrisch draaienden, van vizieren voorzien wijzer (N.).

vito¹⁾ 4 mijlen suijt west van ons, ende ontrent een mijl van die wal worpen wijt tloot ende hadden 30 vaedem.

Vanden 25 tot den 26 smorgensseijlden wij al doorsafft, ende hildent off ende aen ende waeren dicht bij Ilge de Maij. Dat lach doe s. s. oost van ons ende Sint Jacob²⁾ lach s. s. west van ons ende wij waer boven 3 groote mijlen niet van tlant, ende daer laegen wij tot den 27 dito tsaevens.

Dese som beloopt ontrent 303 mijlen.

Dit is weer van Ilhe de May off om onse reijs te vervorderen nae Oost Indien. Anno 1595 den 27 April seijlden wij tsaevens weer van Ilhe de May tot den 28 dito ontrent 20 mijlen oost aen ende die wint was n. o. ende noorden.

Van den 28 tot den 29 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen suijt suijt fol. 3. oost ende 14 mijlen suijt oost te suijen. Ende die wint was noorden ende noort oost.

Van den 29 tot den 30 April seijlden wij ontrent 24 mijlen suijt oost te suijen aen, ende die wint was noorden ende noort oost.

Vanden 30 April tot den eersten Maijus seijlden wij ontrent 26 mijlen s. o. te suijen, ende wij hadden op onse astrolabij 9 graeden 30 mijnuten.

Van den eersten Maij tot den 2 dito seijlden ontrent 19 mijlen s. o. te Maijus. suijen aen, ende wij hadden doe smiddaechs op onsen astrolaebij 8 graeden 10 mijnuten. Ende die wint was noorden en noort oost ende oost noort oost.

Ende weer van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen suijt oost te suijen, ende die wint was n. ende n. w. Doe hadden wij op dije astrolaebij 7 graeden ende 38 mijnuten.

Van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen suijt oost te suijen aen, ende smorgens saegen wij twee Poortegaelsche Iniesvaerders ende deneenen verspraecken wij, maer den anderen niet. Ende hadden 20 etmaal van Lisseboon gheweest.

Van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen suijt oost ten suijen, ende hie begosten die caranten³⁾ om de noort te vallen.

Van den 5 tot den 6 dito seijlden ontrent 6 mijlen s. s. oost. Ende hier begon die wint alte met te veranderen ende stil te woorden.

Van den 6 tot den 7 dito seijlden 8 mijlen. Doe cregen wij die wint van den suijen.

Van den 7 tot den 8 dito seijlden wij 6 mijlen west behouwen.

Van den 8 tot den 9 dito seijlden wij ontrent 7 mijlen s. s. oost behouwen, ende wij hadden op die astrolaebij 5 graeden min 12 mijnuten.

1) Boa Vista. 2) São Thiago. 3) stroomen. (N.)

Van den 9 tot den 10 dito seijlden wij 10 mijlen s. s. oost aen.

Ende weer van den 10 tot den 11 dito dreven wij aldoor in stilte. Ende die wint was alhans met donder ende oock reegen. Ende wij saegen smorgens 7 scheepen, daer 5 Hollansche schepen waeren ende die 2 waeren Poortegijzers. (*In margine hiervan staat: Het en had dit etmaal boven 4 mijl niet te dreven.*)

Ende weer van den 11 tot den 12 dito seijlden wij alhans, ten weeten: o. s. o. ende s. s. west ende s. west ende west, ende west suijt west ende west te noorden. Doe wenden wij weder over ende liepen o. s. o. tot smorgens. Doe wenden wij weeder om die west ende mocht ontrent 8 mijlen vertiert hebben over ende weer over.

Ende dit beloopt 174 mijlen.

fol. 4. Van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen, west te suijen behouwen.

Ende weer van den 13 tot den 14 dito seijlden ontrent 12 mijlen, west ende west te suijen behouwen.

Van den 14 tot den 15 dito liepen wij oost ontrent 5 mijlen.

Ende weer van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 6 mijlen oost waert over, ende wij hadden op die astrolabij 4 graeden 25 mijnuten.

Van den 16 tot den 17 dito seijlden wij s. o. ende s. s. oost 8 mijlen.

Ende weer van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 6 mijlen s. oost over ende doe werdent weer stil.

Van den 18 tot den 19 dito wast aldoor stil so dattet boven 2 ofte 3 mijlen om die west.

Ende weer van den 19 tot den 20 dito ghinck nietemijt voort.

Van den 20 tot den 21 dito wast aldoor stil tot smorgens toe; doe cregen wij die wint met een topseijl¹⁾ wt den noort oosten ende liepen s. s. oost aen ontrent 3 mijlen.

Ende weer van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen s. west ende west suijt west behouwen.

Van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen s. w. te westen behouwen. Doe wendent wij om die oost.

Ende weer van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen n. o. ende noort oost ten oosten behouwen.

Van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 5 mijlen suijt west behouwen.

Ende weer van den 25 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen s. west wel so westelijck.

1) Een topzeils- (of marszeils-) koelte (N.)

Van den 26 tot den 27 dito gesejlt ontrent 12 mijlens. w. behouwen.

Ende van den 27 tot den 28 dito seijlden wij ontrent 9 mijlen s. w. te westen, ende noch 3 mijlen s. s. oost behouwen.

Van den 28 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 3 mijl s. w. te westen ende noch 3 mijl oost te noorden behouwen ende noch 2 mijlen suijt suijt oost behouwen.

Ende van den 29 tot den 30 dito seijlden wij 2 mijlen west aen ende noch 7 mijlen o. n. oost aen.

Van den 30 tot den 31 seijlden wij ontrent 12 mijlen suijt west aen.

Ende van den 31 tot den eersten Junijus liepen wij s. w. aen 10 mijlen.

Ende van den eersten tot den 2 dito ontrent ghesejlt 5 mijl s. w. Junijus. behouwen.

Van den 2 tot den 3 dito ontrent gesejlt 12 mijl s. w. Ende wij hadden ontrent 50 mijnuten bij noorden den equinoxijael op die astrolabij.

Dese som beloopt ontrent 175 mijl.

Van den 3 tot 4 dito seijlden wij ontrent 13 mijlen s. s. west wel so fol. 5. westelijck; doe quaemen wij aen die suijsijd van den equinochxijael.

Weer van den 4 tot den 5 dito seijlden wij 10 mijlen s. s. west aen.

Ende weer van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen suijt west ten suijen behouwen op het Itaeljaens compas¹⁾.

Weer van den 6 tot den 7 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen s. west behouwen.

Van den 7 tot den 8 dito seijlden 4 mijlen o. ende oost ten noorden ende noch 4 mijlen suijen ten westen behouwen.

Ende weer van den 8 tot den 9 dito seilden wij ontrent 10 mijlen, s. ten Oosten aen behouwen.

Van den 9 tot den 10 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen suijen ende suijen ten westen aen behouwen.

Ende weer van den 10 tot den 11 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen s. s. west ende suijt west ten suijen behouwen.

Weer van den 11 tot den 12 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen s. s. west wel so suiijelijck behouwen. Ende wij hadden op die son 4 graeden 55 mijnuten.

Ende weer van den 12 tot den 13 dito seijlden ontrent 16 mijlen suijen behouwen; ende wij hadden die son ontrent 6 graeden.

1) Italiaansch kompas. De it., sp., port. en fr. windrozen zijn ietwat anders ingedeeld dan de ned. en eng. rozen. Het verschil is praktisch luttel. Zie A. Breusing „Die nautischen Instrumente bis zur Erfindung des Spiegel-Sextanten, Bremen 1850“, p. 10 vlg. aldaar. Waarom hier plotseling een italiaansche roos voor den dag komt, blijkt niet. N

Weer van den 13 tot den 14 dito seijlden ontrent 14 mijlen suijen ende suijen ten westen behouwen, ende ich had doe op die son 7 graeden.

Ende weer van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen suijen ende suijen ten westen behouwen, ende wij hadden doe ontrent 8 graeden op die son.

Ende weer van den 15 tot 16 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen s. s. west behouwen, ende wij hadden op die son doe onghewaerlijcken 9 graeden.

Ende van den 16 tot den 17 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen s. west ten suijen behouwen, ende wij hadden doe op son 9 graeden ende 37 mijnuten.

Weer van den 17 tot den 18 dito seijlden s. west ten westen 6 mijlen, ende noch 8 mijlen noort aen.

Ende weer van den 18 tot den 19 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen s. west behouwen; doe hadden wij op die son 10 graeden ende 15 mijnuten.

Ende van den 19 tot den 20 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen s. s. west ende suijt west ten suijen behouwen.

Ende weer van 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen suijen ten westen behouwen. Ende wij hadden op die son 12 graeden ende 10 mijnuten.

Van den 21 tot den 22 dito seijlden ontrent 14 mijlen suijen ten westen behouwen.

Ende desen som komt 247 mijlen.

fol. 6. Ende weer van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent suijen ten westen wel so westelijck aen 18 mijlen. Ende wij hadden op die astrolaebij 14 graeden 25 mijnuten.

Ende van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen s. s. oost ende suijen ten oosten; ende wij hadden op die astrolaebij 15 graeden ende 43 mijnuten.

Ende weer van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 15 mijlen s. s. oost behouwen met het decleneren op compas van die noort-oostering¹⁾. Ende wij hadden op die astrolaebij 16 graeden ende 49 mijnuten.

Van den 25 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen suijen ende suijen ten westen behouwen; ende wij hadden op die astrolaebij 17 graeden ende 40 mijnuten.

Van den 26 tot den 27 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen suijen

1) Vermoedelijk is bedoeld, dat de declinatie (variatie) der naald, hoe groot of klein zij dan ook werd verondersteld, in aanmerking werd genomen (N.)

aen; ende wij hadden op die son 18 graeden ende 35 mijnuten.

Weer van den 27 tot den 28 dito seijlden ontrent 16 mijlen. Ende wij hadden op die son 19 graeden 50 mijnuten; s. s. oost behouwen. Doe waeren wij verblijt, dat wij boven triff¹⁾ waeren.

Ende weer van den 28 tot den 29 dito seijlden ontrent 12 mijlen s. s. oost, ende wij hadden op die son 20 graeden ende 27 mijnuten.

Ende van den 29 tot den 30 dito seijlden ontrent 14 mijlen s. s. oost behouwen. Ende wij haden op die son 21 graeden ende 18 mijnuten.

Weervanden 30 tot den eersten Julijus seijlden wij ontrent 15 mijlen s. oost behouwen, ende wij hadden op onse astrolaebij 22 graeden ende 15 mijnuten.

Van den eersten tot den 2 dito seylden ontrent 15 mijlen s. s. oost, Julijus. end wij hadden op die son 23 graeden.

Ende van 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 16 mijl suijen ende s. s. oost ende s. o. Doe hadden wij op die son 24 graeden.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 16 mijl s. oost te suijen behouwen ende wij hadden op die son 24 graeden end 47 mijnuten. Ende tegens die naevent haelden wij die halzen op;²⁾ dat wast teerst in 2 maentten.

Ende weer van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen oost suijt oost aen.

Ende van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 13 mijlen oost suijt oost aen ende hadden op die son 25 graeden ende 47 mijnuten.

Ende van den 6 tot den 7 dito seijlden wij ontrent 8 mijl suijen ende s. s. oost. Van den 7 tot den 8 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen o. s. o. aen behouwen. Ende van den 8 tot den 9 dito seijlden wy ontrent 18 mijlen s. oost ten oosten aen, ende wij hadden op die son 27 graeden 30 mijnuten, ende wy lieten ons duncken dat die caeraenten om die suijt liepen.

Van den 9 tot den 10 dito seijlden wij ontrent 40 mijlen o. s. o. aen, ende wij hadden op die son 28 graeden ende 50 mijnuten.

Dese som beloopt 290 mijl.

Ende weer van den 10 tot den 11 dito seijlden wij ontrent 36 fol. 7 mijlen s. oost ten oosten aen; ende wij hadden doe 30 graeden.

Weervan den 11 tot den 12 dito seijlden wij omtrent 38 mijlen

1) De Abrolhos.

2) Er kwam gelegenheid om met wat ruimeren wind weg te zeilen, dus haalde men de halzen (der onderzeilen) wat op. De halzen zijn de einden, waarmede men de onderzeilen aan de loefzijde bijzet. (N.)

s. o. ten oosten, met so veel wints als wij met al die seijllen voeren mochten.

Weer van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 40 mijlen oost suijt oost aen, ende wij hadden op die son 32 graeden ende $\frac{3}{4}$ paert.

Weer van den 13 tot 14 dito seijlden wij ontrent 32 mijlen o. s. o. ende oost ten suijen ende wij hadden smiddaechs op die son 33 graeden en 36 mijnuten.

Ende van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen oost wel so suijelijck, ende wij hadden doe op die son 33 graeden ende 43 mijnuten. Weer van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent oost aen 30 mijlen, ende wij hadden op die son doe 33 graeden 45 mijnuten.

Van den 16 tot den 17 dito seijlden ontrent 34 mijlen oost ende oost te suijen aen, ende wij hadden op die son 34 graeden.

Van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen oost aen, ende wij hadden op die son doe 34 graeden ende 8 mijnuten.

Van den 18 tot den 19 dito seijlden ontrent 32 mijlen oost aen. Dus veer en had ic die noort oostering niet int off passen reekent van den 8 dito der selffder maent.¹⁾

Van den 19 tot den 20 dito seijlden wij 36 mijlen oost te suijen behouwen, ende wij hadden op die son 34 graeden ende 35 mijnuten.

Van den 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen oost wel so suijelijck, ende wij hadden op die son 35 graeden.

Van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen oost ende oost te noorden, ende wij hadden op die son 34 graeden ende 40 mijnuten.

Van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen oost aen, dan wij doe geen hoochte ghenomen.

Van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen oost te noorden aen, ende wij hadden op die son 34 graeden perfecte.

Ende van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen oost te suijen aen, ende wij hadden doe op die son 34 graeden ende 30 mijnuten.

Ende van den 25 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 36 mijlen oost aen ende wij hadden op die son 34 graeden ende 37 mijnuten.

1. Na den 8en werd met het oog op het naderen van de Kaap, waar de declinatie (variatie) vrijwel nul was, geen declinatie meer in rekening gebracht, hetgeen op 24.25 Juni juist als nog gebeurd, staat aangeteekend. (N.)

Van den 26 tot den 27 dito seijlden wij ontrent 34 mijl oost aen ende wij hadden op die son 34 graeden 40 mijnuten.

Van den 27 tot den 28 dito seijlden wij ontrent 22 mijl oost wel so suijelijck ende wij hadden op die son 34 graeden end 50 mijnuten.

Van den 28 tot den 29 dito seijlden ontrent 16 mijlen oost aen ende wij hadden op die son 34 graden 54 mijnuten.

Ende van den 29 tot den 30 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost aen.

Ende van den 30 tot den 31 dito seijlden ontrent 18 mijlen oost behouwen ende wij hadden op die 34 graeden 54 mijnuten.

Van den 31 tot den eersten van Augustus seylden wij ontrent 12 mijl oost te noorden wel so noordelijck ende wij hadden op die son 34 graeden 36 mijnuten.

Ende dese som beloopt 658 mijl.

fol. 8.

Van den eersten tot den 2 dito seijlden wij ontrent 15 mijlen oost Augustus te suijen aen ende tegens die naevent saegen wij die Caep te Bone Sperantij ende lach oost noort oost van ons ontrent 5 mijlen. Ende ic had doe 80 mijlen eer aen lant geweest als het behoorden, niet weetende off het lant verder was dan off wij te veel affghesteecken hadden. Dan het lach wel op sijn hoochte.

Ende weer van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen o. ende o. te s. ende o. s. o. ende oost n. o. Dat was doe van Sperancij nae Agua Som Brasko, ende wij hadden smiddaech opdieson 35 graeden ende 10 mijnuten.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij alhans, dan seijlden wij (ontrent 10 mijlen datten voort liep),¹⁾ dan hilden wij bij tot den dach quam. Doe raecten wij smorgens in Agua Som Brasco. Den 4 Augustus ende wij setten daer aen ancker om te ververschen van waeter ende ooch om onsen siecken te cureeren, want wij hadden doe veel sieck volck.

Ende den 11 dito seijlden wij tsaevens van die reed om onse reijsen voort te volbrengen, tot den 12 dito smiddaechs ontrent 16 mijlen s. o. ende o. s. o. ende oost aen.

Ende van den 12 tot den 13 dito seijlden o. ende oost te noorden ontrent 30 mijlen.

Van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 32 mijlen o. te noorde welsoordelijck, ende wij hadden op die son 33 graeden 46 mijnuten.

Ende weer van den 14 tot den 15 dito 8 mijlen n. o. ende n. west.

Van den 15 tot den 16 dito seijlden 20 mijlen oost te noorden end

1) In margine, wat tusschen haakjes staat.

wij hadden smiddaechs op die son 34 graeden 11 mijnuten. Daer wij off verwondert waeren, want ons die stroom so verleijt hadden om die svijt ende het lant was hier oock veel suiijelijcker dant in die caert laeijt. Want wij waeren den 15 dito boven 6 offte 7 mijlen niet buijten die wal, dat anders niet en mocht weesen.

Ende van den 16 tot den 17 dito seijlden wij ontrent 15 mijlen s.o. ende oost aen ende oost noort oost aen.

Ende van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 32 mijlen oost noort oost.

Van den 18 tot den 19 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen oost noort oost aen; ende wij hadden op die son 32 graedeu ende 15 mijnuten.

Van den 19 tot den 20 dito seijlden wij noort oost aen ontrent 7 mijlen ende noch 3 mij(l) noorden ende noch 3 mijlen s. oost aen.

Ende van den 20 tot den 21 dito dreven wij ontrent 8 mijlen suiijt oost te suiijen ende hadden op die son 33 graeden ende 16 mynuten.

Van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost suiijt aen.

Van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen suiijt oost ten oosten aen.

Ende van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost te suiijen aen, ende wij hadden op die son 34 graeden ende 8 mijnuten.

Van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 24 mijlen o. noort oostaen ende wij hadden op die son 33 graeden ende 30 mijnuten.

Ende dese som beloopt 315 mijl.

fol. 9. Ende van den 25 tot den 26 dito seylden wij ontrent 18 mijlen o. n. oost aen ende wij hadden op die son 33 graeden.

Van den 26 tot den 27 dit(o) seijlden wij ontrent 18 mijlen noort oost ten oosten ende wij hadden smiddaechs op die son 32 graeden en 10 mijnuten.

Van den 27 tot den 28 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen noort oost ten oosten aen.

Vanden 28 tot den 29 dito seylden wij ontrent 15 mijlen n. o. ten noorden, ende wij hadden smiddaechs op die son 30 graeden ende 40 mijnuten.

Van den 29 tot den 30 dito seijlden wij ontrent 20 mijlen noort oost wel so noordelijck aen, ende hadden op die son 29 graeden ende 20 mijnuten.

Van den 30 tot den 31 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen n. o. aen ende wij hadden op die son 28 graeden 5 mijnuten.

Ende van den 31 tot den eersten September ontrent gheseijlt 20

mijled n. o. ten oosten ende wij hadden op die son 27 graeden ende 10 mijnuten.

Van den eersten tot den 2 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen n. o. September. ten oosten aen.

Van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen n. o. ende n. n. oost aen ende n. n. west ende west te noorden ende saegen smorgens het eijlant Marijghachker ofte Sant Lauvrencij, ende waeren ontrent 3 mijlen van die wal, daer wij seer verblijdt in waeren, ende dat om onsen krancken tee helpel.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij off en aen boven 4 mijl niet, endedat om die west want wij meenden daereen haeven te vinden.

Van den 4 tot den 5 dito seijlden wij met stilte bij die wal langes ontrent 6 mijlen om die west.

Weer van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen s. o. ende o. s. oost ende wij waeren niet boven een mijl vant lant.

Van den 6 tot den 7 dito seijlden wij west ende west te suijen ontrent 6 mijlen.

Van den 7 tot den 8 dito seylden wij off ende aen so dattet niet en vertierde, ende wij settet ontrent 2 uren voor den dach, want wij dreven al nae die wal toe, ende het wasser ontrent 30 voeden diep boven $\frac{1}{2}$ van die wal vant teijlant van Sante Laurencij, ende wij hadden ontrent 26 graeden op die astrolabij.

Van den 8 tot den 9 dito seijlden wij ontrent 7 mijlen langes die wal om die west.

Van den 9 tot den 10 dito seijlden wij off en aen, ende het vertierde boven 6 mijl niet om west noort west aen.

Van den 10 tot den 11 dito seijlden wij off en aen ende waeren wel 2 mijl om die oost ghedreven.

Van den 11 tot den 12 dito seijlden ontrent 6 mijlen west noort west.

Ende van den 12 tot den den 13 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen ende wij quaemen smorgens ten ancker binnen die caep de Justo. 1) Ende daer loopt een groot rijff off, dat boven water leijt, ende op die reed ist diep 7 vaedem ende in incomen tot 11 en 12 vaedem diep. Ende een suijs westen wint; is openbaer zee, dan daer is goet anckergront.

Ende dit beloopt in een som 228 mij(l).

Annor 1595. Den 22 September is die grootte jacht met Mullenæers fol. 10. sloep bet om die noort wt ghesonden om beter ververssing te soecken van water ende ander nootsaeckelijcken dingen, die ons soude tot on-

1) Santa Justa, ook Kaap S. Julian genoemd, nu Pointe Fenambosy, of Barrow Point. Verg. Dl. I. p. 11.

sencrancken dienen, wan(t) wij daer niet becomen en konde. Ende oock waerenter veel bancken ende droohten voor dese reed, te weten van 5, 6, 8, 9 vaedem. Ende hier leijt oock een eijlantien, hetwelcken wij den naem gaeven vant Doode eijlant om datter Jan Dingnomssen daer begraeven leijt ende noch meer ander volck. Want op deeser reede sterff veel van ons volck. Ende den eersten October quam die jacht weeder bij ons ende hadden een versche rijvier ghevonden, ende oock vleijs als ossen ende schaeppen. Ende dit Doode eijlant leijt op 25 graeden ende 15 mijnuten.

October.

Anno 1595 Den 7 October liepen wij vant Dood eijlant om na die versche rijvier te comen ende liepen thusschen die bancken door, ende seijlden tot den 8 dito ontrent 16 mijlen langhes lant heen, al noorden ten westen, altemet westelijcker ende altemet noordelijcker.

Ende van den 8 tot den 9 dito tsaevens seijlden wij al langes die wal ontrent 20 mijlen; doe liepen wij tusschen 2 eijlanties ende vaste lant door ende het wasser diep ontrent $5\frac{1}{2}$ vaedem op het droochste, ende deese eijlanties leggen ontrent 2 grootte mijlen oost van die versche rijvier, ende tot hier toe streckt die wal al n. ten westen endan voort n. ten oosten. Ende wij quaemen tsaevens op die reed ende settet op 35 vaedem seer weecke gront. Dan daer chregen wij waeter ende vleijs.

Den 13 dito bennen onsen crancken aen lant gheweest om daer beeter ghemaect te soecken tot ghesontheijt haers levens. So bennen die wilde bij haer ghecomen met beveijnstheijt ende hebben haer alle dingen beloofft te brengen, te weeten van vis, ossen ende schaeppen ende sijn soo weer van haer gescheijden; ende een weijnich tijts daernae sijnse bij onse tent ghecomen met haer gheweer, ende hebben ghesien dat onsen volck ghen gheweer bij haer en hadden ende dat onse tent van Jan Mulleners ende Schellingens tent off stont. Ende sijn voorts op onsen krancken ghevallen ende hebben haer al wt ghetrocken dat see hadden ende gheplondert, ende hebbender een ghebonden om met haer te leijden. Dan dat ander volck in die ander tente waeren, hebbent ghesien doort roopen van ons volck, ende bennen totter inghevallen ende hebbend haer die man ontiaecht, ende hebben 3 van haer wilden doodt gheschooten ende die ander sijnt ontvlucht in haer canoes.

fol. 11.

Hier hebben wij boven 35 mijlen niet gheseijlt op deese sijd.

Anno 1595 Den 26 November daede wij een lantgang smorgens voort daegen om enich verversing te ghecrijghen vant tlant, ende

liepen met ons 16 ontrent 2 mijlen int tlant ende vonden daer wel 100 wilden, die welcke ons aen alle tsijside ontsingelt hadden, ende ons werden bevolen, dat wij altesaemen soude stil houden, hetwelcke wij deede; ende wij bij malcanderen stil staende, souder een sijn mosket wat rusten op sijn verket stock, so is die verketstock onder die voet ghevallen ende een ander van onsen volck die verket stock grijppende, so is daer een vonck in die pan ghevallen, daer die musket van aen ghinckt ende schoot door eenen boom, ende een ent van die verket stock datter aff vlooch, dan niemant quessende, waer om die wilden allegaeder vloogen offse altemael verslaegen gheweest waeren. Ende voort een van ons 16, een ondercommijs¹⁾, is naer die wilde ghegaen ende het met haer ghebuijt ende gheruijlt, so dat wij 3 schapen ende 2 ossen chregen, ende so sijn wij weer van haer gescheijden, ende mochten die ossen niet meed nemen om datse so wilt waeren, ende den een is ons ontloopen ende den ander hilden wij die seene²⁾ stucken ende connen hem niet meede krijgen. Dan de drie schapen cregen wij meede tot in onzen schans. Ende een van ons gasten nae ons comende, het 6 ofte 7 wilde ghesien, die welcke op hem aen quaemen, maer hij sijn roer bij hem hebbende het op haer willen toelleggen, maer sij sijn van hem offgelopen, ende hij in die schans comende het ons dit vertelt. Ende waerover datter sommige van den onsen wt die schans ghegaen sijnde om te besien watter te doen was, maer vindende niemant sijn weerom ghecomen in die schans. Voor 2 ofte 3 uren nae den middaech sijn daer 3 swartte ghecomen ende hebben haer gheveijnt off sij eenige beesten bij haer hadden om te verruilen, waer over dat Claes Janssen stuerman wt die schans ghegaen met haer ende het noch 2 adelborsten meed genomen, ende gheen quaet vermoen hebbende, hebben elck een saebel meed ghenomen met een halve lans, ende sijnter noch 5 ofte 6 van ons volck ghevolcht van veerts, omdat die wilden niet verveert soude worden, ende so met haer voort gaende, hebben sij een koe met een kalff ghesien. Doe wodden die wilden hebben dat Claes Jaenssen ende die twee adelborsten haer gheweer souden affleggen, sij begeerde haer gheweer meed affte leggen, hetwelcke Claessen met den eenen adelborst ghedaen het, maer den ander adelborst wildent niet aff leggen. Doe quaemen daer noch 2 wilden ende weesen Claes Janssen beesten, ende Claes Janssen om syende gheen quaet vermoede hebbende, hetter een van die wilde een spijetse van sijn rug verborgen ghehaelt met

1) Willem Lodewijcksz. Verg. Dl. 1 p. 25 en 26.

2) pezen.

een steelken van een voet lanck ende het Claes Janssen so verraede-
lijcken van affteren die keel aff ghesteecken.

fol. 12.

Ende Claes Janssen roepende ende voorts tredende 7 offte 8 tree-
den is op sijn knien neer ghevallen, voorts op sijn buijck ende noch
omkeerende het hij hem sellfs noch op sijn rug ghekeert; ende die
wilde hebben voorts nae die twee adelborsten gheslaegen, ende heb-
ben den eenen mee in sijn hals ghesteecken, ende den ander dat sijen-
de het sijn cortelas wt ghetrocken. Dan een van den wilden hebbende
een cleijn bijlken in sijn hant het hem daer meed in sijn kin ghehou-
wen, maer hij roepende en verweerende, sijn die wilden met haer
spietse op Claes Janssengevallen ende hebben hem noch 2 steecken
in sijn borst ghegeven, ende hebben sijn eenen schoe met haer ghe-
nomen; ende so drae sij die moort ghedaen hadden, verscheen daer
wel 200 wilden bij den anderen, songen ende danste op haer maennier
off see grootte victory ghehadt hadden. Doe quaemen onse volck
met roers, doe tegen sij opter loop ende lieten Claes Janssen leggen;
doe naemen hem onse volck op ende brochten hem in die schans en-
de wij begroeven hem tsaevens aen die zij van die schans. God wil
sijn siel ghenaedich sijn.

Anno 1595 Den 27 November deeden wij weer een tocht te landt,
maer cregen niet dan een oss ende saegen gheen volck.

Den 28 dito smorgens met den dach quam daer een caeno met een
man van denghenen, die Claes Janssen vermoort hadde; dieselfde
hebben wij op die plaets daer die moort gheschiet was aen een staeck
gheset ende door schooten.

December.

Anno 1595 den eersten November ¹⁾ onsen siecken van lant ghe-
haelt ende sloop ghebracht, ende staecken die schans aen brant.

Den 6 December hebben wij weer een lant tochts ghedaen, maer
hebben niet wtgericht.

Den 7 December hebben weer een tocht ghedaen ende hebben een
gevangen ghecregen ²⁾ ende een doot geschooten.

Anno 1595 den 13 December smorgens seijlden wij van die reed
offte baij Caep de Augusto om voorts onse reijs te vervordeeren, en-
de wij waeren tsaevens s. o. vant eijlant, dat 2 mijl leijt van die reed
west te noorde offte daer ontrent, ende waeren ontrent $1\frac{1}{2}$ mijl vant
voorschreven eijlant.

Ende den 14 December lach die Caep noort oost van ons ontrent
4 mijlen ende tsaevens lachger een duijn dwars van ons al eens off

1) Lees: December.

2) Deze werd medegenomen en stierf bij Lagoendi.

het Camperduijn ¹⁾ gheweest hadden. Ende die leijt ontrent 10 ofte 11 mijl van die voorschreven caep Augusto, ende die duijn lach van onss. o. welso suijelijck 2 groote mijlen. Ende die wal streckte thusken die duijn ende die Caep te Augusto suijen ende noorden. Doe seijlden wij tzeewaert aen ontrent een paer uren noort west, doe begoest die wint altemet weer oosteelijcken tot het 5 glas in t eerste cartier Doe creegen wij weer die goede wint, te weeten wt den noorden, ende seijlden tot den 15 dito smiddaechs suijen aen ende hadden op die son 25 graeden.

Hier hebben wij ontrent 24 mijlen gheseijlt.

Van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen s. s. fol. 13. oost ende suijen tot smorgens werdent stil.

Ende van den 16 tot den 17 dito seijlden wij niet voort, dan hadden ontrent 4 mijlen suijt west aen ghedreven.

Van den 17 tot den 18 dito smorgens seijlden wij ontrent 5 mijl suijen ten westen behouwen. Ende wij hadden doe hoochte van 26 graeden ende 10 mijnuten.

Van den 18 smorgens tot den 19 smorgens 6 mijl n. oost te noorden behouwen, ende noch $2\frac{1}{2}$ mijl om die suijt westen, dat was doe int 5 glas vant eersten caertier. Doe wendent wijt weeder om die oost ende cregen so veel wints als wij met 2 huijkende ²⁾ schovers seijlen boven boort mochten voeren tot smorgens den 19 dito toe. Ende Schellinger ende die jacht waeren van ons verdwaelt, ende Muellen-naer ende wij waeren bij den anderen. Ende die hartste wint was suijen ende behilden n. oost ten noorden ontrent 7 mijlen. Doe begont tweer te beeteren ende wij maeckten meerder seijll.

Ende van den 19 smorgens tot den 20 dito smiddaechs seijlden wij ontrent 24 mijlen oo. s. oost behouwen. Ende wij hadden snachts op die ster ghehadt 26 graeden.

Ende van den 20 tot 21 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost noort oost behouwen.

Ende van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 4 mijlen o. n. oost behouden ende noch 2 mijl west aen. Doe saegen wij Schellinger

1) Kamperduin, hooge kenbare duin op de kust van Noord-Holland (N)

2) Lees: „huijkende schoverzeilen,” dat is: huikende onderzeilen. De term huickende (ook wel huckende) is nog niet grondig verklaard. Vermoedelijk is bedoeld, dat het zeil tot zijn kleinste oppervlakte was gereduceerd, d. i. : dat de bonnetten waren afgeslagen, (Oudtijds namelijk vergrootte men bij mooi weer de zeiloppervlakte met aangeregen bonnetten, mooi-weerlappen; later verkleinde men de oppervlakte bij slecht weer door het insteken van reven). Bij huickende schoverzeilen zag men dan zeilen zonder bonnetten aan de zooveel noodig neergevierde raas.) (N).

ende die jacht ontrent 3 uren voor sonnen onderganck. Ende het was doe aldoor stil.

Ende van den 22 tot den 23 dito seijlden ontrent 2 mijl s. s. west ende noch 3 mijl west noort west, ende dae wenden wijdt oost over ende liepen doe ontrent 8 mijl, o. n. oost behouwen.

Ende van den 23 tot den 24 dito seijlden ontrent 2 mijl s. west aen ende noch 3 mijl n. n. oost.

Van den 24 tot den 25 dito seijlden ontrent 8 mijl n. oost aen, ende noch 3 mijl oost suijt oost.

Ende van den 25 tot den 26 dito seijlden ontrent 12 mijlen, n. oost behouwen.

Ende van den 26 tot den 27 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen oost noort oost behouwen; ende hadden op die astrolabij 25 graeden min 10 mynuten.

Van den 27 tot den 28 dito seijlden ontrent 15 mijlen noorden ten oosten aen ende hadden smiddaechs op die astrolaebij 23 graeden ende 25 mijnuten.

Van den 28 tot den 29 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noort oost behouwen.

Van den 29 tot den 30 dito seijlden wij ontrent 6 mijl noort oost behouwen, ende noch 6 mijl noorden ten oosten behouwen met het declijneren vant compas.

Ende van den 30 tot den 31 dito seijlden wij ontrent 7 mijlen s. s. west ende noch 10 mijlen n. o, ende noort oost ten oosten behouwen; ende die wint was van den suijt oost ende suijt oost ten oosten.

Van den 31 tot den eersten Jaenuwaerijus seylden ontrent 7 mijlen noort o., ende noch 5 mijl n. n. oost behouwen.

Dit beloopt ontrent 200 mijlen gheseijlt te hebben.

fol. 14. Dit nae gheschreven hebben wij gheseijlt int jaer ons Heeren 1596 stijlo novo.

Jaenuwaerijus. Van den eersten Jaenuwaerijus tot den 2 dito seylden wij ontrent 10 mijl n. n. oost behouwen ende die wint was van den o. s. oosten ende bevindende dat die stroom om die noort vil, so en mochten wij niet hooger behouwen; ende oock was onsen noortwestering bij die twee streecken ende wij hadden op onsen astrolabij 19 graeden ende 30 mijnuten.

Van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noorden ende noort oost behouwen.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent heen ende weer, so dattetseer weijnich vertierde; ende wij hadden 19 graeden 20 mijnuten.

Van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 7 mijl s. oost behouwen, dan twas stilletjes.

Van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen n. n. west behouwen, ende die wint was van den oost noort oosten, ende wij hadden op die astrolabij 18 graeden ende 35 mijnuten.

Van den 6 tot den 7 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen o. ten noorden behouwen.

Van den 7 tot den 8 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen n. noort west behouwen om naet lant te loepen om verversing te soecken, want onse volck altesaemen aen die schuerbuijck waeren.

Ende van den 8 tot den 9 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen west noort west behouwen ende hadden doe op die astrolaebij 17 graeden ende 15 mijnuten.

Van den 9 tot den 10 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen w. n. w. behouwen, ende 2 uren nae middaech saegen wij eijlant van Sante Maerija, leggende op die 17 stijff graeden onder Sant Laurencij.

Van den 10 tot den 11 dito seijlden wij heen ende weer, so dat wij die wal niet seer en ghenaeckte; voort worpen wij Vechter Willemsen mijn maet oyer boort, die den 10 dach gherust was, ende omdat hij so stanck en mochten wij hem aen lant niet brengen. Ende den 11 dach tsaevens quaemen wij onder t eijlant tee reed, ende laegen op 16 vaedem. Ende int incomen wast al 14 ende 15 vaedem diep langes die droochte, dan daer wij laegen was goet ancker gront.

Ende den 21 Jaenuwaerijus sijn vant eijlant gheseijlt bet om die noort, om beter reed te soecken ende bennen n. n. oost langes die wal ghelooopen 5 ofte 6 mijl, ende hebben daer een baij ghevonden van 18 vaeden, dan hebbender niet gheset, ende twas langes het eijlant ontrent 20 vaedem diep. Dan doe wij bij die baij quaemen, saegen wij daer gheen bequaemen plaets om daer te blijven ende sijn soo voort ghelooopen noort oost aen tot die 22 dito smorgens. Doe waeren wij voor die groote bay tot Tangij¹⁾ ende liepen hem duaers oover ende was 35 vaedem diep.

Hier souden wij ontrent 108 mijlen gheseijlt hebben, behalve dat wij nae die grootte baij gheseijlt sijn.

Ende meenden daer reed te soecken ende vonden daer gheen be- fol. 15.
quaemen reed, waer over wij naemiddaech bij schooten ende liepen ten naesten bij; ende tegens die naevent liep het jacht van ons inne-

1) De Baai van Antongil.

waert aen om beter reed te soecken, waerover wij die voorschreven baij over ende weer over liepen tot den 23 dach smorgens toe, ende ontrent den middach liepen wij innewaert aen, te weeten noorden tot tsaevens toe ende lieten doe onsen ancker wallen op 24 vaedem steckgront; ende die baij is ontrent 10 mijlen diep ende ghij en hebt niet te vreesen, want ghij beij die wallen wel looden muecht.

Den 24 dito quam tjacht weer bij ons ende hadde ront om het eijlant gheseylt, datter in leijt, ende bevont daer diep te weesen 14, 15, 16 ende 20 vaedem steckgront.

Den 25 sijn wij affter teijlant ghecomen ende lieten onsen ancker vallen op 14 vaedem. Ende daer laegen wij dat wij gheen zee sien en mochten, ende daer cregen wij rijns, honich, bocken, ossen ende hennen, voort alder handen lijfftoch, wat tot die ghesontheit dient ende van nooden was.

Febrewae-
rijus.

Anno 1596. Den 3 Febrewaerijus lagen wij affter tselfde eijlant ende hadden sulcken storm, dat wij meenden, dat wij die scheepen souden verloren hebben ende dreven voor 4 anckers door, ende onse schuijt ondreef ons ende Mullenaers meede, ende die wilde slooptese om die spijckers wille.

Ende die 5 dito voeren wij met een cleijnne jacht om onse schuijt te vereijchschien, dan wij verstonden van die wilde van een ander dorp, dat sij die ghesloopt hadden, ende die gheen diet ghedaen hadden en wilde ons niet aen lant hebben, want sij sorchden dat wij haer quaet ghedaen souden hebben. Ende wij voeren doe weeder aen boort sonder meer wt te rechten.

Den 8 Febrewaerijus sijnter wederom twee jachten met een scheepsbock aen lant ghevaeren om met die wilde te ackordeeren om een caeno te ruijlen met waer, ende weeder vrientschap te macken. Ende so wij bij die wal quaemen, stonden die wilden op tlant met haer gheweer ende riepen schemper op ons, dat wij aen lant soude comen. Ende wij in die rievier comende, hebben sij met steenen nae ons gheworpen tot een teijcken van vijantschap, ende hebben ons met spietsen ende bukelaers aen lant gheweijst, ende wij aen lant comende, hebben ons noch meer vijant ghetoot om ons vant lant te houwen, waerom den onsen hebben haer te weer ghestelt ende begonnen te schieten met roers, so dat die wilden altsaemen die vlucht naemen ende verlieten haeren dorp ende gaevent ten besten al datter was. Ende daer sijnter sommige gheschooten, so dat wij altijd 4 daer saegen leggen die doot waeren, behalven die ghequeste, die sij meghenomen hebben landwaert in, ende wij haer niet vervolchden. Hett

er een affter dorp ghestaen van onssen volck om sijn ghevoech te doen, is die brant in sijn kruijt gheraectt ende het voert meest het heele dorp verbrant, want die lont aen een riet dack hinck, ende so brandende sijn wij weer sloop ghevaeren.

Hier in is boven die 10 ofte 12 mijl niet gheseijlt.

Den 9 Febrewaerijus sijnter weer twee sloepen met een bock ghe- fol. 16.
vaeren nae een ander dorp ontrent een goetelings schoot vant ander dorp, daer wij daechs te vooren gheweest hadden. Die hebben ons met vrientschap een veerske met een bock verkoofft met noch 9 hoonderen. Ende so sijn wij weeder sloop ghevaeren.

Den 10 dito quaemder een caeno aen boort met 2 jonghe mannen ende begeerden dat wij weer aen dorp souden comen, sij wilde ons ghenoch van als beschickken.

Ende so wij den 11 dito daer quaemen aent doorp, so creegen wij twee veerskens ende voeren weer sloop met vrientschap.

Anno 1596 den 12 Febrewaerijus tsaevens sijn wij vant teylant tseijl ghegaen om onse reijs te vervorderen nae Javo Mayoor. Ende wij liepen die bay suijen ende suijen te oosten wt, ende het was een moijen koelt wt den noorden, also dat wij smorgens ontrent 5 mijlen vant teylant waeren, dat was den 13 dito.

Ende van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 6 mijlen s.s. oost ende s. oost te suijen aen.

Van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen s.o. ende s.o. ten oosten, ende die wint was n.n.o. ende n.n.west.

Ende van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen o.s. o. en s.o. ten oosten behouwen, ende die wint was van den n.oosten ende n.n.oost oock noort west.

Van den 16 tot den 17 dito seylden wij boven 2 mijl niet, oost te noorden behouwen, want het was aldoor stil.

Ende van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 5 mijlen o. n. oost behouwen; ende noch 10 mijlen suijen ten oosten behouwen, ende die wint was oost te suijen ende s. s. oost.

Van den 18 tot den 19 dito smorghens seijlden wij ontrent 10 mijven n. n. oost behouwen, doe wendent wijt om die suyt tot tsaevens ende hadden ontrent 3 mijlen suyen ten westen aen gheseijlt, doe wenden wijt weer over tot den 20 dito ende hadden omtrent noch 6 mijlen n. n. oost behouwen.

Van den 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 5 mijlen noorden ten oosten behouwen.

Van den 21 tot den 22 dito dreven wij aldoor in stilte so dattet

boven 3 mijl niet om die noort en dreeff. Ende ic had tsnachs op die Cruijseere 15 graeden ende 45 mijnuten.

Van den 22 tot den 23 dito dreven wij ontrent 3 mijlen om die noort, want het was aldoor stil.

Van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 2 mijlen oost te noorden aen ende noch 7 mijlen n. o. ten oosten aen, ende die wint was wt die suijelijcker hant, ende wij hadden op die ster 15 graeden ende 30 mijnuten.

Ende van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 2 mijl o. n. oost ende noch 2 mijl oost te n. ende noch 1 mij(1) n. n. west ende noch 3 mijl oost behouwen. Ende die wint was varijabel dat hij geen seecker plaets en hilt, ende het was heel rijent¹⁾ weeder.

Hier hebben wij ontrent 93 mijl gheseylt.

fol. 17.

Van den 25 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 2 mijl n. o. ten oosten, ende noch 2 mijl o. n. oost ende noch 4mijl n. n. oost ende noch 2 mijl suijen aen behouwen.

Van den 26 tot den 27 dito seijlden wij ontrent 4 mijlen met den goeden wint, oost te suijen behouwen. Doe liep die wint weer tot den suijt oosten ende liepen ontrent 7 mijlen n. n. o. behouwen met het decleneren ende het wraecken vant compas.

Van den 27 tot den 28 dito seijlden wij ontrent 8 mijl oost te noorden behouwen.

Van den 28 tot den 29 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen n. oost ten oosten behouwen, maer het was wonder kakis²⁾ weeder.

Van den 29 tot den eersten Marcijus seijlden wij ontrent 4 mijl noort oost ten oosten behouwen ende noch 10 oost te noorden behouwen, ende wij hadden tsnachts op die ster ghehadt 12 graeden 20 mijnuten.

Marcijus.

Van den eersten tot den 2 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen oost te suijen ende oost suijt oost behouwen, ende die wint was west noort west, ende wij hadden tsnachts op die ster ghehadt 12 graeden ende 24 mijnuten.

Ende van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 32 mijlen oost ende oost te suijen behouwen, ende die wint was van den noorden ende altemet westelijcker.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 24 mijlen oost te suijen ende oost suijt oost behouwen, ende die wint was van den n. n. westen, somtijts wat westelijcker, somtijts wat noordelijcker.

Van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 15 mijlen oost suijt

1) fr. riant.

2) kakig, buig.

behouwen, ende die wint was al meest van den noort noort westen ende wij hadden snachts op die ster 13 graden ende smiddaes op die astrolabij 13 min 6 minuten.

Van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 7 mijlen n. o. ten noorden behouwen, ende het was stil ende die wint was vaerijaebel.

Van den 6 tot den 7 dito dreven wij al door in stilte, dat wij niet en wisten waer die wint van daen quam, ende wij gisten ontrent 6 mijlen om die noort ghedreven hadt, also wij op onsen hoochte bevonden, dat die stroom om die noort vil.

Van den 7 tot den 8 dito dreven wij om die oost ontrent 6 mijlen, want het was heel stil ende wij hadden op die ster 12 graeden ende 30 minuten.

Van den 8 tot den 9 dito seijlden wij met den goede wint 14 mijlen oost te suijen ende oost suijt oost behouwen, ende wij hadden op die ster ghehadt ontrent 13 graeden.

Van den 9 tot den 10 dito seijlden wij met die goede wint ontrent 14 mijlen oost behouwen, ende hadden ontrent 13 graeden op die ster; ende hier was onse declienering 2 streecken.

Van den 10 tot den 11 dito seijlden wij ontrent 15 mijlen met die goeden wint oost te noorden behouwen.

Van den 11 tot den 12 dito seijlden wij ontrent 22 mijlen oost te noorden behouwen met die goede wint, ende hadden op die ster 12 graeden ende 30 minuten.

Van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 27 mijlen oost te noorden behouwen ende die wint was van den noort west ten westen, ende hadden op die astrolaebij 12 graeden 15 minuten.

Hier hebben wij ontrent gheseijlt ende ghedreven 257 mijlen.

Van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen oost te noorden behouwen, ende voort werdent stil. fol. 18.

Van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 4 mijlen oost noort oost behouwen, dan het was aldoor meest stil.

Van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen oost te noorden behouwen ende die wint was van den s. s. westen, ende hadden op die ster 11 graeden ende 40 minuten.

Van den 16 tot den 17 dito seijlden wij ontrent 24 mijlen oost te noorden behouwen ende die wint was van den noort westen, ende wij hadden smiddaechs op die astrolabij 11 graeden ende 15 minuten.

Van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen oost te noorden behouwen, ende die wint was van den noort westen.

Van den 18 tot den 19 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen oost te

noorden behouwen, ende wij hadden op onse astrolabij 10 graeden ende 50 mijnuten, ende die wint was noort noort west.

Van den 19 tot den 20 dito seijlden wij ontrent 5 mijlen oost te noorden aen ende 3 mijlen suijt oost ten oosten, ende die wint was n. n. west ende oost noort oost.

Van den 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen oost suijt oost behouwen ende die wint was van den noort oosten, dan het was stilleties.

Van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 7 mijlen suijt oost te oosten behouwen. Ende noch 2 mijlen suijen wel so oostelijck behouwen, ende die wint was van den noort oost ten oosten ende van den oost suijt oosten, ende wy hadden op die sterren 11 graeden ende 30 mijnuten.

Van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen noorden behouwen, ende die wint was oost te noorden.

Van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noort oost door malcanderen behouwen, want die wind was variaebel, dat hij gheen seecker plaets een hilt. Ende ic had op die ster 10 graeden 15 mijnuten.

Van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen noorden ten oosten behouwen, want die wint was alhans dat hij gheen seecker plaets en hilt, dan den 25 dito smorgens wendent wijt om die suijt over.

Van den 25 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen suijen ten oosten aen. Ende doe waeyden onse groot seijl dwars door.

Van den 26 tot den 27 dito tsaevens hadden wij ontrent gheseylt 14 mijlen s. west te suijen behouwen met onse fock, want onze grootseijl werde weer ghemaect; doe wenden wij weer om die noort oosten.

Ende van den 27 tsaevens tot den 28 dito smiddaechs toe seijlden wij ontrent 8 mijlen n. oost ten oosten behouwen, ende ic had op die ster 10 graeden ende 20 mijnuten.

Van den 28 tot den 29 dito seijlden wij ontrent 12. (mijlen) noorden ten oosten behouwen ende ic had op die ster 9 graeden ende 45 mijnuten.

Van den 29 tot den 30 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen noort oost behouwen ende die wint was meest van den suijt oosten, ende ic had op die astrolabij ontrent 9 graeden.

Ende van den 30 tot den 31 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen oost wel so noordelijck behouwen, ende die wint hadden wij van alle cantten meest wt den suijt westen.

Hier hebben wij ontrent gheseylt ende ghedreven 199 mijlen.

Ende van den 31 tot den eersten April seijlden wij ontrent 14 mijlen fol. 19.
n. o. ende n. n. oost behouwen ende wint was meest van den suijs oost April.
ende s. s. oosten, ende wij hadden tsnachts op die ster ghehad 8 graeden 20 mijnuten.

Van den eersten tot den 2 dito seijlden wij ontrent 11 mijlen n. oost ten noorden ende wij hadden snachts op die Waegen¹⁾ 7 graeden 48 mijnuten.

Van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 6 mijlen n, oosten ten noorden, dan die wint was variaebel ende oock wast mest stil.

Van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen n. oost ten noorden behouwen, dan die wint was varyaebel, ende tsnachts had ic op die booch 7 graeden ende 5 mijnuten.

Van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen n. n. oost behouwen ende die wint was meest van den s. oosten ende het was stil.

Van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 2 mijlen noorden behouwen ende noch 2 mijlen suijs ten oosten ende noch 2 mijlen noort oost ten oosten behouwen met wenden ende draijen, want die wint vaerijaebel was.

Van den 6 tot den 7 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen noort oost aen behouwen. Ende ic had int middel quaertier op die Cruisere 6 graeden min 10 mijnuten.

Van den 7 tot den 8 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen n. oost behouwen ende ic had in die voornachts op die Waegen 5 graeden ende 17 mijnuten, ende die wint was meest wt den s. oosten.

Van den 8 tot den 9 dito seijlden wij ontrent 3 mijlen n. n. oost behouwen ende 5 mijlen suijs behouwen, ende het was stil, dattet schip niet wel bij en wilden. Ende ic had snachts op die Cruyseere 5 graeden ende 18 mijnuten.

Van den 9 tot den 10 dito seijlden wij ontrent 5 mijlen suijs behouwen, want het twast theele etmael stil, ende die wint was meest oost suijs oost.

Van den 10 tot den 11 dito seijlden wij ontrent 9 mijlen n. oost ten oosten behouwen ende die wint was meest van den s. s. oosten.

Van den 11 tot den 12 dito seijlden wij ontrent 4 mijlen noort oost ten noorden behouwen ende noch 2 mijlen noorden behouwen, ende noch 4 mijlen oost behouwen ende noch 2 mijlen noort oost behouwen, want die wint was heel vaerijaebel, sodat wij gheen vaste coerts

1) De Groote Beer. (N).

setten en mochten. Dan die wint hilt hem meest aent suijen ende suijt oosten.

Van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noort oost ten noorden behouwen; ende die wint was vaerijaebel dattet niet muechgelijck en was om een coorst op te maecken, want die wint was tusschent oost ende suijen gheen blijvende plaets houdende.

Van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen noorden ten westen behouden; ende die wint was vaerijaebel, dat wij gheen seecker ghissing ghemaecken en conden.

Van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen oost ende oost ten suijen behouwen, doe hadden wij die goeden wint, ende ic had tsnachts op die Crujseere 4 graeden ende 20 mijnuten.

Hier hebben wij ontrent gheseijlt ende ghedreven 145 mijlen.

fol. 20.

Van den 15 tot den 16 dito seijlden offte dreven wij dat heele etmaal aldoor in stilte, sodattet gheen 2 mijlen en vertierde.

Van den 16 tot den 17 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen oost wel so noordelijcke behouwen met die goede wint. Ende wij hadden smiddaechs op die son 4 graeden 15 mijnuten.

Van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen oost wel so noordelijc, ende ic had in die morghen stont 4 graeden ende 9 mijnuten. Ende hier hadden wij noch 5 quattiers ¹⁾ noortwestering vant compas.

Van den 18 tot den 19 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost te noorden behouwen, ende die wint was van alle plaetse, dat hij gheen blijvende steedt en hilt.

Van den 19 tot den 20 dito seijlden wij ontrent 15 mijlen oost wel so noordelijck behouwen, ende het was buijgich weeder met blijxxem ende donder. Ende die wint was meest van de s. s. westen; dan met die kaeken was hij wel so suijelijcken.

Van den 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost behouwen ende hadden snachts op die ster 3 graeden 57 mijnuten. Die wint was meest van de s. s. westen.

Van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 4 mijlen n. n. oost behouwen, ende noch 4 mijlen s. o. ten oosten behouwen, ende die wint was variaebel ende somtijts met grootte caeken maer niet lanckt duerende.

Van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 9 mijlen oost wel so noordelijck; dan die wint was heel vaerijabel, meest wt den noor-

¹⁾ Alzoo 5 kwartstreken ($1\frac{1}{4}$ streck). Verg. van 23 24 dito hierna: hadden wij noch een streek met een vierde paert noortwestering. (N.)

delijcken hant. Ende wij hadden op die son 3 graeden 35 mijnuten.

Van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 6 mijlen noort noort oost behouwen ende het was stilleties enne oock was die wint vaerij-aebel ende die hoochte was $3\frac{1}{2}$ graede, ende hier hadden wij noch een streeck met een vierde paert noortwestering op ons compas.

Van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen oost behouwen, dan het was stilleties, oock een off twee kaecken ende die wint was meest van den s. s. westen.

Van den 25 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen oost te suijen behouwen, ende ic had op die ster 3 graeden ende 50 mijnuten, ende die wint was al meest wt die suijt westen.

Van den 26 tot den 27 dito dreven ontrent 5 mijlen om die noort want het was aldoor stil. Ende ic had smiddaech op die son 3 graeden ende 25 mijnuten.

Van den 27 tot den 28 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost behouwen ende die wint was van den west noort westen. Ende hadden tsnachts op die ster 3 graeden 25 mijnuten.

Van den 28 tot den 29 dito seijlden wij ontrent 6 offte 7 mijlen oost noort oost behouwen, dan het was stilleties ende hadden tsnachts op die ster 3 graeden ende 12 mijnuten.

Van den 29 tot den 30 dito seijlden wij met die goede wint ontrent 12 mijlen, o. suijt o. behouwen ende het was stillets ende die zee liep groff dattet gheen aenganck hadde. ¹⁾

Hier ontrent 149 mijlen gheseijlt.

Van den 30 tot den eersten Maijus seijlden wij ontrent 24 mijlen oost suijt oost behouwen met een stive koelt ende die wint was meest van den westen, ende ic hadde middernacht op die ster ontrent 4 graeden. fol. 21.

Van den eersten tot den 2 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen oost suijt oost behouwen ende oost ten suijen met een dichte koelt van den suijtwesten ende Mullenauer raecte doe sijn groot seijlt quijt, dat ons datwel 6 mijlen verletten met een kaeck. Ende wij hadden smiddaechs op die son 4 graeden 30 mijnuten. Maijus.

Van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 20 mijlen oost suijt oost behouwen, ende ic had tsnachts op die steere 4 graeden ende 42 mijnuten, ende die wint was meest van den s. westen.

Van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen oost suijt oost ende oost te suijen behouwen, ende die wint was van den suijtwesten ende ic had op die ster 4 graeden ende 50 mijnuten.

¹⁾ Het was stilletes en er stond zee, zoodat men niet vooruitkwam, geen „aangang“ (voortgang) had. (N.)

Van den 4 smiddaechs tot tsnachts int 7 glas¹⁾ seijlden wij ontrent 10 mijlen oost suyt oost behouwen met so veel wints als wij een wijl tijts voeren conde, ende die wint was al van den noort westen ende westen met donde ende reegen, doe naemen wij onse groot tseijlen met die foc in tot den 5 smorgens ende lieten driven met so veel wints alst van die reijs ghewaeijt had, ende dat was ontrent 4 mijlen suijt oost behouwen; doe maecten wij weer seijl ende liepen al suijt oost behouwen tot smiddach toe, doe hadden wij op die son 5 graden ende 10 mijnuten.

Van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen suijt oost behouwen, ende wij seijlden met cleijn seijl dat etmael ende die wint was van den noort oosten ende oost noort oosten.

Van den 6 tot den 7 dito seijlden wij ontrent 8 mijl suijen ten oosten behouwen ende noch 2 mijl noort noortoost behouwen, ende hadden smiddaechs op die son 6 graden 10 mijnuten.

Van den 7 tot den 8 dito seijlden wij ontrent 7 mijlen oost noort oost behouwen ende het was heel stilleties; oock was die wint vaeryaebel dat hij gheen seeckere plaets en hilt, ende wij hadden op die son 6 graede.

Van den 8 tot den 9 dito seylden wij ontrent 6 mijlen ende het was heel stilleties oost noort oost behouwen ende wij hadden op die son 5 graden 54 mijnuten.

Van den 9 tot den 10 dito dreven wij aldoor in stilte, soo dattet niet en vertierde, nochtans bevindende dattet 4 mijl ontrent om die suijt ghedreven hadde op onse hoochte.

Van den 10 tot den 11 dito dreven wij oock aldoor in stilte, dattet boven 4 mijl niet om die suijt ghedreven en had, want wij hadden op die ster 6 graden ende 30 mijnuten.

Van den 11 tot den 12 dito dreven wij aldoor in stilte ende ons docht aen onse hoochte, dattet ontrent 3 mijlen om die noort ghedreven hadden, want wij hadden op die son 6 graden ende 20 mijnuten.

Van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 4 mijlen oost ende noch 8 mijlen noort oost ten oosten behouwen, ende hadden op die son 6 graden ende 10 mijnuten.

Hier hebben wij ontrent 151 mijl dreven ende gheseijlt.

fol. 22.

Van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 8 mijlen oost noortoost behouwen ende noch 3 mijl noort oost ten noorden behouwen. Ende ic hadt tsnachts op die ster 5 graden ende 45 mijnuten.

Van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 4 mijlen noort n.

1) Ten half twaalf. (N.)

west behouwen ende noch 8 mijl suijen ten oosten behouwen, dan bevonden hier datter sterke stroom om die suijt vil. Ende hadden hier oock ontrent 8 graeden noort westering vant deelen van compass.

Van den 15 tot den 16 dito wasset aldoor stil, dan bevindende dattet ontrent 8 mijl om die suijt ghedreven hadde, ende wij hadden tsnachts op die ster 6 graeden 40 mijnuten.

Van den 16 tot den 17 dito seylden wij ontrent 12 mijlen oost behouwen, dan bevindende dat dat wij op die stock¹⁾ hadden 6 graeden ende 50 mijnuten, so lieten wij ons voor staen, dat die caranten om die suijt villen ende die windt was somtijts suyt ende s. s. oost.

Van den 17 tot den 18 dito seylden wij ontrent 10 mijlen oost noort oost behouwen ende dat door die strooms willen liepen wij al noort oost ten oosten aen. Ende hadden smiddaech op die son ghehad 6 graden ende 40 mijnuten.

Van den 18 tot den 19 dito seylden wij ontrent 12 mijlen noort noort oost behouwen; ende wij hadden tsnachts ghehad 5 graeden ende 50 mijnuten. Ende die wint was meest van den suijt oost ten oosten ende oosten.

Van den 19 tot den 20 dito seylden wij ontrent 12 mijlen noort oost behouwen, ende hadden tsnachts op die ster ghehad 4 graden ende 40 mijnuten, ende bevindende dat ons die stroom om die noort setten, so hebben wij weer om moeten declenieren, want wij daer qualijck ghissing op maecken ende conden, want wij meenden van ure tot ure tlant te sien nae onse meening.

Van den 20 tot den 21 dito seylden wij ontrent 12 mijlen noort oost ten oosten behouwen. Doe was ic op mijn ghissing 5 mijlen in t lant ende hadden op die son 4 graeden ende 15 mijnuten. Ende doe noch gheen lant siende, heb ic van die 5 mijlen die ic int tlant ghisten te weesen ende heb weer 20 mijlen west weer off gheteijckent, om te sien wattet mijn soude scheelen.

Van den 21 tot den 22 dito seylden wij ontrent 8 mijlen noort oost behouwen. Ende het was meest al stilleties, ende die wint was meest al van den suijt s. oosten, ende wij hadden smiddaechs op die son 3 graeden ende 45 mijnuten ende wij hildent oock voorseecker, datter harde stroom wt die ryvier Monocabo²⁾ vil.

Van den 22 tot den 23 dito wast aldoor stil, so dattet niet vertierde boven 5 ofte 6 mijlen om die noort, ende ic had op die ster 3 graeden

1) Stok: de graadstok, graadboog, Jakobsstaf. (N.)

2) Op de groote kaart van Willem Lodewycksz achter Dl I vindt men op 38 Z. B. ter westkust van Sumatra een breede riviermond „Manancabo.” (N.)

ende 40 mijnuten, ende smiddachs op die son 3 graeden ende 20 mijnuten.

Hier hebben wij ontrent 102 mijlen ghedreven ende ghesejlt.

fol. 23.

Van den 23 tot den 24 dito dreven wij aldoor in stilte ende vertierde boven 5 mijlen niet oost aen, ende doe waer ic weer aen lant; ende wij hadden smiddaechs op die son 3 graeden ende 20 mijnuten. Doe setten ic mijn besteck weeder om west in zee 30 mijlen, dat was doe 50 mijlen tsaemen dat ic my selfs vergist hadden.

Van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 6 mijlen n. n. oost behouwen. Ende wy hadden op die ster 3 graeden 15 mijnuten.

Van den 25 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 3 mijlen n. n. oost ende noch 7 mijlen s. s. oost behouwen. Ende wij hadden smiddaechs op die son 3 graeden ende 18 mijnuten.

Van den 26 tot den 27 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen s. s. oost behouwen ende wij hadden op die son ontrent 4 graeden.

Van den 27 tot den 28 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost behouwen.

Van den 28 tot den 29 dito wast aldoor stil, so dattet boven die 2 mijlen [niet] en vertierde om die noort.

Ende van den 29 tot den 30 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen oost te noorden behouwen ende wij hadden smiddaechs op die son 3 graeden ende 45 mijnuten; ende die wint was variaebel.

Van den 30 tot den 31 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen oost te suijen ende oost suijt oost behouwen. Ende wij hadden smiddachs op die son 4 graeden 15 mijnuten.

Junijus.

Van den 31 tot den eersten Junijus seijlden wij ontrent 14 mijlen oost behouwen. Ende het was buijgis ende kakis weer, ende wij hadden op die ster 4 graeden ende 15 mijnuten.

Van den eersten Junijus tot den 2 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen oost behouwen, doe was ic weer 10 mijlen in die wal. Ende ic settem doe weer 50 mijlen west in zee op die hoochte van 4 graden ende 12 mijnuten, dat was smiddaechs onse hoochte.

Van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen oost te suijen behouwen.

Ende van den 3 tot den 4 dito dreven wij aldoor in stilte, dant dreeff ontrent 8 mijlen, west noort west behouwen.

Van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen oost behouwen. Ende ic had op die ster 5 graeden 10 mijnuten. Ende wij saegen smiddaechs een eijlant ¹⁾ ontrent 12 mijl leggende vant vaste lant van

1) Engano.

Samatra. Ende het was op die voorgeschreven hoochte ende het was wt mijn ghissing ghegaen 96 mijlen oost ende west verscheijden.

Van den 5 tot den 6 dito smiddaechs hadden wij ontrent geheseijlt 8 mijlen op het eijlant ende langes teijlant heen. Ende het was daer al fuijle gront, te weeten een halff mijl van die wal op een mijl vant lant wast schoon te weten 20, 25, 30, 50, 56 vaem.

Ende van den 6 tot den 7 dito seijlden wij off ende aen ende meenden daer op een reed te comen, maer die stroom liep so seer om diesuijt dat wij gheen reed en conde beseijlen. Ende smorgens saegen wij een kenbaer lant met een spitssen berch ¹⁾, maer lach noch wel 10 mijlen van ons. Eude het was Soematra ende lach noort oost wel so noorde-lijck van ons ende wij hadden op die son 5 graeden ende 30 mijnuten.

Hier hebben wij ontrent 133 mijl gheseylt ende ghedreven.

Van den 7 tot den 8 dito dreven wij aldoor in stilte, sodattet langes lant heene dreeff ontrent 4 ofte 5 mijlen. fol. 24.

Van den 8 tot den 9 dito dreven wij in stilte, dattet boven 3 ofte 4 mijl niet om die suijt en dreeff, ende ic had op die son smiddaech 5 graeden ende 54 mijnuten.

Van den 9 tot den 10 dito seijlden wij lang die wal heene ontrent 6 mijlen, ende smorgens saegen wij een cleijn eijlantien²⁾ dicht voor ons leggen ende lach ontrent 2 mijlen van Samatra, ende die voorgeschreven hooge spitse berch lach doe noorden van ons, ende wij hadden tsnachts op die ster 5 graeden ende 56 mijnuten.

Van den 10 tot den 11 dito seijlden wij ontrent 8 ofte 9 mijlen langes lant heen. Ende smorgens waeren wij dicht in die mont van die straet tuchschen Saematra ende Javo, dan naest aen Samatra.

Van den 11 smorgens tot tsaevens ontrent 2 uren in die naevent seijlden wij al straetwaert in ende setten doe onder eeylant³⁾ op 25 vaedem ende hadden oock daer te vooren 35 vaedem ghehad. Ende den 12 smorgens saegen wij wel 7 ofte 8 groote caenos, ende wij hadden onder dat eijlant 5 graeden ende 54 mijnuten.

Ende den 14 dito cregen wij een lootsman in die ons tot Bantum soude brengen.

Den 16 dito seijlden wij weer vant teylant nae Bantum. Ende het is vant teijlant tot Bantum ontrent 20 mijlen.

Ende den 23 Junijus quaemen wij te Bantum op die reed.

Ende hier hebben ontrent gheseijlt 49 mijlen eer dat wij te Bantum quaemen.

1) De Keizerspiek of G. Tënggamoës. 2) Klein Fortuin. Verg. Dl. I, p. 287, noot 4.
3) Lagoendi.

(Chuisreis)

Anno 1596 den 6 November.

November. Item den 6 November sijn wij tsaevens van die reed tseijl ghegaen, te weeten van Bantum ende seijlden straetwaert in ten eersten om een goede waeterplaets te soecken. Ende seijlden al meest oost ten suijen aen langes die wal ende custen van Javo majior tot den 7 dito ontrent 7 mijlen. Ende het was langes die wal al 6. 7. 8. 9. 12. 15 waeden steckgront. Doe laegen wij noch 4 mijlen van Sacketreij ¹⁾ offte Sonde Calapa ende hier naemen wij onse waeter in; en het was hier vol eijlanden.

Ende den 13 dito ghingen wij van onse waeterplaets tseijl ende quaemen den selfden dito tsaevens te Sacketreij offte Sunda Calapa op die reed, ende lieten daer onse ancker wallen op 7 vaedem steckgront. Ende daer leggen wonder veel eijlanden, dan ghij muechtse wel looden op 5 waedem offte 6, ende ghij hebt anders niet te schuwen dan dat ghij siet barrnen.

Ende voor ist altemael een schoonen cust thusschen Bantum ende Sacketreij ende ist ontrent 11 offte 12 mijlen van malcanderen.

Den 18 dito seijlden wij van Sacketreij oost noort oost ontrent 2 mijlen; ende één mijl van Sacketreij noorden ten oosten ende suijen te westen leijt een plaet even onder waeter. ²⁾ Daer raeckte Schellinginger wast op, maer wij boechssaerden hem daer weder aff ende settent doe weder onder die wal op 9 waedem tot den 19 dito smorgens toe.

fol. 25. Den 19 dito smorgens ghingen wij weer tseijl ende seijlden off end aen tot tsaevens toe, doe setten wijdt weder op 10 vaedem ende hadden ontrent 1 ¹/₂ mijl geseijlt. Ende die wal streckte hier oost te noorden ende west te suijen ende doe laegen wij bij twee hoecken ³⁾, die laegen van den anderen ontrent 2 mijlen west suijt west, ende oost noort oost. Ende hadden 20 dito op die astrolabij 5 graeden ende 45 mijnuten, ende die wint was meest van alle canten ende doe settent wijdt weer, om dat die stroom om die west vil ende die wint was van noort oosten. Doe ghingen wij tsnachts weer tseijl ende die windt was van den suijen tot den 20 dito smorgens toe, ende hadden aldoor oost noort oost aen gelopen met een labberich koeltien ontrent 5 offte 6

1) Jacatra.

2) Mogelijk Vader Smit-droogte. Verg. Dl. I, p. 104.

3) T. Bësar en Hoek van Krawang.

mijlen. Doe scharpte die wint, dat wij niet hooger en lipen als noort noort oost ende noorden tot den middach toe 2 mijlen. Dat was den 21 dito toe, doe wendent wijdt weer over om die suijt 3 mijl suijt oost.

Ende van den 21 tot den 22 dito tsaevens seijlden wij ontrent 6 mijlen oost suijt oost aen, ende het had die halve nacht stil gheweest.

Van den 22 tot den 23 dito tsaevens seijlden wij 2 mijlen noort oost behouwen ende noch 5 mijlen suijt suijt oost behouwen, ende het hadden den heelen nacht stil gheweest.

Van den 23 tsaevens tot den 24 dito smiddaechs seijlden 3 mijl suijt suijt oost end noch 6 mijl noort oost ten oosten behouwen, end wij saegen doe een vlack eijlantien ¹⁾; ende hadden aldoor 16. 17. 18. 19 en 20 vaedem end die wal streckte ald. oost suijt oost ende west noort west.

Ende van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent suijt suijt oost 6 mijlen, ende noch 6 mijlen oost te suijen ende noch 3 mijlen oost behouwen. Ende hier was die wal suiijlijcker dan sijn die caert lach.

Ende van den 25 tot den 26 dito smiddachs seijlden wij ontrent 6 mijlen suyt oost, ende het verwonderde ons dat die wal so suiijlijck streckten end wijse niet en saegen.

Ende van den 26 tot den 27 dito smiddachs seijlden wij om die oost 6 mijlen off end aen, ende die wint was van alle canten, ende wij hadden tsnachts sulcken donderbuij, dat wij onse fock verlooren ende setten doe onde die wal op 24 vaedem tot smorgens dat wij onse ander fock aengheslaegen hadden, ende dat lant was wter maeten hooch berchghis lant, dan voor aen der zee wast vlack vol boomen ende het was Javo; end hadden oock snachts op die ster 6 graeden 23 mijnuten.

Ende van den 27 tot den 28 dito seijlden ontrent 10 mijlen om die oost, ende die wint was wter zee oock snachts wt die wal.

Ende van den 28 dito smiddachs tot tsaevens wast stil dattet weijnich vertierde oost aen ende van den naevent tot den morgen seijlden wij ontrent 5 mijlen oost noort oost, dat was den 29 dito doe werdent stil. Ende wij settent onder die wal op 8 vaedem ontrent $\frac{1}{2}$ mijl van die wal tot tsaevens toe, ende die wal strecte oost noort oost end west suijt west, ende daer laegen twee lange hooge bergen int lant ende het was al Java.

Voor van den 29 tsaevens tot den 30 dito smorgens seijlden wij fol. 26. ontrent 4 mijlen oost noort oost ende smorghens waeren wij bij die oost hoeck ende daer leyt een cleijn rondt eijlantien ²⁾ ghelijck kockx

1) Boompjes eiland.

2) Mandalika.

broot ende staet vol boomen. Ende daer begon die wal weer te strecken suijt oost ende noort west.

December. Ende van den 30 smorghens tot 2 uren nae middachs seijlden wij ontrent 2 mijl noort oost aen, doe wendent wijt weer nae die wal voort tot den eersten December tsaevens seijlden wij ontrent 6 mijl oost te noorden ende noch 5 mijl oost suyt oost aen, end hier streckten die wal weer oost ende west.

Ende vandeneersten tot den 2 dito tegens den naevent hadden wij ontrent gheseylt 6 mijl oost te suijen endenoch 6 mijl oost suijt oost, ende wij settent onder die wal op 10 vaedem schoonengront cleijges; ende die wal streckten hier oost wel so suijelijck ende west wel so noordelijck.

Ende den 5 dito smorgens quaemen der Javaenen aen boort end lieten ons weeten, dat die Kooninck op die plaets aen boort wilde comen om die schepen te sien, end hadden ons naegelen ende nooten ende folij gepresenteert te vercoopen, ende wij daer nae beijdende, quamen daer 6 grootte caenoos van lant aff vol volck, ende wij meendent dat die Coninck was, maer het was verraet.

Ende die 3 caenoos vooren aen Schellingers boort ende die ander drie voeren naet die pijnas om die int te neemen, ende aen Schellingers boort comende, lipen sij allegaer over ende trocken haer cristen wt, ende vermoorden 12 parssoonen vant volck eer dat die ander ter weer conde comen, 2 jonges, Schellinger end Reijnier, Jelis Jelissen, die timmerman ende constapel ende 5 bootsgesellen tot 12 toe; ende die ander maets weerden der so vroom, dat sij die die daer weer wt dreven ende dat met groot verlijs van den haeren, want in elck caenoe was wel 50 man in, ende ic sow dencken datter niet een weer te lant aff en quam. Ende die ander drie caenoos dat siende, die nae die pijnas toe voeren, keerden terstont weer nae lant toe, soe veel als sij roeyen conden. Ende tsaevens den selfden dito ghingen wij weer tseijl van die plaets, daer wij laegen ende hiette Sijdaeia. Ende den 6 dito tsaevens onder teijlant van Maedueren te reed ende settent op 8 vaedem.

Ende den 7 quam daer een caene aen boort ende vraechden oft die Koninck op gheleijt mochte aen boort comen, dat welcke die onsen hem toeseijden.

Ende den 8 dito is die Coninck aen boort willen comen, ende als sij dicht bij Schellingers schip quaemen, hebben die gasten daer in gheschooten, niet eens vraegende nae commijse offte schippers offte enich overichheijt. Ende hebbender seer veel doot gheschooten ende 15 ghevangen ende lietender 13 tsavens nae lant toe vaeren.

Ende tsaevens den 8 dito ghingen weer tseijl ende liepen noort oost aen tot den 9 dito smiddach. Doe saegen wij teylant van Luijbock ¹⁾ ende lach noort west van ons wel 9 mijlen; doe liepen wij daer nae toe ende quaemen den 11 dito onder teijlant te reed, ende settent daer onder op 17 waedem schoonen gront. Ende daer woonden volck op, ende het had boven 2 jaer niet bewoont gheweest.

Ende den 13 dito tsaevens ghingen wij weer vant teijlant tseijl.

Tot den 14 dito saevens liepen weer om die west ende hadden boven 2 groote mijlen niet om die suij vertiert. Ende anderhalff mijl van die west hoeck leijt een droochte van 6 ende 7 waedem. Doe lach die westhoeck noort noort west van ons ontrent 3 mijl.

Van den 14 dito tot den 15 dito tsaevens wast aldoor stil, so dattet ^{fol. 27.} boven die 2 mijl niet om die suijt vertierde.

Ende van den 15 tot den 16 dito en vertierdent oock boven die 3 mijl [niet] ende die west hoeck lach doe noort oost ten noorden van ons, dat was teijlant van Luijbuijck ontrent 6 offte 7 mijl.

Van den 16 tot den 17 dito seijlden ontrent 5 mijlen west te suijen aen, somtijts wat coelt, somtijts wat stille. Ende wij waeren doe ontrent 4 mijlen noch van die plaets daer Jan Schellinger vermoort werde.

Van den 17 tot den 18 dito saevens mochten wij ontrent 4 mijl westert aen gheseijlt hebben, ende dat door die wint die contrarij was ende heel stilleties.

Van den 18 tot den 19 dito tsaevens mochten wij ontrent 6 mijl vertiert hebben ende hadden tsaevens oock so veel wints, dat wij onse groot tseijl in naemen tot 2 uren voor den dach; doe maecktent wijt weer op.

Van den 19 tsaevens tot den 20 smorgens voordien niet ontrent 4 mijlen ende dat door die stroomen, die om die oost villen.

Ende van den 20 smorgens tot den 21 dito seijlden wij westert aen nae onse mening 5 mijl, maer wij bevondent contrarij, want die stroom had ons wel 2 mijl oom die oost gheworpen, ghelijck wij daer nae bevonden.

Ende van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent noort noort west nae onse ghissing behouwen. Dan door faute van stroom behildet booven noort oost ten noorden niet.

Ende van den 22 tot den 23 dito almeede van den stroom verleijt.

Ende van den 23 tot den 24 dito werden wij almeede van die stroom verleijt.

Ende van den 24 tot den 25 dito wast aleven lijns, ende wij meenden

1) Verg. DI I p. 175. noot 13.

dat wij bijkans te Zapara waeren, ende quaemem buiten meening weer onder teijlant van Luijbock, daer wij den 13 der selfder maent van daen gheseijlt waeren, ende dat ons die stroom so verleijt hadde.

Ende op den selfden dach sterff Jan Mullenauer haestich ende wij conden anders niet sie ofte hij waer vergeven.

Januwaer-
rijus.

Anno 1597. Den 11 Jaenuwaerijus worden Schellingers schip die brant in ghestecken, ende dat bij faute van volck.

Ende den 12 dito seijlden wij weer van Luijbuck naet oostende van Java. Ende den 22 quaemen wij te Balaboam op die reed ende meenden daer vars waeter te chrigen om te verversschen. Ende het is een fraije baij daer ghij met alle winden beschut muecht leggen, ende ghij legt op 10 ofte 11 vaedem steck gront; ende wij laegen ontrent 1 mijl van die stat ende wij liepen thusschen Java ende Bala door, ende daer ghinck stercke stroom ende het was daer quaet om te ankeren om dattet die stroom so draeijde. Ende daer was oock quae gront, want wij daer een tuij ancker verlooren. Ende wij meenden te Balaboam te verversschen, maer vonden die stadt beleijt van een ander koninck, dat wij so gheen ververssing krijgen en mochte. Ende bennen die 26 dito weeder van daer gheseijlt naet eylant Bali; ende die stadt leijt op 8 graeden ende 30 mijnuten, dat is Balaboam.

fol. 28.

Febrewae-
rijus.

Den 16 Febrewaerijus quaemen wij in die baij van Bala ¹⁾ aen die suijsijd vant teijlant Bala ende lach op die hoochte van 8 graeden ende 33 mijnuten, ende daer creegen wij met grootte gyfften te gheven waeter ende ander ververssing met tammelijcken vrijntschap van den inwoonderen.

Den 26 dito seijlden wij weer wt die baij ende setten onsen koers weer nae hujs ende dat bij suiien Java major om, alsoot van onse overicheijt ghestem was.

Ende liepen tot den 27 dito suiit suiit west ontrent 7 ofte 8 mijlen.

Ende van den 27 tot den 28 dito dreven wij aldoer in stilte ende hadden boven 3 mijl om die suiit west ghedreven.

Ende van den 28 Febrewaerijus tot den eersten Marcijus seijlden wij ontrent 8 mijl west suiit west aen, ende onse offwijcking van compas was ontrent stijff 2 graeden.

Marcijus.

Item van den eersten Marcijus tot den 2 dreven wij meer schaed als baet, dat wij meer om die noort ghedreven waeren dan om die suiit, want die wicht ²⁾ setten ons al om die noort.

Ende van den 2 tot den 3 dito dreven wij ontrent 3 mijl west suiit

1) De Laboehan Amoek.

2) Wicht = geweld, druk, aandrang (van den stroom).

west, ende wij hadden tsnachts op die Cruijseere 9 graeden ende 8 mijnuten.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen west ^{Die goede} _{wint begint.} ^{suijt west aen,} ende wij hadden tsnachts op die Cruijseere 9 graeden ende 50 mijnuten.

Ende van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 20 mijlen west ^{suijt west behouwen met een moije koelt.} Ende wij hadden tsnachts op die Cruijseere 10 graeden ende 15 mijnuten.

Ende van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen west ^{suijt west behouwen.}

Ende van den 6 tot 7 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen west ^{suijt west.}

Ende van den 7 tot den 8 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen west ^{suijt west behouwen,} ende hadden tsnachts op die Cruijseere 11 graeden ende 30 mijnuten.

Ende van den 8 tot den 9 dito seijlden ontrent 24 mijlen west ^{suijt west behouwen,} ende ic had tsnachts op die Cruijseere 12 graeden ende 6 mijnuten, ende het was buijgich weer.

Ende van den 9 tot den 10 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen ^{grijptous¹⁾ met een stijven doorgaende koelt west} ^{suijt west behouwen.}

Ende van den 10 op den 11 dito seijlden wij ontrent 24 mijlen west ^{suijt west behouwen} ende hadden tsnacht op die Cruijseere 13 graeden ende 5 mijnuten.

Ende van den 11 tot den 12 dito seijlden wij ontrent 25 mijlen west ^{suijt west behouwen,} ende hadden tsnachts op die Cruijseere ende ander sterre 14 graeden.

Ende van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 26 mijlen west ^{suijt west,} ende ic had tsnachts op die Cruijseere 14 graeden ende 34 mijnuten.

Ende van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 23 mijl west ^{suijt west behouwen,} ende hadden tsnachts op die Cruijseere ende meer ander sterren 15 graeden ende 15 mijnuten.

Ende van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen ^{be-} ^{fol. 29.} ^{houwen west} ^{suijt west,} ende hadden tsnachts op die Cruijseere 15 graeden ende 35 mijnuten.

Ende van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen ^{west te suijen behouwen,} ende wij hadden tsnachts op die Cruijseere 16 graeden perfect.

Ende van den 16 tot den 17 dito seijlden wij ontrent 23 mijlen

1) grijptou?

west behouwen ende hadden tsnachts op de Cruijssseere 16 graeden.

Ende van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 26 mijlen west te suijen behouwen, ende hadden tsnachts op die Cruijssseere 16 graeden ende 20 mijnuten.

Ende van den 18 tot den 19 dito seijlden wij ontrent 20 mijlen west aen ende een moijs koelt.

Ende van den 19 tot den 20 dito seijlden wij ontrent west suijt west wel so suijeelijck 24 mijlen, ende wij hadden tsnachts op die Cruijssseeren 17 graeden.

Ende van den 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 27 mijlen suijt west ten westen behouwen, ende wij hadden tsnachts op die Cruijssseere ende ander sterren 18 graeden ende 20 mijnuten.

Ende van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen west suijt west ende suijt west ten westen behouwen, ende wij hadden tsnachts op die sterre 19 graeden.

Ende van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen west suijt west wel so westeelijck behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 20 graeden ende 30 mijnuten. Ende hier hadden wij stijff een streeck declenering op het compas. Ende die coertsen werden al op het declijneren gerekent.

Ende van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 33 mijl west te suijen wel so suijeelijck behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 21 graeden ende 5 mijnuten.

Ende van den 24 tot den 25 dito seijlden wij ontrent 28 mijnuten suijt westen behouwen ende wij hadden smiddachs op die son 22 graeden ende 9 mijnuten.

Ende van den 25 tot den 26 dito seijlden wij ontrent 35 mijlen west suijt west behouwen ende hadden op die son 22 graeden ende 45 mijnuten, ende onse noort westering was stijff 2 streecken.

Ende van den 26 tot den 27 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen west suijt west behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 23 graeden ende 23 mijnuten.

Ende van den 27 tot den 28 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen west suijt west behouwen, ende hadden smiddachs op die son 24 graeden ende 4 ofte 5 mijnuten. Ende onse affwijcking was 2 streecken.

Ende van den 28 tot den 29 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen west suijt west behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 24 graede ende 52 mijnuten.

Ende van den 29 tot den 30 dito seijlden wij ontrent 22 mijlen

west te suijen behouwen, ende wij hadden smiddachs op die zon 25 graeden ende 13 mijnuten .

Ende van den 30 tot den 31 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen west suijt west behouwen, ende hadden smiddachs op die son 25 graeden ende 30 mijnuten.

Ende van den 31 tot den eersten April seijlden wij ontrent 32 mijlen west suijt west behouwen.

Van den eersten April tot den 2 dito seijlden wij ontrent 36 mijlen ^{fol. 30.} west suijt west behouwen met een stijve doorgaende wint, als wij be- ^{April.} nieren 1) conden.

Ende van den 2 tot den derde dito seijlden wij ontrent 28 mijlen west suijt west behouwen, ende waijde so veel wints dat hij een wijl tijts onse marseijl voorde, maer die twee derde paerten vant etmael lipen wij voor die fock.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen west suijt west behouwen, ende wij hadden op die son 28 graeden ende 9 mijnuten.

Ende van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen suijt west behouwen, ende die wint was van den noort noort westen ende die zee liep heel groff, ende hadden op die son 29 graeden ende hier hadden wij nog 2 streecken affwijking vant compas.

Ende van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 4 mijlen suijt west ende noch 4 mijlen noort noort oost ende noch 4 mijen west te suijen behouwen.

Ende van den 6 tot den 7 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen west suijt west behouwen, ende hadde tsnachts op die ster 29 graeden ende 30 mijnuten.

Ende van den 7 tot den 8 dito seijlden wij ontrent 22 mijlen west suijt west behouwen, ende wij hadden smiddach op die son 30 graeden ende 15 mijnuten.

Ende vanden 8 tot den 9 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen suijen ten westen behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 30 graeden 42 mijnuten.

Ende van den 9 tot den 10 dito seijlden wij 4 mijl noorden aen ende noch 4 mijl west aen. Het was stilleties ende die wicht 2) liep heel groff van vooren, ende wij hadden smiddachs op die son 30 graeden ende 18 mijnuten.

Ende van den 10 tot den 11 dito seijlden wij ontrent 14 mijlen

1) benieren; hier wel zooveel als wij vangen konden.

2) Verg. p. 320.

west te suijen behouwen, ende wij hadden op die son 30 graeden ende 48 mijnuten ende wij doe noch $1\frac{1}{2}$ streeck declijnering.

Ende van den 11 tot den 12 dito seijlden ontrent 9 mijlen west te noorden behouwen ende wij hadden op die son 30 graden ende 33 mijnuten.

Ende van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 23 mijlen west te suijen, wel so suiijelijck behouwen.

Ende van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen west te suijen behouwen.

Ende wij hadden op die son 31 graden ende 30 mijnuten.

Ende van den 14 tot den 15 dito seijlden wij 28 mijlen west te suijen wel so suiijelijck behouwen, ende hadden smiddachs op die son 32 graeden.

Ende van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen west wel so suiijelijck behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 32 graeden ende 15 mijnuten.

Ende van den 16 tot den 17 dito seijlden wij ontrent 24 mijlen west wel so suiijelijck behouwen, ende hadden smiddachs op die son 32 graeden ende 25 mijnuten.

Ende van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen west behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 32 graeden ende 20 mijnuten.

Ende van den 18 tot den 19 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen west behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 32 graeden 18 mijnuten.

Ende van den 19 tot den 20 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noort west te westen behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 32 graeden op die boochs.

fol. 31. Ende van den 20 tot den 21 dito dreven wij aldoor in stilte so dattet boven 3 mijl om die west vertierde.

Ende van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen suijt west behouwen. Ende wij hadden smiddachs op die son 32 graeden ende 40 mijnuten.

Dan ons ghissing was datter stroom om die suijt vil, ende op desen hoochte hadden wij noch schaers 10 graeden affwijcking van onse compass offte declenering.

Ende van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 20 mijlen west te noorden behouwen.

Ende van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen met schovers seijlties ende liepen west te noorden ende west noort

west, ende omdat die zee so groff liep, so mende wij, dat wij gheen noort west behilden, omdat die wint van den suijt suijt westen was; dan op onse astrolabij bevonden wij dattet wel west te suijen behouwen had, want wij hadden 33 graeden ende 8 mijnuten. Ende oock saeghen wij lant binnen die Caep, daer wij noch wel ghisten 214 mijl te seijlen eer wij die west souwen ghehadt hebben op die hoochte, ende het lant was alte mael passelijck hooch maer slecht eenpaerich lant, ende wij conden noch met 3 lijnen gheen gront werpen ende wij waeren ontrent 4 ofte 5 mijlen van die wal. Ende die wal streckte west suijt west ende oost noort oost.

Ende van den 24 tot den 25 dito smorgens liepen wij nae gissing ontrent 8 mijl suijt oost behouwen, ende het waeter liep so groff dattet niet beniert ¹⁾ en was, want doe die dach quam, wendent wijdt om die noort nae die wal, maer het werde met die stroom ende wicht ²⁾ heen ende weer ghedreven.

Ende van den 25 tot den 26 smiddachs hadden wij ontrent gheseijlt 12 mijlen suijt west aen wel so westelijck ende noch 6 mijlen suijen te westen ende smorgens, waer wij van Mullenauer ende tjacht, ende smiddachs verloren wij onsen fock ende marsseijl ende blindt ³⁾, ende het was een passelijcken storm, dan die man te roer lietet aen de wind comen.

Ende van den 26 tot den 27 dito dreven wij aldoer sonder seijl ende ghisten ontrent 8 mijlen om die oost ghedreven te hebben, ende wij hadden die wint meest wt den westen ende hadden gheen seecker bescheijt van hoochte van die son ofte ster.

Ende van den 27 tot den 28 dito dreven wij sonder seijl ende wij bevonden op die son dat wij 36 graeden hadden ende 17 mijnuten, ende wij en konden ons niet verwonderen, dat wij so om die suijt ghedreven hadden, daer sulcke stroom ghinck, dat wij tegens sulcken wint opdreven.

Ende van den 28 tot den 29 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen noorden aen ende hadden smiddachs op die son 35 graeden, dan bevonden datter grootte stroom om die west vil.

Ende van den 29 tot den 30 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noorden aen ende bevonden op die son 34 graeden ende 15 mijnuten ende ons verwonderden van die stroomen, die daer liepen so vaerijabel.

1) Een goed benierd schip is een schip, dat gemakkelijk te behandelen is. Met een niet benierden stroom wordt mogelijk bedoeld een zoo sterke stroom, dat men het schip niet meester was. (N.)

2) Verg. p. 320.

3) Blinde is het zeiltje onder den boegspriet. (N.)

Ende van den 30 tot den eersten Maijus seijlden wij ontrent 12 mijlen west aen ende wij hadden op die son 34 graeden ende 8 minuten. 1)

fol. 32. Ende van den eersten tot den 2 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen
 Mayus. suijt west ten westen behouwen ende hadden smiddaechs op die zon 35 graeden ende 30 mijnuten. Ende wij bevonden dat die stroom om die suijt vil.

Ende van den 2 tot den 3 dito seijlden wij nae onsen ghissing ontrent 16 mijlen west wel so noordelijck behouwen ende bevonden op onsen hoochte, dat wij boven suijt west niet en hadden behouwen om so liep die stroom om die suijt, want wij hadden smiddachs op onse hoochte 36 graeden ende 9 mijnuten.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen west suijt west aen ende noch 7 mijlen west noort west aen, ende bevonden dat wij boven suijt suijt west niet behouwen en hadden, want wij hadden smiddaechs op die son 37 graeden.

Ende van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 32 mijlen west noort west, ende het koelde dicht.

Ende van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent west noort west 40 mijlen, maer onsen ghissing was boven die 30 mijlen niet gheseijlt te hebben dan dat ons die stroom so dienstelijck gheweest het, ende wij hadden smiddaechs perfectelijck op die son 35 graeden, ende wij hadden doe die Caep oost ende west van ons.

Ende van den 6 tot den 7 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen noort west te noorden behouwen, dan wij hadden geen seeckere hoochte van son offte ster.

Ende van den 7 tot den 8 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen noort west aen ende bevonden op onsen astrolabij 32 graeden ende 15 mijnuten.

Ende van den 8 tot den 9 dito seijlden wij ontrent 12 mijl noort west aen, want het was aldoor heel stil, somtijts wat coelte, somtijts wat stilte. Dan het sleeijte 2) moij voort, ende wij hadden smiddachs op die son 31 graeden 15 mijnuten.

Ende van den 9 tot den 10 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen noort west aen, ende hadden smiddaechs op die son 30 graeden min 10 mijnuten.

Ende van den 10 tot den 11 dito seijlden wij ontrent 26 mijlen noort west aen, ende wij hadden smiddachs op die son 28 graeden ende 30 mijnuten.

1) Verg. Dl II p. 309, noot 2. 2) sleejde, gleed?

Ende van den 11 tot den 12 dito seijlden wij ontrent 32 mijlen noort west aen, ende wij hadden smiddachs op die son 27 graeden 20 mijnuten.

Ende van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noort west aen ende het was ooc meest stil, ende wij hadden smiddach op die son 26 graeden ende 45 mijnuten.

Ende van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noort west aen, ende hadden smiddachs op die son 26 graeden ende 20 mijnuten. Ende onsen noort oostering was hier ontrent 8 graeden, ende hier saegen wij eerst troncken drijven.

Ende van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen noort west aen, ende bevonden smiddaechs op die stock ende son 25 graeden.

Ende van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 36 mijlen noort west te noorden aen, ende wij hadden smiddachs op die son 23 graeden. Ende oock saegen wij twee Fransse scheepen ende wij worpent op die lij ende verwachten haer in, om dat wij meende dattet Muellenaer ende het jacht waeren, maer niet binnen schoot komende en verspraecken ons niet, ende smeeent weer aen die wint ende wij seijlden weer ons koers noort west aen ende seijlden voort.

Ende van den 16 tot den 17 dito seijlden wij ontrent 34 mijlen fol. 33. noort west te noorden aen, ende hadden smiddachs op die son 21 graeden 16 mijnuten.

Ende van 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen noort west ende wel so westelijck, ende hadden op die son smiddaechs 20 graeden.

Ende van den 18 tot den 19 dito seijlden ontrent 22 mijlen noort west wel so noordelijck, ende wij hadden smiddachs op die son 19 graeden.

Ende van den 19 tot den 20 dito seijlden ontrent 10 mijlen noort west aen, ende hadden smiddachs op die son 18 graeden ende 30 mijnuten.

Ende van den 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen noort noort west aen, ende hadden smiddachs op die son 17 graeden ende 35 mijnuten. Ende wij hadden hier ontrent een streeck noort oostering.

Ende van den 21 tot den 22 dito seijlden wij ontrent 24 mijlen noort west ten westen wel so westelijck, ende wij hadden smiddachs op die son 16 graeden ende 50 mijnuten.

Ende van den 22 tot den 23 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen west noort west, wel so noordelijck, ende ic had tsnachs op die Cruisseeeren 16 graeden ende 45 mijnuten int eerste quaertier.¹⁾

Ende van den 23 tot den 24 dito seijlden wij ontrent 26 mijlen

1) Op de eerste wacht, 8^u—12^u nam. (N.)

west wel so noordelijck aen, ende hadden smiddachs op die son 16 ende 4 mijnuten, ende saeghen smorgens een poortegijssse craeck, die schoot 2 mael smiddaechs nae ons aleer wij schooten, ende doe schooten wij 5 mael weer nae hem met schippers consent.

Ende van den 24 tot den 25 dito smorgens seijlden wij ontrent 18 mijlen west behouwen ende wij saegen doe het eijlant van Sante Heelena, ende lach ontrent 8 offte 9 mijlen van ons west, ende wij hadden smiddachs op die son 16 graeden op sijn mercken. Ende doe wij meenden op die reed te loopen, doe saegen wij noch 3 craecken daer te reed leggen. Doe wendent wijt weer van die wal off ende soudent bijhouwen. Dat was den 25 dito tsaevens, om Mullenaer ende wij hadden daer malcanderen verdachwart¹⁾, dan het was ons daer te heet om te leggen omdat sij met haer 4 craecken daer laegen.

Ende van den 25 tot den 26 dito seijlden wij off ende aen om onsen schepen te verwachten, ende den 26 tsaevens quaemen wij bij onsen schepen. Doe hadden wij even een maent van den aenderen gheweest ende setten doe onse coors noort west aen recht nae huijs, want die 4 craecken lagen daer onder Sant Heelena.

Ende van den 26 tot den 27 dito seijlden wij ontrent 22 mijlen noort west ende noort west te noorden aen, ende hadden smiddaechs op onse astrolabij ende booch 14 graeden ende 12 mijnuten. Ende van den 27 tot den 28 dito seijlden wij ontrent 36 mijlen met een stiven doorgaende wint ende noort west wel so noordelijck aen, ende hadden smiddaechs op die son 12 graeden ende 25 mijnuten.

Ende van den 28 tot den 29 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen noort west aen ende hadden smiddachs op die son 11 graeden min 4 mijnuten.

Ende van den 29 tot den 30 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen noort west aen, ende hadden smiddachs op die son 9 graeden ende 40 mijnuten.

Ende van den 30 tot den 31 dito seijlden ontrent 26 mijlen noort west te noorden behouwen, ende hadden smiddachs op die son 8 graeden ende 15 mijnuten.

Ende van den 31 tot den eerten Junijus seijlden wij ontrent 28 mijlen ende noort west te noorden behouwen, ende wij hadden smiddaechs op die son 6 graden ende 45 mijnuten.

Van den eersten tot den 2 dito seijlden wij ontrent 32 mijlen noort west te noorden behouwen ende hadden smiddaechs op die son 4 graeden ende 40 mijnuten.

1) Verdagvaard, rendez-vous gegeven. (N.)

Ende van den 2 tot den 3 dito seijlden wij ontrent 27 mijlen noort west te noorden behouwen, dan wij hadden gheen hoochte.

Ende van den 3 tot den 4 dito seijlden wij ontrent 26 mijlen noort west aen ende wij waer ontrent noch 2 graeden ende 25 mijnuten bij sijden die lienije equinoctijael.

Ende van den 4 tot den 5 dito seijlden wij ontrent 27 mijlen voor die wint noort west aen ende bevonden smiddachs op onse hoochte, dat wij boven west noort west niet behouwen en hadden ; want wij hadden op die astrolabij 1 grade ende 34 mijnuten.

Ende van den 5 tot den 6 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen west noort west behouwen, ende wij hadden smiddachs op die zon noch een graed ende bevonden datter stercken stroom om die west vil.

Ende van den 6 tot den 7 dito seijlden ontrent 22 mijlen noort west te westen behouwen, ende wij hadden smiddachs op die zon 14 mijnuten bijsuijen die linije. Ende tsaevens dat was den 7 dito passeerden wij die lijne eequinochijael.

Van den 7 tot den 8 dito seijlden wij ontrent 26 mijlen noort west te noorden behouwen, ende hadden smiddaechs op die son 1 graet ende 10 mijnuten bijnoorden die lijnij.

Ende van den 8 op den 9 dito seijlden wij ontrent 30 mijlen noort noort west behouwen, ende hadden tsaevens op die ster 2 graeden ende 10 mijnuten, ende smiddachs hadden wij op die son 3 graeden ende 20 mijnuten.

Ende van den 9 tot den 10 dito seijlden wij ontrent 28 mijlen noort noort west aen, ende hadden tsaevens op die ster ghehad 4 graden ende 15 mijnuten ende smiddaechs en hadden wij geen seeckeere hoochte.

Ende van den 10 tot den 11 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen noort west behouwen, ende hadden smiddachs gheen seeckeere hoochte van die zon.

Ende van den 11 tot den 12 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen noort noort west behouwen, ende het was dasich doncker weer dat wij geen hoochte konde ghecrijgen.

Ende van den 12 tot den 13 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen noort noort west behouwen. Ende wij hadden smiddaechs op die zon 7 graeden ende 15 mijnuten.

Ende van den 13 tot den 14 dito seijlden wij ontrent 12 mijlen west noort west behouwen ende ic had op leijen ¹⁾ smorgens 7 graeden ende 30 mijnuten. Hier begon-
nen die
noortoosten
winden te
waijen.

Ende van den 14 tot den 15 dito seijlden wij ontrent 13 mij-

1) Zie noot p. 402.

len west te noorden behouwen, ende wij hadden gheen hoochte.

Ende van den 15 tot den 16 dito seijlden wij ontrent 10 mijlen west noort west behouwen, ende wij hadden smiddachs op die son 8 graeden.

Ende van den 16 tot den 17 dito seijlden wij ontrent 16 mijlen noort west aen, ende wij hadden smiddachs op die zon 9 graeden.

Ende van den 17 tot den 18 dito seijlden wij ontrent 20 mijlen noort west aen, ende wij hadden smiddachs op die zon 10 graeden.

Ende van den 18 tot den 19 dito seijlden wij ontrent 18 mijl noort west te westen behouwen, ende hadden smiddachs op die zon 10 graeden ende 40 mijnuten.

Ende van den 19 tot den 20 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen noort west te westen behouwen, ende wij hadden smiddachs op die zon 11 graeden ende 20 mijnuten.

Ende van den 20 tot den 21 dito seijlden wij ontrent 18 mijlen noort west te noorden behouwen, ende wij hadden smiddachs op die zon 12 graeden. 1)

Voor de achter het journaal van Kackerlack geplaatste landverkenningen wordt verwezen naar Dl. II p. 151—161 en p. 177—188.

De op p. 187 genoemde twee opdoeningen van St. Helena volgen hieronder.

Item, aldus is het teijlant van Sante Heelena ghedaen als hier bouen ghemaelt staet ontrent 9 mijlen west van ons.

Hier om deese leechte
is die reed.

Item aldus is Sante Heelena ghedaen als hier bouen ghemaelt staet ende die hooghe spits lach ontrent suijen van ons ontrent 2 mijlen vant tlant ende daer het cruijs staet aen die hoeck, daer is die reed ende daer laegen die 3 craecken. Daerom en dorsten wij daer alleen loopen, daer quam snachts die 4 daertoe.

1) Verg. Dl. II p. 74.

BIJLAGE
DE LANDVERKENNINGEN VAN OOST-JAVA EN DE
ERUPTIEPUNTEN ALDAAR

DOOR S. P. L'HONORÉ NABER

De landverkenningen voorkomende in het door Jacob Jansz Kackerlack gehouden journaal geven tot nadere beschouwingen geene aanleiding, omdat zich reeds tweemaal gelegenheid heeft voor gedaan, er eenigszins uitvoerig melding van te maken (zie Tekst III, Dl. I, p. 239 vgl. en IIa, Dl. II, p. 177 vlg.). Hare beteekenis is: (1) dat zij vervaardigd zijn aan boord van de *Hollandia*; (2) dat Jacob Jansz de teekenaar, tevens de ontwerper kan zijn geweest; (3) dat zij, zoo hij haar niet zelf aan de natuur ontleende, toch moeten worden beschouwd als nauw verwant aan origineelen, welke op de reis zijn gemaakt, door wien dan ook, om te worden nagetrokken door hem (Jansz) en tal van anderen; (4) dat als gevolg van gestadig copieeren naar zelfde origineelen, de verkenningen van Jansz met die van het Appendix (Tekst IIa) en met die van D'Eerste Boeck (Tekst III) sterke overeenkomst onderling vertoonen. Wat het copieeren betreft: dit heeft zeker uit den treure plaats gehad, omdat het maken van begrijpelijke landverkenningen slechts door weinigen wordt verstaan.

Hetgeen sub 4 is gezegd, geldt niet van een aantal landverkenningen van Oost-Java, welke alleen bij Willem Lodewijcksz worden aangetroffen (Tekst III), waardoor geen vergelijkend materiaal bestaat. Juist deze verkenningen (zie Tekst III, p. 245 vlg. Nos 17 t/m 23) zijn door Dr. R. D. M. Verbeek onderworpen aan scherpzinnige kritiek, welke noopt een andere beteekenis dan tot dusver is aangenomen, aan die voorstellingen toe te kennen.

Verbeek stelde een onderzoek in naar de vulkanische erupties welke in het laatst van de 16de eeuw in Oost-Java hebben plaats gehad ¹⁾; hij raadpleegde daartoe de bij de „Eerste Schipvaart” behorende teksten en gaf nieuwe verklaringen van de landverkenningen. Die teksten maken driemaal melding van een „brandenden” berg, de landverkenningen doen het tweemaal.

Voor de eerste maal werd zulk een brandende berg gezien in den morgen, waarop het jacht *Duifke* ergens nabij den oosthoek van Java (Meinderts-Droogte) aan den grond geraakte. De verschillende teksten vermelden deze gebeurtenis op uiteenloopende data, als volgt:

¹⁾ De vulkanische erupties in Oost-Java in het laatst der 16e eeuw. Zie: Verh. van het Geol.-Mijnb. Gen. voor Nederland en Koloniën Geol. Serie VII, 1925.

het „Verhael van de Reyse” (tekst I) heeft 16 Januari 1597.

het „Journael van de Reyse” (tekst II) heeft 16 Januari 1597.

het Journaal van het Duifke (tekst B) heeft 17 Januari 1597.

d'Eerste Boeck (tekst III) heeft 17 Januari 1597.

het Journaal van Van der Does (tekst IV) heeft 17 Januari 1597; maar reeds de omstandigheid, dat alleen Van der Does dagelijks de gebeurtenissen opschrijft, zonder data over te slaan moet (gezwegen van andere aanwijzingen) ons nopen, den datum van waarneming te stellen op 17 Januari en wel in den vroegen ochtend. Afgebeeld staat de brandende berg op eene der landverkenningen (Eerste Boeck, p. 182, tweede cliché) met het bovenschrijf: „Sierra de Persade alias Panarucan”.

Voor de tweede maal werd een brandende berg gezien, toen de schepen uit de Pangpang-Baai (bij Blambangan) naar Bali waren vertrokken. De vermeldingen zijn:

in het Journaal van Van der Does (tekst IV) op 25 Januari,

in D'Eerste Boeck (tekst III, p. 188) geen datum.

Laatstgenoemde tekst houdt dezen op 25 Januari waargenomen berg voor identiek met dien, welke op 17 Januari was opgemerkt: „Wij hebben een vreeselijcken roock uyt den *voornoemden* bergh sien optrecken”. Nader zal blijken: (1) dat deze berg, ofschoon dan zonder eenige vermelding van zijn vulkanisch karakter, voorkomt op p. 185 (tweede cliché) van D'Eerste Boeck (tekst III) onder de peiling NW t W .; (2) dat voor de dateering dier landverkenning (22 Januari) te lezen valt: 25 Januari.

Voor de derde maal werd een brandende berg gezien, toen de schepen op de overtocht naar Oost-Bali, den Tafelhoek wilden ronden. De vermelding komt alleen voor in Tekst III, op den 2den Februari. Weer werd geloofd, dat de berg identiek was met dien, welchen men op 17 Januari en op 25 Januari had waargenomen: „wij (saghen) noch den brandenden bergh *van Panarucam* uytgeven groote dompen ende roock”. Afgebeeld staat de berg op p. 192 (eerste cliché) van D'Eerste Boeck, onder het opschrift „Brandende Bergh”.

Om de landverkenningen naar waarde te kunnen schatten, dat is in dit geval: te kunnen beoordeelen wat zij voorstellen, bepaaldelijk ook te kunnen uitmaken welke toppen „brandende” of „rookende” zijn gezien, dient men te weten, uit welke standplaatsen zij ongeveer zijn genomen - een lastig vraagstuk, omdat de journalen slechts vage gegevens bieden en het antwoord dus moet worden ontworpen aan de landverkenningen zelf, die niet zonder fouten behoeven te

zijn! Wat die fouten betreft: Verbeek maakt er den lezer op opmerkzaam, dat men in de opgegeven peilingsrichtingen *geen* fouten mag onderstellen, ten zij na rijp beraad. Dit op grond van de overweging, dat de zeelieden toch wel konden *peilen*, dat de houtsnijder toch de opgegeven letters zonder fouten wist *over te nemen*. Maar met dit laatste is niet gezegd, dat de houtsnijder die een werk had te verrichten, welks strekking hij minder goed begreep, die de schetsen van de zeelieden als het ware „*klaar voor de pers*” moest maken, zijn bijschriften immer heeft aangebracht op de plekken, waar zij behoorden te staan. Gebrek aan ruimte, zoo goed als onbedachtzaamheid of misverstand kan hem wel eens hebben bewogen om sommige bijschriften aan te brengen op plekken waar zij *niet* behoorden, maar waar zij, naar zijn eigen gevoelen, goed schenen uit te komen. Zoo hebben wij er dan op verdacht te zijn, dat sommige peilingsopgaven, zonder nog fout te zijn, elders moeten worden gesteld dan ter plaatse waar zij worden aangetroffen; dat zij verschoven moeten worden dus! Ook moeten wij in 't oog houden, dat de peilingen slechts in volle streken (dat is op $11^{\circ}1/4$ graad) worden opgegeven, terwijl de variatie der naald, die zoowat 2 graden Noorwestering bedroeg, wel niet in aanmerking zal zijn gebracht. Bij het afzetten van de opgegeven richtingen op een moderne kaart, moet dus een ruime speling worden veroorloofd, zoo wegens de onvolkomenheid van de waarnemingen als wegens de variatie der naald.

Dit alles dient voorop te worden gesteld, eer tot eene bespreking van de landverkenningen kan worden over gegaan. Bij die hier volgende behandeling is de notatie der verkenningen behouden, welke bij de uitgave van D' Eerste Boeck (p. 240 vlg.) werd aangenomen.

17, 18, 19. *Tekst p. 182*. Van deze uit drie clichés bestaande landverkenning trekt de middelste allereerst de aandacht. Bekend is, dat een opschrift „Sierra de Pagode ofte de Pracade” (voorkomende boven het linksche, oostelijke, bergmassief) alleen toekomt aan het Baloeran-Gebergte, hetwelk hier kenbaar genoeg is voorgesteld (verg. Tekst III, cap. 40, noot 30). Wel wordt dit opschrift met de woorden „Sierra de Persade alias Panarucan” *herhaald* boven een meer rechts (westelijker) gelegen complex waartoe ook een rookend geteekende berg behoort, maar dit opschrift, deze herhaling, moet berusten op abuis. Immers, indien dit westelijke complex den Baloeran voorstelde, zou er een complex beoosten den Baloeran moeten wezen en dat . . . bestaat nu eenmaal niet. Een teeken aan de westelijke helling van het linksche massief, behoorend bij de ver-

wijzing „Aen desen westelijcken hoeck sat de Pinasse aen den grond”, wil zeggen, dat het Jacht Duifke ongeveer tegenover die helling is aan den grond gevaren: te weten, op Meinderts Droogte.

Stelt het linksche massief den Baloeran voor, dan moet het rechtsche dat W. t. Z. wordt gepeild ons doen denken aan het veel verder weg gelegen Hijang-Gebergte, zoodat van het Idjen-Gebergte op de teekening niets is aan te wijzen. De Idjen gaat achter den Baloeran schuil, zoozeer schuil, dat zelfs de Merapi-top achter den oostrand van den Baloeran verdwijnt en de overige toppen van den Idjen door datzelfde Baloeran-massief worden gedekt. Is de schets nu genomen van een punt waar de Baloeran en de Idjen-complexen elkaar (in eene over 't algemeen zuidwestelijke richting) bedekten, dan heeft de waarnemer zich moeten bevinden ergens nabij den Java-wal, tusschen de hoeken Loemoet en Sedano. Er kan dan niet aan worden getwijfeld, of de op cliché 3 rechts (westelijk) afstekende hoek in de peiling W. t. N., stelt Hoek Loemoet voor. Is dit zoo, dan kan de standplaats van den waarnemer bepaald worden door de beide gegevens: I, Idjen-Complex gedekt door Baloeran-complex; II, hoek Loemoet W. t. N. Als benaderde waarnemingsplaats vindt men dan een punt midden tusschen de hoeken Loemoet en Sedano op 2,5 kilometers uit den wal.

Deze benadering kan worden voortgezet. Men geve daartoe acht op de aantekening Z. W. t. W. bij den oostelijken Baloeran-top en merke daarbij op, dat met die aantekening iets niet in orde moet zijn, omdat bij peiling Z. W. t. W. van dien top, reeds een groot gedeelte van het Idjen-complex (en wel allereerst de 2800 M. hooge Merapi !) links van den Baloeran moet zichtbaar worden. Die aantekening Z. W. t. Z. kan (gelet op het aangenomen beginsel) niet fout zijn, maar wel kan zij verkeerd zijn geplaatst; zij kan bij den westelijken (den lageren) top van den Baloeran behooren. Maar wie dien lageren top peilde, zal er den hoogereren wel bij hebben gepeild en deze laatste moet, indien onze onderstelling omtrent de waarnemingsplaats juist is, zich in Z. W. t. Z. ongeveer hebben bevonden. Nu wil het geluk, dat op cliché 1 (Straat Bali) eene aanwijzing Z. W. t. Z. voorkomt, die nergens op slaat, omdat men in die richting de Straat nauwelijks open kan zien en bovendien omdat een peiling Z. W. t. Z. van den Bali-wal nimmer kan worden verkregen uit een standplaats, die op de Noordkust van Java ligt. Verbeek onderstelt (en waarschijnlijk terecht) dat men dit opschrift "Z. W. t. Z." van cliché 1, in gedachten omlaag moet brengen naar cliché 2, alwaar

het dan den oostelijken Baloeran-top zou markeeren; dat bovendien het zich bij dien top bevindende bijschrift "Z. W. t. Z." moet worden verschoven naar den westelijken top; dat alzoo de graveur, met het oog op beschikbare ruimte of wel door zijn voorbeeld misleid, twee peilingen op verkeerde plekken heeft aange teekend.

De juistheid van deze onderstellingen kan worden aangetoond door het nemen van de proef. Men behoeft slechts de behandelde peilingen af te zetten op eene moderne kaart — zij moeten dan in één punt samen komen. Tusschen de hoeken Loemoet en Sedano is dat punt te vinden. De peilingen uit dat punt zijn :

	volgens de geamen- deerde landver- kenning	volgens de moderne kaart	verschil
Kaap Loemoet	W. t. N.	W. t. N.	geen
W.-lijke Baloe- rantop (Koentjir)	Z. W. t. W.	Z. W. t. W.	geen
O.-lijke Baloeran- top	Z. W. t. Z. ($213\frac{3}{4}^{\circ}$)	210°	$3^{\circ}\frac{3}{4}$

Met de verder op de landverkenning voorkomende toppen is nu spoedig afgerekend. De meest linksche top van cliché 3 blijkt de Ringgit te zijn, die in de peiling West (270) staat opgegeven en uit de aangenomen waarnemingsplaats in $1\frac{1}{2}273\frac{3}{4}^{\circ}$ zou worden gezien. Het verschil kan verwaarloosd worden! Ter identificering blijft over, de „brandende berg” waarbij de richting W. t. Z. (dat is $258\frac{3}{4}$) staat genoteerd. Hier zou men allicht geneigd zijn aan Lemongan of Semeroe te denken, maar Verbeek verwerpt die beide toppen op grond van de gesteldheid van het tusschen gelegen terrein en op grond van hunne grenzen van zichtbaarheid. Volgens Verbeek zou een der toppen van het Hijang-Gebergte, de *Argopoero-krater* IV, welke uit de aangenomen waarnemingsplaats $257\frac{1}{2}$ wordt gepeild (verschil met W. t. Z. ruim een graad) *de werkende vulkaan* zijn geweest. Het rechtsche bergmassief van cliché 2 stelt dus het Hijang gebergte voor met den rookenden Argopoero IV.

Zoo is dan aan cliché 1 het bijschrift „Z. W. t. Z.” ontnomen, om het (in gedachten) te laten dalen naar cliché 2. De cliché's 2 en 3 zijn zodoende herkend. Verband van cliché 1 met cliché's 2 en 3 wordt ontkend. Cliché 1 stelt dan eene op zichzelf staande afzonderlijke verkenning van Straat Bali met omgeving voor. Cliché's 2 en 3 vormen een aaneensluitend geheel; vermoedelijk zijn zij genomen aan

boord van de *Hollandia*, toen deze op 18 en 19 Januari tegenspoed ondervond bij Kaap Sedano en deswege eenige malen moest ten anker komen.

20. *Tekst p. 183.* De vroeger gegeven verzekeringen (p. 246), dat hier de noordkust van Bali tusschen Tandjoeng Boengkoelan (be Oosten Boeeleng) met de Straat zou zijn afgebeeld, dat voorts alle peilingen 90° verkeerd zouden zijn opgegeven en dus 90° oostwaarts gedraaid moeten worden, kunnen in het kader dezer nieuwere onderzoekingen, die juist als beginsel aannemen dat de peilingen *goed zijn*, niet worden vol gehouden. Die peilingen, alle vallende binneneen sector van Z. t. O. tot W. Z. W., hebben wel betrekking op Bali maar op den noordwestelijken uitlooper van dat eiland, be Westen de Sint Nicolaas—Baai. De plaats van waarneming ligt aldaar, vlak bij Bali's noordpunt en W. N. W. 2,5 Kilometer van Hertebeest Eiland. Het afzetten van de voorkomende peilingen op de zéér nabij gelegen toppen van dezen uitlooper van Bali, levert geen moeilijkheid op.

Vermoedelijk is de schets genomen aan boord van de *Hollandia*, toen zij op 20 Januari tusschen de Kapen Sedano en Tjandiban eenerzijds, de Straat anderzijds aan het zwerven was. Het onderschrift „ligghende gheanckert onder Java” schijnt een lapsus calami te zijn, den teekenaar onwillekeurig overkomen. Hij bevond zich onder den Bali-wal, maar met zijne gedachten schijnt hij nog onder dien van Java te hebben vertoefd. Dergelijke vergissingen komen meer voor.

21 *Tekst p. 185, en 22, p. 186.* De vroeger (p. 246) gegeven verzekering, dat de beide bovenste clichés van p. 185 op zichzelf staan, de beide onderste bij elkaar behooren, moet worden verworpen; de verzekering (p. 247) dat de vier clichés van p. 186 bij elkaar behooren en een panorama geven, genomen uit een punt in het Nauw van de Straat en naar het Oosten gezien, eischt revisie. Want de beide stellen van vier clichés vormen één geheel! Namelijk eene *rondmeting*, genomen uit een punt dat O. t. N. ongeveer 6 kilometers van Hoek Semboeloengan (N. —punt Pangpang—Baai) verwijderd ligt.

Er zijn dan acht stukken van ééne rondmeting. Het eerste (bovenste) stuk van p. 185 sluit met den linkerkant aan bij den rechterkant van het tweede stuk en zoo gaat het voort tot stuk 4 (p. 185), welks linkerkant aansluit bij den rechterkant van stuk 5 (bovenste cliché, p. 186) dat weer met den linkerkant aansluit bij den rechterkant van het daarop volgende stuk, en zoo vervolgens tot den linkerkant van

stuk 8. De linkerkant van stuk 8 sluit (met een vrij ruimen overlap) weder aan bij den rechterkant van het eerste stuk. De datum, opgegeven op p. 185, is zeker wel foutief; men leze in plaats van 22 Januari den 25sten Januari, want alleen dan is de plaats van waarneming overeen te brengen met de gegevens omtrent de reis, welke voorkomen in de journalen, welke leeren, dat de schepen niet voor den 24sten uit de Pangpang-Baai vertrokken, terwijl de datum 22 Januari op andere standplaatsen wijst.

Cliché 1 p. 185 geeft in het midden (bij letter A) de geopende Straat te zien in noordelijke richting. Even daar bewesten staat de Sierra Pracada (het Baloeran-Gebergte) aangeteekend met bijschrift „N. t. W.” (d. i. $348\frac{3}{4}$). Hier zal wel de hoogste, de westelijke top (1292 M.) zijn gepeild. De links daarvan geteekende, kegelvormige berg moet de Merapi zijn en bij dezen zouden (cliché 2, rechts) de toppen Ranti en Tjampid van het Idjen-Gebergte moeten aansluiten. Daar de peiling N. N. W. (cliché 2, rechts) op Ranti of Tjampid afgezet, eene standplaats be Westen Java's Oosthoek(!) zou geven, mag men aannemen, dat zij betrekking heeft op den Merapi, waarbij valt op te merken, dat de schets hier misteekend is, omdat slechts één van de beide toppen, Ranti of Tjampid, voorkomt. Want de tweede top (cliché 2) stelt voor den Raoeng, kenbaar aan zijn lange flanwe helling; die top wordt gepeild N. W. t. W. Ook hier kan men de proef gemakkelijk nemen. Vergelijkt men de behandelde peilingen met die welke worden ontleend aan een moderne kaart, waarop de genoemde standplaats O. t. N., 11 K. M. van Hoek Semboeloengan, is aangebracht, dan vindt men:

	Volgens de geamendeerde landverkenning	Volgens de moderne kaart	Vershil
Straat Bali	Noord	Noord	Geen
W.-lijke Baloeran- top (1292 M.)	N.t.W. ($348\frac{3}{4}$)	$351\frac{1}{2}$	$-2\frac{3}{4}$
Merapi	N.N.W. ($337\frac{1}{2}$)	333	$+4\frac{1}{2}$
Raoeng	N.W.t.W. ($303\frac{3}{4}$)	307	$-3\frac{1}{4}$

De volgende stukken geven geen moeite. Cliché 4 vertoont zéér kenbaar den tegen het achterland afstekenden Goenoeng Ikan, op het Schiereiland dat de Pangpang-Baai aan hare oostzijde dekt. Dan volgen (eerste cliché p. 186) de wijde monding van de Straat, geopend naar het Zuiden, het geaccidenteerd profiel van Bali (2de en 3de

cliché van p. 186) en ten slotte (4de cliché) de voortzetting daarvan, met eene aanwijzing van de baai, alwaar het secours van Bali bijeen kwam (Gilimanoek-Baai). Vervolgens sluit dit laatste cliché weder bij het allereerste van p. 185 aan.

De op deze waarnemingsplaats van 25 Januari vermelde brandende berg is thans *zeker niet* de Argopoero-krater IV, die 186 $\frac{3}{4}$ kilometer (100 zeemijlen!) verwijderd is, maar wèl de 110 K. M. (59 zeemijl) verwijderde Raoeng, al is deze noch in de schetsen, noch in de journalen als zoodanig aangewezen. De volgende landverkenning bevestigt zulks nader.

23. *Tekst, p. 192.* Deze landverkenning is, blijkens Tekst III, genomen op 2 Februari toen de schepen zich alle moeite gaven, om den Tafelhoek (zuidelijkst schiereiland van Bali) te boven te zeilen en men den brandenden berg opnieuw zag. De teekening vermeldt noch peilingen noch data, maar vertoont een „brandende bergh”, namelijk den „brandenden bergh van Panarucam” van Tekst III, welke „nog” werd gezien. Identiek dus met den vulkaan van 25 Januari. Het onderste cliché, dat uitsluitend Bali voorstelt, sluit aan met den linkerkant bij den rechterkant van het bovenste, alwaar men in de richting waar het Nauw van de Straat zich moet bevinden, de Bali-kust ziet aansluiten bij den Java-wal. Op dien Java-wal vertoont zich het Idjen-complex in zijn vollen omvang. Rechts ziet men den kegelvormigen Merapi-top (2800 M.), dan volgt de Ranti (2618 M.), vervolgens de Tjampid (2338 M.), met den wat verder weg gelegen Soeket (2950 M.). De meest linksche top, de „brandende bergh” der landverkenning, kan alleen de Raoeng (3332 M.) zijn, als in de landverkenning van 25 Januari. Onmogelijk kan hier de Argopoero-krater IV in aanmerking komen, want al zou men uit de door Verbeek aangenomen waarnemingsplaats beWesten den Tafelhoek, den Argopoero N 299° 0 en den Raoeng N 303° $\frac{1}{2}$ 0 peilen, — de afstand tot den Argopoero zou 187 K. M. (100 zeemijlen!) bedragen, die van den Raoeng slechts 132 K. M. (71 zeemijl). De eerste afstand is onaannemelijk, de tweede aannemelijk.

De gewichtigste uitkomst van deze beschouwingen is, behalve dat aan de landverkenningen recht is gedaan, deze: er zijn in het begin van 1597 twee werkzame vulkanen op Oost-Java waargenomen, namelijk de *Argopoero* (vermoedelijk) en de *Raoeng* (zeker).

B

Journaal van Cornelis Jansen Ceullen,
stuurman van Het Duifken

Beschrjvindt van die Coertssen gedaen met die Nacht nae Oost-Indija tot Aua Moioer, den 2 April 1595.

Den 2 April gingen wij tzeil wt Cessel. Cornelis Jansen Ceullen.

2. Den 2 geseilt omtrent 12 mijl, suidt westen suden ende suidt west aen geaen. 'sNats geseilt omtrent 9 mijl, suidt westen suden aengegaen, wel soe westelijck.

3. Den 3 geseilt omtrent 10 mijl, suidt westen suden aengegaen. 'sNats geseilt omtrent 12 mijl, suidt westen suden aengegaen, smorgens waren wij neffen Doveren.

4. Den 4 geseilt omtrent 25 mijl; savons waren wij omtrent 3 mijl bij oosten Wolfs Horn ofte het oost eindt van Wicht. 'sNats geseilt omtrent 18 mijl, smorgens waren wij omtrent 5 mijl bij westen Poortlandt. ¹⁾

5. Den 5 geseilt omtrent 22 mijl, su(ider)son waren wij omtrent neffen Goutsteert, savons waren wij omtrent 5 mijl bij oosten Leesert; ²⁾ snats geseilt omtrent 18 mijl, suidt west wel soe westelijck aengegaen.

6. Den 6 smorgens oost suidt ooster son waren wij omtrent 5 mijl van Heissant ³⁾ ende lach suidt oosten oosten van ons. Dien dach geseilt omtrent 14 mijl, suidt westen westen aengegaen. 'sNats geseilt omtrent 18 mijl, suidt westen suden aengegaen.

7. Den 7 geseilt omtrent 20 mijl, suidt westen suden aengegaen; snats geseilt omtrent 18 mijl, suidt westen suden aengegaen.

8. Den 8 geseilt omtrent, 20 mijl, suidt westen suden aengegaen. Saterdaechs savons gegist 16 mijl oost die caep toe Vijnester ⁴⁾ van ons. 'sNats geseilt omtrent 17 mijl suidt westen suden aengegaen.

9. Den 9 geseilt omtrent 22 mijl, suidt westen suden aengegaen wel soe westelijck; 'snats geseilt omtrent 18 mijl suidt suidt west, smorgens gegist op 40 graedt, suidt suidt west Madera van ons gegist.

10. Den 10 geseilt omtrent 14 mijl suden ten westen behouden, gegist suidt suidt oost die caep Vinsent ⁵⁾ van ons. 'sNats geseilt om-

1) Portland Bill. (N.)

2) Lizard Point. (N.)

3) Ouessant, ook Ushant. (N.)

4) Kaap Finisterre. (N.)

5) Kaap São Vicente. (N.)

trent 5 mijl suidt oosten oosten behouden, geschoten 39— 40.

11. Den 11 geseilt omtrent 16 mijl, westen suiden behouden. Dinsdaechs. 'sNats geseilt omtrent 5 mijl, west suidt west behouden.

12. Den 12 geseilt omtrent 3 mijl, suidt west behouden. Woensdaechs. 'sNats geseilt omtrent 4 mijl, suidt suidt west behouden.

13. Den 13 geseilt omtrent 13 mijl, suidt suidt west aengegaen. Donderdaech.

s Nats geseilt omtrent 13 mijl, suidt suidt west aengegaen.

14. Den 14 geseilt omtrent 12 mijl, suidt suidt west aengegaen, gegist suidt suidt west Madera van ons op 37 graedt 30 menuiten. s Nats geseilt omtrent 12 mijl, suidt suidt west behouden.

15. Den 15 geseilt omtrent 17 mijl, suidt suidt west aengegaen. s Nats geseilt omtrent 13 mijl, suidt suidt west aengegaen.

16. Den 16 geseilt omtrent 14 mijl, suidt suidt west aengegaen, geschoten 33 graedt, gegist 19 mijl buiten landt suidt suidt west van ons. Sondaechs. s Nats geseilt omtrent 10 mijl, suidt suidt west aengegaen.

17. Den 17 smorgens sagen wij Madera; dien dach geseilt omtrent 12 mijl, suidt suidt west aengegaen; savons waeren wij omtrent 8 mijl bij suiden die Seerters¹⁾, wij seilden daer omtrent 7 mijl bij oosten om; snats geseilt omtrent 13 mijl, suidt suidt west wel soe westelijck aengegaen.

18. Den 18 geseilt omtrent 13 mijl, suidt suidt west aengegaen. Dinsdaech. sNats geseilt omtrent 13 mijl, suidt suidt west aengegaen ende seilden omtrent 4 mijl bij oosten die Palm²⁾ om; smorgens waren wij neffen het noort eindt van die Palm.

19. Den 19 geseilt omtrent 18 mijl, suiden aengegaen; wij seilden tusken die Palm ende Gomera deur ende seilden omtrent 3 mijl bij oosten Ferra³⁾ om. sNats geseilt omtrent 14 mijl suidt suidt west aengegaen.

20. Den 20 geseilt omtrent 20 mijl, suidt suidt west aengegaen, geschoten 26 graedt; snats geseilt omtrent 18 mijl suidt suidt west wel soe westelijck.

21. Den 21 geseilt omtrent 18 mijl, suidt suidt west aengegaen, geschoten 24— min 10 minuten. Vrijdaechs. sNats geseilt omtrent 8 mijl suidt suidt west aengegaen.

22. Den 22 geseilt omtrent 11 mijl, suidt suidt west aengegaen, geschoten 23— 8. sNats geseilt omtrent 17 mijl, suidt suidt west aengegaen.

1) De Desertas bij Madeira (N.) 2) Het eiland Palma (N.) 3) Lees: Ferro. (N.)

23. Den 23 geseilt omtrent 19 mijl, suidt suidt west aengegaen, geschoten 21. sNats geseilt omtrent 16 mijl, suidt suidt west aengegaen.

24. Den 24 geseilt omtrent 17 mijl, suidtsuidt westaengegaen wel soe westelijck, gegist op 18 graet 30 menuiten. Maendaechs. sNats geseilt omtrent 17 mijl, suidt suidt west aengegaen.

25. Den 25 smorgens sagen wij het eilant van Boauisto. Woensdachs; met een suidt suidt westen ganck van bij oosten Ferra veruielen recht bij oosten Boauisto. Die eilanden leggen suidt suidt west ende noort noort doost van malcander. Wij hadden op die wech al noordoosten wint. Die eilanden leggen wel op haer hoecht nae mijn schieten ende op haer streckinck nae wij seilden, ende veruielen wel op onsse gissinck. Dien dach geseilt omtrent 18 mijl suidt suidt west aengegaen. Woensdaechs. sNats geseilt omtrent 8 mijl oost ende west of ende aen.

26. Den 26 geseilt omtrent 10 mijl, suiden meest aengegaen; tegen den avont quamen wij op die reedt onder Ielgo de Meio. Wij quamen bij westen I. de Meio langes die wal heen seilen; wij setten aen die suidthoeck ende lagen op 15-graedt omtrent. Het eilant van Santijago lach omtrent 4 mijl west wart daer van ende is een hooch landt.

27. Den 27 seilden wij van die reedt van Ilgo de Meio, geseilt 3 mijl, suidt suidt oost aengegaen. Donderdaech. sNats geseilt omtrent 16 mijl, suidt suidt oost aengegaen.

28. Den 28 geseilt omtrent 14 mijl, suidt suidt oost aengegaen, geschoten 13 graedt 30 menuiten; op desen dach hadden wij die son int noorden. sNats geseilt omtrent 12 mijl suidt suidt oost aengegaen.

29. Den 29 geseilt omtrent 8 mijl, suidt suidt oost aengegaen, geschoten 11-40; snats geseilt omtrent 7 mijl suidt oosten suiden aengegaen.

30. Den 30 geseilt omtrent 14 mijl, suidt oosten suiden aengegaen. Sondaech. sNats geseilt omtrent 10 mijl, suidt oosten suiden behouden.

Meius.

1. Den eersten geseilt omtrent 17 mijl, suidt oost aengegaen, geschoten 9 graedt 30 menuiten, gegist 70 mijl buiten die cust van Ginne¹⁾; snats geseilt omtrent 5 mijl, suidoost wel soe suidelijck behouden.

2. Den 2 geseilt omtrent 5 mijl, suidt oosten suiden behouden

1) Lees: Guinee. (N.)

Dinsdaech. sNats geseilt omtrent 7 mijl, suidt oosten suiden aengegaen.

3. Den 3 geseilt omtrent 14 mijl, suidt suidt oost aengegaen, geschoten omtrent 7 graedt 40 menuiten. Woensdaechs. sNats geseilt omtrent 10 mijl, suidt oosten suiden aengegaen.

4. Den 4 smorgens sagen wij die Poortegijsen¹⁾. Dien dach geseilt omtrent 8 mijl, suidt oosten oosten aengegaen, geschoten 6 graedt 30 menuiten; snats geseilt omtrent 2 mijl, suidt suidt oost aengegaen.

5. Den 5 geseilt omtrent 3 mijl, suidt suidt oost aengegaen. Vrydaech. s Nats geseilt omtrent 6 mijl, suidt suidt oost aengegaen.

6. Den [6] geseilt omtrent 3 mijl, suidt suidt oost behouden. Tot deesen wech toe hadden wij al oostelijcken wint, die die Spaengaerts briesas noemen. Wij seilden soe veel wechs niet met die scheepen as ick gisten; die schepen mochten int etmel niet meer seilen as 36 of 37 mijl ten ten hoechsten met soe veel wints as sij voeren mochten. Ick quam altoos tee coort aen mijn gissinck naet schieten, om die schepen waren ranck ²⁾ ende voerden luttick ³⁾ seils met stijve coelt. Ick gist altemet het schip voort tee gaen met stijve wint met die hals op⁴⁾ 40 ende 38 mijl; ende ick aen tue of 3 dagen niet en schoot, soe quam ick altijd 2 of 3 mijl tee cort int etmel, as ick dan schoot; dat beurde mijn altoos, van Heissant of tot die lijnij toe. Die schepen seilden qualeck nae mijn gissinck, soe ranck waren sij nae een ander coopvaerder seildt. s Nats geseilt 5 mijl, suidt suidt oost aengegaen; smorgens cregen wij die eerste buiden op 5 graedt 30 menuiten.

7. Den 7 geseilt omtrent 5 mijl, west suidt west behouden. Sondaech. s Nats dreven wij in stilt.

8. Den 8 geseilt omtrent 3 mijl, suiden ten oosten behouden, geschoten 5 — 10; snats geseilt omtrent 3 mijl, suidtsuidt oostaengegaen.

9. Den 9 geseilt omtrent 4 mijl, suidt westen suiden behouden. Dinsdaech. sNats geseilt omtrent 5 mijl suiden behouden.

10. Den 10 geseilt omtrent 2 mijl, suiden behouden. Woensdaech. Snats dreven wij in stilt.

11. Den 11 geseilt omtrent 2 mijl suidt oosten oosten ende 3 mijl west suidt west, doen spraken wij die Hollantsse schepen⁶⁾; snats geseilt omtrent 4 mijl west noort west behouden.

12. Den 12 geseilt een mijl oost ende 5 mijl suidt west behouden.

1) Verg. Dl I, p. 2.

2) Lagen niet vast op het water, konden dus niet veel zeil voeren. (N.)

3) Versta: luttel (weinig). (N.)

4) Met opgegeiden grooten hals, een vorm van zeilaadje die op gunstigen, ruim overkomenden wind wijst. (N.) 5) Verg. Dl. I, p. 3.

Ick gist 100 mijl buiten die cust van Ginne ende die ander schepen gisten 70 of 80 mijl buiten landt die Portegijsse pijloten ¹⁾ op 5 graed 30 menuiten omtrent. Vrijdaech. s Nats geseilt omtrent 7 mijl, suidt westen westen behouden.

13. Den 13 geseilt omtrent 5 mijl, suid westen westen wel soe westelijck behouden, geschoten 5 graedt 15 menuiten. Saterdag. s Nats geseilt omtrent 5 mijl, west behouden.

14. Den 14 geseilt omtrent 5 mijl, westen suiden behouden. Sondag. s Nats geseilt omtrent 3 mijl, oost behouden, geschoten 5 — 15.

15. Den 15 geseilt omtrent 2 mijl, oosten behouden ende 2 mijl, west behouden. Gegist 120 mijl buiten de cust van Ginne op 5 graedt 15 menuiten; s nats geseilt omtrent 4 mijl, suidt suidt west behouden ende 2 mijl, west suidt west behouden.

16. Den 16 dreven wij in stilt. Dinsdaech. s Nats geseilt omtrent 4 mijl, suidt oost behouden.

17. Den 17 geseilt omtrent 4 mijl, suidt oosten oosten behouden. Woensdaech. s Nats geseilt omtrent 4 mijl, suidt oosten suiden behouden.

18. Den 18 geseilt omtrent 4 mijl, oost suidt oost behouden. Donderdaech. s Nats geseilt omtrent 4 mijl, west suidt west behouden.

19. Den 19 geseilt een mijl west ende 3 mijl suidt suidt oost, gegist 115 mijl buiten die cust van Ginne op 4 graedt 20 menuiten.

s Nats geseilt omtrent 2 mijl suidt suidt oost behouden.

20. Den 20 geseilt omtrent 2 mijl, suidt suidt oost behouden. Saterdag. s Nats geseilt 2 mijl, omtrent suiden behouden.

21. Den 21 geseilt omtrent 4 mijl, suiden wel soe oostelijck behouden; s nats geseilt omtrent 7 mijl, suidt westen westen behouden.

22. Den 22 geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen suiden behouden. Maendaech. s Nats geseilt omtrent 7 mijl, suidt west behouden; s morgens wenden wij.

23. Den 23 geseilt omtrent 4 mijl, oost behouden. Dinsdaech. s Nats geseilt omtrent 7 mijl, oost behouden.

24. Den 24 geseilt omtrent 2 mijl, oosten noorden ende 4 mijl, suidt west behouden; gegist 116 mijl buiten die Baeisges van Sint Anna. ²⁾ Woensdaech. s Nats geseilt omtrent 2 mijl, west behouden.

25. Den 25 geseilt omtrent een mijl oost behouden. Donderdaech. s Nats geseilt omtrent 6 mijl, suidt west behouden.

1) Nl. de Port. piloten van de schepen op den vorigen dag ontmoet. (N.)

2) De Baixos (riffen) van S. Anna ter kuste van Sierra Leone. (N.)

26. Den 26 geseilt omtrent 9 mijl, suidt west behouden, geschoten 3—30; s nats geseilt omtrent 6 mijl, suidt west behouden.

27. Den 27 geseilt omtrent 8 mijl, suidt west behouden. Saterdaechs. s Nats geseilt omtrent 6 mijl, suidt suidt west behouden,

28. Den 28 geseilt omtrent 5 mijl, suidt west behouden ende 2 mijl suidt suidt oost behouden. Sondaechs. s Nats geseilt omtrent 3 mijl, west suidt west behouden.

29. Den 29 geseilt omtrent 3 mijl, oost behouden ende 2 mijl, suidt oost behouden, gégist op een graedt ende 52 menuiten suidt westen suiden van Ielgo Fernando;¹⁾ s nats geseilt omtrent 3 mijl, oosten suiden behouden.

30. Den 30 geseilt omtrent 6 mijl, oost noordoost behouden. Dinsdaech. s Nats geseilt omtrent 6 mijl, suidt westen westen behouden.

31. Den 31 geseilt omtrent 8 mijl, suidt west behouden, gegist 160 mijl buiten die cust van Malegate²⁾ op—2 graedt 30 menuiten.

s Nats geseilt omtrent 8 mijl suidt west behouden.

Junijus.

1. Den eersten geseilt omtrent 9 mijl, suidt west behouden, gegist 46 mijl buiten het eilant west van ons, op een graedt 40 menuiten.

s Nats geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen westen behouden.

2. Den 2 geseilt omtrent 9 mijl, suidt westen westen behouden.

s Nats geseilt omtrent 7 mijl, suidt westen westen behouden.

3. Den 3 dach geseilt omtrent 9 mijl, suidt suidt west behouden, gegist 22 mijl vant eilant Aberes Oelges³⁾ op 30 menuiten. Tot desen wech toe hadden wij die wint wt alderleie loven⁴⁾ nae die buiden van die 5 of 6 graedt bij noorden die lijn of. Het eilant gist ick west suidt west van ons, Aberes Oelges. s Nats geseilt omtrent 7 mijl, suidt suidt west behouden.

4. Den 4 geseilt omtrent 8, suidt westen suiden behouden. Doen passeerden wij die lijn, geschoten 7 menuiten bij suiden die lijn nae die son. Doen cregen wij die generale suidt oosten ende oost suidt oosten winden; snats geseilt omtrent 6 mijl, suidt westen suiden behouden.

5. Den 5 geseilt omtrent 9 mijl, suidt westen suiden behouden. Maendaech. s Nats geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen suiden behouden.

1) Fernão Noronha in 4° Z. Br. (N.)

2) De Kust van Malagueta, d. i. : de Pceper- of Greinkust (thans Liberia). (N.)

3) De eigenlijke Abrolhos, die in 18° Z. Br. liggen, zijn zeker niet bedoeld. Er valt hier te denken aan de Paulus Rotsen in 0° 56' N. Br. (N.)

4) loven, loeven, richtingen.

6. Den 6 geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen suiden behouden; snats geseilt omtrent 7 mijl, suidt westen suiden behouden.
7. Den 7 geseilt omtrent 6 mijl, oost behouden. Woensdaech. sNats geseilt omtrent 3 mijl, suidt suidt west behouden.
8. Den 8 geseilt omtrent 3 mijl, suiden behouden, geschoten 2 graedt 30 menuiten, gegist 15 mijl van Ielgo Fernando noorden van ons. sNats geseilt omtrent 4 mijl, suiden ten oosten behouden.
9. Den 9 geseilt omtrent 7 mijl, suiden ten oosten behouden; snats geseilt 4 mijl, suiden ten westen behouden.
10. Den 10 geseilt omtrent 8 mijl, suiden behouden. Saterdaech. sNats geseilt omtrent 6 mijl, suidt westen suiden behouden.
11. Den 11 geseilt omtrent 10 mijl, suidt westen suiden behouden, gegist 36 mijl buiten die clippen van Barsijlgen op 4 graedt 20 menuiten; snats geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen suiden behouden.
12. Den 12 geseilt omtrent suiden ten westen 8 mijl wel soe westelijck; snats geseilt omtrent 6 mijl, suidt suidt west behouden.
13. Den 13 geseilt omtrent 8 mijl, suiden behouden. Dinsdaech. sNats geseilt omtrent 8 mijl, suiden ten westen behouden.
14. Den 14 geseilt omtrent 8 mijl, suiden ten westen wel soe westelyck behouden; snats geseilt omtrent 7 mijl, suiden ten westen wel soe westelijck behouden.
15. Den 15 geseilt omtrent 7 mijl, suidt westen suiden behouden, geschoten 8 graedt, gegist 35 mijl buiten Fernebock. Donderdaechs. sNats geseilt omtrent 7 mijl, suidt suidt west behouden.
16. Den 16 geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen suiden wel soe suidelijck behouden; snats geseilt omtrent 7 mijl, suidt suidt west behouden.
17. Den 17 geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen suiden behouden, geschoten 10 graedt. Saterdaechs. sAvons wenden wij oost wart over; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten behouden.
18. Den 18 geseilt omtrent 3 mijl, noordoost behouden. Doen wenden wij ende seilden omtrent 6 mijl, suidt west behouden. Son- daechs. sNats geseilt omtrent 8 mijl, suidt west behouden.
19. Den 19 geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen suiden behouden. Maendaech. sNats geseilt omtrent 7 mijl, suidt westen suiden behouden.
20. Den 20 geseilt omtrent 8 mijl, suidt suidt west wel soe westelijck behouden; snats geseilt omtrent 8 mijl, suidt suidt west wel soe suidelijck behouden.
21. Den 21 geseilt omtrent 9 mijl, suiden ten westen wel soe sui

delijck behouden, geschoten 12 graedt 40 menuiten, gegist 45 mijl buiten landt. Woensdaech. sNats geseilt omtrent 8 mijl, suiden ten westen behouden.

22. Den 22 geseilt omtrent 8 mijl, suiden ten westen behouden. Donderdach. sNats geseilt omtrent 9 mijl, suiden ten westen wel soe westelyck behouden.

23. Den 23 geseilt omtrent 5 mijl, suiden behouden, ende 4 mijl suiden ten westen. Vrijdaechs. sNats geseilt 9 mijl suiden ten oosten behouden.

24. Den 24 geseilt omtrent 10 mijl, suidt suidt oost behouden. Saterdag. sNats geseilt omtrent 7 mijl suidt suidt oost behouden.

25. Den 25 geseilt omtrent 7 mijl, suiden ten westen behouden ; snats geseilt omtrent 8 mijl suiden wel soe westelyck behouden.

26. Den 26 geseilt omtrent 5 mijl, suiden ten Westen behouden, geschoten 18 graedt 12 menuiten. Doen passeerden wij die Abruelges ; mijn gissinck vaer aen die punt van die Abruelges.

sNats geseilt omtrent 7 mijl, suiden ten oosten behouden.

27. Den 27 geseilt omtrent 7 mijl, suiden ten oosten behouden Dinsdaech. sNats geseild omtrent 7 mijl, suidt suidt oost behouden.

28. Den 28 geseilt omtrent 6 mijl, suidt oosten suiden behouden. Woensdaech. sNats geseilt omtrent 6 mijl, suidt suidt oost behouden.

29. Den 29 geseilt omtrent 8 mijl, suidt suidt oost, wel soe oostelijck behouden ; snats geseilt omtrent 8 mijl, suidt suidt oost behouden.

30. Den 30 geseilt omtrent 5 mijl ; suidt oost behouden. Vrydaechs. sNats geseilt omtrent 8 mijl, suidt oost behouden.

Julijus.

1. Den eersten geseilt omtrent 6 mijl, suidt suidt oost behouden, geschoten 22 graedt 12 menuiten. Wij hadden almeest oostelycken wint van die lijnij of ; snats geseilt omtrent 7 mijl, suidt suidt oost behouden.

2. Den 2 geseilt omtrent 7 mijl, suiden ten oosten behouden. Sondaechs. sNats geseilt omtrent 7 mijl, suidt suidt oost behouden.

3. Den 3 geseilt omtrent 8 mijl, suidtoosten suiden behouden, gegist 118 mijl buiten Caep die Frio¹⁾ oosten suiden van die Caep Bone Speranse ; snats geseilt omtrent 8 mijl, suidt oosten oosten behouden.

4. Den 4 geseilt omtrent 8 mijl suidt oosten oosten behouden ; doen cregen wij die noordelijcken wint ende seilden met die hals op.

1) Kaap Frio (Brazilië) in 20° Z. Br. (N.)

Van die 5 graedt of hadden wij al suidt oosten wint ende teemet ruimde hij tot het noorden toe; op 25 graedt cregen wij die noordelijcken wint. Dinsdaechs. sNats geseilt omtrent 9 mijl oost suidt oost aengegaen.

5. Den 5 geseilt omtrent 9 mijl, oost suidt oost aengegaen, noordelijcken wint ; snats geseilt omtrent 7 mijl, oost suidt oost aengegaen.

6. Den 6 geseilt omtrent 3 mijl, oost suidt oost behouden, gegist op 26 graedt 15 menuiten. Ick en geef het compas geen wraekinck vant noordoosten, noch en hebbe geen noort doosten gerekent van die Abruelges of, om tee sien hoe ick wt coom met mijn gissinck tot aen die Caep die Bonesperanso, om dat die Poortegijsen schrijven, dat desen wech corter is, dan sij in die caert staet. Ick pas of, soe het schip steuent; maer soudt ick het noordoosten rekenen ende het soudt veel schelen. Opt gissen seilt het schip int etmael 26 of 28 mijl oost suidt oost aen ende het wint een graedt op aent schieten, ende een oost suidt oosten ganck is een graedt wel 38 mijl, dat doet het noordoosten. Het schip steuent oost suidt oost opt compas, maer het behout suidt oost ende suidt oosten oosten; dan ick pas of, soe het schip steuent, om tee sien of die wech soe veel corter is nae mijn gissinck, ast noordoosten bedraecht naet schrijven.

sNats geseilt omtrent 3 mijl, suidt oosten oosten aengegaen.

7. Den sevenden geseilt omtrent 5 mijl, suiden ten oosten behouden. Vrijdaech. sNats geseilt omtrent 7 mijl, suidt suidt oost behouden.

8. Den 8. geseilt omtrent 8 mijl, suidt oosten suiden wel soe oostelijck behouden, geschoten 27 graedt. Sondaechs. sNats geseilt omtrent 8 mijl oost suidt oost behouden.

9. Den 9 geseilt omtrent 11 mijl, oost suidt oost aengegaen. Sondaech. sNats geseilt omtrent 13 mijl, oost suidt oost aengegaen.

10. Den 10 geseilt omtrent 13 mijl, oost suidt oost aengegaen. Maendaechs. sNats geseilt omtrent 15 mijl, oost suidt oost aengegaen.

11. Den 11 geseilt omtrent 13 mijl, oost suidt oost aengegaen, gegist oost suidt oost wel soe suidelijck van Crystan de Cunno¹⁾ op 30 graedt 10 menuiten; snats geseilt omtrent 16 mijl suidt oosten oosten aengegaen.

12. Den 12 geseilt omtrent 14 mijl, oost suidt oost aengegaen noort westen wint; snats geseilt omtrent 18 mijl, oost suidt oost wel soe suidelijck aengegaen.

13. Den 13 geseilt omtrent 14 mijl, oosten suiden aengegaen, ge-

1) De Tristan da Cunhagroep in 37° ZBr. (N).

schoten 32 graedt 45 menuiten, gegist Crijstan de Cunno suidt oosten oosten van ons; snats geseilt omtrent 17 mijl, oosten suiden wel soe suidelijck behouden.

14. Den 14 geseilt omtrent 15 mijl, oosten suiden aengegaen, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 18 mijl, oost aengegaen, westen wint.

15. Den 15 geseilt omtrent 15 mijl, oost aengegaen, geschoten 33 graedt 50 menuiten, gegist Crystan de Conna suiden ten oosten van ons. Saterdaechs. s Nats geseilt omtrent 9 mijl, oost aengegaen.

16. Den 16 geseilt omtrent 13 mijl, oost aengegaen, geschoten 34 graedt; snats geseilt omtrent 16 mijl, oost behouden.

17. Den 17 geseilt omtrent 16 mijl, oost aengegaen, geschoten 34 graedt 20; snats geseilt omtrent 16 mijl, oost aengegaen, noort westen wint.

18. Den 18 geseilt omtrent 14 mijl, oost aengegaen, geschoten 34—40, gegist 300 mijl buiten die Caep die Aguelges, ²) noort westen wint; snats geseilt omtrent 17 mijl, oosten noorden aengegaen, noort westen wint.

19. Den 19 geseilt omtrent 16 mijl, oosten noorden aengegaen. Woensdaech. s Nats geseilt omtrent 15 mijl, oosten suiden behouden.

20. Den 20 geseilt omtrent 10 mijl, oost behouden, geschoten 35—10. Donderdaech. s Nats geseilt omtrent 14 mijl oosten noorden aengegaen, noort westen wint.

21. Den 21 geseilt omtrent 13 mijl, oosten noorden aengegaen, geschoten 35—35; snats geseilt omtrent 15 mijl, oosten noorden aengegaen.

22. Den 22 geseilt omtrent 12 mijl, oosten noorden aengegaen. Saterdaechs. s Nats geseilt omtrent 14 mijl, oosten noordenaengegaen.

23. Den 23 geseilt omtrent 14 mijl, oosten noorden aengegaen, gegist 162 mijl buiten die Caep die Aguelges, Sondaech.

s Nats geseilt omtrent 15 mijl, oosten noorden aengegaen.

24. Den 24 geseilt omtrent 12 mijl, oosten suiden aengegaen, die voormiddach oostensuiden ende die namiddach gingen wij suidtoosten oosten aen; snats geseilt omtrent 18 mijl, oost suidt oost aengegaen.

25. Den 25 geseilt omtrent 17 mijl, oosten suiden aengegaen, gegist 70 mijl buiten die Caep die Bonesperanse op 34 graedt 45 me-

1) Cabo das Agulhas, de (Kompas) Naaldenkaap. (N.)

nuiten; snats geseilt omtrent 8 mijl oost wel soo suidelijck aengegaen.

26. Den 26 geseilt omtrent 16 mijl oost aengegaen, gegist 35 mijl buiten die Caep Bonesperanse op 35—10. Woensdaech.

sNats geseilt omtrent 17 mijl, oost aengegaen.

27. Den 27 geseilt omtrent 9 mijl, oost aengegaen, savons gegist 8 mijl buiten die Caep die Bonesperansoe, geschoten 35-15- Donderdaech. sNats geseilt omtrent 10 mijl, oost aengegaen.

28. Den 28 geseilt omtrent 14 mijl, oosten noorden aengegaen; snats geseilt omtrent 14 mijl, oost aengegaen.

29. Den 29 geseilt omtrent 9 mijl, oost aengegaen. Saterdaech. sNats geseilt omtrent 8 mijl, oosten noorden aengegaen, noordelijcken wint.

30. Den 30 geseilt omtrent 7 mijl, oost ende oosten noorden aengegaen. Sondaech. sNats geseilt omtrent 14 mijl, oosten noorden aengegaen.

31. Den 31 geseilt omtrent 10 mijl oosten noorden aengegaen, geschoten 34—42. sNats geseilt omtrent 5 mijl, oosten suiden behouden.

Augustus.

1. Den eersten geseilt omtrent 6 mijl, oosten noorden aengegaen; snats geseilt omtrent 14 mijl, oosten suiden aengegaen.

2. Den 2 geseilt omtrent 10 mijl, oost aengegaen. safterdiemiddaechs sagen wij het lant ende waren al binnen die Caep die Bonesperanse.

Het ginck mijn tot mijn gissinck, datten wij het lant later sagen omtrent 105 mijl van die Abruelges of, dan ick hadt geen noordoosten gerekent. Als ick een streek soude rekenen voort noordoosten, soe soudt het met die gissinck goelijck gelijk wt coomen, nae die mijlen tee rekenen, dat ick gist het schip voort te gaen.

Men moet nae mijn gissiuck een streck rekenen voort noortoosten van die Abruelges of tot die Caep te Bone Speranse toe, dat het schip suidelijcker seilt dant schijnt op compas tee seilen; dan ick en meuch van mijn gissinck niet perfectt schrijven, om datten wij geen lant noch droecht vernomen hebben van die Soute eilanden¹⁾ of tot die Caep die Bonesperanse toe. Naet schrijven vant noordoosten naet esterlaue catolijcke²⁾ soe souden wij veel veerderom oost weesen, as die gissinck met mijn waer. Doen ick gist dicht aen die Abrijelges te wesen, soe noordoosteerden het compas 3 quartier

1) De Kaap Verdische eilanden.

2) Lees: astrolabium catholicum. (N.)

van een streeck, op die 18 graedt der breedt op een hollants compas, daer om is het schrijuen niet perfectt. Ick denk oock, datten die schepen min wechs seilden as wij wel gisten; men moet het noordoosten wel reekenen, naet mijn moet het lant omtrent een streeck op mijn gissinck omtrent 30 mijl buiten die Caep Augustijn, daer noordoosteert het compas een halue streeck. Soe hoerden wij veel verder oomosttee weesen, dan ick giste. Wij hadden altemet stijue raelijngen van stromen, doen wij noch bij noorden die lijnij waren; maer ick en conde niet vernemen, hoe die stromen daer vielen, dan aent gissen, soo villen die stromen om oost.—

sNats geseilt omtrent 17 mijl, oosten suiden aengegaen; het lant waer hooch berchachtich. Wij seilden omtrent 6 of 7 mijl buiten lant heen; smorgens worpen wij gront 50 vaem santgront grau sant, omtrent 5 mijl buiten landt.

3. Den 3 geseilt omtrent 15 mijl, oosten noorden, soe streckt het landt, geschoten 35—20. Omtrent 4 mijl buiten landt of 5 mijl daer waert 30 vaem diep, het waer cleichtijge gront; doen gisten wij nefen die Caep die Aguelges tee wesen; het waer hooch lant .sNats dreven wij 4 mijl of ende aen, met die focck.

4. Den 4 seijden wij dicht bij't landt heen. Doen wij omtrent 3 mijl geseilt hadden, quamen wij in een baei van schone sandt strandt; daer seilden wij soe veer in, dat die west wal den hoeck suiden ten oosten van ons waer, ende den ander hoeck waer oost suidt oost van ons. Die baei waer wel een mijl groot; het waer daer 10 vaem diep, sant gront. Aen die west hoeck lach een grote clip dicht aent landt, ende wij seilden doen noch 3 mijl oostwart aen. Doen quamen wij in die baei van Aguada de Sanbraes.¹⁾ Den west hoeck setten wij suidt suidt oost van ons, en den oosthoeck lach van ons oosten noorden. Die west hoeck is al een weijnich vlack, het barrende daer een weinich of, wij lagen geset op 9 vaem sandt gront. Daer leit tee landt wart noordwart van U een swarte clip; daer sijn wonder veel vogelen op ende leit een stuck van landt. Het landt bij oosten is hooch berchachtich landt; als men bij die wal langes coomt seilen soe meucht men die baei niet mis seilen, daer staet een steen rots op die west hoeck van die baei oft een vervallen casteel waer. Die baei leit omtrent 45 mijlen binnen die Caep nae mijn gissinck.

Daer is een steiniige hoeck aen die west wal recht binnen die baei, ende effen binnen die hoeck daer haelt men het water wt een cuil, een weinich binnen die strandt. Het compas con ick daer weinich

1) De Aguada de S. Bras (S. Blasius) nu de Mosselbaai. (N).

noort westerens aen sien dat het ijser opt noorden leidt, het waer daer goelijck ficks.

11. Den 11 seilden wij wt die baei, savons waren wij omtrent 2 mijl buiten, snats geseilt omtrent 13 mijl, oost suidt oost aengegaen.

12. Den 12 geseilt omtrent 14 mijl, oost suidt oost aengegaen, savons waren wij omtrent 7 mijl buiten landt, westelijcken wint. Saterdaghs. sNats geseilt omtrent 15 mijl, oost ten suiden aengegaen; smorgens waren wij omtrent 4 mijl buiten landt.

13. Den 13 geseilt omtrent 14 mijl, oosten suiden behouden. Die wal van Sanbraes of tot dat wij beseilt hebben, leit het landt wel een graedt suidelijcker of ast in die caert gemalen staet, oostwart heen nae die Caep es Corrantes¹⁾ toe.

sNats geseilt omtrent 15 mijl, oosten noorden aengegaen.

14. Den 14 geseilt omtrent 8 mijl oosten noorden aengegaen; snats geseilt omtrent 7 mijl, noort westen westen behouden, smorgens waren wij omtrent 4 mijl buiten landt, noordoosten wint. Het waer hoog dubbelt landt.

15. Den 15 geseilt omtrent 5 mijl, suidt oost behouden, noordoosten wint; snats geseilt omtrent 9 mijl, oosten noorden aengegaen, westen wint.

16. Den 16 geseilt omtrent 10 mijl, oosten noorden aengegaen; snats geseilt 2 mijl noort noordoost. Doen wenden wij ende seilden omtrent 5 mijl suidt oosten oosten.

17. Den 17 geseilt omtrent 16 mijl, oost noordoost aengegaen, gegist 25 mijl mijl buiten landt. Donderdaech. sNats geseilt omtrent 15 mijl, oost noordoost aengegaen, westelijcken wint.

18. Den 18 geseilt omtrent 18 mijl, oost noordoost aengegaen. Vrijdaechs. sNats geseilt omtrent 16 mijl, oost noordoost aengegaen.

19. Den 19 geseilt omtrent 8 mijl, oost noordoost aengegaen, gegist 65 mijl buiten Terra De Natael ende 165 mijl buiten Aguada de Sanbraes; snats geseilt omtrent 2 mijl, noordoost behouden. Doen wenden wij ende seilden 6 mijl suidt oosten oosten, noordoosten wint.

20. Den 20 geseilt omtrent 4 mijl suidt oosten oosten ende 2 mijl suidt suidt oost behouden, noordoosten wint. Sondaechs.

sNats dreven wij met het groot seil suidt oosten suiden behouden met stijve noordoosten wint.

21. Den 21 geseilt omtrent met het groot tseil 5 mijl, suidt oosten suiden behouden, doen maeckten wij die fock op ende seilden 2 mijl

1) C. das Correntas (24° Z. B.).
Houtman III.

oost suidt oost; snats geseilt omtrent 7 mijl oost suidt oost behouden, noordoosten wint.

22. Den 22 geseilt omtrent 7 mijl, suidt oosten oosten behouden; snats geseilt het eerste quartier 2 mijl oost suidt oost, doen namen wij die fock in ende dreven 4 mijl suidt oosten suiden, stijve noordoosten wint.

23. Den 23 geseilt omtrent 7 mijl suidt oosten oosten behouden, gegist 180 mijl buiten Sinte Loures¹⁾ op 34 graedt 30 menuiten. Woensdaechs. sNats geseilt omtrent 7 mijl, oost behouden. Die stroom schiet hier om die noort, opt schieten nae die coers die wij seilen.

24. Den 24 geseilt omtrent 8 mijl, oost behouden, noorden wint; snats geseilt omtrent 13 mijl, oost noordoost aengegaen, zuidelijcken wint.

25. Den 25 geseilt omtrent 9 mijl, oost noordoost aengegaen. Vrijdaechs. sNats geseilt omtrent 5 mijl, oost noordoost aengegaen, westelijcken wint.

26. Den 26 geseilt omtrent 11 mijl, oost noordoost wel soe noordelijck aengegaen, gegist 140 mijl buiten de droechten van Caepe die Romaen²⁾ op 33—25, noordoost van den buitenste hoeck van die droechten gegist; snats geseilt omtrent 8 mijl oost noordoost ende noordoost oosten aengegaen.

27. Den 27 geseilt omtrent 7 mijl, oost noordoost aengegaen. Son-
daechs. sNats geseilt omtrent 11 mijl, oost noordoost wel soe noordelijck aengegaen.

28. Den 28 geseilt omtrent 9 mijl, noordoost behouden, gegist 94 mijl buiten die droecht van Cape de Romaen op 32 graedt³⁾ 8 menuiten, suit oosten wint. Maendaech. sNats geseilt omtrent 8 mijl, noordoosten noorden behouden.

29. Den 29 geseilt omtrent 9 mijl, oost noordoost aengegaen, suide-
lijcken wint. sNats geseilt omtrent 12 mijl, oost noordoost aenge-
gaen.

30. Den 30 geseilt omtrent 13 mijl, oost noordoost wel soe noordelijck aengegaen, suidt suidt westen wint. Woensdach. sNats geseilt omtrent 15 mijl, oost noordoost welsoe noordelijck behou[den].

31. Den 31 geseilt omtrent 15 mijl, oost noord oost aengegaen, suidwesten wint, gegist smorgens 24 mijl buiten Caep die Romaen die droechten die daer of leggen op 28 graedt 30 menuiten. Donder-

1) S. Lourenço. (N.)

2) C. de S. Romão, thans Kaap Andavaka. Zie kaart VIII Dl. I (N.)

3) Lees 23. (N.)

daech. sNats geseilt omtrent 15 mijl, oost noordoost ende oosten noorden aengegaen, suidt westen wint.

September.

1. Den eersten geseilt omtrent 14 mijl, oost noordoost aengegaen; snats geseilt omtrent 9 mijl, oosten noorden aengegaen.

2. Den 2 geseilt omtrent 13 mijl, oost noordoost aengegaen. Saterdag. sNats geseilt omtrent 9 mijl, noord noord oost aengegaen, oostelijcken wint.

3. Den 3 smorgens sagen wij het eilandt van Sinteloures ende waren omtrent 4 mijl buiten landt; daer wij tee landt quamen, daer waert lant niet hoech ende waer slecht lant, ende streckt oosten noorden ende westen suiden, ende 5 mijl oost wart van ons daer waert hooch berchachticht landt. Dat gist ick tee weesen die Caep die Romaen om daer begont landt noordelijcker tee strecken; ick hadt daer 25 graedt 30 menuiten omtrent 2 mijl buiten caep die Romaen. Het landt streckt van Caep de Romaen of west wart heen, omtrent 18 mijl streckt het westensuiden ende oosten noorden; dan begint ¹⁾ het tee strecken noort westen noorden tot het dode kerckhof, ende het doode kerckhof leidt op 25 graedt ende 35 menuiten. Omtrent op dese cust as boven geschreven, ist al schone cust sonder enijge eilanden ofte droechten dat wij daer vernomen hebben. Dierendach geseilt omtrent 4 mijl noordoost, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl oost noordoost aengegaen.

4. Den 4 geseilt omtrent 7 mijl of ende aen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 7 mijl of ende aen, oostelijcken wint.

5. Den 5 geseilt omtrent 5 mijl oost aen, savons waren wij dicht aent landt bij die Caep die Romaen; snats geseilt omtrent 9 mijl of ende aen, oostelijcken wint.

6. Den 6 geseilt omtrent 15 mijl westen suiden langes die cust heen op 20 ende 18 vaem, het waer al slecht lant, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl of ende aen met oostelijcken wint, smorgens waren wij neffen een ronde berch een hoeck daer begont lant noort westen noorden tee strecken. ¹⁾

7. Den 7 geseilt omtrent 3 mijl noort westaengegaen. Donderdaech. sNats dreven wij in stilt.

8. Den 8 geseilt omtrent 4 mijl noort westen noorden langes het lant; snats geseilt omtrent 4 mijl of ende aen, het waer 2 mijl buiten lant 30 vaem diep ende is al schone cust.

9. Den 9 geseilt omtrent 7 mijl of ende aen, het landt streckt noort

¹⁾ Bij Kaap Ste Marie, de zuidpunt van Madagascar.

west ten noorden. Het waer slecht landt ende schone cust, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 2 mijl, suidt suidt west aengegaen.

10. Den 10 geseilt omtrent 7 mijl of ende aen, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, westen noorden behouden, noorden wint.

11. Den 11 geseilt omtrent 7 mijl of ende aen. Het waer duinich lant vooraen ende tee landt wart op waert vol geboomt, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 2 mijl west aen behouden.

12. Den 12 geseilt omtrent 7 mijl, noort west aengegaen; savons sages wij een eilandt, ¹⁾ het lant waer voor aen duinich landt, schone strandt; snats geseilt omtrent 6 mijl of ende aen, oostelijcken wint.

13. Den 13 smorgens quamen wij tee setten after een leege punt lants ende waer boven op sthenich; ende den wttersten hoeck lach van ons suidt westen suiden ende het eilant lach van ons west noort west. Wij lagen geset op 6 vaem sandt gront.

14. Den 14 smorgens gingen wij tseil ende seilden after het eilant het Dode kerckhof; daer setten wij op 7 vaem sandt gront. Die hoeck vant gene rif lach van ons suidt suidt oost ende die noordelijckste barningen vant eilandt lagen van ons suidt suidt west; het barrende ront om het eilant een mijl. Het is een leech eilant ende sant, ontrent een half mijl groot ende leit omtrent een mijl vant vaste landt, ende leit omtrent op 25 graedt 30 menuiten.

22. Den 22 seilden wij met die pynas op een tocht om die noort; wij seilden tusken het eilant ende het lant deur, daer waer 4 vaem waters. Wij seilden het eilant naest, het lant waer seer vlack. Daer leit een clein eilantgen ²⁾ omtrent 5 mijl bij noorden het Dode kerckhof ende leit omtrent een mijl vant vaste landt; het barrende daer roont om veer. Dien dach geseilt omtrent 7 mijl noort noort west, soe streckt het lant. Het waer daer al schone cust.

sNats geseilt omtrent 6 mijl noort noort west, soe streckt het lant Daer waert smorgens hooch binnen lant, ende voor aen duinich ende schone cust.

23. Den 23 geseilt omtrent 12 mijl, noorden ten westen aengegaen; het landt streckt noorden ten westen.

sNats dreven wij op die lij, het waer stilletges.

24. Den 24 geseilt omtrent 2 mijl noorden, soe streckt het lant; het waer voor aen leech duinich landt ende schone cust.

sNats geseilt omtrent 4 mijl noorden ten oosten, soe streckt het landt. Het is schone cust ende voor aen lege sant duinen.

1) Nosy Manitsa. 2. Nosy Mborona.

25. Den 25 smorgens waren wij neffen een ravier, het waer een droge ravier. Daer mach geen schip in, ende daer leit een klein eilantgen voor, ¹⁾ omtrent $\widehat{e}n$ darde paert van een mijl vant landt; daer liepen wij binnen deur ende hadden 7 vaem waters. Het is een leech klein eilantgen van sant, ende een mijl bij noorden het eilantdaer leit die varsse ravier ²⁾. Wij seilden bij lant heen die hoeck van die baei is al wat vlack. Wij setten recht voor die varsse ravier; onse ancker stont op 45 vaem ende het schip lach op 7 vaem, soe steil ist daer. Als men wt der see coomt, soe schint het een moeie ravier tee wesen, die tusken tue hoge landen in loopt, ende as men daer bij coomt, soe ist mar een cilletgen, daer men met een bock pas in meucht.

29. Den 29 seilden wij weder bij die schepen of nae die schepen; doen seilden wij een stick tsee, om die wint waeide over dach wt der see ende over nacht wt die landt. Die varsse ravier leidt omtrent 33 mijl van dat Doode kerckhof, noorden ten westen ende noorden.

Ocktober.

1. Den eersten quamen wij weder bij schepen ende seilden bij suiden het Dode kerckhof in; daer hadden wij 5 vaem waters. Wij quamen dicht bijt eilant heen.

7. Den 7 seilden wij met die schepen van het Dode kerckhof nae die varsse ravier; wij seilden bij suiden het eilant wt, daer leit een droecht vant eilant, daer die see op barrende omtrent arf ³⁾ mijl in see. Wij seilden met die schepen binnen deur tusken die droecht ende het eilant deur, het waer 10 vaem diep; ende noch leiter een droocht die barrende wel een mijl lanck, ende leit omtrent 4 mijl buiten het eilandt duras ⁴⁾ in see vant Dode kerckhof.

9. Den 9 quamen wij met die scheepen in die varsse ravier. Wij seilden binnen het eilant deur, dat bij suiden die baei leit, ende hadden 7 vaem waters. Die suit hoeck van die baei is vlack, maer men meucht het welsien. As men nammer ⁵⁾ niet in die barringen en seilt, soe en meuchmen geen quaedt doen. Die suitwal is inwart al wat vlack; men moet niet naerder seillen as op 14 vaem of men sijt dicht aen die stienen, die daer met leech water boven leggen, ende as men wat veerder of loopt soe heeft men geen gront op 50 vaem. Wij setten op 17 vaem; die suit hoeck lach van ons westen suiden ende die ander hoeck lach noorden ten oosten van ons. Die baei leit op 23 graedt 25 menuiten omtrent.

1) Nosy V6.

2) De Olihany.

3) arf = anderhalf.

4) Lees : dwars. 5) Lees : maer.

November ¹⁾)

17. Den 17 seilden wij met die pijnas om die noord ende seilden west noord west in see ende hilden die noord hoeck van die baei oosten suiden van ons; wij hadden noeit gront op 40 vaem. Geseilt omtrent dien dach 13 mijl. Die wal streckt noorden ten westen. Daer leit een banck al langes die strant daer die vissers after leggen ende vissen; daer leit hooch binnen lant ²⁾) omtrent 12 mijl bij noorden die varse ravier, ende het lant is voor aen leech duinich landt.

sNats dreven wij omtrent noorden aen met het groot seil allien, met suidt westen wint; smorgens waren wij neffen grot hooch lant ende hachkelich, ende voor aen waert schone sant strant.

18. Den 18 seilden wij omtrent 4 mijl noorden aen die voor mid-dach. Daer leggen 3 lange hoge ruige duinen ende tusken die tue noordelijckste duinen streckt een raviertgen in, ende in die mont van raviertgen waert 7 vaem diep ende een stuck binnenwaert 3 vaem diep. Daer leggen 2 suarte clippen, een een half mijl bij suiden het raviertgen, ende leggen een half mijl buiten landt. Dat raviertgen leit omtrent 22 mijl bij noorden die baei, ende die wal streckt noorden ten westen van die varse baei tot het raviertgen toe, ende doen begon die wal noorden ten oosten te strecken.

Daer leit een eilantgen omtrent 2 mijl bij noorden het raviertgen, is omtrent een half mijl lanck ende is vol bomen, ende een half mijl by noorden leit noch een clein eilantgen, een leech eilantgen; noch leiter een eilant 2 mijl noorden ten oosten van dit boven geschreven eilant, daer sijn een deel hoge bomen op. sAvons sagen wij noch 2 eilanden noorden ten oosten van ons ofte van dit boven geschreven eilant omtrent 3 mijl. Wij seilden al dicht buiten die eilanden hen; het begon doe al wat viel ende stenich tee worden bij die wal. Die eilanden leggen op een rij noorden ten oosten van malcander ende leggen een mijl buiten landt.

sNats dreven wij met het groot seil langes het landt, omtrent 3 mijl, s morgens waren wij die boven geschreven 5 eilanden verbij; het noordelijckste eilandt van die 5 eilanden leit omtrent op 21 graedt ende 10 menuiten nae mijn gissinck.

19. Den 19 smorgens sagen wij noch een eilant, 3 mijl bij noorden dit boven geschreven eilant noordelijckste eilandt, ende lach daer van noordoost. Omtrent daer begont landt noordoosten noorden tee strecken ende noordoost. Het waer daer een mijl buiten landt mer 7 vaem diep, het waer daer leech duinich lant. Wij seilden noch 4 mijl

1) Vergelijk voor dezen tocht Dl. I p. 23, 24. 2) Het massief van Analavelona.

noordoost aen ende schoten 20 graedt 30 menuiten. Doen werden wij een raviertgen wijs, maer wij conden daer niet bij comen met stijve suidt westen wint.

sNats seilden wij met schovers seilen tot een stick op den dach ende seilden omtrent 13 mijl, noort west behouden; wij waren omtrent 20 graedt ende vernamen geen droecht, ende waren wel 13 mijl buiten landt op 20 graedt ende hadden geen gront op 50 vaem.

20. Den 20 snats quamen wij te setten op die reedt neffen het raviertgen. Wij lagen op 5 vaem waters ende daer lach een eilandt westen noorden van ons een mijl; het raviertgen leidt op 20 graedt 30 menuiten. Daer waer 9 voet waters met leech water, het water wast daer wel een vaem op ende neer; wij waren daer met die bock in; het streckt een groot stuck op met veel spruchtelen. ¹⁾

22. Den 22 gingen wij weder tseil nae die schepen; wij seilden binnen een eilant deur, het darde eilant van bij noorden of; daer leit een banck neffen dat eilant daer die see op brack ende leit 2 mijl omtrent in see. Wij hadden 18 vaem water tusken die banck ende het landt. Die cust is daer wonder stevich, die eilanden leggen met riffen dicht aen malcander; men meucht daer binnen die eilanden wel setten op 10 ofte 12 vaem. Daer leggen 7 eilanden tusken die varsse ravier ende die ravier, die op 20 graedt 30 menuiten leidt. Wij seilden een 10 ofte 12 mijl in see om tee vernemen nae enige droechten ofte eilanden, maer wij hebben niet vernomen. Wij hilden soe een stuck in see, ter tijt dat wij gisten neffen die schepen tee wesen. Daer leit een berch ²⁾ 3 mijl bij noorden die varsse ravier, oft een boeren landthuis waer, ende is kennelijck; men meucht hem wel 6 mijl in see sien ende hoe men hem verseilt, soe blijft hij altoos soe. Op desen tocht hebben wy wel 100 mijl geseilt, den 25 quamen wy weder bij die scheepen
Desember.

13. Den 13 seilden wy met die schepen wt die baei, wy seilden by noorden het eilandt wt, savons waren wij omtrent 2 mijl buiten; snats geseilt omtrent 6 mijl, smorgens waren wij omtrent 2 mijl buiten landt.

14. Den 14 geseilt omtrent 9 mijl, savons waren wij omtrent 3 mijl buiten landt; snats geseilt omtrent 7 mijl, smorgens waren wy omtrent 3 mijl buiten landt.

15. Den 15 geseilt omtrent 12 mijl, savons waren wij omtrent 3 mijl bij noorden het Doode kerckhof. Vrijdaech.

sNats geseilt omtrent 7 mijl, suidt suidt oost aengegaen, noordelijcken wint.

1) spruiten, zijtakken.

2) La Table, + 165 M.

16. Den 16 geseilt omtrent 2 mijl, suidt suit oost aengegaen ; snats geseilt omtrent 4 mijl suidt oosten suiden aengegaen.

17. Den 17 geseilt omtrent 4 mijl suidt suit west ende 2 mijl oost noordoost ; snats geseilt omtrent 5 mijl, suiden ten westen behouden.

18. Den 18 geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten oosten behouden ; snats geseilt met een stuck van den dach 3 mijl, suidt west behouden. Doen wenden wij ende seilden 3 mijl west noort west ; wy sochten nae die scheepen, suidt suidt westen wint.

19. Den 19 geseilt omtrent 4 mijl oost suidt oost tot middach toe; doen wenden wij ende seilden 4 mijl west noort west, wij sochten nae die scheepen, suidt suit westen wint; snats geseilt omtrent 7 mijl, oosten suiden behouden.

20. Den 20 geseilt omtrent 3 mijl, oosten noorden behouden, suiden wint; snats geseilt omtrent 7 mijl, oost noordoost behouden, smorgens gegist neffen Caepe die Romaen.

21. Den 21 geseilt omtrent 8 mijl, noordoosten oosten behouden, met stijve suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 2 mijl oost noord-oost, doen wart het stil, doen wenden wij ende seilden een mijl suiden; smorgens sagen wij Jan Schellinger.

22. Den 22 geseilt omtrent 3 mijl suiden nae Jan Schellinger, savons quamen wij alle 4 scheepen bij malcander; snats geseilt 2 mijl noort west ende 5 mijl oost behouden.

23. Den 23 geseilt omtrent 4 mijl oost noordoost, savons gegist 16 mijl buiten Sante Loures op 26 graedt 15 menuiten; snats geseilt omtrent 2 mijl, oosten noorden behouden, met reegen buiden; smorgens seilden wij 2 mijl west aen nae Sijmen. ¹⁾

24. Den 24 geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten noorden behouden; snats geseilt omtrent 4 mijl, noort noordoost behouden, oostelijcken wint.

25. Den 25 geseilt omtrent 7 mijl oost suidt oost aengegaen; snats geseilt omtrent 6 mijl, noord oost behouden.

26. Den 26 geseilt omtrent 7 mijl noordoosten noorden behouden; gegist 16 mijl buiten landt op 25 graedt 45 menuiten; snats geseilt omtrent 6 mijl noordoosten noorden behouden.

27. Den 27 geseilt omtrent 9 mijl, noordoost behouden wel soe noordelijck; snats geseilt omtrent 6 mijl, noort noordoost behouden, oostelijcken wint.

28. Den 28 geseilt omtrent 6 mijl, noort noordoost behouden, ge-

1) Simon Lambertsz Mau, de nieuwe schipper op de Hollandia. (N.)

gist 20 mijl buiten landt op 23 graedt 40 menuiten, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, noordoosten oosten behouden.

29. Den 29 geseilt omtrent 8 mijl, noordoosten oosten behouden; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten noorden behouden.

30. Den 30 geseilt omtrent 8 mijl, suidt westen suiden behouden; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoost behouden. Wij hadden 7 dagen aen malcander al meest suidt oosten wint ende veel reegens.

31. Den 31 geseilt omtrent 8 mijl, noordoost behouden; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten behouden.

Jannewarijus 1596.

1. Den eersten geseilt omtrent 8 mijl, noordoosten noorden behouden, suidt oosten wint, gegist 42 mijl buiten landt op 22 graedt; snats geseilt omtrent 7 mijl, noort noordoost behouden.

2. Den 2 geseilt omtrent 8 mijl, noort noordoost behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten noorden behouden.

3. Den 3 geseilt omtrent 6 mijl, noordoosten noorden behouden; snats het eerste quartier geseilt 2 mijl noort noordoost, doen wenden wij ende seilden 2 mijl, suidt oost behouden.

4. Den 4 geseilt omtrent 4 mijl, suidt oost behouden, oostelijcken wint, die stroom schiet om die noort aent schieten; snats geseilt 4 mijl, suiden behouden, gegist maer het heeft niet op gewonnen aent schieten, soe schiet die stroom om die noort.

5. Den 5 geseilt omtrent 2 mijl, suiden behouden. Doen wenden wij ende seilden 2 mijl noort noort west aen; snats geseilt omtrent 6 mijl, noort westen noorden behouden.

6. Den 6 geseilt omtrent 3 mijl noort west ende een mijl oost suidt oost aen, gegist 23 mijl buiten landt op 18 graedt 15 menuiten; snats geseilt omtrent 2 mijl, oost behouden, suidt oosten wint.

7. Den 7 geseilt 2 mijl omtrent, oost behouden, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, noort westen noorden behouden, suidt oosten wint.

8. Den 8 geseilt omtrent 6 mijl, noort westen noorden behouden, oostelijcken wint, gegist op 17 graedt 45 menuiten; snats geseilt omtrent 5 mijl, noort westen aengegaen.

9. Den 9 geseilt omtrent 8 mijl, noort west aengegaen, suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, noort westen westen aengegaen, geschoten 17 graedt 15 menuiten. Doen waer mijn gissinck 4 mijl buiten landt.

10. Den 10 geseilt omtrent 6 mijl, savons sagen wij het landt, noortwesten westen aengegaen, oostelijcken wint; snats geseilt om-

trent 4 mijl of ende aen, smorgens waren wij omtrent 3 mijl binnen landt, geschoten 17 graedt 8 menuiten.

11. Den 11 quamen wij tee setten after het eilant Santemarya. ¹⁾ Die suidthoeck vant eilant heeft een clein rifgen; men meucht het wel sien barrenen ende met leech water leijt het boven. Wij seilden daer op 7 vaem om, omtrent een paer cabellanck van 't rif; het waer 2 mijl buiten landt 24 vaem diep. 's Avons setten wij binnen het op 14 vaem sant gront. Het eilant Santemarya is niet hoech ende is vol geboomt; aen die suithoeck ist sticken, ²⁾ daer spoelt die see deur omtrent een half mijl int eilandt aen die suidt sijdt.

Den 13 seilden wij met die scheepen in die bocht, effen bij noorden daer het eilandt stucken is, in een vlei ende setten op 17 vaem het tusken het eilant ende het vaste landt, niet dieper dan 28 vaem steck gront. Het is tusken het vaste lant ende die suit hoeck van 't eilandt wel 4 mijl wijt, ende ten halven het eilandt ende het vaste landt ist mer een mijl wijt. Het eilant is omtrent 10 mijl lanck ende streckt noordoosten noorden. Die suidt hoeck vant eilant leit op 17 graedt omtrent ofte 5 menuiten suidelijcker op mijn schieten. Dien dach geseilt 3 mijl west aen.

21. Den 21 seilden wij vant after het eilandt met die scheepen ende seilden binnen deur; dien dach geseilt omtrent 7 myl het waer daer al schoon ende 28 vaem diep. Snats dreven wij of ende aen met stildt 3 myl omtrent.

22. Den 22 geseilt omtrent 8 mijl noordoosten noorden, savons waren wij voor die grote baei; die schepen hilden bij ende wij seilden in die baei, ende setten ons savons op 32 vaem aen die noort wal.

23. Den 23 seilden wij in wart ende seilden ront om dat eilant, ende vonden daer goede reedt after het eilant. Dien dach geseilt omtrent 7 mijl. s Nats laveerden wij weder nae die schepen. Die baei is overal schoon ende goede anckergront; geseilt omtrent 6 mijl.

24. Den 24 geseilt omtrent omtrent 5 mijl, savons setten wij omtrent een mijl buiten het eilandt dat in die baei leit op 20 vaem. Het eilant is een hooge rondt eilant, tee sien as men wt der see coomt, ende leit heel binnen die baei, ende is schoon, maer het is wonder weecke gront. Men moet die anckers schoeien ³⁾ of sijnhouden niet veel.

25. Den 25 quamen wy tee setten after het eilant ende lagen op 12 vaem. Het is omtrent een half mijl wijt tusken het eilandt ende het vaste landt. Die baei is voor aen wel 7 mijl wijt ende streckt wel 8 mijl in, noorden ten westen. Het eilandt leit noorden ten westen van

1) Zie Dl. I, p. 31. 2) sticken = stukken. 3) van een schoen voorzien.

u, as ghy recht in die baei sijt; ghij meucht daer aen wat sijdt in comen daert u tee pas coomt, om het is over al schoon, daer leggen 4 hooge ruige clippen suidt suidt west vant eilandt of, ende aen die buitenste hoeck van die baei aen die noort sijdt leggen een deel leege eilantges. Die mont van die baei leit omtrent op 15 graedt ende 10 menuiten ende het eilandt dat in die baei leit, leit op 15 graedt ende 40 menuiten. Opt eilant is vars water ende aent vaste landt, ende alderleige fruiten — appelen ende lemoenen.

Feberwarijus.

12. Den 12 gingen wij weder tseil wt die baei met die scheepen savons; snats geseilt omtrent 6 mijl suiden ten oosten. Het lant in die baei aen die noort sijdt is hooch berchachtich landt.

13. Den 13 geseilt omtrent 4 mijl, of ende aen behouden, oostelycken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, smorgens lach die oost hoeck van die baei noorden van ons 5 mijl omtrent.

14. Den 14 geseilt omtrent 3 mijl, savons waren wij omtrent 7 mijl van die oost hoeck van die baei noorden van ons; snats geseilt omtrent 3 mijl oost suidt oost aengegaen.

15. Den 15 geseilt omtrent 6 mijl, oosten suiden ende oost suidt oost aengegaen, snats geseilt omtrent 5 mijl oosten suiden behouden.

16. Den 16 geseilt omtrent 3 mijl, oosten suiden behouden. Vrijdaechs. snats geseilt omtrent 3 mijl, oosten noorden behouden, geschoten 16. 45.

17. Den 17 geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten oosten behouden; snats geseilt omtrent 5 mijl suiden behouden.

18. Den 18 geseilt omtrent 5 mijl, suiden behouden, doen wenden wij ende seilden 3 mijl, noort noortoost behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, noorden ten oosten behouden, oostelijcken wint.

19. Den 19 geseilt omtrent 6 mijl, suiden ten westen behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, oostelijcken wint.

20. Den 20 geseilt omtrent 4 mijl, noorden behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, noorden behouden.

21. Den 21 geseilt omtrent 3 mijl noorden behouden; snats dreven wij in stilt.

22. Den 22 geseilt omtrent 3 mijl, oost behouden; snats geseilt omtrent 3 mijl, oost behouden.

23. Den 23 geseilt omtrent 5 mijl, oosten noorden behouden, suidelycken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, noordoosten behouden.

24. Den 24 geseilt omtrent 6 mijl, oost behouden, suiden wint;

snats geseilt 2 mijl, noorden ten oosten behouden, doen wenden wij ende seilden 2 mijl oost behouden.

25. Den 25 geseilt omtrent 6 mijl oost noordoost behouden; snats geseilt omtrent 6 mijl noordoost behouden.

26. Den 26 geseilt omtrent 4 myl suiden ten oosten ende 2 mijl oost noordoost behouden, gegist aen die droecht die naest het eilant leit op 13 graedt. Die stroom schiet hier stijf met ons om die noort aent schieten, suidtoosten wint. Maendaech. sNats geseilt omtrent 4 mijl, noorden ten oosten behouden, suidt oosten wint.

27. Den 27 geseilt omtrent 3 mijl, noordoosten noorden behouden; snats geseilt omtrent 3 mijl, oosten noorden behouden.

28. Den 28 geseilt omtrent 6 mijl, oost noordoost behouden, savons gegist op die banck op 13 graedt min 30 menuiten, die binnenste banck. Wij hadden noeit gront op 180 vaem, suidelijcken wint. sNats geseilt omtrent 8 mijl oost noordoost behouden.

29. Den 29 geseilt omtrent 8 mijl, noordoosten oosten behouden, suidelijcken wint. Wij sijn nae mijn gissinck op 13 graedt over die binnenste banck heen geseilt, die in die caert soe droech gemalen staet; snats geseilt omtrent 6 mijl, oosten noorden ende oost noord-oost behouden.

Marcijus.

1. Den eersten geseilt omtrent 8 mijl, oost behouden, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, oosten suiden behouden, noort westen wint.

2. Den 2 geseilt omtrent 15 mijl, oosten suiden behouden, noort westen wint; s nats geseilt omtrent 14 mijl, oost ten suiden aengegaen, noordelijcken wint.

3. Den 3 geseilt omtrent 15 mijl, oosten suiden aengegaen, noordelijcken wint; snats geseilt omtrent 9 mijl, oosten suiden aengegaen, noorden wint.

4. Den 4 geseilt omtrent 6 mijl, oosten suiden aengegaen, noortwesten wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, oost suidt oost aengegaen, geschoten 13 graedt.

5. Den 5 geseilt omtrent 3 mijl, oosten suiden behouden. Dinsdaechs. sNats geseilt een mijl noorden aen ende een mijl oosten suiden.

6. Den 6 geseilt omtrent 4 mijl noort noordoost behouden, gegist noorden ten westen van Sinte Brandaoen ¹⁾ op 13 graedt. Die stroom drijft ons om die noort aen't schieten, nae wij seilen op onsse coers;

1) S. Brandan. Zie DII p. 55, noot 20, (N.).

snats dreven wij in stilt. Donderdaechs dreven wij in stilt den 7 dach ; snats geseilt omtrent 3 mijl, oosten noorden behouden.

8. Den 8 geseilt omtrent 3 mijl, oost behouden. Vrijdaechs. sNats geseilt omtrent 5 mijl, oosten noorden ende oost behouden.

9. Den 9 geseilt omtrent 5 mijl, oosten noorden aengegaen, noordelijcken wint ; snats geseilt omtrent 6 mijl, oosten noorden behouden, noordelijcken wint.

10. Den 10 geseilt omtrent 7 mijl, oosten noorden behouden, noort westenwint ; snats geseilt omtrent 4 mijl, oosten noorden behouden, geschoten 12—30.

11. Den 11 geseilt omtrent 8 mijl, oosten noorden behouden, noort westen wint, ende westelijcken wint ; snats geseilt omtrent 11 mijl, oosten noorden behouden, westelijcken wint.

12. Den 12 geseilt omtrent 13 mijl, oosten noorden behouden, westelijcken wint. ; snats geseilt omtrent 12 mijl, oosten noorden behouden, geschoten 11—50.

13. Den 13 geseilt omtrent 10 mijl, oosten noorden behouden, noortwesten wint, gegist 238 mijl buiten I. de Polueirija ¹⁾ op 11 graedt 50 menuiten ; snats geseilt omtrent 3 mijl, oosten noorden behouden.

14. Den 14 dreven wij in stilt ; snats geseilt omtrent 2 mijl, oost noordoost behouden.

15. Den 15 geseilt omtrent 7 mijl, oost noordoost behouden, suidelijcken wint ; snats geseilt omtrent 10 mijl, oosten noorden behouden, suidelijcken wint.

16. Den 16 geseilt omtrent 12 mijl, oosten noorden behouden, suidt westen wint ; snats geseilt omtrent 9 mijl, oosten noorden behouden.

17. Den 17 geseilt omtrent 14 mijl, oosten noorden behouden ; snats geseilt omtrent 7 mijl, oost behouden.

18. Den 18 geseilt omtrent 8 mijl, oost behouden, gegist 162 mijl buiten I. de Polueirija op 10—40 menuiten, noordelijcken wint ; snats geseilt omtrent 5 mijl, oosten noorden behouden, noordelijcken wint.

19. Den 19 geseilt omtrent 3 mijl, oost noord oost behouden, westelijcken wint ; snats geseilt omtrent 3 mijl, suidt oost behouden.

20. Den 20 geseilt omtrent 3 mijl, oost suidt oost behouden, noord-oosten wint ; snats geseilt omtrent 3 mijl, suidt oosten oosten behouden, noordoosten wint.

21. Den 21 geseilt omtrent 5 mijl, suidt oosten oosten behouden,

1) Een eveneens niet bestaand eiland. Op de kaart van Plancius 1592, I da Polvora, Wieder, Monumenta geographica, II; op de kaart bij Linschoten I. da Polvara.

noordoosten wint, 142 mijl buiten I. de Polvera op 10 graedt 52 menuiten ; snats geseilt omtrent 4 mijl, oost suidt oost behouden.

22. Den 22 geseilt omtrent 7 mijl, noorden ten westen behouden, suidelycken wint, snats geseilt omtrent 5 mijl, noorden ten westen behouden, oostelycken wint.

23. Den 23 geseilt omtrent 6 mijl noorden ten oosten behouden, oostelycken wint; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten behouden, suidelycken wint

24. Den 24 geseilt omtrent 7 mijl, noort noordoost behouden, gegist 130 mijl van I. de Poluera op 10 graedt. Sondaechs. sNats geseilt omtrent 6 mijl, noort noort west behouden.

25. Den 25 geseilt omtrent 4 mijl, suidt suidt oost behouden, oostelycken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, suiden behouden, oostelycken wint.

26. Den 26 geseilt omtrent 3 mijl, suidt suidt west behouden, suidtoosten wint; snats geseilt omtrent 3 mijl, suidt suidt west behouden, oostelycken wint.

27. Den 27 geseilt omtrent 4 mijl, suidt suidt west behouden, oostelycken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, noordoost behouden, suidt oosten wint.

28. Den 28 geseilt omtrent 6 mijl, noordoosten oosten behouden, oostelycken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, noorden behouden, geschoten 9—30.

29. Den 29 geseilt omtrent 6 mijl, noorden behouden, oostelycken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten noorden behouden.

30. Den 30 geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten oosten behouden, oostelycken wint; snats geseilt omtrent 3 mijl, oosten noorden behouden, westelycken wint.

31. Den 31 geseilt omtrent 8 mijl, oosten noorden behouden, suidelycken wint; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten noorden behouden, suidt oosten wint.

April.

1. Den eersten geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten noorden behouden, suidt oosten wint, gegist 102 mijl van I. Polvera op 7—52. ; s nats geseilt omtrent 6 mijl noord oosten noorden behouden suidt oosten wint.

2. Den 2 geseilt omtrent 3 mijl, noordoost behouden ; s nats geseilt omtrent 4 mijl, noord oost behouden, suidt oosten wint

3. Den 3 geseilt omtrent 3 mijl, oost noord oost behouden, suide-

lijcken wint; s nats geseilt omtrent 2 mijl, noort noort west ende 3 mijl, oost noordoost behouden.

4. Den 4 geseilt omtrent 3 mijl, noorden behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, noordoosten noorden behouden.

5. Den 5 geseilt omtrent 4 mijl, noordoosten noorden behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, suidt suidt oost behouden, oostelijcken wint.

6. Den 6 geseilt omtrent 6 mijl, noordoosten noorden behouden, gegist 36 mijl, buiten het eilandt Candua¹⁾, oost wel soe suidelijck van ons gegist, suidt oosten wint. Saterdaechs. sNats geseilt omtrent 6 mijl, noordoosten oosten behouden.

7. Den 7 geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten behouden; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten behouden, suidt oosten wint ende suidelijcken. Geschoten 5-30.

8. Den 8 geseilt omtrent 6 mijl, noort noordoost behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, suiden ten westen behouden.

9. Den 9 geseilt omtrent 3 mijl, suiden ten oosten behouden, oostelijcken wint; snats dreven wij een mijl suiden aen, geschoten 6 graedt.

10. Den 10 geseilt omtrent 3 mijl, noordoosten noorden behouden; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten behouden.

11. Den 11 geseilt omtrent 4 mijl, noordoosten noorden behouden, gegist 12 mijl suidt oost vant eilant Candua op 5—45., suidoosten wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, oost noordoost wel soe noordelijck behouden.

12. Den 12 geseilt omtrent 7 mijl, noordoost behouden, suidtoosten wint; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoost wel soe oostelijck behouden, geschoten 4. 35. met buiden.

13. Den 13 geseilt omtrent 4 mijl, noort noort doost behouden, gegist 18 mijl van I do Gamos²⁾ noordoost van ons op 4—35; dien dach noch geseilt een mijl suidt suidt west. Saterdachs. Snats geseilt omtrent 6 mijl, noordoosten oosten behouden, oostelijcken wint.

14. Den 14 geseilt omtrent 3 mijl, oost behouden. Doen cregen wij die reegen buiden met donder, westelijcken ende noordelijcken wint, op die hoechte omtrent van 5 graden. Paechdach. Sondaech. sNats geseilt omtrent 6 mijl, oost behouden, westelijcken wint.

15. Den 15 geseilt omtrent 2 mijl, oost behouden, westelijcken wint; snats dreven wij in stilt.

1) Op Plancius' kaart „Coudu”. Bij Linschoten „Candu”.

2) I. do Gamo, dat niet op Plancius' kaart, wel op die bij Linschoten voorkomt, gelegen zuidelijk in de richting der Malediven.

16. Den 16 geseilt omtrent 4 mijl, oost behouden, noordelijcken wint, savons waer mijn gissinck 2 mijl bij suiden I do Gamos. Doen sagen wij veel croos ende vogelen int water met stucken van bomen drijven, wonderveel meuwen waren daer. sNats geseilt omtrent 9 mijl, oost behouden, noort westen wint.

17. Den 17 geseilt omtrent 8 mijl, oost behouden, noordelijcken wint; snats geseilt omtrent 3 mijl, suidt oost behouden.

18. Den 18 geseilt omtrent 6 mijl, oost behouden, gegist 16 mijl binnen I. do Gamos west van ons op 4. 20; snats geseilt omtrent 4 mijl oosten noorden behouden.

19. Den 19 geseilt omtrent 5 mijl, oost behouden, suidt westen wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, oosten noorden behouden.

20. Den 20 geseilt omtrent 5 mijl, oosten noorden behouden, suidelijcken wint; snats geseilt omtrent 7 mijl, oost behouden, suidelijcken wint.

21. Den 21 geseilt 2 mijl ende oosten noorden behouden ende 3 mijl noordoost behouden; snats geseilt omtrent 3 mijl oost ende 2 mijl noordoosten noorden behouden.

22. Den 22 geseilt omtrent 4 mijl, oosten noorden behouden; snats geseilt omtrent 3 mijl, oost behouden, westelijcken wint.

23. Den 23 geseilt omtrent 5 mijl, noordoost behouden, suidoosten wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, noordoost behouden, suidt oosten wint.

24. Den 24 geseilt omtrent 4 mijl, oost noordoost behouden, suidelijcken wint, gegist 67 mijl van I. Doengano ¹⁾ oosten suiden van die straet Sunda op 3; snats geseilt omtrent 4 mijl oosten noorden behouden.

25. Den 25 geseilt omtrent 6 mijl, oosten suiden behouden, suidt westen wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, oosten suiden behouden.

26. Den 26 geseilt omtrent 5 mijl, oost noordoost behouden; snats dreven wij in stilt.

27. Den 27 geseilt omtrent 3 mijl, oosten suiden behouden; snats geseilt omtrent 6 mijl, oost suidt oost behouden.

28. Den 28 geseilt omtrent 3 mijl, oost suidt oost behouden; snats geseilt omtrent 5 mijl, noordoost behouden, geschoten 3.

29. Den 29 geseilt omtrent 3 mijl, oost behouden, Maendaechs. s Nats geseilt omtrent 6 mijl, suidt oost behouden.

30. Den 30 geseilt omtrent 8 mijl, suidt oosten oosten behouden,

1) Engano (N)

westelijcken wint ; snats geseilt omtrent 11 mijl, suidt oosten oosten aengegaen, westelijcken wint.

Meijus.

1. Den eersten geseilt omtrent 9 mijl, oost suidt oost behouden, gegist 106 mijl buiten I. Doengano op 3—50; snats geseilt omtrent 7 mijl, oosten suiden behouden, suidt westen wint.

2. Den 2 geseilt omtrent 10 mijl, oost suidt oost behouden, westelijcken wint ; snats geseilt omtrent 12 mijl, oost suidt oost behouden, westelycken wint.

3. Den 3 geseilt omtrent 12 mijl, oost suidt oost behouden, westelijcken wint ; snats geseilt omtrent 10 mijl, oost suidt oost behouden, westelijcken wint.

4. Den 4 geseilt omtrent 11 mijl, oost suidt oost behouden, gegist 46 mijl buiten I. Doengano, oosten suiden van ons, westelijcken wint ; snats geseilt omtrent 4 mijl oost suidt oost aen, doen dreven wij sonder seil 3 mijl oost suidt oost aen met soe veel wints, dat wij nooit soe veel wints in see gehad hebben, noort noort westen wint ende reegen.

5. Den 5 geseilt omtrent 8 mijl, oost suidt oost aengegaen, noordelijcken wint met buiden ; snats geseilt omtrent 7 mijl, suidt oost behouden, noordoosten wint.

6. Den 6 geseilt omtrent 6 mijl, suidt suidt oost behouden, oostelijcken wint, gegist omtrent 60 mijl van Samatera op 5—45 ; snats geseilt 7 mijl, suiden behouden, geschoten 6—15.

7. Den 7 geseilt omtrent 3 mijl, noorden ten oosten behouden, oostelijcken wint ; snats geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten noorden behouden.

8. Den 8 geseilt omtrent 2 mijl, oosten noorden behouden, gegist 6 mijl buiten I. Doengano op 6 graedt ; snats geseilt omtrent 3 mijl oost behouden.

9. Den 9 dreven wij in stilt. Donderdaechs. sNats geseilt omtrent 2 mijl suidt, oosten suiden behouden.

10. Den 10 geseilt een mijl suidelijck aen, snats dreven wij in stilt.

11. Den 11 dreven wij in stilt, snats dreven wij in stilt.

12. Den 12 geseilt omtrent 3 mijl, oosten noorden behouden, suidelijcken wint ; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten behouden, suidt oosten wint.

13. Den 13 geseilt 6 mijl, noordoosten oosten behouden ende noordoost, gegist 40 mijl buiten Samatera op 5—50 ; snats geseilt omtrent 5 mijl oost noordoost behouden.

14. Den 14 geseilt omtrent 4 mijl, noordoost ende 2 mijl noorden

behouden, suidt oosten wint meest ; snats geseilt omtrent 2 mijl noort noort westende 3 mijl suidt suidt oost behouden, geschoten 5—30.

15. Den 15 geseilt omtrent 4 mijl, suidt oosten suiden behouden, gegist 30 mijl buiten Samatera op 5—30 oostelijcken wint ; snats geseilt omtrent 3 mijl, suiden behouden.

16. Den 16 geseilt omtrent 4 mijl, noordoosten oosten behouden ; snats geseilt omtrent 6 mijl, oost noordoost behouden, geschoten 6—30, wij drijven stijf om die suidt opt schieten, westenlijcken wint.

17. Den 17 geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten behouden ; snats geseilt omtrent 4 mijl, noordoost behouden.

18. Den 18 geseilt omtrent 5 mijl, noordoost behouden. Saterdaech. sNats geseilt omtrent 6 mijl, noordoosten noorden behouden, geschoten 5—30.

19. Den 19 geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten noorden behouden, doen quaem mijn gissinck aent op 5—15 aen Samatera, oostelijcken wint ; snats geseilt omtrent 6 mijl noordoosten noorden behouden, oostelijcken wint.

20. Den 20 geseilt omtrent 6 mijl, oost noordoost behouden ; snats geseilt omtrent 4 mijl, oost noordoost behouden, suidelijcken wint.

21. Den 21 geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten behouden, suidtoosten wint ; snats geseilt omtrent 4 mijl, noordoosten oosten behouden, geschoten 3—25.

22. Den 22 dreven wij in stilt, snats dreven wij in stilt.

23. Den 23 dreven wij in stilt, snats dreven wij in stilt.

24. Den 24 seilden wij een mijl oost noordoost ; snats geseilt omtrent 2 mijl, noordoosten oosten behouden.

25. Den 25 geseilt omtrent 3 mijl, noordoosten noorden behouden, suidt oosten wint ; snats geseilt omtrent 4 mijl, suidt suidt oost behouden, geschoten 2—25.

26. Den 26 geseilt omtrent 4 mijl suidt suidt oost behouden, oostelijcken wint ; snats geseilt omtrent 5 mijl, suidt suidt oost behouden.

27. Den 27 geseilt omtrent 4 mijl, suidt oosten oosten behouden ; snats geseilt omtrent 5 mijl oost behouden.

28. Den 28 geseilt omtrent 4 mijl, oosten suiden behouden ; snats geseilt omtrent 3 mijl, noort noordoost behouden.

29. Den 29 geseilt omtrent 4 mijl, oosten suiden behouden ; snats geseilt omtrent 3 mijl, oosten suiden behouden, westelijcken wint.

30. Den 30 geseilt 4 mijl, noorden behouden ende een mijl oost suidt oost behouden. Snats geseilt omtrent 7 mijl, oost suidt oost behouden.

31. Den 31 geseilt omtrent 7 mijl, suidt oost behouden, noord-

oosten wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, oosten suiden behouden.

Junius.

1. Den eersten geseilt omtrent 8 mijl, oosten suiden behouden, noordelijcken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl oost behouden, westelijcken wint.

2. Den 2 geseilt omtrent 3 mijl, oost suidt oost behouden; snats geseilt omtrent 2 mijl, oost behouden.

3. Den 3 geseilt omtrent 2 mijl, oost suidt oost behouden; snats dreven wij in stilt.

4. Den 4 geseilt omtrent een mijl noort west aen ende een mijl oosten suiden; snats geseilt omtrent 3 mijl, oosten suiden behouden.

5. Den saftermiddaechs sagen wij het landt op die hoechte van 5—10. Het ginck mijn wt mijn gissinck omtrent 90 mijl, dat ons het landt later moet dan ick meinde. Dien dach geseilt omtrent 3 mijl, savonswaren wij omtrent 2 mijl buiten landt, oosten suiden aengegaen; snats geseilt omtrent 3 mijl, smorgens waren wij omtrent een mijl buiten landt. Het waer 33 vaem diep, steenachtige gront.

6. Den 6 seilden wij bijt eilandt ¹⁾ heen, aen die suidt sijdt om. Het eilant is niet hoech ende is vol geboomt; aen die suidt oost sijde vant eilant leggen 2 cleine eilantges dicht aent grote eilant ende het noordelijckts ist groots. Daer scheen wel reedt tee weesen; om daer waer sandt strant. Die suidt hoeck vant eilandt leidt op 5 graedt 25 minuten omtrent; het eilandt scheen wel een halve graedt lanck tee weesen noorden ende suiden ende die suidt hoeck leit omtrent 18 mijl van Samatera ende oosten suden van die straet; as men neffen heteilant sijt, soe mech men die cust van Samatera sien. Dien dach geseilt omtrent 3 mijl; snats geseilt omtrent 4 mijl, noordoost aengegaen. Die stroom schiet stijf met ons suidt oost heen.

7. Den 7 dreven wij in stilt. Die stroom dreef os stijf om suidt oost vant eilant of. Het lant van Samatera sijn hoge bergen al soe veer as wij het sagen; snats geseilt omtrent 2 mijl west aen, smorgens waren wij bij die scheepen.

8. Den 8 geseilt omtrent 2 mijl, oost aengegaen. Saterdaech. s Nats geseilt omtrent 3 mijl, oost noordoost aengegaen.

9. Den 9 geseilt omtrent 3 mijl, noordoost aengegaen, geschoten 5—45; smorgens waren wij omtrent 4 mijl buiten landt. s Nats geseilt omtrent 3 mijl, noordoost aengegaen, geschoten 5—45. s Morgens sagen wij een leech slecht eilantgen ²⁾, een half mijl groot, ende leit

1) Engano.

2) Klein Fortuin, W.N.W. van den Vlakken Hoek.

omtrent een mijl buiten landt, ende leidt op 5—40. Die wal van Samatera streckt suidt oosten ende noortwesten westen van dit boven geschreven eilantgen of noort west heen, ende suidt heen streckt die wal vant eilantgen of oost suidt oost ende tee met oost heen. Dien dach geseilt omtrent 3 mijl.

Den 10 dach. Maendaech. sNats seilden wij langes die cust van Samatera opt loot op 14 vaem sandtgrondt, ende seilden oosten suiden aen ende tee met oost ende oost noordoost; ende seilden soe omtrent 6 mijl.

sMorgens lach daer een eilant¹⁾ aen die cust van Samatera; daer neffen het eilant waer een inham in Samatera. Het is een hoge ronde berch het eilandt, ende leidt wel 2 mijl buiten landt. Wij hadden daer geen gront bij ende het eilandt leidt suidt west van den wttersten hoek van Samatera. Die hoek van Samatera is een leege hoek en de sandt strant. Den wttersten hoek daer schijnen veel cleine eilantges tee leggen in die inham van Samatera nae die straet toe, dich aen die wal. Als men neffent bouen geschreuen eilandt sijt, soe meuchmen hooge ronde bergen sien int oost suidt oost ende int suidt oost; dat sijn die eilanden die in die straet leggen voor aen in die mont. Dit bouen geschreuenen eilant leidt op 5—35 menniten ofte 40 menniten ende leit aen die noort hoek van die straet; dan begint men die eilanden tee sien, die in die straet leggen int oost ende ost suidt oost 6 of 7 mijl van u, maer men meucht dan het lant van Jaua noch niet sien, as men bij dit bouen geschreuen eilant sijdt. Het landt van Jaua leit soe veer niet wt ast in die caert leit, het leit bet oostwart aen; men meucht het niet sien of men sijt heel binnen Samatera of bij die eilanden, die in die straet leggen.

Den 11 geseilt omtrent 6 mijl oost aen; wij seilden omtrent 2 mijl buiten die cust van Samatera. sAuons seilden wij binnen een eilandt²⁾ deur ende leit omtrent een groot mijl van Samatera; daer setten wij after. Wij seilden tusken een hoge ronde clip ende het eilandt deur, daert waert een gotelijncschoot wijt ende 40 vaem diep, wij seilden effen binnen die clip ende setten op 23 vaem binnen het eilandt. Het waer weecke gront. Neffen die ronde clip ouer opt eilandt daer is vars water in een cuil, een weinich binnen strant. Dit eilandt leidt op 5—40. Dinsdaechs. —

12. Den 12 lauerden wij met die jacht aen die cust van Samatera ende seilden binnen een eilandt²⁾. Daer setten wij after, dicht aent

1) Keizers-Eiland of Taboan, voor de Semangka-Baai.

2) Lagoendi.

landt ende lagen op 18 vaem ; daer waren veel cleine eilantges ¹⁾ aen die cust van Samatera. Op die wech tusken die scheepen ende Samatera wast al 20 vaem diep, weecke gront ; het waer daer oueralschoon. Den 14 quamen wij weder bij die scheepen, geseilt omtrent 4 mijl.

16. Den 16 laueerden wij met die schepen binnen dat eilant van daen ende laueerden bij die cust van Samatera heen ; het is daer schoon ende 16 vaem diep. Dat eilant ²⁾ is wel 4 ofte 5 eilantges, die dicht aen malcander leggen, ende doen waer daer een inham in Samatera, dat die wtterste hoeck van Samatera scheen een eilandt tee weesen ³⁾ ; om den wttersten hoeck van Samatera ⁴⁾ is hooch landt ende in die bocht ist leech landt, daer schijnt het van veers een eilant tee weesen ; maer as men daer tee met bij coomt, soe siet men wel, dat het al wast landt is. Den dach gelaueert 2 mijl in wart aen, sauons setten wij op 16 vaem bij die cust van Samatera binnen die eilanden.

Daer leggen 3 eilanden ⁵⁾ oost suidt oost van dit bouen geschreven eilant ofte eilanden, daer wij met die scheepen van daen quamen ende leggen daer of omtrent 3 mijl ; ende daer leit een hooge ronde clip ⁶⁾ tusken deese voorschreuen eilanden omtrent aref mijl van die eilanden, ende deese eilanden leggen omtrent suidt west van die cust van Samatera of. Het naest aen Samatera leidt omtrent een mijl vant lant, ende het tuede leijt een mijl van eerst, ende het darde leit oock omtrent een mijl vant anderde. Het sijn hoge eilanden ende elck is gelijk een mijl groot, ende bijt buitenst van die 3 eilanden daer lagen noch 2 leege cleine eilantges bij suiden niet veer daer of ⁷⁾. Daer leggen tusken Samatera ende het binnenste eilandt 3 ronde hoge clippen ⁸⁾ dicht aen malcander ende schijnen alle drie euen groot tee weesen. Wij laueerden met die scheepen binnen die klippen ende het eilant deur ; het waer daer omtrent een half mijl wijt ende waer daer wel 40 vaem diep. sauons setten wij daer op 18 vaem dicht bij Samatera binnen die eilanden ; die cust van Samatera streckt daer omtrent oosten suiden. Die stroom dreef al tsee wart in met die oostelijcke wint.

18. Den 18 laueerden wij al langes die cust van Samatera heen omtrent 2 mijl ; sauons setten wij op 30 vaem steck gront.

19. Den 19 laueerden wij al bij die cust van Samatera heen ende

1) De eilandjes in het westelijk gedeelte van de Lampongs Baai.

2) Lagoendi.

3) De Radja Basa. 4) Tg Kalapa.

5) Seboekoe, Sebesi, het complex van Verlaten Eiland, Lang-Eiland en Rakata, die ver weg waren. 6) Tims Eiland.

7) Namelijk Verlaten Eiland en Lang-Eiland, thans afzonderlijk vermeld (N.).

8) De Poeloe Tiga.

hadden 18 vaem diept omtrent een mijl buiten landt, ende omtrent 3 mijl buiten landt waert 25 vaem diep; daer setten wij sauons ende lagen omtrent 2 mijl binnen die bouen geschreuen eilanden. Diestroom ginck stijf die straet wt met oostelijcken wint, daer om hilden wij al dicht aen die cust van Samatera. Den 20 bleuen wij leggen, het waer stil.

21. Den 21 geseilt omtrent 2 mijl, oosten suiden behouden, ende noch 2 mijl oostelijcker, daer heeft Samatera enen leegen hoeck. Daer schenen 2 of drie cleine eilantges ¹⁾ te leggen aen den hoeck van Samatera.

22. Den 22. Daer leidt omtrent 5 mijl van dat suidelijcksste eilandt van die drie eilanden, die op een rij suidt west van Samatera leggen, een leech lanckachticht eilandt ²⁾ ende leit omtrent oost suidt oost van dit bouen geschreuen eilandt, ende leit omtrent 2 mijl van die cust van Jaua. Daer seilden wij tusken dit eilandt ende Jaua door, ende die cust van Jaua heeft int oosten suiden een leege vlei ³⁾ als men bij dit eilandt sijt, ende daer leidt een hoge ronde clip in die vlei ⁴⁾, tee sien int oosten suiden, ende leit een clein half mijl van die wal; ende daer quam noch een hoge ronde clip ⁵⁾ int noordoost als men binnen dit bouen geschreuen eilandt coomt. Die clip coomt van after het eilandt wt ende leit omtrent 2 mijl vant eilant ende 2 mijl vant vaste landt, ende in die lege vlei van Jaua ouer die vlei daer leit een ronde berch. ⁶⁾ Bij die berch leidt die stat Bantom; men verseilt die berch deur die vlei ende asmen binnen dit eilant deur coomt seilen, soo meuchmen int noordoost, noch int noort noordoost gien lant meer sien, ende daer is die straet bouen 5 mijl niet wijt vant vaste lant Jaua of tot Samatera. Ende dit bouen geschreuen eilandt ⁷⁾ leit omtrent op 5 graedt ende 52 menuiten, ende als men bij dit eilandt heen seilt, soe siet men int oost noordoost een hooch landt ⁸⁾ omtrent 3 mijl van u ende om dit hoge lant begint die cust oost suidt oost te strecken, ende te met suidelijcker tee strecken nae Bantom toe. Dit hoge lant leit omtrent 3 mijl van Bantom; die cust Jaua is daer al schone cust, men meucht dicht bij die cust heen seilen als men te Bantom wesen wil, ende neffen dit bouen geschreuen eilandt streckt die cust van Jaua omtrent noordoosten oosten. Dien dach geseilt omtrent 5 mijl, sauons setten wij.

1) Varkens Hoek en Zutphen's eilanden.

2) Soengian of Dwars in den Weg.

3) Vallei van Lembang, zuid van den Goenoeng Gedé.

4) Brabantshoedje.

5) Toppershoedje. 6) De Goenoeng Gedé.

7) Namelijk Dwars in den Weg. 8) Bij Sint Nicolaaspunt.

23. Den 23 geseilt omtrent 4 mijl. Daer leit een leech slechte eilandt ¹⁾ omtrent suidt oost van die boven geschreven hoge hoeck van Java. Daer seilden wij binnen deur, ende leit omtrent een mijl van die wal. Daer seilden wij binnendeur op 5 vaem waters, steck gront, ende setten daer binnen op 6 vaem waters. Dan meuch men int suiden ten oosten die stat sien Bantom ende daer leggen in suidt suidt oost 3 of 4 cleine lage eilantsges ²⁾, een mijl van u. Daer seilden wij met die schepen neffen; die lagen oost wart van ons, ende daer is 4 vaem waters; weecke gront. Men meucht met een schip niet naerder aen die stat comen, om het wart dan vlack water; men leckt omtrent een half mijl vant stee.

Den 26 quamen wij met die scheppen daer. Junijus 1596. Die reedt leit omtrent op 6 graedt. Daer leggen nocht een of 2 lege eilanden ³⁾ oostwart van die reedt Bantom tee sien, as mendaer op die reede leckt. ⁴⁾

Vant noordoosteren.

Bij die caep Augustijn ⁵⁾, omtrent 30 mijl buiten landt op mijn gissinck, op 9 graedt bij suijden die lijn, daer noordoosteert het compas een dardepaert van een streeck, soe ick peilen conde. Op 16 graedt omtrent 25 mijl buiten die Abruelges ⁶⁾, daer noordoosteert het compas 3 quartier van een streeck op mijn gissinck.

Neffen het eilandt Crijstan die Conno ⁷⁾ ofte die grootste noordoosterinck heeft geweest een streeck ende 3 quartier van een streeck omtrent; ick reket dat compas een haleve streeck voort noordoosteren, omdat het iser tusken tuen omtrent leit een Hollants compas.

Wij waren omtrent 90 mijl buiten die Caep die Bone Speranse, doe onse Hollants compas ficks waer op mijn gissinck.

Dit boven geschreven noordoosteren bij die Abruelges ende Caep Augustijn wert gerekent op een Hollants compas, om wij seilden op onse Hollantsee compassen tot aen die Caep die Bonesperanse toe; doen leiden wij onse rosen suiden ende noorden.

In Aguada de Sanbraes mocht men effen noortwesteren sien opt compas; dan men mocht die son daer niet sien ondergeen vant landt.

Noord westeren op compas van suiden ende noorden ofte Italijens compas. — ⁸⁾

1) P. Pandjang, dwars voor de Baai van Bantam.

2) P. Koeboer en P. Lima. 3) P. Doea.

4) Hier wordt overgegaan tot eene behandeling van de waargenomen variaties der kompasnaald. (N.) 5) In Brazilië bij Pernambuco. (N.)

6) De Abrolhos ter kuste van Brazilië. (N.) 7) Tristan da Cunha. (N.)

8) Zie hierachter de toelichting bij de kompas- en lengtetheorie van Plancius. (N.)

Int gesicht van die Caep die Romaen in Santeloures daer noort westeert het compas een streeck stijf ofte 13 graedt omtrent, soe ick peilen conde. —

Bij eilant Santemarija op 17 graedt der breedt buiten Sante Loures daer noort westeert het compas omtrent arijue ¹⁾ streeck.

Mijn gissinck waer wel 100 mijl bij oosten Sante Brandeoen op 12 graedt omtrent ofte 10 graedt der brede eer wij die grootste noort westerinck hadden ofte 120 mijl, daer noort westeert het compas schaers tue streke ofte stijf 7 quartier van een streeck.

Int gesicht vant lant Jaua daer noort westeert het compas een dardepaert van een streeck soe ick peilen conde, omtrent op 6 graedt der brede omtrent.

Het noort westeren noch het noordoosten coomt niet met het esterlauij catolicom ouer een nae mijn gissinck ende gelijk wij oock tot Jaua ende bij die Caep die Romaen vernomen hebben, maer het ander is niet of tee schrijven, omdat wij geen lant en sagen.

September 1596.

Daer leit een eilandt noort noordoost van Bantom ²⁾ omtrent 3 mijl; het is een leech slecht eilandt, ende daer leit een leech eilantgen een half mijl westwart van. Het is binnen die eilanden 5 ende 6 vaem diep sant gront.

13. Den 13 sauons gingen wij tseil van Bantom, dien dach geseilt 4 mijl noorden aen; het is al leech landt bij oosten Bantom.

14. Den 14 geseilt omtrent 4 mijl, noort noort west aan; sauons setten wij op 10 vaem aen die cust Samatera, het is leech slecht landt.

15. Den 15 seilden wij een mijl noorden ten oosten, soe stretcht het landt van Samatera, ende setten op 6 vaem weecke gront omtrent een clein mijl buiten landt; het is leech landt.

16. Den 16 seilden wij een mijl noordoosten noorden, sauons setten wij op 7 vaem aen Samatera, steck gront.

17. Den 17 geseilt omtrent 2 mijl langes Samatera, het is daer al 6 ende 7 vaem waters langes die cust, daer ginck die stroom meest inwart om die noort. Daer lach een leech eilantgen ³⁾ omtrent 2 mijl buiten Samatera ende leit omtrent noort noort west van die stat Bantom omtrent 9 mijl. Daer leit noch een clein eilant ⁴⁾ een mijl van Samatera ende leit omtrent noort west van Bantom omtrent 8 mijl.

sNats geseilt omtrent 3 mijl wtwart aen. Daer leggen 3 eilan-

1) arijve, aref, anderhalf.

2) P. Pamoedjang besar en P. Pamoedjang ketjil.

3) Noord-Eiland.

4) De Gezusters.

den ¹⁾ dicht aen Samatera tegen Bantom ouer, daer die streeet op sijn nauste is. Daer seilden Meulenaer ende Schellinger binnen deur van oosten af, maer het was daer stenich ende daer vil stijue stroom binnen die eilanden deur ende buiten om; die stroom vil die straet wt om die west ende wij ende Sijmen quamen bij westen ofte bij suiden die eilanden in. Daer waert schoon, ende setten binnen die eilanden op 7 vaem sant gront. Daer ginck stroom die straet wt binnen die eilanden deur. Wij haelden water binnen dese eilanden op Samatera. Daer leit een eiland buiten dese eilanden ende leit recht midden in die straet; ²⁾ wij hebbender rondt om geseilt ende is een lanck eilandt ende niet hoech. Het is daer diep water, het eilant is aen die west sijde al wat stenich, het water liep doen stijf die straet wt den 18 dach.

25. Den 25 seilden wij weder daer van binnen die eilanden nae Bantom. Die dach geseilt omtrent 5 mijl duars ouer, sauons setten wij aen die cust van Jaua op 25 vaem.

26. Den 26 geseilt een mijl langes Jaua, savons setten wij op 27 vaem, die stroom ginck die straet wt.

27. Den 27 waren wij onder seil ende vertierden niet. Vrijdaech.

28. Den 28 ende snats bleuen wij leggen met noordelijcken wint ende stijve stroom die straet wt; wij lagen op 25 vaem.

29. Den 29 seilden wij een mijl ende setten op 60 vaem een mijl buiten Jaua, oostelijcken wint ende stroom die straet wt.

30. Den 30 geseilt omtrent 2 mijl langes Jaua, sauons setten wij op 28 vaem, snats bleuen wij leggen.

Ocktober.

1. Den eersten geseilt 2 mijl, sauons setten wij buiten het eilant dat voor Bantom leit ³⁾ op 18 vaem.

2. Den 2 geseilt een mijl, safter middaechs setten wij binnen die eilanden voor Bantom op 7 vaem sandtgrondt.

November.

6. Den 6 savons seilden wij met die schepen die straet in, snats geseilt omtrent 5 mijl oosten suiden, soe streckt die cust, en seilden op 7 ende 8 vaem waters langes die cust met suidelijcken wint; wij seilden binnen 2 eilanden deur.

7. Den 7 geseilt omtrent 5 mijl oosten suiden langes die cust Jaua; daer leggen wel 25 eilanden in dese wech. Wij seilden binnen ettelijcke deur ende buiten ettelijcke om, naet ons te pas quam, ende

1) De Zutphen's Eilanden.

2) Onduidelijk, tenzij weer Dwars in den Weg is bedoeld (N.).

3) P. Pandjang.

hadden meest 10 ende 11 ende 12 vaem waters; die eilanden leggen een paert een mijl buiten lant ende een paert 2 ende 3 mijl buiten landt. Men meuchtse nau tellen ende sijn al lege eilanden, ende het landt Java is op deusen wech oock leech. s Avons setten wij bij eenen steilen hoeck ¹⁾ op 10 vaem; die hoeck is al wat vlack, men meucht het wel sien barnen. Wij lagen binnen die eilantges, ende recht om den steilen hoeck is een moeie varse ravier ²⁾; daer haelden wij water. Wij lagen omtrent 10 mijl bij oosten Bantom; hetis hier al leech landt.

13. Den 13 gingen wij weder tseil ende seilden bijnnen die meeste eilantges deur op 12 ende 11 vaem waters; daer legen wel 5 of 4 sandt droechten, effen boven ende onder water daer moet men wel toe sien. Dien dach geseilt omtrent 3 mijl; daer setten wij op 5 vaem waters steck gront ende lagen voor die stat van Jacketraei. Hier omtrent behoorde die stat van Sonda te leggen, maer daer is geen stat, die Sonda calappa hiet. Daer is een raviertgen recht bij westen die stat ³⁾. Die stat leit omtrent 13 mijl bij oosten Bantom. Daer leggen wel 6 of 7 eilanden tsewart van die stat ende men leckt in een bocht; ende Java is al leechlandt tot hier toe ende streckt meest oosten suiden ende als men bij oosten Jacketraei seilt, soe en heeft men gien meer eilanden langes die cust van Java. Die eilanden beginnen van Bantom of, en tot 14 mijl bij oosten Bantom heeft men daer gien meer eilanden nae mijn gissinck.

18. Den 18 gingen wij tseil dien dach geseilt omtrent 3 mijl langes Java; die wal streckt noordoosten oosten. Wij lagen in een bocht, savons setten wij op 7 vaem, daer leit een droechte effen onder water; daer seilden Schellinger aen die droecht ⁴⁾ ende leit noort noordoost van Jacketraei omtrent een mijl, ende daer leit een sandtdroecht effen boven water, een roer schoot tsewart van dese droecht daer seilden Jan Meullenaer tusken tueen deur ⁵⁾, ende wij ende Sijmen liepen daer binnen deur op 7 vaem waters. Daer leit een clein eilantgen recht bij oosten Jacketraei; dat lieten wij te landt wart van ons leggen.

19. Den 19 geseilt omtrent 2 mijl, savons setten wij op 7 vaem steck gront; die wal streckt daer noordoosten oosten. Wij lagen omtrent 4 mijl bij oosten Jacketraei, daer lagen drie barcken after een hoeck ⁶⁾, daer scheen een raviertgen of een steede tee wesen.

20. Den 20 geseilt 2 mijl oostwaert aen, savons setten wij op 5

1) Hoek Oentoeng Djawa, nagenoeg tegenover Onrust (N.).

2) Rivier van Tangerang of Tji Sadanè. 3) De Tjiliwoeng.

4, 5) Welke van de aanwezige droogten deze waren, zal wel niet uit zijn te maken (N.).

6) Hoek van Krawang en delta van de Tji Taroem.

vaem steck gront; daer lagen wij neffen een hoeck ¹⁾). Doen begon die wal oosten suiden tee strecken, soe veer ick het landt sien conden, ende waer leech lant, gegist 18 mijl bij oosten Bantom.

Wij hadden soe lanck as wij te Bantom lagen die windt over nacht wt die landt wt die suidelijcker handt, ende over dach die nae middach wt der see wt die oostelijcker handt, ende die voor middach stil ende gemeen die voornacht meest stil.

21. Den 21 geseilt omtrent 3 mijl, noordoosten noorden behouden ende 3 mijl, suidt suidt oost behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 2 mijl oost suit oost aengegaen, suidt westen wint.

22. Den 22 geseilt omtrent 5 mijl, oost suidt oost aengegaen; snats geseilt een mijl oost aen met stilt.

23. Den 23 geseilt omtrent 3 mijl noordoost ende 4 mijl suidt oost behouden, oostelijcken wint; savons gegist 36 mijl bij oosten Bantom; daer lach een hoge berch ²⁾) in Java ende lach suiden ten oosten van ons ende daer lach leech landt noordoosten oosten van ons, wij waren omtrent 3 mijl buiten landt. sNats geseilt omtrent 3 mijl suidt suit oost ende 2 mijl noordoost, oostelijcken wint.

24. Den 24 geseilt omtrent 3 mijl noort noordoost ende een mijl suidt oost behouden; daer leit een leech eilantgen ³⁾) omtrent 4 mijl buiten Java. Daer seilden wij binnen deur ende waer diep water, ende leit omtrent 39 mijl bij oosten Bantom nae mijn gissinck, oostelijcken wint. sNats het eerste quartier geseilt 2 mijl, doen wenden wij ende seilden 4 mijl oosten noorden behouden, suiden wint.

25. Den 25 geseilt omtrent 3 mijl oost aengegaen, suidelijcken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, oost behouden.

26. Den 26 geseilt omtrent 3 mijl oosten noorden ende een mijl suiden; snats geseilt omtrent 2 mijl, suidt suit oost dier ander schepen setten wij, waren neffen hooch landt.

27. Den 27 geseilt omtrent 3 mijl oost noordoost, alderleie wint; snats geseilt omtrent 2 mijl of ende aen.

28. Den 28 geseilt omtrent 3 mijl oost suidt oost, gegist 53 mijl bij oosten Bantom; snats geseilt omtrent 5 mijl oost behouden, smorgens waren wij neffen hooch lant ende waer hackelich ende leit omtrent 60 mijl bij oosten Bantom nae mijn gissinck, het is oock dubbelt landt.

29. Den 29 geseilt omtrent 4 mijl, oost behouden; doen setten wij op 10 vaem. Int suit oost lach hooch landt ende voor aen waer leech

1) Hoek van Sadari.

2) De Tjerimai (Tjeribon).

3) Boompjes Eiland.

sandt strandt ; daer leggen 2 hoge bergen omtrent 65 mijl bij oosten Bantom, ende 2 mijl bij oosten leidt Lusepara ¹⁾ in een bocht, ende daer leit een clein rondt eilandtgen een mijl bij oosten die bergen een half mijl buiten landt. Als die tue boven geschreven bergen suidt suit oost van u sijn, soe sijn sij recht after malcander ; die binneste is die hoechste ende is hackelich. Ende asdie bergen after malcander sijn soe is het eilantgen ²⁾ tegen die bergen aen tee sien ; snats bleven wij leggen.

30. Den 30 geseilt omtrent 3 mijl oost wart met alderleie wint ; snats geseilt omtrent 5 mijl, oost behouden. Daer leit hooch dubbelt lant omtrent 5 mijl bij oosten dit boven geschreven hooch landt.

Desember.

1. Den eersten geseilt omtrent 4 mijl oosten suiden, gegist 73 mijl bij oosten Bantom ; bij oosten dit boven geschreven dubbelt landt is Java leech slecht landt ende streckt oosten suiden. s Nats geseilt omtrent 4 mijl oosten suiden ende een mijl suiden langes die cust op 15 vaem, suidelijcken wint meest.

2. Den 2 geseilt omtrent 6 mijl oosten suiden, meest dicht langes die cust ; daer leit een lange slechte berch ende is aen beide einden steil als men van bij westen coomt seilen dicht langes die wal. Ende een weinich oostelijcker leit noch sulcken berch, een weinich corter ende noch een half mijl oostelijcker leidt een ronde berch oft een casteel waer ; daer staet een hoge boom boven op, daer leit een stat, gegist 83 mijl bij oosten Bantom, ende een mijl bij oosten desen berch leit die stat van Sorrebaei ³⁾, daer die moort schiede van Jan Schellinger. Daer setten wij savons voor op 10 vaem weecke gront, daer is een raviertgen neffen daer wij lagen, die voorschreven bergen is geen heel hooch landt, daer lach een hoge spitsse berch in Java ende lach suiden ten oosten van ons, doen wij geset lagen, die stat leit nae mijn gissinck omtrent 84 mijl bij oosten Bantom.

5. Den 5 snats gingen wij tseil, geseilt omtrent 3 mijl, oost aengegaen die nacht ; smorgens lagen daer drie lange slechte bergen ⁴⁾. Die oostelijckste is die lanste, van daer begint die wal van Java suidt wart op te strecken, ende men siet het eilant Madura int oosten, suiden van u ; men meucht dan tusken Madura ende Java geen lant sien suit wart op. Madura is een hooch landt.

6. Den 6 geseilt omtrent 4 mijl oost aen, daer leit een clein leech

1) Lees : Japara

2) Het is niet duidelijk welke bergen bedoeld zijn. 3) Sëdajoe.

4) De Doodkisten, destijds As mesas de Tubaon genaamd (N.).

eilantgen aen die west sijde van Balij ¹⁾ ende is met bomen daer op, ende leit omtrent een mijl van Balij. s Avons setten wij onder Madura op 7 vaem aen die westsijde ende l[a]ngen omtrent op 6 graedt 50 menuijten. Al die cust van Java leit wel soe noordelijck, as sij in die caert leit, nae mijn schieten. Madura leit omtrent 92 mijl bij oosten Bantom, nae mijn gissinck. Het is omtrent 3 mijl wijt daer wij geset lagen tusken Balij ende Java. Daer leit een stat binnen Madura op Java ende is genaemt Soutan. Hier deden onsse volck die moort den 8 dach. ²⁾

8. Den 8 snats gingen wij tseil, geseilt 2 mijl langes Madura.

9. Den 9 geseilt omtrent 2 mijl oost noord oost aen. Maendaech. s Nats geseilt omtrent 5 mijl, noort noort west aengegaen.

10. Den 10 geseilt omtrent 6 mijl, noort noort west aengegaen. Daer setten wij after het eilandt genaemt Leboca ³⁾, het eilant heeft int midden vant eilandt een temmelijcke hoge lange berch. Wij setten op 26 vaem, ende leit omtrent op 6 graedt, ende leit noort noort west vant west einde van Madura.

13. Den 13 gingen wij weder tseil die straet wt nae Bantom toe; die dach geseilt omtrent 2 mijl suidt west van Leboca. s Nats waer stil. Den 14 geseilt een mijl met stilt.

15. Den 15 geseilt omtrent 2 mijl, westen suiden aengegaen; snats geseilt omtrent 2 mijl, west ende west suidt west aengegaen, met donderbuiden ende regen.

16. Den 16 geseilt omtrent 2 mijl, westen suiden aengegaen; daer schint stijve stroom om die oost te gaen, om soe lutlick vertierden wij aent eilant te sien; snats geseilt omtrent 4 mijl west suidt aengegaen met donderbuiden.

17. Den 17 geseilt omtrent 3 mijl west suidt west aengegaen; snats geseilt omtrent 2 mijl, west suidt west aengegaen.

18. Den 18 geseilt omtrent 2 mijl, west suidt west behouden; snats geseilt omtrent 2 mijl suidt west ende 3 mijl noort west, suiden ende oosten wint.

19. Den 19 geseilt omtrent 2 mijl, westen suiden behouden, ende donder; snats geseilt omtrent 3 mijl, noort westen noorden behouden.

20. Den 20 geseilt omtrent 3 mijl, west noort west behouden; snats geseilt omtrent 3 mijl west suidt west ende een mijl noort west aengegaen, met donderbuiden ende regen.

1) Hier is de auteur naar 't schijnt in de war met hetgeen de kaart hem toonde en eigen waarneming hem leerde. Zie kaart VII bij D'Eerste Boeck. Van Bali was niets te zien (N.).

2) Bedoeld is het bloedblad voor Arosbaja.

3) Bawean. Zie Dl I, p. 175, noot 13. (N.).

21. Den 21 geseilt omtrent 3 mijl, noort noort west behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl noorden ten westen behouden.

22. Den 22 geseilt omtrent 5 mijl, noort noort west behouden; snats geseilt met een stick van den dach 2 mijl noort west ende 4 mijl suiden behouden, oostelijcken wint.

23. Den 23 geseilt omtrent 3 mijl, suiden ten westen behouden; snats geseilt een mijl suiden ende 2 mijl noortwesten¹⁾ westen behouden, westelijcken wint.

24. Den 24 geseilt omtrent 2 mijl, suiden behouden, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, suiden behouden. s Morgens lach het eilandt oosten noorden van ons ende waer het selfde eilant Lebocka, daer wij afgescheiden waren. Het ginck mijn wt mijn gissinck 26 mijl, dat quam door die stroom die soe stijf om die oost liep.

25. Den 25 dach geseilt omtrent 4 mijl oost aen, savons setten wij after het eilant op 30 vaem, westelijcken wint, Lebocka.

27. Den 27 seilden wij after die oosthoeck vant eilant ende setten op 11 vaem sandt grondt; die hoge hoeck lach suidt westen westen van ons ende daer lach een drooch sandt suiden ten westen van ons omtrent een gotelinck schoot. Daer lagen wij tusken het eilandt ende het droge sandt; het sant leit omtrent een quartier van een mijl vant eilandt aen die oost sijde vant eilant ende leit schaers schaers. ¹⁾

Jannewarius 1597.

12. Den 12 gingen wij tseil van Leboca, dien dach geseilt omtrent 3 mijl, suidt oosten suiden behouden; wij hadden meest westelijcken wijnt, tuijls ²⁾ wij onder het eilant lagen, het waerden oock stijf. Hier verlieten wij het schip Amsterdam. s Nats geseilt omtrent 2 mijl, suidt oosten oosten behouden.

13. Den 13 geseilt omtrent 3 mijl, suidt oosten oosten aengegaen met stilte; snats geseilt omtrent 2 mijl, oost suidt oost aengegaen.

14. Den 14 geseilt omtrent 3 mijl, oost suidt oost langes Madura. Wij dreven met die stroom stijf om die oost, westelijcken wint, stilt; snats geseilt omtrent 2 mijl, oosten suijden aengegaen. Het eilandt Madura is corter ast is in die caert gemalen staet; het is omtrent 14 mijl lanck nae mijn gissinck ende is geen hooch landt, ende streckt meest oosten suiden.

15. Den 15 geseilt omtrent 3 mijl, suidt westen westen ende west suidt west aengegaen; wij lieten 3 eilanden ³⁾ aen die west sijde van ons leggen ende 2 eilanden ⁴⁾ aen die oost sijde van ons ende seilden

1) ?

2) terwijl.

3) P. Poeteran, Gili Gënteng, Gili Radja.

4) Gili Ijang en P. Sapoe di.

bij oosten Madura om, ende seilden tusken die eilanden deur ende hadden geen gront op 50 vaem. Daer leggen 5 eilanden aen die oostsijde van Madura ende leggen niet veer van malcander, ende leggen mest op een rij ende strecken oosten suiden van Madura; het sijn al lege eilantges met sandtstrandt. Als men bij dese eilantges sijt, soe siet men het landt Jaua int west, ende is hooch berchachtich landt; snats geseilt omtrent 3 mijl, suidt west behouden, westelijcken wint.

16. Den 16 geseilt omtrent 2 mijl, suidt suidt west behouden; snats geseilt omtrent 3 mijl, suidsuidtoostaengegaen. Een uer voor daech ¹⁾ seilden wij aen die gront aen een stiene rif ²⁾, ende lach effen boven water, ende leit omtrent een mijl buiten landt, ende is omtrent een roerschoot lanck, ende streckt oost noordoost. Men en meucht het niet loden, soe steil ist; het is daer 2 schiplanck ³⁾ of 23 vaem diep, ende een weinich of hadt ick geen grondt op 40 vaem. Het rif leit omtrent een mijl bij westen die oost hoeck van Jaua; die oost hoeck van Jaua is een lege slechte hoeck. Om den hoeck begint het landt suidt op te strecken ende daer lacheen hoges pitsseberch ⁴⁾, dielach suidsuit west van ons, doen wij aent rif waren omtrent 2 mijl. Die wal streckt daer oost suidt oost, ende als men bij desen boven geschreven oost hoeck van Jaua coomt, daer landt suiden begint te strecken, soe siet men het eilandt van Balij int oostsuidt oost, ende is een hooch landt ende streckt omtrent oost. Daer leit een clein leech eilantgen ⁵⁾ aen die noort sijde van Balij omtrent een mijl daer van, ende het leit een groot half mijl van Java ende is met witte sandstrandt daer om. Het eilandt Balij behoort wel 5 of 6 mijl suidelijcker te leggen ast in die caert staet nae Jaua leidt, om het leit met Jaua oost ende west omtrent, ende het leit wel 5 mijl suidelijcker, Balij.

17. Den 17 geseilt omtrent 4 mijl suiden ende suiden ten westen langes Jaua een halfmijl buiten landt; daer leidt een clip onder water. ⁶⁾ Wij mochten hem perfeckt sien leggen, wij seilden daer dicht binnen deur ende hadden daer 15 vaem waters; ende hij scheen omtrent een vaem onder tee leggen, ende waer wel 2 schiplanck groot, ende leit omtrent 3 mijl bij suiden die oost hoeck van Jaua ende omtrent 2 mijl bij noorden Balij. Wij seilden mest suiden aen langes Jaua; savons setten wij op 25 vaem bij noorden Balij ende dicht aen Jaua, noordelijcken wint.

Die enckte van Balij tusken Balij ende Jaua streckt meest suiden

1) D.i. 17 Januari's morgens. 2) Meinderts Droogte. 3) Tweemaal de lengte van de pinas? 4) Een der toppen van den Baloeran.

5) Duiven Eiland. 6) De Krokodil-Klip.

ende suiden ten oosten deur, ende is voor aen bij noorden omtrent quartier van een mijl stijf wijt; ende als men het in coomt soe ist wijder ende streck suiden deur, wel tot die stat van Bolamboam, ende is omtrent 6 mijl tot Bolamboam van die enck[t]e van Balij of; ende daer gaedt sulcken stijven stroom, dat men die stroom nau verseilen mecht met soe veel wints als men benieren ¹⁾ meucht, soe wel in as wt. Het houdt eb ende vloet; die vloet coomt van bij suiden. Ick ende conde niet vernemen, wat maen hoocht water maeckt. Het is daer heel diep water in nau, maer als men omtrent 3 mijl deur sijt, soe begint het moei vlack water te warden.

21. Den 21 seilden wij deur die enckte ende setten omtrent 3 mijl deur het nau, ende setten op 14 vaem dicht aen Jaua, maer daer ginck sulcken stijven stroom, dat men het nau aen een ancker houden mochten. Dien dach seilden wij omtrent 6 mijl suiden aen, savons verseilden wij ende setten op 7 vaem omtrent 2 [mijl] bij noorden Balamboam. Daer ginck geen stroom. Als men van die enckte coomt seilen langes Jaua nae Bolamboam, soe schint er een klein rondt eilantgen ²⁾ tee leggen van veers voor Bolamboam, ende als men daer dicht bij coomt, soe ist vast landt. Daer leit een hoge berch in Java op oost einde, ³⁾ ende een weinich suidelijcker leggen noch 2 hoge bergen ⁴⁾; die binneste berch is een brandende berch ⁵⁾.

Die ravier van Bolamboam leit oosten suiden van het suidt einde van Balij, ende bij suiden Bolamboam streckt die cust van Java suidt oost ende is geen hooch landt.

22. Den 22 seilden wij voor Bolamboam after den hoeck, dat van veerscheen een eilandt scheen te wesen, ende lagen dat wij geen see sien en mochten, op 9 vaem steck gront, die stat lach omtrent een mijl van ons int oost ⁶⁾; het is een klein raviertgen ende nau. Wij waren daer eens voor op 5 vaem, dan het scheen een heel nau raviertgen te wesen ende leit omtrent op 8—25.

24. Den 24 waren wij onder seil ende conden boven den hoeck niet comen ende setten weder, noordelijcken wint ende oostelick.

25. Den 25 seilden wij omtrent 3 mijl suidt oost aen langes Balij; savons setten wij neeffen een raviertgen. Het waer van binnen een moei raviertgen, dan het water waer wel een half mijl op brack. Wij lagen op 7 vaem.

1) Hier wel „vangen, benutten”. Verg. andere beteekenis o.a. B. en V. II, 2de stuk, p. 27 a, en Colenbrander, afdruk journaal Van Neck, 1900, p. 18.

2) Het schiereiland aan de Oostzijde der Pangpang-baai met den Goenoeng Ikan (N.).

3) De Baloeran. 4) Merapi-complex en Raoeng (N.).

5) Te weten de Raoeng (N). 6) Lees: „west”.

27. Den 27 geseilt van daer; dien dach geseilt omtrent met een stick in die nacht 10 mijl, oost suidt oost. Soe streckt Balij; snats setten wij op 20 vaem in een bocht. Die hoeck ¹⁾ lach suiden ten westen van ons, die hoeck scheen van veers een eilant te wesen; als wij langes Balij kamen seilen om in die bocht waert leech landt ende die hoeck waer hooch. Soe seilden wij daer bij nacht in een sack; die bocht is wel 2 mijl groot, daer conden wij met een westelijcken wint om. Die stroom quam schiet wt den suit westen langes die hoeck, dat wij die stroom niet bogen ²⁾ mochten; daer lagen wij wel 7 dagen. Die hoeck is in die bocht heel smal, om die wal streck heel noort om, als men nae die baei seilden, daer wij water haelden. ³⁾

Feberwarijus 1597.

3. Den 3 gingen wij tseil, dien dach geseilt omtrent 5 mijl suiden ende suidt, ende ost ende oost noordost ende noordoost; savons setten wij op 42 vaem, het is al schone cust.

5. Den 5 geseilt omtrent 3 mijl meest noorden aen, daer setten wij neffen een casteeltgen op 18 vaem aen Balij. Daer ginck stijve stroom, eb en vloed. Die hoeck van Balij lach suidt suit west van ons, ende daer lach een eilant ⁴⁾ suidt oosten suiden van ons. Vant suit oost tot het suidt west waert openbaer see, ende daer lach een hoge spitsse berch in Balij ⁵⁾, ende lach noort noordoost van ons, wel soe oosttelijck; ende die baei, daer wij water haelden, is omtrent 4 mijl oostelijcker, daer cregen wij alle vervarsinck.

7. Den [7] seilden wij nae Sijmen ⁶⁾. Den 16 quamen wij met Sijmen in die baei daer wij water haelden, ende setten op 9 vaem sandt grondt neffen het vars water. Het water is omtrent 3 schip lanck te dragen. Die west hoeck van die baei lach suiden ten oosten van ons ende die ander hoeck lach oost van ons omtrent aref mijl, ende daer lach een clein rondt eilanden ⁶⁾ van die oost hoeck omtrent een half mijl, ende recht te landtwardt vant eilantgen leggen 3 of 4 swarte clippen ⁷⁾. Ende daer leit een hoge berch in Balij ⁸⁾ ende lach noorden ende noorden ten westen van ons. Het leit daer vol eilanden aen die ost sijde van Balij. Ick sach lant int suidt oost ende ost suidt ost, ende int oost waer oock hooch landt, wel 10 mijl van ons. Het schenen al eilanden tee wesen, maer men meucht daer niet wel of schrijven om dat wij daer veer of waren; daer mocht leech landt tusken wesen,

1) De Tafelhoek van Bali. (N.)

2) overwinnen, meester worden.

3) De Laboehan Amoek (N.)

4) P. Pënda of Noesa besar in straat Lombok. (N.)

5) De G. Ajoeng. (N.)

6) De Hollandia. (N.)

7) P. Tëpekong. (N.)

al schenen het eilanden tee wesen ¹⁾. Dan daer ginck stijve stroom langes Balij, ebendevloet, daer aen scheent gebroken landt tee wesen; het water wast daer omtrent een vaem op ende neer. Die baei leit omtrent 18 mijl van het west einde van Balij aen die suidt sijde. Balij is wel 25 mijl lanck, oost ende west, soe ick sach, maer men mocht het niet perfectt sien, ende omtrent 5 of 6 mijl breed; die baei leit omtrent op 8 graedt 34 menniten. Aen het oost einde van Java daer noort westeert het compas seer weinich, min dan 2 graden, nae ick peilen conde.

Wt vaert. ²⁾

Anno 1597 den 26. Feberwarijus.

Coerssen van het eilandt Balij, gelegen aen het oost einde van Java Maioer, nae die Caep die Bonesperace ende voort nae Hollandt.

26. Den 26 tegen den avont gingen wij tseil van Balij wt die baei ende seilden omtrent 2 mijl suiden aen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl. Wij waren meest met die stroom wt gedreven suiden meest aen, oostelijcken wint.

27. Den 27 dreven wij in stilt ende dreven een mijl oost aen. Donderdaech. s Nats geseilt omtrent 2 mijl, suidt west aengegaen, oostelijcken wint.

28. Den 28 geseilt omtrent 2 mijl, suidt west aengegaen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 2 mijl, west suidt west aengegaen, suidelijcken wint.

Martijus.

1. Den eersten geseilt omtrent 4 mijl, suidt suidt west behouden, met alderleie wint; smorgens lach den hogen berch in Balij noord-oosten noorden van ons, omtrent 8 mijl gegist buiten landt. s Nats geseilt omtrent 2 mijl, suidt suidt west behouden; smorgens sagen wij Balij int noorden ten oosten omtrent 8 mijl van ons.

2. Den 2 dreven wij een mijl of aref met stilt west wart heen; snats geseilt omtrent 2 mijl, suidt westen westen behouden, oostelijcken wint, smorgens lach daer een hoge berch ³⁾ in Java noorden ten westen van ons, omtrent 15 mijl. Geschoten 9 graedt 11 menuiten.

3. Den 3 geseilt omtrent 7 mijl suidt westen westen ende west suidt west aengegaen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 9 mijl, suidt westen westen aengegaen, oostelijcken wint.

4. Den 4 geseilt omtrent 8 mijl, west suidt west aengegaen, ooste-

1) Juist. Hij zag het hooge land van Lombok als twee eilanden.

2) Einde der uitvaart, volgt begin thuisreis. 3) Verm. de Raeng (N.)

lijcken wint. Het eilandt van Java leidt soe verde niet om die suidt buiten aen, ast in die caert staet; aent schieten mijn steck liep daer omtrent 4 mijl buiten, ende wij sagen geen landt met claer weer ende aen die hoechte hoorden wij het tee sien. s Nats geseilt omtrent 10 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 10—25.

5. Den 5 geseilt omtrent 10 mijl, west suidt west aengegaen, suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, west suidt west aengegaen; oostelijcken wint.

6. Den 6 geseilt omtrent 8 mijl, west suidt west behouden, oostelijcken wint, gegist 62 mijl buiten Balij op 10—30 smorgens; snats geseilt omtrent 2 mijl, west behouden, suidelijcken wint met donder ende regen; wij waren op 11 graedt omtrent.

7. Den 7 geseilt omtrent 9 mijl, west suidt west aengegaen, oost suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 12 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint.

8. Den 8 geseilt omtrent 11 mijl, west suidt west aengegaen, oost suidt oosten wint. Saterdaech. s Nats geseilt omtrent 12 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint.

9. Den 9 geseilt omtrent 14 mijl, west suidt west aengegaen, oost suidt oosten wint. Sondaech. s Nats geseilt omtrent 17 mijl, west suidt west aengegaen, suidt oosten wint.

10. Den 10 geseilt omtrent 15 mijl, west suidt west aengegaen, suidt oosten wint. Maendach. s Nats geseilt omtrent 13 mijl, west suidt west aengegaen, suidt oosten wint.

11. Den 11 geseilt omtrent 17 mijl, west suidt west aengegaen, smorgens gegist het westeinde van Java noorden ten westen van ons op 13—20, oosten wint. Dinsdaech. s Nats geseilt omtrent 15 mijl, west suidt west aengegaen, oosten wint, geschoten 13—15.

12. Den 12 geseilt omtrent 13 mijl, west suidt west aengegaen, suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 16 mijl, west suidt west aengegaen, suidt oosten wint. Die stroom schiet noorden ofte noort west heen aent schieten, ende wij sijn veerder om die west, als wij gissen aen t noort westeren vant compas.

13. Den 13 geseilt omtrent 15 mijl, west suidt west aengegaen, suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, west suidt west aengegaen, suidt oosten wint, geschoten 14—45.

14. Den 14 geseilt omtrent 9 mijl, westen suden aengegaen, suidelijcke wint. Die stroom schiet noort west met ons heen om soe luttick hoechte krijgen wij, ende die noort westerinck is groot; snats geseilt omtrent 10 mijl, west suidt west aengegaen, suidsuidtoosten wint

15. Den 15 geseilt omtrent 11 mijl, westen suiden aengegaen, suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, westen suiden behouden, suidelijcken wint, geschoten 15—30.

16. Den 16 geseilt omtrent 10 mijl, west behouden, suiden wint; snats geseilt omtrent 11 mijl, westen suiden behouden, suidelijcken wint; snats seilden wij onse stenck over boort.

17. Den 17 geseilt omtrent 12 mijl, west behouden, suidelijcken wint; snats geseilt omtrent 12 mijl, westen suiden aengegaen, suidelijcken wint, geschoten 16— graedt.

18. Den 18 geseilt omtrent 10 mijl, westen suiden behouden, suiden wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, west behouden, suiden wint.

19. Den 19 geseilt omtrent 8 mijl, westen suiden behouden, suiden wint; snats geseilt omtrent 12 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 16—20. Die stroom valt al noort west heen, aen die hoochte die wij krijgen ende aent noort westeren.

20. Den 20 geseilt omtrent 13 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 14 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint. Hier noort westeert het compas omtrent 5 quartier van een streeck schaers, hier geef ick het compas een streeck voort noort westeren.

21. Den 21 geseilt omtrent 16 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 15 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint; geschoten 18—25.

22. Den 22 geseilt omtrent 16 mijl, westen suiden ende west suidt west aengegaen, oostelijcken ende suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 17 mijl, west suidt west aengegaen, oostelijcken wint.

23. Den 23 geseilt omtrent 16 mijl, westen suiden aengegaen, gegist smorgens I. de Polueirija noorden wel soe oostelijck van ons op 19—35, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 14 mijl, westen suiden aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 20—35.

24. Den 24 geseilt omtrent 16 mijl, westen suiden aengegaen. Hier noort westeert het compas een streeck ende tue darde paerten, hier geef ick het compas een streeck ende een half stijf voort wraecken vant noort westeren, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 16 mijl westen suiden aengegaen, oosten wint.

25. Den 25 geseilt omtrent 14 mijl, west wel soe suidelijck aengegaen, suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 14 mijl, west ende westen suiden aengegaen, suidt oosten wint, geschoten 22—20.

26. Den 26 geseilt omtrent 15 mijl west aengegaen, suidtoosten (wint). Hier noort westeert het compas een streeck ende 3 quartier;

snats geseilt omtrent 17 mijl, s. west wel soe suidelijck aengegaen, suidt oosten wint, geschoten 23—20.

27. Den 27 geseilt omtrent 17 mijl, west aengegaen, suidt oosten wint. Donderdaech. s Nats geseilt omtrent 16 mijl, west aengegaen, suidt oosten wint, geschoten 23—50. Hier noort westeert het compas schaers tue streken.

28. Den 28 geseilt 16 mijl, westen suden behouden wel soe suidelijck, suidt oosten wint. s Nats geseilt omtrent 15 mijl, west aengegaen, suidt oosten wint.

29. Den 29 geseilt omtrent 14 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint. Hier noort west teert het compas tue streken, gegist smorgens Sinte Brandeoen van ons noort west ende noort westen noorden op 24 graedt 30 menuiten. s Nats geseilt omtrent 11 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 25—15.

30. Den 30 geseilt omtrent 6 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 3 mijl, west aengegaen, suidt oosten wint ende oostelijcken wint met stilte.

31. Den 31 geseilt omtrent 11 mijl, west aengegaen, suidt suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 15 mijl, west aengegaen, suidt oosten wint. Mijn dunckt datten wij die grootste noort westerinck hadden, doen wij gisten Sinte Brandeoen noort westen noorden van ons wel soe noordelijck op die hoechte van 25—30 omtrent, ende soe ick peilen conde, soe noordt westeert het compas 2 streken eer meer als min.

Aprillis.

1. Den eersten geseilt omtrent 12 mijl, west aengegaen, suidt oosten wint; s nats geseilt omtrent 15 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint.

2. Den 2 geseilt omtrent 17 mijl, west aengegaen, oosten wint; s nats geseilt omtrent 17 mijl, west aengegaen met regen ende oostelijcken wint ende stijve wint,

3. Den 3 geseilt omtrent 12 mijl met die fock; wij dreven omtrent 3 uren sonder seil ende wachten nae die schepen, west aengegaen, stijve oostelijcke wint ende regen. Donderdaech.

s Nats geseilt omtrent 8 mijl, west aengegaen, oost noordoosten wint: wij seilden meest met die fock.

4. Den 4 smorgens Sinte Brandeoen noorden wel soe oostelijck van ons, gegist op 27—20. Dien daech geseilt omtrent 7 mijl, suidt westen westen behouden. Ick pas al of nae mijn schieten ende gissen wat het schip voort gaet sonder enyge verminderinck der graden te

rekenen, om te sien hoe veel die wal mijn eer moet, as ick gisse het schip voort te gaen. Dan aent noort westeren soe sijn wij veel varder om die west als die gissinck is ende oock aen die hocht, soe valdt die stroom noort west heen. Dat verneem ick wel aen die coers, die wij aengaen, ende aen die hoechte, die wij daer met op seilen; om wij horen meer hoechte op te seilen als men het noort westeren vant compas wel reket, dat men soe veel suidelijcker aengaet as het schijnt op 't compas om het west, is west suidt west; noordelijcken wint.

s Nats geseilt omtrent 8 mijl suidt westen westen behouden geschoten 28—40.

5. Den 5 geseilt omtrent 7 mijl, suiden ten oosten behouden, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, noorden ten westen behouden, wint westelijck.

6. Den 6 geseilt omtrent 7 mijl, west aengegaen, suidelijcken windt; snats geseilt omtrent 11 mijl, west aengegaen, suidt oosten wint.

7. Den 7 geseilt omtrent 12 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 13 mijl, west aengegaen, noordoosten wint.

8. Den 8 geseilt omtrent 10 mijl, suidt westen suiden behouden. Die wint noordoost ende noorden ende te met scharper naet west toe, geschoten 29—40; snats geseilt omtrent 8 mijl suiden ten oosten behouden, westelijcken wint. Die wint lopt veel om vant suiden of, ende naet suidt ost ende oost ende naet noorden toe, al soe as die son heen loopt tot het west toe.

9. Den 9 geseilt omtrent 7 mijl, noort noort west behouden, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 3 mijl, west meest aengegaen, oostelijcken wint ende stilletges.

10. Den 10 geseilt omtrent 7 mijl, west aengegaen, noordelijcken wint, geschoten op die son 30—40; snats geseilt omtrent 8 mijl, west suidt west behouden, noorden ende westelijcken wint met regen.

11. Den 11 geseilt omtrent 2 mijl, noort noort west ende 2 mijl suidt suidt oost, westen wint, gegist Suan de Lisboa¹⁾ noort west van ons omtrent op 30—40. Hier geef ick het compas arijve streeck voort noort westeren; snats geseilt omtrent 5 mijl, west ende westen noorden aengegaen, suidelijcken wint ende stilte.

12. Den 12 geseilt omtrent 6 mijl, west aengegaen, suidelijcken ende oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, westen noorden ende west aengegaen, oostelijcken wint.

1) João de Lisboa, niet bestaand eiland, dat vermoed werd te liggen beoosten Madagascar, bezuiden den Steenbokskeerkring.

13. Den 13 geseilt omtrent 12 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 31.—; snats geseilt omtrent 13 mijl, westen noorden ende west aengegaen, oostelijcken wint.

14. Den 14 geseilt omtrent 15 mijl, west aengegaen, noordoosten wint, geschoten 31—30; snats geseilt omtrent 14 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint. Hier noortwesteert het compas omtrent 5 quartier van een streeck.

15. Den 15 geseilt omtrent 11 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 31—56. Snats geseilt omtrent 9 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint, geschoten op Botes ofte den Boer 32—8.

16. Den 16 geseilt omtrent 5 mijl, west aengegaen, oost noord-oosten wint; snats geseilt omtrent 15 mijl, west ende westen noorden aengegaen, oostelijcken wint.

17. Den 17 geseilt omtrent 15 mijl, west aengegaen, oost noord-oosten wint, geschoten 32—45; snats geseilt omtrent 15 mijl, west aengegaen, noordoosten wint, geschoten 33.

18. Den 18 geseilt omtrent 5 mijl, westen noorden behouden, smorgens hadden wij donder ende regen ende alderleie wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, westen noorden behouden, suidelijcken wint.

19. Den 19 geseilt omtrent 11 mijl, westen noorden behouden, suidelijcken wint; snats geseilt omtrent 6 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 32.

20. Den 20 geseilt omtrent een mijl west aen. Hier noortwesteert het compas een streeck schaers; doen ik giste noorden ende suiden met die Caep Romaen doen noortwesteert het compas 3 quartier van een streeck omtrent ende het behoorde noch wel 5 quartier van een streeck te noort westeren op dese hichte 32 graedt, soe wij op die wtvaart behvonden hebben, soe veel varder sijn wij om die west als mijn gissinck is aent noort westeren, dan daer schijnt stroom te gaen om die west; snats geseilt omtrent 3 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint.

21. Den 21 geseilt omtrent 6 mijl, west aen gegaen, noordelijcken wint; snats geseilt omtrent 7 mijl, west aengegaen, noordelijcken wint.

22. Den 22 geseilt omtrent 12 mijl, west wel soe noordelijck aengegaen, noordelijcken wint, geschoten 32—40; snats geseilt omtrent 12 mijl, west suidt west wel soe suidelijck aengegaen. Een paer uren voordaechs seilden wij een mijl suidt oost ende wenden doen, ende seilden een mijl noort west, die wint noorden ende noort west ende west.

23. Den 23 geseilt omtrent 7 mijl, noort westen westen behouden,

suidt weste wint ende suidelijck met stijve buiden; snats geseilt omtrent 8 mijl, west noort west ende noort westen westen behouden, suidelijck ende westelijcken wint.

24. Den 24 smorgens sagen wij het landt op die hoechte van 32—30 omtrent ende is leech of passelijck leech slecht landt, ende streckt mest noordoosten oosten ende suidt westen westen ofte noord oost ende suidt west. Wij waren wel 130 mijl binnen die Caepdie Aguelges. Het landt moet mijn noch hondert en twintich mijl eer als mijn gissinck, waer als ick het verminderinck der graden al rekende. Die verminderinck der graden bedraecht veel, omdatten wij van Balij of terstont die suidt wel cosen ende seilden verbij I. Depolvera op 19 of 20 graden ende ver bij Sinte Lourens op 30 graeden omtrent, daer die graden der lanckte vrij wat cleinder sijn as omtrent die lijnij. Doen ik giste noorden ende suden met Suan die Lisboa, doen verminderde die noort westerinck wonder hardt. Doen giste ick hebben wij gecomen in die mont tusken Sinte Lourens ende het vaste landt, daer die stroomen wonder stijf om die west heen lopen. Mijn vermoeden is als men met die passaes seilt, dat die stromen oock stijf met u heeft als men wt Indija coomt, om doen wij seilden wt die grote baei van Sinte Lourens nae Java, doen vil mijn die wech wel 90 mijl langer als mijn gissinck waer, dat vermoede ick quam, om datten wij tegen die passaes seilden, ende wij conden wel vernemen, dat die stromen noort ofte noort west heen vielen, ende wij seilden oock dicht bij die lijnij heen daer die verminderinck der graden niet veel bedraecht. Mijn gissinck waer over drie hondert mijl bij oosten Brandeoen op die wt vaert of hondert ende 20 mijl aleer wij die grootste noort westerinck hadden; maer nu bevinde ick wel datten wij soe veer niet om die oost waren als wij gisten op die wtvaart, ende dat door die stroom die wij tegen gehadt hebben, om het mach anders niet wesen dan stroom, om datten wij soe veel eerder het landt haden as wij gisten het schip voort te gaen; ende op die wt reis hadden wij het landt soe veel die later as wij gisten het schip voort te gaen. Dat moet stroom doen, die met u om die west loopt; mijn dunckt datten die schepen niet meer wechs seilden als ick giste voort te gaen, gelijcken as ick wel vernomen hebbe, as wij somtijns noort ofte suidt heen seilden aent schieten, gelijcken wij vernamen in Spaensse see.

Daer wij te lande quamen int gesicht vant landt op die hoechte van 32 graedt ende 30 menuiten, daer noort westeert het compas schaers een halve streeck, omtrent 120 mijl binnen die Caep die Aguelges. Die op sijn noordoosten ende op sijn noortwestern wel

past, die sal wel vernemen of hij verder om oost ofte om die west is, as hij gist het schip voort tee gaen; hoe wel wij gien meer gisten voort tee gaen, soe sach ick wel aen die noort westerinck, dat ons het landt veel naerder was als ick giste; dat sijn wisse teikenen, hoe wel die Poortegijsen schrijven teikenen van vogelen, dat dunckt mijn niet te wesen; dan doen wij waren omtrent noorden met Crijstande Conne, doen sagen wij veel vogelen met swarte ende witte plecken ende doen wij gisten omtrent die eilanden, doen sagen wij wonder veel meuwen; die eilanden leggen recht bij suiden die Maldijvas.

24. Den 24 geseilt omtrent 2 mijl noort west ende 4 mijl suidt oosten suiden behouden, suidt westen wint, savons waren wij omtrent 6 of 7 mijl buiten landt; snats geseilt omtrent 7 mijl, suidt oosten oosten behouden, suidt weste wint, stijve coelt.

25. Den 25 geseilt omtrent 2 mijl, noorden ten westen behouden, suidt westen wint.

Die nae middach waert stil, gegist 12 mijl buiten landt savons; snats geseilt omtrent 14 mijl, suidt westen westen meest aengegaen, tegen den daech gingen wij een' mijl suiden aen, noordelijcken wint meest; smorgens waren wij Sijmau quijt, stijve coelt.

26. Den 26 geseilt omtrent 4 mijl, suiden ten oosten behouden. Die voormiddaech ende die nae middach geseilt omtrent 3 mijl, noorden behouden, stijve westelijcke wint; snats geseilt met het groot zeil allien 5 mijl, noorden behouden, stijve westelijcke wint; wij drijven met die stroom stijf om die west ofte suijdt west heen, om wij drijven geen hoechte of, soe moeten wij die stroom onder die booch hebben, die langes die wal coomt vallen.

27. Den 27 geseilt omtrent 7 mijl noorden met stijve westelijcken wijnt; wij seilden met schovers seilen. s Nats het eerste quartier geseilt 3 mijl behouden noorden, doen namen wij die fock in ende dreven 3 mijl, noort noordoost behouden met stijve westelijcke wint; snats cregen wij een grote see waters in dat het schip overal vol waters waer, wij dreven met een schovers seil.

28. Den 28 gedreven met een seil 4 mijl, noorden ten oosten behouden, stijve westelijcke wint; snats dreven wij met een seil 5 mijl, noorden ten oosten behouden, stijve westelijcke wint.

29. Den 29 geseilt omtrent 5 mijl noorden ten westen ende 3 mijl suiden behouden, westelijcken wint; smiddaech waren wij dicht aen die wal ende waer leech slecht landt ende vooraen wit duinich landt, ende streckt omtrent suidt westen westen op die hoechte van 33—30. Daer waer noch binnen landt ofte dubbelt landt, dat waer niet hooch.

Daer scheen een baai te wesen een mijl bet om die west. Die stroom schiet stijf langes die wal nae die Caep toe, om datten wij soe weinich om die noort gedreven waren ; s nats geseilt omtrent 7 mijl, suiden behouden, geschoten 33—45.

30. Den 30 geseilt die voormiddach 4 mijl, suiden behouden, doen wenden wij ende seilden noort west behouden, westelijcken wint, savons gegist 12 mijl buiten landt, geschoten 34—40 ; snats geseilt omtrent 4 mijl, westen noorden aengegaen, die wint wtalderleie loven.

Meio.

1. Den eersten geseilt omtrent 14 mijl, westen suiden aengegaen, oostelijcken wint. Donderdaech. s Nats geseilt omtrent 18 mijl, westen suiden aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 34—30 ; smorgens sagen wij hooch berchachtich landt.

2. Den 2 geseilt omtrent 12 mijl, west meest aengegaen, oostelijcken wint. Die wal streckt, soe ick peilen conde, oosten suiden ende westen noorden, ende is hooch berchachtich landt ; savons hadden geen gront op 130 vaem, 6 of 7 mijl buiten landt. s Nats geseilt omtrent 7 mijl, west aengegaen, oostelijcken wint ; smorgens waren wij omtrent 6 mijl buiten landt ende is hooch berchachtich landt, daer hadden wij gront op 77 vaem, sandt gront ende steen achtigh. Hier noortwesteert het compas omtrent een achtepaert van een streeck.

3. Den 3 geseilt omtrent 5 mijl, west suidt west meest aengegaen, noordelijcken wint ; savons waren wij omtrent 5 mijl buiten landt ende is hooch berchachtich landt. s Avons hadden wij gront op 65 vaem, grau sandt gront op die hoechte 35 ; snats geseilt omtrent 3 mijl, west aengegaen ende 2 mijl noort noort west behouden, alderleie wint, geschoten 35—10. Wij worpen gront op 54 vaem, grof root sandt, wel 7 of 8 mijl buiten landt ; smorgens waert, doen wij wurpen gront.

4. Den 4 geseilt omtrent 2 mijl suiden aen ende 5 mijl, noortwesten noorden behouden, west suidt westen wint ; savons worpen wij gront op 48 vaem clein ende weeck suart achtich sandt omtrent 3 of 4 mijl buiten landt, ende waer leech slecht landt. Sondaechs. s Nats geseilt omtrent 2 mijl west noort west aen ende 2 mijl suiden, westelijcken wint, smorgens waren wij omtrent 3 mijl buiten landt, ende is leech slecht landt, ende bij oosten ist hooch berchachtich landt, hier is gront op 47 vaem, grof sandt ende steenachtich.

5. Den 5 geseilt omtrent 2 mijl, suidt suidt west behouden, ende 2 mijl, westen suiden behouden, westelijcken en suidtoosten wint ; wij waren omtrent 5 mijl buiten landt savons. s Nats geseilt omtrent 15 mijl, het eerste quartier westen suiden aengegaen ende doen west

aengegaen; smorgens waren wij omtrent 2 mijl buiten landt ende is leech slecht landt. Dat is die aldersuidelijckste hoeck, dan begint het lant westen noorden ende west noort west te strecken. Dat waer die rechte hoeck van die caep Aguelges, oostelijcken wint.

6. Den 6 smorgens worpen wij gront op 40 vaem, schulpen, 2 mijl buiten lant. Doen wij omtrent 2 mijl west aen geseilt waren, worpen wij gront op 30 vaem, schulpen met cleine goetsges daer in, omtrent 2 mijl buiten landt. Doen lach die caep Aguelges noorden van ons omtrent, ende is een slecht hoeck niet hooch. Het lant nae die caep die Bone sperance is hoch lant. Doen wij een paer mijl bijwesten die caep Aguelges waren, worpen wij gront op 50 vaem schulpen; wij schoten 35—10. Die caep Aguelges leit omtrent op 35 graedt; 4 of 5 mijl bij westen die caep Aguelges hadden wij geen grondt op 130 vaem.

6. Den 6 geseilt omtrent 14 mijl, westen noorden aengegaen, savons waren wij omtrent 9 mijl bij westen die caep Aguelges ende 5 mijl buiten landt, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 17 mijl, westen noorden aengegaen, ende tegen den daech gingen wij noort westen westen aen, oosten wint.

7. Den 7 smorgens sagen wij het landt van die caep die Bone Sperance en den wttersten berch was een hoge lange berch ende lach noord oosten oosten van ons, omtrent 8 mijl.

Den 7 smorgens passeerden wij die caep die Bone Sperance ende seilden daer omtrent 8 mijl buiten. Het is hooch berchachtich lant ende smorgens sagen wij het westelijckste landt, noordoosten oosten van ons; dat waer een hoge lange berch ende nae die hoechte die wij smiddaech schoten, soe leidt die caep omtrent op 34 graedt 30 minuten. Woensdaech.

Bij die caep die Bone Sperance daer noordoosteert het compas, maar het is effen te sien; altoos heftet meer aent noordoostteren as aent noort westeren, soe ick peilen conde.

Coersen van die caep die Bone Sperance nae Sante Hellena en voort nae die Lynij ende nae die Cniel¹⁾ tot Amstelredam.

7. Den 7 geseilt omtrent 17 mijl, noort westen noorden aengegaen; snats geseilt omtrent 18 mijl, noort west aengegaen.

8. Den 8 geseilt omtrent 11 mijl, noort west aengegaen; snats geseilt, omtrent noort west wel soe noordelijck aengegaen. Deze tue etmelen hebben wij wel soe noordelijck als noort west behouden.

9. Den 9 geseilt omtrent 5 mijl, noort west aengegaen; snats ge-

1) Lees: Het Kanaal. (N.)

seilt omtrent 15 mijl, noort west wel soe noordelijck aengegaen.

10. Den 10 geseilt omtrent noort west aengegaen, geschoten 30—20; snats geseilt omtrent 15 mijl, noort west aengegaen.

11. Den 11 geseilt omtrent 14 mijl, noort west aengegaen; snats geseilt omtrent 16 mijl, noort west aengegaen.

12. Den 12 geseilt omtrent 14 mijl, noort west aengegaen, geschoten 28 graedt min 5 menuiten; snats geseilt omtrent 9 mijl, noort west aengegaen.

13. Den 13 geseilt omtrent 3 mijl, noortwest aengegaen, geschoten 27—10, het waer stilletges; snats geseilt omtrent 3 mijl, noort en suden aengegaen, alderleie wint, stilletges.

14. Den 14 geseilt omtrent 8 mijl, noort noort west behouden, westelijcken wint, geschoten 26—35; snats geseilt omtrent 16 mijl, noort west aengegaen, meest sudelijcken wint.

15. Den 15 geseilt omtrent 15 mijl, noort west aengegaen; tusken die Caep ende dese wech sagen wij veel trombes ende stien croos drijven. Wij seilden veel tijt noordelijcker als noort west aen, soe gierde Meullenaer altijt om die noort, soe mijn duchte; snats geseilt omtrent 19 mijl, noort west aengegaen, geschoten 23—50 niet perfect.

16. Den 16 geseilt omtrent 18 mijl noort west aengegaen, hier noordoost teert het compasschaers een halve streeck ofte een darde paert; snats geseilt omtrent 19 mijl, noort west aengegaen geschoten 22—50.

17. Den 17 geseilt omtrent 16 mijl, noort west aengegaen; snats geseilt omtrent 17 mijl, noort west aengegaen.

18. Den 18 geseilt omtrent 15 mijl, noort west aengegaen; snats geseilt omtrent 9 mijl, noort west aengegaen, alderleie wint, geschoten 20.

19. Den 19 geseilt omtrent 7 mijl, noort westen westen aengegaen, sudelijcken wint, geschoten 19—35; snats geseilt omtrent 7 mijl, noort westen westen aengegaen, sudelijcken ende suidt westen wint.

20. Den 20 geseilt omtrent 4 mijl, noort west behouden, suidt westen wint, geschoten 18—45, ende westelijcken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, noort west wel soe noordelijck behouden, westelijcken wint, geschoten 18—50.

21. Den 21 geseilt omtrent 10 mijl, noort west wel soe westelijck behouden, geschoten 18—20; snats geseilt omtrent 13 mijl, noort west aengegaen.

22. Den 22 geseilt omtrent 18 mijl, noort westen westen behouden, geschoten stijf 17; snats geseilt omtrent 18 mijl, noort westen

westen ende west noort west aengegaen, geschoten 16—35. Hier noordoost het compas een halve streeck.

23. Den 23 geseilt omtrent 18 mijl, westen noorden behouden, geschoten 16—10; s nats geseilt omtrent 19 mijl, west behouden. Wij gingen meest westen suiden aen ende soe westelijck, geschoten 16—10, oostelijcken wint.

24. Den 24 geseilt omtrent 13 mijl, westen suiden ende west aengegaen, geschoten 16—10. Wij gingen meest westen suiden aen; s nats geseilt omtrent 14 mijl, westen suiden ende wel soe westelijck aengegaen, geschoten 16—12.

25. Den 25 geschoten 16—10, recht nae suider sonsagen wij Santelena ende lach west van ons omtrent 12 mijl; men meught het eilandt wel 12 of 13 mijl sien van die stenck met goedt gesicht.

Item die coomt loven ofte seilen om die Caep die Bone Sperance 7 ofte 8 mijl daer buiten, ofte dat hij het landt mooi van om leech sien meuch, ende gaedt dan recht noort west aen, tot dat hij die hoechte van Santelena heeft, die sal dan omtrent 60 mijl westen suideen wel soe westelijck aenseilen, eer hij het landt sien sal, ende soe hij het noordoosten rekent ende sedt sijn stick¹⁾ daer naer, die sal wel 75 mijl seilen nae mijn gissinck, eer hij het eilandt sien sal; ende oft gebeurde, dat ghij nae u duncken die hoechte perfectt haddt ende condt aen een dach of arief die son ofte starren niet sien, soe loept west wel soe suidelijck, dan meest westen suiden aen, soe suldt ghij al bij die hoechte blijven, die ghij hebt, om int gesicht vant eilandt. Daer noord oosteert het compas 3 quartier van een streeck schaers ofte twee derde paerten, daer meucht ghij gissinck nae maken om westen suiden wel soe westelijck, is u west ende soe ghij begeert op die reedt te lopen met een suiden ofte suidt oosten ofte oosten wint, soe loept aen die noordt zijde vant eilandt om anders soudt ghij die reedt niet connen beseilen; ghij lopt dan dicht langes het eilandt heen, west noort west ende westen noorden aen tot verbij twee hoecken; dan comter een hoge hoeck, daer staet een cruys op. Om den hoeck lagen Poortgijssers. Het is een hooch steil eilandt; het suidt einde vandt eilandt leidt omtrent op 16—10 nae mijn schieten.

25. Den 25 geseilt omtrent 14 mijl, westen suiden ende west aengegaen; s avons hilden wij bij omtrent 3 of 4 mijl boven het eilandt met schovers seilen. Wij mochten het eilandt die hele nacht moei sien. Die wint waeit mest suidt oost tusken die Caep ende Santelena, gelyck wijt bevonden hebben ende die Poortgijssen schrijven.

1) Lees: Steck (bestek). Ceullen gebruikt dikwijls die afkorting. (N.)

26. Den 26 geseilt omtrent 14 mijl, savons lach het eilandt suidt oostensuiden van ons omtrent 7 mijl; snats geseilt omtrent 19 mijl, noort west aengegaen, dat is goedt noort westen noorden behouden.

27. Den 27 geseilt omtrent 18 mijl, noort west ende noort westen westen aengegaen. Ick vermoede, dat die Poortegijsen geen noord-oostteren en rekenen van die Caep die Bone Sperance of tot die Lyny toe, dat sij of steken soe het schip aen seilt; snats geseilt omtrent 18 mijl, noort west wel soe westelijck aengegaen, oostelijcken wint ende regen buitges, geschoten op Liera 13.

28. Den 28 geseilt omtrent 18 mijl, noort west wel soe westelijck aengegaen, oost suidt oosten wint ende regen buitges; snats geseilt omtrent 19 mijl, noort west aengegaen, oost suidt oosten wint, geschoten op die Cruiseer 12.

29. Den 29 geseilt omtrent 17 mijl, noort west aengegaen, suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 18 mijl, noort west wel soe noordelijck. Het schiet hier meer hoechte op als ick gise het schip voort tee gaen van Sante Alena of tot hier toe, geschoten op Liera 9—50.

30. Den 30 geseilt omtrent 16 mijl, noort west aengegaen; snats geseilt omtrent 16 mijl, noort west wel soe noordelijck aengegaen, geschoten op Cruis 8—40.

31. Den 31 geseilt omtrent 12 mijl, noort west aengegaen. Mijn gissinck is omtrent 15 mijl bij oosten Sanseoen ¹⁾ om te seilen, ende ick hebbe het compas geen noordoosten gerekent, anders coomt die hoechte ende het gissen gans niet overeen. Hier noordoosteert het compas schaers een streeck, stijf 3 quartier van een streeck, op die hoechte van 8 graedt ende 15 mijl bij oosten Asanseoen gegist. sNats geseilt omtrent 14 mijl noort west, wel soe noordelijck aengegaen, geschoten 6—45.

Junius.

1. Den eersten geseilt omtrent 14 mijl, noort west wel soe noordelijck behouden. Sondaech. sNats geseilt omtrent 14 mijl noort west wel soe noordelijck behouden, geschoten 5—30.

2. Den 2 geseilt omtrent 14 mijl, noort west aengegaen. Maendaechs. sNats geseilt omtrent 14 mijl, noort west aengegaen, oost suidt oosten wint, geschoten 4—10.

3. Den 3 geseilt omtrent 13 mijl, noort west aengegaen. Dinsdaech. sNats geseilt omtrent 12 mijl, noort west wel soe noordelijck aengegaen, geschoten 3—opt Cruis stijf.

4. Den 4 geseilt omtrent 12 mijl, noort west aengegaen, oostelycken

1) Ascension. (N.)

wint ende oost suit oost; snats geseilt omtrent 12 mijl, noort west wel soe noordelijck aengegaen, oostelijcken wint, geschoten 1—45.

5. Den 5 geseilt omtrent 11 mijl, noort west aengegaen, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, noort westen noorden meest aengegaen, oostelijcken wint, geschoten een graedt.

6. Den 6 geseilt omtrent 10 mijl, noort westen noorden aengegaen, oost suidt oosten wint meest; snats geseilt omtrent 12 mijl, noort noort west meest aengegaen, geschoten 35 menuiten.

7. Den 7 passeerden wij die Lijnij ecnocksealus. Van die hoechte van Asanseoen tot die Lijnij toe seilden wij wonder luttick hoechte op, nae het schip scheen voort tee gaen. Wij seilden meest noordoosten noorden aen ende wij behoorden wel noortwesten westen of tee steken, soude die hoechte vant schieten ende het gissen overeencomen. Ick vermoede dat het stroom waer, die om die west schiet nae die West Inges toe. Wij liepen door die Lijnij omtrent 106 mijl buiten die Baesges van Sintanna ¹⁾ gegist, daer noordoosteert het compas stijf een halve streeck onder die Lijnij. Wij hadden al meest oost suidt oosten wint.

7. Den 7 geseilt omtrent 10 mijl, noort noort west aengegaen. Ick hebbe of gepast soe het schip aen seildt, omdat ick niet weet of die stroom recht west ofte wt die noort coomt schieten; soe hebbe ick op die hoechte of gepast ende soe wij aen seilden, dan vermoede dat die stroom west heen schiet. sNats geseilt omtrent 11 mijl, noort noort west aengegaen, oost suidt oosten wint, geschoten 1—15 bij noorden.

8. Den 8 geseilt omtrent 15 mijl noort noort west aengegaen, gegist 96 mijl buiten die Baesges van Sintanna op 1—20, suidt oosten wint. Ick reken geen noordoosten. sNats geseilt omtrent 14 mijl, noort noort west aengegaen, suidt oosten wint, geschoten 2—55.

9. Den 9 geseilt omtrent 14 mijl, noort noort west aengegaen, suidelijcken wint ende suidt oosten wint; snats geseilt omtrent 15 mijl, noort noort west aengegaen, suidt suidt oosten wint, geschoten omtrent 5.

10. Den 10 geseilt omtrent 11 mijl, noort noort west aengegaen, suidelijcken ende suidt oosten wint met buitges ende stof regen; snats geseilt omtrent 6 mijl, noort noort west aengegaen, stilletges met cleine buitges met stof regen, suidt oosten wint meest, geschoten 6—15 noort west aengegaen. Woensdaech. Gegist omtrent 94 mijl

1) De Baixios (riffen) van S. Anna bij Sierra Leona. (N)

buiten Sorra Leoena op 6—30 omtrent; snats geseilt 5 mijl, noort noort west aengegaen, suidelijcken wint ende stof regen ende stilletges.

12. Den 12 geseilt omtrent 8 mijl, noort noort west aengegaen, suidt suidt oosten wint met regenbuitges; snats geseilt omtrent 4 mijl, noort noort west aengegaen, suidelijcken wint ende stilletges ende regen, geschoten 8.

13. Den 13 dreven wij in stilt. Tegen den avont seilden wij omtrent 2 mijl noort west aen, oostelijcken wint, gegist 78 mijl buiten landt op 8 graedt. Hier schiet het wel hoopcht op, het schijnt of die stroom om die noort schiet. sNats geseilt omtrent 6 mijl, noort west wel soe westelijck behouden, noordoosten wint, geschoten 8—40, stofregen.

14. Den 14 geseilt omtrent 8 mijl, westen noorden behouden, noordelijcken wint; snats geseilt omtrent 7 mijl, westen noorden ende west behouden, noordelijcken wint.

15. Den 15 geseilt omtrent 8 mijl, west behouden, noordelijcken wint. Sondaech. sNats geseilt omtrent 2 mijl west, noordelijcken wint ende stilt.

16. Den 16 geseilt omtrent 6 mijl, westen noorden behouden ende west noort west, noordelijcken wint meest; snats geseilt omtrent 6 mijl, noort west behouden, noordoost wint.

17. Den 17 geseilt omtrent 8 mijl, noort westen westen behouden, noort noord oosten wint, gegist het eilant Santeago noort noort west van ons op 9 graedt stijf; snats geseilt omtrent 11 mijl, noort westen westen behouden, noordoosten wint meest. —

18. Den 18 geseilt omtrent 12 mijl, noort west wel soe westelijck behouden, noord noordoosten ende noordoosten wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, noort westen westen ende wel soe westelijck behouden, noordelijcken wint.

19. Den 19 geseilt omtrent 10 mijl, noort west behouden, noordoosten wint, geschoten 11, niet perfectt; snats geseilt omtrent 10 mijl, noort westen westen wel soe westelijck behouden, noordelijcken wint.

20. Den 20 geseilt omtrent 10 mijl, west noort west behouden, noort noordoosten wint, gegist Santeago noorden ten oosten van ons op die hoechte van 11—15. Vrijdaech. sNats geseilt omtrent 8 mijl, noort west behouden, noort oosten wint ende somtijts regen.

21. Den 21 geseilt omtrent 10 mijl, noort west wel soe noordelijck behouden, noordoosten wint, die voormiddaech regen; snats geseilt

omtrent 9 mijl, noort west wel soe noordelijck behouden, noordoosten wint, geschoten op Fomhant ¹⁾ 12—35.

22. Den 22 geseilt omtrent 11 mijl, noort west behouden, noordoosten wint. Sondaech. Den 22 smorgens gegist het eilant Santeago noordoost wel soe oostelijck van ons op 13 graedt. Dan wij hebben wel soe veel hoochte als mijn gissinck is, omtrent 30 menuiten meer. sNats geseilt omtrent 10 mijl, noort west behouden, noordoosten wint, geschoten 14—15.

23. Den 23 geseilt omtrent 12 mijl, noort westen westen behouden, noordoosten wint meest; snats geseilt omtrent 10 mijl, noort west behouden, noordoosten wint, geschoten 15.

24. Den 24 geseilt omtrent 11 mijl, noort west behouden, noordoosten wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, noort west wel soe noordelijck behouden, noordoosten wint.

25. Den 25 geseilt omtrent 11 mijl, noort west wel soe westelijck behouden, noordoosten wint, gegist het eilant Corvo ²⁾ noorden van ons op 15 graedt stijf; snats geseilt omtrent 11 mijl, noort west wel soe westelijck behouden, noordoosten wint meest, geschoten 17—20.

26. Den 26 geseilt omtrent 12 mijl, noort west wel soe westelijck behouden, noordoosten wint. Daer quam roodt sandt in die seilen waeigen, ³⁾ ende daer dreef veel stien croos, ende mijn gissinck waer omtrent 60 mijl buiten Sant Antoni. Dan Sant Antony is wonder hooch lant. 's Nats geseilt omtrent 11 mijl, noord west behouden, noordoosten wint.

27. Den 27 geseilt omtrent 12 mijl noort west behouden, noordoosten wint. Vrijdaech. sNats geseilt omtrent 11 mijl, noort noort west ende noort westen noorden behouden, oost noordoosten wint, geschoten 19—40. —

28. Den 28 geseilt omtrent 11 mijl, noort westen noorden behouden, noordoosten wint, wel soe oostelijck; snats geseilt omtrent 10 mijl, noort noort west behouden, oost noordoosten wint.

29. Den 29 geseilt omtrent 12 mijl, noort noort west wel soe westelijck behouden, oost noordoosten wint. Wij sagen veel stien croos drijven; gegist het eilant Corvo noorden ten oosten van ons op 20—25. Dan wij hebben meer hoechte als mijn gissinck is of mijn steck staet. sNats geseilt omtrent 10 mijl, noort noort west wel soe westelijck behouden, oost noordoosten wint, geschoten 22—30.

1) De ster Fomalhaut.

2) Een der Azoren, waarover Plancius den eersten meridiaan rekende. (N.)

3) Het op den Atlant. oceaen welbekende verschijnsel van „rooden mist” (overgewaaid Afrikaansch stof.) (N.)

30. Den 30 geseilt omtrent 10 mijl, noort noort west wel soe westelijck behouden, oost noordoosten wint; snats geseilt omtrent 10 mijl, noort noort west behouden noordoosten wint, geschoten 24 op Leien¹⁾.

Julius.

1. Den eersten smorgens of gepast, gegist het eilandt Fijael noort noordoost wel soe oostelijck van ons op 24 graedt. Ick moste noordelijcker of passen als ick gegist hadde, anders quamt met die hoechte aent schieten niet over een of die schepen hadden meer wechs geseilt, als ick gegist hebbe. Hier drijft veel stien croos. Dinsdaech.

Den eersten geseilt omtrent 10 mijl, noort noort west ende noort westen noorden behouden, noordoosten wint. Wij sagen veel croos drijven. sNats geseilt omtrent 8 mijl, noordt westen noorden behouden, noordoosten wint, geschoten 25.

2. Den 2 geseilt omtrent 7 mijl, noort west behouden, noordoosten wint. Wij sagen veel stien croos drijven. sNats geseilt omtrent 7 mijl, noort noort west behouden, noordoosten wint, geschoten 26—. Hier noordoosteert het compas omtrent een darde paert van een streek in die Sargasse. Die son rees tusken het noordoosten oosten ende oost noordoost ende ginck onder west noordt west, wel soe westelijck. Aent noordoosten soe sijn wij varder om die oost, al onse gissinck is.

3. Den 3 geseilt omtrent 4 mijl, noort westen noorden behouden, noordoosten wint ende stilletges. Donderdaechs. sNats geseilt omtrent 7 mijl noort noordoost behouden, oostelijcken wint, geschoten 26—45.

4. Den 4 geseilt omtrent 3 mijl, noorden ten oosten behouden, oostelijcken wint. Nou sagen wij soe veel stien croos niet drijven. sNats geseilt omtrent 7 mijl, noorden ten oosten behouden, oostelijcken wint.

5. Den 5 geseilt omtrent 9 mijl, noorden ten oosten wel soe oostelijck behouden, oostelijcken wint. Saterdaech. sNats geseilt omtrent 10 mijl, noorden ten oosten behouden, wel soe noordelijck, oostelijcken wint.

6. Den 6 geseilt omtrent 12 mijl, noorden behouden, oostelijcken wint, Sondaech. sNats geseilt omtrent 10 mijl, noorden behouden, oostelijcken wint.

7. Den 7 geseilt omtrent 10 mijl, noorden behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 12 mijl, noorden ten oosten behouden oostelijcken wint.

1) Leyen is de naam van de Leyster of Noordster. Zie Dr. C. P. Burger Jr. De Amsterdamsche Boekdruckers, enz. Dl. III p. 106, met het schippers dansliedeken „ter eeren van de Remonstrantie der stad Leyden,” waarin het licht der Leidsche universiteit vergeleken wordt met dat van de ster Leyen.

8. Den 8 geseilt omtrent 11 mijl, noorden ten oosten ende noort noortnoordost behouden, oostelijcken wint wel soe suidelijck; snats geseilt omtrent 12 mijl, noort noordost behouden, oost suidtoosten wint. Hier noordoosteert het compas een darde paert van een streeck op 32 graedt 40 menuiten.

9. Den 9 geseilt omtrent 12 mijl, noorden ten oosten behouden, oostelijcken wint; snats geseilt omtrent 11 mijl, noorden ten oosten behouden, oostelijcken wint geschoten 34—25.

10. Den 10 smorgens gegist noordoosten noorden het eilant Corvo van ons op 34—25, geseilt omtrent 12 mijl noort noordost aengegaen. Die wint suidt oost ende suiden. Wij haelden onse hals op, wij sagen noch veel stien croos drijven. snats geseilt omtrent 12 mijl, noort noordost behouden, suidt oosten wint meest, geschoten 35—20. Hier noordoosteert het compas een quartier van een streeck.

11. Den 11 geseilt omtrent 14 mijl, noort noordost aengegaen, suidelijcken wint; snats geseilt omtrent 12 mijl, noort noordost wel soe oostelijck behouden, geschoten 37—20, suidt suit westen wint.

12. Den 12 geseilt omtrent 13 mijl, noor[t]noordost ende noordost ten noorden aengegaen, suidelijcken ende suidt westen wint, smorgens gegist het ellant Corvo noordost ende noordoosten ten oosten van ons, gegist op 37 graedt 25 menuiten; snats geseilt omtrent 10 mijl, noordoosten noorden aengegaen, suidt westen wint. Wij sien noch altijd stien croos drijven. Hier noordoosteert het compas een quartier van een streeck, eer meer als min. Die son ginck onder west noort west, een quartier noordelijcker, ende rees noordoosten oosten, een quart oostelijcker op 38 graedt 40 menuiten.

13. Den 13 geseilt omtrent 13 mijl, noordost aengegaen, westelijcken wint met regenbuitges. Wij meenden savons, dat wij die eilanden van Corvo sagen, Sondaech, ende het waer geen landt; snats geseilt omtrent 6 mijl, noordost aengegaen, westelijcken wint ende stilletges.

14. Den 14 smorgens gegist op 39—40 ende geschoten 39—50, gegist 10 mijl bij westen Corvo nae die gissinck, ende die gissinck can niet perfect wesen aent noordoosten, want het compas noordoosteert meer als een quartier van een streeck ofte een darde paert; ende dat selfde compas waer ficks aen die Caep die Bone speranse, dat hadden wij daer wel geporbeert menich mael. Ende een compas dat in Hollant gestreken is, dat waer hier ficks, dat hadde geen noordoststerinck noch noort weststerinck. Soe besagen wij wel 2 ofte 3 compassen, die wij noch nooit gebesicht hadden, ende die die naelden leggen tue

darde paerten naet noorden ten oosten omtrent ofte schaers, ende om dat den rechten medeaen loept tusschen Corve ende Fijael, soe moeten wij varder om oost wesen als die gissinck is. Desen dach geseilt omtrent 3 mijl, noordoost aengegaen, suit westen wint ende stilletges.

Item in Plansijus caert staet mijn steck 300 mijl buiten Rocksant ende 10 mijl bijwesten het eilant Corvo, ende als ick mijn stick over set in mijn ander caert op 300 mijl buiten Rocksant, soe coomt het te staen wel 35 mijl buiten het eilant Corvo; soe veel oostelijcker leggen die eilanden in mijn caert. Ick hebbe het stuck over geset tusken tuen, ¹⁾ omtrent 20 mijl bij westen Corvo in mijn caert. Maendaech den 14. sNats geseilt een mijl ofte tue noordoost aen met stilt.

15. Den 15 dreven wij in stilt; snats geseilt een mijl noordoosten oosten.

16. Den 16 geseilt een mijl noordoosten oosten met stilt; snats geseilt omtrent 7 mijl, noordoosten oosten aengegaen, suidt suidt oosten wint meest, geschoten 40—30.

17. Den 17 geseilt omtrent 12 mijl, oost noordoost behouden, suidelijcken wint wel soe oostelijck, Van hier seilen wij op onse Hollantsse compassen. sNats geseilt 8 mijl, oost noordoost behouden, suidelijcken wint, geschoten 41 graedt.

18. Den 18 geseilt omtrent 4 mijl, oost noordoost aengegaen, suidelijcken wint; snats dreven wij in stilt.

19. Den 19 geseilt een mijl of tue noort noordoost met stilt; snats dreven wij in stilt.

20. Den 20 dreven wij in stilt. Sondaech. sNats geseilt een mijl met stilt oost noordoost aen.

21. Den 21 geseilt omtrent 3 mijl, oost noordoost aengegaen, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, oosten noorden behouden, alderleie wint.

22. Den 22 geseilt omtrent 10 mijl, oost suidt oost wel soe oostelijck behouden, noordoost ende noordelijcken wint met regen buitges; snats geseilt omtrent 8 mijl, oost ende wel soe suidelijck behouden, noordelijcken wint, geschoten 40—45.

23. Den 23 smorgens gegist het eilant Grasijsa suiden ten oosten van ons op 40—50. Desen dach geseilt omtrent 11 mijl, oost suidt oost behouden, noordoosten wint; snats geseilt omtrent 5 mijl, oosten suiden behouden, noorden ende noordoosten wint, geschoten 40—20.

24. Den 24 geseilt omtrent 15 mijl, oost noordoost behouden wel

1) Het bestek gehalveerd, de helft genomen van 35 of ± 20.

soe noordelijck. Die see warpt ons wel een halve streeck of, westelijcken ende noortwesten wint; snats geseilt omtrent 15 mijl, oost noordoost behouden ende wel soe noordelijck, westelijcken wint met regenbuiden, geschoten 41 niet perfectt.

25. Den 25 geseilt omtrent 17 mijl, oost noordoost behouden ende wel soe noordelijck. Die see warpt ons veel of, meest noort westen wint; snats geseilt omtrent 15 mijl, noordoosten oosten aengegaen, westelijcken wint, geschoten 41—30.

26. Den 26 geseilt omtrent 20 mijl, oost noordoost ende noordoosten oosten behouden, westelijcken wint; snats geseilt omtrent 13 mijl, oost noord oost behouden, noort weste wint.

27. Den 27 smorgens gegist 175 mijl buiten Heissant op 43 graedt. Die cnael gegist noordoosten oosten van ons; die see warpt ons wel een halve streeck of. Ick hebbe dese 3 etmel of gesteken oost noordoost wel soe noordelijck.

27. Den 27 geseilt omtrent 14 mijl, noordoosten oosten behouden, westelijcken wint. Sondaech. sNats geseilt omtrent 8 mijl, noordoosten oosten aengegaen, noort westen wint.

28. Den 28 geseilt omtrent 14 mijl, noordoost oosten aengegaen, west ende noort weste wint; snats geseilt omtrent 12 mijl, oost noordoost behouden. Wij seilen wonder luttick hoechte op, die see warpt ons veel of om soe weinich hoechte krijgen wij. Westelijcke ende noort weste wint, geschoten 44 schaers niet perfectt

29. Den 29 geseilt omtrent 12 mijl, meest oost noordoost behouden, noort west ende noordelijcken wint; snats geseilt omtrent 4 mijl, oost noordoost behouden, noordelijcken ende noort weste wint, geschoten 44 graedt. Wij seilen luttick hoechte op nae die coers, die wij seilen ende gissen het schip voort te gaen.

30. Den 30 geseilt omtrent 10 mijl. noordoosten oosten ende oost noordoost behouden, westlijcken ende noordelijcken wint, gegist die Cniel noordoosten oosten van ons. Mijn stick stont op 44—40, maer wij hebben omtrent 44 ende 10 menuiten hoechte, soe veel min hoechte seilen wij min op als wij gissen het schip voort te gaen. sNats geseilt omtrent 9 mijl, noordoosten oosten aengegaen, westelijcken wint.

31. Den 31 geseilt omtrent 12 mijl, noordoosten oosten aengegaen, west ende noort weste wint. snats geseilt omtrent omtrent 9 mijl, noordoosten oosten aengegaen, noort weste wint, geschoten 45 schaers. Het verwondert mijn, datten wij gien meer hoechte opseilen, om het is slecht water ende het schip schijnt moi voort tee gaen,

daer moet stroom om die oost gaen. Daer sijn altemet ravelingen van stromen ; wij mosten anders meer hoechte op seilen, om die gissinck ende het schieten coomt gans niet over een, soe veel drijven wij om die oost nae die gissinck.

Augustus.

1. Den eersten geseilt omtrent 14 mijl, noordoosten oosten, noort west ende westelijcken wint. Hier noordoostert een Hollants compas tue darde paerten van een streeck; soe coomt het datten wij soe luttick hoechte op seilen. Die son rees noordoosten noorden ende ginck onder west noort west, een quart westelijcker, geschoten 45—20; snats geseilt omtrent 9 mijl, oost noordoost behouden, noort west ende westelijcken wint, geschoten 45—45.

2. Den 2 smorgens gegist 52 mijl buiten Heissant ende Lesert, gegist noordoosten noorden van ons op 46 graedt. Wij hebben oost noordoost wel soe oostelijck behouden dese 3 etmelen voorleden aent schieten, ende soe hebbe ick of gesteken. Wij hebben op gissen, dat het schip voortgegaen heeft 125 mijl mar schaers 3 graedt hoechte op geseilt.

2. Den 2 geseilt omtrent een mijl, suidt suidt oost ; doen wenden wij ende seilden omtrent 5 mijl, noort west behouden, noordooste wint meest ; snats geseilt omtrent 6 mijl, west noort west behouden, noordelijcken ende noordoosten wint, geschoten 46 graedt ende 10 menuiten.

3. Den 3 geseilt omtrent 11 mijl, oost behouden, stijue coelt ende noordelijke wint ; snats geseilt omtrent 7 mijl, oost noordoost meest behouden, meest noort weste wint, stijve coelt, geschoten 45—30.

4. Den 4 smorgens gegist 38 mijl buiten Heissant op 46 graedt 45 menuiten, Heissant tusken het noodoost ende noordoosten oosten van ons. Desen dach geseilt omtrent 8 acht mijl, noortdoost ende wel soe oostelijck behouden, westelijcken wint, wij sagen veel stien croos drijven; snats geseilt omtrent 6 mijl, noordoosten oosten behouden, westelijcken wint, geschoten 46—50.

5. Den 5 geseilt omtrent 14 mijl, noortdoost ende wel soe oostelijck behouden, meest suidt weste wint. Wij gisten Heissant noordoost wel soe noordelijck van ons omtrent 28 mijl ; wij sagen wonder veel stien croos drijven. snats geseilt omtrent 14 mijl, noort noordoost aengegaen, stijve suidt weste wint ende regen.

6. Den 6 smorgens gegist op 48 graedt 15 menuiten, Heissant omtrent noordoost van ons, 6 mijl daer buiten gegist, ende worpen gront op 82 vaem, ende waer clein wit sant ende stientges daer in ende

schulpges met cleine witte maeikens; ende nae datten wij safter-middaech Heissant sagen, soe waren wij daer omtrent 10 mijl ofte 12 mijl buiten ende lach noordoost van ons Heissant op dese gront.

6. Den 6 geschoten 48—30. Het is mijn wel 3 mael gebeurt, dat ick bevonden hebben aen mijn schieten, dat Heissant wel leit op 48 graedt ende 40 menuiten. Wij saegen Heissant omtrent deeldach¹⁾ ende lach omtrent noordoosten oosten van ons omtrent 4 mijl. Desen dach geseilt omtrent 10 mijl, noordoost aengegaen, westelijcken wint; savons lach Heissant oost van ons omtrent 2 mijl ende daer hadden wij grondt op 65 vaem. Die grondt waer grauwe steentges ende grauwe naeltges daer manck ende sommijge rode steentges daer manck.²⁾

Ick hadde mijn gissinck geset over in mijn caert ende quam van het eilandt Corvo af 14 mijl daer bij westen van nae gissinck, hoe wel het niet wesen can aent noordoosten vant compas, om dat het een darde paert ofte daer omtrent noordoosterde, ende hebbe bevonden nae mijn gissinck dat ick giste het schip voort te gaen, dat het mijn hier 4 mijl wt mijn gissinck ginck, nae datten wij Heissant sagen. Dan ick paste altijd opt noordoosten vant compas ende stack in mijn caert daer nae of; soude ick hier meer wechs of gesteken hebben als wij hoechte connen op seilen, het soude mijn wel 80 ofte 90 mijl wt mijn gissinck gegaen hebben, dat het landt ons eer gemoet soude hebben als die gissinck soude geweest hebben ende het verwonderde mijn, datten wij altijd sulke grote noordoosterinck hadden op onsse compassen. Ick sorchde, dat wij varder om oost souden geweest hebben als onsse gissinck waer ofte als ons het landt moete, om wij hadden op een Amsterdammer compas tue darde paerten van een streeck noordoosterinck; dat is op een compas, dat het iser recht noorden ende suden leidt, schaers 4 dardepaerten van een streeck. Die son rees noordoost ende ginck onder west noort west, een dardepaert westelijcker int gesicht van Heissant opt Hollants compas; ende die compassen waren nooit verstreken noch gebesicht dan op die tuis vaert van die eilanden Corvo ofte Fijael af. —

sNats geseilt omtrent 5 mijl, noordoosten noorden aengegaen, westelijcken wint, smorgens lach Heissant suidt oosten suden van ons omtrent 4 mijl. Wij hadden meest die hele nacht een ebbe gehad, daer om waeren wij soe weinich vertiert.

7. Den 7 geseilt omtrent 16 mijl, noordoost aengegaen, suidt west wint; snats geseilt omtrent 14 mijl, noordoost aengegaen. Wij

1) deeldag, verg. Dl. II p. 69.

2) manck, gemengd.

vervielen omtrent 2 mijl bij noorden die Kiskas¹⁾ ende quamen omtrent 4 mijl van bij noorden Heissant of. Wij vervielen een streeck oostelijcker, as wij behoorden te varvallen doort noordoosten vant compas met suidt oosten wint.

8. Den 8 geseilt omtrent 23 mijl, noordoosten oosten aengegaen oost noordoost behouden, suidelijcke ende suidtweste wint ende regen, gegist omtrent 5 mijl bij westen Bevesier ende 4 mijl buiten landt gegist savons; dan wij sagen geen landt; snats geseilt omtrent 14 mijl, noordoosten oosten ende oost noordoost aengegaen, smorgens waren wij omtrent tusken Vierlei ende die Singel²⁾ omtrent 2 mijl buiten landt; wij seilden den helen nacht voor die fock, stijve suidt weste wint.

9. Den 9 s morgens waren wij tusken Cales ende Doveren oost suijdt ooster son ende liepen omtrent een mijl buiten Goem³⁾ heen.

9. Den 9 geseilt omtrent 22 mijl, savons gegist 15 mijl door die Hoofden, noordoost behouden; oost suidt ooster son waren wij in die Hoofden, suidt weste wint; snats geseilt omtrent 14 mijl, noordoost behouden, suidt west ende westelijcken wint.

10. Den 10 geseilt, omtrent 8 mijl noordoost behouden. Omtrent oost suidt ooster son sagen wij Eckmont op see ende vervielen recht op Camper Duin, ende wij setten op 15 vaem; ende Kijkerduin lach noordoosten oosten van ons omtrent 2 mijl, westelijcken wint ende regen buiden; stijve wint.

11. Den 11 gingen wij tseil omtrent middach ende liepen recht nae Huisduinen toe ende naemen die slach vandt Landt op 3 vaem ende een half ende of 4 vaem, ende liepen soe op dese diepte ende vervielen recht op die buitenste ton, ende die lieten wij aen stuerboort van ons ende hadden neffens die ton 4 vaem ende een half, ende een weijnich binnen die buitenste ton hadden wij drie vaem ende een elen, daer waert droechtste. Ende wij liepen langes die strant op 4 vaem ende 5 vaem tot die ander ton ende lieten die oock aen stuerboort van onsmet halfvloet omtrent. Het ist Landtdiep.⁴⁾ Wij hadden stijve suidt suidt oost wint ende regen ende waer heel doncker; tegen den avont setten wij bijt schip van Marijtsijus op die coopvaerderse reedt. Dinsdaech.

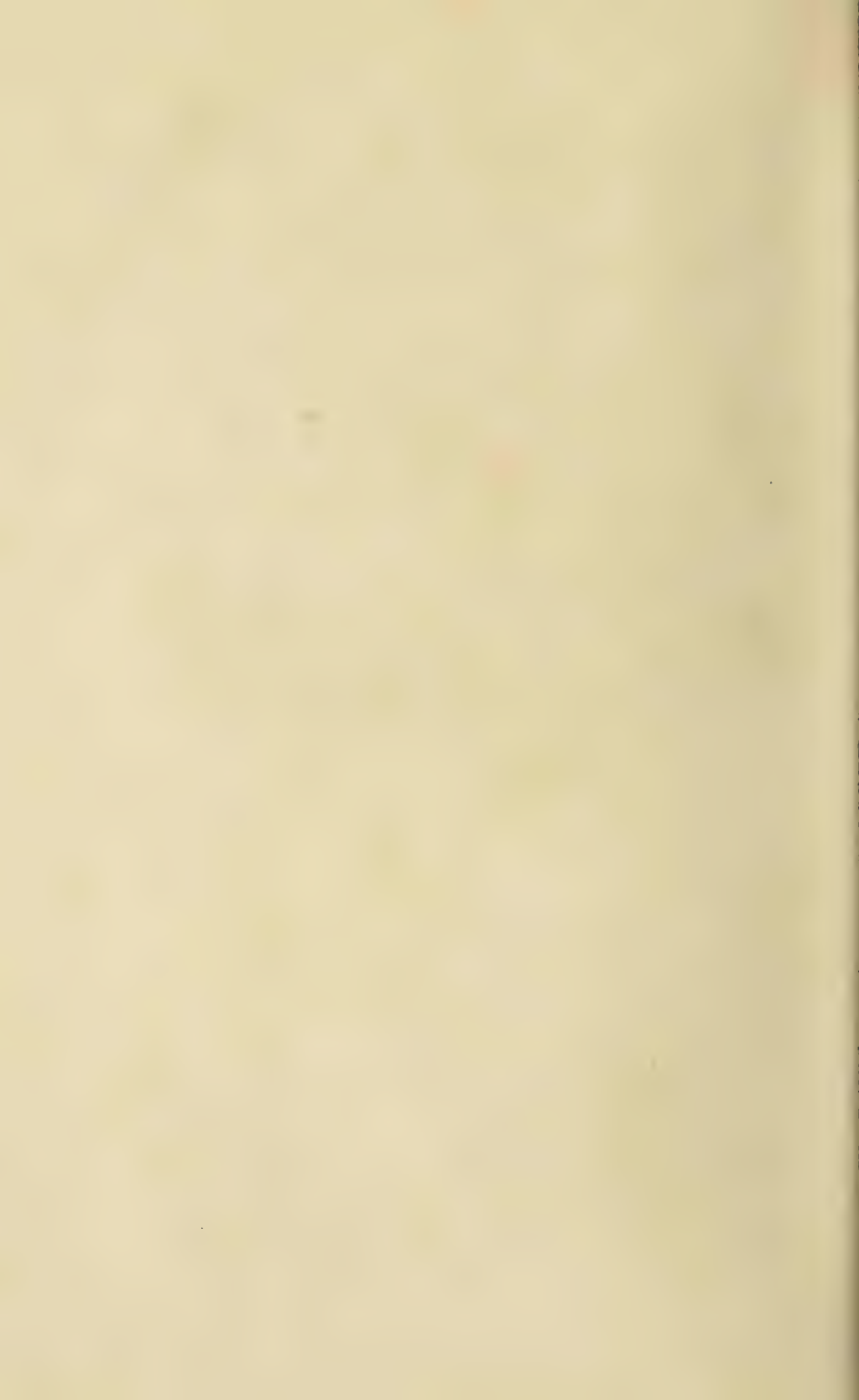
Die compassen seilden wij al noordoosten noorden op aen ende bevielen op Eckmont, ende liepen stijf een mijl buiten Goem. Het scheelt omtrent een streeck, soe noordoosten die compassen. —

1) Les Casquets. 2) Fairlight en Dungeness.

3) De Goodwin Sands voor Duins, in 't Hollandsch soms Goeying, Goem, Gom genaamd. (N.) 4) Landdiep tusschen de bank „Hoecke" en de kust.

G

Memorie van Petrus Plancius
met een uittreksel uit de aantekeningen
van Frederik de Houtman.

Memorie van Plancius

I.

Van de graden der lancte ende het affmeten der geluer door het Noordoosten ende Noordwesten der naelde¹⁾.

D'eerste meridiaan der werelt oft beginsel vande graden der lancte strect hem vanden eenen Polo totten anderen overd'eylanden van *Flores* ende *Coruo*, welcke zyn de westelijcxe vande Vlaemsche Eijlanden, anders genaemt *Asores*. Onder desen meridiaen strect haer de naelde des compas recht zuydt ende noord zonder eenige affwijckinge.

Van desen meridiaen westwaert zoo noordwestert de naelde ende vanden zelvigen oostwaert noordoostert de naelde, ende dat meer ende meer tot onder den 30 graed der lancte, alwaer de noordoosteringhe ten grootsten is, ende vanden 30 graed der lancte oostwaert ishet affgaende noordoosteringe tot onder de 60 graed, twelck is 17 Duytsche mylen oostwaert van *Cabo das Augulhas*, onder welcken meridiaen is gelegen *Helmshuij*²⁾ bij Noordtkaep in Finmarcken;

1) In het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage (Adm. No. 10, Loketkast S.G; Litt. H, Loket g) bevindt zich een bundel ongedateerde en ongeteekende memoriën van Petrus Plancius, welke de volgende drie verhandelingen bevat:

- 1e. Van de graden der langhte ende het affmeeten derselver door het Noordoosten ende Noordwesten der naelde;
- 2e. Van de Oost Indlsche Zeevaart ende haere eygenschappen ende Aenmerkinghe;
- 3e. Naerder verclaringhe van de Oost Indische zeevaart.

Beide laatstgenoemde zijn afgedrukt in de *Jonge's Opkomst van het Nederlandsch gezag* in O.I., Dl. I, p. 185-200; de Naerder verclaringhe echter zonder den bijgevoegden Staat van plaetsen met aantekening van haar lengte, breedte en afwijking der magneetnaald.

Zoals uit den inhoud blijkt, werden de twee eerstgenoemde memoriën opgesteld na de thuiskomst van De Houtman, omstreeks 1598; de laatste na den terugkeer van Van Neck, 1599 of 1600. (Verg. De Jonge 1, p. 198).

In de vergadering van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht op 2 October 1852 (Kronijk 1852, p. 861) werd door Dr. N. P. Visscher een afschrift van het onuitgegeven manuscript "Van de graden der langhte, enz." ter tafel gebracht vereenigd met een Extract uit een geschrift van Frederik de Houtman, betreffende de afwijking van de magneetnaald, waargenomen gedurende de eerste "schipvaart". Zestig jaar later in 1912 trof Prof. Mr. S. Muller Fzn. „bijna bij toeval, tusschen een huishoudboekje en eene boedel-scheiding" deze bescheiden aan in het bezit van Mevrouw Stratenus Van Voshol, geb. Visscher. Aan zijne tusschenkomst is het te danken, dat beide stukken thans hierachter te zamen kunnen worden afgedrukt.

Een toelichting van den heer S. P. l' Honoré Naber wordt hieraan toegevoegd. Van diens hand zijn ook de noten aan den voet der bladzijden.

2) Hjelmsö, even bewesten de Noordkaep, zie kaart No. 6 van Wieders Monumenten cartographica.

aldaer wijst de naelde des compas wederom recht noordt ende zijdt.

Vanden 60 graed der lancte oostwaert noordwestert de naelde tot onder den 160 graed der lancte, ende is vande 60 graed tot onder de 110 graed der lancte wassende noortwesteringe; onder dese meridiaen is de grootste noortwesteringe ende van daer weder oostwaert isset affgaende noortwesteringe tot onder den voors. 160 graed, alwaer de naelde ten derdemael recht zijdt ende noord wijst, zonder eenige affwijckinge; onder desen meridiaen oft zeer nae bij is gelegen *Cantan* een vermaerde coopstadt in *China*, Van den 160 graed verder oostwaert noordoostert wederom de naelde ende is wassende noordoosteringe tot onder den 210 graed der lancte; ende van daer voorder oostwaert isset affgaende noordoosteringe tot onder den 260 graed der lancte, alwaer de naelde ten vierdemael recht zijdt ende noord strect sonder eenige affwijckinge. Onder desen meridiaen licht het westelicxte deel van *California* ende deijlanden *Las Despoblades*¹⁾ zijnde gelegen tusschen *Cabo del Engano*²⁾ ende *C. de S. Lucas*.

Van den voors. 260 graed voorder oostwaert begint de naelde andermael te noordwestern ende is van daer wassende noordwesteringe tot onder den 310 graed der lancte, alwaer de grootste noordwesteringe is; onder dese meridiaen is gelegen *Nombre de Dios* een vermaerde hauen in *America*. Van den 310 graed isset affgaende noordwesteringe totten 360 graet der lancte, dat is totten meridiaen der voors. Eijlanden *Flores* ende *Coruo*.

De voorgaende fundamenten ende gronden worden vast ende warachtich beuonden doer menichfuldige experientien ende obseruatien bij veele geleerde mannen, verstandige schippers ende clouck stuijrluijden van Hispangien, Portugael, Vranckrijcke, Engeland, Nederlandt ende andere volcken met groote neersticheijt ende wetenschap genomen in veele landen ende plaetsen van *Europa*, *Asia*, *Africa*, *Peruana* ende *Mexicana*³⁾, soewel bij zijden als bij noorden die middellinie. Doch vander affwyckinge der naelde inde landen ende zeen, die tusschen *China* ende *Mexico* gelegen syn, en heb ick tot alsnoch niet connen becommen gewisse condschap doorde eruarentheijt beuesticht.

1) Op Plancius' wereldkaart van 1592 komen voor *Las de Spobldas*, lengte 268°, waar men thans *Las Tres Marias* vindt ± 22° NB.

2) Op dezelfde kaart op 244° lengte *C. del Engaño*, noordwestelijk van *C. San Lucas*, (de zuidpunt van het schiereiland Californië) meer bij de tegenwoordige kaap *S. Eugenio* op 28° NB. De *Tres Marias* liggen niet tusschen, maar ten zuidoosten van beide Kapen. Zie *Wieder's Monumenta geographica II*.

3) Twee benamingen tijdelijk in gebruik geweest voor N. en Z.-Amerika: *Mexicanae* en *Peruanae Pars*.

Om door het noordoosten ende noordwesten vander naelde des compas aff te meten de graden der lancte, soo sal men den lancte wijser¹⁾, dat is het coperen plaetken, waer op de graden der lancte met onderscheijt van wassende ende affgaende noordoosteringe ende noordwesteringe geteekent staen, appliceren aenden middachcirkel oft vtersten cant des Algemeynen Astrolabij, ende dat in soodanige gestaltenisse, dat het middelpunct vanden wtcant des lancte wijsers, dat is het schreeffken, recht gestelt worden op soodanigen graed ende minute der breedde oft hoochte des Poli, als de plaetse gelegen is, daer van ghy begeert te hebben de graden der lancte; ende telt alsdan langs den lancte wijser, namentlyck langs de teeckeninge vande graden der lancte op de urecirkelen, zoo veele graden ende minuten als de naelde des compas op die plaetse noordoostert oft noordwestert, ende neemt vlijtich acht oft het aldaer is wassende off affgaende noordoosteringe oft noordwesteringe, soo sal de affsnijdinge van zoodanige urecirkel des Astrolabij, dat is de zoomenichste graed vande affwijckinge der naelde, u op den lancte wijser te kennen geuen den graed der lancte van zoodanige plaetse.

Bij den graden der breedde worden verstaen die geene, die vande middellinie zijdwarts ende noordwarts gaen tot onder den zijder ende noorder Polum der werelt, ende worden opgetelt van niet tot 90 graden. De graden der lancte gaen van westen oostwaert langs den ommeloop des geheelen aertbodems totten getale van 360 graden.

Ende ouermits d'affwijckinge van der naelde onder eenen meridiaen ende gelijcke hoochte der Polen grooter beuonden wert aende suijdt zijde vande middellinie, dan aende noortzijde, zoo moetmen voorde plaetsen die vanden *Aequinoctiael* zijdwarts gelegen sijn nemen (in t' appliceren des lancte wijsers) de graden der lancte die den zijder polo naest sijn; ende voordien plaetsen, die vande middellinie noordwarts gelegen sijn, zal men nemen de teeckeninge vande graden der lancte, die vanden noorder Polo verst is. Als bij exempel: onder den 32 graed der zijdelijcker breedde noordoostert die naelde 19 graden, namentlijck onder den 30 graed der lancte, ende is aldaer te weten voor zoodanige breedde de grootste noordoosteringe, ende onder den 32 graed der noordelijcke breedde, ende onder den zelfden 30 graed der lancte noordoostert die naelde niet meer dan 12 graden.²⁾

1) Zie de hierbij behoorende toelichtingen. p. 433.

2) Nauwkeurig berekend, sijn die bedragen resp. $11^{\circ}44'$ en $18^{\circ}32'$. Het verschil is daaraan toe te schrijven, dat Plancius niet cijfert maar de constructieve oplossing d. i. den lengte-wijzer volgt.

Daerom soe moetmen den lancte wijser gebruijcken met soodanige onderscheijt als te vooren verclaert is.

Alsoo is beuonden door goede obseruaties der Portugijsers, dat de naelde des compas bij *Cabo de S. Augustino* in *Brasilia* noordoostert 3 graden ende is wassende noordoosteringe; die zijdelijcke breedte is al daer 8 graden ende 30 minuten, licht derhaluen dese plaetse onder den 5 graed ende 50 minuten der lancte.¹⁾ Noordwest wel zoo noordelijck vande Eijlanden van *Tristan D'Acunha* onder den $31\frac{1}{2}$ graed der zijdelijcke breedte noordoostert de naelde 19 graden ende is voor zoodanige breedte de grootste noordoosteringe; ligt daerom dese plaetse onder de 30 graed der lancte.²⁾

Noord wel soe westelijck van de Eijlanden van *Tristan D'Acunha* onder de zelfste zijdelijcke breedte van $31\frac{1}{2}$ graden noordoostert de naelde 16 graden ende is affgaende noordoosteringe, ligt daerom die plaetse onder den 36 graed der lancte.³⁾

Onder de middellinie zijd ende noord met *Cabodas Palmas* noordoostert de naelde $11\frac{1}{4}$ graden ende is wassende noordoosteringe; ligt daerom die plaetse onder den 29 graed der lancte.⁴⁾

Suijd ende noord met *Cabo de bona esperanca* onder den $35\frac{1}{2}$ graed der zijdelijcke breedte noordoostert de naelde $2\frac{1}{2}$ graden ende is affgaende noordoosteringe, waer wt volcht, dat het voors. Caep onden 57 graed der lancte gelegen is.⁵⁾

Bij de *Baixos de Iudia* onder den 22 graed der zijdelijcke breedte is wassende noordwesteringe van elf graden ende is daeromme de plaetse gelegen onder den $79\frac{1}{2}$ graed der lancte.⁶⁾

Mosambicque ligt onder den 14 graed ende 50 minuten der zijderlijcke breedte, ende is daerom dese stadt gelegen onder den 82 graed ende 40 minuten der lancte.⁷⁾

Suijdt ende noord met *Cabo de Romano*, gelegen int groote eijlandt *Magagascar* onder den 28 graed der zijderlijcke breedte, is aenwassende noordwesteringe van zestien graden, waer wt blijkt, dat het voors. Caep gelegen is onder den $86\frac{1}{3}$ graed der lancte.⁸⁾

Vierendertich Duijtsche mylen suiidoost van het Eijlandt van

1) De opgegeven lengte van $5^{\circ}50'$, komt door berekening op $6^{\circ}24'$.

2) Berekening geeft voor de variatie op $31^{\circ}30'$ Z. Br. en 30° Lengte de waarde van $18^{\circ}20'$; tevens de maximale waarde welke bij die breedte mogelijk is. Feitelijk is de opgave van Plancius ten bedrage van 19° bij zijn eigen theorie onbestaanbaar, maar het verschil is gering.

3) Berekening geeft lengte $34^{\circ}44'$.

4) Berekening geeft $27^{\circ}14'$ OL.

5) Id. $56^{\circ}46'$.

6) Id. $80^{\circ}15'$.

7) De opgave is onvolledig, daar de variatie ontbreekt.

8) Berekening geeft $87^{\circ}35'$ OL.

Brandaon onder den $19\frac{1}{3}$ graed der zuijderlicker breedde noordwestert de naelde 22 graden, ende is onder dien meridiaen de grootste noordwesteringe; is daerom de plaetse gelegen onder den 110 graed der lancte¹⁾.

Goa is een vermaerde coopstadt in *Oost India*, licht onder den $15\frac{1}{2}$ graed der noorderlijke breedde, aldaerls affgaende noordwesteringe van $15\frac{1}{8}$ graden, waer wt blijkt, dat dese stadt gelegen zij onder den 120 graed der lancte²⁾.

Cochin licht onder den $9\frac{3}{4}$ graed der noordlijcken breedde, aldaer is affgaende noordwesteringe van 15 graden, hetwelcke te kennen geeft dat desen Oost Indische coopstadt gelegen zij onder den 121 graden der lancte³⁾.

Recht suyd ende noord metten Eijlanden *Flores* ende *Coruo* strict de naelde des compas (gelijck te vooren verclaert is) zuijd ende noord zonder eenich affwijkinge.

Bij het Vlaemsche Eijlandt van *S. Maria* onder den 37 graed der noordlijke breedde noordoostert de naelde $3\frac{1}{2}$ graden ende is wassende noordoosteringe; is derhalven dat Eijlandt gelegen onder den $8\frac{1}{3}$ graed der lancte⁴⁾.

Amstelredamme licht onder den 52 graed ende 20 minuten der noorderlijke breedde ende heeft affgaende noordoosteringe $9\frac{1}{2}$ graden; is daerom dese stadt onder den $39\frac{1}{2}$ graden der lancte gelegen⁵⁾.

St. Michael, anders genaempt *Archangel*, een stadt in *Russia* gelegen bij de Witte zee, onder den 64 graed ende 54 minuten der noorderlijke breedde heeft wassende noordwesteringe $12\frac{1}{2}$ graden waer wt blijkt, dat die Stadt licht onder den $83\frac{1}{2}$ graed der lancte⁶⁾.

De Conincklijke hooftstadt *Astracan* gelegen bij de Caspische zee onder den 46 graed ende 9 minuten der noordelijke breedde heeft wassende noordwesteringe $14\frac{1}{2}$ graden; licht derhaluen die stadt onder den 93 graed der lancte⁷⁾.

De zuijderlijke strate van *Veygats* licht onder den $69\frac{1}{2}$ graed der noorderlijke breedde ende heeft wassende noordwesteringe 24 graden ende 30 minuten, waer bij blijkt dat de strate gelegen is onder den 103 graed der lancte⁸⁾.

1) Weer een geval dat volgens de theorie van Plancius onbestaanbaar is, daar de max. variatie op $19^{\circ} 20'$ Z. Br. (onder 110° Lengte) nog niet ten volle 22° bedraagt. (De berekende waarde is $21^{\circ} 22'$, 5).

2) Berekening geeft $119^{\circ} 3'$.

3) Berekening geeft $120^{\circ} 3'$. 4) Id. $8^{\circ} 31'$. 5) Id. $38^{\circ} 58'$. 6) Id. $83^{\circ} 36'$.

7) Id. $94^{\circ} 17'$. 8) Id. $102^{\circ} 51'$.

Den ijshouck in Noua Zembla, van Plinio genaempt Promontorium *Tabin*, licht onder den 77 graed ende 12 minuten der noorderlycke breedde ende heeft affgaende noordwesteringe 27 graden; is derhaluen die hoeck gelegen onder den $120\frac{1}{2}$ graed der lancte. ¹⁾

In de *Tartarische* zee is de grootste noordwesteringe onder den 110 graed der lancte; onder den 80 graed der noorderlycke breedde ende de zelfde lancte noortwestert de naelde 37 graden, ende onder den 82 graed der breedde 39 graeden. ²⁾

De strate van *Anjan* licht onder den 55 graed der zuijderlijke ³⁾ breedde; nae compascaerten, gemaect by de zeevaerders vanden Gouverneur van *Mexico* ende nagmaect by *Ludovico Teixeira*, is de zelve gelegen onder den 190 graed der lancte, ende na de beschrijvinge van andere onder den 185 graed der lancte. Wt daffwijckinge der naelde sal de rechte gelegentheijt beuonden worden, want onder 55 graden der breedde ende 185 der langte noordoostert de naelde 12 graden ende onder den 190 graed 14 graden. ⁴⁾

Men moet met vlijt aenmercken, dat in alle voorgaenden exempelen gesproocken wordt van het noordoosten ende noordwesten der naelde ende niet des compas, want in een gemeijn compas verschilt het zuijdt ende noord ruijm een halue streeck, dat is omtrent zes graden van de gelegentheijt der naelden, derhaluen de naelde noordoostert omtrent zes graden meer dan een gemeijn compas ende noordwestert omtrent 6 graden min dan een een gemeijn compas doet ⁵⁾.

Mette voorgaende obseruatien der Portugijsers compt over een tgene de schepen van Amsterdam op hunne Oost Indische zeevaert inden jaren 1595, 1596 en de 1597 beuonden hebben, gelijk sulcx blijkt bijde dag boucken ende zeeschriften van Pieter Dirxss ende Vechter Willemssen zaliger gedachtenisse, insgelijcx bij de schriften van Frederick Houtman, Pieter Stockman ende meer anderen ⁶⁾, welcke beuonden hebben de noordoosteringe te wasschen

1) Berekening geeft $102^{\circ}58'$.

2) Berekening geeft voor de variatie in 80° N.Br. en 110° O.L. $36^{\circ}35'$.

" " " " " " 82° N.Br. " 110° O.L. $38^{\circ}41'$.

3) Lees: „noordelijke” breedte, naar uit de getallenwaarden zeker blijkt.

4) Berekening geeft bij breedte 55° N. en variatie 12° wass. N.O. ring: $185^{\circ}55'$ O.L.

" " " " " " 55° N. " " " " " " 14° " " " " " " $190^{\circ}20'$ O.L.

5) Een belangrijk gegeven. De Nederlanders bevestigden dus hunne kompasnaald aan de roos volgens de lijn N. 6° W.—Z. 6° O. Waarom? Uit eene traditie?

6) Het heeft geen zin, de hier gegeven en door middel van den Lengtewijzer berekende lengten nauwkeurig volgens formule te becijferen, daar het door Plancius aangenomen

tusschen *Brasilien* ende deijlanden van *Tristan D'Acunha* van 9 graden tot 20 graden, ende vanden 30 graed der lancte dezelve meer ende meer aff te nemen tot datse 17 Duytsche mijlen bij Oosten *Cabo D'Agulhas* gansch te niet compt; want den 17 Juny 1595 hebben zij beuonden op den zuijderlijcke hoochte van 9 graden 34 minuten dat de naelde van het compas noordoosterde 6 graden, zijnde wassende noordoosteringe; waren derhalven opden 19 graet der lancte veel verder lant dan zij gisten, door dien zij tusschen *Guinea* ende de middellinie door de loopstroomen oostwaert gedreuen waren. Den 15 Julij 1595 hebben zij beuonden op den suijderlijcke hoochte van 33 graden ende 50 minuten, dat de naelde noordoosterde een streeck ende 3 vierendeelen, welke sijn $19\frac{3}{4}$ graden, waer wt blijft; dat zij doe ter tijt waren op den $29\frac{1}{2}$ graed der lancte.

Den 16 Julij 1595 hebben zij beuonden opde zuijderlijcke hoochte van 34 graden 12 minuten, dat de naelde noordoosterde 20 graden, zijnde voor zoodanige hoochte de grootste noordoosteringe, twelck te kennen geeft dat zij alsdoen waren opden 30 graed der lancte.

Hebben insgelijcx beuonden, dat van den zeluigen 30 graedt der lancte oostwaert aen de noordoosteringe meer ende meer afneempt, zoodat de naelde bij *Cabo de bona esperanca* niet meer en noordoostert dan $2\frac{1}{2}$ graden, ende 17 Duytsche mijlen bij oosten *Cabo D'Agulhos*, hetwelcke is bij *Cabo de Sena*¹⁾, de noordoosteringe gansch te niet compt, alwaer de naelde van de compassen ten tweedemaal recht zijdt ende noord wijst.

Ende dat van daer oostwaert aen de naelden meer ende meer noord-

verband tusschen breedte, variatie, helling der ecliptica en lengte toch illusoir is, zoodat de vermelde uitkomsten alle waarde missen. Van eenig wetenschappelijk belang zijn alleen de variaties welke op of nabij geografisch bekende punten zijn bepaald.

Met name :

Kaap S. Augustijn (Brazilië)	N 3° 0' O.
Bij Kaap de Goede Hoop (7. 5. '97)	N 2° 30' O.
17 mijl beOosten K. Agulhas	N 0° 0' O.
Bij Kaap Infante (24. 4. '97)	N 4° 30' W.
Baai S. Augustijn	N 13° 0' W.
Baai van Anton Gil	N 15° 0' W.
Bantam	N 4° 45' W.
Poe. Lubock (Bawean)	N 2° 25' W.
Z. W. Pb. van Bali	N 1° 30' W.
Bij Natal (24. 4. '97)	N 4° 30' W.
Bij Agoada de S. Bras (2. 5. '97)	N 0° 15' W.
Beoosten S. Helena (25. 5. '97)	N 11° 0' O.
Bij Heyzant (1. 8. '97)	N 13° 0' O.

1) Sena bij C. das Correntes op de Kaart van Van Langren. Monumenta II pl. 40.

westeren tot op den 110 graed der lancte, alwaer de noordwesteringe ten grootsten is, want 5 mijlen bij Oosten Ponto das Fontes, anders genaempt P. de Infante¹⁾, gelegen voorbij *Cabo de Bona Esperansa* int landt van Natal, zoo hebben zij beuonden in hunne wedercomste den 24 Aprilis 1597, op de zuijderlijke hoochte van 33 graden $4\frac{1}{2}$ graden wassende noordwesteringe; waren derhaluen doen ter tijt op den 66 graedt der lancte niet meer dan vijff mijlen van landt, als zij int gemeijn gisten te wesen 300 Duijtsche mijlen van landt ende een van hen 250 mijlen.

Desgelijcx hebben zij beuonden inden inwijck van St. Augustino, gelegen aende zuijtwestzijde van het Eijlandt Madagascar onder den *Tropico Capricorni*, dat de naelde van het compas aldaer noordwestert 13 graden; ende ouermits het is wassende noordwesteringe, zoo is die inwijck gelegen op den 83 graed der lancte.

Inden mont vanden grooten inwijck van *Anton Gil*, gelegen aende zuijtoostzijde van het eijlandt Madagascar op de zuijderlijke hoochte van $16\frac{1}{3}$ graden, hebben zij beuonden 15 graden wassende noordwesteringe, waer wt blijkt dat die plaetse gelegen is op den 91 graedt der lancte.

Sestich Duijtsche mijlen bij oosten het noordoosteiijnde van Madagascar op de zuijderlijke hoochte van 12 graden hebben zij beuonden $16\frac{1}{2}$ graden wassende noordwesteringe, waer wt volcht, dat zij doen ter tijt waren opden $96\frac{1}{3}$ graed der lancte.

Ende van daer voordere Oostwaert hebben zij de noortwesteringe beuonden meer ende meer te wassen, zoo dat zij den 18 Aprilis 1596 opde zuijderlijke hoochte van 4 graden gehadt hebben de grootste noordwesteringe van $19\frac{1}{3}$ graden, namentlijk voor zoodanige hoochte.

Ende van daer voordere oostwaerts zoo hebben zij beuonden de noortwesteringe meer ende meer te verminderen, zoodat zij op de zuijderlycke hoochte van vijff graden ende 35 minuten beuonden hebben $9\frac{1}{2}$ graden affgaende noordwesteringe, wesende alsdoen 134 Duijtsche mijlen westwaerts vande zuijtwest houck van het eijlandt Samatra.

Alsoo oock omtrent 25 Duijtsche mijlen west ten noorden vande zuijtwesthouck van Samatra op de zuijderlijke hoochte van 5 graden 28 minuten hebben zij beuonden 6 graden affgaende noordwes-

1) Verwarring tusschen "Penedo das fontes" in Zuid-Natal (zie de kaart van Van Langren bij Jan Huyghen van Linschoten) en Kaap Infante bij het tegenwoordige Swellendam.

teringe, licht derhaluen die plaetse op den 147 graed der lancte.

Tot *Bantam* zijnde, een treffelijcke coopstadt in *Jaua* opde zuijderlijcke hoochte van 6 graden, hebben zij beuonden affgaende noordwesteringe van 5 graden schaers, dat is van omtrent $4\frac{3}{4}$, waer wt volcht dat Bantam gelegen is opden 150 graed der lancte¹⁾.

Int eijlandt Lubock gelegen omtrent 10 mijlen bij noorden het westeijnde van het eijlandt *Madura*, hebben zij beuonden op zuijderlijcke breedde van 6 graden 10 minuten affgaende noordwesteringe 2 graden ende 25 minuten; ende dat op het landt zijnde met een vast liggende instrument²⁾, zoodat de plaetse licht onder den 155 graed der lancte.

In het zuijdtwest eijnde van het eijlandt Bali, op de zuijderlijcke breedde van acht graden ende 40 minuten, hebben zij beuonden affgaende noordwesteringe $1\frac{1}{2}$ graed, waer wt blijkt dat die plaetse licht op den 157 graed der lancte.

Inde wedercompste hebben zij soo langs soo grooter noordwesteringe beuonden, als onder andere den 11 Martij 1597 op de zuijderlijcke breedde van $13\frac{1}{4}$ graden, $6\frac{1}{3}$ affgaende noordwesteringe. —

Den 16 Martij op de zuijderlijcke breedde van 15 graden 40 minuten 13 graden affgaende noordwesteringe; den 21 Martij opde zuijderlijcke breedde van 18 graden $15\frac{1}{4}$ affgaende noordwesteringe; den 23 Martij opde zuijderlijcke breedde van 21 graden $17\frac{3}{4}$ affgaende noordwesteringe. Den 26 Martij opde zuijderlijcke hoochte van $21\frac{1}{2}$ graden³⁾ 19 graden affgaende noordwesteringe; den 30 Martij opde zuijderlijcke hoochte van 25 graden ende 15 minuten 22 graden affgaende noordwesteringe.

Den 31 Martij 1597 hebben zij beuonden opde zuijderlijcke breedde van 26 graden ende 15 minuten 23 graden noordwesteringe, ende des nachts daer nae hebben zij gehadt de grootste noordwesteringe voor zoodanige hoochte.

Desgelijcx hebben zij beuonden den 4 April opde zuijderlijcke hoochte van 29 graden wassende noordwestering van $19\frac{7}{8}$ graden.

Den 12 Aprilis op den $30\frac{1}{2}$ graed zuijderlijcke breedde 17 graden wassende noordwesteringe. Den 16 Aprilis opden $32\frac{1}{2}$ grad der zuijderlijcke breedde 13 graden wassende noordwesteringe. Den 20 April op den $32\frac{1}{3}$ graed der zuijderlijcke hoochte 8 graden wassende noordwesteringe. Den 24 Aprilis hebben zij gehadt $4\frac{1}{2}$ graden wassende

1) Het afschrift van deze alinea is in de copie van het R.A. foutief.

2) Vermoedelijk bedoeld: een kompas, opgesteld op den vasten wal.

3) Het afschrift in het R.A. zegt $23\frac{1}{2}$.

noordwesteringe ¹⁾ ende dat op de zuijderlijcke hoochte van 33 graden, oft gelijk Pieter Stockmans schrijft op de hoochte van 32 graden ende 30 minuten, ende waren omtrent vijf mijlen buijten het landt van Natal. Den 30 Aprilis opde zuijderlijcke breedde van $34\frac{3}{4}$ graden ²⁾ hebben zij beuonden eenen graed wassende noordwesteringe.

Den 2 May 1597 op de zuijderlycke breedde van 35 graden, zoo hebben zij beuonden niet meer dan een vierendeel van eenen graed wassende noordwesteringe, ende waren nae gissinge 7 mijlen buijten het lant vande *Agoada de St Bras*, hetwelck zij bescheidelijck sagen.

Den 3 Maij op de hoochte van 35 graden 12 minuten hebben sij gehadt een half graedt affgaende noordoosteringe.

Den 7 Maij op de zuijderlycke breedde van 35 graden hebben zij beuonden $2\frac{1}{2}$ affgaende noordtoosteringe ende zagen het landt van *Cabo de bona esperance*.

Den 14 May opde zuijderlijcke breedde van 26 graden hebben zij gehadt $6\frac{1}{2}$ graden affgaende noordtoosteringe.

Den 20 Maij opde zuijderlijcke hoochte van 17 graden ende 40 minuten affgaende noordoosteringe $7\frac{1}{4}$ graden, ende den 25 Maij opde zuijderlijcke breedde van 16 graden affgaende noordoosteringe 11 graden, ende waren $2\frac{1}{2}$ mijlen bij oosten het eijlandt van *St. Helena*, waer wt blijkt, dat dit eylandt licht opden 38 graed der lancte. Immers ouermits de Portugijsers alhier de noordoosteringe niet en reekenen, soo leggen sij t'selue eenige graden westelijcker. Den 26 Maij opde zuijderlijcke hoochte van 15 graden 12 graden affgaende noordtoosteringe.

Den eersten Juni 1597 opde zuijderlijcke hoochte van 5 graden ende 40 minuten hebben zij beuonden 10 graden wassende noordtoosteringe, ende gisten te wesen 260 mijlen bij Oosten *Cabo de St. Augustino*; ende was een goede gissinge, want zij waren op den 23 graed der lancte 255 mijlen bij oosten *Cabo de St. Augustijn*.

Den 4 Junij op de zuijderlijcke breedde van 2 graden 30 minuten hebben zij gehadt $7\frac{1}{2}$ wassende noordtoosteringe. Den 8 Junij op de hoochte van 20 minuten bij noorden de middellinie hebben zij beuonden $8\frac{1}{2}$ graden wassende noordtoosteringe, waer wt blijkt, dat zij door degeweldige loopstroomen oostwaerts aangedreuen zijn, d'welck insgelijcx doorsaecke is, dat zij vande breedde van het eijlandt *Ascension* totte middellinie veel min hoochte hebben opgeseylt dan zij gisten.

1) „Den 24 Aprilis”, tot „noordwesteringe” is in bovenbedoeld afschrift uitgevallen.

2) In hetzelfde afschrift staat $3\frac{1}{2}$.

Van den 9 Junij smorgens totten eersten Julij hebben zij geene affwijckinge vander naelde beschreuen, zoo dat men niet vastelijck can besluijten oft zij bij oosten off bij westen d'eijlanden van *Cabo verde* geloopen zijn. Dan het is te vermoeden wte wassende noordoosteringe, welcke zij den 8 Junij ende den eersten Julij beuonden hebben, dat zij tusschen *Cabo Verde* ende d'eijlanden geseijlt hebben, ende dat te meer dewijle den 26 Junij in de zeijlen van het jacht veel zandts is gewaijt, als zij waren opde noordelijcke hoochte van 17 ende 18 graden. Het is geloofflijck dat dit sant is gecommen vande groete woestijne van *Genehoa*¹⁾, gelegen bijnoorden de reuiere van *Sanaga*²⁾.

Den eersten ende tweeden Julij hebben zij beuonden op de noordelijcke breedde van 24 en 25 graden omtrent 4 graden wassende noordoosteringe; Frederick Houtman stelt wat meer ende Pieter Stockmans wat min dan vier graden.

Den 12 Julij heeft Frederick Houtman beuonden $3\frac{1}{2}$ wassende noordoosteringe opde noorderlijcke breedde van 38 graden, maar Pieter Stockmans stelt niet meer dan 3 graden noordoosteringe. Naer Houtmans obseruatie zoo hebben zij de Vlaemsche eijlanden van St. Maria ende St. Michael gelaten op backboordt ende nae Stockmans beuindinge op stuijrbort; want de treffelijcke mathematicas Eduardus Vruchtius³⁾ heeft beuonden bij het eijlandt van *Sancta Maria* $3\frac{3}{4}$ graden wassende noordoosteringe⁴⁾, waer mede ouereen commen de beuindingen vanden Portugijsers.

Desgelijcx hebben zij beuonden den 18 Junij opde noorderlijcke hoochte van 41 graden ende 15 minuten schaers 6 graden wassende noordoosteringe, ende den 24 Julij opde noorderlijcke breedde van 40 graden ende 40 minuten 7 graden wassende noordoosteringe.

Den eersten Augusty 1597 hebben zij beuonden opde noorderlijcke hoochte van 45 graden ende 35 minuten $10\frac{1}{2}$ wassende noordoosteringe. Den 7 Augustij opde noorderlijcke breedde van 48 graden ende 50 minuten, wesende zuijdt ende noordt met Heijsant, hebben zij gehadt 13 graden wassende noordoosteringe, zoodat het zeluige eylandt licht op den 29 graed der lancte.

Ick achte niet noodich te wesen te verclaren dat een ijegelijck streeck des compas affgedeelt wort in $11\frac{1}{4}$ graden, de vier streecken in 45, de 8 streecken in 90 ende de 32 streecken in 360 graden, gemerct sulx genouch bekendt is.

1) Guinee. 2) Senegal.

3) Deze naam elders niet gevonden.

4) Plancius stelt (zie p. 415) de variatie bij S. Maria op $3^{\circ}30'$; wie met Stockmans in zee een waarde van 3° vindt, rekent dus bewesten de Azoren te staan.

*Dat men de graden der lancte niet en behoort te beree-
kenen wten gedruchten werelt clooten.*

Int examineren vande graden der lancte sal men volgen goede zeecaerten de rechte distantie oft verde¹⁾ der plaetsen ende andere gelooffwaardige lantbeschrijvingen, maer niet de gemeijne gedructe Globes terrestres, overmits die in veelen plaetsen van de natuurlijke gelegentheit des aerdbodems niet weijnichen verschillen, als bij exempel van Engellands eijnd tot het groot eijlandt van Terre noua zijn niettemin dan 600 Engelsche legoas, gelijk veele gelooffwaardige zeevaarders getuijgen. De Spanjaerden ende Portugijsers stellen de distantie grooter. Op de gedructe globis is het niet meer dan 400 Engelsche legoas. D'engelsche legoas worden gereeckent tot 20 in een graed der breedde²⁾.

Van Cabo de Roca by Lixbona, welcke onse schippers noemen Roxeijndt, totte eijlanden van *Flores* ende *Coruo* is de distantie van 19 graden der breedde; eenige compasscaerten hebben 19 graden ende 40 minuten op de gedructe globis staet alleenlijck de distantie van 14 graden der breedde.

Van het eijlandt van *St Maria D' Agosto* tot het naeste vaste landt van Brasilia is de wijdde van 14 graden der breedde ruim; op de gedructe werelt clooten is de wijdde van $4\frac{1}{2}$ graden.

Van *Cabo Das Augulhas* tot *Cabo de S. Romano* gelegen int eijlandt Madagascar is de distantie van 27 graden der breedde ruim; op de gedructe werelt clooten is die distantie van 23 graden der breedde.

Van *Cabo de S. Romano* tot het Eijlandt van *St Brandaon* is de wijdde van 21 graden ende 30 minuten der breedde; op de gedructe globis staet 18 graden der breedde.

Alsoo oock inde noorderlijcxsche deelen der werelt vanden meridiaen van Londen in Engelandt tot het westeijnde van Groenlandt zijn 54 graden der lancte, opden gedruchten werelt clooten is set niet meer dan 42 graden der lancte.

Van Noordkijn in Finmarcken totte drie eijlanden gelegen inde mont van de Witte zee, zijn 118 Duijtsche mijlen, in den gedruchten globis terrestribus staet niet meer dan 90 mijlen.

1) Lees verheid.

2) De Engelschen bedienden zich van een mijl (Norwood 's mijl) van 17500 feet d.i.: 5338 M. en rekenden dus een graad op 106760 Meters; de Nederlanders met hun mijl van 5355 M en hun graad van $15 \times 5355 = 80325$ M. stonden dus ver bij hen ten achter tot Snellius (1617) zijn graadmeting bekend maakte. Zie "De mijl voor het jaar 1617", door Timeüs in Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. 2. XXXVII, 1920.

Van *Gabo de Candinos* tot het Eijlandt Vaigats zijn 63 Duijtsche mijlen; op de gedructe globis zijnt 145 Duijtsche mijlen.

Van het Eijlandt Vaigats tot de groote reuiere Obij zijn omtrent 50 Duijtsche mijlen; op de gedructe werelt clooten zijnt omtrent 150 Duijtsche mijlen.

Alsoo isset met veelen anderen plaetsen ende deelen der werelt. Derhalven die int bereeckenen van de graden der lancte soude willen sich vertrouwen opden gedructen globis terrestribus zoude op een quaet fundament bouwen.

Hoe men door het Algemeijn Astrolabium zal vinden de declinatie der vaste sterren ende der zonnen.

Onder de veelderleij nutticheijden die het Algemeijn Astrolabium U geeft, zoo isset zeer bequaem om daer door te vinden de rechte declinatie der vaste sterren, welcke geschiet opde navolgende maniere. Neempt wt de naevolgende taeffel de lancte ende breedde der vaste sterren ende stelt de horizon recht op de middellinie ende telt de graden der lancte na de orden der 12 hemelsche teijckenen, beginnende van den eersten graedt van Aris¹⁾, welck is het middelpunct des Astrolabij ende alsoo voorts van teecken tot teecken ende van grade tot grade, tot dat ghij hebt d'oprechte lancte der starren ende telt daer naer van de middellinie naer den zijder ende noorder Polum, nae dat de sterren suijderlijcke ende noorderlijcke breedde hebben, ende siet waer de graed der lancte, den graet der breedde door snijdt, stelt alsdan recht opde doorsnijdinge het punct van het cooperen armken, ende brengt alsdan den horison vande middellinie recht op Linia ecliptica, daerop die twaelff teeckenen des Zodiaci staen, zoo zal het eijnde van het cooperen armken U aenwijzen de rechte declinatie der vaste sterren, maer men moet wel toesien dat int verstellen des horizons die gestaltenisse van het cooperen armken niet en verandere.²⁾

Wat aengaet de declinatie der zonnen, die geeft U Linea ecliptica te kennen van graet tot graet etc.

1) Lees: Aries (de Ram), het voorjaarsnachteeningspunt.

2) Verg. de Toelichtingen p. 438.

Lancte ende breedde der vaste sterren gestelt opt jaer 1600.

	Longitudo		Latitudo		Magnit	
	Gr.	Min.	Gr.	Min.		
1. 1) Aldebaran palilicum	II 4	12½	5	31	A2)	1..
2. Superius caput geminorum Castor	69 14	41	10	2	B	2.
3. Inferius caput geminorum Pollux	69 17	43	6	38	B	2.
4. Cor leonis Regulus	Q 24	17	0	26½	B	1.
5. Caudo Leonis [Denebola]	III 16	3	12	18	B	1.
6. Spica virginis.	± 18	16	1	59	A	1.
7. Cor scorpy Antares.	♄ 4	13	4	27	A	1..
8. Australis in praecedente cornu V [α Arietis]	V 27	37	7	8½	B	4..
9. Borealis ac sequens in codem cornio [β Arietis]	V 28	23	8	29	B	4..
10. Stella polaris Alrucaba.	II 23	2½	66	2	B	2.
11. Duarum Lucidarum in capite draconis praecedens [β Draconis]	♄ 6	19½	75	21	B	3.
12. Sequens Lucidarum vulge Lucida [γ Draconis]	♄ 22	24	75	3½	B	3..
13. Arcturus.	± 18	39½	31	2½	B	1.
14. Lucida Coronae	III 6	38½	44	23	B	2..
15. Lucida Lyrae wega	♄ 9	43	61	47½	B	1.
16. Cauda cygni [α Cygni]	≡ 29	53½	59	56½	B	2..
17. Ippectore cassiopeae schedir	8 2	17½	46	35½	B	3.. maior
18. In dextro humero Persey [α Persei?]	8 24	26½	34	30	B	3.
19. Caput medusa seu Algol	8 20	37	22	22	B	3.
20. Capella Erichtony	II 16	16	22	51½	B	1.
21. Lucida in scapulis vulturis sine Aquila	♄ 26	9	29	21½	B	2..
22. Lucida mandi bulaec Ceti.	8 8	47	12	37	A	2.
23. Lucida caudae)-(26	56	20	47	A	2.
24. Sequens seu Lucidus humerus orionis	II 23	12	16	6	A	2..
25. Sinister seu praecedens humerus orionis	II 15	23	16	53	A	2.
26. Lucida in sinistropede Rigel orionis	II 11	17	31	11½	A	1.
27. Sirius	69 8	35½	39	30	A	1.
28. Procyon.	69 20	18½	15	57	A	2..
29. Lucida Hydrae siue Cor	Q 21	45½	22	24	A	1.
30. Minoris superior duarum in qua- drato praecedentium ursae. [?]	Q 7	16½	72	51½	B	2.
31. Earundem inferior [?]	Q 14	41	75	23½	B	3.

1) De nummering is aangebracht ter vergelijking met de volgende lijst, alwaar men de meeste der hier genoemde sterren terug vindt.

2) A = australis. B = borealis, waarbij op te merkendat Aldebaran meteen A is genoteerd.

De rechte opclimlinge ende declinatie der vaster sterren
gestelt opt jaer 1600.

	Ascensio recta Rechte opclimlinge			Declinatie		
	grad.	min.	secun.	grad.	min.	
17. 1) De borst van Cassiopea	—	—	—	54	25	Noort
10. De noordsterre	12	37	51	87	9	N.
23. De steert vande Walvisch	—	—	—	20	12	Zuyd
De Gordel van Adromeda	—	—	—	33	33	N.
22. De Buyck vande walvisch	—	—	—	12	16	Z.
De laetste int Seuensterre	—	—	—	22	49	N.
19. 't Hooft van Medusa	—	—	—	39	22	N.
1. Het ooge vande Stier	—	—	—	15	38	N.
20. De Bock Hircus	—	—	—	45	30	N.
26. De slincker voet vande Reus	—	—	—	8	43	Z.
24. De slincker schouder vande Reus	—	—	—	5	55	N.
D'eerste inde Riem vande Reus	—	—	—	0	39	Z.
De middelste in den Riem	—	—	—	1	30	Z.
De laetste in den Riem	—	—	—	2	12	Z.
25. De rechte schouder van de Reus	—	—	—	7	16	N.
27. De groote Hondt	—	—	—	16	11	Z.
2. Het opperste hoofd [Castor]	—	—	—	32	41	N.
3. Het onderste hoofd [Pollux]	—	—	—	28	55	N.
28. De cleyne Hondt	—	—	—	6	12	N.
29. De claerste van Hidre	—	—	—	6	57	Z.
4. t Hert vande leeuw	—	—	—	13	53	N.
t leechste achterwiel vande wagen	—	—	—	58	31	N.
t hoochste achterwiel vande wagen	—	—	—	63	54	N.
t leechste voorwiel vande wagen	—	—	—	55	57	N.
t hoochste voorwiel	—	—	—	59	15	N.
t achterste vande drie paerden	—	—	—	58	10	N.
t middelste paert	—	—	—	57	3	N.
t voorste paert	—	—	—	51	22	N.
6. De coorenaer vande maecht	—	—	—	9	1	Z.
13. De claerste in Bootes	—	—	—	21	18	N.
14. De claerste inde noordcroon	—	—	—	28	6	N.
7. t Hert vande Schorpioen	—	—	—	25	26	Z.
15. De claerste inde Lier	—	—	—	38	28	N.
21. De claerste inde Arent	—	—	—	7	54	N.
De Beck vande Swaen [β Cygni]	—	—	—	27	10	N.
De paerts muijl	—	—	—	8	5	N.
Het hooft van Andromeda	—	—	—	26	54	N.
11. Het hooft vanden draeck	—	—	—	—	—	—
[β Draconis]	—	—	—	51	37	N.
Het hooft van Hercules	—	—	—	14	55	N.

1) De nummering komt overeen met die van de vorige lijst.

II.

Extract lute ſchriften van Fredrick Houtman. waer tot men verſtaet hoe de ſchepen van Amſtelredam op hare eerſte Ooſt Indiſche zeebaert d'afwijckinge bande naelde deſ compaſ genomen hebben door d'opgaende ende ondergaende ſonne, d'welck men inggelijcꝝ can affmeten op alle ſtreecken ende graden deſ compaſ ende tot allen uren ende minuten handen dage.

- December
1595 Item den 13 December t'seijl gegaen wt het Hollantsche leger oft de verſche reuiere, welck is gelegen aende zuijtwetſijde vant eijlandt Madagascar oft St. Lourens onder Tropicus Capricornis, alwaer de naelde varieert 13 graden ende is wassende noortwesteringe.
- Januarij
1596. Den 5 ditto beuonden de naelde varieert 20 graden wassende noortwesteringh en waren beoosten het voors eijlandt Madagascar op 18 graden 20 minuten, en gisten s.o.t.s. 40 mijl vant eijlant *St. Maria*.
- Februarij Den 28 ditto beuonden dat de naelde varieerde 16½ graden, gisten te weesen 86 mijl oost vant noordeijnd van St. Lourens op de droochtte opden 12^{en} graed der breedde. Geen gront met 80 vaem.
- Martius Den 10 ditto beuonden dat de naelde varieerde . . . graden wassende noordwesteringe, gisten n.n. west wel soo noordelijck 72 mijl vant eijlandt Brandaon; declinatie 12 graden 48 minuten, de grootste affwijckinge.
- April
1596. Den 18 ditto sauonts zon onderganck 31 graden noordelijck als west. Den 19 ditto smorgens zon opganck 7 graden zuijdelijck als Oost, soo dat men beuinden dat de naelde alhier varieert 19 graden ende is affgaende noordwesteringe, declinatie 4 graden bezuijden *Equinoctiael*
- Den 23 ditto sauonts zon onderganck 29½ graden noordelijcker als west.
- Den 24 ditto smorgens zon opganck 4½ graden zuijdelijck als Oost, ergo varieert de naelde 17 graden affgaende noordwesteringe, declinatie 3 graden bezuijden equinoctiael.
- 1596
Maj. Den 25 ditto sauonts onderganck 29¼ noordelijck als west. Den 7 ditto smorgens zon opganck 5½ graden noordelijck als oost. Ditto sauonts son onderganck 28½ graden noordelijcker als west, beuonden 11½ graden affgaende noortwesteringh, gisten de straet

van *Sunda* O.S.O. 40 mijl van ons, maer beuonden naderhandt, dat die omtrent 200 mijl van ons lach, waer mede over een compt de noortwesteringh vande naelde.

Den 8 ditto sauons zon onderganck 28 graden benoorden het west.

Den 9 ditto smorgens son opganck 6 graden benoorden het oost, ergo 11 graden affgaende noortwesteringe, eleuatij 4 graden 45 minuten bezijden Equij :

Den 13 ditto smorgens zon opganck 8 graden noordelijcker alsoost.

Den 14 ditto sauonts son onderganck 28 graden noordelijcker als west.

Den 15 ditto smorgens zon opganck 9 graden noordelijcker als oost, beuonden dat de naelde varieert $9\frac{1}{2}$ graden, eleuatij 5 graden 36 minuten bezijden Equij :

Den 17 ditto smorgens zon opganck 9 graden noordelijcker als oost.

Ditto tzauonts zon onderganck 28 graden noordelijcker als west, beuonden $9\frac{1}{2}$ graden affgaende noordtwesteringe, eleuatij 6 graden 30 minuten.

Den 24 ditto sauons zon onderganck 28 graden noordelijcker als west. Het compas verstrecken. ¹⁾

Den 27 ditto smorgens zon opganck 12 graden noordelijcker als oost, zouden beuinden nae dit bouenst 8 graden affgaende noordtwesteringe, want in 3 dagen weijnich vertier zijn, doch moet altijd wat schelen door den ganck der zonne, eleuatij 3 graden 45 min.

Den 4 ditto smorgens zon opganck $16\frac{1}{2}$ graden noordelijck als oost.

Ditto sauonts zon onderganck 28 graden noordelijck als west, beuonden 6 graeden affgaende noordtwesteringe, eleuatij 5 graden 28 minuten bezijden Equinocti.

Den 7 ditto het lant van Sumatra int gesicht hebbende, smorgens zonopganck 17 graden noordelijcker als oost.

Ditto sauonts zon onderganck $27\frac{1}{2}$ graden noordelijck als west, beuonden dat de naelde alhier varieert $5\frac{1}{2}$ graden affgaende noordtwesteringh.

Den 26 ditto liggende voor de stadt *Sunda Bantam* beuonden dat de naelde alhier varieert schaers 5 graden affgaende noordtwesteringe ²⁾ ende is gelegen onder den 6 graed der breedde.

Den 5 ditto leggende onder t' Eijlandt *Lubock* ³⁾ omtrent 10 mijl

1596
Maj

Junij

1597
Januarij

1) Vermoedelijk beduidt dit dat de kompasnaald met behulp van magneetstaven werd aangestroken om haar magnetisch moment wat te versterken. Mocht het beduiden, dat de naald werd versteld, dan had vermeld moeten worden hoeveel graden zij versteld werd.

2) Klopt met opgave op p. 419.

3) Bawean.

vant west eynd vant eylandt Madura, beuonden de naelde alhier varieert 2 graden 25 minuten¹⁾ affgaende noordwesteringe ende leijt onder den 6 graect 10 min. der breedde bezijden den Equinoctiael. Dit heb ick beuonden op het landt zijnde met een vastleggende instrument. ²⁾

1597
Februarij

Den 27 ditto zon onderganck 7 graden westelijcker als w.t.s. oft $4\frac{1}{4}$ graden zijdelijcker als west. Ditto ons cours naer hujs gestelt.

Den 28 ditto smorgens zon opganck 4 graden oostelijcker als oost ten zijden oft $7\frac{1}{4}$ graden zijdelijcker als oost, beuonden dat de naelde hier varieert $1\frac{1}{2}$ graden affgaende noordwesteringe, ¹⁾ ende was bij t zijdtwest eijnd vant eijlandt Balij, sagen Cabo Porques, eleuatij 8 graden 40 minuten.

Martius

Den 11 ditto smorgens zon opganck 11 graden zijdelijcker als oost, eleuatij $13\frac{1}{4}$ graden.

Den 16 ditto smorgens zon opganck 12 graden zijdelijcker als oost.

Ditto sauonts son onderganck 14 graden noordelijck als west, beuonden 13 graden affgaende noordwesteringh, eleuatij 15 graden 40 minuten, gisten de straet Sunda van ons te wesen . . .

1597
Martius

Den 21 ditto smorgens zon opganck een graet zijdelijcker als O.t.S. oft $12\frac{1}{4}$ graden zijdelijcker als Oost.

Ditto sauonts zon onderganck 7 graden noordelijcker als W.t.N. ofte $18\frac{1}{4}$ graden noordelijcker als oost, beuonden 15 ende $\frac{1}{4}$ graden affgaende noordwesteringe, gisten het eylandt *Apolueriere*³⁾ N.W. t.W. van ons, eleuaty 18 graden.

Den 23 ditto smorgens zon opganck 3 graden zijdelijcker als O.t.S. oft $14\frac{1}{4}$ zijdelijcker als Oost.

Ditto sauonts zon onderganck 10 graden noordelijck als W.t.N. oft $21\frac{1}{4}$ graden noordelijcker als west, beuonden $17\frac{3}{4}$ graden affgaende noordwesteringe, eleuatij 21 graden bezijden, gisten te wesen zijden vant eijlandt *Apolueriere*.

Den 24 ditto sauonts son onderganck w.n.w. op $22\frac{1}{2}$ graden noordelijcker als west.

Den 25 ditto smorgens son opganck 3 graden zijdelijcker als O.t.S. ofte $14\frac{1}{4}$ graden zijdelijcker als Oost.

Ditto sauonts zon onderganck $\frac{1}{2}$ graed noordelijcker als W.N.W. oft 23 graden noordelijcker als west, beuonden $18\frac{1}{2}$ graden affgaende noordwesteringh, eleuatie 22 graden.

1) Klopt met opgave op p. 419.

2) Een op den wal opgesteld kompas.

3) Zie omtrent dit niet bestaande eiland p. 365, waar het I. da Polvora of Polvara wordt genoemd.

Den 26 ditto smorgens zon opganck $3\frac{1}{2}$ graden zuidelijcker als O.t.S. oft $14\frac{3}{4}$ graden zuidelijcker als Oost.

Ditto sauonts zon onderganck $1\frac{1}{4}$ graden noordelijcker als W.N.W. oft $23\frac{1}{4}$ graden benoorden het West, beuonden 19 graden affgaende noordwesteringe, eleuaty $23\frac{1}{4}$ graden bezuijden.

1597
Martius

Den 27 ditto tsauonts zon onderganck 2 graden benoorden het W.N.W. oft $24\frac{1}{2}$ graden benoorden het West.

Den 28 ditto smorgens zon opganck $4\frac{1}{2}$ graden bezuijden het O.t.S. oft $15\frac{1}{4}$ graden bezuijden het Oost, beuonden $19\frac{1}{2}$ graden affgaende noordwesteringe, eleuaty 24 graden bezuijden.

Den 29 ditto sauonts zon onderganck 3 graden noordelijcker als west N.W. $25\frac{1}{2}$ graden benoorden het west.

Den 30^{en} ditto smorgens zon opganck $5\frac{1}{2}$ graden bezuijden O.t.S. oft $16\frac{3}{4}$ bezuijden het Oost, beuonden 21 graden affgaende noordwesteringe, eleuatij 25 graden 15 minuten.

Ditto sauonts zon onderganck 4 graden benoorden W.N.W. oft $26\frac{1}{2}$ benoorden west.

Den 31 ditto smorgens zon opganck 5 graden bezuijden O.t.S. oft $16\frac{1}{4}$ graden bezuijden het Oost.

Hier tusschen is de grootste affwijckinge geweest.

Den 4 ditto sauonts zon onderganck 4 graden benoorden W.N.W. oft $26\frac{1}{2}$ graden benoorden west.

April

Den 5 ditto smorgens zon opganck 2 graden bezuijden O.t.S. oft $13\frac{1}{4}$ graden bezuijden het Oost, beuonden $19\frac{7}{8}$ graden wassende noordwesteringe, eleuatij 29 graden.

Den 7 ditto sauonts zon onderganck 4 graden benoorden W.N.W. oft $26\frac{1}{2}$ graden benoorden west.

April

Den 8 ditto smorgens zon opganck $\frac{1}{2}$ graed bezuijden o.t.s. oft $11\frac{3}{4}$ graden bezuijden het Oost, beuonden stijff 19 graden wassende noordwesteringe, eleuatie $29\frac{3}{4}$ t.Z. equin:

Den 10 ditto smorgens son opganck $8\frac{1}{2}$ graden bezuijden het Oost.

Ditto sauonts son onderganck 4 graden benoorden W.N.W. oft $26\frac{1}{2}$ benoorden het West, beuonden 17 graden wassende noordwesteringe, eleuatie 30 graden 20 minuten Z. Pol.

Den 12 ditto smorgens son opganck $7\frac{1}{2}$ graden bezuijden het Oost.

Ditto sauonts son onderganck 4 graden benoorden W.N.W. oft $26\frac{1}{2}$ benoorden West, beuonden 17 graden wassende noordwesteringe, eleuatie 30 graden 30 minuten.

Den 13 ditto sauonts zon onderganck 4 graden benoorden W.N.W. oft $26\frac{1}{2}$ graden benoorden west.

Den 14 ditto smorgens zon opganck $2\frac{1}{2}$ graden bezijden het Oost beuonden $14\frac{1}{2}$ graden wassende noortwesteringh.

Ditto sauonts son onderganck $3\frac{1}{2}$ graden benoorden W.N.W. oft 26 graden benoorden het West, beuonden $14\frac{1}{4}$ graden wassende noortwesteringe, eleuatie 21 graden, zijjd P.

Den 15 ditto smorgens zon opganck 1 graedt bezijden het Oost.

April Ditto sauonts zon onderganck $3\frac{1}{2}$ graet benoorden W.N.W. oft 26 graden benoorden het West, beuonden $13\frac{1}{2}$ graden wassende noordwesteringe, eleuatie 31 graden 35 minuten.

Den 16 ditto smorgens zon opganck oost.

Ditto sauonts zon onderganck 3 graden benoorden W.N.W. oft 26 graden benoorden het West, beuonden 13 graden wassende noordwesteringe, eleuatie 32 graden 30 minuten.

Den 17 ditto smorgens zon opganck een graed benoorden het Oost.

Ditto sauonts zon onderganck 2 graden benoorden W.N.W. oft $24\frac{1}{2}$ benoorden het West.

Den 19 ditto sauonts son onderganck 10 graden noordelijcker als W.t.N. oft $21\frac{1}{4}$ noordelijcker als west.

Den 20 ditto smorgens zon opganck 5 graden noordelijcker als oost, beuonden $8\frac{1}{8}$ wassende noordwesteringe, eleuatie 32 graden.

Ditto sauonts zon onderganck $9\frac{1}{2}$ noordelijcker als W.t.N. oft twintich $\frac{3}{4}$ graden noordelijcker als west, beuonden schaers 16 graden affwijckende wassende noordwesteringe, eleuatie 32 graden 20 minuten.

Den 21 ditto smorgens zon opganck 6 graden benoorden het Oost.

Ditto sauonts son onderganck $9\frac{1}{2}$ graden benoorden W.t.N. oft $20\frac{3}{4}$ benoorden west, beuonden $17\frac{3}{8}$ graden wassende noordwesteringh, eleuatie 32 graden.

April Den 24 ditto sauonts zon onderganck 9 graden benoorden W.t.N. oft $20\frac{1}{2}$ graden benoorden West. Ditto smorgens oock sauonts gesien het landt, waren omtrent 5 mijlen buijten landt.

Den 25 ditto smorgens zon opganck O.t.N. oft $11\frac{1}{4}$ graden benoorden het Oost, beuonden $4\frac{1}{2}$ graden decli: wassende noordwesteringe, eleuatie 33 graden.

Den 28 ditto tsauonts zon onderganck W.N.W. oft $22\frac{1}{2}$ benoorden t west.

Den 29 ditto smorgens zon opganck 5 graden noordelijcker als O.t.N. oft 17 graden benoorden het Oost, eleuatie 34 graden.

Ditto 2 uren voor middach hebben wij het landt wedergesien, ende zijnder tot op 2 mijl nae aengeloopen, Sauonts zon onderganck W.N.

W. oft $22\frac{1}{2}$ graden benoorden het West, beuonden $2\frac{1}{4}$ graden wassende noordwesteringh, waren 5 mijlen zijden buijten lant, want wijt vant landt aff gewent hadden, eleuatie 33 graden 20 minuten hadden wij smiddaechs aen de zon. —

Den 30 ditto smorgens zon opganck 7 graden benoorden O.t.N. oft 18 graden benoorden Oost.

Ditto sauonts zon onderganck $8\frac{3}{4}$ graden benoorden W.t.N. ofte 20 graden benoorden West, beuonden dat de naelde een graet varieert wassende noordwesteringe, eleuatie 34 graden.

Sauonts zon onderganck 20 graden benoorden het west, eleuatie 34 graden. 1597
Primo Maij.

Den 2 ditto smorgens zon opganck 18 graden benoorden het West.

Ditto sauonts zon onderganck $7\frac{1}{2}$ graden benoorden wassende N.W. O.t.N. oft $18\frac{1}{2}$ graden benoorden het West, beuonden alhier denaeldenoch $\frac{1}{4}$ graeds noordtwestende wassende noordwesteringh, eleuatie 34 graden 45, sagen sauonts ende smorgens landt ontrent 8 mijl buijten landt. Desen dach ist wel perfect genomen was heel moij weer.

Den 3 ditto smorgens zon opganck 7 graden benoord. O. ten N. oft 18 graden benoorden het Oost. —

Ditto sauonts zon onderganck 8 graden benoorden W.t.N. oft 19 graden benoorden het West, beuonden dat de naelde noordoostert een halfue graet affgaende noortoosteringe, ziende t'landt, waren der omtrent 5 mijl buijten, eleuatie \odot 34 graden 50 minuten, gisten mijl beoosten *Cabo Agulhas* te zijn. Affg. N.O.

Den 4 ditto smorgens zon opganck 7 graden benoorden O.t.N. oft 18 graden benoorden het Oost, sagen geen landt.

Den 7 ditto smorgens zon opganck 2 graden benoorden O.N.O. oft $24\frac{1}{2}$ graden benoorden het Oost, sagen het landt van *Cabo de Bona Esperanse*.

Den 14 ditto smorgens son opganck $5\frac{1}{2}$ graden benoorden O.N.O. oft 28 graden benoorden het Oost.

Ditto sauonts zon onderganck 4 graden benoorden W.t.N. oft 15 graden benoorden het west, beuonden $6\frac{1}{2}$ graden affgaende noortoosteringe, eleuatie 26 graden bezuiden de Equin.

Den 18 ditto sauonts zon onderganck 16 graden benoorden het west, eleuatie 20 graden bezuid.

Den 21 ditto smorgens zon opganck $28\frac{1}{2}$ graden benoorden het Oost, haddent heel perfect, ouermits de stilte ende het slechte water.

Ditto sauonts son onderganck 3 graden benoorden W.t.N. oft 14

graden benoorden het west, beuonden alhier $7\frac{1}{4}$ graden affgaende noordoosteringe, eleuatie 17 graden 40 minuten.

Den 22 ditto sauonts son onderganck 3 graden benoorden W.t.W. oft 14 graden benoorden het west.

Den 23 ditto sauonts zon onderganck $1\frac{1}{2}$ graed benoorden west ten N. oft $12\frac{3}{4}$ benoorden het west, eleuatie z.P. 16 graden 8 minuten.

Den 24 ditto sauonts zon onderganck $11\frac{1}{2}$ graden benoorden het west.

Den 25 ditto smorgens zon opganck thien graden benoorden oost noort oost oft $32\frac{1}{2}$ graden benoorden het oost, beuonden alhier $10\frac{1}{2}$ graden affgaende noordoosteringe, eleuatie 16 graden bezijden den equinoc., gisten smiddachs op de platte caerten de lancte van St Helena te hebben.

TOELICHTINGEN DOOR S. P. L'HONORÉ NABER.

De eerste nota (p. 411) behandelt de door Plancius opgestelde hypothese omtrent het verband tusschen geografische Lengte en Breedte eener plaats op aarde met de magnetische Variatie aldaar. Vervolgens geeft zij eenige voorbeelden, welke zijn ontleend, gedeeltelijk aan Portugeesche gegevens, gedeeltelijk aan Nederlandsche waarnemingen op de drie reizen naar de IJszee in 1594—'96 verricht. Opmerkelijk is, dat Plancius de hypothese hier zoo zijdelings aan de Portugeezen toeschrijft, terwijl wij toch niet beter wisten, of hij had zijn stelsel nimmer voorgedragen als ontleend aan anderen¹⁾.

Dit stelsel van Plancius, waarmede Mr. De Jonge nog worstelde, zóó dat hij diens „Staat van Plaatsen met aanteekening van haar Lengten enz.” ten eenemale verwierp, als zijnde vol van fouten en onverstaanbaar²⁾, is thans volledig bekend geworden en is uitgewerkt te vinden in Dl. XV der Linschoten-uitgaven.³⁾ Het komt overbodig voor, dat werk hier in zijn geheel over te doen; een paar opmerkingen mogen voldoende zijn. De theorie komt hierop neer, dat Plancius vier (in later jaren vijf) meridianen aanvaardde, waar overal de magnetische variatie „nul graden” zou bedragen. Deze meridianen hebben wij korthedshalve „kritische meridianen” genoemd. Van den eenen tot den daarop volgenden kritischen meridiaan zou de variatie geregeld toe en weer afnemen, zóó dat de maximale waarden midden tusschen die meridianen vielen, terwijl het teeken der variatie op de kritische meridianen zelf veranderde.

Schematisch zag het stelsel eruit als volgt :

Meridiaan van 0° (over Flores en Corvo)	Var. nul, wass. N.O.-ring tot
meridiaan van 30	var. maximaal, afn. N.O.-ring tot
meridiaan van 60	var. nul, wass. N.W.-ring tot
meridiaan van 110	var. maximaal, afn. N.W.-ring tot
meridiaan van 160	var. nul, wass. N.O.-ring tot
meridiaan van 210	var. maximaal, afn. N.O.-ring tot
meridiaan van 260	var. nul, wass. N.W.-ring tot
meridiaan van 310	var. maximaal, afn. N.W.-ring tot
meridiaan van 360 (over Flores en Corvo)	var. nul.

Het stelsel is hiermede nog niet compleet; immers er blijkt niet, *volgens welke wet* die variaties heetten toe- of af te nemen. Gebleken is, dat Plancius, door zijn armelijk observatiemateriaal misleid, de navolgende leerstelling huldigde :

de magnetische meridiaan eener bepaalde plaats op aarde en de naast-bijzijnde kritische meridiaan snijden elkaar op den poolcirkel.

1) De Jonge, Opkomst, I, p. 86. 2) Als voren, p. 200, noot 2. 3) Reizen van Willem Barents e.a. naar het Noorden, uitgegeven door S. P. I. Honoré Naber, 2de deel.

Heeft men dit eenmaal geconstateerd, dan valt niet langer moeilijk, door boldriehoeksmeting te berekenen de waarde welke de variatie, onder bepaalde omstandigheden van Breedte en Lengte, bereikt of wordt geacht te bereiken. Men kan langs dien weg eene tabel berekenen, gelijk aan die welke hierbij wordt aangeboden¹⁾ en omgekeerd kan men, met behulp van die tabel de Lengte vinden (volgens Plancius) bij gegeven Breedte en Variatie. In de tabel ziet men voor oogen, hoe de maxima, langs eenzelfde meridiaan, met de breedten toenemen.

Plancius heeft goede redenen gehad om zijne zeelieden maar niet op te knappen met tabelwerk, of van hen te vorderen dat zij de Lengte zouden kunnen berekenen uit breedte, variatie en helling der ecliptica (het vijfde geval nog wel van de boldriehoeksmeting, die zelve eene wetenschap was waarvoor nog geen formules of tafels bestonden). Hij zette hen aan eene oplossing van het vraagstuk door constructie op het "astrolabium catholicum" of Algemeen Astrolabium dat reeds op p. 413 van de hier afgedrukte bescheiden wordt vermeld. Dit Astrolabium catholicum, is een vlak instrument, vervaardigd van koper, met gegraveerde voorstellingen aan weerszijden, waarvan alleen die aan den voorkant ons belang behoeft in te boezemen. Die voorkant geeft de equatoriaal-stereografische projectie te aanschouwen van een door meridianen en parallellen verdeeld bolvormig oppervlak, in welke projectie men naar believen kan zien :

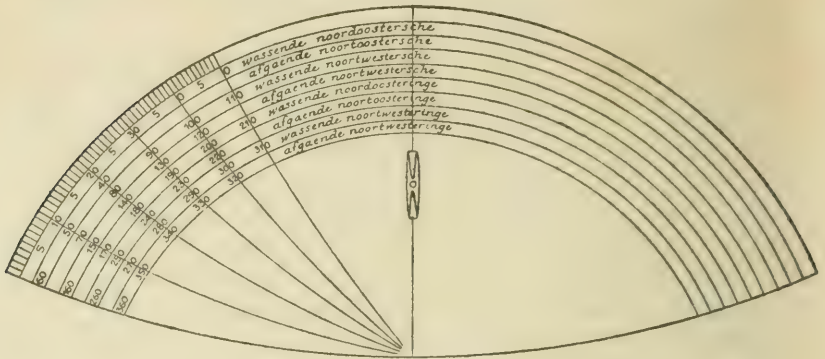
1. die van hemelsfeer met horizon en toppunt,
2. die van hemelsfeer met equator en pool,
3. die van hemelsfeer met ecliptica en pool der ecliptica,
4. die van den aardbol zelf.

Men kan op zulk een equatoriaal-stereografisch net van meridianen en parallellen, verschillende gevallen van boldriehoeksmeting oplossen, zoo men een tweede gelijk- en gelijkvormig net bij de hand heeft, dat op doorschijnend papier of mica is gedrukt (zooals die tegenwoordig ook voor luchtvaartgebruik in den handel worden gebracht). Maar Plancius behoefde niet eens zoo ver te gaan. Daar alle driehoeken welke in zijn speciale vraagstuk voorkomen éénzelfde zijde van $23^{\circ} 30'$ hebben, kon hij de manipulatie vereenvoudigen door het verstrekken, niet van een doorschijnend net maar van een koperen plaatje, dat het bolvormig kalot, hetwelk op de projectie is gelegen tusschen poolcirkel en pool, juist dekt. Hij trok op dat plaatsje eenige weinige, maar onmisbare meridianen en acht concentrische randverdelingen. Dit plaatje is de "lengtewijzer" waarvan op pag. 413 sprake is. Gelukkig bestaat er één exemplaar van zulk een lengtewijzer en wel: juist datgene wat door Barents op zijn laatste reis is gebruikt, maar bij den terugkeer naar Nederland, als zijnde onnut, in het Behouden Huys is achtergelaten, alwaar Carlsen het in 1871 vond²⁾.

1) De tabel in Dl. XV der Linschoten-uitgaven (p. XXXI) is berekend op de onderstelling van vijf kritische meridianen.

2) Zie Linschoten-uitgaven, Dl. XV, foto p. 262, No. 46 en zie p. XXV.

De rand van den lengtewijzer is voorzien van eene graadverdeeling en van cijfers, welke met de nummering der kritische meridianen overeen komen. Het uitgangspunt van telling der graadverdeeling (nulpunt) ligt aan het linkerhoekpunt zoo men den wijzer met de verdeeling van zich af en met het poolpunt naar zich toe houdt. Het plaatje is in zijn zwaartepunt van een vleugeltje voorzien, om de behandeling gemakkelijk te maken.

Volgens de gebruiksaanwijzing, voorkomende zoo in den hier afgedrukten bundel als in archiefbundel Admiraliteit No. 10, Lit. H., Loket g., moest men den lengtewijzer met zijn poolpunt doen overeenkomen met een punt aan den rand van het astrolabium dat 90° Br. van het toppunt verwijderd was; daarna moest men de variatie afzetten bij het toppunt in de richting van den lengtewijzer en vervolgens het snijpunt opnemen van den aldusgevolgden vertikaalcirkel (magn. meridiaan) met den rand van den lengtewijzer. De verdeelingen aan dien rand deden dan het lengteverschil met den naastbijzijnden "kritischen" meridiaan en dus de Lengte vinden. De manipulatie van den Lengtewijzer bij noordelijke of zuidelijke breedte van de waarnemingsplaats, deed, zooals behoort, twee verschillende waarden vinden voor de variatie, of, bij bekend aangenomen variatie, twee verschillende waarden voor het lengteverschil. Keuze was praktisch gemakkelijk.

Voor verdere bijzonderheden omtrent Astrolabium catholicum en Lengtewijzer zij verwezen naar het hierna op p. 438 vermelde en naar Dl. XV der Linschoten-uitgaven.

Belangrijk is eene aantekening op p. 417, alwaar wordt gezegd, dat de Nederlanders de naalden hunner kompassen aan de roos plachten te bevestigen volgens de lijn $N 6^\circ W-Z. 6^\circ O$. Hier valt aan eene verschrijving te denken voor $N. 6^\circ O-Z. 6^\circ W$. Omstreeks 1600 bedroeg de magnetische variatie te Amsterdam (volgens Plancius zelf) $9^\circ 30'$ Noordoostering en dus lag het noordpunt eener roos, welke de naald onder hare noord-zuidlijn had liggen, $9^\circ 30'$ beOosten het ware noorden; door de naald onder de lijn $N 6^\circ W-Z$

6° O aan te brengen, zou men het noordpunt van de roos 15° 30' beOosten het ware noorden hebben gekregen; door haar te doen samenvallen met de lijn N 6° O-Z 6° W zou men dat verschil op 3° 30' hebben teruggebracht. In de "Lichtende Columne" van Goos, verschenen in 1650, leest men dien-overeenkomstig: "Voor de gemeene zeevaart van hier te lande op Oosten, Noorwegen, Engeland en Frankrijk of Spanje werden de stalen (om de lely te doen recht noorden wijzen) onder de rozen vastgelegd ontrent twee derden streek van het Noorden naar het Oosten. De strekkingen en koersen van het eene land naar het andere in de gemeene paskaarten worden ook gemaakt naar zulke kompassen sulks dat men die daarmede bezeylt zonder dat men behoeft de kompassen te veranderen of eenige andere rekening daarop te maken. Op verre reizen . . . is het hoognoedig scherpelijk daarop te letten hoeveel de naalde van het noorden wijst, zoo over wat zijde, etc." Waar scherpelijk moet worden gelet, is de gelegenheid om fouten te maken immer groot en het kan geen verwondering baren, dat men in later eeuwen met deze wijze van mechanische correctie der variatie gebroken heeft, die variatie liever in aanmerking nemend bij de berekeningen, maar de naalden immer in de noord-zuidlijn van de roos aanbrengeende. De Italianen schijnen reeds in de dagen van Plancius het stelsel der onveranderlijk volgens de N-Z lijn der roos liggende naalden te hebben gevolgd, gelijk ons wordt bevestigd in het journaal van Cornelis Jansz Ceullen op 23 Aug. 1596 alwaar wordt gehandeld van een "compas van suiden ende noorden ofte Italiaens compas"¹⁾. Overigens verschillen de Italiaansche kompasrozen alleen van die der noordelijke volken doordien:

1. de teekening zoodanig is, dat elke hoofd- of hoofdtusschenstreek wordt aangewezen door een *ruit* (rhombus, rhombus);
2. niet alleen de hoofdstreken, maar ook de hoofdtusschenstreken eigen benamingen dragen, als Greco, Scirocco, Libeccio, Maestro) waarnaar de tusschenstreken en de enkele streken gedeeltelijk worden benoemd, bijv. voor N.t.O. : Tramontana $\frac{1}{4}$ Greco, voor N.N.O. : Greco Tramontana, voor N.O.t.N. : Greco $\frac{1}{4}$ Tramontana²⁾.

Op pag. 417 en volgende vindt hier een groot aantal op de "Eerste Schipvaart" waargenomen variaties opgegeven, maar daarvan behoeven niet meer dan 12 of 13 aan de vergetelheid te worden ontrukkt, omdat de overigen niet te localiseeren zijn. Immers de lengten van de daarbij behorende waarnemingsplaatsen zijn afgeleid door middel van Plancius' onjuiste theorie en wij kunnen er geen betere lengten voor substitueeren. Waar de plaats van waarneming als in de lucht hangt, blijft slechts verwerping over.

1) Zie p. 375.

2) Verg. Breusing, Die nautischen Instrumente bis zur Erfindung des Spiegelsexanten. Bremen 1890.

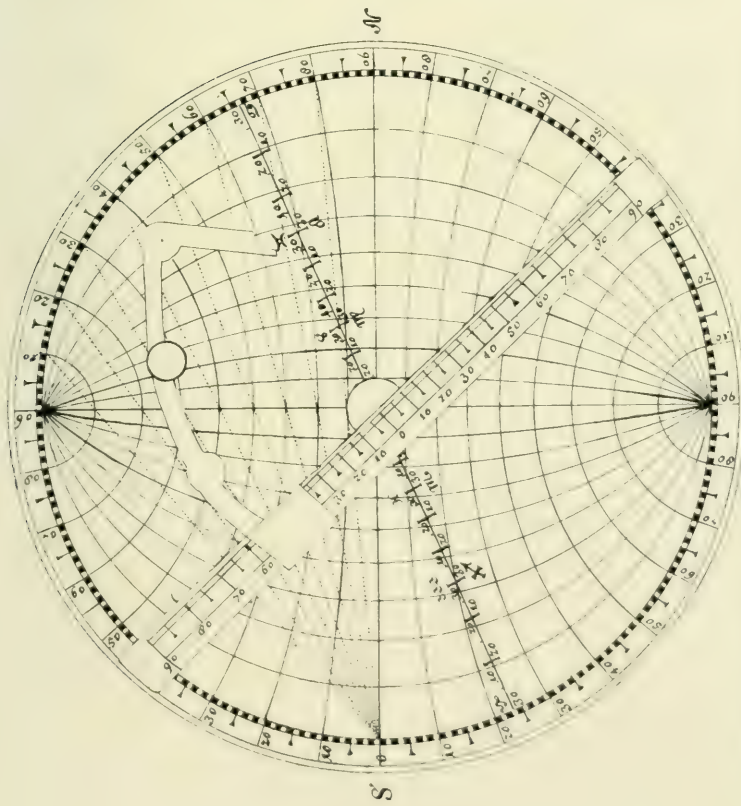
Op pag. 422 volgt eene kritiek op de in Plancius' dagen gebruikt wordende aardglobes. Eenige afstanden, aan globes ontleend, worden vergeleken met andere opgaven welke Plancius beter en nauwkeuriger acht. Dat de globes op die manier een slecht figuur maken, behoeft niemand te verwonderen! Plancius zegt niet, hoe hij aan zijn beter'geachte waarden komt en het is ons ondoenlijk hem na te cijferen, daar wij niet weten of hij directe dan wel indirecte afstanden, loxodromische of grootcirkel-verheden opgeeft; niet eens kunnen wij met zekerheid zeggen, hoe groot hij zich de "mij" denkt.

Op pag. 423 wordt een handgreep beschreven om, met behulp van het Astrolabium catholicum, de Lengten en Breedten der hemellichamen om te zetten in Rechte Opklimmings en Declinaties (of omgekeerd). Ook hier dus weer: constructie voor berekening. Het vraagstuk heeft niets om 't lijf, indien men het weder aangrijpt met behulp van twee equatoriaal-stereografische projecties, waarvan de tweede is gedrukt op doorschijnend papier. In plaats van een tweede dergelijke projectie, werd bij het Astrolabium catholicum een concentrisch draaiend latje verstrekt, hetwelk was voorzien van een van 90 tot 0 en van 0 tot 90 verdeelden kant, welke verdeelingen overeen kwamen met die van den equator der vaste projectie. Over dat latje kon een armpje worden heen en weer geschoven, hetwelk was voorzien van een in drie geledingen draaibaren wijzer. Om de transformatie van Lengte en Breedte in Rechte Opklimming en Declinatie te bewerkstelligen, begint men met de projectie te gebruiken als ware zij die van hemelsfeer met eclipctica en pool der eclipctica en men stipt het punt aan, dat de bewuste Lengte en Breedte heeft. Er zijn dan drie manipulaties uit te voeren, als volgt:

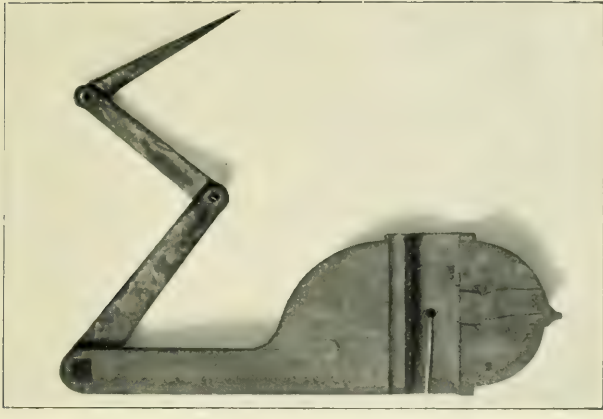
1. men legt het latje met zijn verdeelden rand langs de horizontale middellijn en brengt de punt van den wijzer op het aangestipte punt;
2. men draait latje en wijzer (houdende den wijzer nauwkeurig in denzelfden stand ten opzichte van het latje) langs de van een dierenriem voorziene middellijn en drukt nu de punt des wijzers op het vlak van het instrument neder; het aanrakingspunt ligt dan op de bewuste Lengte en Breedte (ten opzichte van dien dierenriem, d.i.: de eclipctica);
3. men draait, de punt van den wijzer aangedrukt houdende, de lat weer langs de horizontale middellijn (die nu den equator gaat voorstellen) terug; de op het net afgelezen coördinaten van het aanrakingspunt zullen de gevraagde Rechte Opklimming en Declinatie geven.

Dezen verruimden kijk op het gebruik van het Astrolabium catholicum, een instrument waarvan men tot dusver het fijne niet kende, is men verschuldigd aan den Heer G. C. E. Crone, die in eene hoogst verdienstelijke studie (zie "De Zee", Maartaflev. 1916) de natuur van het voorwerp heeft onthuld.

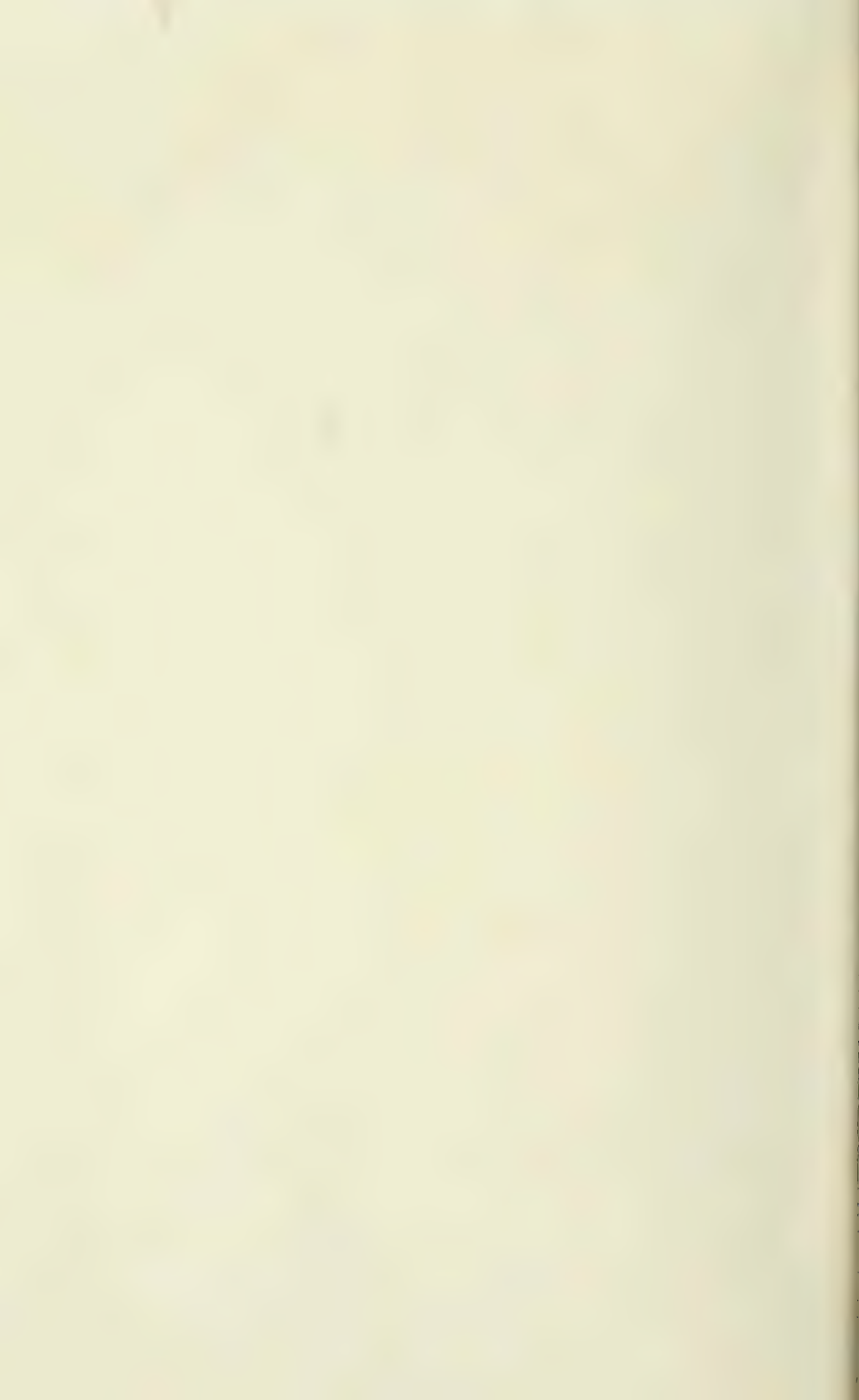
Een exemplaar van een astrolabium catholicum is tot dusver niet bekend geworden, maar herhaaldelijk vindt men het afgebeeld op gravures en schil-

Teekening van het Astrolabium Catholicum met beweegbaren wijzer en verschuifbaar „armken”, voorkomende in Nanninghssoon's manuscript.

Achterzijde van het „armken” van Willem Barendsz' Astrolabium Catholicum.

derijen, te midden van allerlei ander stuurmansgereedschap. Zoo heeft Plancius zelf een catholicum met latje en armpje in de hand, op de plaat voorkomende in de "Vyerighe Colom" welke is gereproduceerd in Dl. XV der Linschoten-uitgaven. De Heer Crone gaf nog een vijftal dergelijke voorbeelden en reproduceerde eene afbeelding van het instrument, welke hij had aangetroffen in een handschrift van Jan Nanningszoon (1647) dat op het Rijks Archief te Haarlem berust.¹⁾ Het instrument is uitgedacht door Gemma Frisius en door dezen bekend gemaakt in 1556; men raadplege de studie van den Heer Crone.

Bestaan de instrumenten wellicht niet meer, één onderdeel en wel één armpje (wijzer) is bewaard gebleven. Het komt voor onder de relieken welke in het Behouden Huys op Nova Zembla zijn aangetroffen en is gereproduceerd hiernevens.

Op p. 424 en 425 geeft Plancius twee lijsten van in onze hemelstreken zichtbare sterren. De eerste lijst geeft Lengten en Breedten van 31, de tweede Rechte Opklimmingen en Declinaties van 39 sterren; de lijsten hebben 23 nummers gemeen.

Het extract uit de schriften van Frederik Houtman geeft een overzicht van op de Eerste Schipvaart waargenomen variaties. Wij kunnen eruit zien, dat Houtman zich met zorg heeft gekweten van een opdracht om zooveel mogelijk variaties te bepalen, door waarneming van het azimuth der zon bij haar opkomst of ondergang, maar moeten toch tot het besluit komen, dat niet meer dan een drietal der uitkomsten van blijvende waarde is. Immers, ook hier geldt de opmerking, dat de waarnemingsplaatsen niet scherp zijn te localiseeren. Toch zal Plancius met de gansche serie wel ingenomen zijn geweest, daar hij van meening was, dat de waargenomen variaties hem juist wèl aan geografische lengten en dus aan localiseering konden helpen.

De waarneming van zons op- en ondergangen waren geliefd en werden geprezen, omdat men zich daarbij onafhankelijk kon maken van lastige becijfering. Stel, men peilt (over het kompas) de opgaande zon in O.N.O. en de ondergaande zon in het Westen, dan wijst de zuidpunt van de roos het Z.t.W. aan en noordoostert hare naald juist één streek. Men behoefde niet juist een opkomst te combineeren met den volgende ondergang, maar kon haar ook combineeren met den voorafgeganen.

1) Beschrijvinghe van de Konst der Geometria.

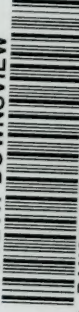
DS
411
.1
R7
deel 3

Rouffaer, Gerret Pieter (ed.)
De eerste schipvaart der
Nederlanders

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 11 20 07 015 3